

**Gustáv Kazimír
Zechenter-Laskomerský: Päťdesiat
rokov slovenského života II**

Gustáv Kazimír Zechenter-Laskomerský

Päťdesiat rokov slovenského života II

Gustáv Kazimír Zechenter-Laskomerský

Digitalizátor: Viera Studeničová, Michal Garaj, Tomáš Sooky, Zuzana Babjaková, Katarína Maljarová, Karol Šefranko, Ida Paulovičová, Martina Kališová, Lucia Kancírová, Lucia Muráriková, Michal Belička, Ivana Gondorová, Erik Bartoš, Andrea Kvasnicová, Zdenko Podobný, Pavol Tóth, Bohumil Kosa, Jozef Vrábel', Eva Lužáková, Tatiana Puchalová, Dorota Feketeová, Mária Kunecová, Ivana Lamy Žulčáková, Nina Dvorská

Copyright © 2010 Zlatý fond denníka SME

Tento súbor podlieha licencií \'Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivs 2.5 License\'. Viac informácií na <http://zlatyfond.sme.sk/dokument/autorske-prava/>

Pôvodná publikácia	1
Doba od mojej ženby až po môj odchod z Brezna do Kremnice	2
Môj pobyt v Kremnici od 8. mája 1868	75

Pôvodná publikácia

Gustáv Kazimír Zechenter-Laskomerský. *Päťdesiat rokov slovenského života II*. Tatran. Bratislava. 1974. 440. . Jozef. Gazdík. rediguje. . Július. Noge. doslov napísal. . Ján V. . Ormis. vysvetlivky napísal. . Zora . Juráková. zodpovedný redaktor. . Jozef. Gazdík. zodpovedný redaktor. . Marianna. Pollaczyková. technická redaktorka. .

Bibliografické poznámky

Text nášho vydania Vlastného životopisu Gustáva K. Zechentra-Laskomerského, vychádzajúceho pod názvom Päťdesiat rokov slovenského života, sme prevzali podľa knižného vydania z roku 1956 (Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, Bratislava) v edičnej úprave dr. Gejzu Horáka. Do textu urobili sme ešte niektoré ďalšie zásahy v hláskosloví, v lexike i v syntaxi. Hláskoslovne sme text upravovali v duchu dnešných Pravidiel slovenského pravopisu. Nahradili sme aj niektoré zjavné bohemizmy, ale aj niektoré archaizmy, dnešnému čitateľovi často nezrozumiteľné, najmä ak vznikali dvojzmysel. Štylisticky sme upravili niektoré vety, ktoré znejasňovali myšlienku alebo boli priveľmi ťažkopádne. Pri jazykových zásahoch do textu mali sme na zreteli, že ide o čitateľské vydanie, a to v členskej edícii Hviezdoslavova knižnica. Z toho dôvodu sme nepoužili ani text podľa Zechentrovho rukopisu, ale text, ktorý uverejňoval Jozef Škultéty v Slovenských pohľadoch na pokračovanie v rokoch 1911 — 1915. (Bližšie sa o tom zmieňuje Július Noge v doslove.)

Doba od mojej ženby až po môj odchod z Brezna do Kremnice

Nadišiel teda deň, keď po vyše tridsiatich troch rokoch môjho neviazaného živobytia moje krídla mali byť obstrihané — deň 14. februára. Hneď za rána pobrali sme sa s Milkou na sánkach do Spišskej Belej na spoveď a prijímanie. A tu hneď, ako sme sadli na sánky, hrozilo nám nešťastie. Otvorili nám dvorné dvojkrídlové vráta, opatrené dlhým, silným záporom. Vtom, ako pohonič rušal, vietor rýchlo zahnal vráta nazad, a ak v tú chvíľu Milka nevyskočí, bol by ju silou hnaný zápor zronil a možno jej kosť dolámal — lebo sedlisko pod ňou špatne dotrhal. Ja som celkom zmeravel a trvalo to až k potoku, kým sme sa zdesení uspokojili. No chvalabohu, zápor mi nezranil nevestu, a tak prišli sme šťastlivo do belianskeho kostola. Tu bola slávnosť sv. Valentína, spojená s procesiou. Ľud obetujúc točil sa okolo oltára. My sme sa ospovedali, potom sme poprijímali a raňajkovali sme podľa testininho návodu u richtára Lerscha.

Navrátiac sa domov, už sme tam našli došlých pres poľných hostí, ktorých počet sa do poludnia ešte vždy množil. Ba i po obede dotiahli ešte dajedni ďalší hostia a z blízkeho okolia nahrnulo sa ich moc. Ja z mojej stránky som si žiadal, aby sa náš sobáš odbavil čo možno v malom kruhu, a počiatkom tak bolo dohovorené; ale test', stojac s mnohými v obchodnom styku, dal sa ináč nahovoriť, a zišlo sa do šesťdesiat hostí, čo nezodpovedalo môjmu vkusu a želaniu. Ale čo som mal robiť, keď sa už raz tak stalo. De gustibus non est disputandum.¹

Doma sme už našli slúžneho Gusta Kubínyiho z Hnúšte, Bihary Lajoša, úradníka železného závodu z Jelšavy so sestrou Marinou, Milkiných bratancov a sesternicu. Táto poriadna Marina pozdejšie sa vydala za istého Császára, bohatého, ale veľmi jednoduchého gazdu v Gemeri. Zdediac pekný majetok po tomto krátko zatým zomretom zrelom mužovi, vydala sa za Pop-Bilkeja, podsudcu, znamenitého vetroplacha.

Došiel ďalej z Brezna môj úprimný priateľ Janko Čipka so svojím bratom Natanaelom, Milkiným to krstným otcom. A keď popoludní podochoďili okolití hostia, hučalo to domom ako pred rojením v kláte. Medzi týmito ako mne bližší sa vyznamenali: Benjamín Zörnlaib s paňou a svojou švagrinou, Kuchinkovou vdovou. Stará pani Majovská pre vysoký vek a slabosť neprišla.

Bol tam istý Herman Görgey,² muž požívajúci veľkú dôveru, ktorému sa všetko s úctou klaňalo, bývalý a na Slovensku kedysi dobre známy krutý honvédskeho major, na ten čas správca kežmarskej sporiteľne. Tento zveľebovaný pán žil skvele a svojou štedrosťou a skvostom utvoril si — ako to tak často býva — z ľudí, zvlášť potrimiskárov, veľkú klientelu, až konečne, keď najavo vyšlo, že jeho nádherný život korení v banke a on do šesťdesiatitisíc jej kapitálov zmárnil, vyplazili jeho plaziví ctiteľia oči a jazyky a účastníci banky a či sporiteľne mali česť tú škodu cez dlhé roky znášať v zoslabnutých účastinných údeloch. Tento pán, tak sa zdá, v r. 1848 dal obesiť dvoch inteligentných mladíkov³ v Kremnici na

¹I (lat.) Zbytočné je hádať sa o vkuse.

²Herman Görgey (1816 — 1875) — Arturov mladší brat, r. 1849 bol šéfom generálneho štábu pri bratovi. Haynau mu trest smrti zmenil na pevnostné väzenie. Zomrel ako samovrah.

³Dal obesiť dvoch inteligentných mladíkov. — Jeden z nich bol Juraj Langsfeld (1825 — 1849), učiteľ v Martine, slovenský dobrovoľník. Druhý mohol byť istý Sulzer, ktorý však bol vyzvedačom cisárskeho vojska.

humne pri piargskej ceste. Táto rozprávka síce vonkoncom nepatrí k mojej svadbe, ale som ju predsa pri tejto príležitosti chcel pripomenúť, keďže som tú osobnosť mal možnosť vidieť. Ďalej bol prítomný beliansky evanjelický farár Máday⁴ — malý, územčistý ryšavý chlap, pozdejšie superintendent, veľký odporca Kuzmánym a Hurbanom uvedeného patentu atď. — Bola to dosť únavná úloha byť všetkým príchodzím predstavený, byť každým uvítaný a každému na láskavý príhovor slúžiť zodpovedajúcou vľúdnou odpoveďou, a to prevažne hosťom, ktorých som ani pred sobášom ani po sobáši nevidel, ktorí mi teda boli celkom ľahostajní. No potom už tam kdesi vážne matróny brali moju Milku do cviku, obliekajúc, pristrojac ju k sobášu. Bola oblečená do svetlomodrých šiat. Ja som stiahol na seba rovnošatu vtedy takrečených bach-husárov⁵ so zelenými výložkami, u kossuthovcov nenávidenú, ale keď sa k nej dostali, aspoň vo väčšine, vďačne ju nosili. Brat Adolf hodil sa do svojej, tu iste málo videnej zvláštnej banskej rovnošaty: zelený klobúk bez striešky so striebornými pasamenty,⁶ čierna, aksamietom vyšívaná ľahká saská košeľ a so striebornými ozdobami a striebornými odznakmi dvoch banských kladiviek na zelenom baršúnovom nákrčníku. Čierny sŕňací banský remeň s liskavým remenným pásom, veľkou striebornou sponkou s pozlátaným orlom. Biele súkenné nohavice a ťažká šabl'a s veľkým ručným košom, a v ruke pekný čierny banský čakan v podobe palice. Stiahnutý, ako som bol, aby som si háby nepokrčil, nesadol som do sánok, ale som si stal na sánky, Milke za chrbát. A tak o piatej hodine popoludní pohli sme sa do kostola v Krížovej Vsi, kde nás farár Jurkovič, potomný spišský kapitulník, zosobášil.

Obecenstva okrem volaných bolo z obcí, ba i z Belej, zvedavých dosť — až sme sa museli k oltáru pretisnúť. K sviatosti zasnúbenia musel som si šabl'u odpásať. Až po odbavenie ceremónie podržal mi ju brat Adolf. Sobášil nás Jurkovič, a keď pýtal svadobný prsteň, prsteň mi vypadol na zem a s hlasitým cvengotom skákal po skalnatej dlážke, kým sa mi ho podarilo chytiť. Niektorí v tom videli nepriaznivý príznak, ale chvalabohu mýlili sa i v tomto prípade. Keď sme vyšli z kostola, pristrojili nám prekážku pretiahnutým motúzom, a ako to už v obyčaji, museli sme sa vykúpiť položením obolu⁷ na tanier. Nechýbali ani Cigáni, ktorí vraj v dobroprianí bývajú šťastlivými a radi videnými.

Po ukončení, pre moju budúcnosť veľa významných cirkevných obradoch nasledovala zo všetkých strán celá záplava blahoželaní a rúk stískaní, a hoci dobre mienené, pre toľké opakovanie stali sa únavnými. Ale boli predsa znesiteľnejšie ako prenikavé výjavy pred sobášom: totižto pri odberačke a pri rodičovskom požehnaní. Je to vážny krok, je to tá železom viazaná, siedmimi zámkami opatrená kniha budúcnosti. Tu sa tváre dĺžili a slzy vykrádali, a nastala hlboká tíšina. Mne sa tu matkinho požehnanie nedostalo, ale stalo sa to pred odchodom doma, a to druhé sa doplnilo vrúcnou modlitbou mojej dobrej, srdečnej mamy.

Hostia sa medzitým rozkrákorili po izbách, besedovali a ako oblaky na oblohe to sa do skupín podľa vôle a náklonnosti zbierali, to zase, krútiac sa z miesta na miesto prechodili. A my novomanželský párik — ako to už býva, a pri riadnom stave ani ináč byť nemôže — boli sme strediskom slávy a vyznačenia dňa, keďže sme my boli príčinou všetkého toho ruchu.

⁴Karol Máday (1821 — 1870) — ev. farár v Spišskej Belej. Upozornil na seba odporom proti cisárskemu patentu z 1. septembra 1859, upravujúcemu síce absolútnou mocou, ale pre Slovákov a ľudové kruhy priaznivo, pomery v evanjelickej cirkvi uhorskej. Preto ho z politických dôvodov zvolili r. 1861 za potiského superintendenta (biskupa) protipatentálnej cirkvi. Neskoršie bol farárom v Miškovci a od r. 1863 do smrti v Dobšinej.

⁵Rovnošatu vtedy takrečených bach-husárov — Absolutistická vláda po r. 1849 dávala cudzozemským úradníkom z rakúskych krajov, ktorých si doviedla do Uhorska, uniformu na spôsob uhorského zemianskeho obleku. Chcela ich tak urobiť populárnymi, čo sa, pravda, nepodarilo. Keďže bol vtedy ministrom vnútra Alexander Bach, Maďari tých úradníkov posmešne prezvali Bachovými husármi. Uniformu nosili, pochopiteľne, aj úradníci domáceho pôvodu, ako v tomto prípade Zechenter.

⁶(nem.) Obrubami.

⁷(gréc.) Hrivny, príspevku.

Kým sme si teda celá spoločnosť po ukončených cirkevných obradoch haveli, našej (to jest mojej) pani testinej sa hlava kúrila, a nie menej jej podriadeným orgánom tamdole v kuchyni. Už vychodili hore schodmi na poschodie širokým pitvorom, takrečeným (a to nesprávne rečeným) „palácom“, rozličné pečienkové pachy, a sluhovia s rozpálenými tvármi mrvili sa hore-dolu. Darmo je, človek ostane vždy len materialistom; akoby nie, keď i pri najintímnejšej, najútulejšej srdcovej záležitosti žalúdok svoju úlohu nezamešká predstavovať, ba všade sa so svojimi banketmi dopredu tisne; možno je to preto, že tak blízko srdca leží. Však sa povedá, keď kto chce veľký stupeň lásky chápať vyjadriť: až na zožranie ho rád vidím. Je v tom hodný kus kanibalizmu, nuž ale je to tak.

Vo veľkej dvorane druhého — len uhlami a tam jednými dvermi s týmto spojeného, ale omoc staršieho domu boli prichystané stoly na olovrant. Povolani na hostinu, poberali sme sa húfne ta. Na dvorane bolo vidno starobylosť: steny priestranného teremu boli zdobené väčšími-menšími skrinkami, krásnenými točenou, rezanou robotou, povala bola potiahnutá pekne strojenými brvnami i doskami a všetko toto, ako i skrinky, boli obtiahnuté bielou farbou. Kachle starej formy. Pretože dvorana ležala k priestorom novšieho domu asi o tri stupky nižšie, mnohým hosťom pri vkročení na toto znížené miesto zuby hrkli, ak do jazyka nesekli. Povest', za ktorej pravdu ručiť nemôžem, hovorí, že sa v tomto dome, ukrývajú sa, pobavil za krátky čas v mesiaci novembri 1714 preoblečený švédsky kráľ Karol XII.⁸ po svojom úteku z Demotiky pri Adrianopoli (Odrin) v Turecku, odprevádzaný jediným svojím plukovníkom Düringom. Bolo to teda ešte v ten čas, keď tým panstvom vládla rodina Horvát-Stančić⁹ de Gradec. Táto rodina pochádzala z Chorvátskej, ako to i meno dokazuje, a osadená bola v 15. storočí za vojenské zásluhy uznanlivým panovníkom v týchto krajoch. Ich velikánske majetky rozprestierali sa na široko-d'aleko po poľských hraniciach až do Šariša. Horvátovci potom podľahli vplyvu reformácie a stali sa tiež známymi v histórii protestantizmu. Táto rodina rozvetvila sa časom do rodu barónov Paločajovcov, o ktorom sa hovorilo, že vládol deväťdesiatimi deviatimi obcami, potom do rodu Szirmayovcov, stadiaľ Mednianskych a Mariássych. Tieto majetky sa zväčša roztrieskali vo väčšie-menšie chľpy. Test' ako prenajíomník Strážok (Neere) — vtedy poddanstva Szirmayovského, teraz majetku baróna Mednianskeho — prevzal asi v roku 1853 Krížovú Ves, Mariássovský majetok. Tento Mariássy, strašný mánotratník, prišiel o všetko. Krížová Ves prišla na bubon a test' ju kúpil za 63 000 zlatých km. A keď sa po skončení strážskej árendy sem presťahoval a si veci múdro, prakticky zariadil, dal si majetok komasovať, stál na pevných nohách. Stal sa z jednoduchého mäsiara árendátorom a z árendátora stal sa rozumným, usilovným, ale i majetným vlastníkom pekného panstva. Predošlý majiteľ, po mene povestný Mariássy, dostával od masy — čiže od rodiny Mariássyovskej — na výživu svojmu stavu vonkoncom nezodpovedajúcu sumu, denne 20 gr. km. (asi našich 70 babiek). Niekoľko veľkých maľovaných obrazov viselo na „paláci“ a v „dvorane“: ženské v úzkych, striebrom vyšívaných stanoch, so širokými, sudu podobnými kytľami, vlasy podobné kvetníku, dovysoka našuchorené a perlovými nitkami popretkávané. V rukách držia ružové puky, akoby sa báli, že ich popichajú. Boli to meravé figúry, drevenoaristokraticky vypnuté. — Maliarska práca veľmi pochybnej ceny.

Tu teda sme zasadli ani kavky na oráčiny okolo hojne naložených stolov. My mladomanželia — prirodzene — zaujali sme vrch hlavného stola. Hovor sa kus utíšil, bolo počuť len hrmot jedacích nástrojov, kroky natrhnutých obsluhovateľov, a potom kľopot zubov. Ako rástli v

⁸Švédsky kráľ Karol XII. (1682 — 1718) — panoval od r. 1697. Z Dimotiky vlastne neušiel, ale tajne odišiel pod nepravým menom, keďže dostal zlé správy zo Švédska. Bol to kráľ znamenitého nadania vojenského, ale nemal nijaké štátnické schopnosti.

⁹Horváth-Stančić — rodina tohto mena vystupovala v Chorvátsku už v 13. storočí. V Uhorsku sa stala známou v 16. storočí. Jej pôvodné priezvisko bolo Stančić, ktoré v Uhorsku zamenilo „Horváth“, ukazujúce na chorvátsky pôvod tejto rodiny. Čo píše autor o tejto rodine, že sa časom „rozvetvila“ do iných, ním uvádzaných rodín, je nepresné.

žalúdku vrstvy donášaných jedál, polievané hojným vínom, rástol i šumot rozličných hlasov a veselosť rástla. A keď sa už prvá pečenka — tuším prasacina — na stôl priredikala, povstal malý, okrúhly, červenovlasý Máday a spustil krátku jadrnú reč na zdravie mladomanželom. Ďakujúc nakrátko rečníkovi, pripil som na zdravie dvom vážnym, milovaným osobám, nemohúcim osobne sa zúčastniť pre vysoký vek a slabosť — matkám: mojej tam v teplom kútiku v Brezne a pani Anne Majovskej v Kežmarku. Nasledovali ešte mnohé, obyčajne veselé zdravice.

Keď už i v žalúdku i pod dáškom toho dosť bolo, rozputnalo sa zasadnutie, a kým sa staršie pokolenie bavilo pri dolevkoch, mladšie sa hrnulo do salónu, už medzitým vyprázdneného, berúc sa pri hudbe klavíra do plesu. Večer, v noci sa prespolní hostia odpratali domov, mládež tancovala ďalej. Proti ránu vystávala i ona a trátila sa. Ja do špiku unovaný, ospanlivý, hodil som sa oblečený, ako som bol, v bočnej izbe do pohodlného širokého stola. Keď asi po hodinovom odpočinku otvorím oči, sedí oproti mne, ešte v svojej parádnej rovnošate, s otvorenými ústami, nosom obráteným do povaly, nohy v bielych nohaviciach na severnú a južnú točnu rozvalené, odfukujúci môj brat Adolf.

A už zase v dome na všetky strany šumelo. Hneď prikvitla i pani testiná, aby sme sa riadili, že bude treba ísť do kostola na omšu, ktorá sa kvôli nám mladomanželom bude slúžiť. Slúžiť ju mal môj priateľ, kaplán Ján Štíl. Keď sme sa napochytno naraňajkovali, šiel som hľadať kaplána a našiel som ho. Vybrali sme sa asi pätnásti do kostola.

Idúcky s mladou nevestou pod pazuchy, zazrel som teraz po prvý raz erb nad vchodom do kostola, v priečelí veže: z jednej strany mesiac, z druhej strany hviezda, a tento erb ma živo upomínal na chorvátsky pôvod rodiny Horvát-Stančić-Gradecovskej, keďže mesiac a hviezda nachádzajú sa v chorvátskom krajinskom erbe, a v čas môjho bavenia sa v Chorvátskej stá a stá ráz som mal príležitosť vidieť vo vlasoch vlasteneckých Chorvatic, takrečených Ilýrok, skvietť sa ozdobou na strieborných ihlách tento odznak. Počul som potom, že tento kostol, patriaci vlastne ako filia pod kežmarskú faru, ale spravovaný farou belianskou, ako jemu bližšou, už v 14. storočí jestvoval a patrilo pod správu rádu jeruzalemských kanonikov, prebývajúcich v Slovenskej Vsi. Mali povinnosť každú hodinu vo dne v noci striedavo sa schádzať k pobožnostiam na chóre. Aby ich zvolávajúcim bombálajúcim zvonom nebolo okolie znepokojované, ten zvon mal na sebe priliehajúci pokrovec, aby hlas zvona umiernil. Keď som tam bol, ukázali mi ho — bol z červeného baršúnu. V slovenskoveskom kostole videl som na oltárnych krídlach drevenú rezbu zo 14. storočia, ktorá sa navlas ponášala rezbe v nemeckom kostole v kaplnke sv. Barbory v Banskej Bystrici, akoby ju jeden a ten istý majster bol vyhotovil. Ale stavba a vyzdobenie tohto krížovoveského kostola nie sú vkusné — ba riekol by — až surové.

Bolo určené, že sa po všeobecných raňajkách, ktoré boli po odbavení omše, má odcestovať; nuž ale tieto raňajky boli také dôkladné, že trvali do obeda, cez obed, ba ešte i olovrant dínom-dánom prebehli, a chýlilo sa už k piatej popoludní, kým sme sa vykývali, a kone už boli tri razy zapriahané a vypriahané. Test doručil Lajovi Biharymu peniaze na cestovné útrovy a pri slzách a žiaľoch nastalo lúčenie.

Poriadok slávneho konduktu¹⁰ bol nasledovný. Vopred na koni jazdil Milkin strýc Pišta, za tým na sánkach nasledoval jej brat Imro, za ním na pieste hulánsky strážmajster Morgenbesser, učiteľ klavíra detí Poliky a Kornelky, potom Čipkovci, ďalej ja s nevestou na darovanej príležitosti — koč s dvoma sivkami — zatým družice Poly a Mary, Adolf,

¹⁰(lat.) Sprievodu.

Petronela a Bihary s Kubínyim. V Kežmarku sme skočili na krátku poklonu do Majovských a Herczoghovcov. Imrich, Pišta a Morgenbesser vrátili sa domov a my ostatní jachali sme ďalej. V Poprade sme kus pohodili. Tu už mrkalo, boli zapálené svetlá. Vína nám dal test' na cestu dosť. Keď sme tu kus poharašili a potom vysadali na vozy, môj brat Adolf, chudák, zbadal, že mu medzitým z voza kepeň ukradli. To bola už druhá neborákova nehoda na mojej svadbe. Pošiel kepeň za mufom. Mal brat i škodu, i posmech, i zimu, ale chtiac-nechtiac niesol nehodu ešte pri dosť veselej myslí.

O jedenástej večer 15. februára prišli sme do Vernára na noc. No či by som bol tušil vtedy, keď som sa tu so svojou mladuchou bavil, že sa tu už tmolí malý sedemročný corgoník Ďurko Teschler, Koburgovho lesného syn, ako môj budúci zať — muž dcéry mojej Marišky?! Možno, že ako zvedavý chlapec gánil na náš svadobný kondukt... Po odbavenej večeri zaujali ženské nášho komonstva pravú, my mužskí ľavú stranu hostinca. Tamtie si oddýchlí, ale my chlapi sme halaškovali opätne do rána. Najsolidnejší medzi nami, Natán Čipka, Milkin krstný otec, si síce ľahol do postele, ale čo z toho, keď my druhí samopašníci nedali sme mu odpočinku. Ledva usnul, strčili sme mu pod hlavu miesto podušky vyprázdnený veľký kulač a môj bez mufu a kepeňa rozjarený brat pripil mu — v domnení, že je vskutku ním — ako breznianskemu mešťanostovi (čím on však nikdy nebol, ani byť si nežiadal). A šlo to tak až do svitu, a o desiatej ráno poberali sme sa ďalej.

Keď sme sa tam hneď vyše obce škriabali zákrutami na Popovú, vyprával som Milke — ťahajúc paralelu medzi teraz a predtým — svoju poslednú cestu, keď som sa tadiaľto nočnou hodinou pri svetle mesiaca sám jediný viezol. Po tak príjemne prežitých vianočných sviatkoch v Krížovej Vsi, práve v ten deň pred samým odchodom prichlopil ma neduh, aký ma v tie časy nezriedka nadchodil, a pretože som nemohol raňajkovať, uspokojil som sa malou dávkou čiernej kávy a sadol som s veľkým bolením hlavy na vozík. Umorenému, ponúkli mi v Kežmarku u Majovskej za pohár čaju. Ten som nasilu vypil, a hľa, účinkoval prospešne: čím ďalej som sa viezol, tým viac sa mi jasnilo v hlave — natoľko, že som sa vo Vernári mohol dobre navečerať. A hneď nocou tiahli sme ďalej. Nasledovala krásna, tichá, velebná mesačná noc, ktorú ozaj tak ľahko nezabudnem. Kočiša s príležitosťou som poslal hradskou vrchom Popová hore s tým heslom, že sa zídeme hore na vrchu, na rozhraní medzi Baltickým a Čiernym morom. Cesta má, tuším, sedem dlhých zákľuk. Ale pušku na pleci, snežným — strmým, priemerným a rovným, pravda, oveľa kratším chodníkom jachal som hore. Vpravo odo mňa vypínala sa ozrutná masa Kráľovej hole, blyštiac sa v mesačných lúčoch sťa strieborný obor. Ľud ešte sviatkoval, a tak v tejto predtým zlopovestnej lesnej púšti panovalo ozaj impozantné hrobové ticho, nijaký hlas, nijaký šuchot, nič — ani stopy živého tvora, ba ani šepotu vetrom pohybovaných vetiev nebolo slýchať. Velebná mŕtvota. Strašne krásny výjav. Len moja tôňa sa plazila popri mne. Stromy stáli meravo, akoby zakliate. Hoci som sa kochal v tejto prírodnej velebe, cítiac sa akosi opusteným, rád som bol, keď som sa na určenom mieste zase zišiel s príležitosťou.

Došli sme na Pohorelú na obed do hostinca. Pri Červenej Skale odrazil sa od nás Gusti Kubínyi a tiahol domov na Hnúšťu. Podvečer, ešte zavidna, prišli sme do Brezna, a ponajprv sme zatiahli pred matkin byt; ona nás srdečne privítala a k srdcu pritisnúc požehnala. Doma v pekne pristrojenom byte, kde nás skrze dobrosrdečnú, ochotnú domovú paniu Salamínku očakávali s chutnou večerou, sme sa dlho do noci zabavili — veselo, dobre, so všetkými, čo nás vypravádzali.

Dňa 17. februára obed v rodinnom kruhu. Adolf sa vrátil domov. Večer prišli Čipkovci. Adolfa odchodiacého domov odprevadil som 18. februára až po Valaskú a stadiaľ cez Hronec a Čierny Hronec vrátil som sa naspäť. Aj zvyšní hostia nastúpili cestu nazad do Spiša. Ostali

sme sami. Koč so sivkami ostal nám venom. Moje koníky kúpil kováč za sto päťdesiat zlatých km.

Keď som sa pobavil pri tejto pre mňa dôležitej, vážnej záležitosti — ženbe, vrátim sa na chvíľku na mimochodné deje chronologickým poriadkom. Dňa 8. februára písal mi Julko Plošic zo Seliec láskavý list, tešiaca sa z mojej ženby a prajúc mi, aby som šťastlivo po päťdesiatich rokoch mohol sláviť zlatú svadbu. Píše mi, že vec slovenského spolku, čiže Národného Domu, akosi zaspala. Pravidlá tejto spoločnosti, zaslané na posúdenie Karolovi Kuzmánymu a Danielovi Lichardovi, boli vrátené Martinovi Čulenovi. Azda sa už teraz vec o jeden krok ďalej pohne. Viac že mu o tejto veci nič nie je známe. A to boli počiatky pozdejšie založenej Matice slovenskej.

Gratuluje mi k ženbe i môj priateľ Samko Bodorovský, tento starý mládenec, akým on i do smrti ostal, z Predmiera. Spomína zemetrasenie, aké v Trenčíne vo veľkej miere bolo pozorované. Popukali sa steny, hrkotali sklenice atď. Stredisko toho podzemného pohybu zdalo sa byť v okolí vrchu Minčola. I my v Brezne, i keď v menšej miere sme tento podivný a hrozivý úkaz spozorovali. Bolo to ráno, práve pri obliekaní. Ako som jednu nohu vopchal do nohavíc, badal som akýsi čudný šum a kolísanie, a tou jednou nohavicou odetý vybehol som naplašený hore k matke, ale tam nevedeli o ničom. Len už potom rozniesol sa chýr po meste, a takmer každý znal vyprávať o veci niečo zvláštneho. 14. februára mi už profesor Ľudovít Jeitteles¹¹ písal a ma vyzýval, aby som mu v otázke toho zemetrasenia oznámil svoje skúsenosti z breznianskeho okolia. To som urobil, ale toho málo bolo, lebo veru v medových týždňoch sa mladoženisi pramálo zemetrasením zapodievali.

Zabudol som sa zmieniť aj o liste Pavla Dobšinského,¹² bývalého breznianskeho kaplána. Dovoľ, že som sa oženil; on že je už tri roky farárom na Bystrom. Zamýšľa vydávať *Slovenské povesti* a zbiera na ten cieľ účastiny po päť zl. km., a má zozbieraných šesťdesiat čisto pôvodných slovenských povestí.

Podľa listu, mne písaného 10. apríla, Štefan Daxner úraduje v Nagy-Kállóve. Aj on patril medzi mnohých iných — ako tie kapustné planty — presadených slovenských národovcov.

Dňa 30. apríla som večeral a nocoval na Kráme u nadlesného Markusa; bol tam celý snem lesných pánov: lesný radca Balašic, účtovný radca Kraft, lesný majster Kasanický z Banskej Bystrice, Schärffl. Mali akési oddávanie. Bola tu i celá perepúť lesných odhadovačov (Waldschaetzung-Commission), lesný Adolf Divald (časom lesný hlavný radca a referent všetkých obecných a erárnych lesov uhorskej krajiny — veľmi vplyvný zver), Wagner,¹³ lesný na Dobroči (po Divaldovi urobil tú istú kariéru, čo ten), Rudolf Scholtz¹⁴ (po Bedőovi urobil ten istý postup, ako ministerský radca). V týchto, v ten čas nepatrných šuhajoch, trčalo teda semä budúcich veľkých a vplyvných pánov, a začalo veselo kľuť hneď za éry nastúpenej uhorskej vlády. 3. mája sme zase všetci obedovali na Zákľukách u podlesného Olerinyho — všetci tí, čo sme boli spolu u Markusa. Stadiaľ sme jachali cez Obrubovanec a z tých výšin videli sme v diaľke pod hoľami blčať predajnianske lesy. Zišli sme na Klimentský tajch, kam nám v ústrety prišiel zdvorilý Štefan Kuchinka — potom pod uhorskou vládou krajinský

¹¹Ludwig Jeitteles (nar. 1830) — rakúsky prírodospytec, profesor na viacerých gymnáziách, študoval r. 1858 pri podpore viedenskej akadémie zemetrasenie v Uhorsku, ktoré bolo 15. januára.

¹²Pavol Dobšinský (1828 — 1885) — ev. farár, buditeľ, významný slovenský národopisec a spisovateľ, napokon bol farárom v odľahlých Drienčanoch

¹³Karol Wagner (1830 — 1879) — hlavný lesný radca, lesnícky odborník. V odbornej literatúre častejšie spolupracoval s Adolfom Divaldom.

¹⁴Rudolf Scholtz (1832 — 1896) — už od r. 1854 účinkoval v lesníckej administratíve a do penzie išiel ako ministerský radca. Mal viac odborných príspevkov v časopisoch.

vyslanec, čo bohatého chlapa (v tento čas prenájomcu erárnej sklenej hutu na Sihle a erárnych lesov, majiteľa parnej pily a vlastníka veľkej sklenej dielne na Utekáči) stálo veľké sumy. On tu zo strany pána cisársko-kráľovského lesného radcu bol oveľa prívetivejšie prijatý, ako sa to stalo v predošlom roku, keď na Sihlu zavítal poctivý prísny ministerský radca Russegger.

Na Sihle bola skvelá večera a cigánska hudba. Pamätám sa, že sme mali na prídavok zrelé slivky. V máji, a to na Sihle, slivy! Pravdaže, tie sa tam medzi šúľkami a čučoriedkami nenarodili; ale iste veľká vzácnosť, keď k tomu pridáme, že vtedy železnice ešte boli veľkou zriedkavosťou — do každého Kocúrkova nenazerali. V noci, keď sme my chrápali, v susednom revíre grófa Forgácha zhorelo Bujakovcom tridsaťpäť siah dreva. Obzreli sme ráno pilu, potom prejdúc Babickou a Čistým Grúňom, poberali sme sa koňmo nazad. O štvrtej popoludní dojachali sme na Dobroč, a stadiaľ som sa bral domov.

V júni sme boli so ženou v Krížovej Vsi na prvej návšteve. Ja kochal som sa zase pohľadmi na Tatry. Z oblokov testovho domu predstavujú sa v celej svojej velebe, a to platí tým viac, keď sa divák postaví na hociktorý z blízkych kopcov. Na rovine pred tebou sa hadí Poprad zelenými nivami, tam ďalej Belá a druhé obce, až v pozadí toho nebotyčné, vždy a vždy krásne, obdivuhodné Tatry. Celý tento už sám osebe utešený, pekný, ba až strašne krásny obraz stáva sa o to dojímavejším, že nemá predhoria, lež jedným razom, bezpostupne vyrastajú tieto strmé ozruty z roviny, nazerajúc tam na sever do Haliče, na juh do Uhier, do ďalekých hmľistých nížin. Oproti obrom štajerským, korutánskym, krajinským, tirolským, ktoré som videl, a švajčiarskym, ktoré som nevidel, sú toto chlapci — ale tie majú okolo seba hodných odzgoňov, a po ich nohách, otlakoch a bokoch sa veru vypínajú znační šarvanci, a voľný výhľad na starých pánov hatia; naproti tomu Tatry môžeš obzerať od temena po päť, ba až do žalúdka im nakuknúť možno: a táto okolnosť robí ich tak zvlášť velebnými, áno, cestovateľ, prekvapený prvým pohľadom, sa ich naľaká. Nespočetne ráz, čo som ich obdivoval, ale vždy sa to stalo z mojej strany s neopísateľnou pokorou. Hlavná masa veľikášov pozostáva zo žuly, ruly a opuky,¹⁵ a zdá sa, že ony červený pieskovec (v Rakúskej doline) prerazili, teda že sú od tohto mladšie, tak ako v okolí Nízkyh Tatier, najmä Ďumbiera. Z východnej strany Lomnickej na belianskom chotári vypína sa, opretý o stredné masy, vápenec. Nižšie dolu po rovinách a kopcoch krížovoveského okolia prestiera sa tret'ohorný mohutný eocénový pieskovec¹⁶ rozmanitého zrna. Tento pieskovec morského pôvodu obsahuje zvyšky morských, už málo rozoznateľných živočíchov, ľahko sa rozpadáva a je veľmi úrodný. Zriedka rozoznať v ňom korytnačky, podobné malým ostrigám;¹⁷ miesty obsahuje blýskavé sloje znamenitého kamenného uhlia, pravda, v malej miere. V tomto pieskovci nachodí sa v Haliči soľ a kamenný olej, ktorý dovrtali už i v Uhrách v stolicích pohraničných na Poľskú. Niekde je uložený v krásnych vrstvách, tvoriac dlhé tably, mostíky, napríklad pred panským dvorom takmer tri metre dlhý a meter široký; pred sýpancom je taká veľká platňa, že na nej v nedeľu dievky drobčia. Táto vlastnosť štiepania a kresania dala by sa dobre upotrebiť a využiť pomocou vodného stroja na pílenu a opracúvanie toho pieskovca na kvádre a stavebný materiál toho druhu.

Ešte sa zmienim o istých hieroglyfoch tohto pieskovca. Sú to rozličného druhu odtlačky, čiže znaky, čiary, také dôkladné a zvláštne, že ich dlho považovali za stopy a šľapaje (na spôsob labyrinthodonta¹⁸) a tomu podobné pozostatky živočíchov. Ja som si to tiež ináč vysvetliť

¹⁵Zo žuly, ruly a opuky — Rula je kryštalická hornina sopečného pôvodu, zložená v podstate zo živcov a sľúd. Opuka je druh vápenca, farby žltkavej alebo svetlosivej, tvaru hrubých dosák.

¹⁶Eocénový pieskovec — je zo spodného oddelenia tret'ohorného útvaru, je v ňom množstvo charakteristických skamenelín

¹⁷(chorv.) Ustřiciam.

¹⁸Labyrinthodonti — tvoriaci zaujímavú skupinu vymretých plazov, charakteristických pre trias

nevedel. Ale keď som takéto vynikajúce prímerky zaslal na určenie Dionýzovi Štúrovi do Viedne, on mi vysvetlil, že tieto rozmanité čiary, jarčeky, figúry boli v tom tichom treťohornom mori na piesočnato-blatnivom brehu vyryté ihrajúcimi vlnami. Pôvod jedného zaslaného kusa, na dobrú dlaň širokého a povrchne akoby svinským bôbom posiateho, mi tak určil, že po hladine toho mora plavil sa kus dreva, na toto prichytili sa phalodon alebo teredo navalis,¹⁹ hľadali a vyhlodali jamky. Keď drevo, už azda nahnité a potom skrz-naskrz nasiaknuté vodou, sadlo na spodok, bolo časom zasypané a zamúlané šmuntou a konečne strúchnutené zmizlo, ostali len akoby stopy zatvrdnutého blata, vyliate v dlhých dobách na pieskovec. Je to veľmi pekná, vtipná hypotéza tej záhadnej otázky.

Na majetku v Križovej Vsi, ktorý test nadobudol — ako už rečeno — od Mariássyho a čiastočne od Berzeviczyho, rodili sa jarec (jačmeň), ovos a čo hlavné — zemiaky; týchto vysadilo sa až do tisíc metrických centov a zobralo sa až do jedenástisíc centov. Rodil sa výtečný spišský hrach a ľan. Potom lúčne seno, ľadník a ďatelina. Zemiaky spotrebovali sa výlučne v pálenici na výrobu liehu a pomyjami, ako bočným výrobkom špiritusu, chovali sa krmníky — ročne od šesťdesiat do osemdesiat kusov. Okrem toho pásli sa ovce, dvesto — štyristo kusov, stál salaš a dorábala sa dobrá bryndza. Prvé roky, kým ešte neboli železnice natoľko rozprestrené a test mladší, čerstvým sa cítil, kupčil i s vínom do Pruska a ruského Poľska; skupoval kone v Haliči, najmä v Novom Sonči, doma ich riadne opatroval, podľa zodpovedajúcich vlastností dovedna priahal a vycvičené, pristrojené gavalierom, dvoj- a štvorpražne s osom predával. Predo mnou sa dôverne vyslovil, že on ešte koňa nepredal, žeby na ňom aspoň päťdesiat zlatých nebol zarobil. Chodil na licitácie nemovitostí a licioval. A tak šlo všade a majetok sa množil.

Celý majetok spravoval test s testinou; on hospodárstvo a styk navonok, testiná mala domácu berlu, kupectvo špiritusu a všetkého druhu domáce väčšie menšie záležitosti. A výsledok tohto spoluúčinkovania možno pomenovať skvelým. Stál im k službám špán, na ten čas neúnavný Bugš, ktorý o jedenástej líhal a o tretej štvrtej vstával. Ale posledná v líhaní a prvá vo vstávaní bola predsa horlivá testiná, neobyčajnej telesnej vytrvalosti a energie. Držali i takrečeného gazdu a tuším, osemnásť želiarov, páleníka, kuchárku, dve slúžky, salašný personál, horára: všetkého spolu asi štyridsať ľudí, a krem tých podľa potreby boli rozliční nádenní, potom konvencionálny²⁰ kováč, debnár, kočiši, paholci atď. Test bol pohostinný, kordialny, proti robotníkom ešte dosť prajný a prístupný, ale aj vysokomyseľný, na svoj groš namyslený povýšenec, bažiaci veľmi za povýšením, vyznačením a za zemianstvom. Pri jeho druhých dobrých vlastnostiach bolo mi toto baženie za bütlym panštením často odporné. Testiná, príkladne usilovná, vedela i najlahodnejšiu vec na groš obrátiť. Robota, robota a robota, a peniaze zhrnúť, kde sa len dalo. Čo sa namyslenosti — ba prosto rečeno — pýchy týkalo, ona prevyšovala testá o dobrú hlavu. Ona mala rešpekt len pred ľuďmi majúcimi veľké meno. To jej imponovalo, čo nosilo y na konci a vozilo sa na štyroch. A divné, ani jeden z jej troch zaťkov nemal y na konci: Zechenter, dr. medicinae; Arpád Herczogh, právnik, teraz kráľovský notár; Kuchinka, sklený fabrikant, teraz veľkostatkár v Podrečanoch pri Lučenci. Šťastliví a príčinliví oni boli ľudia, lopotili o dušu, ale čert pýchy sedel im na krku, driapali sa nahor. A bohužiaľ, toto nemotorné, nespôsobné habkanie za vysokým malo smutné, presmutné následky. Čo ešte vec zhoršilo, v tom duchu nepokorného štréberstva, baženia za vyznačeniami, vychovali i svoje deti, najmä synov.

Sceľovanie chotára vykonalo sa o štyri roky po našom sobáší: majetok Grozerovský mal

¹⁹*Teredo navalis* — patrí do skupiny vysoko organizovaných lastúrníkov, vyznačujúcich sa vŕtavým spôsobom života. Preto sú nebezpečné starým dreveným hrádzam, dreveným lodiam a pod.

²⁰(lat.) Vzaty na konvenciu, takže dostával hlavne naturálne požitky a k tomu ešte nejaké peniaze v hotovosti.

110,894 katastrálnych jutár. Mapu máme ešte podnes, ale majetok je už v rukách našich árendátorov, bratov Fehérovcov, od 6. decembra 1900...

17. júna ráno vyšiel som na horný koniec chotára; bol so mnou poctivý Bugš. Tam som na jednom mieste v strmom výmoli nad Popradom našiel skamenené drobné korytnačky a krásne blýskavé kamenné uhlie, ale len malú smidku.

Na druhý deň vyzval ma test' do Smokovca. Smokovec v ten čas (r. 1858) ešte sám, jediný stál v Tatrách, šumný, ale jednoduchý, nie na prirovnanie k terajšiemu Šmeksu a jeho mladým nespočetným kamarátom. Vystavaný hlavne len z dreva, bol založený na základe tam sa nachodiacej kyslej vody, pri tom kúpali a liečili sa jeho navštevovatelia v čistej, čerstvej a bystrej vode. Najali sme si v hornom stavisku (i tak ich ešte poriedku bolo) nočnú izbu. Večer bol tichý, a v tejto značnej výške v susedstve ľadových a snehových zápačí mimoriadne letný; nálada k pohodliu a lieni znamenitá. A následkom toho besedovali, klebetili sme dlho večer na lavičke pred naším bytom, v tvári utešeného krajobrazu. Keď mi otec celé svoje mladé, veselé živobytie rozmarne, smiechom korenené dôverne vyrozprával, ľahli sme spať. On pár ráz odfúknuť zaspal a — chrápal; a akoby bolo dohovorené, tamvon sa blýskalo a hrmelo, až som sa obával, že sa tam nad nami Gerlachovka a Lomnická zvalia. Ale pre mňa strašnejšie od velebného hučania po bralách odrážajúceho sa hrmenia bolo chrápanie pána test'a. Toto hučalo, fučalo, pískalo a sa triaslo, potom zase dych zatajac sa stratilo a mňa naľakalo, že sa mi test' ide zadusiť. Ja biedny, tuto piskotom, tamvon hukotom mučený, zobral som celú, celú svoju posteľ, prest'ahujúc sa do bočnej, sluhovi určenej tesnej izbičky, nakládol som slamník, perinu, vankúše a háby, a čo sa uniesť dalo, na seba, pchal som si striedavo všetky prsty do uší — ale nič neosožilo, nešeredné hlasy prerážali všetky tieto na mne nakopené hrádze. Sám osebe tenký, vstal som na svite bez najmenšieho odpočinku, na dosku stlačený. Vstal i test' — vyspatý, čerstvý, ako orech; veľmi sa čudoval, že v noci zúrila búrka, on o tom nič nevedel.

Nebo bolo zachmúrené, bolo chladno, veterno, a tu i tu poprchávalo. Výhľadu pre nastalú hmlu nebolo. Následkom týchto prekážok náš zámer navštíviť Kohlbach zostal nevykonaný. Všetkých hostí bolo štyridsaťjeden, pri obede sedeli sme dvanásti. Majiteľ Reiner so svojou ženou, znamenití, skromní, dobrosrdeční ľudia, patriarchálnym spôsobom predsedali. Obed bol lacný a dobrý.

Bol prítomný aj istý profesor kežmarských škôl a vyprával nám hrozné nešťastie, aké sa práve pred šiestimi dňami — teda 10. júna 1858 — tu v Tatrách prihodilo. Vyšli niekoľkí kežmarskí študenti na Lomnický vrcholec a šťastlivo vystúpili naň. Že tamhore boli, dosvedčilo sa potomne i rozprávaním, čo všetko stadiaľ naokolo videli. Keď došiel čas návratu, mali šuhajci obísť isté nebezpečné miesto, akúsi škulinu. To sa jednému z nich nechcelo, narádzajúc kratšiu, ale nebezpečnú cestu. On sa nedal odhovoriť, ale smelo, junácky, ale veru nerozvážne pri známom valaskom speve „Štyri kozy, piaty cap, kto vyskočí bude chlap!“ rozbehnúc sa skočil nad priepastnú rozpuklinu a — nedoskočiac na druhú stranu, šuchol a zmizol stratený v hĺbke bez slova, bez stopy.

Bol to syn kráľovského horára z Lúžnej, ak sa nemýlim, menom Neubauer. Do špiku splašení šuhajci s veľkou rýchlosťou zbehli do Kežmarku, oznámiať tam ešte večer tú truchlivú zvesť. Hľadali ho viac týždňov, kým ho v snehu nepremeného našli a pochovali. Akýmže citom jeho otec hľadel za ten čas tam z lužnianskych hôr na Lomnickú, tento ozrutný synov náhrobník!? — Keď sa popoludní vyjasnilo, pri ohromne silnom vetre, že sme si museli ručníkmi klobúky popriväzovať, vrátili sme sa domov.

Dňa 22. júna sme oje voza museli obrátiť proti Breznu.

Dňa 15. júla stala sa galiba Jankovmu Čipkovmu synkovi, Pištovi, teraz kráľovskému notárovi vo Zvolene. Janko mal v Babinci, asi hodinu cesty od Brezna, pekný, veľký, priekopami ohradený pozemok s humnom, včelínom, záhradou a pohodlným letohrádkom. Cez kosbu bavil sa tam so synom Pištom. Všetechný chlapec zahrával sa s prázdny, ale ťažkým senným vozom, stojacim na homolovitom hladkom kopci, mykajúc ojom sem-tam, kým sa len nepohol. Ale keď sa už voz dostal do pohybu, tušiac zlé následky, snažil sa ho spátiť, no to už nešlo — na to mu sily nestačili. Voz, ako tie v táboritských vojnách, dal sa strmým brehom do behu a strhnúc nezbedníka na zem, prešiel mu kolesom cez hornú časť ľavého ramena. Na výkrik, vidiac rachotiaci voz a Pištu, zbierajúceho sa zo zeme, dobehol Janko, cestou chystajúc si žilu z odlúpeného mohutného lopúchového listu — s tým úmyslom, že malého Žižku ním vyšvargá. Ale ako ho nahnevaný za ľavé rameno zdrapil, naskutku upustil od zamýšľaného karhania, keďže sa mu rameno v rukách prehýbalo ako had. Rameno totiž bolo zlomené. Do duše preľaknutý otec, natiahnuv druhé struny, pospiechal do Brezna, kde jeho synovi v mojej neprítomnosti dr. Dvorák, mestský fyzikus, ramä preskúmal a zaviazal. Pretože mu rameno zatým zapuchlo, museli sme ho previazať. No už potom bez ďalšej prekážky svojim časom sa úplne dobre, bez všetkých zlých následkov zahojilo.

Pri tomto nešťastí sa ešte jedna zvláštnosť prihodila. Ten istý večer, keď sa to stalo, sedeli sme u Janka; prišiel i jeho starší brat Natán a oproti mne sediac, pilne načúval celý dej, odohratý v Babinci. Keď rozprávka na ten bod došla, kde Pištova ramenná kosť bola kolesom lámaná, začala sa vrchná čiastka tela tohto ináč mohutného, veľkého chlapa klátiť, a ak dost' zavčas nepriskočím, bol by sa celý na zem skydol. Chlapisko zamdlelo.

3. augusta prišiel z Viedne Karol Kuzmány,²¹ superintendent, s paňou i dcérou Ľudmilou a so synom Karolom, námorným cisársko-kráľovským nadporučikom.

O dva dni zišiel som sa v Hronci s profesorom chémie na banskej akadémii v Štiavnic, Kuttnerom. On dostal od ministerského radcu Russeggera návod preskúmať bacúšsku kyslú vodu, a určil na ten cieľ čas. Ale ako som to už skorej pripomenul, nešlo to akosi, lebo i on i jeho asistent Rudolf Méhes skúmali bacúšsku kyslú vodu len s vínom, ktoré obidvaja ľúbili. A ostalo pri tom, že sa veru veľmi dobre s vínom pije.

Biskup Štefan Moyses prišiel 7. augusta do Brezna a bola iluminácia. Druhý deň nasledovala birmovka, a tiež s tým spojená inštalácia Majovského.

Obed bol pre šesťdesiat hostí. Služny J. Takáč pripíjal farárovi po nemecky, superintendent Ján Chalupka biskupovi po latinsky, mešťanosta J. Kilvády po maďarsky, senátor J. Polóny po slovensky, a ja som ho pozdravil po chorvátsky. A spomenul som, že ma prajný osud s ním zviedol na troch rozličných miestach — v Chorvátskej v Stubici, na jeho biskupskej inštalácii v Banskej Bystrici a teraz na hranici Zvolenskej stolice a bystrickej diecézy, tu v Brezne. Kde nás pánboh ešte spolu znesie?

Moyses krásne, správne a výrečne odpovedal bez meškania a plynne vo všetkých príhovorových rečiach. Po obede odviezol sa do Hronca. Večer nasledoval bál, a naň prišli práve tadiaľto cestujúci banskí akademici, medzi nimi dvaja bratia Dürkheimovci — grófi, synovia bavorského ministra inostranných diel, ktorí — ako mi mimochodom, baviac sa na

²¹Karol Kuzmány — superintendent, zvolený bol ním až r. 1860 na breznianskom dištriktuálnom konvente, takže k r. 1858, o ktorom autor píše, ho ešte nemožno takto označovať

Bacúchu, povedali — stáli s našou cisárovnou Alžbetou²² v pokrvnom pomere.

Teraz zaznačím strašnú katastrofu, aká zachvátila Brezno a nám zapríčinila veľkú škodu. Bol to už tretí prípad toho druhu, ktorý sa ma bližšie a citlivo dotkol. Na Milkino naliehanie, pre zábavu, a aby ona už aké-také doma navyknuté hospodárenie aspoň naoko i tu mohla vykonávať, najali sme v dolinke Trokšiar pri samom, ba takrečeno ešte v samom meste Lámerovskú záhradu.

Dňa 29. septembra 1858, teda práve na Michala, vyšli sme do záhrady s Milkou a sestrou Petronelou. Podvečer, navrátiac sa domov, pristavili sme sa v Kostolnej — cirkevnej — uličke u matky, a ona počastovala nás hovädzou pečienkou. Pochutilo nám. Pri návrate rínom viedol som Milku popod pazuchu. Ako prechodíme pred Čipkov dom, príde mi pozrieť širokými vrátami do priestranného dvora, a tu sekne mi krv v žilách! Vidím zdesenú čelaď behajúcu dvorom ruky zalamovať a z pozadného veľkého, nevymláténym zbožím preplneného humna, ako z pekla, dym a plameň šľahať. Zo šôp slúžky vyhadzovali periny. Stará pani zarazená, onemená stála na dvore, podobná mramorovej soche. Janka nebolo doma. Vtom začali zvony surmovať a strhol sa škrek: „horí“! Do špiku preľaknutý, pustím Milku domov a s vyvalenými očami skočím do stajne a vyviedol som kone na ulicu. Vtom dobehol Janko. Poberám sa za Milkou domov, lebo za tú kratúčku chvíľu sa už lapal susedný Glosovský dom, ba i druhý, Bankov dom počal sa chytať. Hustý dym valil sa v ohromných hradách v smere proti Valaskej a iskry pršali ako dážď na domy, ležiace v priečnom uhle.

Tu už každý bol načistom, že bude nasledovať strašná spusta. Bežal som domov, ale sestra dobehla prv, tú som už našiel doma. Do nášho dvora padalo horiace uhlie ako v Pompejách, hoci náš dom bol asi dvanásty od Čipkovho domu, ba nielen uhlie, ale padali skutočne celé hlavne. Týmto tak náhle pokračujúcim zúrivým živlom bol som taký vydesený, že ako som schodmi hore vyskakoval, celú večeru som tam vyvracal. Z mojej dvornej, na schody ústiacej izby, kde som ordinoval a opatroval rozličné anatomické zbierky, a najmä zbierky nerastov a knihy, povyhadzovali sme niečo z náradia na schody, kde pracovala moja sestra, ktorá si udržala najviac duševnej rovnováhy.

Ale sme my tu veru pre dym a veľkú horúčosť vydržať nemohli, a prinútení sme boli von utiecť. Na dvore plameň vetrom hnaný sa krútil dookola, a úbohý hyd a prasa v chlieve sme už vypustiť nestačili. Praskot a krútnava ohňa hučali na nepomyslenie. Hyd pohorel, prasaťu oškvrkla srst' a oči mu na bielo upieklo. Druhý deň ráno museli sme ho dať zaklať. Z chlieva nemohlo prv von, len keď mu dvere prehoreli. Potom už v opísanom spôsobe polopečené, temné, naspamäť vbehlo do sklepeného pitvora.

Požiar rozťahoval sa ďalej a ďalej do Valaštianskej ulice, až po bránu (už jej teraz niet), stadiaľ prejdúc na druhú stranu obrátil sa tým radom nazad na námestie a pokračoval do kúta do Göllnerovského domu a odtiaľ radom až po dom Valentínovský, kde sa pristavil. Touto cestou zachvátil, počítajúc k tomu z pravej strany Čipkovho domu až do Kostolnej uličky — po cirkevný dom — asi štyridsať domov so všetkými bočnými budovami; a sena zhorelo okolo desaťtisíc centov. Koč sme ešte zavčasu vytiahli na ríno, vbok kostola. Milku, samodruhú, poslal som na faru. Ja, zronený sediac na zemi pri kostole, hľadel som ako Jeremiáš na naše okná, čakajúc každý okamih, kedy sa v nich zajagá oheň.

Vtom som sa vzmužil a držiac sekeru v rukách, vrátil som sa znovu do opusteného, smútiaceho domu. Namáhavo, akoby ich z tamtej strany niekto bol držal, otvoril som silným

²²Alžbeta (1837 — 1898) — cisárovná rakúska, manželka Fraňa Jozefa I., za ktorého sa vydala r. 1854. Bola rodená bavorská princezná.

vetrom pritisnuté vráta, ale keď som vkročil do horúceho pitvora a pustil ich z ruky, s takým hrmotom sa za mnou zachlopili, že zatriaslo celým domom a vakovka pršala. A mňa tá clivá myšlienka nadišla, že som v tom pekne zatvorený. Vo dvore trval huk, praskot a páľčivosť. Držiac hore schodom ručník na ústach, vidím, ako z mojej písárne šľahá oheň oblokmi. Povala, hrady prehoreli. Knihy, slamník a iné veci, ktoré moja sestra vyhodila na schody, začali tlieť. To som nohami utlmil. Keď som vykročil ďalej hore na pitvor, tam sa mi druhé, nie menej smutné divadlo predstavilo. Železné dvere, vychádzajúce na drevenú chodbu proti záchodu a pôjdu, rozžiarili sa a do kuchyne z dvora, to jest z drevenej chodby, šľahal oheň. Kasne, a vôbec všetky drevené predmety na pitvore, nanajvýš rozhorúčené — podozrivo pukali a pískali. Mne tu samotnému — dymom, ohňom a páľou obkľúčenému, ledva dýchajúcemu — bolo naozaj clivo. Len drobnú byťku zapáliť a na pitvor hodiť, a už by všetko bolo vybúšilo v plameň. Neostávalo mi veľa času tu pobudnúť, a chcel som sa zase návratom dolu spašiť. Vtom som zazrel na kasni mohutné sklenice s octom, a nerozmýšľajúc búšim sekerou do skleníc, ocot sa rozlial po kasniach a vlhká para rozľahla sa pitvorom, ovláziac rozsušené predmety.

Zjavili sa i v ohni navyknutí a utužení bujakovskí železodielnici. Zalievali rozličnými nádobami, kde len a čo zastihli — v pitvore, v kuchyni a zbierky nakopené na schodoch. V horných izbách nestala sa ani najmenšia škoda. Ja som potom zbehol von na rínok dýchať čerstvé povetrie, lebo tamdnu nebolo na obstatie. Medzitým naša domová pani Salamínka so susedkou pani Kilvádyčkou, všeobecným bránením, surmou, krikom, kvílením skormútené, vyplakané, zunované, oddajúc sa konečne a skrúšene do vôle božej, sadli si do nášho koči. Stenajúc, bedákajúc, vzájomne sa potešujúc, miesili sa tieto rozžialené ženičky jednotajne. V tom krušnom momente siahne jedna z nich — preľaknutá, akoby i pod ňou horelo — rukou pod seba, a hľa, tu pobadá, že sedí v druhom akomsi elemente, v čomsi lipkavo mokrom. Ach, veru tak bolo! Skúmané oko a ruka druhej susedky vyniesli divnú, prepodivnú príčinu tohto zriedkavého prípadu pri tom strašnom požiari a — na našom koči. Ktosi v tej trme-vrme ukryl si v našom koči za vahan morčacích vajec. No a vajcia sa týmto spôsobom veru nevyľahli, lebo na posmech rozmliaždené, pred časom v podobe praženice rozliali sa na zadnej časti susediek. Ony vzájomne sa ošúchajúc a utierajúc, hľadali zase druhé, bezpečnejšie hniezdo — bez vajec.

V tú chvíľu, ako som vybehol na povetrie, mne pred nosom stala sa galiba. Susedov Graggerov paholok bránil svojho gazdu statne, ale do duše unovaný vyšiel na svoju hospodu na Dúbravku. Ale keď stadiaľ dolu hľadiac videl, že ešte plamene na pánovom dome vyblukujú, netrpelo ho doma, a šiel zase brániť a hasiť. Vyšiel teda rebrom hore na krov. Keď zhadzoval horiace trámy, reber sa mu pošmykol... chytil sa žlebu, ale žleb ho nemohol uniesť. Chvíľočku sa klátil tamhore na jednoposchodovom dome a potom ťažké chlapisko s temným dupotom, ako zbožím naplnený mech, padol na zem a ostal bez seba. Hneď sme sa zbehli a dali sme ho uložiť na vyvrátené dvere, vyhodené z ohniska a najprv ho na ratúz (mestský dom) a potom domov odniesli. Potriaslo mu mozog; žil síce, ale bez vedomia. Nech mu to pánboh odplatí; že by mu to ľudia boli urobili, som veru nepočul.

Ďaleko po polnoci požiar, ohňovzdornými staviskami hatený a žravosťou zväčša už nasýtený, začal sa pomaly tišiť. Bolo už viac dymu ako plameňa, s parou — povstalo následkom zo všetkých strán dobehých striekačiek a polievačiek. Ono, pravda, ešte na tretí deň v hlbokých pohoreniskách, stajniach, drevárňach, hnojiskách, smetiskách museli stráže zalievať tlenie, ba i vyblkovanie. Pohroma to bola veľká.

Proti ránu duševne, telesne unavený šiel som na faru, za Milkou, na krátke odpočinutie. Na druhý deň nás pohorencov rozložili, kde koho. My, susedia Kilvádovci a ešte niektorí s

povolením farára Majovského boli sme ubytovaní v piaristickom samostatne na poschodí, čo stálo prázdne; v prízemí rozkladal sa berný úrad. Tu sme sa potom podľa kláštorského zvyku žartovne oslovovali sestrami a bratmi. Za niekoľko dní, kým sme sa ako-tak vládali usadiť a ustáliť, podávali si nás známi a nepohorenci z ruky do ruky akoby postrkom a opatrovali hostením, jedením a pitím.

Chvíľa bola levná a tak, ako to už pri takých príhodách býva, zhŕkli sa zo všetkých strán — ako vrany na mrcinu — potrební remeselníci, hlavne tesári, murári, a my po dvoch-troch týždňoch vrátili sme sa zase do svojich bydlísk. Neobyčajne ochotná naša domová dala bez môjho vedomia hneď v ten deň po ohni vyriadiť moju izbu na medziposchodí. Obloky, povala prehorená, i náradie pohorené — pravda, bolo veľa uhlia, popola a sutín.

Ale tam zhorela i moja skriňa so zbierkou nerastov, okrem druhých zbierok menšieho významu. Tu zhorela, bohužiaľ, i zaujímavá starootcovská zvonárska kniha, a pre mňa to bola nenahraditeľná škoda. Kopu týchto smetí a s nimi hodnú zásobu nezhorených nerastov, kovov, vysypali do odľahlého kúta pri zhorenom záchode, skadiaľ som ich potom nanajvyš namrzený musel vykopávať a rukami vyhrabávať. Veľká väčšina z nich bola úplne zničená. Mal som medzi inším z Grúzie pochodiaci, istým šafraníkom darovaný, asi desaťfuntový pekný mamutí zub; prepálil sa a rozpadol na viac očerňetých kusov. Jeden z nich, veľký asi ako vystretá dľaň, mám ešte podnes na pamiatku vo svojej — už po tretí raz založenej zbierke.

Prvú svoju zbierku opatroval som ako študent v Pešti, kde som sa pri jej obzeraní zoznámil so štiavnickým banským akademikom Szabóom,²³ potom profesorom mineralógie na peštianskej univerzite a chýnym geológom, ktorý nás pár rokov pred svojou smrťou navštívil i tu v Kremnici a s nami preskúmal toto okolie. Túto prvú svoju zbierku som takmer celú rozdarúval, najviac z nej dostal Anton Mihálka,²⁴ ktorý prvý vydal maďarskú kryštalografiu *Jegeczisme*. — Úradne odhadnutá škoda: voz, sánky, šterve, niečo šiat, ovos, seno — činila niečo vyše päťsto zlatých km.

Trikrát už navštívený ohňom, stal som sa veľmi bojazlivým, ostražitým a pri každom surmovaní bývam nadmier prestrašený, rozčúlený, hoci každým možným spôsobom hľadeli sme si urobiť náš byt bezpečným. Terajší náš dom tu v Kremnici je pokrytý plechom a tehlo, dvorom a záhradou osihotený, jednako ešte i poistený.

A tak 6. októbra nás už domový pán Ján Salamín povoláva, že už môžeme prísť, i statok doviešť, reparácie že už sú z hrubšieho vykonané. Posiaľ sme platili hospodného deväťdesiat zlatých km., ak tam chceme ostať, zatým musíme sto dvadsať zlatých platiť. Nám i tak oškodeným vyhorencom inšej voľby neostalo, ako sa i tomuto zvýšeniu podriaďiť. „Mnísi“ a „mníšky“ pomaly sme teda opúšťali tichý, i keď nie veľmi pohodlný útulok.

Ani Julko Plošic nechýbal medzi priateľmi a tiež nás poľutoval, že sme vyhoreli. Pri tejto príležitosti, 24. októbra, pýta od nás vyhorencov, či by sme nemohli Jankovi Gotčárovi, ktorý je preložený do Veľkého Varadína ako školský radca s platom tisíc šesťsto zlatých a šesťsto zlatých cestovnými — či by sme mu nepožičali dvesto zlatých, aby sa tam mohol slušne zariadiť. A my vyhorenci sme tej žiadosti akosi predsa vyhovelí. Gotčár sa sľubuje na primície Jozefa Markusa, ktoré mladý kňaz bude odbavovať 7. novembra u svojho otca,

²³Dr. Jozef Szabó (1822 — 1894) — stal sa r. 1850 docentom mineralógie na peštianskej univerzite a potom r. 1862 riadnym profesorom toho istého predmetu. Ako vynikajúci odborník bol dobre známy i v cudzine.

²⁴Anton Mihálka — už bol spomenutý. Jeho dielo *A jegeczisme elemei* (Základy kryštalografie) vyšlo r. 1843, spracoval ho podľa Gustáva Roseho, nebolo teda pôvodnou prácou.

nadlesného na Kráme. Jožko Markus mladší potom bol začas ceremoniárom u biskupa Moysesu, a teraz ešte a za veľa rokov úraduje ako farár v Ľubietovej.

Eduard Fink, radobojský farár v Chorvátsku, písal mi 10. decembra, ako mu je ľúto, že môj švagor Roeszner odchodí z Radoboja. Trpko sa ponosuje, že teraz málo opravdivých národovcov — všetko samí chlebbári. Konečne pýta, aby som mu zaopatril novovyšlý slovenský katolícky spevník. A pritom pozdravuje farára Mondoka, bývalého mihovljanského kaplána,²⁵ a biskupa Moysesu, ktorého — on študent — obsluhoval ako záhrebského kanonika.

Moje príjmy na celý rok 1858 boli 1734 zl., 81/4 gr. km., teda o 237 zl., 6 gr. viac ako roku 1857.

Prv ešte, ako by som sa rozlúčil s rokom 1858, chcem upozorniť na zvláštnu udalosť, aká sa prihodila po ohni 29. septembra. Niekoľko dní po nešťastnom ohni, keď u Čipkov začali odpratávať rumy z pohoreniska, zbadal som trosky, rozmetané na holohumnici. Keď som sa dopytoval na ich pôvod, Janko Čipka sa sám nad ich neočakávaným jestvovaním nemohol prečudovať. Čudný, nevídaný jav v čistom humne. Keď sme jeden z tých mnohých — tu nemiestnych — kusov zodvihli a skúmali, prekvapení sme videli, že povrch kusa predstavoval celkom pravidelnú trosku, aké nachádzame pri železných mašiach, a v spodnej čiasťke trčali klince-šindľovce, tiež vpečené do trosky, poznačenej čiarami slamy, spálenej na trosku a popol. Pri ďalšom rozjímaní rozlúštili sme túto záhadnú otázku nasledovne: slama — kolenkovitá, aby sa mohla stať ľahkou, a predsa silnou, vzdorovitou, tvorí prázdny hybký stĺpik, pozostávajúci z kremeňa (silicium). Bolo tam veľa nakopenej slamy, a vo veľkej horúčosti, v ohni sa kremeň stopil na sklo (trosku), v ktorom miesty bolo rozoznať ešte i sústavu, podobu slamy; v ten čas do tekúcej masy — trosky, skla — vpadli klince a vpiekli sa do nej. Známa vec je, že brezniansky chotár stojí prevažne na žule, rule a opuke, to jest na endogénnom starom útware,²⁶ a že tento útvar okrem iných čiastok obsahuje mnoho žabice, čiže kremeňa (silicia). A z tej príčiny výsledok je ten, že v tomto chotári raž prevýborne rastie a slama raže dosahuje nie zriedka výšku dva metre, a raže sú také silné, že — ako Brežňania hovoria — „koleso o ne môže oprieť“. A tak ražné zrnó kremeň, obsažený v zemi, rozloží a do seba vtelí ako organickú ústrojnosť. Je to hlavná jeho podstata. Brezniansku raž ako chýrnu kupujú ďaleko do okolitých stolíc, ale na druhý-tretí rok sa už zvrhne, zrodí, a to z tej príčiny, že v novom domove na svoje vybudovanie, na svoj vzrast nenachodí takej a v tej miere potrebnej látky, tej koľkosti silicia. Na vápenci vo Valaskej, v susedstve Brezna, už slabo rastie.

Túto trosku ukazoval som okolitým banským úradníkom kráľovských železodielní ako povolaným povedať svoju mienku — pravdaže, nezradil som im, že troska je výtvarom spomenutého požiaru. Každý vážnym hlasom, istým spôsobom vyslovil svoju diagnózu, ale každý inakšiu, a — nepochybnú. Len v tom sa zrovnávali, že je troska. Troska to vraj železná, ale s niklom, chrómom, železom, meďou atď. Najbližší boli pravde tí, čo ju železnou určili, lebo boli v nej klince. Ale aké prekvapenie týchto pánov, keď videli tie klince, a práve i podobu pohorenej, vlastne na sklo stopenej slamy. Veru všakové neočakávané sa to v tej tajnej prírode prihodí, a podáva nám náhodou kľúčiky na rozlúštenie rozličných hádok.

Tomuto podobný oriešok bol som podal na rozlúštenie lesnému spolku, odbývavšiemu svoje valné zhromaždenie v Banskej Bystrici za môjho tamojšieho trojročného pobytu, keď v

²⁵ Pozdravuje farára Mondoka mihovljanskeho kaplána — Ivan Mondok bol kat. farárom vo Veľkej Lovči, kde umrel r. 1872. Mihovljani sú obec v Chorvátskej, v niekdajšej Varaždínskej stolici.

²⁶ Na endogénnom starom útware — majúcom svoj pôvod vo vnútrozemných silách

komorskom dome usporiadal výstavu lesných plodín. Ten tajomný oriešok som tiež vystavil medzi dotýčnými predmetmi, prosiac pánov, ktorých sa vec týkala, o rozlúštenie. Tak sa mi zdá, že to bolo v r. 1851. Vybral som sa s Karolom Kuzmánym, vtedy už profesorom vo Viedni, cez vrchy do Kremnice, kde býval jeho známy, priateľ a bývalý modranský učiteľ Andrej Jurenák ako banský úradník. Navštívili sme ho a s ním vošli sme aj do hlavnej dolne tam od Hrona. V diaľke od ústia, už ďalej niečo vyše jamy číslo dve, našli haviari v tufe kúsok opravdivého dreveného — nie skameneného — uhl'a, asi hrúbky a dĺžky palca. Zvonajšok bol liskavý, hladký, na prielome vidieť zreteľne naznačené ročníky. Ináč keby ten uhol' nebol ležal v materinskom, jeho pôvod naznačujúcom tufovom kameni, nikto by ho nebol rozoznal od pravidelne vypáleného uhl'a z haluze akéhosi tvrdého dreva. Ešte v sedemdesiatych rokoch predošlého storočia podarilo sa mi na výsype na dne tejže jamy nájsť menšiu takú vetvu, prelomenú a na prielome vyplnenú tufom. Podlaha vetvičky tiež bol ryolitový tuf.²⁷

Namáhali sa lesní páni vyniesť múdry výrok, až keď som ich upozornil na tufovú podstatu dreveného opravdivého uhl'a, vidiac svoje daromné pruženie, zastavili prúd prýštiacich sa mienok. Uhliar, čo to vypaľoval, bol sám pánboh; rímski pohani by boli povedali Vulkán — a strom, z ktorého uhol' pochodil, rástol v treťohornej dobe, keď, ako som presvedčený, botaniku ešte nepestovali, ani lesné protokoly nevedli. Bolo to vtedy, keď okolo Kremnice rástli rozličné figovníky, gaštany, orechy atď., pod nimi sa prestierali divé kozy a nosorožce, ako svedčia ich pozostatky. Jurenák — a jeho meno krásli jeden druh javorových odtlačkov nájdených pri samej Kremničke — Jurenák myslí, že v treťohornej dobe pri nejakej veľkej katastrofe ten strom bol bleskom zapálený a zhorel na uhol'. Ale ja myslím, že hromom zapálený strom by i tak nebol na slobodnom zhorel na uhol', a ak predsa by sa tak bolo stalo, bol by sčiasťky zhorel na popol a ostatok by sa nebol tak rúče, pravidelne vypálil. Len azda v tom prípade by sa bolo tak prihodilo, keby hromy a strely boli bývali v ten čas inakšej obyčaje. — Ja zase hádam tak, že strom, z ktorého to uhlie pochádzalo, bol zasypaný horúcim, ohnivým popolom a pozdejšie morom — brakickou miešanou vodou — zaliaty. Vylúčením povetria, náramným tlakom a spoluúčinkujúcou horúčosťou utvorilo sa uhlie, ktoré potom neskamienelo. Všetci i naši uhliari tak pália. Nakladanú mŕľu prostriedkom zapália a potom zemou zahádzu, aby pri voľnom vzduchu nezhorela — na popol. Je to len hypotéza — nuž nech si to vysvetlí, kto chce a vie, lepšie.

Švagor Roeszner rozlúčil sa s Radobojom po devätnásťročnej službe v ňom. Už je v Banskej Štiavnici, kde vraj boli veľmi srdečne zo všetkých strán uvítaní; z dom do domu ich vraj hostili a oslavovali.

Týmito vyznačeniami švagrovi srdce natol'ko do čižiem padlo, že vo veľkom nadšení v liste 13. januára 1859 vypukol do týchto slov: „Vyznať musím, že mi to bolo veľmi príjemné, lebo sme takého pocitu za tých devätnásť rokov (čo v Radoboji prebývali) nezažili.“ No ale v tomto rojčivom pociť nastal skoro kritický obrat. A to sa ľahko dalo predvídať: v Chorvátskej tá nenútená, prirodzená prostosrdečnosť, a tu náličnícke, nútené dvorenie a pretvarovanie sa. A reakcia nevystala a vystať nemohla.

Dňa 31. januára 1859 mi Július Plošic požičal sto zl. km., myslím, bolo to na zakúpenie ovsa a sena, čo mi pohorelo, lebo som akú-takú vynáhradu dostal len pozdejšie.

Medzitým 6. februára písal mi Ján Gotčár list z Veľkého Varadína, kde účinkoval ako

²⁷Rhyolitový tuf — Rhyolit, inak liparit, je mladovulkanická rozliata hornina žulovej magmy (žeravá hmota pod zemským povrchom, tuhnutím ktorej vznikajú horniny). Názov sa používa pre slovenské liparity. Tuf sa vyskytuje popri rhyolite a vzniká zo sopečnej lávy, je to nahromadený sypký materiál so vzduchovými bublinami.

školský radca. Najal si tam pre svoje pohodlie dom, a aby mu lepšie, veselšie bolo, prijal k sebe do domu istého Liptáka, úradníka, Slováka — Janču.²⁸ Ku Gotčárovi chodí i námestný radca Adolf Dobriansky²⁹ a obyčajne večer dumajúc krátia si chvíľu. Zišiel sa náhodou i s Jankom Franciscim, ktorý prišiel v úradných povinnostiach z Debrecína do Varadína. Náhodou v bočnej izbe svojho kalvínskeho kolegu dopyčul a spoznal Francisciho hlas. — Gotčár bol v Pešti u Palárika, pôjde do Banskej Bystrice a možno vybehne i ku mne do Brezna. Vo veľkom Varadíne má byť viacej Slovákov, ale že sa chránia vydávať sa za Oravcov a Liptákov, a po slovensky verejne hovoriť, to sa priam ostýchajú. Ďakuje mi za požičané peniaze v sume dvesto zlatých (ktoré som si istotne ja sám vypožičal) a sľubuje všetko a skoro uviesť do poriadku.

Radujme sa, veselme sa!... 26. februára, ako som sa navracal z Bacúcha domov, bežala mi v ústrety slúžka, aby som sa ponáhlal, že pani v posteli a v neprítomnosti baby zastupuje jej miesto domová pani Salamínka. O jedenástej predpoludním prehrabalo sa na svetlo zdravé dievča.

Často som sa obával, že preľaknutie následkom strašného požiaru z r. 1858 bude mať zlé následky na požehnaný stav Milkin; ale, vďaka bohu, ako mať tak i decko boli zdravé. Ono potom vyvinuté, stalo sa naozaj dobrocitným anjelom, bolo láskavé, milé, poslušné, ku každému prívetivé, usilovné, len v bystrosti a schopnosti niečo pripozdilé, ale každému, ktokoľvek s ním prišiel do potyku, príjemné.

Druhý deň šiel zvláštny posol do Spiša k test'ovcom. V tretí deň som od J. Markusa z Krásna doniesol pekné javorové korýtko na kúpanie. Slúžka túto noc zabudla zápalky na peci a zakúrila do pece. Nuž chytili sa zápalky blkom. Milka ležiac v druhej chyži volala o pomoc, ja rozospaný sa prebudím, vidiac ožiarenú izbu a domnievajúc sa, že Milka s deckom v posteli sa praží, vyskočím a vtom uderím sa tak silne o posteľ, že mi hneď z kolena a masného koštiaľa krv tiekla, a ja som viac týždňov, kým sa mi rany zahojili, chodil o jednej papuči.

Fr. Tibély, Ferienčíkov test', poslal malej Bertike — tak bola krstená — darček, útlý, milý, strieborný príbor na jedenie, s tým želaním, aby ho, kým toho veková potreba bude vyžadovať, to jest kým z detinstva vyrastie, upotrebovala pri dobrom zdraví. A teraz, 17. augusta r. 1901, už dávno i darci i obdarovaná odpočívajú večným snom i s Tibélyiho zaťom Mikulášom Ferienčíkom, i s jeho ženou Relkou.

Na Jozefa boli sme farárovi Kúdelkovi na Balogu blahoželat' na mena. Ako vždy, zábava bola i teraz hlučná, veselá. Napokon dal nám navariť čaj, ale zavariť z omylu pochytili miesto čaju — horkú d'atelinu, a napokon pán farár miesto vína vyglgol pohár octu; zmrašťiac tvár s pohoršením vykrikol: „Oj, ebatta ti!“³⁰ — Cez noc napadlo snehu a 1. apríla dokonale zamrzlo.

Čulen čuší v Prešporku. A taliansko-francúzsko-rakúska vojna je v prúde.

Švagar Karol, ako mi píše 27. marca, už od dvoch rokov posiaľ potreboval okuliare, a teraz bez nich číta a píše, a to mu istotne dopomohla Štiavnica.

²⁸Jozef Jančo (1823 — 1893) — slovenský básnik a buditeľ, naposledy vedúci úradník finančného riaditeľstva v Bratislave

²⁹Adolf Ivanovič Dobrianskij (1817 — 1901) — buditeľ v Zakarpatskej Ukrajine, začas vyšší štátny úradník v miestodržiteľskej rade Uhorska a v uhorskej kancelárii vo Viedni. Bol priateľom Slovákov, i jeho manželka bola Slovenka. Pomáhal často slovenským politickým vodcom pri vymáhaní národných požiadaviek.

³⁰(maď.) Psia krv! (druh nadávky).

Eduard mi píše 29. marca z Dognačky a gratuluje mi k dcére. Tam na všetky strany stavajú, najmä v Anine. Francúzska spoločnosť päť miliónov frankov obetuje na zriadenie rozličných závodov. Keď bol tejto zimy v Oravici na bále, predstavili ho Milkinmu ujčekovi Jánovi Muskalaymu, farárovi čiklovianskemu. Oboznámil sa s ním a ako gavaliera dobrých obyčají častejšie ho navštívil. On bol predtým poľným kaplánom, chlap pekný a príjemný, ale skoro zatým presadili ho na masťnú faru neďaleko Aradu, v Nevpanáte. Teraz žije v svojom peknom dome na penzii ako pápežský prelát a vedie skvelý dom. — Eduard ho veľmi chváli, i tí, čo teraz ešte s ním obcovali, ako môj zať Georg Teschler, a druhí z týchto krajov, opisujú ho ako nóbl človeka. V Čiklove že mal sťa gazdinú — obecnú babu.

Bertika sa pomaly kublila, vyvíjala na veľkú našu potechu. Ktože by bol myslel, že asi po štrnástich rokoch taká bujná, taká dobrá, ona z prvých zahynie v Kremnici r. 1873 na choleru?!

Na Sihle 1. apríla pohrýzol besný pes statok, na Klimentskom tajchu v Kamenistom pohrýzol strážnika. Preto bol ta vyslaný slúžnovským úradom z Brezna mestský ránehojč Čipek, ktorý pri tej príležitosti i mňa zastupoval.

Test' nám píše 5. apríla, že testiná odcestovala do Košíc deti navštíviť.

Vojna v Talianskej sa vedie, ale veru nie v prospech našej monarchie. Kde ona nos strčí, tam ju po ňom rafnú, a ľudia hynú, peniaze kapú a chudoba sa množí. V liste švagor rozpráva pár smiešnych epizód zo Štiavnice. Ako inde, tak i v Štiavnicí verbovali dobrovoľníkov na tú vojnu a naverbovali ich tam dvadsiatich štyroch. Jeden z nich nechcel prisahať na čierno-žltú zástavu. Tu treba vedieť, že ako vábec, na pohodlnejšie zvädzanie, mali dve zástavy, uhorskú totižto a cisársku, čiže žltu-čiernu. Keď sa teda tento horlivý šuhaj, vlastenec, slovami nedal nijak prehovoriť, vylepili mu dôkladných dvanásť palíc, a šuhaj zmäkol a prisahal horúcu vernosť na žltu-čiernu zástavu. Druhý z nich oduševnene volal „éljen Kossuth“, a čím ho viac tíšili, krotili, tým viacej reval. I tu pomohol ten istý liek, niečo vo vyššej dávke: odmerali mu totižto pätnásť palíc; to účinkovalo, a uspokojený týmto privítaním šiel brániť žltu-čiernu zástavu. No takto roznecujú lásku k tým nemým, rozličným zástavam, ktoré však nikdy nás, ale my ich zastávame.

Bertike sa medzitým darilo dobre, bola čerstvá, zdravá a dobrá. Kmotor Janko Čipka a jeho matka boli takí láskaví a malé krstniatko obdarovali kolískou, v ktorej sa jeho deti Oľga a Štefan, ba i on sám vyholengali. Bertika raz nočnou hodinou mučená kolikou prežalostne jajkala. Poslal som slúžku do lekárne po liek. Čakáme, čakáme dlho, netrpezlivo, dieťa vrešťalo strašne, bolo nám už z kože vyskočiť. Otvorím okno a hľadím v tú stranu, kde bola lekáreň, vzdialená asi na tristo krokov. Dievka, ako som vidieť mohol a počul, surmovala zvoncom, ale nedajbože — apatekár sedel na ušiach, a nemohúc ho zobudiť, vrátila sa naspäť. Vybral som sa sám v župane a papučiach, a rozčúlený ako sršeň oddám sa do bombáľania, čo len zvonec stačil, a kým sa drôt neroztrhol. A keď i toto pripomenutie lekárskej povinnosti nestačilo, prikročil som k poslednému lieku proti lenivosti: pochytil som skalú a vtrepal do širokého obloka lekárne; oblok zrinčal, lekáreň sa osvietila a liek bol, i keď pri šomraní a protestovaní lekárnik, naskutku hotový. Probatum est.³¹

Ďord' Slota mi 30. septembra píše, že mi Božena Němcová poslala ňou vydanú knihu *Babička*. Marci Čulen, profesor v Prešporku, pričinením Jána Gotčára vymenovaný je za správcu gymnázia v Satmáre.

³¹(lat.) Je to vyskúšané.

Dňa 17. októbra mi píše Július Plošic zo Seliec, že je Ján Gotčár i Martin Čulen v Banskej Bystrici. Gotčárovým pričinením je Marci preložený do Szatmáru za gymnaziálneho správcu, kam sa mu však nebárs chce ísť. Marciho účinkovaním boli zavedené v Prešporku slovenské kázne u kapucínov. V Banskej Bystrici baví sa aj Samuel Bodorovský a sľúbil sa vybehnúť aj do Brezna. Krajnianský notár Ľudovít Turzo, tá šľachetná duša, došiel tiež do Banskej Bystrice. Božena Němcová by rada ešte raz zavítať na Slovensko, ale na cestovanie nemá peňazí. Ona zbierala ľudové povesti a spevy, ako to robila po Morave a Čechách.

Dňa 19. októbra píše test', že idúc domov z Rimavskej Soboty z trhu, nemohol nás podľa svojho sľubu navštíviť pre sejbu, robotníkov doma; Hronom sa musel ponáhľať, lebo sa obával zbojníkov, keďže tam vozkárov novší čas ozbýjali. Doma že hrúza práce: stavajú pivovar, zriadujú pálenicu, a komasácia tiež ešte nie ukončená, keďže sedliaci odporujú.

Paľo Dobšinský 5. decembra 1859 mi oznamuje, že návodom Palárika, Viktorína, Mallého, Kalinčiaka, Makovického, Krnu atď. uzniesol sa na tom, že bude vydávať beletristický časopis, a vyzýva ma prispievať humoristickými zábavnými článkami.

11. januára r. 1860 priateľ Ján Gotčár, školský veľkovaradínsky radca a opát, mi z Pešti, kde sa na čas návštevou baval, píše, že sa tam i s Jankom Franciscim zišiel. On, Gotčár, vybehol do Viedne, nie azda z povinnosti, ale skôr zo zvedavosti: no, a podľa vedomia, akého si tam nadobudol, on vonkoncom nič priaznivého nemôže očakávať.

Brat Adolf zo Španej Doliny mi píše, že od komorského chirurga Lepačka dopyčul, že ma akýsi handeľčan päťami po chrbte nabil. On tomu chýru neveril, a pravdu mal: jedno by som sa ja tiež tak naľahko vytrepať nedal, po druhé, pri všetkých možných malých šarvátkach mňa rubári natoľko ctili a milovali, že by sa ani jeden nebol pokúsil mne päťami po chrbte bubnovať.

Anton Radvánszky, bývalý hlavný župan stolice Zvolenskej v rokoch tisíc osemsto štyridsiatych ôsmich, potom pod bachovskou nemeckou vládou súkromný pán a gazda, ostentatívne svoje položenie mestu Banskej Bystrici dokazoval i tým, že keď sa v kočiariku vrazil do takrečeného radvanského raja, ležiaceho medzi Banskou Bystricou a Kostiviarskou, kde mal svoje majere, tak sa sediac v kočiariku dal obložiť hnojnými vidlami, a tak sa potom bývalý pán hlavný župan a budúci pán barón a zase hlavný župan rozvážal. Tento rodený zvolenský dynasta a pán veľmi príjemného obcovania, ktorý s najväčšou nevôľou musel vidieť, ako jeho miesto začas zaujal plebeius homo³² Michal Rarus a potom dosťahovaný Čech Ján Trojan — bol si pred niekoľkými rokmi od mojej sestry Petronely vypožičal dvesto zlatých. Treba totižto podotknúť, že pán Anton Radvánszky do tých čias, kým si nevzal za ženu adoptovanú dcéru baróna Podmanického, čo sa hmotných vecí týka, stál na veľmi slabých nohách. Jeho test', barón Podmanický, ako bol bohatý, tak bol skúpy. Keď krmne voly na trh hnal, opatrený prachovými okuliarmi poberal sa so svojimi hajčarmi za sivými volkami. Mal v Pešti na Üllöšskej ceste kúriu, prízemný dom, kde som príležitostne Radvánszkeho na záletoch navštívil ako medik. Tu sám so smiechom vyprával, že jeho švagrínka, mladé, asi desaťročné dievčatko, po pohovke okolo neho skákajúc, radostne ho objímala a z jeho príchodu sa úprimne tešila. Keď sa jej opýtal, či ho ona tak veľmi rada vidí, odpovedala, že sa mu preto tak raduje, lebo že dnes dostanú na obed „teľacie šnicle“. Keby teda nebolo Radvánszkeho, nebolo by ani šnicieľ. — Vyššiespomenuté peniaze mu teda sestra r. 1850 v októbri vypovedala, ale na termín ani driek ani úroky nedošli; na sestrino oslovenie som teda pána Radvánszkeho napomenul. On mi na to 30. mája 1860 odpovedal, a

³²(lat.) Človek z ľudu, nezeman.

sa tým vyhovárať, že bol na test'ovom panstve a vrátiac sa odtiaľ nazad do Pešti, našiel môj list, a preto že sa opozdila jeho odpoveď. Na list, ktorým sa mu kapitál vypovedúva, že sa naprosto nepamätá, ale že verí, že tomu tak bolo, a že hotový bude, len čo sa domov navráti, teda asi o osem dní, prinavrátit' ako tristožlatový driek, tak i zostávajúce šesťpercentné úroky. To sa potom skutočne stalo.

Okrem náradia, koní a koča test'ovci nedali Milke nijakých peňazí, ale pomáhali nám iným spôsobom — stravou, výrobkami svojho domu: poslali nám tu i tu za sud vína, zbožia, hrach a spišskú borovičku. Pri tejto poslednej sa mi raz zle povodilo. Istú nedeľu kázala mi Milka, aby šiel do pivnice a aby pre hostí vytiahol lopovom do sklenice borovičky. Neobratný s lopovom, potiahol som zo súdka nielen ústami, ale aj pľúcami. Borovička mi vrazila z preplneného lopova plným prúdom do pľúc. Bol to hrozný pocit mať tento strašne silný nápoj rozliaty v pľúcach; zastavilo mi dych. Oči mi vyliezli a s rukami rozpäťtými, pustiac lopov, pustiac sklenicu, lapajúc dych, vyšterval som sa takmer bez pamäti — osinutý v tvári — na poschodie do kuchyne, kde som mechanicky, slova nie schopný, pochytil varechu a strebal som vodu, kým pomaly som prišiel k dychu. Celý deň ma v prsiach škrabalo a kašlal som ešte i na tretí deň.

V živote politických úradníkov sa to krútilo, menilo, lebo po talianskych stratách, po stratení Lombardska, nastali i vo vyšších politických kruhoch nové náhľady, najmä čo sa stavu uhorskej krajiny týkalo. Maďari sa prebúdzali a Nemci, pokorení Francúzmi,³³ dostávali strach, a viedenská vláda krok za krokom, pri všetkých vrtkavých pokusoch, ustupovala. V tom čase, ako už poznamenané, Martin Čulen Gotčárovým pričinením stal sa satmárskym gymnaziálnym správcom. No štát toto gymnázium prevziať nechcel — nie tak ako teraz, čo by všetky školy chcel prehltnúť. A na ten spôsob by on, Čulen, ako štátny úradník, nemohol tam ostať, a preto v tomto ohľade jeho postać je tam neistá. Baval sa, ako mi Július Plošic 26. júna píše, desať dní u neho v Selciach. Spočiatku — v domnení, že je Nemec — sa ho v Satmári stránili, ale vidiac potom, že ním nie je, si ho obľúbili. 4. júna navštívil biskup Moyses Plošica na jeho fare v Selciach.

Dňa 8. júla 1860 mi Plošic píše, že brezniansky kaplán doniesol so sebou podpismi breznianskeho okolia opatrenú adresu na biskupa Strossmayera³⁴ a Šagunu.³⁵ To že by bolo v poriadku, ale že v to je zahrnutý i minister práva, proti tomu sa Bystričania slávnostne ohradzuju. A tu proti ministrovi vystupuje nevyberanými slovami. Tento pán vraj (meno mu nespomína), tak ako i Majláth, pre dobro Slovákov nevykonal zhola nič. V akejsi reči mal sa nasledovne vysloviť: „Ich habe von Pressburg und Kaschau mit Vorbedacht nicht geschprochen, weil man dort von der Meinung ausgegangen ist, das die Mehrheit der Bevölkerung slavisch, und von einer anderen Sprache als der ungarischen ist, und deshalb hat man dort deutsche Grundbücher eingeführt.“³⁶ A na základe takejto ministrovej výpovede Bystričania neboli naklonení odhlasovať tomuto ministrovi dôveru.

V súvisi s politickými premenami, nastávšimi následkom nešťastnej taliansko-francúzskej vojny, kde za bachovskej doby na Uhorsku zaľahnutá hmla (podľa Bachovho vlastného známeho hesla „Langsam, aber entschieden vorwärts“) pomaly, ale stále napred, začala sa

³³Nemci, pokorení Francúzmi — Týka sa to rakúskych Nemcov, ktorí práve prehrali vojnu v Taliansku r. 1859.

³⁴Dr. Josip Juraj Strossmayer (1815 — 1905) — kat. kňaz, od r. 1840 biskup v Djakove, chorvátsky politik, národný buditeľ a mecén. Okrem iného dal podnet a podporu na založenie Juhoslovanskej akadémie a univerzity v Záhrebe, ako aj umeleckej galérie pri akadémii, ktorej poručil svoju zbierku originálnych obrazov.

³⁵Andreiu Șaguna (1809 — 1873) — pravoslávny kňaz, buditeľ a politický i teologický spisovateľ uhorských Rumunov. Od r. 1848 arcibiskup-metropolita rumunskej pravoslávnej cirkvi v Uhorsku, ktorú sa mu podarilo osamostatniť z područia srbského patriarchu v Karlovciach.

³⁶(nem.) Ja som o Prešporku a Košiciach s dobrým uvážením preto nehovoril, lebo tam vychádzajú z názoru, že je väčšina obyvateľov slovenská, je teda inej reči než maďarskej, a preto tam boli zavedené nemecké pozemkové knihy.

dvíhať, začali sa po krajine ozaj detinské, smiešne komédie a demonštrácie, pravda, pod heslom patriotizmu. A tieto vlastenecké výkony pozostávali v tom, že sa domneli vlastenci pozdravovali „szolgája“,³⁷ hoci to od toho slova zriedka ďalej išlo, a krem toho a hlavne najavo dávali svoje zmýšľanie krojom. Široký klobúk s perom, krátky kabátik s hustými drobnými gombíkmi, vyšívany náprsník, šatka s kyckami okolo hrdla, úzke nohavice, šnurované do čižiem a... no a... — ostrohy so širokými tarajami. Tento kroj, inším časom nazvaný beťárskym,³⁸ s horúcim súhlasom všeobecne prijatý ktorý by teraz gigerlovia³⁹ za svet neobliekli, bol nadmier obľúbený hlavne u mládeže, najmä kupeckých tovarišov. Túto módu opisuje mi v svojom liste aj Samko Bodorovský z Predmiera, že ona medzi panákmi panuje v celej Trenčianskej.

Ale aj myšlienka o založení slovenského literárneho spolku sa medzi Slovákami šíri a dozrieva, a preto sa pýta Samko Bodorovský zase v liste, písanom z Predmiera 13. augusta 1860, akú to hodlajú Slováci akadémiu zriadiť. — A ďalej, že by táto akadémia, čiže Matica, hlavný zreteľ mala obrátiť na vydávanie lacných, dobrých, poučných spisov pre ľud. No tento úmysel už dávno jestvoval a jestvuje všade tam, kde sa statočne myslí o vzdelanosti slovenského ľudu. Ale je to nadmier tvrdá vec, lebo sa jej stavajú oproti nepriateľská zaťatá vzdorovitosť a okrem toho nepochopiteľná tuposť.

Otec nás predsa konečne s Polikou, Nelou a Tončim prišiel navštíviť. Tou príležitosťou mi písal Alojz Lerch, árendátor Koburgových krčiem na Horehróni, bývajúcí vo svojom vkusnom dome na Polomke a testov dobrý známy a povolal nás, aby sme pri otcovom návrate domov i jeho návštevou poctili a u neho obedovali. To sa stalo; jeho pani nebola doma, bavila sa v Pešti. Pri obede ma Lerch, ktorý bol už oblečený podľa vtedy módného vkusu, dráždil, prečo ja chodím v tých odporných nevlasteneckých pantaloňoch. Ja som mu odvetil, že sú tesné nohavice nepohodlné. Ale on na stávkku tvrdil, že je presvedčený, že ja predsa budem prinútený úzke nohavice nosiť. Ja som mu odvetil, že sa toho nedožije, naproti tomu tvrdím, že ja na ňom už nezadlho zase budem vidieť pantaloň. A tak sa stalo, keď už tej úzkej radosti a toho brnkania ostrôh bolo nazbyt, zase pomaly vliezli do širších nohavíc, a ja som príležitostne zahanbeného Lercha v testovej prítomnosti vysmial.

Paľo Dobšinský sa žení a berie si za ženu Schmiedovskú. Píše mi dňa 21. novembra o literárnych roztržkách medzi ním z jednej strany, z druhej strany medzi Radlinským a Čechmi. Kdežeby, roztržky musia byť. V malých veciach veľkí ľudia. Pýta ma, aby som mu pre Maca a Kuba — rozhovor dvoch sedliakov — poslal nejakú humoresku.

Vychodí už i časopis *Slovenský učiteľ*. Pavol Dobšinský pracuje usilovne na vydávaní *Sokola*, ale domáha sa podpory hojnejšieho dopisovania. Pýta sa ma 23. novembra 1860, či to zamýšľajú založiť *Tatrín*? Tu on pravdepodobne rozumel Maticu, pretože v mene založiť sa majúceho slovenského literárneho spolku ešte uzrozmiení neboli. Spomína, ale neurčito, čosi o memorande.

Politický ruch sa šíri. Maďari vystupujú smelšie. Vay prepadol a jeho miesto má zaujať Fr. Deák⁴⁰ a barón Eötvös,⁴¹ ministri z r. 1848. Títo teraz, keď je Rakúsko unížené, prichodia v platnosť. Takto píše Július Plošic 19. decembra 1860. A pretože vraj Eötvös v *Pesti Hirlepe*

³⁷(maď.) Služobník (dosl. váš sluha).

³⁸*Kroj, nazvaný beťárskym...* — podľa maďarských betyárov („dobrých chlapcov“) na Dolnej zemi

³⁹(nem.) Fičúri.

⁴⁰*František Deák* (1803 — 1876) — maďarský politik, umiernený liberál, ktorý pripravil vyrovnanie z r. 1867 medzi panovníkom a Maďarmi

⁴¹*Barón Jozef Eötvös* (1813 — 1871) — maďarský politik a spisovateľ. Veľmi povzniesol školstvo, ktoré spravoval ako minister už r. 1848, ale najmä od r. 1867, keď bol ministrom výučby a kultu v Andrásyho vláde.

písal veľmi sympatický článok o Slovákoch, je tej mienky, že by slušné a dobré bolo, keby sa Slováci obrátili v svojich záležitostiach na tohto naozaj spravodlivého muža.

Pri nastavšej politickej konštelácii, ktorá najmä politických úradníkov mala tak nemilo zasiahnuť, ponosuje sa mi 22. decembra dr. J. Bauer, stoličný fyzikus: očakáva veľký prevrat, a že on následkom toho pravdepodobne bude prinútený opustiť svoju terajšiu službu. On ako banskobystrický mestský fyzikus túto stoličnú službu nehľadal, ale dali mu ju sami, a nanútili okolnosti, keď roku 1849 pri vojne a cholere politickí úradníci, bojac sa trestu, väčšou čiastkou zutekali, a s týmito zanechal svoju stanicu a uskočil aj bývalý stoličný fyzikus dr. Mályusz. Dr. Bauer potom mesiace, a to pod časom tuhej cholery, túto stanicu zastával, a jemu ju skutočne oddali.

Z toho všetkého vidieť, že v tom čase všetky mysle stáli v živom pohybe a všetko napnuto očakávalo, čo donesie najbližšia budúcnosť. To je pravda, že každá teraz podniknutá vojna — tu s Talianskom, tam s Pruskom — pripravila mocnárstvo o krásnu provinciu, narobila ohromné dlhy a vnútri zapríčinila vrenie a nespokojnosť. Nešťastné ážio⁴² zaľahlo na prsia národov rakúskej monarchie ako mora, tlačilo ľud a nezriedka dosiahlo až výšky päťdesiat, ba i viac percent.

Takto pritiahol sa pomaly rok 1861, a hoci sa politické vlny navonok čo z hrubšieho uľahli, neplatilo to o politickom živote vnútri. Tu to pod kôrou vrelo a zrejme bolo badať, že i tu na povrch vybúši.

15. januára r. 1861 bola v Brezne voľba mestských úradníkov. Výsledok nadmieru ohnivej, kriklavej voľby bol: mešťanosta je Černák, sudca Matej Zachar — obaja potvrdení ako posiaľ. Na stanicu mestského kapitána kandidačným výborom pod predsedníctvom farára prepošta Majovského bol predložený — čiže kandidovaný — I. Lehrer, lekárnik, II. Benko, III. Salamín. Kandidátov Samuela Lopusného, Libecká a Brečku výbor vynechal preto, lebo si Lehrer ako zúrivy maďarón tam zadovážil väčšinu hlasov. Ale vtom, ako sa oznámila kandidácia, nastal v početnom voličstve náramný huk a Brežňania, i tak navyknutí na svoju päšť, v takých veciach žartu neznajú. Začali sa komisii hroziť a brať polená z kopy dreva pri mestskom dome, nachystanej na inší cieľ. A týmito argumenty ad hominem⁴³ vyhrážali pánom, zasadačím v kandidačnom výbore. Následkom týchto tvrdých hrčavých bukových dôvodov komisia prikočila k novej kandidácii, ktorá vypadla takto: I. Lehrer, II. Lopusný, III. Libeck, IV. Brečka. Pod samou kandidáciou ad hoc pre udržanie poriadku a pokoja po výsledok volieb dočasne bol vyvolený Benjamín Zörnlaib, nepatrný, malý, ale veľmi pohyblivý majiteľ veličizného nosa, dobrý, ale smiešny chlapík. Chlapík veľkého nosa, malého tela a malej hlavy sa všemožne namáhal, aby imponoval breznianskym pánom mešťanom — neotesaným zurvalcom — ale nebolo ho počuť a nebolo ho vidieť. Stratil sa ako v hore medzi týmito vysokými ozrutnými chlapmi. Keď teda jeho volanie a rozmetávanie sa nič neprospeľo, vyskočil v tereme na zelený stôl, behajúc a rozháňajúc sa tam z jedného kraja na druhý.

Vtom prikočí ku mne chlapisko s hustým radom ako päšť veľkých strieborných gombíkov na prsliaku a širokým, takisto strieborným majincom na kabáte, a ukážuc prstom na mrviaceho sa Zörnlaiba, pýta sa ma: „Pán doktor, čo to tamto za myš behá po tom stole?“

Keby to tento hrdý substituovaný pán kapitán bol vedel, k čomu jeho hodnosť prirovnávali!

⁴²Nešťastné ážio (tal.) — rozdiel medzi menovitou a skutočnou hodnotou peňazí, najmä mincí, devíz a cenných papierov. Najčastejšie je ážio kovových mincí, menovite zlatých, proti papierovým peniazom.

⁴³(lat.) Osobnými dôvodmi (rozumej násilím a bitkou akéhokoľvek druhu).

Konečný výsledok voľby bol: Lehrer dostal 47 hlasov, S. Lopusný 323; pri čítaní hlasov netrepezliví voliči volali, aby hlasy nečítali, ale aby ich, keď ich Lopusný má tak veľa, holbou ako bôb merali. Libeck mal dvadsaťšesť a Brečka štyri hlasy. Prvý notár Sinovic, druhý J. Polóny ml. Fiškál Eugen Benko, Salamín kasír, kontrolór J. Polóny pikulík; radní Libeck a J. Kilvády. — 16. januára bola voľba zastupiteľov — čiže volená obec osemdesiatich,⁴⁴ a medzi tými vyvolený bol som i ja.

Počiatkom tohto roku (1861) začal pod redaktorstvom Viliama Pauliny-Tótha vychádzať *Černokňažník*, humoristický časopis. Do toho som ja potom mnoho a častejšie dopisoval. Najmä obľúbený bol mojím časom môj: „Štefan Pinka, virkli kaprál“. 15. januára mal ešte len 371 predplatiteľov, tento počet však potom vzrastal. Asi v ten čas vyšiel aj spis *Jánošík*.⁴⁵

Brezniansky magistrát má dostať „durgatorium“⁴⁶ za svoje uzavretie, že sa protokol vo svojej pôvodnosti má viesť po slovensky. Má sa teda podľa návodu Janka Francisciho apelovať zrovna na cisára a na baróna Vayho⁴⁷ a odvolať sa na *Allerhöchstes Handschreiben*⁴⁸ od októbra. A ak by kúria slovenský protokol poslala nazad,⁴⁹ v tom prípade prichodí urobiť tie isté kroky.

Dňa 2. februára 1861 mi píše brat Eduard z Rumunského Bogšanu, že to tamdolu všetko vrie. Položenie národností že je toto: Rumuni, ktorí medzi všetkými sú vo vzdelanosti najopustenejší, sú z druhej strany najprístupnejší presvedčovaniu a hotoví ku vzbure, spojenej s plienením; Nemci vraj držia s tými, čo sa za slobodu vystatujú, a Srbi že už z pokračovania nemeckej vlády dostatočne zmúdreli a viacej si za nevďačných Nemcov prsty páliť nebudú. Ináč chváli ich ako národ povedomý, smelý a bojovný. Klapka že už v Bukurešti plní patróny, a Kossuth, ten čertov syn, že smolu v kotle rozpúšťa, aby odporníkom hlavy — tak ako to pri fabrikovaní zápaliek robia — do tej látky zmáčal.

Ako na juhu, tak kývalo a hýbalo sa i na severe krajiny. Dňa 6. februára bolo vydržiavané stoličné zhromaždenie v Banskej Bystrici. Tu vystúpil Július Plošic za verejné práva slovenskej reči, a že reč tohto malého, ale smelého oduševneného chlapíka mala dobrý účinok, bolo vidno z toho, že ho sám pán hlavný župan Anton Radvánszky dost' ostro, hoci nie surovo, napadol. Plošic totižto po slovensky rečnivšieho Ľubietovského mešťanostu Kmeť⁵⁰ zastával, na čo mu Radvánszky odvetil, že chce byť Kmeťovým advokátom, čo Kmeť nepotrebuje. On, Radvánszky, že myslieva po maďarsky, a slovenská reč že ho vytrhuje z riadnych myšlienok. Potom povstal jeho bratanec, František Radvánszky, a osopil sa na Plošica, tak podľa svojej kočišskej obyčaje: že to znamená ľud búriť, a že banuje a bude banovať, že Plošica do výboru prijal, a s kľatbou „ba-m a teremtését“⁵¹ si sadol. Nuž teda stoličný výbor závisí od vôle Františka Radvánszkeho! — To je tá sloboda! A potom sa hnevajú, keď im Ján Gerometta v *Pesti Napló*⁵² do pravdy nahovorí, a stroja sa ho ubiť. To je, pravda, argumentum ad hominem.

⁴⁴ *Volená obec osemdesiatich* — orgán v slobodných kráľovských mestách, ako bolo i Brezno; jej hlavnou úlohou bolo (spolu s mestskou radou) dozerať na spravovanie mestských dôchodkov a majetkov

⁴⁵ *Vyšiel tiež spis Jánošík* — autorom ktorého bol Viliam Pauliny-Tóth. Bol ostro protiľachtický, preto ho aj vládne orgány dali zhabať. Na titulnej strane bol ako vydavateľ označený Ján Bobula, ktorý nemal s ním nič spoločného, len práve že dal svoje meno tam uviesť.

⁴⁶ (lat.) Vyhrešenie.

⁴⁷ *Barón Mikuláš Vay* (1802 — 1894) — maďarský politik, mal už pred revolúciou vysoké funkcie. Roku 1860 ho vymenovali za dvorného kancelára, šéfa najvyššieho administratívneho orgánu pre Uhorsko. Tohto miesta sa však zriekol pre protiústavné stanovisko štátneho ministra Schmerlinga. Po vyrovnaní z r. 1867 mal zase vysoké funkcie.

⁴⁸ (nem.) Najvyšší vlastnoručný list (rozumej cisársky).

⁴⁹ *A ak by kúria slovenský protokol poslala nazad* — Kúriou sa rozumie uhorský najvyšší súd. Delil sa na dva stále sudy, sedmopanskú (septemvirálnu) tabulu a na kráľovskú tabulu.

⁵⁰ *Jozef Kmeť* — buditeľ, mestský právny zástupca, neskôr notár a mešťanosta Ľubietovej, na sklonku života jej usilovný mestský archivár

⁵¹ (maď.) Mrzká nadávka.

⁵² (maď.) Peštiansky denník.

Počiatkom marca boli sme navštíviť Adolfa na Španej Doline. Nazad idúc stavili sme sa u Plošica v Selciach a potom aj v Ľubietovej u Mórica Kellnera. Chvíľa bola veľmi planá. V Brezne bol vyvolený za ablegáta Ľudovít Benický. Pri tejto príležitosti zmienim sa tu o jeho osobnosti. Benický bol pekný chlap, ináč ľahkomyselný chytrák a pôvodný dobrodruh. Bol synom chudobných zemianskych rodičov z Mičinej pri Banskej Bystrici. Po skončení stredných (latinských) školách, vybral sa na banskú akadémiu do Banskej Bystrice, kde okrem nespočetných študentských alotrií⁵³ nevyviedol nič zvláštneho. V tých časoch ako zemiansky syn, keď na iné povolanie ani nesúci, bol v politickom čiže stoličnom živote zabezpečený, čo sa úradníckej stanice týka. Pekný chlap, a pohyblivou papuľou vystrojený, skoro sa tam aklimatizoval a časom vystúpil na hodnosť podžupana. Aby sa stal populárnym, vystupoval ako katolík ostro proti kňazom a afektoval, že ho kňazi všemožne prenasledujú, ba mu ešte i na život číhajú. Hral dosť nejasnú komédiu, že mu dýky na schodoch maľujú a skaly mu do obloka lúčajú. Lenže tie hrozivé dýky sám načarbal, a skalú si nie dnu, ale von oblokom vyhodil. Žiadal vyšetrovanie a záštitu od stolice.

Našlo sa pár bláznov, čo mu verili, ale všeobecne sa obecnosť smiala. On, dobre žijúc, medzitým kopil dlžoby, a keď toho bolo moc, zmizol. To vyvolalo senzáciu, a stal sa chýrnym človekom, ale viedenská polícia vysnorila ho tam kdesi v divadle a poslala ho do Bystrice, kde už potom svojimi podporovanými čupel v tichosti. Ale skoro potom r. 1848 zodvihol hlavu a nastala mu žatva, o akej sa mu istotne prv nesnívalo. Stal sa chlapom svojej doby. Kossuth spravil ho krajinským komisárom s veľkým vplyvom a plnomocenstvom. Bol menej zlý ako ľahkomyselný. Šarapatil mnoho. Aj légiu vystavil pod svojím menom. Pod jeho správou niekoľkých i povešali. Sama stoličná správa sa ho okúňala.

Po zrazenej revolúcii sedel na Kufšteine⁵⁴ v tvrdom väzení, kde si, ako on sám rozprával, tým krátil čas, že sediac na jednom stolci a na druhom majú vyložené nohy, dumať radom o celom svojom veku od detinstva hore. Náhodou strážili Kufstein vojaci, pochodiaci z breznianskeho okolia. Istý Jano Šajgal, kaprál, rodák Gašperovan, mi rozprával, že ho tam videl v tú hodinu, keď sa rabi dvorom prechádzajú. Šajgal sa zhováral s kamarátom po slovensky, nuž ich Benický zadivene oslovil, či sú Slováci a skade; Šajgal mu povedal, že tam od Brezna. Benický odvetil, že je on z Banskej Bystrice. Bol prísny zákaz rokovať s väzňami, preto sa nesmeli ďalej púšťať.

V nastávajúcej novej politickej dobe prepusteného na slobodu vyvolili ho Brežňania r. 1861 za svojho snemového vyslanca. Pod tou voľbou, najmä pri obligátnom bankete, ktorý nasledoval, také zelené veci s najväčšou smelosťou pohovoril, že sme ohnivého Pavla Kuzmányho, na ten čas kupca v Brezne, chlapa všestranne vzdelaného, museli krotiť, aby pre väčší škandál búchaja Benického tam na mieste verejne nekompromitoval. Pozdejšie sa Benický v Pešti zase zaplietol do akéhosi komplotu, až konečne ho našli zavraždeného, takmer na nepoznanie zohaveného, kdesi v okolí Pešti v rohoži pri Dunaji. Vrahovia ostali neznámymi.

Podobne tomuto bývalému zvolenskému podžupanovi zahynul po rokoch aj chýrny, ba mnohými zveľbovaný, a najmä Slovákom dobre známy zvolenský podžupan a krajinský vyslanec Béla Grünwald⁵⁵ — s tým jedným rozdielom, že tento neslýchaný štréber, čo toľkých ľudí vedel tak umelo a dosť zrejme obláznit', nie cudzou, ale vlastnou rukou učinil koniec

⁵³(gréc.) Nezbedností, výčinov.

⁵⁴*Sedel na Kufsteine* — vlastne na jeho pevnosti Geroldseck na vysokej skale nad mestom, ktorá bola dlho používaná ako štátne väzenie. Kufstein bolo mesto v Tirolsku, neďaleko bavorských hraníc.

⁵⁵*Béla Grünwald* (1839 — 1891) — maďarský politik, pôvodom Slováč z Slovenskej Lupče, známy ako zúrivy nepriateľ Slovákov. Napísal proti slovenským snahám mrzký pamflet *A Felvidék* (Horniaky, 1878), na ktorý mu výstižne odpovedal v tom istom roku dr. Michal Mudroň (pod tým istým názvom a s vysvetľujúcim podtitulom). Grünwald vydával proti Slovákom od r. 1873 i jedovatý plátok *Svornosť*.

svojmu životu na brehoch Seiny v Paríži. I tento vlastenec narobil toľké dlhy, koľko len jeho vlastenectvo stačilo, pričom po jeho smrti rodina, ktorá zvelebovala jeho osobu a skutky — medzi nimi chudera matka, utrpela citeľnú škodu. Grünvald bol vydavateľom slovenských vládnych novín a rád sa vozil nie tak na štvorke ako po biednych povedomých slovenských inteligentoch, a oni boli jeho najpohodlnejšie schodíky k hodnotiam a vyznačeniam. A hľa, ním vysmiati, potupení slovenskí inteligenti ostali — slávni potlačovatelia, cynickí štréberi ozaj neslávny spôsobom zišli zo sveta. Toto je fakt, a z toho možno sa mnohému priučiť.

Prvé číslo *Černokňažníka*,⁵⁶ vydávaného od počiatku roka Pauliny-Tóthom, stálo i s obrázkami osemdesiat zl. km. Následkom politickej premeny i dr. Jozef Bauer, môj bývalý šéf od r. 1850 do 1853, stoličný fyzikus, trätí pôdu pod nohami, to jest veci sa tak vyvíjajú, že jeho predchodca dr. Mályusz útekem stratenú podstatu stoličného fyzikusa teraz zase nazad zamýšľa zaujať, a to že sa mu pri terajšej politickej konštelácii podarí. Pri tých a takých okolnostiach Bauer viac na mieste svojho doterajšieho účinkovania nechce ostať, a pretože na Vindšachte sú uprázdnené dve kráľovské lekárske stanice banského fyzikusa a lekára, hodlá pýtať stanicu fyzikusa, ale len ak druhému, už prv vyslúženému erárnemu lekárovi nebude stáť v ceste, a zreteľne rečeno, ak ja túže stanicu nebudem pýtať. V tom prípade ma prosí o sprostredkovanie u mojich viedenských patrónov. Aj dr. Héžay, banský lekár, pýtal tú stanicu a bol štiavnickou banskou správou celkom správne predložený na prvé miesto. Ale dr. Bauer, ktorý sa vo Viedni osobne predstavil, to predsa tak vykonal, že on na tú stanicu bol vymenovaný. Ale nedlho tam úradoval, zaľakoval a vrátil sa do Banskej Bystrice, kde zase zaujal svoje staré miesto pri meste.

V Turčianskom Sv. Martine sa vydržiavala porada strany petície, čiže Memoranda národa slovenského,⁵⁷ zaslaného a vypracovaného Štefanom Daxnerom. Po prečítaní a uvážení toho Memoranda vynieslo sa:

1. Aby sa jeho ostrejšie výrazy zmiernili a upravili.
2. Aby mestečko Mošovce bolo požiadané, aby ono, osvojac si Memorandum, vyzvalo celé Slovensko podpísať ho a určiť schôdzku na poradu; aby sa táto porada vydržiavala azda v Štubnianskych kúpeľoch.
3. Ak by sa Mošovce na to vziať nechceli, či by úlohu mesto Brezno na seba neprejalo.
4. V tom prípade, že by to ani jedno mesto na seba nevzalo, aby sa zhromaždenie cestou novín hocikde povolalo, a to dotýčnemu slúžnemu jednoducho vopred oznámilo. Zhromaždenie by predloženú petíciu podpísalo a ďalšie podpisy by sa po obciach zbierali.
5. Zhromaždenie vyvolilo by vyslanstvo, ktoré by malo petíciu predložiť uhorskému snemu.

V r. 1861 stránky ešte nepriliepali marky na listy doma, len posielali peniaze, pripadajúce za marky, a poštové úrady za ne potom samé priliepanie marky na zaslané listy. Štvrtého až piateho mája padol v Štiavnicí sneh zvýše asi na stopu.

Podal som pred direkcii prosbu o plat kočiša, ale o tom sa tam ešte nič nerozhodlo. Prosba o pomocníka prepadla, čo ináč by ani byť nemohlo, keď predstavení, čo pomocníkov mali, ju neodporúčali. Banská správa mi jednako natoľko hľadela pomôcť, že zamýšľala mi čiastku

⁵⁶Prvé číslo *Černokňažníka* — dobrého humoristicko-satirického časopisu, vyšlo 8. marca 1860. Vychádzal dosť nepravidelne. Pri jeho redigovaní sa vystriedali: Viliam Pauliny-Tóth, Štefan Pinka a Juraj Čajda.

⁵⁷Porada strany petície, čiže memoranda — 6. a 7. júna 1861

mojej veľkej ochodze odobrať a druhému privteliť, ako sa potom skutočne stalo s Čiernym Hroncom a so Sihlou, a mne potom zase prideliť — keď aj menej obcí, ale ďalšie kraje: Valaskú, Bystrú, Mýto, tri Jarabé a konečne hen tri Boce. Švagor Karol mi narádza pýtať uprázdnené miesto banského fyzikusa vo Vindšachte, hoci mi nepraje prísť do toho „pekla premrštenej spoločnosti“, ale drží za potrebné, aby som sa predsa hlásil, aby sediac na jednom mieste som neskysol a aby som sa časom z tejto stupky potom zase ďalej mohol pýtať. Slovom, aby som si ďalej cestu kliesnil.

Július Plošic 22. mája píše, že bol v Turci na porade strany Memoranda; veľmi sa tomu teší, a že pôjde ešte, a čo by hneď musel ísť pešo.

Akýsi docent Franc⁵⁸ pri banskobystrickom gymnáziu písal proti biskupovi Moysesovi v Čase. Moyses sa veľmi hneval a zakázal kňazom s ním obcovať.

23. mája píše Mikuláš Ferienčík z Budapešti a dotkливо nás vyzýva, aby sme čím viacerí prišli na 6. júna do Turčianskeho Sv. Martina na zjazd, pretože sa ta stroja aj mnohí z protivného tábora: Ludvik Benický, Szentiványi,⁵⁹ Justh,⁶⁰ Máčaj⁶¹ atď. 31. mája Ľudovít Turzo píše v tej istej veci v tom istom zmysle. Z Banskej Bystrice hodlajú ta prísť Trstiansky zo Starých Hôr, Ráner, Svoren, Švehla, Petényi (je už tam); hlavný župan Radvánszky, pretože to zhromaždenie je legálne a významné, tiež zamýšľa ta ísť (ale nebol). S Plošicom pôjdu štyria až ôsmi dedinčania.

Ján Gotčár baví sa už niekoľko dní v Banskej Bystrici, a bude sa tam baviť do 20. júna, keď potom s Ľudovítom Turzom a Jankom Franciscim odcestuje do Pešti, kde sa má vyhotoviť adresa na Memorandum.

Mikuláš Ferienčík v liste zo dňa 29. júna sa mrzí na Palárika,⁶² že v svojom *Priateľovi ľudu* dekvalifikuje našich prednejších mužov. — Spomína mimochodom i chýr, že sa Benko Zörnlaib má stať mojím švagrom. Zörnlaib už bol od pár rokov vdovcom a veľkým dvoriteľom ženských. Čo sa tohto chýru týka, povstal nasledovne: Zörnlaib dvoril svojej švagrinej, vdove Kuchinkovej; keď to ona nechcela pozorovať, starý švihák s veľkým nosom, chcúci predmet svojej zdvorilosti priviesť do žiarlivosti, začal dvoriť mojej sestre. Čo jej nahovoril, neviem, ale raz, na moje nemalé prekvapenie, moja ináč ani kyrysník energická, zrelým rozumom a nad ocot ostrejšim úsudkom obdarená sestra Petronela mi veľmi mákky, sentimentálnym hláskom zjavila, že veru takto a onakvo, pán Benko Zörnlaib by sa bol vyjadril, ako by ju zamýšľal šťastlivou spraviť a za ženu pojať; že čo ja na to? — No, ja — ja som na túto novinu nemohol ostať vážnym, len som jej nakrátko odpovedal, že jej ja vďačne udeľujem svoje požehnanie. Darma je, i stará panna nie je v tých veciach z dreva, a tým menej zo skaly — a otobôž — keď tento chytrák na Petronelinom ostredku umeleckou rukou poeticky vyrezal do kôry peknej veľkej žltej tekvice svoj monogram B. Z. Nuž ale keď zo všetkého toho nič nebolo a Petronela videla, že ona mala byť len prostriedkom na dosiahnutie druhého cieľa, bolo chytráckemu Benkovi beda — padol pod ostrie jej jazyka a prvé, čo vykonala, bolo, že tekvicu s pekným monogramom pohodila sviniam. A tak pohoršený amor

⁵⁸Akýsi docent Franc — skôr to bude kandidát profesúry Ondřej Franta, ktorý prišiel spolu s inými českými profesormi na katolícke gymnázium do Banskej Bystrice

⁵⁹Martin Szentiványi (1815 — 1895) — maďarský politik, bol už r. 1848 snemovým vyslancom. R. 1860 ho zvolili za dozorcú preddunajskej protipatentálnej ev. superintendencie a v tom roku sa stal i liptovským županom. Vynikol ako veľký odporca cirkevného zriadenia podľa cisárskeho patentu z 1. septembra 1859.

⁶⁰Jozef Justh (1809 — 1875) — veľkostatkár v turčianskych Necpaloch, plával s prúdom, ale aspoň nebol divokým maďarizátorom

⁶¹Lukáč Máčaj st. (1816 — 1881) — advokát v Pešti, redigoval už r. 1848 a potom znova r. 1861 plátok *Priateľ ľudu*, písaný po slovensky, ale usilujúci sa odvrátiť ľud od jeho buditeľov

⁶²Ján Palárik mal síce r. 1861 niekoľko príspevkov v spomenutom *Priateľovi ľudu*, ale nebol to jeho časopis, ani nebol v ňom nejakým členom redakcie. Ferienčíkova informácia v jeho liste Zechenterovi bola teda v tomto bode nesprávna.

so zakrytou tvárou odtiahol.

Paľo Dobšinský 4. júla sľubuje, že príde do Brezna na návštevu. Evanjelický kaplán Konček odchodí z Brezna za farára do Gemera.

Švagar Karol pýta bližšie správy o bacúšskom kúpeľi, kam si zaumienil poslať Fánku. Prešli zase na novú hospodu na hornom rínku (už tuším tretiu) s troma izbami za sto zl. km.

Samuel Bodorovský, ktorý — tak sa zdá — už stojí v disponibilite,⁶³ baval sa v Štubnianskych kúpeľoch a zašiel i do Turčianskeho Sv. Martina, kde sa práve baval básnik Janko Kráľ. V Banskej Bystrici, ako mi 28. júla písal, odbavovalo sa stoličné zhromaždenie pod predsedníctvom hlavného župana Antona Radvánskeho. Proti slovenskému Memorandu protestovali stolice⁶⁴ a protestovala i Zvolenská stolica. Ľud, na tento cieľ napravený, zohnali — a odhlasovali. Plošicovi a detvianskemu farárovi Štrbovi hlavný župan odňal slovo. Detvania boli síce za Memorandum, ale keď im farára odzbrojili, zamýkli i oni. Potom 27. júla popoludní zišli sa asi štyridsiati na strelnici, kde sa profesori Česi odberali domov — a možno, že sa pri týchto politických okolnostiach viac nenavrátia. Zábava že pri horlivom účastenstve horlivej, početnej mládeže, znamenitého dorastu, vypadla dobre. Juro Slota, zanechajúc gymnaziálnu profesúru, ide za farára do Tužiny. V liste zo 16. augusta 1861 spomína, že sa gróf Forgách neudrží.⁶⁵ Stolice dostanú administrátorov, do Zvolenskej stolice sa vraj spomínajú: Gejza Ostrolúcky, Benický a Francisci. Ale bol poslaný banský aktúar, pozdejšie stoličný komisár (r. 1852 — 1853), čiže slúžny v Banskej Bystrici, potom mešťanosta v Kremnici — Andrej Havaš. Janko Francisci bol poslaný za hlavného župana do Liptova. A na jeho inštalácii v Liptovskom Sv. Mikulášovi som bol prítomný.

Mikuláš Ferienčík píše z Budína 16. augusta 1861, že po tieto dni prídu štatúty *Matice slovenskej* na brezniansky magistrát cieľom dobrozdania, vlastne ubytovania Matice v lone slobodného kráľovského mesta Brezna. V magistráte je Libeck, Čipek a Samuel Lopušný, tak azda vec prejde a Matica v Brezne ostane. Janko Francisci v tej veci napíše mešťanostovi Černákovi.

O jej umiestnenie boli rozličné hádky: jedni mysleli Budín, iní Banskú Bystricu, no a Brezno. Z Memoranda posiaľ prijali na sneme len to, že sa na peštianskej univerzite má založiť katedra slovenskej reči. 23. augusta Ferienčík píše, že brezniansky slúžnovský úrad, stojaci posiaľ pod érou Bachovou (Schmerlingovou),⁶⁶ vo februári bol oddaný uhorskej vláde, to jest Zvolenskej stolici. Uhorský snem je rozpustený, Maďari namrzení šomrú, hromžia, odvolávajú sa na pretrhnutú niť bývalého segedínskeho snemu.⁶⁷

Zase nasledovala významná udalosť rodinná, veselá — narodenie nášho druhého potomka, tiež dievčatka, menom Mariška, ktorá uzrela svetlo božie 10. septembra r. 1861 v

⁶³Tak sa zdá — už stojí v disponibilite (lat.) — už nevykonáva svoj úrad, hoci sa s ním ráta ešte pre prípad potreby. Bol to vtedy obľúbený spôsob absolutistickej vlády posielat' ľudí do disponibility, najmä tých slovenských, ktorých by pri najbližšom dorozumení s Maďarmi jednoducho mohli hodiť cez palubu.

⁶⁴Proti slovenskému memorandu protestovali stolice — Boli to, ako i Zechenter píše, zhora objednané a na ľud vynútené protesty, aby sa potom mohlo na ne poukazovať, že veď, hľa, sám slovenský ľud nesúhlasí s tým, čo jeho vodcovia uzavreli na martinském memorandovom zhromaždení.

⁶⁵Že sa gróf Forgách neudrží — Bol to Anton Forgách (1819 — 1885), za Bacha vládny komisár košického dištriktu, r. 1860 miestodržiteľ v Čechách a po Vayho zrieknutí (v r. 1861 — 1864) šéf dvornej kancelárie. Bol ešte i po vyrovaní z r. 1867 politicky činný.

⁶⁶Pod érou Bachovou (Schmerlingovou) — Za Bacha vládol do r. 1859 tuhý absolutizmus. Po prehratej talianskej vojne nastalo určité uvoľnenie, a vtedy vystúpil na scénu barón Anton Schmerling (1805 — 1893), vymenovaný v decembri r. 1860 za štátneho ministra. Schmerling vypracoval centralistickú ústavu, ktorá sa však nerealizovala, lebo Uhorsko jednoducho neposlalo poslancov do spoločného snemu (do tzv. ríšskej Rady, nem. Reichsrat), ba neskoršie vystali i Česi, kým Chorváti a Taliani sa držali bokom. Schmerlingova éra sa skončila demisiou celého ministerstva v júli r. 1865 a čoskoro zatým (po prehratej vojne s Pruskom z r. 1866) prišlo k už spomenutému vyrovnaniu z r. 1867.

⁶⁷Na pretrhnutú niť bývalého segedínskeho snemu — revolučného z r. 1849.

Smykovskom — pozdejšie našom dome, a to ráno o 7. hodine. S touto Mariškou mali sme mnoho galíb; najväčšie ťažkosti pochodili z toho, že Milka bola nedostatočnou dojkou, a toto zase pochodilo hlavne z nedostatočne vyvinutých prsníkov. Decko chudlo, biednelo, ako vo dne tak v noci plakalo, kričalo. Už sme veru zúfali nad ním. A keď som sa raz so Schärfflom, lesným majstrom, vybral na noc z povinnosti na Bacúch, a Mariška bola veľmi planá, nemohúc spať celú noc som prestenal, takže sa ma Schärffl viac ráz opytoval, čo toľko bedákam. Navrátiac sa ráno domov, bral som kľučku do ruky so strachom, že dieťa nájdem už vystreté. Ale otvoriac dvere, zazriem Milku stáť pri stolíku, ako obzerá pred ňou rozkrútenú, nohami prepletajúcu Marišku s tým potešiteľným heslom, že sa drobček cíti lepšie. Keď sme sa presvedčili, že v decku jestvuje ešte dosť životnej sily, narazili sme druhú, a to pravú cestu: obzerali sme sa za primeranou dojkou. Opatrili sme ju a Mariška sa očividne zotavovala, a chvalabohu žije i teraz po štyridsiatich rokoch (1901) ako stará mať v rodinnom kruhu, kdežto jej staršia sestra Bertika, mladšia sestra Oľga a najmladší brat Gustík dávno odpočívajú večným snom. Bohužiaľ, z mojich milých štyroch detí ostala nám na potechu len ona.

Brat Eduard bol sa sľúbil, že nás toho roku podjeseň príde navštíviť, ale čas presne určiť nemohol, a tak sa stalo, že som — nevediac deň ich príchodu — na mnohé vyzývanie Plošicovo k nemu podujal vychádzku do Seliec. Písal som zajedno i bratovi Adolfovi na Španiu Dolinu, aby ten a ten deň prišiel k Plošicovi, že sa tam pekne-rúče zídeme. Deň bol utešený. Veziem sa medzi Ľupčou a Pribojom, tam na hradskej nad jarkom stavali nový most, a zatiaľ sa museli vozy tým dosť hlbokým jarkom s pozornosťou prevážať. A práve, ako sa kloníme dolu do jarku — držiac sa opatrne rebrín a obávajúc sa o svoje rebrá — spúšťa sa z protivného brehu ľahký krytý vozík s pasažiermi. Starajúc sa každý o svoju kožu, nevelmi sme sa pri holenganom stretnutí fixírovali. Len čo som okom hodil do voza; zdalo sa mi, že tam sedí akýsi vigéc.⁶⁸ I on švihol okom po mne. Hm, hm... tak sa mi na akéhosi známeho zanášal. Predsa som sa obzrel a on tiež tak, ale kočiši šibli, drglo a už sme sa trátili na protivné strany v žltkastom prachu vápenistej hradskej. Ale mi predsa ešte pár ráz cestou po Selce prišiel na um ten vigéc. Krátko za mnou pripálil brat Adolf cez Diel pešo a ja som mu pripomenul toho neobyčajného vigéca. A z toho povstalo hádanie a tušenie, či by to nemohol byť Eduard, ktorý sa sľúbil podjeseň nás navštíviť. Domnienka rástla natoľko, že priateľ Plošic poslal do Banskej Bystrice do hostinca u „Rakov“ posla — dopýtať sa, či tam neboli hostia z Banátu, ktorí by boli odcestovali na Brezno. A tu veru prišla odpoveď, že pravda, lenže mená im už neznajú. Potom som sa hneď ráno pobral domov. A skutočne, vigéc bol môj brat i so ženou Emou. Aj jemu že som vraj pri stretnutí sa v závoze bol akoby známym, ale že ma držal za — žida. Teda jeden brat vigéc, druhý brat žid. Pobaviac sa u nás niekoľko dní a opustiac nás (bolo to posledný raz, čo sme sa videli) pobrali sa k Adolfovi na Španiu Dolinu. Stadiaľ ich vypravovali Adolfovcí do Banskej Bystrice, kde so žalosným citom navštívili a obzerali všetky z detinstva milé, nezabudnuteľné miesta a predmety.

Dňa 29. septembra oznamuje mi listovne Július Plošic, že je snem už rozpustený, a pretože Memorandum na ňom bolo nepriaznivo prijaté, je tej mienky, či by nebolo namieste predostrieť ho samému cisárovi vo Viedni; tam že by ho predsa priaznivejšie posúdili. Budú, pravda, maďaróni kričať a nás reakcionármi prezývať, ale čo robiť, kam sa v tomto položení obrátiť? Týmto spôsobom by sme sa, povedá, mali aspoň o niečo oprieť. On že o tomto predmete chce písať vo *Vedomostiach*.

Samuel Bodorovský zo dňa 30. septembra 1861 v tomto zmysle píše: Naši maďaróni agitujú proti *Pešťbudínskym vedomostiam*. Pýta sa, ako stojí základina na náhrobník Ľudovíta Štúra,

⁶⁸(z nem.) Obchodný agent, pobehaj.

ktorá sa nachodí v rukách Pavla Dobšinského a drží za potrebné, aby sa základina zabezpečila. Na uskutočnenie — vlastne na potvrdenie — Matice slovenskej že tak skorého výhľadu nemáme, ako sme úfali a mysleli; jej záležitosť sa ťahá z ruky na ruku. Radvánszky Anton, už ako hlavný župan, príduc do berného úradu, povedal jeho predstavenému: „Nun, Herr Steuereinnehmer, wir müssen jetzt Hand in Hand gehen. Sind den die Steuerrückstände gross? Es wird schon alles gezahlt werden. Könnten wir aber nicht die Militaïrexecution verhindern? Ich selbst werde die Schulden, sobald ich meine Früchte verkauft haben, werde zahlen.“⁶⁹ Na to mu berník odvetil: „Die Militaïrexecution rückt schon aus dem Honther-Comitat heran. Die bereits diessfalls getroffene Verfügung kann nicht rückgängig gemacht werden, und zwar um so weniger, als noch grosse Rückstände aushaften. Ausserdem müssen auch noch die Executionskosten des Militaïrs von den Säumigen entrichtet werden.“⁷⁰ Na to mu Radvánszky odpovedal: „Nun bitte ich dann mir höchstens 3 Mann zu geben, die übrigen werde ich zahlen.“⁷¹ Že by na to vystačila i tunajšia posádka, a z tej že by tí traja pripadli. Možno sa bál, že mu celú stotinu pošlú na krk. Potom prešiel pán osvietení na druhú otázku. „Herr Steuereinnehmer! Wir wirtschaften besser, als die früheren Beamten, die ganze Administration und Jurisdiction kostet von Sohl blos 92 000 fl. jährlich, hingegen bei dem früherem System 150 000 fl. C. M. jährlich.“⁷² Na to berník, že tomu veru skutočnosť nezodpovedá. Osvietení pán sa odvolal na predsedajúceho súdu, pána Matulayho. Ale berník mu vysvetlil: „Während dem früheren System kostete sammt und sonders nebst allen Branchen blos 70.000 fl. C. M., dazu gerechnet auch das Baršer Comitat, weil dieses zum hiesigen Commitats-Gericht gezählt hat.“⁷³ Pán osvietení⁷⁴ nad touto výpoveďou zarazený, zamĺkol. — Nuž a veruže naši páni švagrovia gazdovať nevedeli ani pre seba, tým menej pre obecnosť, je vecou známou, a v tom ohľade sa veru nepolepšili ani teraz.

V jeseni (v septembri či v októbri), keď už stanovy boli predložené breznianskemu magistrátu⁷⁵ na pretriasanie — vlastne na vyslovenie sa, či Maticu slovenskú mesto Brezno do svojho lona príjme — v mešťanostovej neprítomnosti, ako jeho zákonný námestník, starší radný Libeck povolal na riešenie otázky mešťiansky zastupiteľský zbor, ktorý sa zišiel a po krátkom rokovaní a s malými námietkami väčšinou prítomných Maticu slovenskú vďačne prijal do svojho lona. V tom zasadnutí som i ja ako člen vyvolenej obce bol prítomný.

Ale toto slušné, ba prirodzené breznianske uzavretie tábor slovenských odporníkov náramne naplašilo a oni si umienili stoj čo stoj toto rozhodnutie zrušiť. Banko & consortes,⁷⁶ Radvánszkeho naháňači, dali sa do roboty: behali, hrozili, nahovárali mešťanstvo proti, upozorňujúc ho na strašné následky, ktoré by mu hrozili, keby prijalo Maticu slovenskú do nepoškvrneného mesta Brezna. Týmto za chrbtom stál možno Radvánszky, ba možno myslieť, že sa to dialo pod rukou návodom samého administrátora Zvolenskej stolice — Havaša, ba samej námestnej rady.⁷⁷ Zrejmé bolo z celého počínania, že tam vyššie sily tlačia a účinkujú a že všemožne bola hľadaná možnosť podhadzovať veci polená v cestu. A hľa, pod klamným vyhováraním, že mešťanstvo nebolo dostatočne poučené o smere a povahe veci,

⁶⁹(nem.) Nuž, pán vyberač daní, teraz musíme svorne pracovať. Sú daňové zaostalosti také veľké? Všetko to poplatia. Či by sme nemohli odvrátiť vojenskú exekúciu? Ja sám zaplatím, čo dlhujem, hneď, keď predám svoje plodiny.

⁷⁰(nem.) Vojenská exekúcia sa už približuje z Hontianskej stolice. Doteraz v tej veci už urobené opatrenia nemožno zrušiť, a to o to menej, že sú ešte stále veľké daňové doplatky. Okrem toho musíme otáľajúcich nechať zaplatiť aj trovy vojenskej exekúcie.

⁷¹(nem.) Nuž tak mi dajte najviac troch ľudí, všetko ostatné zaplatím.

⁷²(nem.) Pán vyberač daní! Hospodárime lepšie než predošlé úradníctvo, celé spravovanie a súdnictvo Zvolenskej stojí ročne len deväťdesiatdvetic zlatých, kým za predošlého systému stálo ročne sto päťdesiatšesť zlatých bežnej meny.

⁷³(nem.) Za predošlého systému stálo všetko dohromady so všetkými odborními len sedemdesiatšesť zlatých bežnej meny, rátajúc do toho aj Tekovskú stolicu, ktorá sa počítala do tunajšieho stoličného súdu.

⁷⁴Pán osvietení (Radvánszky), ktorému ten titul patrilo ako županovi.

⁷⁵Breznianskemu magistrátu (lat.) — mestskému predstavenstvu

⁷⁶(lat.) Banko a spoločníci.

⁷⁷Samej námestnej rady — inak miestodržiteľskej rady. Bol to od dôb Márie Terézie byrokraticky organizovaný najvyšší správny úrad v Uhorsku. Z jej právomoci boli vylúčené len súdne veci a veci kráľovskej komory (štátnych majetkov).

pán administrátor Andreas Havaš, ignorujúc ustálené uzavretie predošlého zasadnutia, vypísal nové, šieste zhromaždenie ad hoc,⁷⁸ ktoré malo rokovať jedine o Matici slovenskej. Meštianstvo sa zišlo valne a zhromaždenie sa vydržiavalo pod jeho osobným predsedníctvom 15. januára 1861. Nálada bola veľmi bojovná, a hoci slepý mohol vidieť a hluchý mohol počuť, že predsedníctvo je stranné a k renitentom⁷⁹ za neprijatie Matice naklonené, predseda rečníkov proti Matici málo (dvaja) sa našlo — a i tí v rečnení boli veľmi slabí, takže sám predseda vyvolával, či už nieto nikoho, čo by proti Matici rečnil. Ale jej priatelia nikým, len svojím svedomím povzbudzovaní, rad-radom (šiesti) vystúpia, plným, ohnivým presvedčením za ňu sa zasadzovali. Ale nadarmo. Ona jednako, proti zákonu, hoci už viac ráz odhlasovaná, musela padnúť, lebo jej pád — už či tak či inak — bol určený podľa vyššieho rozhodnutia. Minden áron buktatni!⁸⁰

A tak Brezno starostliví páni od veľkého nešťastia zachránili. Nehľadiac ani na pomútené ľudské pochopy, aké smutné, aké smiešne to zachádzanie, aké urážlivé! Nuž kdeže je ten humanizmus a ten ako močka v papuli omáľaný liberalizmus?

Dňa 1. decembra 1861 ide s Memorandom národa slovenského k Jeho Veličenstvu vyslanstvo do Viedne a Janko Francisci 14. novembra pripomína, aby sa k tomu vyslanstvu pripojilo čím viac jednotlivcov.

Mikuláš Ferienčík, ako štátny disponibilný úradník, baví sa a býva v Budíne a zamestnaný je pri redakcii Pešťbudínskych vedomostí. Nevie ešte, či má vstúpiť nazad do služby, a či vziať penziu. Konečne sa dal vyplatiť, aby sa mohol stať celkom nezávislým.

Zádrapky a nesváry medzi mnou a dr. Toelgom — menej medzi mnou a dr. Schillingerom, hlavným banským fyzikusom v Štiavici — trvali ďalej. Najviac ma vexoval⁸¹ dr. Toelg vo vystavovaní diét, biednych (1 zl. 40 na deň), krvopotne, horko-ťažko zarobených. Vyššia vrchnosť bola prajnejšia, a na jeho poznámky v tomto smere zriedka sa obzerala. Ba čo viac, aby mu bolo zrejmé, ako to druhému tvrdo znášať prichodí, vytierali mu predložené diéty, aby sa azda rozpamätal: Quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris⁸² a druhých — svojich blížnych — neprenasledoval. Dr. Schillinger, ktorému som sa ponosoval, mi odpísal, že dr. Toelg správne pokračoval a že jeho povinnosťou je nielen moje diéty pri odpise, ale i moje recepty kontrolovať. Ja som svoju povinnosť presne konal, ale som sa neplazil, smelo sa bránil.

Dr. Schillinger a dr. Toelg vidia, že nimi nastúpená cesta je nepravá, pomaly síce, ale dôsledne ju opúšťali, a zo Saula stal sa Pavol, a boli sme potom, každý svoju povinnosť pilne konajúc, svorní, priateľskí kolegovia: so Schillingerom do jeho smrti, s Toelgom dôverní, úprimní až poteraz.

Samuel Bodorovský — podľa listu, písaného 9. decembra 1861 z Banskej Bystrice — už nebýva v Predmieri ako slúžny, ale v Banskej Bystrici ako do disponibility postavený štátny úradník. Andreas Havaš, vymenovaný za administrátora Zvolenskej stolice, už tam svoju stanicu rekognoskuje. Na uprázdnené úrady majú sa podľa inštrukcie z vyššieho miesta ponajsamprv vyzvať bývalí konštitucionálni úradníci.⁸³ A na doplnok, na chýbajúce miesta až

⁷⁸(lat.) Na tento cieľ.

⁷⁹(lat.) Vzdorujúcim, protiviacim sa.

⁸⁰(maď.) Nechať prepadnúť stoj čo stoj!

⁸¹(lat.) Preháňal.

⁸²(lat.) Čo nechceš, aby tebe robili, nerob ty iným.

⁸³Bývalí konštitucionálni úradníci — totiž takí, ktorí slúžili v Uhorsku pred r. 1848 a najneskoršie do konca revolúcie v r. 1849. Preto ich pokladali za „konštitucionálnych“ (ústavných), lebo úradovali za platnosti uhorskej ústavy a nie za absolutizmu (Bacha) a centralizmu (Schmerlinga).

potom úradníci bachovskej doby, postavení do disponibility. Z toho bolo zrejmé, že viedenská vláda už natoľko bola vohnaná do kúta, že Maďarom sama — nevoľky, ale predsa očividome — zlaté mosty stavala.

Ako čas dokázal, tento postup bol len priechod k vyznačenému cieľu. Samuel Bodorovský a Matej Slabey, bývalý hlavný fiškál, rozhodli sa ísť k Havašovi na poklonu, keďže už maďaróni začali snovať intrigy a hlásili sa do služieb. Úradná reč má byť zase maďarská.

Pod vodcovstvom biskupa Moysesu šla slovenská deputácia do Viedne.

Rečení priatelia samý ostatný deň sa rozhodli vstúpiť zase do štátnej služby a prijatí boli Andrejom Havašom. Obsadenie Zvolenskej stolice úradníctvom dialo sa nasledovne: Administrátor stolice: Andrej Havaš, prvý podžupan Ján Takáč (bývalý brezniansky slúžny), druhý podžupan Holeš. Súdni prísediaci: Matej Slabey, Adam Kardoš, František Blaho, Lamoš, Bittera, Andrej Kmeť. Prvý fiškál — Predajnici, druhý — Dôňč. Brezniansky slúžny: Peťko (bol ako emigrant v r. 1848 vo Viedni), banskobystričský — Samuel Bodorovský; vo Zvolene — Pongráč. Kasír — Ondrej Lešták, účtovník — Urbány, ktorý svoju službu podržal pod všetkými systémami. Starý originálny mládenec Pavol Chudoba ako podslúžny bol podriadený Samuelovi Bodorovskému. Po vymenovaní Bodorovského za slúžnodvorského banskobystričského okresu bol mu Ľupčiansky magistrát, patriaci do toho okresu, uňho na poklonu. Ale stálosti to nemalo.

Nastal rok 1862. — Ján Kozelnický — čo sa služby týka — stal sa pod novou érou, ako mnohí iní, bezpredmetným. Posiaľ bol okresným notárom a býval ako taký na Dolnej Lehote, kde sa i oženil. Vzal si Karolínu Polónyovú, sestru Adelky, Lopušného ženy. Sem sme robili časté vychádzky z Brezna a znamenite sme sa zabávali.

Raz sme mnohí vyšli na pstruhy. Lapali sme ich na odrážku powyše na doline.⁸⁴ Pišta, Čipkov syn, ako malý chlapec nestačil za nami, nuž sme ho striedavo niesli na chrbte. (Teraz tento chlapec účinkuje vo Zvolene sťa kráľovský notár a vydáva sa mu dcéra.) Ako sme tak riečkou bosí pstruhy lovili a na posmech malých a málo nalovili, spustil sa strmý dážď a premokli sme na kožku. U Kozelnického potom sušili na sporáku môj kabát, šitý z bielej látky, ale keď som ho pri odchode obliekal, bol som nemilo prekvapený. Našiel som na chrbte vypálenú diery asi veľkosti celej dlane.

Druhý raz sme sa vybrali na sanicu. Jedlo sa, pilo a veselilo sa až do pozdnej noci; vydržovali sme totižto svinský kar. Ráno nás durili k návratu. Ponáhľam sa stiahnuť na nohy svoje vysoké kapce, ponáhľam sa tak isto s nohavicami, ale ani ono, ani toto nešlo. Nešlo veru, hoci som hrešil ako kočiš a vynakladal všetku možnú námahu. A čo bolo toho príčinou? Ako kapce, tak i nohavice zašli mi na viac miestach. Namrzené dal som sa do párania. Keď som sa pod rukou dozvedel, že fundátorom toho bol mestský kapitán Samo Lopušný (prezývali sme ho Dederom, vtedy chýrnym pražským policajným komisárom), hľadel som sa mu pomocou Janka Čipku odslúžiť. Priviazali sme mu teda ukradomky dozadu na sane čerstvé koštiale, zvýšené zo včerajška. Keď sme potom posadení hýbali domov, na prvom čestnom mieste jachal pán kapitán s manželkou, za ním som sa viezol ja s Čipkom a tak rad-radom ďalej. Kadekoľvek sme tiahli dedinou, psi — ruvajúc sa a brehajúc — hodili sa na Lopušného sane; on v bunde ukrútený zvrátil hlavou, čudujúc sa, aká to peleš za jeho chrbtom. Keď sme dobehli do Brezna, tam sa ešte len tá psia vítanká zostupňovala! Aby tej

⁸⁴*Lapali sme ich na odrážku powyše na doline.* Voda v potoku sa odrazí do nového koryta, takže v pôvodnom koryte je stav vody oveľa nižší, zostanú tam len jednotlivé vodou naplnené miesta, do ktorých sa ryby nahrnú. Tam ich potom — poniže zahataného miesta — rybári pohodlne vylovia. (Je to dnes už zakázaný spôsob rybačky.)

parády čím viac bolo, komandovali sme sánkové kolo okolo kostola na širokom rínku, a tak potom vyprevádzali sme pána kapitána až pred jeho dom v Kostolnej uličke. Psi pro honore⁸⁵ za ním až do pitvora, najochotnejší boli kopovi. A tu ešte len potom prekvapený pán kapitán videl a presvedčil sa, prečo ho toľké psie komonstvo vyprevádzalo. A my — druhé komonstvo — sme sa so smiechom rozhodili po svojich hospodách.

Július Plošic nám vo svojom liste, písanom 5. januára, kladie na dušu, aby sme sa starali, aby Kozelnickému primeranou službou budúcnosť bola zabezpečená. Stal sa potom mestským hlavným notárom, a teraz žije na penzii ako majetný chlap, ako vdovec; jeho chovanicu si vzal za ženu dr. Šramko, terajší mešťanosta.

Dňa 13. januára mi písal Ľudovít Grossmann,⁸⁶ evanjelický profesor z Banskej Bystrice (z naloženia pána Michala Rárusa, bývalého zvolenského stoličného komisára pred Jánom Trojanom), aby som pýtal uprázdnené miesto po odchode dr. Jozefa Bauera, stoličného fyzikusa na Vindšachte, že ja to miesto pravdepodobne obsiahnem. „Čo sa babe chcelo, to sa babe snilo,“ to si dobrý, mne vždy priateľsky naklonený starček, pravdaže, žiadal, no ale z toho nenasledovalo, že by ja druhým vplyvným bol býval po vôli, a pravdu rečeno, mne táto neistá služba v osom hniezde tiež po vôli nebola. A tak vystalo moje uchádzanie sa o túto službu. Celá táto vec je osebe nevýznamná. Pripomínam ju preto, lebo z tohto listu vysvitá, že chudák Michal Rárus, roku 1850 — 51 pošinutý — teda asi po dvanástich rokoch — ako lazár bol ešte nažive a o môj osud sa živo zaujímal.

Cisár Fraňo Jozef baval sa vo Venécii ako hosť talianskeho kráľa a vrátiac sa odtiaľ, zamýšľal urobiť Maďarom značné ústupky. Bol ochotný povoliť im slobodomyselné obľúbené arciknieža Rainera za palatína.⁸⁷ Ako známo, po solferinskej bitke 24. júna 1859 stratila monarchia Lombardsko a v taký čas rakúska vláda obyčajne zmäkne a stane sa ústupnou oproti svojim národom, ako sme pozdejšie zase po porážkach, zapríčinených Prúsiakmi, skúsili r. 1866 (Kráľovej Hradec).⁸⁸ Česi začali s Maďarmi živo sympatizovať, ale sa mýlili, keď totiž očakávali, že im Maďari budú nápomocní pri dosiahnutí cieľov. Opravdivej, vnútornej, srdečnej národnej sympatie medzi týmito národmi nieto; len tam, kde jeden druhého služby môže využívať vo svoj prospech.

Farár Fink v liste, písanom 1. februára 1862, po zmienke o politickom položení, najmä čo sa jeho chorvátskych krajanov týče, poznamenáva, že nedôveruje ani Széchényimu,⁸⁹ ani Deákovi, ani Vaymu a Eötvösovi, a nehlasuje za úniu Maďarov s Chorvátmi,⁹⁰ keďže tomu orientálnemu, pyšnému, nadutému, neznášateľnému národu — ako nás skúsenosť učí — dôverovať nenádobno. Však vraj oni sami hovoria „Magyarország nem volt, hanem lesz“.⁹¹ Pravda, na konto druhých, s nimi žijúcich národov, ktoré majú byť strovené, ako to vysvetľuje túžobná pieseň „Legyen úgy, mint régen volt. Süvegélje meg a magyart, mind a

⁸⁵(lat.) Na jeho počesť.

⁸⁶Ľudovít Grossmann (1818 — 1890) — profesor ev. gymnázia v Banskej Bystrici, buditeľ, dobrý pedagóg. Bol aj literárne činný. Najcennejší je jeho životopis Andreja Sládkoviča (v Orle V, 1874).

⁸⁷Povoliť... arciknieža Rainera za palatína. Palatín bol v Uhorsku do r. 1848 najvyšší krajinský úradník. Bol kráľov zástupca, ale zároveň i strážca práv krajiny proti panovníkovi. Od r. 1526 bol doživotne volený a mal veľkú moc. Kombinácia s arcikniežaťom, totiž členom kráľovskej rodiny ako palatínom, nebolo nič nového. Arciknieža Jozef (1776 — 1847), syn Leopolda II., bol totiž od r. 1796 až do smrti uhorským palatínom. Po ňom bol zakrátko palatínom i jeho syn Štefan. Arciknieža Rainer (1827 — 1913), vnuk Leopolda II., rakúsky maršal, bol r. 1861 — 1865 na čele Schmerlingovho ministerstva, bol teda i politicky činný.

⁸⁸R. 1866 (Kráľovej Hradec) — v bitke pri ňom 3. júla Prusi celkom porazili rakúsku armádu, a tým sa rozhodol osud celej tejto krátko trvajúcej vojny.

⁸⁹Nedôveruje ani Széchényimu. Keďže gróf Štefan Széchényi („najväčší Maďar“, 1791 — 1860) bol v čase napísania listu už mŕtvy, môže sa zmienka týkať jeho syna grófa Bélu Széchényiho (1873 — 1918), ktorý r. 1861 bol politicky činný ako poslanec.

⁹⁰Nehlasuje za úniu Maďarov s Chorvátmi (lat.) — totiž za také spojenie, v ktorom by prestala chorvátska samospráva, ktorú si Chorváti tuho obraňovali.

⁹¹(maď.) Uhorsko nebolo, ale bude.

német, mind az oláh, mind a tót“.⁹² A v tomto a takto má byť spojenie sa a dorozumenie s Maďarmi? Starokonzervatívna chorvátska aristokracia úfa sa pomocou takej istej aristokracie maďarskej späť nadobudnúť svoje utratené nadpráva.

Dňa 28. februára 1862 píše Mikuláš Ferienčík z Pešťbudína, že stanovy Matice slovenskej podľa žiadosti námestnej rady zase znovu museli byť prerobené, a tak potom 8. februára boli znovu predstreté. Ale tu Pálffy Jankovi Franciscimu povedal,⁹³ že on veru už žiaden nový spolok nepotvrdí, na čo mu Francisci odvetil, že však Matica slovenská je nie spolok nový, lebo jeho povolenie sa už ťahá od augusta predošlého roku. Nuž potom Pálffy ako-tak prisľúbil. Ale zo všetkého vidno, že Matica slovenská potvrdenie nedosiahne. A zrejme je, že sa jej priam zhora kladú prekážky.

Ako ďalší dôkaz nechuti k potvrdeniu Matice slovenskej nech slúži odvetá námestného radcu Schäffera, ktorú dal v tej veci Jankovi Franciscimu: „Einen 2 — 3 Tagen wird die Angelegenheit expediert, weil selbe praesidialiter verhandelt wird.“⁹⁴ No a stanovy dosiaľ nevybavené tam ležia. Maďarské noviny celou parou pracujú na tom, aby Nemci tam a Maďari tu panovali, a preto súria, aby sa Maďari a Nemci vyrovnali.

Na slovenské Memorandum sa pilne zbierajú podpisy. — Nad Pešťbudínskymi vedomosťami a nad Černokňazníkom bdie polícia.

Černokňazníka v Pešťbudíne zhabali. — No, konečne z prezídia námestnej rady poslali na Havaša, komisára Zvolenskej stolice, zvláštny list ohľadom Matice slovenskej, či vraj nieto nejaký „Anstand gegen die Abhaltung der Versammlung.“⁹⁵ pod č. 5854. — Teda je už predsa raz povolená, ale potom pod Tiszom bezprávne, surovo zadusená.⁹⁶

Ernest Kreuz, predajníansky lesný, ktorý na čas bol povolaný do Banskej Štiavnice ku boku lesného radcu Balašica za tajomníka, teší sa už raz svojmu návratu domov. Za tajomníka bol potom vymenovaný Rudolf Scholtz, hrončiansky lesný — tu už predtým spomenutý. A tento chlap bol potom uhorskou správou významným lesným správcom v Banskej Bystrici a pod jeho spoluúčinkovaním vykonalo sa závažné vyrovnanie po viac ako storočnom pravotení medzi erárom a Kremnicou, Banskou Bystricou, Breznom atď. Potom po odstúpení ministerského radcu Bedőa stal sa on hlavou lesníctva uhorskej koruny a ministerským radcom. Ale i on sa už pominul. Ernest Kreuz mi pri tej príležitosti dáva na vedomie, že moja prosba strany kočišovej pláce a koní ešte predložená nie je, lebo že je to vec, ktorá sa týka celého lesníckeho statusu, a tá má sa naraz riešiť. Ďalej že má Daniel Mandelík z Kremnice prísť do Hronca (na Rudolfovo Scholtzovo miesto).

Koncom apríla r. 1862 Bacúšania vysviacali svoj horko-ťažko vystavaný kostolík, k čomu ma s lesným majstrom Samuelom Schärfflom pozval učiteľ Balloň — dobrý, poctivý Slovák. Pod slávnostnou kázňou vtedajší farár Straka s poďakovaním spomenul zvlášť mňa a Samuela Schärffla, ktorý súc evanjelikom, Bacúšanom pri stavaní chrámu veľmi štedro stál poruke.

⁹²(maď.) Nech je tak, ako bolo zadávna. Nech sa Maďarovi klania rovnako Nemec, ako Rumun, ako Slovák.

⁹³Tu Pálffy Jankovi Franciscimu povedal. Gróf Móric Pálffy (1812 — 1897), za revolúcie Haynauov pobočník, bol v r. 1861 — 1865 uhorským miestodržiteľom. Ján Francisci bol predsedom dočasného (prípravného) výboru Matice slovenskej a v tejto svojej funkcii vyjednával s Pálffym. Matica bola potom skutočne založená roku 1863.

⁹⁴(nem.) Za nejaké dva-tri dni vec odošlú, lebo sa o nej rozhodne v samom predsedníctve.

⁹⁵(nem.) Prekážka proti vykonávaniu zhromaždenia.

⁹⁶Potom pod Tiszom bezprávne, surovo zadusená — r. 1875. Koloman Tisza (1830 — 1902), maďarský politik, v r. 1875 — 1890 bol predsedom uhorskej vlády. Pevne sa držal vyrovnania z r. 1867; za to mal od panovníka voľnú ruku vo vnútorných veciach, čo využil na bezohľadné maďarizovanie.

Dňa 25. mája 1862 mi Mikuláš Ferienčík, zamestnaný pri redakcii Pešťbudínskych vedomostí, píše interesantný list, že vraj vo Viedni operát už hotový stojí; ním sa uhorský snem má rozpustiť. Animuje nás, aby sme sa valným počtom zúčastnili na zjazde turčianskosvätomartinskom, kde sa bude rokovať o Memorande národa slovenského. Ľutuje, že sa Brezno s návrhom vydržiavať tenže zjazd vo svojom lone oproti Turčianskemu Sv. Martinu opozdilo. To aby Brezno hľadelo tým napraviť, že svätomartinského richtára Andreja Švehlu vyvolí za svojho čestného mešťana. Martin Szentiványi, liptovský hlavný župan, konferoval s Palárikom tri hodiny, akým spôsobom si vraj Slováci môžu získať Maďarov. Že akým? — Dajte každému svoje — to, čo sebe žičíš, dopraj aj inému — tak sa ľahko dohodnú.

Opusteného maliara Karola Tibélyho som pre jeho zvláštnosť už opísal. Ešte raz sa k nemu vraciam. Keď už chudák v opustenej vyhni taktiež zapusteného mlyna, na hranici čiernej a bielej farby zabudnutý svetom od dňa na deň trpel viac a viac na žalúdočké chyby, to jest na nedostatok potravy, pojal ho jeho bratanec, chýrečný Fest, do Spiša, zaopatriac mu miesto dohliadača v blízkosti Novej Vsi v dielni na dorábanie modrej skalice a oleja. Po dlhšom čase, navštívený Viliamom Scholtzom a Móricom Kellnerom, pribral sa predsa raz tento mercún, a odpovedajúc na môj list, rozložil mi svoje položenie a rozpomínal sa na prežitú breznianske chvíle. Medzi inšim spomína: Mal psa pinča, menom Burlo. A tu raz chvatom pribehnem k nemu do izby, že som práve teraz čítal v novinách, že sa Burlo stal cisársko-kráľovským maršallieutenantom. Bolo to skutočne tak — akýsi generál sa volal Burlo. Keď Tibély svojho Burla na dôkaz, že je opravdivý pinč, vydvihol za chvost do povetria, a pinč nezgaučal, krotko som mu odpovedal, že som ja nie pinč, lebo že by ja zvrešťal... Dielňa na modrú skalicu zanikla a za tou i olejová, a jeho položenie stalo sa zase takým príkrym ako to, keď vysedával na breznianskej nákovke, zahrúžený v myšlienkach. List je písaný 18. júna 1862. Bol potom odkázaný len na milodary rodiny, ale nie dlho; vzal ho do opatery pánboh.

Koncom roku 1861 odňali mi, ako som už na inom mieste spomenul, Čierny Hronec so Sihlou, a tieto kraje pripadli hrončianskemu fyzikusovi, na ten čas dr. Viliamovi Toelgovi. Namiesto toho prideli mi obce: Valaskú, Bystrú, Mýto, tri Jarabé a za istý čas, tuším na tri roky, tri Boce a Malužinú. Týmto činom odvalili mi z pliec cent a zavalili mi dva centy.

Podľa chýru, písaného nám 30. júla Mikulášom Ferienčíkom z Budína, mala by byť Matica slovenská už potvrdená, ale tomu po toľkých sklamaniach ťažko možno dôverovať. Musí to prejsť cez námestnú radu, štátnu radu,⁹⁷ musí ísť k ministerstvu a konečne pred samého cisára. A tak potvrdenie potrebovať bude čo len tri mesiace.

Dr. Anton Dvorák, mestský fyzikus, vymenovaný za kráľovského banského lekára na Vindšachtu, sa poďakúva breznianskemu magistrátu za službu. Brezno vypisuje vo viedenských lekárskejších novinách a v *Pester Lloyd*⁹⁸ súbeh na túto uprázdnenú stanicu do 15. októbra 1862. Do tých čias, kým sa stanica zaplní, magistrát vyzýva mňa, aby som stanicu dočasne zastupoval; to som aj urobil.

Dňa 29. septembra 1862 Pavol Kuzmány — ktorý zanechajúc šnúrký v sklepe predávať svojmu bratovi Petrovi, koná pri štátnej železnici vo Viedni výnosnú službu — nám píše, že Matica slovenská je konečne potvrdená a sám Forgách, ktorý by Slovákov v lyžici vody utopil, musel ju ako predseda potvrdiť. Ďalej píše, že pri tohoročnej ruskej ríšskej slávnosti

⁹⁷Musí to prejsť cez... štátnu radu, ktorá pomáhala panovníkovi pri vybavovaní štátnych vecí.

⁹⁸(nem.) Pešťianskom Lloyd (novinách).

boli mnohí Slovania vyznačení cárom — medzi nimi dvaja Slováci: Karol Kuzmány dostal rad sv. Anny druhej triedy s korunou (*commandeur*),⁹⁹ Ján Francisci ten istý rad tretej triedy (*rytier*).

Následkom toho, že dr. Dvorák odstúpil zo služby breznianskeho fyzikátu, uprázdnenú stolicu kurentovali. Ja som sa na ňu 12. októbra 1862, s podržaním terajšej svojej erárnej služby, s platom ročitých tristo šesťdesiat zlatých bez ďalších nárokov na penziu, pýtal, a to s úfnosťou, pretože riadny plat mestského fyzikusa bol väčší, a ja už po druhýkrát a za viac mesiacov túto službu dočasne zastávam. Podrobujem sa ďalej na jednoročnú skúšobnú službu, a ak by za ten čas očakávaníu obecenstva nezodpovedal, bez všetkej urážky alebo akýchkoľvek nárokov vďačne odstúpim. Pri tajnom hlasovaní som však prepadol, k čomu najviac prispeli moji najúprimnejší, najvplyvnejší priatelia. Oni konali proti mne z tej zásady — a celkom otvorene sa o tom vyslovili — že mesto Brezno musí mať svojho vlastného, od druhej vrchnosti neodvislého lekára. A v tom mali úplnú pravdu, a zato sme ostali dobrí priatelia, ako sme boli i predtým. (V Kremnici za veľa rokov už blízko pred mojím sem sa presťahovaním mestskú službu konal kráľovský banský lekár, posledný bol tuším dr. Viliam Toelg.) Hoci Janko Čipka, Lopušný, Baittrok, Majovský stáli proti mne a takúto dvojité službu držali za nesprátnú, málo chýbalo, že som nedostal väčšinu hlasov. A tak 16. októbra 1862 väčšinou hlasov vyvolenej obce zvolený bol dr. Ján Mikszáth, ktorý už teraz tiež žije kdesi na penzii.

Sestra Petronela, ako to brat Eduard v liste, písanom 23. novembra 1862 pripomína, bavila sa v novembri vo Viedni. Švagra Karola štiavnická spoločnosť, za ktorou tak horúco bažil a na jej vrub Chorvátsko plným hrdlom hanobil — teraz strašne nudí. Menuje štiavnickú spoločnosť kopnutia hodnou zberbou. I, koľký to obrat!

Dňa 14. decembra 1862 narodila sa nám dcéra Oľga. Ja som nebol doma, v ten čas nocoval som na Čiernom Hronci u Jozefa Markusa. Keď som ráno nič netušiac prišiel domov, našiel som už drobného host'a. Narodila sa večer o ôsmej hodine, a veľmi namáhavo. Chirurg Franc Čipek, ktorý jej bol volaný na pomoc, sa ozaj už obával zlých následkov. Pôrod prebiehal nepravidelným spôsobom. Vďaka bohu, výsledok bol predsa šťastlivý.

Zatým prišla k nám svokrou poslaná švagriná Poly. A keď som 24. decembra s Jankom Čipkom a Morom Kellnerom cestoval do Liptovského Sv. Mikuláša, volaný na svadbu Petra Kuzmányho, viedla sa ona s nami. V Banskej Bystrici sme sa s mnohými priateľmi zišli na večeru. Potom sme Poliku zaviezli k Adolfovi na Španiu Dolinu a my sme pošli ďalej na svadbu. Peter Kuzmány bral si dcéru vážneho mešťana, garbiara Pálku. Nazad idúc ja som sa bral kratšou cestou cez Čertovicu, Janko Čipka sa vracal cez Banskú Bystricu a odchýliac sa od hradskej, pojal Poliku zo Španej Doliny, kde Adolf aj mňa očakával, nemysliac, že sa koncom decembra budem premávať Čertovicou. Peter a Paľo Kuzmány — blížence — predtým svoj sklep dovedna spravovali, ale Paľo teraz už na meranie šnúrok a octu nesúci, kupectvo bol zanechal a vo Viedni zastával úrad pri štátnej železnici. A tu vo svojom elemente, opatrený širokými vedomosťami, najmä znalosťou rečí, založil si základ peknej budúcnosti a stal sa potom správcom pražskej Živnostenskej banky, s ročnými desaťtisíc zlatými platu. Jeho brat ostal tým, čím bol — malicherným, neoblíbeným babrákom.

Jozef Balloň, bacúšsky učiteľ, povoláva nás 12. januára na divadelné predstavenie, hrané školskou mládežou. Pri tej príležitosti sľubuje oddať peniaze, nazbierané na Maticu

⁹⁹*Rad svätej Anny druhej triedy s korunou (commandeur)*. Bol to stredný stupeň radu a odznak sa nosil okolo krku. Pri treťom stupni toho istého radu, ktorý dostal Ján Francisci, nosil sa rad s odznakom na stužke na prsiach. Franc. názov *commandeur* znamená veliteľ, teda hodnosť (pravda, len titulárnu) nadradenú nad prostým rytierom radu.

slovenskú.

Dionýz Štúr,¹⁰⁰ úd cisársko-kráľovského ríšskeho geologického ústavu vo Viedni, odpovedá mi na môj list 26. februára 1863 veľmi priateľsky. Geognosticky mi určil poslané kusy, a tou príležitosťou dáva mi návod, ako mám také kamene prikresávať. Zajedno vyslovuje túžbu prísť so mnou do bližšieho styku. A stali sme sa dôvernými priateľmi; a on postupoval v úrade a hodnostiach, stal sa časom správcom ríšskeho geologického ústavu, členom Akadémie Leopoldínskej,¹⁰¹ cisárskym dvorným radcom,¹⁰² údom bezpočetných učených spoločností, svetochýrnym učencom, kým — bohužiaľ privčas — jeho pyramidálnej učenosti, bádaniu, usilovnosti a pritom všetkom bezpríkladnej skromnosti smrť koniec neurobila.

Opustiac Salamínov dom, presťahovali sme sa do domu Smykovho, opusteného dr. Glosom. Toto znovuzriadené jednoposchodové bývanie sa nám zapáčilo, ako nám a našim potrebám úplne zodpovedajúce, a zapáčilo sa i môjmu test'ovi. A pretože ono bolo na predaj, následkom Milkiných prosieb a na dôležité naliehanie Janka Čipku, kmotra — veľmi váženého test'ovho priateľa — test'ovci sa konečne rozhodli ten domec pre nás kúpiť. Dom mal i dvorec s kôľňou, studňou, voziarňou, priestrannou stajňou pre kone a kravy — poriadne sklepenou, a k spodnému, mne ako pisáreň slúžiacemu bytu patrila malá komôrka a objemná kuchyňa. A čo najmä mňa milo zaujímalo, bola pridoimová záhrada. Táto záhrada, odpredku rovná, s ostredkami, vyťahovala sa hore do vršku pod mestský múr a starú baštu. Táto vyšná čiastka bola vysadená ovocnými stromami. Tam pod múrom som si potom prekopal neveľkú rovinku a vysadil krásnymi fialkami a veľkými jahodami. Zaopatril som si včely a som ich umiestil do výklenku múra. Ale okrem jedného kláta som sa na množný počet vydriapať nemohol. Zo všetkej svojej opatery a pasie mal som len ten výsledok, že ma hneď pri prvom krmení nevďačná včela pichla do čela a mne celá tvár opuchla s'aby hríb. A keď pozde v lete jedného dňa mimoriadne poletúvali a ja neznajúc si pomôcť povolal som starého vážneho evanjelického organistu — skúseného včelára — on hrdý na moje vyznačenie, ako svojej veci úplne povedomý, potešil ma tým, že *veselo hrajú*. A aby čím pohodlnejšie *mohli hrať*, podvihol kláta a spredku položil kameň, aby sa tak včeličky mohli ľahšie pratať dovnútra. No a to veru pomohlo, pratali sa dobre, až mi to divné bolo, skadiaľ sa v tých húfoch berú. O dve-tri hodiny už nebolo vidieť ani jednej včely vonku — ale ani vnútri. Ale ani kvapôčky medu. Hrali veselo, a my s pánom včelárom Jánom Ondrušom, otcom spomenutého Gusta Ondruša, pomáhali sme zlodejom, ktorí ma o včely, o med — slovom o celého kláta pripravili.

My sme v tomto prípade práve tak pokračovali, ako svojím časom pruský kráľ Fridrich Veľký.¹⁰³ Jedného dňa tento prísny človek vyšiel včasráno na koridor, keď práve človek, stojaci na rebre, snímal zo steny hodiny. Kráľ, vidiac ho namáhať sa s hodinami, aby z rebra nespadol, podržal mu ho, kýmkoľvek človek nezišiel a sa mu pekne nepod'akoval. Zatým o deviatej mu pobočník raportoval, že tú a tú hodinu z koridora skapali hodiny. Fridrich, zaraziac sa, prikázal pobočníkovi, aby mlčal, lebo on sám kmínovi držal reber.

Ale vráťme sa k domu. Pod rečeným múrom, vlastne starou baštou, vystaval som si vežičkou

¹⁰⁰Dionýz Štúr (1827 — 1893) — rodom z Beckova (nebol v bližšom príbuzenstve s Ľudovítom Štúrom), naposledy riaditeľ ríšskeho geologického ústavu vo Viedni, bol vynikajúci odborník. Jeho publikácie, vydané geologickým ústavom, patria k najlepším svojho druhu, a to práve tak mapy, ako i práce o paleontológii (náuke o pravekom tvorstve).

¹⁰¹Členom *akadémie Leopoldínskej* — založenej r. 1652 a od r. 1818 s hlavným strediskom v Bonne. Mávala sídlo vždy tam, kde býval jej prezident. Knižnica, ktorá pôvodne tiež putovala, od r. 1862 mala stále sídlo v Drážďanoch. Bola to prírodospytná akadémia.

¹⁰²Cisárskym *dvorným radcom*, čo bolo titulom vyšších úradníkov so samostatným postavením, univerzitných profesorov a pod. Ide o hodnosť a čestný titul pre zaslúžilých ľudí.

¹⁰³Fridrich Veľký (1712 — 1786) — od r. 1740 pruský kráľ, predstaviteľ tzv. osvietenského absolutizmu, popredný budovateľ pruského štátu, ktorý zväčšil a zorganizoval.

opatrenú a chmeľom obtočenú búdku. A tak mohol som v tejto neveľkej záhrade hovieť i svojim záhradníckym náklonnostiam. V tej búdke začal som ako autodidakt pestovať botaniku, čo išlo bez návodu tvrdo a pomaličky. Aspoň natoľko som to chcel doviesť, aby som sa predsa koľko-toľko oboznámil s kvetenou svojho okolia. Bolo mi to onakvé, že pri svojich častých vychádzkach nemilobohu šliapem légie rozličných bylín bez toho, žeby som ich čo len povrchrne poznal. V tej búdke bolo moje laboratórium, tam som nazbierané byliny poznával a sušil.

Istotne s tým úmyslom, že sa staneme majiteľmi domu, hľadeli sme sa zaopatrit' pozemkami i na širšom základe hospodárenia, lebo v Brezne pre kuchyňu málo bolo možné zakúpiť na nepatrných trhoch. Každý troví svoje výrobky doma. A tak každý, kto si domácnosť chce pravidelne zariadiť, odkázaný je na to, aby viedol primerané domáce hospodárstvo. Už v januári 1863 hodilo sa nám pri baldovskom moste, kde obyčajne pestujú kapustu, kúpiť ostredok mešťana Pavla Hálka za dvadsaťpäť zl. km. Ďalej v máji kúpili sme pod Drábskom od Martina Banku lúku za päťdesiat zl. km. Táto lúka bola veľmi zapustená. Ako peši, tak i vozmo idúci, keď prechádzali tadiaľto na Čierny Hronec, aby si skrátili i tak veľmi planú poľnú cestu, narážali touto lúkou, a tak bola krížom-krážom poprekrajaná a stala sa hrboľatou. Ja som teda dal na vyšnom a nižnom kraji prekopať hlboké hrádze — zamedziac tým priechod — skaly som dal povyvážať, povrch vyrovnať, bránou zahľadiť, čím sa táto lúka už v krátkom čase stala o polovicu výnosnejšou, ako bola prv.

Krem toho priazňou nadlesného Marktusa, lesného Csaszskóczyho a lesného majstra Samuela Schärffla bola mi udelená parcela, lúka na Čiernom Hronci asi na dva vozíky sena, a na Braväcom viac neporiadnych, zapustených, zarastených parciel. Dal som ich vyčistiť, močariny prekopať, lieštiny vyrúbať, posiať trávou a d'atelinou, posypať popolom spálených liesok a výsledok toho, ako i košarovania na mrazovici, bol ten, že ako som po prvej kosbe kopu sena z celého toho lúčneho objemu Csaszskóczyemu odpredal cez plece za päť zlatých, nasledujúce roky mi tá istá lúka niesla do sto starých centov sena.¹⁰⁴

Dňa 15. júna kúpili sme zase na verejnej licitácii lúku, ležiacu v blízkosti Hrona oproti dolnému mlynu, po nebohej Márii Pauerovej, rodenej Sartorisovej, za štyristo šesťdesiatdva zl. km.

Majiteľmi domu sme sa stali dňa 2. júna 1863. A tak teda dom Pavla Smyka pod č. 16., vyjednaný Jankom Čipkom, stal sa za štyritisíc dvesto zl. km. vtedy naším írečitým majetkom. Otec v liste, písanom 5. júna, nám v známosť uvádza, že na tú kúpu už v hotovosti tisíc dvesto zl. leží prichystaných; ostatné svojím časom na termín budú nasledovať. 19. júna nám pán Smyk listovne potvrdzuje prijatie sumy štyritisíc dvesto zl. km. ako kúpnu cenu za nám predaný dom a spolu nás splnomocňuje dať si prepísať tento dom súdobne v pozemkovej knihe na naše mená.

Test'ovci nám touto kúpou preukázali veľkú radosť a službu. Zbavení sme boli týmto činom starosti o hospodu, mali sme pohodlné, primerané bývanie. Stal som sa takto breznianskym mešťanom a ako posmešne hovorievali, korenistým „hugáňom“. Pospolitých pravých breznianskych mešťanov s dlhými, tenším koncom do zadku sadenými nohami, s pravidelnou bielou širokou, celý driek dokola objímajúcou zásterou, v širokom klobúku nazývali posmešne „hugáňmi“. Skade toto čudné cudzie slovo pochodí, nie je vysvetlené. Mnohí sa domnievajú, že to spotvorené slovo „hugenotti“.¹⁰⁵ Skade by sa ono tu vzalo? A skadiaľže

¹⁰⁴Do sto starých centov sena — cent = 56 kg

¹⁰⁵Že to spotvorené slovo „hugenotti“ (meno neistého pôvodu, možno z nem.-švajč. Eidgenossen, sprisahanci, Švajčiari) — prezývka kalvínov vo Francúzsku

majú dve predmestia svoje mená: Venécia a Burgundia? Venécia by sa dala ešte akosi vyhovoriť, lebo tam ako v lagúnach po odtoku mora — bývalo veľa blata, ale Burgundia! Túto, podistým viem, nezaložili burgundskí francúzski vystaľovalci, ani nedostala meno od cukrovej repy, čiže burgundie, keďže táto vtedy, keď už otázna breznianska Burgundia stála v kvete — ešte ďaleko ani po mene nebola známa, tým menej sadená. Hľa, tu jesto látky pre filológov, čo novú uhorskú geografiu utvorili na základe sic volo sic jubeo.¹⁰⁶

Dňa 20. júla 1863 mi z Budína Viliam Pauliny-Tóth píše, že Mikuláša Ferienčíka vymenovali za kastelána do Torontálu. To on neprijal, vystúpil celkom zo štátnej služby, s výplatom. Janko Francisci tiež vraj nechce ďalej redigovať Pešťbudínske vedomosti, lebo má len štyristo štyroch predplatiteľov; Černokňazník dvesto deväťdesiat a Sokol práve len dvesto jedenásť! Bolo by vraj treba zakladať cirkevné knižnice. Ja som do Sokola a druhých beletristických časopisov dopisoval humoristické, vďačne čítané historky, a najmä cyklus prípisov Štefana Pinku, virkli kaprála,¹⁰⁷ bol veľmi populárny a na všetky strany vítaný.

V mesiaci júli 1863 prechorela nám milá dcérka Oľga na osýpky (morbili). Po tejto chorobe sa už natoľko zotavila, že ju bez škripúl cez vychádzku mohli pojať so sebou do bacúšskeho kúpeľa. Navidomoči prichodila táto naša milá muška k sebe, a ja som v sprievode Janka Čipku mohol odcestovať do Turčianskeho Sv. Martina, ak sa nemýlim, na valné zhromaždenie Matice slovenskej. Ale aký smutný, nemilo prekvapujúci bol môj návrat! Neočakávane anjelik Oľga umrela, a ja, náramne zronený, som ju našiel vystretú, mŕtvu. 5. augusta zaspala na večnosť, a v prítomnosti mnohých s nami spolucítiacich priateľov a v prítomnosti dobrej srdečnej sestry Fánky k večnému odpočinku bola pochránená.¹⁰⁸

Švagor Imro, mojej ženin brat, ako 11. augusta píše, skladá v Pešti juridické skúšky, aby mohol obsiahnuť diplom. Ale diplom mu — tak sa zdá — privysoko visel, nemohol ho dosiahnuť. 30. augusta dostal som povolanie do matičného výboru; pre diaľku a moje služobné povinnosti som ta ísť nemohol.

Po smrti mojej milej Oľgy vybrali sme sa hneď už podľa predtým ustáleného plánu, i s chorľavou sestrou Fánkou, do Spiša, kde sa jej všetko, kraj i ľud páčilo, a ona od test'ovcov bola vďačne prijatá a videná. Hneď prvý čas nášho bavenia sa v Krížovej Vsi navrhla svokra, ktorá si dobrú svoju sestru Fánku láskavo povšimla, aby sa ona ako chromá mohla rozveseliť, aby sme sa vybrali do Ščavnice — kúpeľa v Haliči neďaleko uhorských hraníc, ktorého majiteľ pán Szalay stál v priateľskom pomere ku Grozerovskému domu. Fánke to bolo vítané a nám tiež, a testiná usporiadala veci tak, že sme sa na dvoch kočoch vybrali hneď po obede: ja s Milkou, Fánkou a dve, ešte v ten čas slobodné švagríné Polika a Nelka. Testiná k tomu ešte pridala i malú peňažitú podporu, ale veru pri daných okolnostiach a neočakávaných výdavkoch sme sa konečne len s veľkou núdzou pretiahli... Fánka, cestovaním občerstvená, videným a skúseným uspokojená, vrátila sa s nami do Brezna a odtiaľ 30. augusta do Banskej Štiavnice.

Brat Eduard z Altwerku v Banáte opisuje 28. augusta hlad, aký následkom neúrody v Banáte panoval. Boli suché, bezdaždné časy, kukurica pred kvetom na steblo uschla, trávy vyschli, sena nič, starý cent stojí tri zl. päťdesiat gr. km., malý vozík sena sedem-osem zl. km. Kravu s teľaťom možno kúpiť za dvanásť zl. km. No a to v Banáte! A my hladoši tu na Horniakoch zbierali sme pre dolnozemske hladošov-boháčov, milodary, aby od hladu nezahynuli, lebo

¹⁰⁶(lat.) Tak chcem, tak rozkazujem (Juvenalis).

¹⁰⁷Štefana Pinku, virkli kaprála (z nem., franc.) — skutočného (alebo opravdivého, v protive k titulárnemu) desiatnika.

¹⁰⁸Mám zachovaný pôvodný účet pohrebných výdavkov: kňaz 1 zl., rektor Mudra 1 zl., miništranti 12 gr., zvonenie 70 gr., miesto v cintoríne a kopanie hrobu 2 zl. 14 gr., žobrákom 4 gr. = 6 zlatých.

tí zmaznaní ľudia tamdole nikdy nepamätali, keď mali — ako obyčajne — hojné požehnanie, na budúci, azda neprajný rok; a tak potom z nedbanlivosti nasledovala núdza.

Na miesto zomrelého cisársko-kráľovského ministerského radcu, štiavnického banského správcu Russeggera vymenovalo viedenské ministerstvo banského radcu Landerera, rodeného Švajčiara, toho „švarcgelba“, ktorého pod časom revolúcie Görgey, prechodiac zo Štiavnic do Banskej Bystrice, dal svojimi vojakmi lapeného eskortovať do Banskej Bystrice ako väzňa. Túto novinu mi písal z Viedne Pavol Kuzmány 23. septembra 1863. Po mnohých rokoch (tuším v osemdesiatych predošlého storočia) umrel tento umný muž (osemdesiatročný) úplne temný na odpočinku, tu v Kremnici.¹⁰⁹

Dňa 29. septembra bol som vyvolený do výboru Matice slovenskej.

Eduard mi z Banátu píše, že švagrovi Karolovi požičal dvesto zl. km. pod tou podmienkou, že tie peniaze nie jemu zaplatí, ale matke po mesačných desaťzlatových rátoch. Ale z toho úbohá matka už neužila.

Dňa 5. októbra mi písal Mikuláš Ferienčík z Budína, že Pešťbudínske vedomosti teraz on sám rediguje. A 26. októbra sa ponosuje, že maďarskí pohlavári si teraz z politických ohľadov sami žiadajú stav obleženia. Na tom sa on nemálo horší, že tí, čo vždy a všade slobodu plnou papuľou hlásali a vždy ju vo všetkých zvukoch omáľali, svet klamali, mámili, teraz týmto vystúpením ju zatlačiť, zakopať chcú. — Čulen ide do Satmáru.

Moja matka, bývajúca so sestrou u Salamínov, kde sme za môjho mládenectva spolu prebývali, a keď som sa oženil a tam so ženou prebýval, túto hospodu opustila a inam — to jest do Fleischerovského domu v Cirkevnej ulici — sa utiahla, potom keď som sa ja preniesol do Smykovského domu, navrátila sa ta na staré miesto — asi v polovici októbra ochorela, a bohužiaľ, táto choroba jej bola osudnou! Ona síce už od veľa rokov — už ako som sa prisťahoval z Viedne ako diplomovaný lekár r. 1850 do Banskej Bystrice, môjho milého rodiska — začala sa ponosovať na lámku, a to boli počiatky nasledovavej úplnej lámkky (Gicht, arthritis), najmä v rukách a nohách. S vekom rástla nemoc a zvlášť pri premenách povetria bola úbohá sužovaná veľkými bôľmi. Všetky možné lieky boli bezvýsledné; ešte najviac — i to len na čas — uľavili sa bôle po užívaní kúpeľov a natieraní boľavých čiasťok terpentínovým olejom. S pokračovaním zla vykrivilo jej kĺby na rukách, kde sa jej utvorili neforemné hrče. Na podošvách rovno chodiť nemohla, točila sa z boka na bok. Okrem toho, keď sa nápady bôľu utíšili, cítila sa pri dobrej chuti a pokojnom spánku dosť dobre a bývala veselá, dosť dobrého rozmaru. Bola vždy prívetivá, dobrosrdečná, jednoducho šatená, ale veľmi čistotná. Pre tieto jej pekné, dobré vlastnosti ju všetci ľúbili a si ju vážili.

Starká už, keď bola šťastlivo preniesla choleru, šťastlivo preniesla vo Fleischerovskom byte zapálenie pľúc (pneumonia senium), ale teraz bolo jej ináč súdené! Upadla do druhej prudkej choroby, do červienky, a keď sa choroba vzdor liekom a opatere začala vzmáhať, zimničný stav ústroja sa horšil. S ohľadom na vysoký vek — sedemdesiatdeväť rokov — som bol vo veľkej pochybnosti, že by sa staručká zotavila, a v tom zmysle som rozposielal na blízku rodinu listovné správy a ich upozorňoval na pravdepodobný smutný výsledok.

Choroba sa medzitým rozmáhala, sila ju opúšťala, pritom rástli naše starosti, strachy a žiale. Sestra bola bdením a namáhavou opaterou náramne zronená. Všetci videli, cítili, že tým ohromným úderom príde o všetko. A dobrá matka pri všetkých telesných a duševných

¹⁰⁹U Landerera bol vychovávateľom detí Ján Kalinčiak roku 1845 — 6. Red. SP.

trapiach nemohla a nechcela svoje materinské srdce zatajiť. Ešte v ostatný deň, ráno, keď sa sestra z izby vzdialila, s horiacou tvárou, trasavými rukami a trasavým hlasom privolala ma bližšie k sebe k posteli a prosebne mi odporúčala, aby som sestru Petronelu neopustil. Ja som sa jej síce chlácholením usiloval vypudiť také trudné myšlienky z hlavy, ale ona stála na svojom, a ja som jej krátko, ale úprimne sľúbil konať v tom smere, čo mi bude možno. No a poslednú vôľu našej dobrej matky som nespustil zo zreteľa ako predtým, tak i podnes — a kým bude vôľa božia. Sadla si s rozčuchranými šedivými vlasmi, meravými očami hľadiac na mňa, dychtivo vypočula moje prisvedčenie. Vtom vrátila sa sestra a matka ticho ľahla nazad na podušku. To odohralo sa ráno, o niekoľko hodín oddala dobrú svoju dušu pánu bohu!

Naše polozenie môže posúdiť každý, kto zná, čo je vrúcne milovaná, srdečná matka. Že sa raz tak musí stať, o tom som bol načistom, ale keď sa to už potom stane, ej, verabože, je to tvrdá, smutná vec. Len raz človek umrie a stratí sa na veky telesne, a chvalabohu duševne nie, ako nás viera ubezpečuje.

Narodila sa r. 1784 v Kremnici z chudobných rodičov. Otec bol učiteľom — ľudia to poctiví, usilovní, skromní — a vydala sa r. 1807 za nášho otca; žili spolu (do 28. augusta r. 1842, keď otec umrel) tridsaťpäť rokov, a ona dožila (25. októbra r. 1863) sedemdesiatdeväť rokov (otec sedemdesiat rokov), porodiac osem detí: tri dievčence a piatich chlapcov. Dvoje z nich umrelo v detskom veku, šiesti dospeli do staršieho veku; z týchto traja: ja sedemdesiatsedem, brat Adolf osemdesiatštyri a Petronela osemdesiatosemročná — ešte žijeme (9. decembra 1901), a traja: Ignác, Eduard a Fánka už umreli.

Matka bola skromnej, robotnej povahy, školu vychodila normálku, čítala, písala, rátala. Bola vždy rozšafná, čistotná hospodárka, verná, pilná manželka a príkladná opaterná matka. Nie veľké štúdiá, ale svedomitosť, pilnosť a sporivosť ju — a to chvalabohu — vyznačovali. Ináč pri takých malých prostriedkoch, keby ona bola prechovávala pre seba nároky na život, ako teraz pri veľkej vzdelanosti býva, nebola by mohla takú dobrým žalúdkom obdarenú háved' ukojiť, opatrit' a umožniť deťom, že sa mohli vychovať pre život. A čo pritom najkrajšie, že čo jej chýbalo na vyšších štúdiách — a veru často i márných vedomostí — ach — to hojne vynahrádila vštepením bohabojnosti, prostoty a dobromyseľnosti do srdca svojich detí. A tak stala sa nám zlatou, milou, ctenou — posvätnou matkou, ktorú sme žehnali tu a žehnáme i na druhom, lepšom svete. Bodaj by, ach, bodaj naša generácia také ženy, také matky dávala. Pánboh ju osláv! Amen.

Keď nám už raz z nej dobrá dušička ušla, museli sme sa starať pochovať jej telesné pozostatky. Čestne, ale bez parády, skromne, akou sama vždy bývala, vystrojili sme jej pohreb, hojne navštívený jej ctiteľmi. Naši priatelia i z ďalšieho okolia sa dostanovili, z bližšej rodiny brat Adolf. Ona úbohá, keď nás navštívila a u nás s Petronelou obedovala, rada nosila brunátne, štvorhrannými čiarami značené šaty; tieto šaty som pre ich podobnosť veľkému kvádrovému viedenskému domu prezval „kriminálnym staviskom“. Túto ňou obľúbenú hábu dostala do rakvy, a čistú bielu kápočku, akou sa vždy honosila, vzala si na cestu. Ľudia dali na to vrchnák, jeden bolestný pohľad na tú tichú tvár — a pošla.

Pri vyprevádzaní mŕtvoly stala sa malá nehoda, ktorá pri druhej nie tak smutnej príležitosti bola by bývala divnejšou. V Brezne mŕtvych na cintorín nevozili, ale nosili. Pri premieňaní nosičov na rínku vysoký Brežňan — nosič ostal visieť na klinci rakvy; držal ho za kabát silne, a dosť dlho to trvalo, kým namáhaním a naťahovaním, ponechajúc tam kus súkna, pri strašení zo strany kamarátov — preľaknutý, mohol sa oslobodiť.

Okrem nás detí kráčali za rakvou Milka s Bertikou a Mariškou; tamtá bola v piatom, táto v

treťom roku. Tamtú volali sme žartovne Cingikom a túto Mária-Dunčom. Ony za dobrou starou matkou veľmi bedákali; však sa ona s nimi tak rada a trpezlivo bavievala a im, pravda, dosť monštrózne, ale podľa ich vkusu pekné bábiky svojimi prevrátenými (arthritis nodosa) prstami hotovila. Uložili ju ta, kde sme pred troma mesiacmi pochránili našu drobnú Oľgu. Tento drobček búva pod nohami starej mamy. Tu ležia títo reprezentanti mladosti a staroby. Hrob sme dali ohradiť mriežkami a o krátky čas pohýbaná žltkáva, hlinastá zem zahúkla vratičom (Tanacetum vulgare) — vysokou, drzou, žltó kvitnúcou bylinou, ktorá tak dobre rastie na cintorínoch, na pôde, porosenej plačom, slzami. Keď sme r. 1898 previedli Petronelu z Brezna do Kremnice, navštívil som po tridsiatich piatich rokoch zase tie dva hroby. Hrobček Oľgy nebol už takmer na nájdenie, keby jeho polohu nebol označoval matkin hrob. Mriežky z matkinho hrobu úplne zmizli — už či pohnili a či akým iným spôsobom. Z buriny spomenutého vratiča trčali len suché, drzé kosti, snehom, vetrom rozčuchrané, ako sa to preukazuje v marci (lebo v ten čas bola moja návšteva). A tak ako rozpadnutie vnútri, tak zodpovedalo rozpadnutie i zvonku, poukazujúc na nestálosť všetkého, všetkého na tomto svete. A kruh tých, čo túto úctyhodnú osobu poznali, sa viac a viac úži, a vždy ďalej a ďalej lezú pod korene vratiča, a keď toto 10. decembra 1901 píšem, teda po tridsiatich ôsmich rokoch, možno, že už pozostatky, jej kostra, museli túto skrýšu zanechať a druhému miestu prepustiť, hoci vždy a všade spievame a mŕtvym prajeme requiescant in pace.¹¹⁰ Podľa zákona sa toto zdá byť zmenkou na termín tridsať rokov, potom už pax, ten svätý pokoj prestáva.

V Krížovej Vsi hospodárstvo ide zle, v statku panuje dŕl. Vlaňajší špirit uskoro všetok leží na sklade a ceny padajú. Následkom toho otec zamýšľal prepustiť pálenicu do prenájmu. Prv zamýšľal založiť pivovar, a teraz chce starú pálenicu — ako ju testiná ozaj poeticky nazývala „to je naša matka“ — dať do árendy. Prázdne reči.

Mikuláš Ferienčík 26. novembra z Budína píše, že viedenská vláda chce slovenské stolice obsadiť slovenskými županmi, proti čomu sa Forgách a vôbec vplyvní Maďari všemožne spierajú. A keby sa to i vykonalo, aké polozenie by tí mali voči kancelárii grófa Forgácha? Do kancelárie navrhla vláda dvoch radcov Nemaďarov, z tých jeden má byť Rumun, druhý Slovák; ďalej že majú byť vymenovaní Slováci k námestnej rade. Kto to má byť, to sa ešte nevie — ani sa nevie poslať. Ostalo to len pri teórii, pri povedačke. Biskup Danielik¹¹¹ priznáva sa už za Slováka, ale je už vŕaj pozde(!?).

Dňa 12. decembra 1863 dostal som od breznianskeho súdu príkaz vyhotoviť nález mŕtvoly dieťaťa Jána Kozelnického, mestského notára. Baba padla v podozrenie, že dieťaťu neopatrila potrebné pupok a dieťa následkom toho umrelo na zápal pupka. Pretože sa nedbanlivosť babe nedala dokázať, bola (stará Schultheiska) spod žaloby oslobodená.

Nasleduje rok 1864. Viliam Pauliny-Tóth sa ponosuje na slabý odbyť jeho literárnych vydaní. Peter Kuzmány, kupec v Brezne, že mu dlhuje za dvesto sedemdesiat neodpredaných kalendárov; teraz 20. januára, že mu ich na dispozíciu posiela nazad. Že on na to nijako pristať nemôže. Na Černokňazníka má len tristo predplatiteľov, a tak to ide i so Sokolom.

Istý Tuvora, redaktor úradných novín *General-Correspondenz*¹¹² vo Viedni, podujímavý človek, za jari r. 1863 zariadil hromadné spoločenské cestovanie na Východ. Keď sa mu to nad očakávanie vydarilo, pokúsil sa r. 1864 sklepať zase dovedna spoločnosť na takú istú cestu. Podľa programu vystúpenie na loď „Bombay“ malo sa diať v Terste v marci, stadiaľ sa

¹¹⁰(lat.) Nech odpočívajú v pokoji.

¹¹¹Dr. Ján Danielik (1817 — 1888) — kat. kňaz, kanonik v Jágri a titulárny biskup, maďarský politik a cirkevný spisovateľ. Narodil sa v Muráni, mohol teda o sebe tvrdiť, že je slovenského pôvodu, ale nikdy nebol slovenského presvedčenia.

¹¹²(nem.) Hlavná korešpondencia.

malo plaviť smerom okolo dalmatínskych ostrovov ďalej na juh. My potom, pravda, nepravým víchrom hnaní, proti našej vôli a mimo programu boli sme prinútení plaviť sa do prístavu gruzského pri Dubrovniku. Ďalej stál v programe ostrov Korfu, ostrov Zante a Syra — potom prejdúc Dardanely, more Marmarské, Carihrad s osemdňovým pobytom. Odtiaľ vychádzka cez Bosporus, návšteva v Bujukdere a potom vychádzka na Čierne more. Tu návrat tou istou cestou do Carihradu. Z Carihradu už prekonanou cestou nazad po Egejské more. Tu namieriť na juh, na breh Malej Ázie, do Smyrny, podľa východných brehov ostrova Mytiline a odtiaľ nazad okolo západného brehu tohože ostrova a mnohých druhých ostrovov, križom cez Egejské more, okolo ostrova Salamis do prístavu Pireus, do Atén, stadiaľ nazad zase popri už videných Jónskych ostrovoch, medzi ostrovom Čerigo a Cap Matapán kosom od Korfu cez Jadranské more na jeho severozápadný breh, do prístavného mesta Ancoma; ďalej podľa západného brehu na sever do Venézie, ktorú som už navštívil r. 1856, stadiaľ konečne nazad do Terstu.

Keď mi toto Tuvorovo vyznanie, tento program padol do rúk, vzbudil vo mne neukojiteľnú túhu cestovať ta ďaleko, do tých klasických krajov. Jakživ som rád cestoval, čo kde aká nová dolina, vrch moju pozornosť pútali a moja pracovná fantázia našla pre seba všade niečo záživného a zábavného. A nakoľko to moje veľmi ohraničené materiálne prostriedky dopustili, pohyboval som sa dosť a dosť, pričom mi moja vlastná lacná a vytrvalá príležitosť — moje nohy — štedro a vďačne vypomáhali, kde to ináč, kde to vozmo byť nemohlo. Ja som za môjho života mnoho pechúril. A možno, že toto moje časté pechúrenie v slobodnej prírode utužilo moje ináč chatrné telo a dlhý vek mi pripravilo. Pamätám sa, bol som malý chlapček, keď moja tetka Aschnerka (ktorá bola práve návštevou u mojich rodičov v Banskej Bystrici v Novej ulici), predpokladajúc, že ja ešte len malý škvirk tým rečiam nerozumie, hodila rukou a riekla matke: „Ach, čo! Ten chlapec vám len do hrobu rastie.“ Bol som krehký, bledý, vyťahaný. Nie som obrom ani teraz, ba tým menej teraz; ani som ním nebol — ale žilovaty, a preniesol som veľa telesných, ako i duševných tiarch.

Nie div teda, že vyzvanie vidieť také kraje, také pekné veci, rozbúrilo zase moju chtivosť. — To bolo vtedy. Teraz — napodiv, *tempi passati!*¹¹³ Keď mám opustiť dom, to moje vysedené brlo — taký nepríjemný cit ma ovládne, akoby ma z mojej vyležanej diery za vlasy ťahali.

Svoj úmysel podujat' túto zvodlivú cestu na Východ som oznámil svojim známym a rodine. Nad očakávanie moja žena a sestra sa ľahko s tým spriatelili, švagor Karol, brat Adolf horlili, rojčili za ňu, len bratanec Eduard vo Viedni sa o nej zmienil chladne a dával mi radu, aby som radšej cestoval do stovežovej Prahy, kam on, bývajúc viac rokov v Příbrame, tak rád chodieval; aby som navštívil Soľnohrad, Salzkammergut. Na moju otázku, kto sú podujímatelia tej spoločnej pútnickej cesty, mi 25. januára 1864 odpovedá, že dr. Schwartz je redaktor *Wiener Zeitungu*¹¹⁴ (pozdessie bol predsedom viedenskej svetovej výstavky) a druhý Franc Tuvora, redaktor vládnych novín *General-Correspondenz*.

Táto túha — moje doterajšie sny môcť vidieť východné kraje — tak opanovala môj úmysel, že som sa neuspokojil, kýmkoľvek sa moja túžba nesplnila. A na tom som teraz všemožne pracoval. Aby mi v družstve bolo veselšie a aby sa i druhí moji známi mohli zúčastniť na tejto prajnej príležitosti vidieť ďaleké interesantné kraje, dal som sa na zvädzanie, kortešovanie. Najmä som si vzal na mušku suseda kmotra Janka Čipku a Lepényich Fánku, jeho vnučku, ako podujímavú, tak i dokázanú milovnicu cestovania, a v Banskej Bystrici dávneho môjho priateľa advokáta Ľudovíta Turzu. Moju ženu Milku sa mi tak podarilo za

¹¹³(tal.) Minulé pekné dni!

¹¹⁴(nem.) Viedenských novín.

vec oduševniť, že i ona mnou oslovených nádejných cestovateľov — Janka Čipku a jeho vnučku Fánku — nahovárala a v predsavzatí utužovala.

Ešte sa ich viacej a s najväčším zápalom na cestovanie hlásilo, ale keď prišlo na lámanie chleba, utiahli sa; ba čo viac, môj vlastný zámer hrozili prekaziť.

Keď som raz poslal svoju ženu, aby prehovorila Jankovu Čipkovu mat', starú, vážnu a prísnu paniu (bez jej privolenia Janko na žiaden pád cestu podujať nemienil) — ona nielenže zo svojej strany k tomu privoliť nechcela, ale ma pred Milkou ako rodinného otca nedospelých detí, ako ľahkomyselného človeka karhala, vyzývajúc Milkou, aby to na žiaden spôsob nedopustila. No a to účinkovalo! Prišla mi žena nadurená nazad, a hľa! Ona, ktorá mala — a posiaľ to i skutočne robila — druhých spracúvať a nahovárať, stala sa teraz mojou odpornicou, karhala ma, výčitky mi robila, slzila a všetko možné zlé mi predstaviac:orskú chorobu, potopu, tureckých bašibozukov, žralokov atď., snažila sa hriešnu túžbu vo mne udusiť. No ale ani tá možnosť, že by ma ako Jonáša prehltol nejaký lačný žralok, osmelený ohľadom na moje chudé telo, ani grécki piráti a nič tomu podobné mňa viac nemohlo sklátiť a ostal som svojmu predsavzatiu verný. Pri Lepényich Fánke — tak ako pri jej ujcovi Jankovi — som podbehol. Jej rodičia v strachu o dcérin život, ale viac azda o vyhodенých päťsto zlatých, neprivilili a veľmi sa čudovali, že ja to tak tvrdošijne chcem podniknúť, a tak svoju rodinu a peniaze nič po nič obetujem. Takto odbavený burič pokojných rodín tiahol som namrzený s dlhým nosom domov. Jediný Ľudovít Turzo, slobodný, samostatný muž, on jediný ostal svojmu slovu verný a nastúpil so mnou túto interesantnú cestu.

A tak som sa pohol po zaopatrení potrebných vecí dňa 17. marca r. 1864 z Brezna do Banskej Bystrice a druhý deň sme sa dali s Ľudovítom Turzom na ďalekú cestu. Dost' obšírny opis tejto cesty¹¹⁵ podal som v Pešťbudínskych vedomostiach — v besednici r. 1864, pretržene v č. 34 — 96. Opakovať ho nebudem.

Vrátil som sa do Brezna 26. apríla. Vystal som teda tridsať dní. Pretože som to všetko v Pešťbudínskych vedomostiach zovrubne opísal, nech toto tu postačí. Dojmy, aké som si tými krajinami nadobudol, nikdy mi z pamäti nezídu. Ten krok som neobanoval a štyristozlatový dlh, na ten cieľ urobený, ktoré mi Natán — starší brat Jankov Čipkov — ochotne požičal, som za poldruha roka v ráтах poriadne splatil.

Tu ešte chcem podotknúť, s akým zápalom a nedočkavosťou som sa uchádzal o kartu na loď „Bombay“. Ten lístok bol značený č. 1., aby som vraj dostal tým pohodlnejšie miesto. Ale či ozaj takým bolo toto prvé miesto, pochybujem. Bolo ono samé vyšné pri kormidle pod palubou. Sedieť som na lôžku nemohol a hlava mi bola pri samom, pravda, hermeticky zavrenom okienku.

Švagar Karol podľa listu, písaného 21. februára, moju cestu na Východ veľmi schvaľuje a teší sa, že sa tou príležitosťou uvidíme. Ono by sa tak bolo stalo, keby som cestu z Banskej Bystrice bol nastúpil na „Malé“-pošte, ale ja som s Turzom narazil na najatej príležitosti na Kríž, Zlaté Moravce a potom poľnými cestami do Nitry. Len už potom nazad idúc som sa u nich v Štiavnicí pristavil.

Brata Adolfa som tiež bol vyzval na spolucestovanie, na čo on, ako obyčajne, bez rozmyslenia s veľkým ohňom pristal, a ako obyčajne zase reteríroval. On že nemá takého test'a, čo by mu tristo zlatých na ten cieľ vyvalil. No, v tom sa Adolf veľmi mýlil, lebo mne

¹¹⁵ *Opis tejto cesty* — bol to už spomenutý cestopis Zo Slovenska do Carihradu.

by ich môj test veru tiež nebol povolil, ani požičal — tým menej daroval.

Dňa 6. marca mi švagor Karol oznamuje, že mi štiavnická banská direkcja len na štyri týždne môže dať povolenie, ale že nebude mať následkov, keď si k tomu jeden-dva týždne sám pridám. Následkom toho som si od nadporučíka lode „Bombay“ pýtal a dostal vysvedčenie, že sme v pravidelnom plavení boli hatení búrkou, že sme museli vbehnúť do ochranného prístavu gruzského a tam čas prehliveli, čím sa lehota cestovania pretiahla. Ale nebolo mi tohto svedectva treba; prišiel som domov, a nikto sa ma oň nepýtal.

Z Viedne som písal domov 21. marca list, že som ta 20. večer šťastlivo došiel a zosadol u bratanca Eduarda. Eduard vykonal Petronele ročitú podporu šesťdesiat zlatých; podľa otcovej penzie jej viac nebolo možno vykonať.

Dňa 19. apríla som Milke z Terstu písal, že dvadsiateho piateho budem v Banskej Bystrici, aby mi prišla v ústrety, čo ona i s deťmi na všeobecnú radosť učinila.

V politickom svete to blbotalo akoby v kotle, keď žinčicu odvárajú, prehadzujúc elementy zavše navrch, zavše nadol. Pevnoty, stálosti nikde, len habkanie a mámenie. Tak písal Paľo Kuzmány 23. apríla z Viedne, že je kancelár Anton Forgách odstránený, a dosť podivným spôsobom. Ešte predvčerom bol cisárom veľmi láskavo prijatý. Druhý deň ho ostro napadli v ministerskej rade, a samý prvý že ho napadol gróf Nádasdy,¹¹⁶ potom druhí. Schmerling sa pritom do debaty nezamiešal. Arciknieža Rainer šiel k cisárovi a hneď dostal gróf Forgách úradné vyzvanie, aby — demisionoval. To sa i stalo.

Brat Adolf píše 4. júna 1864 zo Španej Doliny, že už má dekrét na Vindšachtu v rukách, ale musí vyčkať následníka. Tu úradoval za dvadsaťtri rokov. Počul, že sa má švagriná Poly vydať za Arpáda Herczogha, advokáta, potom prísediaceho súdu v Levoči. Poliku, poriadne a vtipné dievča, rodičia dali pre dokonalejšie vybrúsenie k pani Šalamonke, rodenej baronese Paločay, kde sa za viac mesiacov bavila. Nuž, to je pravda, že sa tam jej obcovanie zjemnilo, ale už od rodu vysokomyseľná, nabrala tam toho ešte viac, a bolo by bývalo pre ňu a pre druhých k nej bližšie stojacich prospešnejšie, keby panovačnosť nebola vyšla na povrch a jej druhé, pekné vlastnosti nebola zatemnila. V pozdných časoch dosť trpkých chvíľ zažila.

Jozef Kúdelka, balocký farár, môj priateľ, ktorého som len zriedka navštevoval, pretože jeho farnosť v lekárskom ohľade patrila pod hrončianskeho lekára, nie podo mňa — mi 6. júna píše, že jest' nemôže. Či sa to i pitia týka, o tom nespomenul nič. Pravdepodobne to prvé málo pochodilo z toho druhého veľa. Nohy mu vraj puchnú a vodnatieľky sa obáva. A to on, čo tak málo vody pil, okrem polievky sotvakedy. No, neupadol síce do vodnatieľky, ale ho pošinulo, a po viac ráz. Až potom, neschopný zastávať úrad, posiel do penzie a nemôžuc chodiť, len sediac v kresle, vozený na kolieskach z miesta na miesto, žil ešte niekoľko rokov (už ako som ja v Kremnici býval) v Krámlišti.

Adolf Prokop, advokát vo Zvolene, mi 22. júna píše, ako sa hovorí, že Anton Radvánszky — župan, bol dostal ultimátum, či sa požiadavkám, jemu vládou predostretým, podrobí. Ak nie, že môže ísť zbohom. Hovorí sa ďalej, že sa utiahne do pokoja. Ale on sa veru, ako to výsledok dokázal, do pokoja neutiahol. Aké to tie spomenuté podmienky mali byť, Prokop nevysvetlil.

¹¹⁶Gróf Fraňo Nádasdy (1801 — 1863) — nositeľ vysokých funkcií, od r. 1857 bol členom viedenskej ríšskej rady a do r. 1860 bol i ministrom spravodlivosti.

Fr. Blaho,¹¹⁷ prísediaci banskobystričského súdu, dáva mi 27. júla na známosť, že i on pôjde s nami do Turčianskeho Sv. Martina na matičné valné zhromaždenie. Do Banskej Bystrice že prišiel Kornel Dobriansky.

Mikuláš Ferienčík vedie — podľa jeho listu z 9. augusta — vojnu v Pešťbudínskych vedomostiach s redaktormi Viliamom Pauliny-Tóthom, Danielom Lichardom a dr. Andrejom Radlinským, a ako to už zlozvykom redaktorov býva, kŕmi číslo za číslom svojich predplatiteľov škriepkami, nadávkami, súpernickými filipikami. Príčinu k tomu zavalil článok, písaný Juniusom v Pešťbudínskych vedomostiach. V tom Juniusovom článku je napadnutý i Radlinský, že on už pred šiestimi-siedmimi rokmi prijal na akési dielo predplatky, ale dielo posiaľ nevydal. Tak sa vraj zdá, akoby Viliam Pauliny-Tóth sám chcel vydávať politické noviny, a možno, že článok Juniusom písaný pochodí od neho.¹¹⁸ A Daniel Lichard vraj myslí, že je ešte vždy Ferienčíkovým profesorom, a že ho preto môže takým hrubým, neslušným spôsobom napádať. Hľa, tak ľúbezne sa páni slovenskí redaktori zožierali a svoje obecnstvo slovanskej vzájomnosti priúčali. Sú to na svoju kožtičku veľmi citliví ľudia. Nepracujú sa do nej, a v tom furere¹¹⁹ zabúdajú na všetko okolo seba, vykričia si pred namrzeným obecnstvom všetko pravdivé či nepravdivé.

Dňa 28. septembra bolo mi poslané podpredsedníctvom Matice slovenskej poďakovanie za dary, poslané múzeu: starožitnosti, nerasty a staré peniaze. Podpredsedníkom bol vtedy Karol Kuzmány.

Dňa 4. novembra mi Janko Francisci z Budína píše, že ho vymenovali za hlavného župana do Liptovského Sv. Mikuláša; on že si žiadal, keby sa to bolo stalo pre Zvolenskú stolicu, ale jeho sa nepýtali. No ale i takto je to predseda vážny krok v histórii Slovenska. V ten istý deň mi Ľudovít Turzo z Banskej Bystrice píše, že Janko Francisci 21. novembra príde do Sv. Kríža k biskupovi Štefanovi Moysesovi, stadiaľ dôjde 22. do Banskej Bystrice, kde zosadne v biskupskej rezidencii. Dňa 23. sa majú našinci zísť v hostinci u „Rakov“ a jeho ta na pol hodiny povolať. 24. novembra ho majú odprevadiť až na Šturec, a kto bude chcieť, až do Liptovského Sv. Mikuláša. Tam že ho s nevídanou slávou hodlajú privítať.

Toho istého, to jest 4. novembra, mi píše i brat Adolf zo Španej Doliny, že sa chystá na Vindšachtu, kam je vymenovaný. Jeho stanica na Španiu Dolinu je už vypísaná. Janko Kluch (bol kedysi i kaplánom v Brezne pod Majovským a roku 1849 slovenským dobrovoľníkom) dostal prezentu za farára na Španiu Dolinu; Július Plošic kambíruje¹²⁰ do Viesky. On tiež píše, že Janko Francisci je vymenovaný za hlavného župana do Liptova, a tá idúc že sa zastaví v Banskej Bystrici. Vôbec toto Francisciho vymenovanie prekvapilo, a ako sa dá myslieť, zapríčinilo ruch ako u dobroprajných, tak u neprajníkov.

Po jeho príchode do Liptovského Sv. Mikuláša nasledovalo jeho vítanie, čiže inštalácia. Na inštaláciu do Mikuláša vybral som sa i ja z Brezna, hoci otobôž namáhavejšou cestou, koncom novembra cez Čertovu svadbu — vulgo Čertovicu. Pohol som sa veľmi včas ráno a po prekonanej škaredej ceste i od spodku i od vrchu, dôjduc popoludní do Mikuláša, zosadol som u Petra Pálku, ktorý taktiež, ako viac-menej celé mesto, zaujatý slávnosťami robil prípravy na vítačku. Nechcejúc ho i tak v prácach mýliť, po potrebnom oddychu a vítanom olovrante použil som podľa možnosti krátky čas, stojaci mi k službám, a ponáhlal som sa na stoličný dom, hupnúc ku kmotrovi — kamarátovi Jankovi. Naše zvítanie bolo srdečné. No ale

¹¹⁷*Fraňo Blaho* — rodom zo Skalice, advokát vo Zvolene, kde umrel r. 1907. Jeho rodina už nebola slovenského zmýšľania.

¹¹⁸Junius bol Jozef Viktorín. (J. Š.)

¹¹⁹(lat.) Zúrivosti, zbesilosti.

¹²⁰(lat.-tal.) Chce ísť na zámenu do Viesky.

dlho sme sa nemohli úprimne bez svedkov rozprávať, lebo slávnosti pohli sa do prúdu.

Mesto bolo skvele iluminované a zástupy ľudí — pod zástavami, s hudbou, pri streľbe — valili sa pred stoličný dom. Zo všetkej tej parády moju myseľ najväčšmi pútali ohne, plápolajúce po okolitých horách a holiach. Čarovný pohľad na tú ďalekú, velebnú, červenkasto osvietenu tichosť. Vyrušili nás. Tamvon zatíchol huk a začalo sa rečnenie. Janko vystúpil na balkón pred obecnstvo pri náramnom volaní sláva-éljen!¹²¹ Ja som ostal sám v pozadí sedieť na pohovke, pohrúžený v myšlienkach. Rečník bol pretrhnutý to hromadným, to jednotlivým volaním na slávu, podľa toho, ako sa mu práve podarilo hodiť zápalistú iskru do poslucháčstva. Nasledovala županova odpoveď, sprevádzaná zvučnou ozvenou tamdole. Rečníci sa zamieňali, ale nasledovali tie isté výjavy. Dost' dlho to trvalo. Povedal som, že sa rečníci zamieňali — len on, Janko, sa nemohol zameniť. Odpovedal vľúdne, hlasno, pekne a vydržal na balkóne pri chladnom, vlhkom počasí, krytý len svojimi, pravdaže, vtedy ešte hustými čiernymi kaderami. Keď sa už i do sýtosti narečnilo, navolalo a starý Piťo¹²² povypúšťal svoje utešené trávnicie hore Váhom, dolu Váhom, náš Janko, ozaj vyznačený, uvelebený, ale na tele umorený, keď sa zástupy oddaľovali a radostné výkriky po ďalších uliciach a cestách sa tratili — sadol si ku mne na pohovku: „Braček,“ — vydýchne si a doloží s usmievajúcimi sa očami — „to som si ja nepredstavoval.“ Bol prekvapený, a ja tiež.

A tí jemu podriadení stoliční páni, akí vľúdni, akí sladkí proti nemu: samá ochota! Všetko, čo robil, čo povedal župan, bolo úplne vo svojom poriadku. A keď za ním prišiel druhý, zase bolo tak isto. Ale väčšina masy ľudu celej ináč, prirodzenejšie ponímala vec. Janko Francisci bol synom z ľudu a slovenskí mikulášski priemyselníci svojou umnosťou, usilovnosťou, a tak teda i mocou majetnosti v meste vývodili a imponovali. Už bolo pozde v noci; ja trudnou cestou, Janko duševnými dojмами unavený — sme sa rozlúčili. Ja som šiel na krátky odpočinok k Petrovi Pálkovi. Pohl som sa ráno zavčasu, aby toho dňa ešte pred mrakom mohol prísť domov. Čo sa i stalo.

V našom dome sme sa cítili blažene, spokojne. Ja som mal úprimných priateľov, u obecnstva som požíval dôveru, a hoci prax v hotovosti — v peniazoch veľa nevynášala, vymieňali sa, čiže odmieňali moji klienti prírodninami, živnosťou. A tak jedno k druhému pri nevelkých nárokoch sme skromne, ale poctivo vyžili. K tomu prispeli i test'ovci: to už zbožím, niekedy súdkom vína a zelenou spišskou borovičkou. Služba bola, pravda, ťažká, ale som bol mladý, otužený a bol som ochotný.

Návštevy sme mali časté, hostí dost', niekedy takmer dvor vozíkom nestačil a stajňa koňom. Nuž, povedám, boli sme so svojím osudom dost' spokojní. No ale, kde je svetlo, býva i tóna. Bolo to vo februári, bolo veľa chorých, a k tomu veľká zima. Prejdúc Čierny Hronec, stavil som sa u Markusa, nadlesného na Kráme, kde ma tiež chorý očakával. Tam ma zimou skrehnutého opatrili napochytro jedlom a vínom a ponáhlal som sa ešte pred poludním do Hronca, popri Hrone, dolu dolinou. Tam, i keď von z môjho okolia, ma zase čakal akýsi význačnejší chorý a chovou a nápojom ma uctil. Z Hronca ponáhlal som sa už popoludní na Bystrú, kde ma priateľ Frndák, predstavený hámru (teraz ho už dávno niet), túžobne očakával: jeho vnúča bolo ťažko choré. Vymrznutého ponúkal ma jedlom, ale ja som prijať nechcel, ani ponúknutého vína. Zato pýtal som ho, aby mi podal za pohár čiernej kávy, a to takej, akú on píjaval za tri roky, strávené v Srbsku. A Frndák ma obslúžil opravdivou turecky pripravenou kávou. Ja som, pravda, na taký nápoj navyknutý nebol. Ale posiaľ šlo všetko dobre, len keď som sa proti večeru viezol domov, bol som rozčúlený. Keď som prišiel

¹²¹(mad'.) Živio, nech žije!

¹²²Jozef Piťo (1800 — 1886) — povestný cigánsky primáš-huslista tých čias. Veľmi často hrával pri význačných slovenských slávnostiach. Nechýbal teda ani pri Francisciho inštalácii, a to tým viac, že býval v Mikuláši.

domov, večeral som dobre a veľmi mi chutila nastolená srňacina. Nadmier zunovaný som si ľahol a o krátky čas tuho som usnul; nebolo mi nič. Tu sa mi sníva, že ma naháňajú čerti. Nastrašený bežím pred nimi, čo mi duša stačí; čerti ešte tuhšie za mnou. A hrúza! Čerti za mnou, a pred mnou pekelný kráter, z ktorého plápolá plameň. Skočím ešte raz a letím dolu hlavou do otvorenej priepasti. Ale čo? Diabli, čo ma prenasledovali, prikovali ma klinci o zrub sopky, a ja visím medzi nebom a peklom. Strach a hrúza! Strhnem sa — srdca klopanie veľké a úzkosť náramná. A hoci sen už bol úplne odpudený, úzkosť a klopanie srdca prestať nechceli, ba práve ešte rástli. Vyskočil som z postele, chcel som von na chodbu, hnalo ma. Rozdrapiac dvere, sadol som si do nich na zem a preľaknutá žena musela na mňa vyliatť krčah vody, hoci vonku od zimy klince vyskakovali. O chvíľku utíšený ľahol som do postele, ale ma netrpelo, chvatom musela slúžka bežať po mestského ráneho, aby mi prišiel žilu otvoriť. Kým dobehol, zdali sa mi veky. Týmto zjavom sám Čipek bol prekvapený a preľaknutý. A po pár vysvetľujúcich slovách z mojej strany, s poznámkou: *Potius praevenire, quam praeveniri* (radšej predísť, ako byť predídeným) pustil mi žilu.

Prvý a posledný raz v mojom živote. Chudera moja žena bola do špiku preľaknutá nad touto nečakanou chytrou nehodou. Keď sa mi to prihodilo, mohlo byť pol jednej v noci. Čipek sedel za chvíľu pri mne, skúmajúc mi tepnu, a keď sa tepna utíšila, o druhej v noci odišiel domov. Ja som pokojne zaspal a spal som do siedmej ráno. Čipek, vrátiac sa domov, tak bol týmto dejom prestrašený, že si hneď sám — on chlap ozrutný, tučný — žilu pustil!

Ráno — akoby nič, chodil som po svojich povinnostiach; ale ono to veru predsa bez následkov nebolo: od tej doby opustil ma sen. Asi za dva týždne bol som morený bezsennými nocami. Všakové som proboval, nepomohlo nič. Nocoval som doma, po obciach, sám, s druhým — nepomohlo. Prosil som priateľov, aby prišli a pri rozhovore a kartách sa zabávali, že azda pri tej jednotvárnej hvare zaspím, ale i to bez výsledku. Bôľ som nemal, ba i jedenie mi chutilo, len hlava mi bývala akási pod tlakom a myseľ otupená. Tu moji kolegovia dali mi na dávenie, a dával som; toto ma unavilo a asi na hodinu, ležiac na pohovke, som zaspal. Potom už akosi postupne začal som spávať od piatej rána, od štvrtej, tretej a tak pomaly, až som zakeroval do pravej starej koľaje.

Tu sa ešte musím zmieniť, že som ja už ako decko, keď som ešte na širáni sedával, mával zlatú žilu a matka mi hemoroidálne hrčky po stolici vtlačala mokrou handrou, a kým sa toto nestalo, siakala krv. Potom to skapalo. Ako šuhajovi zjavila sa zase suchá zlatá žila — bez krvi, ale s pálením v zadku. Napadla ma ešte aj ako medika vo Viedni s veľkou bolesťou; od toho času stále redšie. V pozdnom veku takmer úplne prestala. Trpieval som na náramné, ťažké bolenie hlavy, niekedy i dva-tri razy do týždňa: bol som ako omráčený, bez apetítu a následkom toho omrzený. Boli to takrečené migrény. Ak boli tiché, trvali za deň, slabšie dva dni. V mojom starom veku, pri každodennom umývaní celého tela, predtým celkom zimnou vodou, teraz letnou, bolenie hlavy úplne zmizlo.

Známa mi je vec zo skúsenosti, že človek pri dosiahnutí takrečeno rubikona veku,¹²³ teda asi v štyridsiatom roku, dosiahnuc vrcholca svojej vyvinutosti, keď začne už rebríkom dolu zostupovať, akoby napomenutý na túto vážnu okolnosť, s malými výnimkami cíti sa viac-menej chorým; tu ho toto — tu ono omína. Keď ma horeopísaná nehoda napadla, bol som štyridsaťjedenročný. Prešlo ono, prešlo, ale moja sviežosť a pružnosť utrpela štrbinu, a rozčúlenosť nervov sa mi opakovala v rozličných obdobiach môjho života; a tým menej postupne s vekom sa jej môžem striasť i teraz. Keby to nie, pri mojom inšom neduhu ešte by

¹²³*Takrečeno rubikóna veku* — rozhodujúceho času v ľudskom živote, po ktorom sa už nekráča nahor, ale zostupuje nadol. Rubico bola riečka v severnej Itálii, ktorú Caesar prekročil s vojskom a tým začal r. 49 pr. n. l. občiansku vojnu v rímskom štáte.

som sa cítil obstojne. Nuž ale vďaka pánu bohu i za to. Ďalej potom som pobadal i ten zjav (a to veľmi nevíťaný), že som pri dosť malom pohybe zvlášť do vrchu, ba nie zriedka pri tichom sedení alebo ležaní, bol znepokojovaný neprijemným teskným srdcakovým. Tento stav sa síce s mojou veselou letorou nezrovnával, ale udusiť ju celkom nemohol. Toto o mojom vtedajšom chorobnom stave.

Ján Kluch, špaňodolinský farár, mi dňa 4. januára píše, že miestny banský správca Ondrej Jurenák odchodí, že by bolo dobre, keby na jeho miesto nastúpil brat Adolf, aby sme teda per Muf ta účinkovali,¹²⁴ aby sa to mohlo stať. Ja aby teda v tom zmysle písal na Kuzmányho a Kuzmány zase ako osobný priateľ na dočasného náčelníka banskej správy v Štiavici — Landerera. On, Kluch, že zase bude písať na Adolfa Dobrianskeho. Ak sa s ním poznám (veru som sa poznal, a on bol skrze pani Majovskú, ktorá mu bola tetkou, i v obďalšom rodinnom zväzku), aby som mu tiež písal. Boli to pia desideria. Či sa tak robilo, neviem, ale viem, že z toho želaní nebolo nič.

Stal som sa patrónom revúckeho gymnázia,¹²⁵ ako mi koncom januára písomne oznámil Štefan Daxner — vtedy gemerský podžupan.¹²⁶ A poslal mi tou príležitosťou na slávnosť založenia gymnázia aj povolávacie lístky, aby som ich rozposlal, komu to za slušné držím.

Dňa 20. februára 1865 mi píše Viliam Pauliny-Tóth, akých on má pomocníkov pri spisovaní Černokňazníka: Jána Bobulu,¹²⁷ ktorého podporoval biskup Moyses (stal sa staviteľom, potom si vzal v Pešti bohatého kováčovu Pozdechovu dcéru; stal sa potom mestským staviteľom v Pešti, pozdejšie snemovým vyslancom v Spiši — tuším, Ľubovnianskym). Bobula, ako mladý šuhaj, staval matičný dom. Ale potom už celkom zabudol, že bol Slovákom, a na tých, čo ho na svetlo vytiahli. Potom pomáhali pri Černokňazníku Kohút¹²⁸ (ktorý?¹²⁹), Jamnický,¹³⁰ Melfelber,¹³¹ Grummich a Peter Matúška.¹³² Matúška sa návodom nebohé Adama Kardoša uchádzal o ruku Olgy Čipkovej (Jankovej dcéry). Ale ho nechcela. Časom sa chlapík stal snemovým vyslancom v Liptovskom Sv. Mikuláši a obsypaný bol vyznačeniami a peniazmi. Umrel len v jeseni r. 1901 a na jeho miesto bol vyvolený Ján Ružiak.¹³³ Peter Matúška ako rástol vo význame a v bohatstve, tak Slováka zo seba zvliekal a stal sa temer jeho nepriateľom.

Moja prosba, podaná na banskú direkcii strany činžu na stajňu, cieňu a šop¹³⁴ ešte hen 14. novembra 1864, bola riešená v môj prospech natoľko, že mi na ten cieľ vykázali ročitých tridsaťšesť zl. km.

Pod časom môjho zastupovania mestského fyzikátu v Brezne, ba ešte i potom, prichodili ku

¹²⁴Aby sme teda per Muf ta účinkovali. Lat. per znamená skrze, prostredníctvom (niekoho, niečoho), ale „per Muf“ je taká dobová fráza, ktorú dnes už nemôžeme bezpečne vysvetliť, môžeme sa len dohadovať, že ide o vybavenie vecí na vysokých miestach prostredníctvom vplyvných známostí.

¹²⁵Patrónom revúckeho gymnázia — zadarmo účinkujúceho dvanásť rokov (1862 — 1874), až do násilného zatvorenia vtedajšou maďarskou šovinistickou vládou. Pekne ilustruje vtedajšie slovenské pomery, že Zechenter, dobrý katolík, stal sa patrónom (priaznivcom, podporovateľom) evanjelického gymnázia, keďže bolo slovenské.

¹²⁶Štefan Daxner — vtedy gemerský podžupan. Bol druhým podžupanom, nie prvým, mal na starosti súdnicstvo v Gemersko-Malohontskej stolici.

¹²⁷Ján Bobula (1844 — 1903) — hral veľkú úlohu na čele tzv. Novej školy slovenskej, ale čoskoro po r. 1875 celkom odpadol od Slovákov. Autor správne podotýka, že Bobula bol poslancom za okres staroľubovniansky.

¹²⁸Jozef Kohút (1838 — 1915) — advokát v Martine, buditeľ, zakladateľ slovenského hasičstva. Zanechal nám dôležité spomienky o slovenskom divadelníctve v Martine a na okolí (Nár. noviny 1897).

¹²⁹Jožko Kohút, náš martinský. Red. SP.

¹³⁰Peter Jamnický (1840 — 1908) bol neskoršie advokátom v Pezinku. Činný bol buditeľsky, aj v rámci evanjelickej cirkvi.

¹³¹Žigmund Melfelber (1843 — 1923) — buditeľ, bol potom advokátom v Martine.

¹³²Dr. Peter Matúška (1841 — 1901) — advokát v Pešti, ktorého autor správne charakterizoval.

¹³³Ján Ružiak (1849 — 1921) — buditeľ, advokát v Mikuláši, bol do r. 1905 slovenským poslancom na uhorskom sneme.

¹³⁴Moja prosba, podaná... strany cinzu na stajňu, cieňu a šop. Nem. cinz (nájomné, poplatok) tu vystihuje skutočnosť, lebo Zechenter dostal od banského riaditeľstva aspoň čiastku peňazí, ktoré sám musel platiť za to, že si pre úradnú potrebu držal koňa.

mne mestskí chudobní, aby ich liečil. Ja som to urobil vďačne, lenže som sa, pravda, pri tom vždy nedržal pravidiel predpisovania „ad normam pauperum“,¹³⁵ ale držal som sa podľa akosti a stupňa choroby, vôbec podľa potreby. Ale to sa pánu mestskému fyzikusovi nezdalo, a podal svoju odpornú mienku pred magistrát, že som sa nedržal predpisu „ad normam pauperum“. To mi zase magistrát oddal na ospravedlnenie, čo som ja urobil trochu koreneným spôsobom. Ohradzoval som sa oproti prekážaniu voľného predpisu, že ja, takto hatený, viacej mestským chudobným radšej ani predpisovať nebudem. Na to mi zase magistrát 7. apríla 1865 lichotivo a s poďakovaním odvetil, že ma prosia i nabudúce pomáhať, ale pritom podľa možnosti šetriť mestskú kasu. A tým sa hádka ukončila.

V apríli upomína nás Matej Slabey, aby sme zbierali predplatky na Pešťbudínske vedomosti; že je toho veľká potreba. Toho roku majú menej o tristo štyridsaťštyri predplatiteľov, a tak že nie pri troch, ale už pri dvoch číslach zaviazneme. Sokol že stojí ešte horšie, na ten že sa prihlásilo len sto sedemdesiatjeden odberateľov. Zvolenská stolica vlní predplácala Pešťbudínskych vedomostí sto sedemnást' exemplárov, teraz sedemdesiatpäť, a predsa sa rátalo aspoň na sto dvadsať predplatiteľov. On mi to teda opakuje a uvádza na pamäť, hoci vie, že mi to župan Francisci pri večeri pri odchode v Banskej Bystrici bol oznámil.

Dňa 12. apríla 1865 Mikuláš Ferienčík mi píše obšírny list o istej neveľmi príjemnej veci. Akýsi Illinc sľuboval vydať slovenskú mapu a pustil sa s Kuzmánym do živého vyjednávania; Kuzmány toho chlapa v novinách vrelo odporúčal. Tak sa i hlásili predplatitelia; ale Illinc peniaze zhabal — a pošiel. Z toho povstala škaredá história v Pešťbudínskych vedomostiach, čo, pravda, svojím nelichotivým ostrím zasiahlo Kuzmányho, ktorý ho tak vrelo odporúčal. Ja som sa tiež ozval v článkoch a z toho povstala nemilá polemia, ale viac listovná ako novinárska, medzi mnou a redaktorom Ferienčíkom, ktorý sa usiloval vec zatusovať, aby sa vyhlo škandálu a kompromitovaniu bona fide¹³⁶ do toho vtiahnutého Kuzmányho. Čo robiť? Loptoša, ktorý s peniazmi uvrzol — Illinca — sme žalovať nemohli, lebo sa nehlásil, kde čupí, a Kuzmányho sme nechceli a nemohli karhať — nuž tak sa i táto rana potíšku zalepila.

Dostal som prípis zo dňa 17. mája od predsedníctva Matice slovenskej, kde sa tajomník s pochvalou vyslovuje o mojom osvedčení, že vďačne prijímam jednatel'stvo Matice.¹³⁷

Zjari r. 1865 Július Plošic musel zo Seliec kambírovať a presťahovať sa do Viesky. Tam si chváli, že to miestečko je síce tiché, ale predchodcom náramne zanedbaná, ošarpaná fara. A žiada ma, aby som mu v Brezne zaopatril dobrého šindľa, a že mu ho môžu vhodnou príležitosťou zvieť pltníci dolu Hronom. Spomína, že národné veci sa horšia.

5. septembra 1865 boli mi poslali päť kusov vyhraných predmetov za žreby v prospech Matice slovenskej v mojom jednatel'skom okrese.

Dňa 26. septembra toho roku švagor Karol mi píše veľmi smutný list, čo sa Fánkinho stavu týče. Ona náramne oslabla. V srdce prerážajúcom slohu mi uvádza na známosť, že úbohá trpitel'ka bola už spovedaná a skrúsená opatrená sviatosťou oltárnou. On, neborák, v domácnosti i tak nesamostatný, ba nemotorný, vždy sa na ňu spoliehajúci, je doprosta stroskotaný. Hovorí ďalej, že si ona, chudera, žiada, aby sme jej prišli na pohreb; o čo nás i on prosí a sľubuje nás na ten cieľ uvedomiť hneď po jej zhasnutí. Ach, smutná to bola veru zvesť pre nás.

¹³⁵(lat.) Podľa smerníc pre chudobných.

¹³⁶(lat.) Dobromyseľne.

¹³⁷Že vďačne prijímam jednatel'stvo Matice — jej zastupovanie vo svojom okolí, bezplatné, keďže išlo o národnú vec.

A dňa 27. septembra 1865 stalo sa, čo sme všetci s úzkostlivým srdcom predvídali. Dobrá duša, sestra Fánka, pobrala sa toho dňa o dvanástej napoludnie do večnosti. Mala päťdesiatšesť rokov a dvestotri dni. Táto smutná udalosť bola nám oznámená telegramom do Banskej Bystrice a odtiaľ náhlým poslom do Brezna. Nastala nám teda smutná povinnosť, aby sa tým i jej posledná vôľa splnila, odcestovať do Štiavnice na pohreb. A tak ja a sestra sme sa zobrali. Trúchlivým, akí sme boli, cestou bolo nám súdené stať sa svedkami strašnej náhody.

Medzi chýrečnými železodielňami Podbrezovou a Lopejom stáli kraj cesty vozy, naložené železom. To by ešte nebolo na tejto ceste vonkoncom neobyčajné, ale pri poslednom, nám najbližšom voze stál ako stena zblednutý vozkár, prehyboval sa a stenal. Vidiac, že tomu človeku zle prišlo, kážem kočišovi zastať a pýtam sa chlapa, čo sa mu prihodilo. On nemo ukázal napred, kde naprostred cesty stál veľký, ťažký, železom naplnený plachtový voz a v ňom zapriahnutých päť koní. Zbok cesty na briežku hemžili sa chlapi. Zatiahneme ďalej až k tomu javišťu, a čo tu vidím? Leží tam asi pätnásťročný paholček s rozpoltenou hlavou, ktorú hrozne zakrvavenú, zalievali mu putňou vody. Chasník bol už, pravda, mŕtvy. A to sa stalo tak: šuhaj, sediac ako pohonič na sedlovom koni, po prebdenej noci v sedle zaspal a padol z koňa. Kone šli svojím tempom ďalej a dve kolesá, predné a zadné, s osemdesiatcentovým nákladom prešli mu, chudákovi, hlavou a rozdrvili mu lebku ako vlašský orech. V Lopeji som hneď naskutku oznámil prípad obecnej vrchnosti, aby úbožiak mohol byť tam pochovaný. My sme sa poberali ďalej.

Dôjduc k švagrovi do Štiavnice, boli sme zaujatí výlučne smrtnými a pohrebnými záležitosťami. Švagor Karol nám s veľkým žiaľom vyprával, s akými bôľmi, súžením musela Fánka zápasiť, kým vyhasla. V najväčších krížoch volávala na pomoc hlasite matku (umretú 25. októbra r. 1863). Švagor bol sklúčený, ale veru i my. Ja som v tejto dobrej a rozumnej osobe stratil nielen milosrdnú sestru, ale stratil som i druhú matku, ktorá sa ma po otcovej smrti spolu so svojím manželom tak láskavo zaujala. Vyprevadili sme ju teda ta, skadiaľ sa viac nevráti — tú teplú dušu do studenej hlíny, na vŕšok pri kostole „Mária snežná“, blízko cesty, vedúcej na Vindšachtu. Po niekoľkých rokoch ju nasledoval manžel, a teraz zase tam spojení odpočívajú blízko jeden pri druhom. On sa pobral za ňou desať rokov zatým, a to 3. augusta 1875.

Záležitosť novín Pešťbudínskych vedomostí sa ďalej klúvala; ako sme to videli, počet ich odberateľov sa nebezpečne umenšoval. A hoci horlili za to, aby sa z dvoch týždenných čísel na tri vyšvihli, bolo sa už skoro obávať, že nebudú vstave zodpovedať ani tým tak skromným očakávaniam, aké poskytujú obecnstvu dve čísla. Keď teda Janko Francisci, navrátiac sa z Liptovského Sv. Mikuláša do Budína, prisadol zase k redakcii Pešťbudínskych vedomostí, oproboval ich druhým spôsobom postaviť na nohy. Jeho návrh teda znel, aby sa noviny z troch čísel týždenne pozdvihli na štyri čísla. Na to je — prirodzene — potrebná hmotná podpora, a to malo by sa tak vykonať, aby sa štyristo šesťdesiat účasťníci podpismi zaviazali prispieť každý po dvadsať zlatých km. Bola by to akási účasťníarska spoločnosť. Prístup účasťníarov zabezpečil by sa podpismi, zaslanými podistým do 20. decembra. Podpísané peniaze by sa hneď nemuseli zložiť, čas a lehotu toho by určila sama potreba. Nad ďalším uskutočnením podniku bude stáť výbor: Ján Francisci, Mikuláš Ferienčík a Martin Čulen. Vyzýva nás 1. novembra 1865 zúčastniť sa a šíriť vec v obecnstve. K tomuto kroku pohli slovenských mužov chlad a váhanie, aké počínali ovládať slovenské obecnstvo následkom neblahých politických okolností.

Medzitým sa pomery medzi vládou a Uhorskom postupne a uponížením rakúskej vlády natoľko vyrovnali, že sa konečne mal zvolať a zísť dávno túžený snem. Po Solferine, po

taliansko-francúzskej vojne, započatej s veľkým sebavedomím r. 1859, a tak ponížene skončenej, Rakúsko síce skrotlo, ale sa zo svojich výšin nepodalo. R. 1864 sa išlo biť ta ďaleko na sever s Prušiakmi a za Prušiakov — hen do Schleswig-Holsteinu¹³⁸ (načo a po čo?). Čo z toho náš debrecínsky husár a náš slovenský pechúr mal za osoh, že chudáka poctivého Dána naprali a Prusi Schleswig-Holstein pre seba zabrali? Bismarck¹³⁹ sa raz na nemeckom ríšskom sneme vyslovil okrídlenou frázou, že sa on veru o tie malé zaujímavé národy tamdole na Balkáne nestará a kvôli nim zdravé kosti pomoranského vojaka neobetuje. Ináč zamýšľala naša nestála rakúska vláda, ktorá bez všetkého cieľa nezmyselne obetovala svoje peniaze a svojich udatných vojakov číro v prospech cudzej chytráckej džžavy. A tento nezmysel ešte tým sa stal ohromnejším, že rakúski vojenský vodcovia pre svoj vlastný dlhý nos nevideli a nechápali účinky pruských pušiek-zadoviek¹⁴⁰ na dánskych chrbtoch; neuviedli ich, hoci výsledok bol aký zrejmy, až kým ich po dvoch rokoch pri Kráľovej Hradci sami Prušiáci — a to zo samej vďačnosti za preukázané služby na Düppelských násypoch¹⁴¹ — neskúsili na rakúskych chrbtoch. Toľká zaslepenosť vlády, a toľká zaslepenosť vojenských náčelníkov na svoju vlastnú škodu! Po toľkých nezdaroch ministerstvá, tratiac dôveru samy v seba, sa uťahovali. V tej miere však maďarskí pohlavári vystupovali s dôslednosťou a využijúc všetky vládne zápletky, hlodali na všeobecnom, celú monarchiu prikrývajúcom viedenskom klobúku. Okolnosti im boli priaznivé, a čo predtým revolúciou, veľkými obeťami, krvipreliaťmi nedobyli, darilo sa im teraz omoc pohodlnejšou cestou. A priplichtili sa ku snemu.

Do prvého snemu (r. 1861) bol za vyslanca v breznianskom okrese zvolený Ludvik Benický. Po tomto experimente zo strany viedenskej vlády snem zase zanikol a v r. 1865 zase vstal z mŕtvych. Brezno malo dvoch kandidátov — Mateja Slabeya a Egida Lehotského. Obaja rodom Brežňania. Tamten fiškál, kandidát slovenskej národnej strany, tento kandidát stoličný, to jest maďarónsky. To bol boj a priori¹⁴² nerovný, zo strany slovenskej boj proti všetkému úradnému aparátu, proti jeho všetkým možným výhodám a hrozbám, slovom, proti zriadenej, povedomej moci. No ale bojovalo sa s obdivuhodnou odhodlanosťou. Všetci sa pri skončenej voľbe, a ako sa dalo predvídať, pre Slabeya nepriaznivej, predsa on sám vyslovil: „Viacej ste robili, ako ste robiť mohli.“

V tejto veci píše Janko Čipka v liste zo dňa 9. novembra 1865 na ceste do Gemera, do Grlice a Topoľčian nanáhle z Tisovca, aby sme jeho pani matke povedali, aby z pol kila múky dala napiect' chleba pre handelcov, ktorí prišli ku popisu. Aby títo podelení podľa tlúp boli zaopatrení chlebom a pálenkou, pritom aby Slabeyovi kolompoši nad nimi strážili, aby neboli zvedení Lehotského kortešmi. Treba by bolo našich kortešov aj do Hronca odoslať, aby tam voličov, zriadených pod svojou opaterou, vyprevadili ku popisu do Brezna. Polhorci sa mu tiež sľúbili hlasovať za Slabeya. Pišta Daxner, ktorý vystúpil vo svojom okrese, má v samom Tisovci zabezpečených tristo hlasov. Jeho veci sa vraj polepšili. Odcestoval do Tomášoviec, úfa i tam uloviť pár hlasov. Jeho žena a brat Ďuro uisťovali Janka, že Pišta má posiaľ zabezpečených sedemsto hlasov. Ale tá bezpečnosť hlasov je veľmi nebezpečná!

¹³⁸R. 1864 sa išlo biť... hen do Schleswig-Holsteinu — v nemecko-dánskej vojne, vyvolanej tou skutočnosťou, že nový dánsky kráľ Kristián IX. potvrdil takú ústavu, ktorou sa tie dve krajiny, dosiaľ spojené s Dánskom len personálnou úniou, stávali súčasťou dánskeho štátu. Ich obyvateľstvo s tým nesúhlasilo a vyhlásilo iného za svojho panovníka, do sporu sa zamiešalo Prusko s Rakúskom, v krátkej vojne zvíťazili nad Dánskom a Schleswig a Holstein odtrhli od neho. Obe krajiny boli vždy pokladané za súčasť Nemecka.

¹³⁹Knieža Otto Eduard Bismarck (1815 — 1898) — nemecký štátnik, predstaviteľ reakčných pruských statkárov (junkeroch), od r. 1861 pruský ministerský predseda. Pod jeho vedením sa Nemecko zjednotilo „zhora“ pod vedením Pruska.

¹⁴⁰Nechápali účinky pruských pušiek-zadoviek, nabíjaných zozadu, teda systémom i teraz platným. Proti tomu rakúske vojsko malo ešte stále zastaralé pušky, ktoré sa nabíjali ústím (od predu) a boli teda pomerne pomalšie a výkonom sa vôbec nevyrovnali moderným pruským puškám.

¹⁴¹Na Düppelských násypoch v Schleswigu — kde Dáni zriadili mocné opevnenie, ktoré r. 1864 dobylo pruské vojsko útokom po dlhšom obliehaní

¹⁴²(lat.) Od začiatku.

Ako v r. 1848 — v mesiaci februári a marci — tak i teraz šumí vo verejnosti, lenže teraz v miernejšom spôsobe. V Uhrách išlo o voľby do snemu. Michal Chrástek mi 15. novembra z Banskej Bystrice píše, že aj on vystúpi a že jeho veci zle nestoja. Hneď zatým dokladá, že vystúpi v Banskej Bystrici, ale že je to ešte v tajomstve (a predsa už jeho veci zle nestoja) a len po vybavenom popise voličov verejne vystúpi ako snemový kandidát. Antona Radvánszkeho čakajú na 18. októbra s veľkou slávou. A jeho príchod bol ozaj skvelý. Sám mešťanosta Kazimír Wachtler, biskupov Moysesov podlizač, mu pri jeho vjazde behal pred kočom s fakľou v ruke. Tomuto chameleónovi biskup Moyses vykonal i rad. — Noviny *Zukunft*,¹⁴³ slaviansky orgán, hodlajú sa premeniť na denník a žiadajú na ten cieľ tisíc dvesto zlatých. Ale horko-ťažko zohnali štyristo zlatých km. — Maďarské časopisy veľmi ostro napádajú banskobystričné gymnázium.

Jozef Longauer, učiteľ z Mýta, mi 22. novembra píše a pýta Slabeyovu zástavu, aby ju mohli vyvesiť na kostol. Žaluje sa, že ich Brezňania veľmi hubia, ako aj krčmár Doboš, ktorý horlí za Lehotského; bolo by teda treba, aby dvaja Slabeyovi korteši ta prišli a vec napravili. Na Jarabej že hubí kráľovský lesný Schmid, na Piesku majster Perichta. V Hronci že nevidel viať Slabeyovu zástavu. A napokon dokladá, a to je esencia všetkého, že treba bude toho „chlebička a páleničky“. — 26. novembra 1865 oznamuje Jozef Balloň, učiteľ na Bacúchu, že tam stojí šesťdesiatštyri hlasov na Slabeya. I na Beňuši že sa naňho nazbiera pár hlasov. Valaská že bude hlasovať na Lehotského. Na Bacúchu dobíjal na voličov lesný majster Schärffl za Lehotského, a tak títo statoční, ale od komory úplne odvislí ľudkovia pod vedením mne oddaného richtára Františka Trníka podelili sa na dve rovné časti — na jedného a druhého, a tak vydržali do konca. Lehoty, vedené Samom Chalúpkom, boli celé za Slabeya, Čierny Hronec, vedený obľúbeným nadlesným Markusom, takmer celý hlasoval na Slabeya. Vidiek celý do chlapa a Brezno prevažne — na Lehotského.

Boli to dni stáleho rozrušenia a rozčúlenia — deň po deň, ba takmer i noc po noc. Behačky, nahovárania, presviedčania, napájania, kŕmenia.

Zo strany Slabeya, pravda, tieto posledné neboli ani zďaleka toľkého objemu ako na stránke Lehotského, ktorý účinkoval vládou, úradným vplyvom a hmotnými prostriedkami.

Tým časom bol Viliam Pauliny-Tóth vydal pod menom „Rozmarín“ pravidlá slobodnej voľby,¹⁴⁴ ktoré sme my hojne rozdávali medzi voličov.

Župan Radvánszky, ako úradný korteš, navštívil v ten čas Brezno. Sestra v malej peňažnej otázke — bol jej dlžen tristo zlatých — bola u neho.

On zosadol na fare u Majovského. Pri tejto príležitosti jej veľmi starostlivo pripomenul, aby mi povedala, že som ja skrz svoje politické vystupovanie obrátil na seba pozornosť vrchnosti a že bude z môjho stanoviska rozumné a prospešné, keď sa opatrne utiahnem. Sestra mi to oznámila s istým trpkým náterom, čo ma veru zamrzelo. Pobral som sa teda druhý deň k nemu. Pýtal som sa ho, ako mám rozumieť jeho slová, prednesené pred mojou sestrou. Že ja, povedal on, kortešujem, politizujem a podozrivé brožúry rozdávam, a to ja ako verejný, štátny úradník robiť nemám. Ja som mu odvetil, že som toho zákonitého presvedčenia, že som pri voľbách toto právo nestratil, som verný poddaný Jeho Veličenstva, tá brožúra že poučuje o volebných právach, že nie je zakázaná, lebo keby bola zakázaná, nerozširoval by ju. No a tak sme sa krútili okolo predmetu ako mačka okolo horúcej kaše bez toho, žeby sme

¹⁴³Noviny „Zukunft“ (nem. Budúcnosť) — vychádzali vo Viedni

¹⁴⁴Vydal pod menom „Rozmarín“ pravidlá slobodnej voľby — Bola to brožúrka pod menom Marek Rozmarín: Slovenský Vlastimil, alebo meru otázok a odpovedí o terajších záležitostiach národa slovenského (Skalica 1865).

sa boli porozumeli a zhodli. On len to dokladal, že tou cestou nesmiem ísť ako posiaľ, lebo že sa politická konštelácia zmenila a že to, čo predtým mohlo byť na mieste, to že teraz musí ustúpiť. A tak, ani uvarení, ani upečení, sme sa rozišli. Lišiak, nepovedal zrejme, ale som ho mohol rozumieť. Mal vládu v rukách, mohol terorizovať.

Volebné prípravy sa medzitým valili ďalej so všelijakými vážnymi a smiešnymi výjavmi. Martin Čulen píše 30. novembra z Banskej Bystrice, že sa zo všetkých strán ponosujú pre nesprávnosti, popáchané pri popise voličov, a vyzýva, aby sa protestovalo na námestnej rade, u taverníka, alebo v kancelárii.¹⁴⁵

Konečne po mnohých beháčkach, rozprávkach, nadávkach a večných rozčúleniach svitol deň voľby. Voliči, vyše tisíc tristo, schodili sa s hrmotom, krikom, hudbou, a výskaním, až to v ušiach hučalo. Náš lesný úrad bol nasledovne rozdelený: lesný majster Samuel Schärffl, lesný Michal Csaszóczky a lesný Eduard Zahrbach zo Štiavničky (tento politický Moravan — maďarón, čo sa krčil pred predstavenými a nadúval pred podriadenými), lesný účtovník Kapusta, vo volebných stránkach nevýznamný — stáli na strane všeobecného úradného kandidáta Egida Lehotského. Nadlesný Anton Hlavatý, ohnivý Čech, môj kmotor, nadlesný Jozef Markus z Krámu, lesný Daniel Mandelík z Hronca a ja stáli sme na strane Mateja Slabeya. Jozef Zedník, lesný z Polhory, Čech, bol neutrálny a nezúčastnil sa pri hlasovaní. Lesný Kreuz z Predajnej, Moravan, bol neutrálny. Keď sa voliči dohrnuli, videli sme, hoci sme to už vopred tušili, že sme v menšine, a prevažne Brezno bolo zagitované za Lehotského. A páni Brežňania sú veruže diví voliči a násilní. K toľkej rozbabranej hávdi prišlo i vojsko. Na rínku pred mestským domom vystavali drevenú búdu, kde zasadala komisia. Slabeyovcom bolo vykázané miesto napravo od búdy, lehotskovcom naľavo. My prednejší a spoľahliví utvorili sme, držiac sa rukami, živú reťaz okolo našich voličov, aby sa s našimi dotieravými odporcami nepomiešali. A už priam pri začiatku hlasovania strhla sa trma-vrma; lehotskovci akosi zavadili do jednej tlupy našich prichádzajúcich voličov, do toho zakročilo nablízku stojace vojsko, samí číri regrúti, a do tej krútnavy dostal sa i poručík, krútený tým kľbkom. Zbehlo sa viacero vojakov, a len málo chýbalo, že neupotrebili svoje nastrčené bodáky. Akosi sa kľbko šťastlivo rozuzlilo. Nášho tichého hrončianskeho lesného Daniela Mandelíka, idúceho z hostinca cez tábor Lehotského, akýsi brezniansky ozembuch s vreskom pristavil a za prsia chytil.

A možno, že by sa chudákovi zle bolo povodilo, keby mu triezvejší hugáni neboli cestu prekliessnili.

Voľba, to jest hlasovanie trvalo od rána do druhého rána. Noc bola zimná, hmlistá a mesiac ju s nechutou akoby cez plavý závoj prerážal — len práve natoľko, aby sme videli lehotskovcov, naladených svojou väčšinou a pálenkou, ako sa podajedni spomedzi nich našim i vytiahnutými blýskavými nožmi vyhrážali a našich skalami bombardovali. Videli sme teda, že úplne podľahneme, a naši voliči sú nadarmo vystavení inzultom nočnej zimy a inzultom rozjarených lehotskovcov. Šli sme teda k nášmu kandidátovi, ktorý bol u svojho test'a Lepényiho, že nakoľko všetok ďalší pokus je márný a naši chudáci sú darmo sužovaní — aby odstúpil. Ale Slabey určito odvetil, že akokoľvek, on neodstúpi, pretože by to bola z jeho strany zbabelosť. My, zahanbení, ale až na úmor unavení, sme sa vzdialili. A naši pasívni chudáci, i keď z nich asi sto nehlasovalo, vydržali bez reptania do konca, a vcelku pri

¹⁴⁵Aby sa protestovalo na... taverníka alebo na kanceláriu — Najvyšší taverník (lat., pokladník) bol kedysi jedným z najvyšších krajinských úradníkov v Uhorsku. Bol sudcom nad slobodnými kráľovskými mestami, členom kráľovského miestodržiteľstva a sedmopanskej tabuly (najvyššej súdnej inštalácie). R. 1861 bol na čele uhorského miestodržiteľstva, lebo nasledoval v hodnosti hneď za palatínom, hodnosť ktorého vtedy už nebola obsadená. Kanceláriou sa rozumie uhorská dvorná kancelária vo Viedni, cez ktorú išlo všetko, čo vychádzalo od kráľa v uhorských veciach, alebo čo sa vybavovalo s jeho osobitným povolením. Miestodržiteľská rada sa nestýkala s kráľom priamo, ale iba cez uhorskú dvornú kanceláriu.

všetkých tých nepriaznivých okolnostiach padlo na stranu Mateja Slabeya dobre vyše tristo hlasov.

Na druhý deň po voľbe ešte hulákali až do noci, chodiac a výskajúc so zástavami po meste. V predpoklade, že spíť korteši môžu mi vykonať nejakú nepríjemnosť zašpinením domu blatom alebo kratochvíľnou zábavou vybijaním oblokov, upozornil som žandarmériu, bývajúcu v susedstve u Brankovičov na poschodí, aby v tom prípade môj dom chránila. Ale ten pochod odbavil to len znamenitým byvolským hulákaním, ktoré — rozumie sa, na povel — zvlášť pred naším domom a s veľkým vyznamenaním bolo zvýšené. Význam žandarmérie už vtedy bol veľmi poklesol a skončil sa jej úplným vyzdvihnutím, lebo žandarméria, kolky a dohánový monopol boli čudá nemeckej stratenej matere.

Toto boli najplodnejšie dôvody agitovať proti bachovskému nemeckému systému: „Mégis hunczút a német.“¹⁴⁶ A teraz? Žandári, kolky a monopol — či ich nemáme? Máme veru, lenže zvliekli zo seba frak a trčia teraz v atile a v čizmách s ostrohami.

Keď som si ráno po voľbe, umorený na duši a tele, ľahol na kanapu, aby kus odpočinul, prišli ku mne moji ináč úprimní priatelia, ale teraz z odporného tábora — Michal Csaszκόczy a Viliam Scholtz z Bujakova, rozjarení, dobrej mysle, aby ma z našej porážky potešili. A veru mi to čudne padlo, a musel som sa mierniť, aby som na horko nevybúšil. A tak sa nám vodilo na celej, celej čiare. I vtedy to už platilo, hoci vyslovené nebolo „Minden áron buktatni“. Bolo tej „buk-vy“ všade. Pred voľbou bolo počuť: „Naše veci, moje veci, dobre stoja“ — a všetci tí ľahkoverní, nepraktickí poprepadúvali. My sme náš pád predvídali, a skutočne pri takých nepriaznivých okolnostiach, pri takých malých prostriedkoch sme pohýbali dosť a dosť.

Ján Francisci mi 10. decembra píše, že už má koncesiu na vydávanie štyroch čísel Pešťbudínskych vedomostí vo vrecku, ale na to potrebnú päťtisíczlatovú kauciu že veru nemá vo vrecku. Nedostali ju ani tam, kde to akoby za isté držali. Budú teda od nového roku 1866 zase len tak vychodiť ako posiaľ, v dvoch číslach. Ale dajú prílohu a väčší formát, aby sa mienené štyri čísla vynahradili. V tomto prípade budú však zase väčšie výdavky a na ten cieľ redaktor sa odvoláva na spomenuté vyzvanie, aby sa takto zväčšené výdavky kryli dvadsaťzlatovými účasťami. Na konci listu pripomína, že z tridsať slovenských kandidátov ani jeden nebol zvolený. Roku 1901 boli zvolení štyria.

Andrej Zachar, Brežňan, evanjelický teológ v Prešporku, mi 11. decembra píše, že zanechal teologický beh a oddal sa juridickému štúdiu, a pretože dopyčul, že Matica slovenská zozbierala základ pre chudobných slovenských právnikov, prosí ma, aby som ho ako jednatel' Matice odporúčal, aby mu pri jeho juridických štúdiách vypomáhala štipendiom. Či sa jeho žiadosť splnila, to sa ja už teraz nepamätám.¹⁴⁷ Ako počúvam, časom zahynul v blázinci.

Eduard Roeszner mi píše z Viedne dňa 28. decembra a za sestrou — jemu sesternicou — Fánkou banuje. Dáva mi v známosť, že ministerstvo vo veci diét rozhodlo v môj prospech. 2. decembra dostal penziu a s ním ôsmi druhí radcovia, ako zvyšní. Tým, že sa pri ministerstve stali veľké premeny. Viaceré stanice pozatým už nebudú zaplnené novými vymenovaniami. Petronele na milostnej podpore (Gnadengabe) podľa otcovho platu (500 zl.) a následkom odporúčania štiavnickej banskej direkcie nemohol viac vykonať ako šesťdesiat zlatých, a tie ešte i teraz, ako toto píšem (16. januára 1902), riadne dostáva.

¹⁴⁶(mad'.) Nemec je predsa len huncút.

¹⁴⁷Áno, splnila sa: bol štipendistom Matice slovenskej. Red. SP.

Švagor Karol mi v liste zo dňa 6. januára 1866 zvestuje, že ministerstvo vo Viedni rozhodlo strany počtovania v ten mne priaznivý zmysel, že ja ako banský a lesný cisársko-kráľovský lekár pri návšteve banských chorých si mám porátať diéty podľa banského statusu, teda podľa lajstra mojich banských kolegov; pri návšteve lesných robotníkov — podľa lesného statusu (menšieho), a aby mi zadržané diéty boli vyplatené. O náhlom preložení brata Adolfa z Hodruše na Vindšachtu dopyčul toľko, že jeho žena — bez jeho vedomia — jemu za chrbtom brala zbožie, pšenicu zo skladu, určeného pre banícky ľud. Toto ktosi spozoroval, anonymne oznámil ministerstvu, a omáčka bola hotová — a on takto nehanebne kompromitovaný musel opustiť túto dosť dobrú, hoci zodpovednú stanicu.

Adam Kardoš, prísediaci súdu v Banskej Bystrici, na moju otázku v záležitosti zaležanej pozostalosti po bratovi Náckovi odpovedá, žeby sme sa veľmi o ňu nestarali, lebo že na ňu toľko požiadaviek jestvuje, že by sme konečne ešte museli doplacať. Radvánszky Anton že dostal dekrét (na županstvo?). — Vtipkuje ďalej, kam ich pri terajšom prevrate a úradníckom rozmiesení rozsádzu.

Brat Adolf príčinu svojho preloženia hľadá v politickom — lepšie rečeno — v národnom prenasledovaní. Opravdivú príčinu toho alebo ozaj sám nezná, alebo s pravdou vystúpiť sa ostýcha. Ale akokoľvek, chudáka slabúcha osud veľmi začal prenasledovať. Najprv mu ochorela staršia dcéra Oľga na týfus, za ňou nasledovala mladšia Ľudmila (ale táto v slabšej miere) a konečne, keď obe vybfdli, dostala Bety ružu do tváre, ktorej následky ju prenasledovali temer za pol roka.

Michal Chrástek, matičný tajomník, v mene prvého podpredsedu Kuzmányho ma 29. marca 1866 vyzýva, aby som Moleschottovu¹⁴⁸ *Lehre der Nahrungsstoffe* preložil z nemeckého na slovenské a to uverejnil v Letopise Matice slovenskej. — Delpini, redaktor Zukunfu, už dostal päťsto zlatých, ale teraz zase toľko pýta; Chrástek teda súri, aby sme peniaze na ten cieľ čo možno nasháňali. — Bystrickí Slováci sa vraj hnevajú na Pešťbudínske vedomosti, že žiadajú, aby sa Kubickovi a jeho dvadsiatim súdruhom,¹⁴⁹ ktorí zaslali akýsi návrh na uhorský snem, zbierali po Slovensku prípisy vďačnosti. To že nemôžu pochopiť, začo a načo dôveru a vďačnosť preukazovať takým našim odporníkom. To oni s nevôľou odvrhujú. — Čuduje sa mi, že som ja verejne proti nemu písal v novinách pre nedbalé vydávanie matičného Letopisu. Hľadá sa vyhovoriť.

Michal Godra,¹⁵⁰ učiteľ v Novom Verbási, dopestoval, ako on píše, voňavé georgínky. Pretože si ma následkom mojich rozličných humoristických spisov zaľúbil, z povďačnosti mi posielal na výskum svoje divotvorné kvetiny. Pri tej príležitosti sa mi zdôveril, že býva často a dôkladne stíhaný zlatou žilou. Či ho k tomu prejavu pohla moja lekárska postać, a či akási podoba medzi georgínou a pekne vyvinutou zlatou žilou, neviem. A možno, že nás spájalo akési tušenie, lebo na zlatú žilu som i ja trpieval, a ani zo žily, ani z toho zlata, ktoré mi nikto za hotové prijať nechcel, som nemal ošoh. — Čo sa d'ordinok týče, nuž tie sme v prítomnosti priateľa Dionýza Štúra, u mňa sa baviaceho v Brezne, v záhrade úplne rozkvitnuté pozorne, bedlivo, pobožne a so zatvorenými očami skúmali. Keď sme už povetria a prachu plnými pľúcami naťahali a oči zase rozdrapili, nebadali sme o vôni vonkoncom nič; zmysel pachu

¹⁴⁸Jacob Moleschott (1822 — 1893) — nemecký fyziológ, univerzitný profesor v Zürichu, Turíne a Ríme, filozoficky patril medzi systematikov materializmu ponímaného však mechanisticky proti neskoršiemu Marxovmu dialektickému materializmu. *Lehre der Nahrungsstoffe* (nem.) znamená Učenie o živých látkach. Zechenter to vydal vo výťahu v Letopise Matice slovenskej (IX, 1872) pod názvom O premene látok v tele.

¹⁴⁹Kubickovi a jeho dvadsiatim súdruhom — spoluposlancom. Pavol Kubicza (1816 — 1893), maďarský politik, činný už pred revolúciou, r. 1865 bol znova poslancom. Od r. 1867 bol dlhoročným trenčianskym županom. Bol vytrvalým maďarizátorom.

¹⁵⁰Michal Godra (1801 — 1874) — buditeľ a literát, bol profesorom a riaditeľom (teda nie učiteľom, ako píše Zechenter) na ev. gymnáziu v Novom Vrbase v Báčke. O voňavých georgínach (d'ordinokach) písal už r. 1845 v Orle tatránskom.

teda nebadal nič, ale zmysel zraku videl obapolne a presvedčil sa úplne, že oba naše nosové končiare sú zatiahnuté pekným žltým kvetným práškom až do polovice. A ku cti slovanskej vzájomnosti sme si ručníkmi naše čuchové ústroje oprašovali. 6. apríla mi d'ordínky poslal na výskum a v jeseň sme ich podrobili rigorózu, ale okrem žltých nosov (ako čierne drozdy) inšieho výsledku nedosiahli.

Švagar Karol v liste pripomína, že barón Medniansky, uhorskou vládou vymenovaný za hlavného banského grófa do Štiavnice, nie je absolútne žiadnym baníckym znalcom, iba čo sa niečo z privátnej pasie zapodieval mineralógiou. Má prísť o dva mesiace bývať do Štiavnice, no zatiaľ pýta dve izby pre seba a jednu pre sluhu v komorskom dome. Potom Landerer, zastupujúci službu banského správcu, môže si hospodu hľadať, kde sa mu ľúbi, keď jeho hospodu zaujali druhí. A tak sa zachádza so starým úctyhodným úradníkom. Do úradov krkolomne uvádzajú maďarskú reč. R. 1848 — v tých časiach násilenstva — predsa neznajúcim dopriali tri roky, aby si cudziu reč mohli privlastniť. Teraz — potrimiskári — ani to do ohľadu neberú. — Hyacint Žila umrel dňa 5. decembra 1865.

Držiac sa s istou dôslednosťou holej, nemotorne sklepanej formy, ľudia často krivdia, ubližujú svojim blíznym. Tak sa mne stávalo s mojimi diétami, koňmi a kočišom, a to, ako som už pripomenul, lebo som mal názov cisársko-kráľovský banský a lesný lekár. Teda pre príviesok „lesný“ som bol oproti svojim kolegom — len „banským“ lekárom — v dôchodkoch diét, koní a kočiša ukrátený. Oni používali druhý štatus, a ja zase druhý. Bránil som sa, uháňal, dokazoval, prosil, presviedčal o krivde na mne páchanej: dlho, dlho nadarmo, kým konečne predsa — viac pričinením dobrých priateľov ako iba uznaním — viedenské ministerstvo rozhodlo v môj prospech. Odborný radca Savenau 21. marca 1866 pod č. 55.669 vec skončil a ja som dostal dňa 14. apríla 1866 lesným majstrom Samuelom Schärfflom podpísaný nasledujúci dekrét, ktorý tu doslovne odpisujem v pôvodine: An den k. k. Bezirksarzt Herrn Dr. Gustav Zechenter in Bries. — Zufolge Hoch. k. k. Finanz. Min. Erlasses vom 21. März 1866 Z. 55.669 und Eröffnung der k. k. nied. ung. Berg-Forst & Güter Dion in Schemnitz 7. April 1866 Z. 2209 wurde Ihnen bei Ihren sämtlichen Dienstesreisen die Verrechnung der Reisegebühren nach dem Bestimmungen der Hoch. Fin. Min. Erlasse vom 10. Okt. 1858 Z. 51.000 und vom 3. Juni 1864 Z. 26.922 u. 1863 mit dem 1. April angefangen gestattet, und zugleich das mit dem erst genannten Erlasse festgesetzte Ausweis des Pferdeedukats einschliesslich der Geldzulage ebenfalls mit dem 1. April 1. J. bewilliget.¹⁵¹

Politický obzor sa medzitým povážlivo chmúril. Povďačný Nemec — Prušiak za služby, ktoré mu vo vojne proti Dánom Rakúšania tak ochotne a nerozumne preukázali, sa tým odsluhoval, že Rakúsko, požívajúce v Nemecku veľastoročný vplyv, z ríše celkom určite a navždy vytisnuté, malo toto miesto postúpiť Prušiakom. Táto hádka, čím ďalej, tým ostrejšia, zadržala príčinu na vyhlásenie vojny¹⁵² — hrozivej, krvavej. A zase sa mali národy našej monarchie oduševniť, platiť a sa biť za ciele, bez ktorých uskutočnenia môžu ony blaženejšie byť, ako keď sa naša ríša nemeckým cisárstvom — prázdny, márnym, neužitočným heslom — honosila. Čo tie národy mali za osov z nášho nemeckého cisárstva? — Vojna bola

¹⁵¹(nem.) Pánu cis. kráľ. okresnému lekárovi dr. Gustávovi Zechenterovi v Brezne. — Podľa výnosu vysokého cis. kráľ. ministerstva financií z 21. marca 1866 číslo 55.669 a následkom oznámenia cis. kráľovského dolnouhorského riaditeľstva baní, lesov a statkov v Banskej Štiavnici zo 7. apríla 1866 číslo 2209, povoľuje sa Vám pri všetkých Vašich úradných cestách účtovať cestovné trovy podľa ustanovení výnosov vysokého cis. kráľ. ministerstva financií z 10. októbra 1858 číslo 51.000 a z 3. júna 1864 číslo 26.922, a to počínajúc od 1. apríla. Súčasne sa Vám povoľuje taktiež s účinnosťou od 1. apríla toho roku tým istým výnosom určená výška deputátu na koňa spolu s peňažným prídavkom.

¹⁵²Príčinu na vyhlásenie vojny r. 1866 — Táto krátka vojna, v ktorej Rakúsko úplne prehralo s Pruskom, znamenala odstránenie rakúskeho vplyvu z Nemecka a vzostup Pruska, zakončený r. 1871, po víťazstve nad Francúzskom, vyhlásením pruského kráľa za nemeckého cisára a utvorením imperialistickej Nemeckej ríše. Vojna zaistila aj víťazstvo maďarskej šľachty a veľkoburžoázie tzv. rakúsko-uhorským vyrovnaním.

vyhlásená a politický život bol v očakávaní náramne rozčúlený. Táto politická konštelácia, ako vôbec na všetko, vplývala nie málo na rozvoj našej národnej osvety. Účinok jej bol oslabujúci. Tak sa mi Daniel Lichard, redaktor *Obzoru* v Skalici, ponosuje, že zo sto päťdesiatich obcí, predplácajúcich sa na Obzor, len niekoľko verných ostalo. A zo súkromných predplatiteľov odpadlo do tristo. A už veru Obzor nemohol byť lepšie redigovaný; Lichard bol v tom majstrom. Vyslanec Kubica bol vyslaný od námestnej rady vyšetrovať proti Valáškov, ako sa to už viac ráz opakovalo, ale bez výsledku. Viliam Pauliny-Tóth odchodí do Martina.

Dňa 22. mája píše tiež švagor Karol, že sa Rakúsko zaplieta do vojny s Pruskom, vlastne — okrem Saska a Bavorska¹⁵³ — s celou nemeckou ríšou. A nie dosť na tom, ale že sa tiež zjavila cholera. — Jozef Zeller prišiel do Štiavnice bývať do penzie, lebo že mu švagriná Fany Kraftka písala, že sú tam živnosť a hospody lacné, čo však skutočnosti vonkoncom nezodpovedá, a oni sa presťahujú do Banskej Bystrice. Zeller, žijúc a úradujúc v Hradci ako delostrelecký major, ani nepýtal penziu, úfajúc, že následkom nastávajúcej vojny postúpi v rangu; a nič netušiac číta zrazu v novinách, že je penzionovaný. On tým bol celkom zronený, doručený dekrét ani čítať nechcel. Len po dlhej chvíli, keď sa mu kus krv usadla, vezme ho do ruky, a tu s podivením a so zadosťučinením číta, že vystúpil na obristlieutenanta¹⁵⁴ a doplatok k riadnej penzii sto šesťdesiat zlatých ročne. On by bol chcel ešte tri-štyri roky slúžiť, ale takto bol so svojím osudom úplne spokojný. Nuž toto by bolo v poriadku. Ale jeho žena — prvostupňová Xantipa¹⁵⁵ — ho tak štipala a prenasledovala, že často bol prinútený von z domu nocovať a obedovať, a starý, pušným prachom zafúkaný artilerista pred mojím švagrom ronil žalostné slzy. — Švagor nám ďakuje, že sme ho pozvali k nám a praje nám na cestu, ktorú hodláme nastúpiť v júni do Spiša, mnoho šťastia. Pýta sa ma, či ešte mám tú dlhú zhýbavú cievu nargilovú,¹⁵⁶ o ktorej som pri návrate z Carihradu a pobyte u nich vykladal ich domovej panej — v ten čas ešte žijúcej Boršickej — že to dáva sultán hotoviť z bašovských čriev, vyťahaných z brucha.

Dňa 6. júna 1866 mi poslal tajomník Matice slovenskej Michal Chrástek matičný diplom a s tým zajedno mi poslal na preloženie i Moleschottovu knihu *Lehre der Nahrungsmittel*. K tomu bola pripojená v tomto smere hotová práca dr. Zocha, a mne ponechané na vôľu, či bude treba, aby som Moleschotta preložil, alebo či napravením názvoslovia prácu dr. Zocha uznávam za primeranú, aby v matičnom kalendári bola vydaná. Slovom, žiadali môj úsudok. Zmieňuje sa o tom, že som na Maticu slovenskú podpísal dvesto zlatých a že žiadam, aby päťdesiat zlatých bolo z toho prepísané na meno chudobnej, ale nám priaznivej obce Bacúch ako člena Matice slovenskej. Ale to že je málo, lebo mravné osoby (obce) môžu sa stať členmi len pri podpise, respektíve zložení sto zlatých. Tých zvyšných sto zlatých aby sa zaznačilo na meno mojej staršej dcéry Bertiky.

Pod vodcovstvom chrabrého, ale nešťastného vodcu rakúskych vojsk naša armáda najprv pri Sadovej a potom pri Kráľovej Hradci — a to náležite — bola vymastená. Ja som mal príležitosť oboznáť sa zatým (už v čas pokoja) s istým ritmajstrom¹⁵⁷ z adjutantského zboru, Otom Kleinom, rodákom zo Spišskej Novej Vsi, bavivším sa na dovolenke na Bujakove u svojej sestry vydatej za Viliamom Scholtzom, mojím priateľom a úradníkom Prihradného železodielne. Pri mojich častých úradných vychádzkach sa on z dlhej chvíle so mnou často

¹⁵³Okrem Saska a Bavorska — vtedy ešte samostatných krajín

¹⁵⁴(nem.-franc.) Podplukovníka.

¹⁵⁵Prvostupňová Xantipa — zlá žena (Meno pochádza od manželky gréckeho filozofa Sokrata, ktorá vraj bola príslovečne zlá.)

¹⁵⁶Dlhú zhýbavú cievu nargilovú (perzské slovo) — Je to vodná fajka, pri ktorej sa cieva vedie cez nádobu so studenou vodou, navoňanou ružovým olejom, aby sa dym ochladil. V tejto špeciálnej fajke sa fajčil osobitný druh perzského vlhkého tabaku (tumblezi).

¹⁵⁷(nem.) Kapitánom jazdy.

vyvážal. Ešte mladý chlap, mal za sebou veľmi zaujímavú a pohyblivú minulosť, a pretože on i s Benedekom,¹⁵⁸ vodcom rakúskych vojsk, stál v potyku, i pre iné vážne momenty jeho života, chcem sa pri jeho osobnosti dlhšie baviť. Oto Klein bol r. 1848 — 1849 honvédsym dôstojníkom a po Kossuthovom úteku, po Rusmi porazenom povstaní s mnohými druhými honvédmi prešiel do Tureckej, vlastne do Rumunska, kde sa pri dosť biednom živorení za dlhší čas pridržiaval. Keď potom rakúska vláda, sľubujúc mier a odpustenie, a to beztriestne, povolávala zronených vystaľovalcov nazad do vlasti, a na ten cieľ vyslala generála (tuším generála Schönhalsa) do Rumunska (vtedy Valachie a Moldavie),¹⁵⁹ veľká väčšina vystaľovalcov sa vrátila naspäť a medzi týmito bol aj náš mladý šuhaj Oto Klein. Navrátiť sa honvédom síce odpustili, ale ich neprepustili, aspoň k vojsku súcich nie; tých podržali a nesúcich prepustili domov. Nízkeho, ale hustého, územčistého Kleina asentovali k husárom za obyčajného vojaka. Vynikajúc svojimi schopnosťami a príjemným obcovaním, stal sa skoro dôstojníkom, až ritmajstrom, ako taký dal sa na adjutantský kurz, a odbaviac ho, stal sa adjutantom, či vlastne ordonančným oficierom pri boku arcikniežaťa Albrechta a uňho i obedoval. Rozprával mi mnohé epizódy z domácnosti a obyčajov toho vysokého a — podľa jeho úsudku a presvedčenia — dobrého pána. Jeho ordonanční oficieri mali okrem druhých povinností i povinnosť v bočnej izbe čítať politické noviny, vážnejšie články podčiarknuť červenou ceruzkou a jemu na stôl vyložiť. Pri obede, kde sa len ticho a málo hovorilo, keď arciknieža rozprával, veľmi rád sa zmieňoval o svojich železodielnych závodoch v Sliezsku. Boli i v ten čas v paláci arcikniežaťa, keď sa Albrechtova dcéra popálila¹⁶⁰ a následkom toho i umrela; jeho kolega, druhý ordonančný dôstojník, horiacu kňaznú schytil do náručia a usiloval sa oheň udusiť. Ona, chudera, následkom ťažkej popáleniny umrela. Povedalo sa, že náhodou stupila na zápalku, zápalka sa chytila a od nej kňaznine šaty. Ale Oto Klein tvrdil, že ona cigaru fajčila.

V rakúsko-pruskej vojne bol pridelený ako adjutant k boku generála Benedeka. Benedek po bitke pri Sadovej,¹⁶¹ predvídajúc výsledok ďalšej borby, telegrafoval do Viedne, aby uzavreli pokoj. Nestalo sa. A tu ešte pred kráľovhradeckou bitkou, tušiac porážku, obrátil sa pri výzvednom jazdení ku Kleinovi a smutne zvolal: „Teraz som ešte statočný, po pár dňoch ma budú posudzovať ako človeka bez cti.“ Nočnou hodinou bol poslaný s rozkazom ku Clam-Gallasovi,¹⁶² odporníkovi Benedeka. Clam-Gallas po nešťastnej bitke unavený spal v šiatrni a rozkázal sluhovi, aby nikoho, ale nikoho k nemu nepripustil. Sluha chcel tým rozkazom pobočníka odbiť, ale on nedbajúc na tento rozkaz a odvolanie sa sluhu na prísnosť svojho pána, vošiel dnu, a hoci ho pán poľný zbormajster neláskavo okríkol, predsa veru na isto mu prednesený Benedekov rozkaz hneď vstal, obliekol sa a nasledoval pobočníka k hlavnému komandujúcemu.

Čo sa ďalej stalo, to vieme z histórie; i to je nám známe, že vláda, odvolávajúc sa na vlastenectvo obyvateľstva, žiadala obeť, žiadala dobrovoľníkov, žiadala pomoc, aby sa Nemcov mohli zbaviť; z druhej strany tiež známe, že pričinením bývalého komárňanského maďarského generála Klapku Prušiaci z polapaných uhorských vojakov utvárali dobrovoľnícke čaty, ktoré v prospech Uhier mali Nemcom pomáhať. A tak by tu maďarská

¹⁵⁸Barón *Ludovít Benedek* (1804 — 1881) — keďže sa r. 1848 — 49 vyznačil vo vojne s Piemontom (Sardínskym kráľovstvom) a za revolúcie v Uhorsku, r. 1866 ho proti jeho vôli vymenovali za najvyššieho veliteľa vojska proti Prusom. Po porážke pri Hradci Kráľové upadol do nemilosti a potom ho poslali do penzie.

¹⁵⁹*Do Rumunska (vtedy Valachie a Moldavie)* — ktoré dve kniežatstvá boli formálne až do r. 1861 pod tureckou zvrchovanosťou, hoci vtedy už mali spoločného panovníka. R. 1862 sa v Bukurešti prvý raz zišli volení zástupcovia obidvoch krajín a napriek odporu veľmoci, najmä Rakúska a Ruska, vznikol nový rumunský štát.

¹⁶⁰*Keď sa Albrechtova dcéra popálila* — volala sa Matilda (nar. r. 1849, zomrela následkom popálenín 6. júna 1867)

¹⁶¹*Po bitke pri Sadovej* — začatej 3. júla 1866. Bitka dostala u nás pomenovanie „pri Hradci Kráľové“ (na západe sa spomína ako bitka pri Sadovej).

¹⁶²*Gróf Eduard Clam-Gallas* (1805 — 1891) — rakúsky generál, r. 1866 bol pre taktické chyby ako i chybné rozkazy z hlavného stanu viac ráz porazený, a to rýchle jedno za druhým

pieseň o Nemcoch „Mégis hunczút a német“ bola úplne na svojom mieste.

Doložiť ešte chcem, že Oto Klein vystúpil časom na hodnosť plukovníka a ako taký žil na odpočinku vo svojom rodnom meste Spišskej Novej Vsi. A tam potom sa tento vľúdny, poriadny, znamenitý chlap oddal do pijatiky, upadol do vodnatieľky a liečiac sa v Karlových Varoch biedne tam vykapal pred pár rokmi.

Anton Majovský, ktorý bol dňa 5. apríla 1857 inštalovaný ako brezniansky farár, bol vyvolený za farára do Banskej Bystrice. Ako mi povedal, pohla ho k tomu kroku okolnosť, že v Bystrici mal príjemnejší spôsob obcovania ako v Brezne — kasíno, úradníctvo, meštianstvo. Ale bola toho istotne druhá príčina: k tomu kroku ho vyzval hlavný župan Anton Radvánszky; oni vo svojom zmýšľaní v mnohom sympatizovali. A potom, čo mohli byť hlavnou pohnútkou, v Bystrici mal lepšiu cestu a tým lepší výhľad na postupovanie, o čo sa Majovský nemálo snažil. Michal Chrástek následkom toho dostal chuť na brezniansku faru a začal v tom smere už 31. augusta 1866 u mňa listovne sondovať. On bol vtedy štyridsaťdvaročný a šestnásťročný kňaz, profesor teológie a konzistoriálny radca. Vyzýva ma, aby som mu udal bližšie dáta o príjmoch fary a o katolíckych voličoch. Chrástek, ktorého, podľa jeho tvrdenia, podporoval sám biskup Moyses, aby sa mohol stať breznianskym farárom, prišiel tým cieľom do Brezna a zosadol u Majovského, aby sa voličom coetus catholici¹⁶³ mestských výborníkov odporúčal. Majovský ho vľúdne prijal a narobil mu úfnosti. Chrástek navštívil mňa a ja som s ním pochodil po všetkých katolíckych voličoch; no, ako to už býva, sľubov bolo dosť. Ale keď prišlo na voľbu, sľuby, ktoré mu dali, zrušili. Chrástek prepadol a za farára bol zvolený Matej Kamaszy. Sám Majovský vraj agitoval za Kamaszyho, a to vraj — ako mi Chrástek 26. októbra píše — všetko návodom pána Antona Radvánszkeho, ktorý nechcel túto stanicu osvedčenému Slovákovu nijak dopriať. V tom istom zmysle píše Martin Čulen.

28. septembra Michal Chrástek píše, že cholery v Banskej Bystrici pribúda. Koho raz pochytí, toho nevypustí; i v ten samý deň bolo päť pohrebov. Zatým mi 26. októbra 1866 zvestuje, že sa už tlačí banskobystrickým evanjelickým farárom Penzlom¹⁶⁴ napísaný a Maticou slovenskou vydaný znamenitý spis *Ovocinár*. Štefan Daxner že je sudcom v Debrecíne, kde predtým úradoval i Francisci.

1. decembra 1866 mi ďalej Chrástek dáva na známosť, že sa už tlačí matičný kalendár na r. 1867.¹⁶⁵ Že obstaráva fotografie slovenských krojov ako i kraj Detvana na moskovskú etnografickú výstavku.

Brat Eduard z Altwerku 18. septembra 1866 píše, že má úmysel navštíviť na rok parížsku výstavku. Jeho žena sa s ním povezie až na Gran-Nánu,¹⁶⁶ stadiaľ ju pošle k nám a vrátiac sa, príde si ju ohlásiť. Ale z toho nebolo nič. — Francúzska spoločnosť zanecháva závody v Bogšanoch a úradníctvo rozpúšťa. Po hojných rokoch nastávajú teda krušné časy.

Brat Adolf z Vindšachty 4. novembra oznamuje, že ich tam cholera málo strašila, lebo, že keď v Štiavnicí na ňu umrelo šesť osôb, na Vindšachte umrel len jeden. Do Brezna ju dovliekli vojaci — strelecký prápor, cestujúci z Banskej Bystrice do Košíc; mal už jedného na cholery nemocného chlapa, a preto bol ubytovaný von z mesta v novom mlyne pri hálňach; ten chlap umrel a nákaza vkradla sa do mesta a vyžiadala si obeť.

¹⁶³(lat.) Katolíckej pospolitosti.

¹⁶⁴Anton Penzel (umrel r. 1886) — buditeľ, známy dielom *Ovocinár na Slovensku* (vyšlo r. 1867)

¹⁶⁵*Matičný kalendár na rok 1867* — Mal názov *Národný kalendár* a vyšiel na r. 1867 ako druhý (a posledný) ročník.

¹⁶⁶*Až na Gran-Nánu* (nem.) — Hronskú Nánu, neskorší Parkan, čiže dnešné Štúrovo

Dňa 29. novembra 1866 mi píše Viliam Pauliny-Tóth, po smrti Kuzmányho prvý podpredseda Matice slovenskej, Jankovi Čipkovi veľmi pochvalný, vďačný list, v ktorom spomína, že pred ním Dionýz Štúr počas slovenskej deputácie 22. novembra vo Viedni spomenul, ako sa Janko Čipka, brániac Viliama Pauliny-Tótha, veľmi priaznivo o ňom vyslovil. Za to mu je Pauliny veľmi zaviazaný. Pauliny-Tóth pripomína, že i pri najlepšej svojej vôli má mnohých nepriateľov. Opravdivými priateľmi sú mu vraj len Hurban, Daxner, dr. Mudroň¹⁶⁷ — a Janko Čipka (práve teraz tento náš čistý charakter, 29. januára o jednej po polnoci r. 1902, umrel). On že dokáže skutkami, že sa jeho obrancovia v ňom nesklamali. Príležitosťou slovenskej deputácie vo Viedni dňa 22. novembra bol s Hurbanom u kancelára grófa Beusta;¹⁶⁸ Beust sa veľmi rezervovane držal, ale zo všetkého bolo vidieť, že v istom prípade (?) na Slovákov mnoho rátať. — Áno, aby mali pohodlný materiál lačným vlkom pohodiť.

Podľa správy, ktorú mi zaslal doktor Heinrich dňa 10. decembra 1866, cholera pustošila v jeho španodolinskom okolí nie síce dlho, ale dosť zlostne; pochorelo dvestotri ľudí a z tých umrelo tridsať, čo je, pravda, na cholery dosť priaznivý výsledok, asi 15 percent.

Ferienčíkovcom sme poslali na Mikuláša (jemu na mena) živnostenský dar v debničke: klobásky, oštiepok, šunku, za geletku bryndze a v hrnčeku med. On mi v liste, písanom 19. decembra, oznámil, že dobre mienenú zásielku síce dostal, ale nie v tom poriadku, ako sme ju boli poukladali. Musel to poslať ku vyskúseným geológom, aby čiastku toho konglomerátu mohli rozoznať. Hrnček s medom sa zabil a črepy, med, klobásky, šunka, oštiepok utvorili vospolok záhadnú, jarabú masu. Že sa bryndza tiež na tom útvare nezúčastnila, to zaďakovať treba jedine pevnej geletke; keby tej nie, bola by bývala tá strakatina ešte interesantnejšou. List, ktorý tiež bol do toho chaosu zamotaný, musel z toho prepodivného mázora sekerou vytínať. No i to sa nepridá každý deň.

Dňa 20. decembra 1866 mi píše Pauliny-Tóth ešte zo Skalice, že 10. januára 1867 presídlili sa do Turčianskeho Sv. Martina. Hodlá vydať veľký kalendár, keďže Matica slovenská taký viac vydávať nebude. Besiedky, ktoré vydal,¹⁶⁹ mali veľmi málo predplatiteľov. Celý Turiec nič, Skalica, Brezová nič. V menoslove predplatiteľov nachodia sa šesťdesiat piati, čo knihu zadarmo dostali, a pre zaslepenie obecnstva boli vradení medzi predplatiteľov, aby tým boli pritiahnutí k predplácaniu.

Po nešťastnej rakúsko-pruskej vojne ako dôvažok škrtila ľudí cholera. Aj švagor Karol ju spomína v liste z 26. decembra na sklonku r. 1866. 27. januára r. 1867 bude šesťdesiatjedenročný, a starobu už veľmi cíti. K cholerovej biede pridružila sa aj suchota cez leto. Na cholery umrela aj jeho bratova žena, moja a jeho sesternica a spolu jeho švagriná Mária Roesznerová, rodená Zechenterová. Lesný radca Balašic bol preložený do Lipy; na jeho miesto prišiel do Štiavnice istý Švanda, Čech, ktorý však podľa svojho podlého charakteru mohol sa správnejšie nazývať Švandra.

S Dionýzom Štúrom som sa už roku 1863 listovne obznámil, a až r. 1866 sa mi podarilo vstúpiť s týmto výtečným mužom do bližšieho osobného styku. Zblížili sme sa, nadchnutí

¹⁶⁷Dr. Michal Mudroň (1835 — 1887) — brat Pavla Mudroňa, buditeľ, výborný obhajca v tých časoch. V politickej publicistike sa vyznačil pádnou odpoveďou Grunwaldovi r. 1878 (už spomenutou) na jeho utrhačný spis *A Felvidék* (Horníky) a *Thébuszovi* (r. 1882, tiež maďarskou) na podobný spis *Protestantizmus és panslavizmus* (Protestantizmus a panslavizmus).

¹⁶⁸Gróf Friedrich Ferdinand Beust (1809 — 1886) — štátnik najprv saský a potom rakúsky. R. 1866 sa stal rakúskym ministrom zahraničia, ale pre odpor Maďarov nemohol r. 1871 za nemecko-francúzskej vojny využiť príhodnú chvíľu na „odvetu za Sadovú“. R. 1871 zmaril vyrovnanie s Čechmi. V tom istom roku ho prepustili z ministerského kresla a Rakúsko nastúpilo cestu dohody s Nemeckom podľa želania maďarskej oligarchie.

¹⁶⁹Besiedky, ktoré vydal — Vyšli z nich štyri zväzky a keďže Paulinyho list je z r. 1866, údaj o malom počte predplatiteľov sa vzťahuje na ich prvý zväzok.

národnými a vedeckými sympatiami. Štúr po vybavení znamenitých geologických bádání v Považskej doline a vydaní ich tlačou na svetlo oddal sa na výskum nášho Pohronia a pri dôkladnom pokračovaní tej minucióznej práce došiel do Hronca. Stadiaľ mi oznámil dr. Toelg, že Štúr po skončení tamojšej práce zavíta k nám do Brezna, skadiaľ zamýšľa konať za istý čas v okolí vedecké geologické výskumy. A tu jedného dňa prišiel s ním dr. Toelg a zosadli u nás. Moja žena, neznajúca toho výtečného človeka, a k tomu rozdráždená nepriaznivými rozčuľujúcimi okolnosťami, prijala môjho milého host'a veľmi chladno, čo on i skoro spozoroval a mne tichým spôsobom dal na známosť, vysloviac sa, že nikomu nechce byť nepríležitým a vďačne odstúpi na hospodu do hostinca. Ja som ho krotil tým, že lichotiť nie je vlastnosťou mojej ženy, ale že keď sa bližšie s ňou obzná, presvedčí sa, že je úplne milým, vzácnym a vítaným hosťom. A vyplnilo sa navlas. Dinko bol takým srdečným, beznáročným hosťom, že si ho každý, kto s ním prišiel do styku, musel zaľúbiť. Po raňajkách posiel svetom, skúmal, chodil, značil do mapy a do zápisníkov a vrátiac sa podvečer nazad, prezeral svoje nálezy a ich ukladal, a len vtedy obedoval. Potom vstúpil do nášho rodinného krbu, prostosrdečne rozprával a zabával sa s nami. S deťmi sa vedel tak útlo zabávať, že ony po ňom liezli ako jašteričky za slnca po múre. Keď sme s ním urobili vychádzku na Bacúch ku Kyslej, strúhal im lyžičky, vidličky a nožíky z dreva, a radosť detí bola neslýchaná. Tento potom tak preslávený človek získal si svojou skromnosťou a vľúdnym obcovaním nielen uznanie celého vedeckého sveta, ale vydobyl si bezhraničnú lásku nás všetkých dospele zmýšľajúcich, a nadto našich prostých nevinných detí. A keď bila hodina odchodu, bolo žiaľu dosť. Naše priateľstvo bolo do koreňa utužené.

Nuž ale čujte, čo sa stalo. Vrátiac sa do Viedne, bol náš Dinko predvolaný pred políciu, aby sa ospravedlnil o svojich učených cestách, lebo že uhorská polícia podala o ňom podozrivé dáta, akoby on bol — rozumie sa, slovenský agitátor — konal túto cestu po Slovensku pod náličnicou geologických bádání. Úradné svedectvo, v akých záležitostiach on tieto cesty musel konať, pravda, rozptýlilo komisné podozrenie. Ale z toho vidieť, aké podlé časy panovali pri vzniku uhorskej slobody.

Niekoľko týždňov po svojom návrate domov zavďačil sa Dinko Milke jopkou¹⁷⁰ a tiež deťom rozličnými darmi. Ja som mu bol poslal niekoľko mne neznámych bylín, ktoré som nazbieral v Grécku v Aténach na okolí Akropolisu. On mi ich určil a 30. decembra 1866 poslal.

Podjeseň ma navštívil vtedajší direktor cisársko-kráľovského ríšskeho geologického útvaru a prenocujúc u nás, poberal sa do Rimavskej Soboty, kde sa vydržiaval zjazd uhorských lekárov a prírodospytcov. Bol to Franz Ritter von Hauer,¹⁷¹ zdvorilý, znamenitý muž a cisársko-kráľovský dvorný radca, Štúrov šéf a predchodca, ktorého hodnosť Štúr potom nastúpil. Na cestu do Rimavskej Soboty som mu ráno po nocľahu podal pekný oštiepok — vec posiaľ jemu nepriam známu — a s tým poznamenaním, aby mi láskavo určil tento kov a jeho spôsob kryštalizovania. Prijal nový minerál s podivením a s vďačnosťou. — Dňa 31. mája r. 1867 dostal som diplom korešpondenta cisársko-kráľovského ríšskeho geologického ústavu.

Kým takto, skončiac rok 1866, prejdeme na rok 1867, vrátim sa ešte pár rokov nazad, aby som osvietil osud osôb, stojacich so mnou v rodinnom zväzku. Ako známo, najstaršia Grozerovská dcéra, moja žena Emília, narodená 16. januára r. 1835, mala ešte nasledujúcich bratov a sestry: Imricha, Apolóniu, Kornéliu a Antona. Jedna sestra Julka umrela v ústave v Jágri. Poly už v ten čas, keď sme v auguste r. 1863 navštívili ščavnické kúpele v sprievode

¹⁷⁰*Milke jopkou* (franc.) — teplejšou ženskou blúzou

¹⁷¹*Franz von Hauer* (1822 — 1899) — rakúsky geológ a paleontológ, autor početných odborných prác

mojej sestry Fánky s Polikou a Nelkou, bola na vydaj súca a vzbudila pozornosť švárneho mladého a bystrého šuhaja Szalayho — a možno, že táto naša vychádzka, nadštrknutá matkou, mala nejaký ukrytý diplomatický zámer a náter. Ako som dopyčul, následkom toho zjavil sa i pán Szalay potom ešte niekoľko ráz v Križovej Vsi. No ale stratilo sa to bez ďalšej stopy v piesku, a ostalo pri púhej pominutej krátkej poetickej nálade a zdvorilosti.

Bolo to dievča strojnú, duševne medzi všetkými nanajvyš nadané a v obcovaní jemné. Mala tú vlastnosť, že vedela ľudí, zvlášť útlcitných, k sebe pritiahnuť akoby kúzlom, ale nadobudnúť tam u pani barónky Salamonovej, u ktorej začas bola na výchove, hrdosť a namyslenosť, ktorej už i tak vrodenej mala nazvyš — tým istým ľahkým spôsobom ľudí od seba odbila. Dost' na tom, dievča šumné, dievča vzdelané, dievča bohaté malo dvoriteľov a zbožňovateľov nazvyš. Taký bol istý Adametz, správca panstiev kniežaťa Dessaua v Šariši, človek vážny, ale starší, už plešivý, stojaci vo veľmi priaznivých hmotných okolnostiach. Pre nepomerný vek ho nechcela, a on vzal si jej sesternicu, Muszkalayovskú, ktorá ako mladá žena umrela. Od tohto mladší, ale špatný, chorľavý, zachrípnutý, básnivý Semsey tiež nebol — ako sa dá myslieť — na milosť pripustený. Tým väčšie šťastie usmievalo sa Poliakovi porúčikovi Niedzielkowskému, prebývajúcemu v Kežmarku. Tento poľský šľachtic bol poriadny šuhaj, zdvorilý, jemný, syn statkára. Áno, on sa jej vkradol do srdca. A čo? Chodil častejšie na návštevu, a tu sa mu raz vezúcemu sa domov stalo nešťastie: prekotil sa s vozom a zlomil si nohu. Táto nehoda ešte len ho okúzlila básnickou gloriolou u nej — ale nie u rodičov, ktorí jeho návštevám nevelmi sa tešili. Práve raz, keď sme tam boli, a na pitvore — palác rečenom — obedovali, počujeme čosi podivne dupkať hore po schodoch; a to bol Niedzielkowski na barlách, podporovaný sluhom. Po prvý raz po nehode prišiel sa predstaviť. Jeho sympatická tvár bola bledá, tým viac zarumenila sa tvárička Polikina. Test'ovci boli chladní, temer nemí. Ale mne sa ten priamy šuhaj páčil, a ja som ochotne hral elefanta,¹⁷² aby sa títo mladí ľudkovia v záhrade po obede mohli vyzprávať, čo oni pod mojou protekciou, v istej diaľke, ochotne vykonali. Ale márne, rodičia sa protivili. Niedzielkowski s vyliečenou nohou a s nevyliečeným srdcom vrátil sa do svojej Poľše.

Ale jeden jej bol predsa súdený: syn advokáta Herczogha v Belej (potom kežmarského mešťanostu) — Arpád, doktor práv. I toto bol šuhaj poriadny, vzdelaný, veľmi hladkých, učesaných zvykov. Obidvaja boli takých útlych, precibrených mravov, akoby im svet mal utiecť spopod nôh. Obidvaja zvlášť a s veľkou úľubou pestovali čistotu a krásu svojich tiel. V tom smere estetika bola u nich neobyčajne vysoko vyvinutá. Ako z tohto nakrátko vidno, úplne si zodpovedali a boli seberovnými. Arpád Herczogh, pekný chlap, bol doktorom práv a advokátom v Kežmarku, a ako taký sa oženil. Krátko zatým bol vymenovaný za prísediaceho súdu v Levoči. Dva razy kandidoval proti Hunfalvymu¹⁷³ (Hundsorferovi) a Ludvigovi a dva razy prepadol. Potom po rokoch, zanechajúc úrad prísediaceho súdu, bol vymenovaný za kráľovského notára do Kežmarku, potom do Prešova, kde podnes ako taký účinkuje (8. februára 1902). Arpádov otec bol osobným priateľom test'ovým a jeho vplyvným pravotným radcom, a tak z rodičovskej strany náklonnosti detí neboli kladené žiadne prekážky. Len jedno stálo predsa v ceste: Herczoghovci boli tvrdí luteráni a Grozerovci rovnako tvrdí katolíci, a mladý Herczogh nechcel privoliť reverzu, aby deti boli katolícke. Katolícky farár ich bez reverzu sobášiť nechcel a nevestini rodičia zase k tomu privoliť nechceli, aby v evanjelickom kostole boli sobášení. Až konečne prišlo na kompromis, že ich beliansky katolícky farár síce bude sobášiť, ale bez všetkej ceremónie v izbe, bez štóly, len tak v reverende.

¹⁷²Ja som ochotne hral elefanta — čiže „slona“, sprostredkoval ich schôdzky a predstieral, že nevie o ich ľúbostných zámeroch

¹⁷³Proti Hunfalvymu (Pavlovi, 1810 — 1891) — maďarskému jazykovedcovi a etnografovi. Pôvodné priezvisko tohto spišského rodáka bolo Hundsdorfer, ktoré si potom prispôbil maďarčine a tak sa stal z neho Hunfalvy.

A tak 18. októbra 1864 odbavovala sa svadba, ku ktorej povolani sme sa aj my ustanovili. Takým spôsobom odbavovať svadbu, ako túto, som ešte nevidel. Matka chodila nastráchaná, v myšlienkach zahrúžená, svadobní hostia boli len niekoľkí, i tí len najbližší z obidvoch rodín. Pred obedom prišiel Ján Samuely — kňaz, ako obyčajne, oblečený bez cirkevných habitov. Keď som videl tú suchopárnu nezvyklú holotu a potratenosť, ponúkol som sa za kostolníka. Postavil som doprostred izby stolík a pokryjúc ho obrusom, postavil som naň zapálené sviece a kríž. Kňaz-farár si stal pred stolík, pred neho verenci, a keď im zadržal krátku reč, po krátkych jednoduchých obradoch boli spojení. My druhí z rodiny stáli sme v polkruhu; nasledoval obed — a bolo po paráde. Jej rodičia boli zamyslení, ani celou tou príhodou nepanovať veselosť, matka v tíšku bedákala a tlačilo ju tušenie. A veru, ako budúcnosť dokázala, to tušenie daromné nebolo. Títo, akoby pre seba zrodení, po dlhých bojoch sa rozišli, a ona — Poly — ťažko operovaná, po veľa trapiach a sklamaníach mladá ešte umrela.

Rok 1867. Daniel Lichard, redaktor v Skalici vychodiaceho Obzoru, ďakuje mi za moju výdatnú hmotnú a duševnú podporu a prosí ma, aby som i na budúce použil svoje pero v prospech Obzoru. Pýta sa, komu má naďalej posilať dva moje čestné výťahy. Jeden chudobnej obci Jarabá, ako posial, a ten druhý ktorej obci?

Tento rok (1867) v mojom živote hral osudnú úlohu a dosť omrzlosti a žiaľu som v ňom ako i budúcom musel znášať. Ale aby nebol predsa jednofarebne smutný, narodením syna doprial mi v ňom pánboh i svetla potechy.

Bujakovským správcom Príhradnovských železných závodov, bývajúcim na Pádličkove, bol v ten čas Rudolf Elsner, bývalý kupec — jeho žena Nendwichovská pochodila zo Spiša. On bol dobrák a usilovný úradník. Keď sme sa spoznali, nažívali sme s nimi priateľsky. Koncom februára r. 1867 dávali veľkú zábavu, na ktorú nás tiež povolali.

Viliam Pauliny-Tóth mi 24. marca píše, že sa prvý zväzok matičného Letopisu na r. 1867¹⁷⁴ už tlačí a s ostatným marcom istotne sa už rozpošle. On ako novopečený prvý podpredseda že sa všemožne pousiluje a mne, aby som ho niekde v novinách z nedbanlivosti nenapadol, pošle hneď prvý zaviazaný výťah pod krížovou obálkou.

Dionýz Štúr mi z Viedne písal, že je vyslaný do Liptova cieľom geologického preskúmania tohto kraja. A má v úmysle stadiaľ prísť k nám na návštevu. Teší sa už vopred v duchu, ako Čertovicou preputuje a ja ho na Mýte budem čakať, skadiaľ spolu pojacháme do Brezna.

Pri tejto príležitosti chcem pripomenúť prepodivnú príhodu, aká sa stala s istým geológom Wolfom hore na Ďumbieri, na jeho severnej liptovskej strane. Wolf, ríšsky geológ, veľmi pilný a pasionátny skúmateľ — ktorý sa k tomu úradu dostal viac vlastnou usilovnosťou ako školskou kvalifikáciou a svojou dôkladnosťou a svedomitou získal si úplnú dôveru svojich predstavených — tmoľil sa po svojich povinnostiach tam po výšinách nášho statného Ďumbiera. A to, čo sa mu tam po Alpách a rozličných druhých, od našich omoc vyšších drzých velikánov-vrchov neprihodilo, stalo sa mu tu. Známo je, že naši horniaci Slováci na neprihodných, odľahlých pirtiach stavajú na vlkov a menovite medveďov klepce. Vykopú hlbokú jamu, založia ju raždím, listím a zver brodiac tadiaľ, preborí sa do jamy, kde ho potom môžu zahlušiť; alebo zhotovia klepec z klad, ako som to v mojej Lipovianskej maši opísal, a najčastejšie kladú na pirt' železný, na ten cieľ roztvorený silný zubatý klepec. Ako takouto pirt'ou chudák Nemec, s takýmito nástrahami neobznámený, prechádzal, stupil na

¹⁷⁴Prvý zväzok matičného Letopisu na rok 1867 — Preto prvý, lebo vychádzali do roka dva zväzky, obidva so samostatným stránkovaním.

listím zakrytý klepec, klepec sa rýchlo zachlopil a vlk (Wolf) bol chytený za nohu pri členku — namiesto medveďa.

To bolo velikánske prekvapenie a chudákovo polozenie, keď sa videl chyteným za nohu, bolo strašné, na zúfanie. Na šťastie mal v pravej ruke kladivo, a pomocou toho a všetkých svojich vynaložených síl podarilo sa mu po dlhom namáhaní zuby klepca otvoriť a pokaličenú nohu z hryzu vyslobodiť. Nemohúc stať na ranenú nohu, zvalil sa na zem a čo mu hrdlo stačilo, volal o pomoc. Ale len jeho prenikavý hlas odrážal sa od ďalších brál, donášaný mrazivým vetrom nazad. Nič, nič — živej duše nikde. A tak, keď už pripadával večer, neostávalo mu inšie, ako na bruchu, zemou ťahať sa nadol, všade, pravda, až po zachrípnutie volajúc o pomoc. Po dlhých trápných hodinách, už na mraku, zazdalo sa mu, že počuje cengot zvoncov pasúcich sa oviec; zobral sa a priložiac dlane k ústam, kričal, výskal prenikavým hlasom celú lamentujúcu operetu. A hľa, chvalabohu, nie bez výsledku: začul nazad ľudský hlboký hlas valacha „ha-hou!“ a po niekoľkom vždy bližšom opakovaní a pri brechote psov, predbehujúcich valacha, náš chudák Wolf bol zachránený. Čerstvý valach doviedol z obďalečného salaša pomoc a zniesli raneného najprv na salaš, druhý deň do Sv. Jána, skadiaľ sa potom dostal do Viedne. A trvalo to dlho, kým sa vystrábil, ako som sa o tomto žalostno-strašnom prípade potom dočítal zo spisov *Geologische Reichsanstaltu*,¹⁷⁵ ktoré som držal veľa rokov.

Ako mi Mikuláš Ferienčík 28. apríla 1867 píše, Pešťbudínske vedomosti pre nedostatok predplatiteľov chce zastaviť. Potrebuje, aby mohol vyjsť, najmenej šesťsto predplatiteľov, a má ich len štyristo skutočných. Ako teda tým vyplácať tlačiareň — a z čoho potom žiť? On ako štátny úradník, aby bol nezávislým, zriekol sa penzie a na to miesto dal sa vyplatiť tisíc dvesto zlatými, a tie že už tiež pošli. On že je teraz vo veľkom pomykove; aby sme dali dobrú radu a našli spôsob, čo robiť, lebo takto to ďalej ísť nemôže. On že sa celkom obetovať a na skazu vyjsť nechce. Je pravda, že to bolo jeho zvykom vždy a vždy stonať a drankat' a vždy niečo žiadať, ale jednako bolo načim uznať, že jeho redaktorské polozenie na závidenie nebolo. No ale Pešťbudínske vedomosti boli udržané.

Bol som opäťovne vyvolený za člena mestského zastupiteľského zboru a na 16. mája k prisáhe povolaný na mestský dom. Ako po mojom predošlom vyvolení, tak i tohto času, kým som býval v Brezne, svoje presvedčenie a náhľady, hlavne čo sa môjho národného stanoviska týka, som mužne hlásal, zastával a bránil. A zo základu svojej duše bol som presvedčený, že som tým ani vlasti, ani svojim spoluobčanom škodiť nechcel, ani nemohol. Ale všeobecné predsudky v tomto smere, móda, zaslepenosť to inak ponímali a mne za to pripravili trpké časy, žiaľ a prenasledovanie, ako to skorá budúcnosť, žiaľbohu, dokázala. Už v tieto časy nad mojou hlavou vodu hriali, ktorou ma potom mali opariť a oparili. Tak sa zdá, že sa ľudia zo svojich predsudkov nikdy nevylicia; tak to bolo, tak je — a azda i bude; len azda v ich stupňoch bude rozdiel.

1. apríla r. 1867 sa konečne po dvadsiatich dvoch rokoch pokonala príčinou priateľa pravotára Mateja Slabeya v Banskej Bystrici záležitosť pozostalosti brata Nácka, zabitého hromom 6. júla r. 1845 na Ponickéj Hute. Boli aktíva a pasíva, a výsledok taký, že keby bol Slabey za svoje ustávanie niečo žiadal, boli by sme my dediči museli doplácať; on požadoval jedine útrovy za kolký.

25. mája mi Kornélia, švagriná, v liste písanom z Krížovej Vsi oznámila, že Arpád Herczogh, Polikin muž, ktorý posiaľ v Kežmarku prebýval ako advokát pri boku otcovom, je

¹⁷⁵(nem.) Ríšskeho geologického ústavu.

vymenovaný za prísediaceho súdu v Levoči. Keď oni v Kežmarku bývali, dal jej Polikin svokor krásnu záhradu s letohrádkom a kúpeľnou chalupou do voľného úžitku. V tej záhrade, von za mestom, hneď oproti starému Tökölyovskému hradu, mal i záhradník svoju chalupu. Mne sa to tam všetko páčilo, a títo cifrovaní ľudkovia mohli tam žiť milujúci a milovaní ako v raji; len to chybovalo, že nemali potomka. Ona sa dosť strábila, chodila po kúpeľoch, zdravotných ústavoch, ale stále nadarmo. Ba, ako nás poučilo ďalšie, bolo jej súdené konečne biedne zahynúť. Všetko mali, všetko, len detí nie, a ona zdravila; a nemali pokoja, nemali šťastia — oni, čo si ustavične dvorili, poklonkovali a sa lízali. Tieto dve bábiky z módného žurnálu sa pri najslušnejších zovnútorých prejavoch a najútlejších rečiach hrýzli a subtilnými ihlami nadávok trýznili, slovom, pod taktom a pokrývkou zdvorilosti jeden druhého nemilobohu sužovali.

Moji test'ovci si na synoch mnoho zakladali; no na tom by ešte nebolo moc zlého, ale oni v povedomí, že sú bohatí, vyšvihnúť sa na ten stupeň majetnosti a zabudnúť na svoju prešlosť, na svoje počiatky (ako ten Bauer als Millionair),¹⁷⁶ namysleli si, že už teraz všetko môžu a všetko vedia. Začala sa im na tej hmotnej postati hlava krútiť a namysleli si, že ich synkovia sú eo ipso¹⁷⁷ povolani slávne miesta v občianstve zaujať. Ale synkovia, spoľahnúť sa na rodičovské bohatstvo, si hlavy nepriamo veľmi mučili, odrátajúc azda časté prípady, keď im krapula¹⁷⁸ v nich zunela. Obidvaja boli juristi, v rodičovskej fantázii aspoň budúci župani. Poznajúc štedrosť a vrecko otcovo, trovili, márnili, až sa to belasým marilo. Skúšky by boli vždy zamrzli, keby pani matka nebola ohrievala: pred každými skúškami a pred matúrami ona milosrdná „mater dolorosa“ chodila po rozličných ústavoch a učiteľoch — srdcia štedro oblôžkami obmäkčovať. Keď som test'a upozornil, že synček Tonko vo Veľkom Varadíne okrem druhých len samému krajčírovi ostal dlžen vyše štyristo zlatých, odvetil mi nevrlo: „Ej, čo, však je Grozer!“ Bola to odpoveď pre mňa dostatočná. Videl som, čo si mám o veci myslieť. Operam et oleum perdidi.¹⁷⁹ Keď Arpád Herczogh bol vymenovaný za prísediaceho sudcu, Imrich Grozer, hoci jeho sestry, najmä doma bývajúca sestra Kornélia, odrádzali rodičov, aby ho k stolicy nekandidovali, oni ho predsa vzhľadom na svoj mamon za slúžneho kandidovali, ale hoci požívali chýr bohatých ľudí na širom okolí, Imrich úplne prepadol. Keď som test'ovi ako hospodárovi radil, aby ho poslal do Starhradu¹⁸⁰ na chýrečnú hospodársku školu, odvetil mi, „že či sa má stať kúršmidom“.

9. júla r. 1867 narodil sa nám syn, ktorého sme krstili Gustávom. Mali sme duplovanú radosť, že bol konečne syn. Kmotor Janko Čipka, kvôli ktorému dostal druhé meno Ján, dal mu do daru, ako budúceму rytierovi, strieborné ostrohy. Máme ich i teraz ešte na pamiatku. Bohužiaľ ich nenosil. — V ten čas panovala v Brezne obyčaj, že posteľkyni posielali rad-radom nielen kmotrovci, ale i priatelia a bližší známi hojné obedy. Pravda, že z toho posteľkyňa okrem azda polievky sotva čo inšie užila, a tak pripadla tá úloha mne s pani Schultheiskou — babou. A mali sme každodenne hody; obidvaja chudí, pásli sme sa na sadlo, a neborka moja žena musela preglúvať, pričom vlastne ona mala o to najväčšie zásluhy.

Dňa 30. júla mi švager Karol píše, že jeho dobrý, statočný predstavený Fodor umrel na týfus; táto smrť že sa ho nemilo dotkla, a k tomu bol direktiou vyzvaný, aby prijal službu po Fodorovi, správcovi banskej pokladnice. To mu dalo hrúzu práce, až mu v hlave vrtelo, a pretože i sám prechorel, nanajvýš znepokojený, že svojmu povolaniu nebude môcť zadosť urobiť, prosil, aby ho z toho oslobodili, čo sa i stalo, a tá práca bola prenesená na druhého. —

¹⁷⁶(nem.) Sedliak ako miliónár.

¹⁷⁷(lat.) Tým samým.

¹⁷⁸(lat.) Keď im pľuštlo („opica“ po opitosti).

¹⁷⁹(lat.) Prácu a olej som stratil. (Škoda bolo každej mojej námahy.)

¹⁸⁰Do Starhradu — Magyaróváru, mesta v Zadunajskej (Mošonskej stolici), kde bola hospodárska akadémia už od r. 1818

Landerera začali prenasledovať, a hoci mal veľké zásluhy o baníctvo a veľa čestne vyslúžených rokov, znevažovali ho; ale keď sa chýr rozniesol, že má byť povolaný k ďalšiemu úradovaniu do Budína k ministerstvu, podliaci začali sa mu zase podlizovať a korit'.

Nado mnou sa medzitým chmúrilo. Vrelo to už od dlhšieho času následkom volieb, ako do snemu, tak — a zvlášť — následkom voľby na mestskom dome, kde náš kandidát Samuel Lopusný ako mešťanosta proti Ondrejovi Bankovi, miláčikovi Radvánszkeho, skvelo prerazil. V tomto prípade boli sme všetci údovia lesného úradu svorní a prerazili sme víťazne, ale mali sme za to znášať trpké následky. Celý politický úradný aparát — Radvánszky na čele — pracoval na tom, aby sme to my dokonale pocítili; a vykonal na nás zlobu tak, že takmer celý lesný úrad vo všetky strany sveta rozprášili.

Pri tomto neobyčajnom zachádzaní, na posmech slobodnej voľby, ja som, ako už pätnásťročný obyvateľ Brezna, ako praktický lekár, ako mestský zastupiteľ, ako mešťan — majiteľ domu a gruntov, ako úd rodiny nepriam rovného národno-politického zmýšľania, najhoršie prešiel. Bol to neobyčajný prípad, že pilný lekár, úradník, osadený v istom meste, bez toho, žeby to bol žiadal, ba práve proti jeho vôli, takmer násilím bol preložený na druhé miesto. Dost' som sa tomu spieral, dost' som u svojich vplyvných priateľov pomoc hľadal, dost' som sa, ničoho zlého nepovedomý, odvolával na slušnosť, na právo: nič neosožilo, tak bolo ustálené, tak to vyžadovala komisná pomsta, a chtiac-nechtiac musel som ustúpiť a ísť.

Brat Adolf mi 2. októbra píše, či to pravda, že ma z Brezna hodlajú kamsi preložiť. Jemu že ctihodný tamojší kaplán Görgel, rodom Spišiak, rozprával, že vracajúc sa z návštevy z domu, v Brezne obedoval v hostinci; tam že pri čiernej káve sedeli páni, pravdepodobne úradníci, a že sa zhovárali o mne, že ja, čo priam na svoju škodu, pre akýsi panslavizmus z Brezna musím byť preložený. — Ďalej mi v tom istom liste píše, že je brat Eduard nie viac v Altwerku, ale že je preložený do Čiklova, pol hodiny cesty od Oravice. Nuž teda na nás troch bratov prišli prehánacky; len, pravda, každý z druhej príčiny bol pohnaný.

Že mňa z miesta vydúрили, o tom rozšírila sa zvesť na široko-d'aleko. Daniel Lichard, redaktor Obzoru v Skalici, mi takže píše a ľutuje, že sa z Brezna ako obeť darebáctva musím vysťahovať, a to do Kremnice, a ďakuje mi vrúcne za veľké služby, preukázané jeho Obzoru; aby som hľadel svoje miesto zaplniť súcim človekom. Či by sa na to nehodil farbiar Messerschmied, alebo jeho bývalý žiak Ján Kozelnický, teraz mestský notár?

Švagríná Nely nás otcovým menom 8. októbra 1867 volá, aby sme prišli do Krížovej Vsi, že sa má odbavovať reambulácia.¹⁸¹

Švagor Karol sa v Štiavnicí u vplyvných a možno do veci zasvätených svojich známych vypytoval, dopytoval, čo a ako moje veci stoja, lebo raz sa hovorilo, že tí a oní budú prelození, ale ja nie, a hneď zase, že i ja budem preložený. Tu konečne s heslom „Alea iacta est“¹⁸² mi na vedomie dáva, že už je rozhodnuté a ministerstvu predložené, že veru i mňa budú z miesta hýbať, a to preložením do Kremnice. Ako som sa pozdejšie dozvedel z najhodnovernejšieho prameňa, totižto od Adolfa Divalda, už vtedy krajinského lesného hlavného radcu a referenta lesných krajinských záležitostí pri ministerstve, bol sprvopočiatku skrz Ondreja Kaldroviča, môjho bývalého priateľa, predložený ten plán ministerstvu, mňa presadiť do Aranidky, nevľúdneho banského hniezda, pánu bohu za chrbtom. Divaldovým

¹⁸¹Že sa má odbavovať reambulácia (lat.) — obchôdzka, cieľom ktorej je zistiť skutočný stav niektorého územia a porovnať ho s katastrálnou mapou. Na mape treba totiž vyznačiť všetky zmeny, lebo po istom čase je na nej nevyznačené mnohé, čo medzi časom vzniklo v teréne, resp. je zaznačené mnohé, ktoré v skutočnosti už zaniklo.

¹⁸²(lat.) Kocka padla.

pričinením, ako mi to on povedal, ma však určili do Kremnice, na miesto Taibera, ktorý už svoje roky do penzie doslúžil.

Ako už spomenuté, rozdurili nás takmer všetkých. Lesný majster Schärffl bol vymenovaný za lesného radcu do Marmarošskej Sihote, na jeho miesto ako dočasný prišiel z Beňuše Michal Csaszkóczy. Nadlesný Hlavatý bol určený do Lipy, ale zavčasu sa obrátil na českú námestnú radu do Prahy a dostal sa ta za tajomníka lesného oddielu. Nadlesný Jozef Markus bol preložený do Belej, pohodlnej stanice, stadiaľ prešiel do Zvolena, kde po pár rokoch umrel. Hrončiansky lesný Daniel Mandelík tiež bol preložený do Lipy. Zedník z Polhory prišiel na Štubňu. Landererovi dali dovolenie, kým vyplní štyridsiaty rok služby, k čomu mu i tak už len veľmi málo chybovalo. Aj Titze, tajomník pri banskej direkcii, tŕpne o svoju budúcnosť, lebo jeho služba visí tiež len na vlásku priazne novej správy a vlastne Kaldrovičovej.

Barón Medniansky, hlavný komorský gróf, bavil sa ako vyslanec v Pešti a vladárom správy bol teda Kaldrovič, jeho zástupca, ako prvý banský radca. A tento chlap vedel túto jemu do rúk vloženú moc dokonale využívať. Medniansky bol vlastne len pictus masculus,¹⁸³ gavalier, aristokrat, ktorý verabože pre banské záležitosti neošedivel. Ako bezmyšlienkovito konal tento pán svoju povinnosť, vysvitá i z toho, že keď tu i tu do Štiavnice, to jest do svojho úradu nazrel, úradné formuláre, opatrené na prípadnosť jeho obyčajnej neprítomnosti závierkou „Bánya főgróf távollétében“¹⁸⁴ (v tom páde s podpisom Kaldrovičovým), bez rozmýšľania sám podpísal. Pri tomto čudnom hospodárení bol švagor veľmi znechutený a rozhnevaný a umienil si tiež do odpočinku vstúpiť. Slúži už tridsaťsedem rokov, a tak na tridsaťpäť rokov dostal by sedem osmín svojho platu, to jest sedemdesiatdva zlatých mesačne, čo jemu pri jeho skromných požiadavkách vystačí. Ale on predsa vydržal ešte do celej penzie. — Brat Adolf tiež bol preložený do Kremnice, teda za krátky čas poprechodil zo Španej Doliny do Hodruše, z Hodruše na Vindšachtu, z Vindšachty do Kremnice. Že sa azda sám priznal, že povolil svojej žene z hambáru na Novej Bani dve kily zbožia na voz vyložiť.

Tieto noviny boli spôsobilé mňa ozaj poraziť, a táto neobyčajná úradná premena narobila veľa huku na ďalekom okolí. Špinavé, zakalené ruky pracovali v tom diele a hlúpa, komisná politická pomsta. Nepriatelia a priatelia pochybného charakteru stúpali po mŕtvolách svojich blížnych, aby sa rebríkom zásluh a odmien mohli vyškríabať na vysokú postać. 3. novembra mi švagor Karol zase píše, aby som hľadel vo svoj prospech u svojich priateľov tak účinkovať, žeby som v Brezne bol ponechaný; aby som sa obrátil na Adolfa Divalda, terajšieho odborového radcu v Budíne, ako i na Adolfa Hamla, teraz už Bársyho, slúžiaceho bezprostredne pod Gräzensteinom, a potom za finančného radcu avansovavšieho. Kaldrovič, suplent hlavného banského grófa baróna Mednianskeho, vládnucci zúri teraz a hryzie ako zošalený. Ale pri týchto výčinoch tento chlap na seba nezabúda, šafári po bašovsky. Tak v mesiaci októbri len na diétach zarobil tristo štyridsaťosem zlatých. Vždy brúsi po zárobkoch. 4. novembra mi švagor ďalej píše, že i návrh na preloženie mojich súdruhov bol už dávno vypracovaný a predložený ministerstvu a ministerstvo ho už potvrdilo: je to teda už záležitosť vybavená. Aby som sa tým tešil, že pánboh najlepšie vie, čo robí, a často myslíme, že sa nám zle povodí, a tu práve prozreteľnosťou božou vec sa zmení na naše dobro.

V svojom pomykove obrátil som sa aj na banského fyzikusa dr. Fr. Schillingera v Štiavnici, ktorý predsa tiež musí byť do veci zasvätený, a on mi na to poslal odvetu dňa 14. novembra v tom zmysle, že áno, vyslovené je, že ja mám byť preložený do Kremnice. To že už prv bolo navrhnuté, ale on mi to skorej ako úradné tajomstvo oznámiť nesmel. Môj predchodca

¹⁸³(lat.) Namaľovaný panák.

¹⁸⁴(maď.) V neprítomnosti hlavného banského grófa.

Taiber, už vyše štyridsať rokov slúžiac, má ísť na odpočinok a pre svoje zásluhy má byť predložený na vyznačenie radom. Moja služba že napozatým, kým nebude riadne obsadená nástupcom, má byť rozdelená medzi hrončianskeho dr. Toelga a podbrezovského dr. Salavu. Ale tu hneď musím dodať, že i pána banského chirurga, môjho predchodcu v Kremnici, statočného, pilného človeka, ako mnohých iných, dokonale obriadili. On ako kedysi vojenský lekár bol stále cisársky človek a takým — ale bez všetkého haraburdáctva — ostal i pod revolúciou. Nuž, a to bola jeho chyba. Nielenže navrhnutý rad nedostal, ale mu nedopriali ani celej penzie, hoci vyše štyridsať rokov — tuším — sedem slúžil. On totiž slúžil pri vojsku sedemnášť rokov a tridsať pri erári; ale pretože z vojenskej služby nie bezprostredne, ale pretrhnuté vstúpil po pár mesiacoch do služby banskej, vojenské roky mu nevrátili a dostal len tri štvrté penzie. Ale druhým, svojim klientom, keď im to bolo vhod, zarátali i roky, ktoré pred vstúpením do erárnej služby boli vyslúžili pri privátnych.

Dňa 20. novembra mi Dionýz Štúr píše a sa ponosuje, že bol u viedenskej polície od uhorskej politickej vrchnosti zažalovaný z emisárstva, že sa geológovia o svoje práce, a nie o politiku majú starať. Direktor von Hauer, zastávajúc ho, povedal, že celý cisársko-kráľovský ríšsky geologický ústav za neho ručí. Z Liptova, kde bol v lete zaneprázdnený, podľa sľubu nemohol prísť, lebo, keď konal svoje výskumy v Ľubochni, taká planá chvíľa ho zastihla, že musel ďalšiu prácu pristaviť a stadiaľ sa vrátiť do Viedne. Možno, bolo tak; ale i tak možno, že následkom hnusného špehúnstva nechcel svojím príchodom sebe i mne v tých kritických časoch zapríčiniť nepríjemnosti.

I Martin Čulen, správca levočského gymnázia, sa ohlásil o mojom preložení do Kremnice. Úprimne ma ľutuje, hnevá sa hrozne na našich prenasledovateľov, a keby sa čo len najmenšia jeho túžba strany tých odporcov splnila, nuž za niekoľko dní by ani jeden z nich nebol ostal nažive. — Čulen bol v Pešti i s druhými direktormi u ministra kultu baróna Eötvösa na poklonu. Keď mu bol predstavený, Eötvös ho vraj meral od hlavy po päty a Martin očakával, že už nad jeho hlavou hrmavica vznikne; ale ostalo len pri cerení zubov.

Pre moje preloženie sa brat Eduard v Banáte veľmi hnevá, a hoci sa v tisíc osemsto štyridsiatych ôsmich rokoch s pozdejším ministrom Szlávy¹⁸⁵ v revolúcii vyznačoval, toto terorizujúce nové patriotizovanie z hlbín duše ztracuje. Takto on. — Chcel by zase vziať do prenájmu bane francúzskej spoločnosti. Rád by na tento spôsob zbohatnúť; a mohol už byť poučený výsledkom prenájmu altwerského závodu. Či mu toho skusovania ešte nebolo dosť? — V Čiklove, novom svojom bydlisku a úrade pri medenej hute, kde — čo sa služby týka — dosť pohodlne žije, mu spočiatku i clivo bolo, ale teraz už privyká i tam. V okolí — ako to všeobecne známo — sa nachodia zaujímavé kovy. Ja zo skúsenosti viem: vesuvian,¹⁸⁶ grossulár,¹⁸⁷ desmin,¹⁸⁸ wollastonit,¹⁸⁹ analcim,¹⁹⁰ ichthyophthalm,¹⁹¹ kýz arzénový,¹⁹² glaukonit,¹⁹³ bizmutový leštenec,¹⁹⁴ kýz medený,¹⁹⁵ blauspath¹⁹⁶ atď. Brat Eduard zbiera, a

¹⁸⁵Jozef Szlávy (1818 — 1900) — maďarský politik. R. 1867 bol poslancom, r. 1869 ministrom obchodu a r. 1872 za krátky čas ministerským predsedom. V r. 1880 — 82 bol spoločným rakúskouhorským ministrom financií.

¹⁸⁶vesuvian — inak idokras, kremičitan hlinito-železito vápenatý. Vyskytuje sa na kryštálických bridliciach alpských, na vyvretej vezuvskej láve a inde.

¹⁸⁷grossulár — hessonit, druh granátu. Je jeden z prirodzených kremičitanov vápenato hlinitých. Je to obyčajne egrešovozelený nerast kontaktných vápencov.

¹⁸⁸desmin — patrí do skupiny zeolitov, vodnatých kremičitanov vápenato-hlinitých. Sú to nerasty málo tvrdé a pomerne ľahké.

¹⁸⁹wollastonit — typický nerast kontaktne (dotykom) zmenených vápencov. (Kontaktná metamorfóza je premena hornín pri styku s vyvreninou.)

¹⁹⁰analcim — patrí do skupiny zeolitov, je to tiež vodnatý kremičitan hlinito-sódnatý

¹⁹¹ichthyophthalm — staré označenie apofyllitu, patriaceho do skupiny zeolitov. Je to jediný vápenatý zeolit bez hliníka s prísadou florencianu draselného.

¹⁹²kýz arzénový — arzénopyrit (Sírník a arzénid železa, nerast zo skupiny markasitu, vyskytuje sa hlavne na rudných žilách.)

¹⁹³glaukonit — nerast príbuzný sľudám, sluhu obyčajne zemitého. Je dôležitou súčasťou morských usadenín, najmä v pásme miernych hĺbok.

¹⁹⁴bizmutový leštenec — Dnes sa výraz leštenec pre skupiny sírníkov a sírnych solí už málo používa. Bizmutin je prirodzený sírník bizmutitý,

nazbierané minerálie ochotne zamieňa za druhé, ktoré nemá. Ináč tu žije drahšie ako v Bogšáne, azda pre blízkosť troviacej Oravice: 4 vajcia 10 gr., 2 kurčatá 80 gr., 2 kačice 1 zl., štvrtka zadnej teľaciny 2 zl., cent sena 3 zl., 1 kila zemiakov 2 zl., 100 hláv kapusty 4 — 5 zl., kila pšenice 3 zl. 50 — 4 zl. 50 gr., kila ovsu 2 zl., kukurica 3 zl. 20, cent svine po 20 — 24 zl., okov piva¹⁹⁷ 7 zl., víno 6 — 7 zl. (teda lacnejšie od piva?), mäso 1 funt 16 gr., svinská masť oka (21 funta) 9 gr., funt masla 90 gr., zajac 70 gr., 2 morky 3 zl.

Aj Michal Chrástek ma ľutuje, že ma prinútili presťahovať sa do Kremnice. Ovocinár, zložený Antonom Penzlom a Maticou vydaný, sa už tlačí, hotových je už štrnásť hárkov. Členovia Matice slovenskej sa množia a splátky dochodia síce pomaly, ale riadne.

Vo svojich úzkostiach obrátil som sa i na Adolfa Hamla, aby aj on v mojej záležitosti a v môj prospech čo možno konal; on mi to podľa možnosti sľúbil urobiť. Nie mi je vedomo ďalej, či konať chcel, a či niečo konať mohol. No ale, pravda, všetky moje námahy v tom smere neosožili nič.

Martin Čulen 21. novembra bedáka tam v Levoči, že už tak skoro mám odcestovať v takej pozdnej ročnej dobe, a čo najhoršie, v takej hrozne planej chvíli. No ale napokon nestalo sa to tak, pretiahlo sa až do mája; mali teda tí páni aspoň toľko slušnosti, že ma vyhnali až do príjemnej jarnej doby.

Od toho času, ako k nám prenikol chýr, že nás umienili rozprášiť, v tú dobu, ako sa to kľúlo a vykľúlo, som mnoho podstúpil — tie klebety, tá neistota ma nadmier rozčúlili. Nepokoj, bezsennosť, ba i výčitky musel som znášať. Písal som na všetky strany, slovom, všetky moje zmysly týmto predmetom boli zaneprázdnené. K tomu prišla na zúfanie planá chvíľa, chladné hmly, dažde, strašné blato, chorí na všetky strany. Jedni ma ľutovali, druhí sa tomu tešili a iní šomrali, a to otvorene, to za chrbtom mi robili výčitky, že či mi to bolo treba, že som si to sám zaviniť atď. Títo, čo tak súdili, boli zväčša z rodiny, ktorí majú len hmotný záujem pred očami, videli a cítili len to, že musím dom, lúky, svoju dobrú postać opustiť a neistotou ju zameniť. Prichodilo sa mi na všetky strany brániť a nejedno trpké slovo ako knedľu prehltnúť. Povodilo sa mi asi tak, ako keď dobre zakorenený strom majú násilím vytrhnúť a presadiť — a tvrdo to ide, keď strom už do tej zeme pustil hlboké korene. Strpčený a urazený na duši som tento rok, pre mňa prepamätný, skončil.

A v napnutosti, v rozčúlení, akého som ešte nikdy predtým neskúsil, vítal ma i nový rok 1868. Keď sa bola rozniesla zvesť, že ma z Brezna hodlajú preložiť, umienili si Brežňania meštianskeho stavu, ktorých nemalý počet (ba i medzi odporníkmi, vynímajúc najzaťatejších, sa kde-tu jeden nachádzal), vystrojiť k ministrovi prosbopis s vyslanstvom, aby od toho upustiac, ponechal ma i naďalej v Brezne. Tento úmysel som oznámil svojim priateľom a prosil o ich mienku. Jedni to schvaľovali, druhí to urobiť odrádzali, tým odôvodniac vec, že škoda času, ustávania a výdavkov, keďže tá vec je už tamhore ustálená a vláda mne kvôli svojich ľudí, ktorým je v mnohom zviazaná, kompromitovať nebude chcieť. Tá vec, politickou vrchnosťou predložená štiavnickej banskej správe a tam pripravená, bola odovzdaná ministerstvu. Bolo nás i tak kopa predložených, i tí sa museli podriaadiť, nuž a so mnou by výnimku neurobili.

Takto mi písal Titze, tajomník pri banskej správe, a Adolf Haml, teraz Barsy, finančný radca

vyskytuje sa hlavne v Bolívii, kde je i banskou rudou bizmutovou.

¹⁹⁵kýz medený — čiže chalkopyrit, dôležitý je ako medená ruda. Vyskytuje sa hlavne na žilách, samostatne i s nerastmi iných kovov, ďalej na kontaktných ložiskách (s magnetitom a hematitom).

¹⁹⁶blauspath (nem.) — živec, patrí do najdôležitejšej skupiny zo všetkých kremičitanov

¹⁹⁷okov piva — Uhorský okov mal 0,5659 hl.

v Budíne; posledný ešte priložil, že on neverí, že by ma skutočne mali preložiť, a len ozaj potom, keby ma preložili, by azda bola namieste navrhnutá deputácia. Podajedni boli tej mienky, že by tým krokom — už či prosbopisom či vyslanstvom — obrátiac otobôž pozornosť ministerstva na seba, celú záležitosť rozdráždil a tiež nie ináč, keby som sa osobne ta vybral. V týchto okolnostiach má byť najmäúdrejšie podrobiť sa osudu, a keď už ináč byť nemôže, jarmo pokojne niešť. V tom zmysle mi písal Adolf Haml, 5. apríla 1868 Titze. Aj dr. Viliam Toelg ma odrádza cestovať do Budína. Jemu, ako Čechovi (Deutsch-Boehm),¹⁹⁸ predložili otázku, či hodlá ostať v Uhrách, a či sa vystáhuje; on sa, pravda, ako tu oženený, otec troch detí (a zle sa mu nevodilo) odhodlal tu ostať.

Švagor Karol sa v liste, písanom 12. januára 1868, zmienil o Švandovi, lesnom radcovi, Balašicovom následníkovi. On ho mal za veľmi dobrého, chlebového muža, ale sa sklamal v ňom, keď dopyčul, ako on, rodák Čech, hádzal po nás kamením, hákajúc s druhými biednymi havkáčmi, akí sme my nebezpeční ľudia, a tomu podobne do sveta baláchal, a to len preto, aby ukryjúc pred svetom svoj pôvod, preukázal sa ako veľký záštitník uhorskej krajiny. Také časy to boli. Vo veci brata Adolfa píše, že je odsúdený zaplatiť tristo zlatých následkom chýbajúcej pšenice v novobanskej baníckej zásobe. Väčšiu čiastku škody musí zaplatiť tamojší hutman; to druhé, čo zostane, budú sťahovať jemu.

Tohto teda 1868. roku boli sme my traja bratia podrobení premávkam — ako zo všetkého vysvitá, nie dobrovoľným, ale núteným — hoci, čo sa pohnútok týka, nie rovného pôvodu. Aspoň moja premávka, ako latináci posmešne hovoria, môj „Eor“,¹⁹⁹ bol inšieho charakteru. Brat Eduard bol vypudený z Altwerku ešte predošlého roku, a ako mi to v liste zo dňa 18. januára 1868 píše, preložili ho do Čiklova k medenej hute a medeným baniam. Ale to sa stalo tak: jeho vlastný pisár a odprášený kočiš ho u predstavených zažalovali, že si v Altwerku dal skrz podriadených robotníkov záhrady okopávať a lekvár variť. Čo vo veci bolo pravdivého, čo nie, neznám. Preložený bol do Čiklova; ale tam zdal sa úplne spokojným.

V Spiši šli veci svojou cestou. Test' začal sa častejšie ponosovať, menovite mu nohy puchli. Ako zvláštnosť chcem pripomenúť, že ženby mojich švagrov a vydaje švagrín za najhlavnejší motív uvádzajú žiadosť vykrútiť sa z domu spod ferule, zvlášť matkinej ferule, a samostatne sa môcť pohybovať. Takhl'a švagor Imro Grozer, tento neprestajný záletník vyňuchal zase akúsi Wilhelmínu Waleschovú ako jemu prozreteľnosťou súdenú verenicu. Má vraj prejať majetok Klyssov pri Bardejove a tam s ňou hospodáriť. Ale nevydarilo sa; prečo, neviem. Ešte azda nebol dosť vyskúseným záletníkom.

Počiatkom roku 1868 je Hlavatý už v Prahe ako tajomník námestnej rady, v lesnom oddiele, Mišo Csaszakóczy je už na jeho mieste v Brezne (z Beňuše), Markus a Mandelík sú ešte na svojom mieste, ale dokonale rozkývaní a každú chvíľu prichystaní na cestu.

Mikuláš Ferienčík, redaktor Hlásnika, mal už vyše dvetisíc predplatiteľov; do samej Banskej Bystrice chodilo ich do sto výtláčkov, ale, čo je divné, od Banskej Bystrice po Brezno, teda celým vidiekom, bol len jeden predplatiteľ! On by bol ochotný vydávať Hlásnika i dva razy do mesiaca, keby sa našiel niekto, čo by ručil päťtisíczlatovou kauciou, a tu spomína Chrástek, či by to neurobil Janko Čipka. Teda zase ten Janko! Mne sa zdá, že on to neurobil, lebo Hlásnik nevychodil, a ani teraz (r. 1902) nevychodí len raz do mesiaca.

Pavol Kuzmány, teraz úradujúc vo Viedni ako hlavný účtovník rakúskeho Credit Anstaltu,²⁰⁰

¹⁹⁸(nem.) Nemecký Čech. (Českého pôvodu, ale nemeckého zmýšľania.)

¹⁹⁹Totíž nútený odchod.

²⁰⁰(nem.) Úverového ústavu.

mi 12. marca 1868 v mene Kalinčiakovom píše, aby zašiel k superintendentovi Jánovi Chalupkovi²⁰¹ a ho požiadal, aby všetky svoje spisy jemu zaslal, aby sa mohli vydať dovedna tlačou. Samove Chalupkove básne sú už práve vytlačené a hotové na odpredaj.

Vo fašiangu sme boli v Spiši, bolo veľa snehu. Švagar Karol mi 13. marca oznámil, že Andrej Kaldrovič, stojaci teraz vo veľkom renomé, vymenovaný je vládou za inšpektora hrádokých erárnych majetkov. Toto istotne pekné a výnosné postavenie tento maznák šťasteny neprijal a odhodlal sa ďalej pokračovať na štiavnickom rebriku. Ej, veru tomuto nášmu „Asinus zebra, animal pulchrum, vili pabulo contentatur“²⁰² už bodliak nechutil, apetít sa mu spanštel, a preberal sa v úradoch a v hodnotiach ako v zhnitých hruškách. Moje žitko pošliapané, jemu žitko kvitlo. No ale ho chudáka rak zjedol.

Dňa 28. marca 1868 zbiera Viliam Pauliny-Tóth účastinárov na sporiteľňu, zakladanú v Martine; na evanjelické nižšie gymnázium,²⁰³ tiež v Turčianskom Sv. Martine, hľadá patrónov. A tak pri všetkých mojich — a veru i hmotných — pohromách musel som často siahať do vrecka. Ale veru, čo sa vďačnosti a ochoty týka, mohol som sa hocikomu vyrovnáť.

Dňa 29. marca 1868 mi švagar píše, že sa pri banskej direkcii prejednávala penzia môjho kremnického predchodcu, pána Karola Taibera, kráľovského banského ránehojča, a keď po odbavení tejto otázky prišla reč na jeho nástupcu, tu sám hlavný banský gróf barón Medniansky prízvukoval, že sa tu načim prísne držať ministrovho nariadenia, podľa ktorého je určené, že to miesto ja mám nastúpiť. Proti tomu výroku teda nebolo možno nič robiť a konať. Moja záležitosť tým bola úplne vybavená. Ako statočného Taibera odbavili, to už vieme. Homo homini lupus non autem homo.²⁰⁴ Mal dostať za svoje verné dlhé služby vyznačenie, a dostal — horkú bryndzu. No ale, však vždy kríže a hviezdy neudeľujú za čisté zásluhy, ale aby si ľudia — často veru darebákov — získali.

Pri takýchto okolnostiach som sa ešte mohol pokladať za šťastlivého, že ma už dávno, prv neodhajčovali; náš brezniansky krúžok bol naštrbený už vlni v jeseň a pokračovalo sa v naštrbovaní ďalej. Keď som vedel, že moje bytie v Brezne ďalej je už úplne znemožnené a ja skutočne len svojim dobre pracujúcim mám zaďakovať, že ma zimným, nevhodným časom neodsánkovali na moju novú postać do Kremnice, alebo hen do Kapnikbane. Vidiac rapídne sa blížiti čas svojho odchodu, odhodlal som sa s ťažkým sice, ale už odhodlaným srdcom obzrieť si svoje budúce hniezdo Kremnicu a postarať sa o hospodu.

Písal som prv na svojho bratanca Tonka Aschnera, mestského úradníka, a tak potom v porozumení s ním vybral som sa 6. apríla na výzvedy a ohľady. Vybral som sa včasráno, aby som ešte ten istý deň došiel na určené miesto. Zosadol som v hostinci pod „Korunu“, v Dolnej ulici, niže brány vpravo tretí dom od rohu (druhého hostinca v ten čas tam nebolo). Druhý deň ráno vybral som sa k bratancovi Tonkovi, dobrosrdečnému človeku, bývajúcemu naľavo vyše Svätajánskej brány vo vlastnom, i teraz ešte jeho dome, v záhrade na vršku. S ním som sa, pravda, už poznal, ale nie s ňou — s druhou jeho ženou. On bol v záhrade, ona v chyži, a tam na môj návrh sme sa uzrozumeli, že sa jej ja neznámy predstavím sťa klenotník Silberstein. Tak sa stalo: predstavený som jej bol ako taký a chmatnou výrečnosťou nahováral som ju na kúpu zlatých, strieborných, na posmech lacných, ale krásnych vecí. Ona ma odmietala, ja som sa stával tým dotieravejším a vtom, kým sa Tonko kus odchýlil do

²⁰¹k superintendentovi Jánovi Chalupkovi — správne k administrátorovi superintendencie (biskupskému námestníkovi), keďže Chalúpka ním bol

²⁰²(lat.) Tento somár v podobe zebry, pekné to zviera, uspokojí sa aj s podlejšou trávou.

²⁰³Na evanjelické nižšie gymnázium (martinské), ktoré bolo tiež slovenské ako i revúcke, a preto ho naši buditelia podporovali ako i tamto.

²⁰⁴(lat.) Človek býva človeku vlkom, ale nie človekom.

bočnej izby, roztvoriac ramená, prchko som sa priberal ju pobožkať. Čo by sa bolo ďalej stalo, neviem, ale ona, myknúc hlavou nazad a stiahnuc obrvy, povážlivo na mňa zaškúlila; no vtom sa vrátil Tonko, zasmial sa hlasito a predstavil ma rýchlo už potom sťa svojho bratanca, jej švagra; a už potom pri všeobecnom smiechu bezočivý Silberstein, pripustený na milosť, sa bez prekážky dostal k bozku.

Po tomto intermezze šli sme dulovať hospody, a takú našli sme v druhom dome nižšie minciarne, na prvom poschodí, kde som vo dvore mal prisľúbenú i stajňu. Pod nami v prízemí bola krčma, nad nami v druhom poschodí býval lesný majster Kastner. Mali sme dve izby na námestie, jednu do dvora, k tomu kuchyňu, komoru a pivnicu. Večeral som u Aschnerov, poslal som list o výsledku domov a priložil som doň fialky, ktoré som deň predtým nazbieral v údolí Jalnej, a tým nadobudol povedomie, že toto podnebie je predsa voľačo teplejšie ako breznianske, kde v tej dobe ešte fialky nekvitli; lebo musím doložiť, že sa ten rok nakopený sneh topil veľmi pomaly. V Kremnici na kalvárii a Volle Henne ešte v polovici mája ležali veľké kruhy snehu a okolo nich sa statok pásol. Druhý deň zatým odobral som sa spiatky a nocujúc v Banskej Bystrici, vrátil som sa tretí deň domov.

Nastali nám teda starosti, spojené s presťahovaním. Museli sme si porobiť poriadky s domom a živým statkom, a čo sa nám so sebou brať nehodilo, museli sme, sčiasťky pod rukou, sčiasťky potom licitando predávať. Slovom, mali sme plné ruky práce a hlavy naplnené starosťami. A ku všetkému tomu to žalostivé lúčenie, ktoré nám ku koncu nastalo.

Nebolo ináč možno. Musel som so ženou a troma deťmi, Bertou, Mariškou a Gustávom-nemlupniatkom po svojom pätnásťročnom tunajšom spokojnom úradovaní opustiť Brezno, svojich priateľov, známych, svoj vlastný dom a všetko, čo k tomu patrilo, a celý ten, mne už tak k duši prirastený kraj a jeho rýdži, korenný ľud. Áno, musel som to všetko opustiť, lebo už 29. marca 1868 vystavený príkaz štiavnickej banskej správe s podpisom (v neprítomnosti hlavného banského grófa baróna Mednianskeho) banského radcu Richtera a účtovného radcu Krafťa bol mi doručený koncom marca, v tom zmysle, že už 20. septembra 1867 uhorské ministerstvo rozhodlo, aby som prejal službu kráľovského uhorského banského lekára v Kremnici. Tamojší kráľovský banský ránehojč Karol Taiber bude totižto daný do odpočinku. A ja mám svoj úrad oddať svojmu nástupcovi dr. Jánovi Salavovi a po oddávačke prejsť do Kremnice a tam prejať úrad od pána Karola Taibera, kde mi potom moja pláca a iné s tou službou spojené príjmy budú vykázané.

Z toho vidno, že som ja už pred piatimi mesiacmi bol určený na presťahovanie; a že sa to až na šesť mesiacov, do mája — do pohodlnejšieho obdobia roka — dalo pretiahnuť, to istotne môžem zadakovať len účinkom svojich dobrých priateľov, čo mi veru bolo vítané.

Keď sme popredali zbytočné veci, odoslali kravy a náradie tri dni vopred so slúžkou, po odbavenej licitácii sme sa pobrali z nášho vyprázdneného domu na tri dni do milého pohostinného domu do susedov: k nášmu priateľovi, kmotrovi Jankovi Čipkovi, kde nás za ten čas on i so svojou nám tak vzácnou a vážnou pani matkou pohostinne prijali. Za ten čas sme vykonávali to tak ťažké, tvrdé lúčenie sa na všetky strany. A toto bol azda zo všetkého najtvrdší oriešok; skúsil som, videl som, že veru tu zanechávame opravdivých, nám dobreprajúcich ľudí, a vyznám pravdu, že sa mi pri tej príležitosti nejedna silou-mocou zdržiavaná slza na líce a na bradu vykradla. Keď sme pri poslednej večeri sedeli s dôvernými priateľmi, zaznel tamvon na námestí pod oknami pekný štvorspev „Kto za pravdu horí v svätej obeti“ a ešte niekoľko tejto podobných piesní sa po námestí rozliehalo, a do našich srdiec vlievali žiaľ, ale i potechu. Boli sme veru hlboko dojatí týmto neočakávaným vyznačením. V ten čas bavil sa práve spomenutý už šialenec Švanda, lesný radca, v úradných

záležitostiach v Brezne, a v predvečer môjho odchodu sedel, ako mi to lesný majster sám vyprával, s ním v hostinci; čujúc spev a vyzvediac sa, komu znie, začudoval sa vraj, či som ozaj toľkej populárnosti požíval, na čo Schärffl dosvedčil, že veru veľká väčšina za mnou banuje. No a tento Švanda bol ten, čo chytajúc sa za hlavu v Štiavnici o nás hrúzy vyprával a nás ako krajine nebezpečných ľudí omachľoval. Nuž, a čo mu to osožilo? Nezadlho potom sa stratil, „pošol“, skadiaľ prišiel: vyfajčili ho.

7. mája 1868 sme sa konečne horko-ťažko rozlúčili. Sestra Petronela, nadmier rozžalostená, ostala bývať v Brezne. Moji priatelia Janko Čipka, Samko Lopušný a Janko Kozelnický — už z nich (5. marca 1902) len tento posledný žije — vypevradili nás až do Lopeja, a tam sa roztrhlo ostatné ohnivo lúčenia. Smutní, mlčanliví poberali sme sa už teraz sami, na dvoch vozíkoch, do vyhnanstva. Na prvom sme sedeli my rodina a Gustíkova dojka, na druhom vozíku viezli sa naše príručné veci.

V Banskej Bystrici sme nocovali v hostinci u „Rakov“. 8. mája pohli sme sa ďalej, na obed došli sme na kozelnický most, k pani „Polievočke“ — ako hostinskú prezývali. Ona volala sa vlastne Suchá, pochodila zo Zvolena a vyznačovala sa veľkou ochotou v obsluhovaní hostí a rozchýrená bola ako znamenitá kuchárka — k tomu všetkému neúnavne mlela bystrým jazykom. Toto len preto spomínam, že tie miestnosti a osobnosti v ten čas, pred jestvovaním terajšej železnice, boli veľmi často spomínané a v okolí dobre známe.

Keď je tu spomienka o kozelníckom moste, vlastne o pani „Polievočkinom“ hostinci, chcem ešte pripomenúť, že keď sme sa po niekoľkých rokoch tu stavili, idúc cez Brezno do Spiša (Gustík bol vtedy asi päťročný), doviezol sa mošovský barón Révay²⁰⁵ na štyroch koňoch a zosadol tiež k obedu ku osobitnému stolíku. Tento pán barón mal byť veľkým podivínom, ako to už u veľkých pánov nezriedka býva, a trávil väčšiu časť svojho príjemného života v Káhire. A tak nie div, že v svojom komonstve mal i mladého černocho, veľmi živej povahy, v krásnom, pestrom tureckom a či arabskom kroji, s bielym turbanom na hlave, ale i so svojou blýskavo-čiernou tvárou, a ešte blýskavejšími očami a krištáľovými zubami. Pohyboval sa a krútil ako had a mrvil sa neprestajne, akoby svoje široké šaraváry mal plné mravcami. Videl som už dosť černocho, však hľa pamätám, že v Bystrici bol kedysi i tančmajster černoch Nantez, a vo Viedni r. 1848 bol v légii v technickom (T) oddiele černocho, a to veľmi hrdý v rovnošate legionára. Nuž, čo mne bolo známe, nebolo známe mojim deťom a úbožiatka, domnievali sa, že majú živého čerta pred sebou a túlili sa ku mne pri každom jeho smiešnom samopašnom kotrmelci. Najväčšmi prestrašený bol náš bielušký, útly chlapček Gustík; keď ten mladý čertík, rozťahujúc tvár, vyvaľoval naň krásne veľké okále, tu chudiatku Gustíkovi klovalo srdiečko ako vreckové hodinky. Černoch-čertík obedoval spolu so svojím pánom a pomer medzi nimi sa nám videl byť celkom kamarátsky, priateľský. V Mošovciach hľadeli vraj ľudia naň s podivením, keď si na slobodnom pred kaštieľom hovel tak svojím prirodzeným spôsobom: skákal, vyťahoval sa, na hlave stával a vystrájal tomu podobné šarapaty. Čosi naňho prišlo, možno azda jemu nezodpovedajúce podnebie ho zahubilo, a on ďaleko, ďaleko od svojho vrúceho rodiska musel vliezť do chladnej našej zeme.

Popoludní 8. mája 1868 sme došli na moje nové stanovisko, do Kremnice, asi po štvrtej hodine popoludňajšej, a prvého známeho pred Ritterovým sklepom, pred kláštorom na námestí, som zazrel Tonka Aschnera, ktorý nás prvý vítal. Zatým sme vtiahli rovno na našu hospodu a — stali sme sa Kremničanmi.

Ešte mi jedna príhoda v pere ostala. Keď som sa totižto pred mesiacom vracal z výskumu do

²⁰⁵barón Šimon Révay (1820 — 1880) — veľkostatkár v Mošovciach

Brezna domov, stretol som sa nižšie Buče s Andrejom Kaldrovičom. On si sám svoje pekné koníky v bričke poháňal. Zastali sme. Pýtal sa ma, kde som bol. Ja mu na to: „Však ty dobre vieš — tam, kam ste ma poslali.“ Usmejúc sa a odkašlúc, odpovedal: „Daj tomu pokoj a uspokoj sa; čo by ako, pre teba nebolo viac v Brezne na obštatie.“ — „Zbohom!“ — „Zbohom!“ Rozišli sme sa. Ja som ho už potom viac nevidel.

Môj pobyt v Kremnici od 8. mája 1868

A tak teda sedeli sme už tu s tým presvedčením — a pred naším odchodom, pri lúčení tak často opakovaným uistením — že sa po krátkom čase navrátime do nášho Brezna. Ja že sa dám do penzie a potom ako súkromný lekár vtiahnem zase do nášho domu. Tak sme to opakovali našim priateľom, a tak sme to skutočne mysleli. Ale časy sa menia a my sa meníme v nich.

Pomaly sme sa uhniesdili. Ako rečeno, mali sme na hospode dve izby na náместie, tretia — moja ordinačná izba — mala oblok ponad strechu prosto do komína. Môj vis-a-vis bol starý vrabec v tmavom habite, učadený dymom. Prebýval v komínovom otvore, kde prijímal i vizity početných vrabcov. Nuž toto bol predmet môjho záujmu v prázdnych chvíľach. Cez moju izbu bol vchod na pôjd, kde sa vešiala bielizeň. No, to ako to: ešte s tým by sa človek bol akosi spriatelil, ale sľúbenú stajňu mi krčmár de nomine et omine Grobl, rectius Grobian,¹ nijako nechcel prepustiť, lebo on tú, i keď veľkú, potrebuje pre svojich prespolných hostí. Nepomohlo nič, ani prosenie ani „gröblovanie“;² a ja som sa musel uspokojiť, a ešte som sa tešil, že tak vypadlo, lebo stajni tu s hospodami málo jesto k dispozícii. Musel som statok usalašiť celkom na druhom konci rínku, na juhovýchod, za (bývalým) kostolom, nad strmým mestským múrom v susedstve žálárnej veže — tak kravy ako kone. Bola to v tom ohľade bieda, statok tak od ruky mať. Naše šťastie, že sme mali z Brezna spoľahlivého kočiša a slúžku.

Moja žena, od mala navyknutá na hospodárstvo, a ja milovník záhrad, vzali sme do prenájmu záhradu vyše kráľovskej nemocnice v ústí dolinky Neugrund³ za štyridsaťosem zlatých, kam sme častejšie s deťmi vychádzali, ba niekedy tam i obed varili. Rok bol veľmi úrodný, zvlášť na ovocie — urodilo sa nám jablák tak okolo päťdesiat kíl, a pretože v druhých krajoch bola ovocná úroda planá, prišli s vozmi tam od Prievidze a predali sme toho moc, a ešte i nám zvýšilo na domácu potrebu dosť, tak sa nám prenájom hojne vyplatil. Okrem toho sme mali zemiaky, ktoré už boli vysadené, a tiež zeleniny a vlašských orechov.

Toto, čo sa týka našich súkromných, domácich záležitostí. Svoje služobné veci som si tiež zariadil. V banskom úrade dočasným predstaveným bol Jozef Lenger markšajder,⁴ nám voľačo príbuzný — dobrý, statočný páňko, ku mne veľmi prívetivý. Taký bol aj Karol Taiber, môj predchodca, s ktorým bez príčiny tak zachodili ako so mnou. Niekoľko ráz ma povolal na obed. Oddal mi službu a do všetkého ma láskavo uviedol, upozorniac ma na všetky okolnosti, ktoré mi boli nové. Predstavil som sa všade pri úradoch a kde toho bola potreba. A tak vo meno boha pustil som sa touto novou koľajou.

Inteligencia, najmä úradníctvo, zazerali na mňa nedôverčivým okom, akoby som ich mal uhryznúť; ale sa to — pomaly síce, ale potom úplne — stratilo. Keď videli, že som nikoho neprehltol, nedôvera zmizla a nasledovala prívetivosť a priateľstvo, a sami tí Nemci, čo sa im v slovenčine jazyk zapletal, radi sa mi akoby z prítulnosti po slovensky prihovárali.

Čo sa môjho materiálu liečenia, ľudu, a najmä čo sa robotníctva týka, to v porovnaní s breznianskym okolitým obyvateľstvom telesne a veru i duševne bolo pod rovňou. Toto je

¹(lat.) Menom i výzorom Grobl, ozajstný Grobian.

²(nem.) Hĺbanie, (daromné) premýšľanie.

³(nem.) Nový pozemok.

⁴(nem.) Banský merač, vymieravač.

národ vycivený, bledý, slabý. Tak sa zdá, sčiasťky podľa rodu, od stá a stá rokov skrpateného plemena, a sčiasťky — a tá sa zdá prvou a hlavnou príčinou — následkom zamestnávania podzemnou, vždy mokrou prácou, odlúčenou od slnečného svetla a čerstvého vzduchu. K tomu treba pripočítať nedostatočnú chovu, takmer celý týždeň kapustná polievka, a keď tej niet, vrelá octová polievka, naliata na varené zemiaky. V sobotu večer varená kapusta s haluškami a čo hrdší, v nedeľu na obed solené mäso s krúpami. Najväčšia čiastka baníkov býva po okolitých vrškovatých obciach. Ráno o druhej hodine ich budia, vtedy si zaje kus chleba, a ak má za čo, vypije k tomu trochu pálenky. O tretej, keď sa zhromaždili po príhodných hľbach, tiahnu pri lúčoch vrchom do Kremnice: mladší vopred, starší vzadu, tamti kliesnia v zime v snehových víchroch zafúkaný chodník, a tak chrčiac a zdýmajúc kráčajú, aby nezameškali na bani štvrtú hodinu a neboli pokutovaní. Tam ich potom hutman značí a vyvoláva po mene, pričom sa každý musí obrátiť okolo stĺpa čnejúceho v izbe; zatým nasleduje pekný, jednoduchý, prenikavý nábožný spev, a tak každý s kahancom v ruke spúšťajú sa rebríkmi — zriedkavejšie visiac na povraze — do priepasti. A bohužiaľ, ne jeden z nich viac slnka dňa neuzrie, alebo keď ho uzrie, vynesení pomocou druhých, ožobráčený, dolámaný, dodrúžganý bol odovzdaný mojim rukám. Tamdnu v rozličnej hĺbke, v rozličných podzemných doloch vftali, strieľali, kopali, hrabali, skálie na vozíkoch odvážali atď. — zriedka v suchom, obyčajne v mokrom, zamazaní až na nepoznanie. Na niektorých miestach, kde sa chemickým spôsobom kopaniny, kovy rozpadávali — napríklad železné kýzy⁵ — týmto činom sa vyvinuje toľká teplota, že tam takmer len nahí a s častým polhodinovým-hodinovým premieňaním môžu pracovať.

Po jedenástej predpoludní vylezú von, v gápľi sa preoblečú,⁶ umyjú a tak už ustatí zase hodinu cesty jachajú domov. Dôjduc do bytu, strovia horespomenutý obed, a pretože sa títo dedinčania takmer napospol zaoberajú hospodárstvom, po obede hneď sa berú sedliačiť a pracujú, najmä v lete, kýmkoľvek vidia. Pri toľkom zamestnaní a nedostatočnej chove práca mu tvrdo, lenivo ide od ruky. On málo spraví, a tak i málo zarobí, a oba tieto účinky zle pôsobia: on je biedny robotník a biedne býva obyčajne i jeho potomstvo, a to hlavne mužské, lebo ženské sa predsa viac pohybujú na božom bielom dni.

A predsa títo otroci sú radi, že koľký-toľký istý groš dostanú do ruky, aby mohli zaokryť svoje mimoriadne potreby. Ak sa stane chorobou alebo vekom práceneschopným, dostane províziu⁷ — keď umrie, dostane i jeho žena; ba i jeho deti do istého veku dostanú províziu — a to láka, a právom tých chudákov. Vek majú neobyčajne krátky. Stupári meštiaci majú síce zväčša menej ťažkú prácu, a majú ju nablízku, ale paprú sa vždy a vždy v blate, vo vlhkom zdusenom povetrí, a títo sú ešte viac skrpatení, suchotári, škrofulózní ako rýdzi baníci. Neobyčajne veľa gogol'atých jesto.⁸

Krem týchto baníckych robotníkov rozličného druhu a k nim patriacich kováčov, tesárov, kočišov atď. mal som ešte opatrovať hutníkov zo striebornej huty (tej už dávno niet), potom lesných robotníkov, rubárov a uhliarov kremnického okolia, a konečne elitu robotníkov, asi šesťdesiatich minciarov.⁹ Ku koncu som ich mal s privátnymi vyše sto dvadsať; mnohí z týchto minciarov, robotníkov všakovej kategórie — topiarov¹⁰ a minciarov kupujúcich peniaze, boli vážni mešťania, domoví páni, a boli kráľovskou mincou obstojne platení.

⁵železné kýzy — čiže pyrity, patria medzi najčastejšie nerasty

⁶v gápľi sa preoblečú — bola to zrejme miestnosť pri gáplivom (hríadeľovom) zariadení, dôležitom pri vtedajšom primitívnom spôsobe baníctva

⁷dostane províziu — tak volali banícku penziu

⁸veľa gogol'atých jesto — hrvoľatých, to jest chorých na štitnu žľazu

⁹asi šesťdesiatich minciarov — zamestnaných v mincovni, kde sa razili peniaze

¹⁰topiarov — zamestnaných pri vytápaní rudy

Nuž keď už aj chova breznianskeho kráľovského rubára nevelmi sa líšila od chovy kremnického banského robotníka — len natoľko, že ten predsa viac si hovel haluškami, mliekom a guľášou — jeho práca v slobodnej prírode, kde bol azda započatý a porodený, dopustila vývin jeho tela, jeho kostí a svalov, a handelčan bol vcelku Apolónom oproti týmto trasavým trpaslíkom s vypučenými kolenami. Dlhý som musel privykať na pohľad na tieto ľudské mátohy. A bolo to rozoznať i v predpísaní liekov: u baníkov pôsobila tretina toho kvanta drastického lieku, čo som handelčanovi predpísal naraz (a mi pritom ešte nespokojný hundral, že to pre neho maštrancia preslabá); polovica toho kvanta bola už tomuto baníkovi priveľká.

Ako sa všetko na svete mení, tak za času môjho dlhého úradovania stali sa i tu premeny. Tak zanikla časom strieborná huta, keď v Štiavnicí vystavali veľkú centrálnu hutu; osobníctvo prešlo sčiasťky do penzie, sčiasťky prešlo do inších prác. Po vyrovnaní mesta s lesným erárom rubári a uhliari sa tiež potratili. To isté bolo badať behom času pri baníckom personáli, ale počet robotníkov pri sviežom kovaní peňazí pre cudzozemsko (Berlín, potom Bulharsko) a pre uhorské krajiny sa rozmnožil, a keď znovu podujali hlavnú dolňu cisára Ferdinanda, nabrali veľa, pravda, najviac súkromných robotníkov, a títo tiež požívali výhody liečenia a peňažitej pomoci v chorobe, len penzie nie, a preto prispievali len polovicu, to jest tri percentá do pokladnice nemocných. V počte robotníkov panoval teda podľa okolností prilevok medzi osemsto — tisíc chlapmi, vcelku teda menej ako v Brezne, ale ľud toto oveľa maznavejší od tamtoho. Chorých bolo od šesťsto do tisíc ročne; a tu vedieť načas, že niektorí jednotlivci pochoreli i viac ráz do roka. Všeobecne, kremnické osobníctvo preukazovalo oveľa väčšie nároky na lekársku pomoc ako drevotárski otužení robotníci.

Moja ochodza¹¹ siahala z Tekovskej stolice do Turčianskej a Zvolenskej. Mená obcí a jednotlivých taní¹² sú: Kremnica, Veterník, Piargy, Blaufus, Dolný Turček, Horný Turček, Sklené, Horná Štubňa, Dolná Štubňa, Kráľovské Mosty, Bartoška, Kunešov, Lúčky, Kopernica, Horná Ves, Ihráč, Šváb, Bartošova Lehôtka, Jama č. 1 a č. 2, Kremnička, Podhradie, Jalná, Železná Breznica — spolu 25; z tých jedno mesto, štyri samotné bydliská a dvadsať obcí. Z nich poniektoré boli obývané jednotlivými robotníkmi a časom i z tých niektorí vymreli alebo sa rozišli, ako v Kopernici, na č. 1 a 2, v Podhradí. Najhlavnejšie, to jest robotníkmi najobývanejšie obce (čo sa totiž počtu mne zverených robotníkov týče) okrem Kremnice boli: Kunešov, Piargy, Lúčky, Blaufus, Horný a Dolný Turček. Farností, pri najrozsiahlejšej robote, bolo v mojom okrese pätnásť. S menením robotníctva menili sa i ony, ale viacej ich nebolo, lež menej áno. Moje najďalšie vychádzky boli do Turca na ceste z Dolnej Štubne proti Banskej Bystrici na Bartošku — dvadsaťšesť km a na Železnú Breznicu vo Zvolene od Hronskej Breznice (teraz železničný uzol¹³ do Štiavnice a na Levice) hore dolinou — tiež dvadsaťšesť kilometrov.

Na tieto dva body, obývané poľnými, šiel som obyčajne na noc — a druhý deň vrátil som sa nazad. Často sa to i tak netrafalo, ale dosť i toho bolo, keď mal poľný početnú rodinu. Hoci som v Brezne robil vcelku dlhšie vychádzky, ľahko mi každý uverí, že mi veru ani tu neprichodilo leňošiť, ale že som dobre musel zabrať, a pritom s vekom pomaly ubúdalo i prepotrebnej pružnosti, a na viac miest pre neschodné cesty, napríklad na Blaufus, Kopernicu a Lúčky, som musel pechúriť, čo mi v zime, v planých chvíľach, fujakoch a dažďoch zle slúžilo. Telesné štrapácie aj tu veru boli ťažké.

Keď som týmto objasnil obzor novej stanice, vrátim sa zase k svojej domácnosti. Naša

¹¹moja ochodza (novotvar) — lekársky obvod

¹²(maď.) Majerov, osád.

¹³od Hronskej Breznice (teraz železničný uzol) — dnešná Hronská Dúbrava

hospoda sa nám čím ďalej tým menej zdala. Pretože sme boli navyknutí pohodlne bývať vo svojom vlastnom a sami osebe, ťažko nám to padlo žiť s druhými dvoma stránkami. Nad nami býval lesný majster Kastner, človek poriadny, ale pod nami bola krčma — tresku, krik, huku dosť, statok oddialený na druhom uhle rínku. Síce výhľad z okien na námestie sme mali veselý, ale nie taký veselý výhľad mali sme vnútri izieb. Hoci sme prejali hospodu vyprázdnenú, predsa sme v nej našli spoluobyvateľov, nežiadaných, neočakávaných a nanajvýš nepohodlných. Klincové diery v stenách a dverné obruby boli okrášlené červenými čačkami, akoby paprikou posiate, a táto nešťastná božia kára spúšťala sa v noci na našu nešťastnú kožu, vydržiavajúc hody. No ale pre nás to nebola zábava. A stalo sa teda našim heslom, že my už raz, a čo by čo bolo, s takou dotieravou partajou spolu nažívať nemôžeme a jedna z nás musí vytiahnuť; a pretože ona to nijak nezamýšľala, vypovedali sme my, a potom v októbri sme vytiahli, a tých červených honvédov nechali sme tam táboriť, kde sme ich našli my a potom oni nás.

Naše deti vžili sa skoro do nových pomerov. Chodili usilovne do záhrady a tam v príhodný čas pásli kravy a ich potom dohánali domov. Najmä Mariška (teraz Teschlerka, už stará mat') stala sa známou u bližších, ďalších susedov svojím smiešnym správaním, keď s batohom plným trávou na chrbte — malý smiešny škvrík — s dlhým prútom a dlhou vážnou tvárou hnala pred sebou ťažké, pomaly vykračujúce kravy. Bola to vôbec bystrá žubrienka, kdežto Bertika, ňou často a samopašne dráždená, vyznačovala sa tichou dobrotou. Letora tejto bola spozdilejšia.

Výhoda, ktorú som v Brezne nemal — a pri všetkej námahe a hoci bola taká prepotrebná, predsa som ju nemohol vydobýť — v Kremnici bola tá, že som mal pomocníka, čiže správne rečeno dozerača chorých, ako to v Štiavnicí menujú, špehúna. Tento človek, poslaný, kde bolo treba, pokonal i menšie chirurgické práce, a nemusel som sa unúvať, donášal mi správu o stave choroby. Okrem toho bola v meste nemocnica, kde sa štyria, v prípade potreby šiesti chorí mohli ošetrovať, čo ako mne tak aj robotníkom bolo veľmi výhodné. Najmä v baniach pokaličených sem donášali.

Ešte pred revolúciou započatá hlavná dolňa, ústiaca pri Hrone v susedstve Sv. Kríža pod menom Hlavná dolňa cisára Ferdinanda, bola pod ministrom Thinnfeldom,¹⁴ ktorý i po našich banských mestách konal vedecké cesty, jeho rozkazom zastavená, ale potom zase po niekoľkých rokoch pod uhorskou vládou¹⁵ pokračovalo sa v kopaní ďalej, a už teraz (r. 1900) je hotová, prevítaná až po samú Kremnicu v dĺžke 7491 siah a podzemné vody stekajú ňou do Hrona. Ja z mojej stránky pochybujem, že by sa týmto vítaním dier, pohlcujúcim milióny, pomohlo na nohy kremnickému baníctvu, padlému do zeme, ako to zrejme vysvitá z môjho tridsaťštyriročného pozorovania.

A to isté platí o Štiavnicí, kde tiež vyše sto rokov podbíjali od Hrona pri Rudnom až pod štiavnicko-vindšachtské bane takúže nákladnú a tiež míle dlhú Hlavnú dolňu cisára Jozefa. A aký toho výsledok tam? Čím ďalej, tým viac klesajú a z úžitku vychodia jednotlivé bane, umenšuje sa úradníctvo i robotníctvo, a na to miesto nastupuje neodškriepiteľný úpadok. Hja! Keď i pomocou vyvinutej, zdokonalenej techniky práca ide veselšie a pokrok v dorábaní náramne napreduje, predsa z druhej strany ľudská práca sa stáva drahšou, zlato, striebro je menšej hodnoty a ich dobývanie všemožnými strojmi a na to potrebný materiál sú drahé. Dobývané kovy nerastú, ani sa pomerne toľko nevyťažujú, žeby ich bolo nazvyš a tak teda nasleduje čo rok zrejmejší úpadok. Podľa prechovávaných nádejí by výsledok dokonalej

¹⁴Barón Ferdinand Thinnfeld (1793 — 1868) — rakúsky politik, roku 1847 patril k malej skupine liberálnych veľkostatkárov na štajerskom sneme. Od októbra 1848 až do r. 1853 bol rakúskym ministrom poľnohospodárstva.

¹⁵Pod uhorskou vládou — rozumej po vyrovnaní z r. 1867

hlavnej dolne mal byť skvelý, keďže vodami hatený prístup do hlbín, preplnených bohatstvom, sa stal teraz voľným. Ale skutočnosť nezodpovedá očakávaniu; pravda, zlato sa vydobýva vo väčšom množstve ako predtým, keď sa spôsob jeho dorábania na každom poli zľahčil, ale čo z toho, keď útrovy jeho dobývania ešte vždy jeho hodnotu prevyšujú, a čím hlbšie budú robiť, náklady budú tým väčšie. Tu by pomohla len mimoriadna hojnosť zlata, čo sa podľa doterajšej skúsenosti ťažko dá očakávať.

Podľa tu uvedeného, v živote ľudskom sa veľa prihodí — správne rečeno — mnoho sa zmení. Čo sa toho v mojom živote (posiaľ za sedemdesiatosem rokov) a v mojom tridsaťštyriročnom tunajšom prebývaní zmenilo! — Niektoré veci predtým všeobecné, známe, časom nielen že sa do zniku stratili, ale ich mená potomkom z pamäti vypadli a z ľudských úst vymizli.

Z tých mnohých len niektoré: Turneri na vežiach vo dne ex offio¹⁶ vytrubovali štvrt'hodinu, a pritom si obľubovali vo všakových vykrútených nôtach; teraz dávajú znamenia svojho bdenia píšťalkou. Hlásnici výkrikmi oznamovali nocou hodiny, putujúcim hodinám podobne, pričom nechýbali pobožné veršiky, vyspevované silným gágorom: „Chváľ každý duch Hospodina, i Ježiše jeho syna, už bila dvanásta hodina! Zachovajte svetlo, oheň, aby nebyl lidu škoden!“ V Banskej Bystrici slovenskí hlásnici, ale už len tí starí, hlásili po nemecky, a to asi takto: „Meine Herrn lässt Euch sagen, die zwölfte Stunde hat's geschlagen, thuts behüten Feuer und Licht, damit kein Schaden g'schieht.“¹⁷ Veľmi starý hlásnik, od koreňa Slovákov a celkom bezzubý, posledný verš na rínku tak pokrútené a nemotorne vykrikoval, tak šušľal jazykom, že to „damit kein Schaden g'schieht“ zvučalo celkom, akoby bol chudák starý zahundral: „keď ťi štarý, šadni ťi.“ S veľkým gaudium sme načúvali toto dôverné dokončenie, a môj úbohý, dobrý Samko Bodorovský pri načúvaní vypukol do hlasitého rehotu. Teraz týmto všetkým originálnym speváckym bravúram všade urobila koniec medzinárodná píšťalka.

Veľké a zvláštne zmeny stali sa aj na poli remesiel. Cez stá a stá rokov zastávali remeslá veľkú úlohu v meštianskom zriadení prostredníctvom svojich cechov a boli útočiskom vied a umení. Pri obranách svojich miest tvorili i dobre ustrojenú vojenskú silu. Stroje, fabriky roztrepali cechy, ručný priemysel stal sa nevýznamným a trpí na zádoch, ktorému — tak myslím — niečo pomoci. Že je tomu tak a že mnohé remeslá zmizli z povrchu zeme a po nich už ledva pamäti, ba ani mena niet, to môžem ja zo svojej skúsenosti dosvedčiť.

Z toho veľa, len niektoré. Ako chlapec poznal som v Banskej Bystrici pásnikov, ihlárov (títo robili aj železné pracky a spinky), jeden taký býval v Novej ulici (teraz sotva nejakí jestvujú). Pilníkari, hrebenári — tým už dávno hrebene spľasli, keď ich fabriky vyčesali. Klinčiar: kupec Puschman a kráľovský erár v Hronci ich zaneprázdňovali celé krdle. Teraz toto remeslo pošlo a udržalo sa len ako prirodzený pud u Cigánov. — Cigán môže byť len obrábatelom železa, husiel, alebo je kmínom. Z toho jedným Cigán musí byť; geniálny Cigán sprace sa i do všetkých tých troch umení.

Keď som sa ako filozof vrazil do Pešti, dokázal mi istý radvanský klinčiar, so mnou cestujúci a dopravujúci tovar, nemožnosť ďalej konkurovať s fabrikátom, a to bolo počiatkom štyridsiatych rokov predošlého storočia. Bystrický hušták bol obsadený súkenníkmi: Hajník, Mensatoris, Gábor, Šandory, Bystrický atď. Boli medzi nimi i postriháči, napríklad Hanuska oproti hámrui, kde bodľavými kefami drhlil na rámoch vystreté modré súkna. Súkenníkov už málo, alebo nič — namiesto toho vznikla súkenná fabrika. Ostatných postriháčov postrihala

¹⁶(nem., lat.) Strážnici na veži z poverenia úradu vytrubovali.

¹⁷(nem.) Páni moji, dajte si povedať, uderila dvanásta hodina, opatrujte svetlo, oheň, aby sa nestala nijaká škoda.

už smrť.

Mnoho by sa dalo ešte o tomto predmete rozprávať. V Brezne boli najviac zastúpení garbiari, asi vyše šesťdesiat. Či sa ten počet teraz zmenšil, neznám, väčšia časť z nich zapodievala sa baranicami. Týmto remeslám slúžili obyčajne v zime, kdežto v lete zaoberali sa roľníctvom, hospodárstvom. Tu i tu bolo ešte vidieť kroj obecných mešťanov: nebomodré nohavice, ale ináč panovalo tmavé súkno. Nohavice na remeň, tesné, do čižiem, náprsník s veľkými, obyčajne striebornými gombami, krátky kabát, nad rukou s kus vykasanými rukávami, čo bolo nevkusné. Napredku na prsiach pri slávnostiach holengal sa na dľaň široký, štrngajúci filigránsky zdobený mainc,¹⁸ na krku čierna hodvábná šatka, na hlave široký plstený klobúk. Taký bol za mojich čias sebavedomý, do sviatku vystrojený mešťan — Brežňan. Jeho spoločnica, vystrojená v tmavých šatách, vyznačovala sa kápkou na hlave: tiež tmavou, čipkami okolo tvári obrúbenou, navlas podobnou veľkému atramentáru. Z pliec visel jej po driek krátky nazberkaný kepienok, okolo krku a prednými goliermi dolu obrúbený líščím grznom. Teraz, ako som videl a ako počujem, toto nosivo čo deň to viac ustupuje novomódnemu, všetko nivelujúcemu odevu. Brežňan je dnes štucer,¹⁹ ona štucerka.

Mužský banický ľud kremnického okolia nosí sa vcelku viac-menej podobne obkľúčujúcemu ho národu slovenskému a líši ho v tomto ohľade len reč a čosi v poschodovom stavaní domov a nadhlo rozťahnutých dedín vo dvoch radoch. Ako zvláštnosť, odchýlku od širíc, halien a kabaníc nosia banskí Nemci vrchnú šatu, plášť, takže z bielej hune, na spôsob haleny, ale kratší a na zadku na krku opatrený malou kuklou, alebo bez nej, opatrený jednoduchým stojacím obojkom s počiatočnými písmenami nositeľovho mena. Túto hábu oni menujú Kappenmantel²⁰ a podľa zachovaných obrazov zdá sa to byť veľmi starého pôvodu. Starodávni baníci pri mokrých banských prácach čukle svojho odevu prehadzujú si cez zelenú čiapku.²¹ Slováci od Kremnice dolu dolinou po Bartošovu Lehôtku nosia na kabaničnom obojku čiernym motúzom proti chrbtu od väžňov dolu poznačenú podobu čukle. Istotne to bude len znak kedysi nosenej čukle, slúžiaci už len za ozdobu.

Banský ľud sú prevažnou väčšinou Nemci. Slováci sú len niektorí tu a v okolí bývajúcí, alebo sem dočasne poslaní zo Starých Hôr a Španej Doliny. Títo sa vyznačujú ako inteligenciou tak aj usilovnosťou. Reč Nemcov, nadovšetko obývajúcich kremnické okolie, je vo svojom spôsobe prepodivné nárečie, zvláštne a starozachované, žiaľbohu málo uznané, málo skúmané, a to by veru úplne a zvlášť od svojich súkmeňovcov zaslúžilo. Slováci ich posmešne volajú „Handrbulcami“. Čo to má znamenať, či je to pretvorené slovo, to neznám. Ja dokonale viem po nemecky, ale spočiatku tvrdo mi ich bolo rozumieť; reč ťahajú a v tom hneď zase zaseknú; v prvom prípade ťahanie sa podobá hlasu — vrave drevorubárov breznianskeho okolia, ktorí slovenčinu tiež ťahajú ako títo nemčinu; nie div, však predkovia tých rubárov doputovali z väčšej čiastky z nemeckých krajov. Pritom zvláštne je i to, že okolití Slováci, napríklad Nevoľné, Horná Ves, Šváb, Bartošova Lehôtku — pokiaľ totiž siahal vplyv Nemcov, to jest vplyv baníctva — rozťahujú slovenskú reč ako Nemci svoju, neobyčajne mrzkým, neslovenským spôsobom, s nesprávne položeným akcentom, napríklad *kd^eže si b^{ou}*, *ach veď ťa vid'm*. Ale táto handrbulská nemčina má pre skúmateľa drahý poklad krásnych starých, už takmer do zabudnutia upadlých (saských) slov. Tu len niekoľko z nich: *strupfen* (springen), *harren* (warten), *flugs* (gleich), *Harnisch* (Zorn), *ergelten* (verstauchen), *Gebrest* (Krankheit), *Ruthe* (Joch), a *glir* (so ist — auch gleich), *Geschäft* (Hoden), *merk*

¹⁸*Filigránsky zdobený mainc* — ozdobná sponková retiazka na golieri kabáta. (Filigránsky znamená umelecky zdobený, a to z nitkového zlata alebo striebra.)

¹⁹(nem.) Švihák, fičúr.

²⁰(nem.) Plášť s kuklou.

²¹*Čukle svojho odevu prehadzujú si cez... čiapku* (maď.) — kukly (kapucne)

(ein wenig), Stümperl (ein Stückchen).²² „Áno“, „nie“ vyslovuje dôkladne čisto: „ja“, „nein“, ako okrem Sasov máloktorý nemecký kmeň vyslovuje. Druhé nemecké spisovné slovo vyslovuje obyčajne na nepoznanie, a preto znateľ nemeckej reči, s nimi v styku stojaci môže sa len po dlhšom čase s nimi dorozumieť. Ako zvláštnosť ešte chcem pripomenúť, že oni takmer všade vyslovujú *b* ako *w* a toto ako *b*. Aubi, aubi, bo borst den?²³ (Auweh [ach] wo warst den?), bindisch-windisch — po slovensky (to jest Wende, ako Sasi nazývali Slovákov). Keď hovoria po slovensky, pred *r* radi predkladajú *h*, napríklad hrajnica — rajnica, ryba — povedia hryba, a zase pred *h* kladú *r*, napríklad Hronec — Rhonitz. (Či tu nie ten istý spôsob v slovách: Rhone, Rhein a naša rieka Hron?) No a veľa tomu podobného a zaujímavého by sa tu ešte našlo.

Zaujímavá je aj procedúra, vyvinuvšia sa zo susedstva dvoch národov, slovenského a nemeckého, z ktorých predný sa ako fyzickou mohutnosťou, tak i duševnými prednosťami vo svoj prospech od nemeckého líši. Dlhým spolubývaním, teda dlhým a širokým stykom prejali jeden od druhého výrazy, a svoje irečité utratili. Tak napríklad Hornoturčan, došlý do Kremnice, nepovedal by za svet, že „prišiel *schválne*“ — to nie, ale povie: „prišiel som *flaisom*“. A Nemec nepovie to isté: „Ich bin mit *Fleiss* gekümmen“²⁴ — nie, tak sa nevysloví, ale vysloví sa pevne: „Ich bin *náročky* gekümmen“. Keď si sa zjednal so Slovákom na nádennícku prácu, on k tomu ešte pýta: „*Ausňu*“ (Jause), za svet nepovie *olovrant*. Keď si s Nemcom na tej istej otázke, pýta od leba: „*Olivrant*“. *Jause* on nezná. Potratili svoje, a zodvihli cudzie. Tak asi ako Maďari potratili na dlhej dráhe doterajšej vlasti slovo pre význam *sena* a *slamy*. Správne sa dá predpokladať, že oni ako kočovný národ, majúci a opatrujúci: tehén, juh, ökör, ló, kecske atď., znali a potrebovali tento krm a preň museli mať i svojské slovo; no stratili ich a na to miesto prejali: széna, szalma. Predtým kradli celé registre slov, a teraz — kradnú, nie kradnú, ale silou-mocou privlastňujú si celú reč, a hlušia toho, kto si ju bráni. — Ako sa to zrovnáva s humanizmom? Nijako!

Počiatkom môjho príchodu do Kremnice, po odbavení úradných a poloúradných návštev robil som súkromné návštevy; a tak, rozumie sa, navštívil som i banského kráľovského úradníka Makuca, rodeného Slovinca, vychovaného v Chorvátskej a v tento čas meškajúceho sťa šichtenmajster²⁵ na Ludovike. Bol to rozumný, energický chlap a srdečný Slovak. Pozdejšie bol tu dočasným riaditeľom kráľovských baní, ale toto všetko bolo tomuto podujímavému mužovi pritesné a posiel nezadlho potom ako riaditeľ veľikánskych olovených a zinkových baní do Bleibergu v Korutansku,²⁶ a predlani, už ako penzionovaný súkromník žijúci v Hradci, bol povolaný do Južnej Ameriky, kde za honorár šesťdesiat tisíc zlatých mal podľa ním vyhotoveného plánu zaviesť bane. Koncom predošlého roku vrátil sa zase do Hradca, svojho bydliska. Ako riaditeľa bleiberských olovených závodov navštívili sme ho v lete r. 1877 so ženou a dcérou, vracajúc sa z talianskej cesty.

V Kremnici navštívil som hneď v prvé dni Pavla Križku²⁷ (pochovaného práve predvčerom 27. marca 1902) v jeho vlastnom dome, teraz treťom v mojom susedstve ležiacom, pri samom potoku pod č. 101. On vtedy bol učiteľom a organistom evanjelickej cirkvi, ženatý a otcom, tuším, už dvoch detí. Ako počiatočníkovi on mi tu bol dobrou radou poruke. On už vtedy, keď som bol v Brezne, skúmal rúnové nápisy na Veleštúre,²⁸ hraničnom zvolenskom

²²(nem.) Skákať, čakať, hneď, hnev, vytknúť si nohu, bolesť, jarmo, aj hneď, trochu, kúsok.

²³(nem.) Ach jaj, kdeže si bol?

²⁴(nem.) Prišiel som naschvál.

²⁵(nem.) Hutný majster.

²⁶Bleiberg v Korutansku — 14 km vzdialený od Villachu (Belaku), kde sú povestné olovené bane, známe už za rímskych čias

²⁷Pavol Križko (1841 — 1902) — najprv ev. učiteľ v Kremnici, potom dlhoročný tamojší archivár, slovenský buditeľ a historiograf

²⁸Rúnové nápisy na Veleštúre. — Rúny sú starodávne písmo severných národov v Európe.

vrchu, a tie rúny v matičných spisoch opísal a vyobrazil,²⁹ a vynasnažoval sa tie nápisy preložiť do slovenčiny. No mne sa zdá, že v tom veselo pracovala jeho fantázia, a keď to azda ľahkým spôsobom ísť nechcelo, no ísť muselo. Traja sa potili nad prekladom tých nápisov, Slovák (Križko), potom Čech a Maďar (Botka)³⁰ a každého preklad a výklad líšil sa od druhého, každý si ho pripravil, posolil a polial svojou omáčkou. Škoda, že tieto nápisy, už teraz svetu obnažené, všetečnosti a samopaši darebákov sotva nadtľho budú odolávať. Paľko Križko ma teda vyzval k ohliadnutiu týchto rúnových nápisov; a pretože okrem mojej zvedavosti poťahom tých nápisov zaujímal ma i chýrny výhľad z toho vyše tritisícstopového Verešďúra³¹ (Veleštúra), vybrali sme sa 24. mája po planej, miestami strmej ceste, opatrenej na viac miestach v príhodných skalách poznačenými, to jest do skál vydľabanými znakmi — číslami z 18., 17., ba hen 16. storočia a banským erbom (dve kladivá krížom preložené). Prišli sme na stoličnú hranicu Tri Kríže. Toto meno pochádza od skutočných tam jestvovavších troch krížov, popri ktorých sa spúšťal chodník z Kremnice do Bystrice dolu — už či na Malachovo, či Dobrú Jamu a pri Morskom oku, zapadnutej prastarej a teraz vodou zaplnenej jame, kde kedysi pred vynájdením Ameriky dolovali ortuť (živé striebro). Odtiaľ pochodí i meno blízkej drobnej obce Ortuty, založenej istotne baníkmi. Vozík sme nechali stáť pri hostinčeku v blízkosti Troch Krížov, a my sme vystupovali asi pol hodiny na chlm, čnejúci nad hostincom. Tamhore pod zápolistou trachytovou kopou³² vyškieral sa ešte hrubozrnný sneh. Vyhriati sadli sme si pre ochladenie na chvíľu naň, hľadiac prasto dolu na Banskú Bystricu, rozloženú pred nami a pod nami, a čo pri tom bolo podivné, netrepeživá bučina nás tónila bledozeleným listím.

Potom sme si obzreli nápisy: najväčší bol vykresaný na samom brale, z južnej strany, druhý bol od tohto asi štvrt' hodiny v húštine — v balvane asi do polovice zahrabanom v zemi, takže sa nápis, aby sa mohol obzerať a skúmať, musel vyhrabať sčiasťky zo zeme. Pozdejšie sa už stal veľmi neprístupným; teraz by ho, ja aspoň a málokto druhý, stvrda našiel. Tretí, ručný kus, našiel bol Križko pod bralom, takrečeným Jungfraustein;³³ bol to odlomok. Obširny opis je obsažený v matičných správach, svojím časom vydávaných. Na tento zaujímavý výjazd povolal Pavol Križko i niekoľkých Bystričanov; prišiel profesor Jozef Klemens³⁴ s dcérami, niekoľkí profesori, medzi nimi Emil Černý,³⁵ teraz účinkujúci na gymnáziu v Moskve, a ešte niekoľkí mladí obojeho pohlavia. Profesor Klemens zbieral rúnové nápisy pre Maticu slovenskú do sadry ako podarené odtlačky. Pri tej príležitosti ktosi poznačil tento deň pre budúcnosť červenastou olejovou farbou na príhodnom mieste tej zápole a opatril menami prítomných.

Kým sa toto pri veselej nálade robilo a konalo, zbierali sa husté mračná tam okolo Prašivej hory a neza dlho zatým začalo tam strašne dunieť a blýskať sa, a hoci tá diaľka od nás činila pár míľ, predsa sme tú katastrofu mohli vidieť a počuť. Najväčšmi zúrila nad Slovenskou Ľupčou, ktorej pekný hrad, pokiaľ nebol zahalený v tmavom mračne, sme čisto, jasne videli. Pre mestečko Slovenskú Ľupču a hlavne Ulicu ten príval bol ozaj katastrofou, lebo narobil mnoho škody, ba ako sme pozdejšie počuli a čítali, katastrofa si vyžiadala štyri ľudské životy.

²⁹V matičných spisoch opísal a vyobrazil. — Je to Križkov príspevok Starobylé nápisy na kremnickom pohorí (Letopis Matice slovenskej V, 1868, zv. 2, str. 75 — 96). Jeho výklad rún sa v dnešnej historiografii neprijíma.

³⁰Teodor Botka (1802 — 1885) — stoličný hlavný notár, maďarský politik a historický spisovateľ

³¹Vyššie tritisícstopového Verešďúra. — Viedenská stopa má 0,31608 m. Verešďúr je ľudové pomenovanie Veleštúra. Nové pomenovanie stanovil a popularizoval Pavol Križko.

³²pod... trachytovou kopou — trachyt je výlevná sopečná hornina, výlev žulovej alebo syenitovej magmy. Jeho druhom je aj liparit alebo ryolit.

³³Pod bralom takrečeným Jungfraustein (nem.) — Panenská skala

³⁴Jozef Klemens (1817 — 1883) — slovenský maliar a prírodovedec, bol profesorom na kat. gymnáziu v Banskej Bystrici. Urobil aj významné objavy v polygrafickej technike.

³⁵Emil Černý — jeho životopisné údaje nemáme. Vieme len toľko, že pri vypuknutí prvej svetovej vojny ešte žil v Rusku (od r. 1869). Autor dôležitých školských čítaniek z matičného obdobia.

Velestúr nie je vysoký, ale stojí — čo sa týka výhľadu, obzoru — na veľmi výhodnom mieste. Povedá sa, že z neho vidieť jednotlivé body trinástich stolíc, a to do Tekova, Turca, Hontu (Sitno), Gemera, Novohradu, Zvolena (Španiu Dolinu, Ľupčiansky zámok, okolie Brezna, Ponickú Hutu, Viglaš, Banskú Bystricu ako na obrázku), Spiša (Tatry), Liptova, Oravy, Trenčína, Nitry, Peštianskej, Prešporskej (?).

Zahrúžení v obdivovaní utešeného obrazu a velebného a strašného zúrenia rozhnervanej prírody, videli sme, že sa tá surma blíži. Ja som vyslovil mienku, aby sme sa zavčas pratali pod strechu hostinca, ale odhovárал nás nablízku ovce pasúci všetečný valach, k tomu vyslúžený vojak a vyskúsený hvezdár, že keď tamhore duje odporný vietor, tá búrka k nám nedosiahne. Toto autoritatívne tvrdenie účinkovalo na veriace mysle mojich druhov. Ale keď sa spanilá Bystrica začala ukrúcať do akéhosi popolavého plášťa a nám z očí zmizla, keď nad ňou bubnovalo a nad tými mnohými plechovými krovmi krúpy tak hlasno rachotili, že hukot, akoby v bruchu velikánskej basy, bolo počuť až hore po tú našu katedru a začalo nám rozhadzovať ponad hlavy nebeské zápalky — tu veru vo falbovské (chýrny chvíľový prorok) proroctvá³⁶ nášho pastiera som viac nemohol dôverovať a hľadel som svoju upotenuú kožu zavčas odniesť do suchého, čo sa mi pri vrtkom manévrovaní v najlepšom poriadku podarilo. Ale moji spoločníci už veru v neporiadku, nestačiac si ani kabáty zotchnúť, zadychčaní s vyplazenými jazykmi, pokropení vrátili sa do priestrannej, ináč veľmi jednoduchej krčmovej izby, a za nimi hnal, čo len jeho ovečky stačili, nepovolaný prorok.

Jemu za päťami privalila sa búrka, akej, chvalabohu, často nebýva. Veruže sa tá veľmi podobala súdnemu dňu. Ešte som ho síce nevidel, ale si ho tak predstavujem. Všetky strašné elementy, čo bývajú v oblakoch, boli rozpustené. Pri zázračnom tresku-plesku napadlo krúp na dobrú stopu, popred dvere tiekol potok vody, a vo vyše tristostopovej výške mi skoro voda vzala môj vozík, stojaci pred stajňou a krčmárka zalamujúc rukami plakala v strachu, že jej potopa stajen s teľaťom odnesie dolu do doliny. Ja som sa načiahol von dverami a nabral za klobúk krúp, hrubých ako behúanky, a potešujúc ju, začal som ju nimi žehnať a kropiť, a keď som v pitvore zočil proroka-pastiera, učupeného tam so zapekačkou v zuboch, chytil som ho za krk a vyšmaril som ho pred dvere do takmer po kolená siahajúcej krúpovej polievky: „Chod', reku, prorok! Tebe neprší, nemáš tu čo hľadať.“

Pretože búrka bola taká mimoriadne tuhá, netrvalo dlho a poberala sa ďalej na návštevu — a nastalo utíšenie. Ale následky? Pekné, májové, šalátovozelené listy do zniku stĺklo. Tamdole, ako sme sa neskoršie dozvedeli, na Blaufuse zobralo ľudom všakové domáce náradie a v sohlergrundskom potoku³⁷ pri samej Kremnici utopil sa obstaraný chlap. Keď sa už rozhorčenosť nebies úplne pominula, poberali sme sa už proti večeru každý svojou cestou domov. A tuhľa, keď môj kočiš priahal, prv ako sme mali s Križkom vysadnúť, kočiš musel krúpy z vozíka lopatou vyhrňať. Keď som pred desiatou večer zosadúval pred domom na rínku, ešte som videl za sedliakom asi dve hrste nestopených krúp.

Vychádzku na Velestúr konal som kvôli kratochvíli v spoločnosti pánov a paní za môjho tunajšieho tridsaťštyriročného bývania ešte potom — pravda, v mladšom veku — viac ráz. O rúnových nálezoch, ich pravdivosti, mnohí pochybovali — s tým, že ich sám Križko vymyslel³⁸ a tam ich vyhotovil. No pri jednej takej vychádzke, keď som sa unavený

³⁶*falbovské... proroctvá* — Rudolf Falb, nar. r. 1838, nemecký prírodovedec, obhajoval teóriu, že zemetrasenie a všetky neobyčajné vzdušné výjavy, ako búrka, povodne, horúčosti, mrazy atď. sú v úzkom spojení s postavením mesiaca k zemi.

Falb rozoznával kritické dni 1. — 3. stupňa, ktoré určoval a uverejňoval vždy na celý rok vopred. Jeho teória narazila na tuhý odpor odborníkov. Zechenter jej tiež neveril, ako vidieť z jeho štylizácie „chýrny chvíľový prorok“.

³⁷(nem.) Potoku vo Zvolenskej doline.

³⁸*O rúnových nálezoch... že ich sám Križko vymyslel* — Tvrdil to i Michal Matunák v dejinách Kremnice, lenže jeho dôvody nie sú dost

vystupovaním, fajku v ústach držiac (v ten čas som ešte fajčil), vyvaľoval pri ohni, kde sa obed chystal, donášal mi mestský kapitán Burkart, žarty stvárajúc, všakové popukané, prehĺbeno poškrabané skaly, až mi toho búrenia z pokoja bolo primnoho a vyhrážal som sa mu, že mu takéto prinášané rúny do chrbta hodím. Doniesol mi ešte predsa jeden ručný kus, vyše dobrej dlane, a hľa! Na ňom celkom zreteľné rúnové nápisy, zreteľné a čistotne vyvedené!

Vonkajšia povrchná kôra ako nápisu tak celej plochy bola rovnako asi na dva milimetre zvetraná. Okrem druhých teda najväčším dôkazom bola tá okolnosť, že na všetkých tých divných, nám nezrozumiteľných nápisoch povrch písem, vydlabaných do skaly, bol čo do farby a formy práve tak hlboko zvetraný, ako bol zvetraný povrch celého nepopísaného kameňa. Tým neodškriepne bola dokázaná pôvodná starobylosť nálezu. Tento kus náhodou nájdený Burkartom v rumoch rozsypaných skál ma veľmi tešil a bol dôkladným a vážnym predmetom pravdivosti týchto rún. Daroval som ho zosnulej v pánu — našej Matici slovenskej.

Od tých čias som viac nepočul, že by kto bol či v celku a či v odlomku našiel nejaké stopy ďalších rúnových nápisov. Pri týchto pár ďalších svojich návštevách videl som, bohužiaľ, ako rúhavé, hlúpe ruky toto posvätné miesto kynozia, keď škrabúc a zatínajúc valaškami a nožíkmi za ťahmi starožitných písem, rušia ich podobu a pokoj a samopašne nivočia pomník prastarej kultúry!

Janko Čipka sa vybral s Adelou, manželkou mešťanostu Sama Lopušného, s Karolínou, manželkou Jána Kozelnického a so svojou dcérou Oľgou, teraz vydatou za dr. E. Kolczonaym v Bystrici, na slávnosť založenia Národného divadla v Prahe. Stadiaľ po veľkolepých slávnostiach v prítomnosti asi dvestotisíc ľudí pobrali sa do Viedne a nazad do Pešti. Všetko bolo pekné, krásne, len to jedno sa Adelke nepáčilo, že jej pri veľkom návale a stisku vytiahli z vrečka prsteňov a šperkov v cene šesťdesiat zlatých. Okrem Oľgy tí druhí cestovatelia už odcestovali do večnosti. Pri tej príležitosti mi Janko 5. júna 1868 píše, že je Mikuláš Ferienčík na tento čas spokojný, keďže mu odberajú okolo tritisíc exemplárov Hlásnika.

Pod uhorskou vládou snažil sa náš dr. Fr. Schillinger, banský fyzikus, rodák Štajerčan (ak sa nemýlim Hradčan), všemožne učením sa reči s maďarstvom asimilovať, a pritom úfal v reorganizáciu lekárstva, a úfal sa i svojej vyššej platnosti a vplyvu pri banskej správe. Keď cestujúc v úradnej povinnosti, pojal ma tento ináč poctivý, dobrosrdečný, ale ambiciózny a čo sa jeho zovňajšku týče, Donovi Quijotovi navlas podobný — teraz novopečený Maďar, ale korenistý Nemčúr — so sebou do Tisovca, Revúcej a tam na Železník, mal som príležitosť obdivovať jeho pokroky v prisvojovaní si maďarčiny. Lingvista bol už i tak značný, pamäť mal výbornú, ale vyslovovanie maďarčiny bolo doprosta štajersky krudélne.³⁹ Keby sa, idúc cez maďarský cmier, po maďarsky bol zhováral, iste by sa boli rýdži Maďari razom prebúdzali. Včasráno vstával, lebo na ogabanie, mastenie, česanie svojho chudého, dlhého tela potreboval čo len dve hodiny, a pod tým časom cvičil sa v čítaní maďarských románov. Kým sa vylízal, ja som ležal v posteli a mal som gaudium pri vyslovovaní ozaj tatárskych slov; tak napríklad čítal vždy miesto: kakas — kakáš, miesto: járandós⁴⁰ — ja randoš. A tak to šlo in infinitum.

Tento tu opísaný, ambiciózny dobrák zamýšľal pod novou vládou (dušou a telom jej oddaný)

presvedčivé a sú zrejme osobne zahrotené proti Križkovi.

³⁹(lat.) Nemilosrdné.

⁴⁰(maď.) Kohút... príslušný.

uskutočniť nové ním vyhotovené plány, kde by on, pravda, ako zdravotný šéf mal zaujať miesto radcu pri direkcii. Táto jeho snaha sa zmarila a ostalo, ako mi to dr. Toelg 3. júla 1868 zvestoval, pri starom, čo jeho (totižto Schillingerova) márnوترatnosť ťažko niesla.

Brat Adolf, vindšachtský abiturient, ma upovedomuje, že sa 6. júla k nám ustanoví a 7. júla hodlá prejať službu šichtenmajstra na Piargoch, kam ho preložili. A tak sa stalo, a on chudák, akoby z raja vydurený, s ťažkou myslou a osamote tamhore pri zasypanej jame Mathiasa písal smutnú nôtu. Nuž tak sme sa zišli tu — my dvaja exulanti. Jeho žena Bety s deťmi Oľgou, Ludmilou a Vladimírom, pretože tie prvé dve boli vyučované doma, nechtiac pretrhnúť učenie, mali sa prísťhovať s náradím len na jeseň, čo sa i stalo. A tak my dvaja s bratom veľmi často sme sa schádzali.

Sestra Petronela sa taktiež 8. júla 1868 ohlásila a medzi inším spomína, že medvede držali pod hoľami medzi rožným statkom grand cercle.⁴¹ Čo pokaličené ostalo ešte nažive, a čo medvede beafstekovať⁴² nestačili, Brežňania vyrúbali a že toho mäsa bola hojnosť, svedčí jeho nízka cena dvanásť-štrnásť grajciarov za funt.

Dr. Fr. Schillinger vyvoláva nás, kráľovských banských lekárov, aby sme utvorili lekársky spolok so sídlom v Banskej Štiavnici, tam aby sme sa schádzali na poradu, pravda, cesta sa nám nevynahradí, útrovy máme my sami znášať. Okrem toho budeme držať viac lekárskech novín, ktoré majú rad-radom krúžiť po vidieku, po staniach. Na to sme síce pristúpili, i skrsol spolok, ale na zasadnutia do Štiavnice putovať, a ešte na svoje útraty, tomu rozumieť nikto nechcel. Spolok sa potom združil a prijal do svojho lona i baníckych úradníkov. A tak smer a zamýšľaný cieľ sa neuskutočnil a mravný účinok pre dr. Schillingera z toho plynul slabý. Jeho žiadosť, aby lekári nie baníckym predstaveným, ale predstaveným odborným, správne rečeno, jemu boli podriadení, aby sa on stal riaditeľom baníckeho lekárskeho úradu — tá sa nesplnila.

Ján Chalupka, superintendent, píše mi 10. augusta 1868 veľmi veselý list, aký ozaj len on, ten znamenitý humorista, mohol písať; ba už hen 4. júna mi nadmier vtipný list písal. To znak toho, že trápny pomer, aký sa bol vyvinul následkom dcérinho odbočenia odo mňa, časom sa vyrovnal a my dvaja sme sa zase veľmi dobre znášali a sme si v žartoch veselo narážali.

Haml baví sa, chorý, s trojmesačným povolením na Sliachi. Veľmi sa čuduje, že by ma, ako som mu to písal, opätne hodlali ešte i z Kremnice preložiť; to že by už predsa len bol najväčší nezmysel, ale tomu on doprosta neverí; to že môže byť len hlúpy, prázdny chýr. No a pravdu mal, tak tomu bolo.

Dňa 19. augusta oznamuje mi dr. Július Gabriel, mestský lekár v Belej v Spiši, že je test Grozer opuchnutý. Že bol i v Ružbachoch. Ináč že je čerstvejší, on mu predpísal liek.

Dňa 26. augusta ma z Pešti vyzýva Hložanský,⁴³ aby som dopisoval do jeho humoristického časopisu *Buben* a do *Sborníka historicko-politického*. Toto podujatie netešilo sa dlhému životu.

Navracajúc sa zo Štubnianskych Teplíc, prišiel k nám na návštevu Samko Lopušný, brezniansky mešťanosta, i so ženou Adélkou.

⁴¹(franc.) Vyberaná, veľká spoločnosť.

⁴²(angl.) Narobiť z nich pečienku.

⁴³*Hložanský* — meno je vlastne pseudonym Jozefa Hložného (pôvodne, tak sa zdá, Mórica Baleja), rodáka zo Svedemíka; umrel v Leningrade. Bol novinár a písal aj historické veci romantického prifarbenia. Jeho celú činnosť bude ešte len treba preštudovať a podľa zásluh zhodnotiť.

Ako už spomenuto, hospoda, ktorú sme v Kremnici na rínku obývali, sa nám vonkoncom nehodila. Nehodila sa nám pre nemiestnosť, ale tým viac pre nečistotu — krátko rečeno — ploštice, ktoré nás nesvedomite využítkovali; najhlavnejšie pre tú nepríjemnú, ba doprosta škodlivú okolnosť, že sme boli prinútení usalašiť kone a kravy ďaleko od hospody. Obzerajúc sa po hospodách, naďabili sme na nám vítanú hospodu v tom dome, ktorý je teraz naším majetkom. Vlastník toho domu (č. 99) bol mestský farár opát Hartman. Jeho v lete pošinulo, a tak dom pripadol jeho sestre — vdove, vlastne jej deťom — dcéram, vydatým za Jablonským a Hančokom. Spravili sme teda zmluvu, pričom bol prostredníkom pán Hančok, prísediaci vyššieho súdu v Banskej Bystrici. Uzniesli sme sa na tristo zlatých nájomného, a za to máme užívať vrchné poschodie celé, v prízemí dve izby pre moje úradné záležitosti. Druhé miestnosti má obývať pani Hartmanka s Grosmankou v prízemí. Dvor so staviskami máme užívať my, taktiež celú záhradu, s výnimkou dvoch väčších ostredkov pri veľkých záhradných vrátach. S 1. októbrom sme mali vtiahnuť na túto hospodu.

Dňa 19. augusta mi dr. Ján Salava, môj nástupca v Brezne, poslal desať zlatých ako vynáhradu za košarovanie a zlepšenie lúky na Braväcom. — Na Bacúch si vyviezol na nocľahy svoje vlastné periny, ale keď mu diéty ta prištedro narátané stiahli, zobral si zase brloh domov a obmedzil tie vychádzky len na veľmi potrebné zriedkavé prípady. Za mojich čias sme tam mali pre intervenientov skromne, ale predsa dostatočne zariadenú izbu v horárovom byte.

Dr. Toelga, hrončianskeho fyzikusa (teraz už, a podnes, úprimného priateľa, ale spočiatku, po smrti dr. Feju môjho sekantného predstaveného), zažalovali dve jazyčné ženy, že zapríčinil smrť ich mužom. Jeden z nich mal srdcovú chorobu, a proti lekárskeму odrádzaniu upotreboval teplice;⁴⁴ druhý bol veľký korheľ, a obidvaja zahynuli na porážku. Hoci sa z toho podozrenia bolo ľahko vykrútiť, predsa tá vec, oddaná vrchnostiam, zapríčinila mu nepríjemností nazbyt. Bol síce skoro a úplne ospravedlnený, ale aspoň skúsil, ako to nepríjemne padne, keď človeka znevrady a bez príčiny napádajú.

Július Plošic mi 25. septembra píše z Viesky, kam sa ešte počiatkom roku 1868 zo Seliec ex officio⁴⁵ presťahoval, že má byť 29. septembra Chrástkova inštalácia za svätokrížskeho farára. Ďalej mi dáva na známosť, že Pešťbudínske vedomosti majú do tisíc osemsto zlatých deficitu a tam že treba pomáhať. Na inštaláciu ma Michal Chrástek tiež povolal. Bolo tam veľa hostí, dopadla skvelo. Bol prítomný i Franko V. Sasinek.

Ignác Sásik, biskupský ceremoniarus, mi 28. septembra z Banskej Bystrice pripomína, že Emil Černý odchádza 1. októbrom pod veľmi prajnými výmienkami do Moskvy, kde bude prednášať na vyššom gymnáziu klasické reči. Tam je ešte posiaľ (1902). — I to mi píše, že som sa podľa stanov stal zakladajúcim členom kláštorského gymnázia.

Kmotor Anton Hlavatý, ako kráľovský nadlesný takže v r. 1867 z Brezna vypudený, stal sa skutočným tajomníkom v lesných záležitostiach kráľovstva českého pri námestnej rade v Prahe, s ročitými tisíc štyristo zlatých. On teda nemal príčinu banovať za svojou bývalou breznianskou službou, skadiaľ potom tak vysoko postúpil a bol so svojím osudom úplne spokojný.

Na uhorskom sneme prišla otázka o železnici, či má byť vedená na Banskú Bystricu a či na Kremnicu, aby v ďalšom svojom smere spájala Berlín s Pešťou rovnou, čo možno najkratšou cestou, a okrem toho hrala aj vážnu strategickú úlohu. Vláda a jej orgány vyslovili sa za čiaru

⁴⁴upotreboval teplice — teplé kúpele

⁴⁵(lat.) Z úradnej povinnosti.

zo Zvolena na Kremnicu a Vrútky ako najprimeranejšiu a potažne za lacnejšiu, vzdor prirodzeným prekážkam vrchov, zákrut a početných jaskov tej čiary. Memíci, pravda, už čo z hrubšieho svoje plány a mienky boli vyslovili. V tejto záležitosti i náš Viliam Paulíny-Tóth ako kulpinský vyslanec slovo pozdvihol a obšírne sa o tom rozhovoril.⁴⁶ Bystrica pracovala celou parou, ale nič nepomohlo, snem sa rozhodol za smer na Kremnicu a robili všemožné prípravy na to veľké dielo. Následkom toho teší sa i Dionýz Štúr v liste z 3. decembra, že sa nám dostane železnica.

V liste z 2. novembra mi pripomína, že sa pred ním mal vysloviť dr. Ján Mallý, vtedy prefekt Pázmánea vo Viedni⁴⁷ (teraz ostrihomský kanonik), že ak stránka *Slovenských novín*⁴⁸ má byť všade, ba i v Matici slovenskej majorizovaná, ona bude nútená druhú Maticu slovenskú založiť. — No, to by ešte treba bolo bývalo! O takých výčinoch za kulisami som ja a so mnou mnohí iní ani poňatia nemali — čo to za stránky, a v čom sa jedna od druhej stráni. Bohužiaľ, pod nátlakom sa znášajú, ale ako čo len kus voľnejšie dýchajú, už sú hotoví sa hryzť.

Dňa 6. novembra 1868 ma valné zhromaždenie nádejného samostatného katolíckeho gymnázia znievského vyvolilo za výborníka, čo mi predseda a farár Sartoris a správca gymnázia Martin Čulen dávajú na vedomie prípisom.

Dňa 14. novembra mi Čulen z Kláštora, kam sa presídlil, píše, že on, Pavol Mudroň a Ján Jesenský⁴⁹ — tento posledný v Mošovciach — kandidujú na snem. Jeho a Mudroňove veci že veľmi dobre stoja, takže sa ufajú istého víťazstva. Nie tak dobre stoja veci Jesenského... Na Čulenov jednodhlasne prijatý návrh sa matičné zbierky uložia v Martine, a na ten cieľ bude sa tam stavať primeraná budova. A plán k tomu načmáral Bobula!⁵⁰

Dňa 16. novembra píše Michal Chrástek, že budúcim rokom majú Pešťbudínske vedomosti⁵¹ a Slovenské noviny prestať, má nasledovať fúzia a napozatým budú vychodiť *Národné noviny* pod redakciou Mallého (?) v Turčianskom Sv. Martine. Národné noviny od počiatku roku 1870 trvajú nepretržite podnes (1902).

Martin Čulen mi píše z Kláštora, že má plné ruky roboty. Píše dekréty výborníkom samostatného katolíckeho gymnázia znievského a je zaneprázdnený s usporadúvaním. Preklína Levoču, kde ako správca vyššieho gymnázia bol vystavený všemožnému prenasledovaniu. Bodaj by ju nikdy nebol videl. Je v disponibilitu postavený a ako taký ťahá od vlády päťsto zlatých penzie.

Dňa 22. novembra zvestuje mi Dionýz Štúr, že sa oženil. Bola to dobrá, príjemná osoba; podľa počutia pochádzala z nižšieho rodu, tuším, zo štajerských hôr, kde sa s ňou spoznal pri svojich geologických výskumoch. Po jeho smrti zdržiavala sa u Štúrovej matky, staručkej

⁴⁶Viliam Paulíny-Tóth... obšírne sa o tom rozhovoril. — Predniesol totiž na sneme Osem návrhov zákona (nedokončené knižné vydanie z r. 1873), ktoré vypracoval Andrej Červenák (1825 — 1887), úradník Sporiteľne, účastinného peňažného ústavu v Martine.

⁴⁷prefekt Pázmánea vo Viedni (lat.) — predstavený. Pázmáneum bol ústav pre výchovu katolíckych klerikov vo Viedni, nazvaný podľa zakladateľa Petra Pázmánya (1570 — 1637), ostrihomského arcibiskupa a významného maďarského cirkevného spisovateľa.

⁴⁸stránka *Slovenských novín* — okolo ktorých sa združila Bobulom vedená Nová škola slovenská (politická strana liberálnejšieho smeru ako martinskí národovci, ale príliš ustupujúca maďarskej buržoázii)

⁴⁹Ján Jesenský (1825 — 1889) — buditeľ, advokát v Martine, otec spisovateľa Janka Jesenského. Na volebné podujatia, zakaždým bezvýsledné, posielal rodinný majetok, takže po jeho smrti vdova s deťmi zostala vo veľkej núdzi. Uskutočnenie memorandovej schôdzky r. 1861 je z veľkej časti tiež jeho zásluhou ako slúžneho Sučianskeho okresu.

⁵⁰A plán k tomu načmáral Bobula! — Ján Bobula hodne politizoval a stojí čo stojí chcel hrať dôležitú úlohu v slovenskom živote, takže na vypracovanie plánov ani veľa času nemal, ani sa tomu veľmi nerozumel. Plány robil vedúci jeho staveľskej kancelárie, staveľ Novák, Čech.

⁵¹Pešťbudínske vedomosti — r. 1870 prešli do Martina, kde potom za desaťročia vychádzali pod novým menom Národné noviny. Slovenské noviny prestali vychádzať v Pešti a ich posledný redaktor Ďuro Čajda prešiel za redaktora Národných novín do Martina.

Dr. Ján Mallý sa nestal redaktorom v Martine, takže šlo len o planý chýr.

učiteľovej vdovy v Nitrianskej stolici, a tam umrela, a umrela i starká pani.

Samko Bodorovský mi 30. novembra 1868 oznamuje, že náš Andrej Braxatoris (Sládkovič) v Radvani je chorý, leží na smrteľnej posteli.

Jozef Liegerhoffer, valaštiansky farár a môj bývalý spolužiak na bystrickom gymnáziu, mi v decembri píše, že náš Jožko Kúdelka — pošinutý — zle sa má a budúci rok sotva už prežije. — V ten čas ešte jestvovali desaťgrajciarové banknóty.

Daniel Goldperger, evanjelický učiteľ, mi z Brezna zasiela tú nepríjemnú novinu, že tam 6. decembra zúrila neobyčajný víchor a vyvrátiac po lesoch milióny stromov, narobil mnoho škody. V samom meste zaprel sa do nás, vlastne do našej strechy, vydvihol ju a asi štvrtú časť krútil v povetrí a až k samému kostolu o zem hodil. Čo sa tak víchor na nás všíl, čo si taký nejaký žart spravil, neznám. Túto istú veternú novinu dostal som 15. decembra 1868 od dr. Viliama Toelga, s tým dodatkom, že hustý, pekný les od Tlstého Javora po samú Sihlu, ten zázračný vietor skosil na posmech.

Samuel Bodorovský sa hnevá a somárstvom to nazýva, že železnicu povedú na Kremnicu a nie na Banskú Bystricu. Bystrickí mešťania sa vraj početne predplácajú na Pešťbudínske vedomosti. Azda preto, že podľa reči Viliama Paulinyho, povedanej na sneme, Vedomosti železničnú čiaru na Banskú Bystricu schvaľovali.

V novembri vtiahli sme po polroku na našu novú hospodu, ktorá sa po pätnástich rokoch stala naším vlastníctvom, v ňom ako domový teraz toto píšem. Podľa toho bývame tu ako vlastníci dvadsať rokov. O tom sa pozdejšie zmienim zovrubnejšie.

Rok 1868 bol pre mňa ozaj osudný. Trpel som v ňom mnoho, a veru keď sa poctivý človek z predsudkov a úzkoprsých náhľadov vyzlečie a nestranné súdi, uznať musí, že bez viny. Lebo čo som ja komu zlého urobil? Ja som hľadel a usiloval sa vo všeobecnosti slúžiť človečenstvu podľa svojich skromných síl, keď aj nie tou šablónou, nadišputovanou módou a mocou. Ja som iste, a vždy horlil za rozumnú, opravdivú slobodu — pohybovať sa slobodne, voľne, bez druhého — bližného ujmy. Ja viac nemôžem, a ak je to hriech, tak si ozaj môžeme spievať: Bože môj, otče môj, jak je ten svet zmotaný!

Už v r. 1869 konali sa práce vymeriavania, to jest trasírovania navrhnutej železnice na Kremnicu, a pretože ten smer bol spojený s mnohými miestnymi prekážkami: jaskami, násypmi, priekopami, zákrutami a vystupovaním, tak tým boli i práce hamované a sťažené, kým sa konečne už na ustálenom pláne uzniesli. Trvalo to dlho do jesene, ba ani v zime práce úplne nezastali. Cudzinci — robotníci — sa neprestajne hrnuli, s nimi hromada inžinierov. Zaplavili mesto a okolie, narobiac nešerednú drahotu na bytoch a živnosti, slovom, na všetkých ľudu potrebných, ba i nepotrebných veciach. Ale nejdeme behu času a v ňom vyskytnuvším sa dejom predchytávať.

*

Rok 1869. Samuel Bodorovský, na ten čas advokát, potom na oslovenie Antona Radvánskeho, ale hlavne na vyzvanie mešťianstva, hlavný notár mesta Banskej Bystrice, mi 4. januára píše, že sa tam v zmýšľaní mešťianstva stal akýsi prevrat. Tak čítajú od jedného času Pešťbudínske vedomosti dosť ochotne, a nielen tí mierni, ale čítajú ich s pozornosťou i najväčší doterajší odporcovia, napríklad Svoren, Urbány, Wagner atď. — mne dobre známe osobnosti, kriklúni, ktorým však už smrť dávno ústa zapchala.

Pri vtedajších voľbách Slováci namáhali sa na celej čiare vyvolať svojich národných kandidátov, čo sa im nepodarilo sčiasťky pre ich neskúsenosť, nezriadenosť, nemiestnu dôverčivosť, naivnosť, ale nadovšetko pre hrozný vládny, žiadnych prostriedkov nešetriaci nátlak, ktorý vrcholil v tých slovách: „Minden áron buktatni“. V týchto volebných naháňačkách diali sa nespočetné výčiny na všetky strany, zavadjúc Slovákom nespočetné príčiny k nikým nepovšimnutým, nevyslyšaným ponosám a žalobám. Jediný Slovák bol vyvolený: Viliam Pauliny-Tóth — ale nie na Slovensku, lež v Kulpíne, od Srbov a Slovákov.

5. februára mi Samuel Bodorovský z Banskej Bystrice píše, že Anton Radvánszky (ešte v ten čas nie barón) stratil ako župan Zvolenskej stolice u meštianstva popularitu. On kandidoval za vyslanca banskobystrického okresu Fischera (potom sa prekrstil na Halasiho), syna tučného korenistého Nemca, perníkára a rínkového mešťana. Mešťania kandidujú Sumráka. Et hinc illae lacrimae,⁵² tu sa teda ich zámary križujú. Reimlinger & comp., predtým najväčší antagonisti Slovákov, teraz ich ochotne navštevujú a odpytujú. Krotká duša Bodorovského nevidela v tomto farizejstve, že to len agitačné pretvarovania sa. Mešťania vraj ľutujú, že sa dali poslať za nosom vodiť. Ba ozaj, chudáci; a teraz dali sa na to naivných Slovákov za nosom vodiť. Po bystrických krčmách vystatujú sa vraj za Sumráka, po okrese za Ľudovíta Turzu, ktorý vystupuje na Sliači. Národovcov — Geromettu, farára na Starých Horách, a Klucha na Španej Doline vychvaľujú ako ľudí osvietených, demokratov, priateľov meštianstva a ľutujú, že pri voľbách r. 1865 proti nim pracovali. Čo sa voľby Ľudovíta Turzu týka, v jeho okrese sa nadovšetko Slovenská Ľupča charakternou dokazuje. Pevne drží s Turzom. Ale i v Podkoniciach zhodili zástavu Karola Radvánszkeho, Turzovho soka. V Kostiviarskej, Jakube a Ulmanke Karolovi Radvánszkemu zástavy a sudy s pálenkou nazad poslali. V Mičinej jeho zástavu do chlieva vtrepali, z Čerien jeho kortešov vyhнали atď. A toto — dokladá Samko — všetko moja práca (bol totižto tam predtým za istý čas hlavným slúžnym) a práca Hlásnika, ktorého len v Banskej Bystrici do sto výtlachov čítajú.

Dňa 3. februára bola v Banskej Bystrici stoličná kongregácia. Oto Petényi znosil pravotára Kollára a Višnyeia, týchto dvoch plebejských aristokratov, a urobil návrh, aby sa v stoličných zhromaždeniach rokovalo po slovensky, po slovensky protokol viedol, a na ten cieľ, aby sa ustanovil a vyvolil slovenský notár. Proti urobeným námietkam, že si to ľud nežiada, tam prítomný ľud sa ihneď a vrelo toho návrhu zaujal. A tak ustanoví sa druhé zhromaždenie ad hoc⁵³ na mesiac marec, kde by bolo potrebné, aby sa ľud hufne ustanovil i so svojimi vrchnákmi.

V Brezne bol vyvolený Gido Lehotský ako večný, patentovaný brezniansky vyslanec. V samú ostatnú chvíľu — pravda, bez prospechu — farár Kamassy kandidoval kanonika Lopušného. Aj v Kremnici kandidoval — ostrihomský kanonik Szuppan, Kremničan, a mal mnohých voličov, ale predsa prepadol proti mešťanostvi Mátyášovi, ktorý po revolúcii bol vystavený politickému prenasledovaniu zo strany nemeckej vlády.

Fero Gombossy, prepiatec, vyhlásil dr. Toelga za pansláva, lebo vraj číta podozrivé noviny (?), a pravdepodobne si s nimi i dopisuje. No a to veru naďabil Gombossy ozaj prstom do glezga.⁵⁴ Dr. Toelg je čistej próby príkladný Deutschböhm, držiaci sa pevne panujúceho hesla. Národné presvedčenie žiadne nedával najavo. Áno, on sa stal bez námahy členom Matice slovenskej, ale keď to politické polozenie požadovalo, oddal sa na maďarčinu a písal a píše ju dosť správne, len už jeho maďarská vrava: Gospodi, pomiluj ny! bola a je taká, ako

⁵²(lat.) A preto teda tie slzy.

⁵³Ustanoví sa druhé zhromaždenie ad hoc (lat.) — na tento cieľ, schválne len pre túto vec

⁵⁴No a tu veru naďabil Gombossy ozaj prstom do glezga. — Glezg (Coccothranstes vulgaris) je dosť zriedkavý vták, ale zmysel tejto vety je: natrafil ozaj na toho pravého (vyslovil ohromný nezmysel, tvrdiac, že je dr. Toelg — pansláv).

jeho magyar barátoma⁵⁵ a šéfa dr. Fr. Schillingerova. Ale Toelg preštekaneému Gombossymu neostal dlžen: v prítomnosti viac svedkov v hostinci mu odvetil, že on — totižto Gombossy — podľa tých rečí patrí do blázince. Časom sa stal dr. Toelg, ako dobrý pečovič,⁵⁶ kráľovským radcom a žije na penzii v Banskej Štiavnici — a sme dobrí priatelia.

Podľa Plošicovho listu zo dňa 26. februára vystupuje ako snemový kandidát i Franko Sasinek⁵⁷ v okolí Nového Mesta a Starej Turej.

Švigor Karol v liste 28. februára sa mrzí, že ma pre diéty tak škaredo vymydli. Zastavili mi diéty na Blaufus, Lúčky a Dolný Turček; že je to blízko, takže vychádzky ta v dlhšie letné dni môžem pohodlne odbaviť za pol dňa, a len v zimný čas si ich smiem zarátať. Ja som sa bránil, že čas je rovný či v zime a či v lete, pridajúc sarkasticky, že možno vychodili z tej fyzickej reguly, že zima sťahuje, teplota zas roztahuje čas. Na to mi štiavnické účtovníctvo nadurdené odvetilo, že to tak má ostať, ako oni urídili, a aby správa dozerala, či zapísané vychádzky i skutočne statočne konám. Toto bolo impertinentné účtovnícke poznamenanie a urazilo ma. Ako by sa to komu zdalo, keby — čo hneď vrchnosť — opovážila sa povedať o úradníkovi, o ktorom nemá presvedčenia, že kradol, aby naň pozor dali, či nekradne. Takéto urážajúce výrazy dovoľujú si škrabáci oproti úradníkom, a to potom máš do vrečka strčiť? Či by si si taký čas neprial byť Jánošíkom a takého splesnetého atramentového mamľasa obuchom pošteklíť! — Švigor sa sľubuje z času na čas, že nás príde navštíviť, ale ostáva pri sľuboch a hromží na prekážky, ktoré sa mu stavajú v cestu.

Jozef Liegerhoffer, valaštiansky farár, mi píše, že dr. Viliam Toelg nebezpečne obľahol na horúčku a že ho lieči dr. Schillinger zo Štiavnice. No, často ho istotne pri najlepšej vôli nemohol navštevovať. Ale Jozef Kúdelka ešte žije a — pije. Edig Lehotský mal predsa protikandidáta, istého Markoviča, pekára zo Slovenskej Ľupče. Ako chýr niesol, program mu vyhotovil Ľudovít Turzo a peniaze na tlač že dal Janko Čipka. Ale tento chlap sa voličom ani neukázal, a tak ten meteor, ako sa nakrátko na obzore zjavil, tak chytro a bez najmenšieho výsledku zmizol.

Ľudovítova Turzova strana posiaľ, to jest do 9. marca, ako mi Samko Bodorovský na vedomie dáva, je vo väčšine. Slovenská Ľupča, Poniky, Hrochoť, Mičiná, Ulmanka, Jakub, Kostiviarska, Selce, Trne, Lieskovec chlap za chlapa z presvedčenosti stoja za Turzom. Ak Petényi odstúpi, nuž je Turzo zvolený. Ale ak sa bude druhý deň, a to v Rybároch, na slobodnom poli voliť — čo je veru nerozum, a to s figľami spojený — nuž Turzovi veľmi poškodí; lebo oni na to majú peňazí nazbyt, kdežto Turzova strana ledva horko-ťažko nazbierala na ten cieľ päťsto zlatých. Tým ani len najpotrebnejšie nezaokryli. Karol Radvánszky dá piecť päť volov a víno, pálenka potečie nehatene. A toto je veru esencia voľby. Za Slovákov najlepšie agitujú bansko-bystrickí mešťania, za čo sa im Slováci odsluhujú tým, že pracujú za ich kandidáta Sumráka.

Ale všetko bolo márne: prepadol Turzo i Sumrák!

Martin Čulen mal dvesto hlasov, jeho protikandidát sedemsto. Bol to akýsi gróf: ani neviem udať, kde vlastne Čulen vystúpil. Voľba medzi Pavlom Mudroňom a Justhom odbavovala sa

⁵⁵(maď.) Maďarského priateľa.

⁵⁶Ako *dobrý pečovič* — prezývka príslušníka maďarskej vládnej strany. (Pred r. 1848 tak označovali Maďari Viedni oddaných ľudí, v protiklade k svojim liberálom, ktorí boli protivníci Viedne. Zechenterov výraz tu pôsobí pre znalca vtedajších pomerov dosť komickým dojmom, lebo „pečovičom“ bol — korenný *Nemec*, slúžiaci po roku 1867 v Uhorsku *maďarskej* štátnej myšlienke.)

⁵⁷Franko *Vítazoslav Sasinek* (1830 — 1914) — kat. kňaz, slovenský buditeľ, spisovateľ a historikograf. Vtedy bol tajomníkom Matice slovenskej.

v Štubnianskych Tepliciach. Justhovcov zatvorili do „Kamenice“, ⁵⁸ a tí volili od rána do večera. Veličovci pridali sa k mudroňovcom a spolu museli stáť v planej, chladnej chvíli na slobodnom, a len potom boli pripustení za tamtými k voľbe. Justhovcov bolo deväťsto päťdesiat, veličovcov s mudroňovcami tisíc tristo. Ako justhovci videli, že tamtí sú v prevahe, začali z Kamenice do tých kamením hádzať. Z toho strhla sa pračka, mudroňovci hádzali naspäť, nuž zakročilo vojsko, a to vlastne chceli. Popíchali asi dvadsiatic, zväčša mudroňovcov, dajedných i ťažko. Volebná komisia sa rozutekala a bolo po voľbe. Týmto činom z Mudroňových prívržencov nehlasoval ani jeden. Velič držal sa slušne, kňazstvo zle — na zapľutie; jediný farár Gaburiak vydržal stále pri svojom ľude.

V tomto všestrannom volebnom prúde mal činnú účasť i švagor Arpád Herczogh. Vystúpil v okrese spišskobelianskom, jeho protikandidátom bol známy maďarský historik Hunfalvy ⁵⁹ (olím Hundsorfer). Proti nemu i pri námahách svojho otca a nášho test'a Arpád prepadol, a prepadlo s ním vynaložených šesťtisíc zlatých.

Český spisovateľ Špatný, ktorý čítal niektoré mnou písané poľovnícke články a na mňa bol upozornený skrz Němcovú, ma v liste zo dňa 6. apríla 1869 vyzýva, aby mu pre jeho poľovnícky nemecko-český slovník udal správne slovenské výrazy a názvy. Okrem toho ma prosí o pôvodné slovenské slová na remeselnícke, hospodárske a lesnícke predmety. Nakoľko som mohol, jeho žiadosti som vyhovel. V svojej odpovedi podotkol i to, že slovo krpy (Schneereif) nachodí sa aj v Čechách, v píseckom okrese.

Pripomenul som už, že Bystričania nemohli zniesť rozhodnutie, že by železničná trať mala viesť zo Zvolena cez Kremnicu, a nie cez Banskú Bystricu, a všemožne pracovali na tom, aby sa zamýšľaný smer nemohol vyviesť. A kvôli tomu žiadal Samuel Bodorovský 2. mája dáta, aby som sa nasledujúce témy u železničných inžinierov vyzvedal a mu ich potom potajmo oznámil. 1. Od zvolenskej stanice po Turček (alebo kam?) koľko míľ tá trať má vynášať? A či má stáť stanica v Turčeku, a či kde? 2. Kde bude stanica, nad a či pod Kremnicou? 3. Ktoré a aké sú prekážky polohy medzi Zvolenom a Turčekom? Koľké tadiaľ priekopy a jasky načim rúbať, a kde aké zápole lámať a strieľať bude treba? 4. A aké by boli v porovnaní teritoriálne prekážky v smere od Banskej Bystrice do Turčeka? Koľké zvyšky a spády medzi Kremnicou a Turčekom z jednej a medzi Banskou Bystricou a Turčekom z druhej strany? (Povolený pomer je 1 — 70.) 5. Priemerné útrovy na míľu ťahu od Salgótarjánu až po Vrútky. 6. Na koľko je vyrátaná práca jednej míle pri Kremnici. Aké priekopy, jasky — slovom, premoženie ťažkostí proti Buči, a ich trovy na jednu míľu ako sú vyrátané? 7. A ako vysoko by tie útrovy vyniesli traťou od Banskej Bystrice do Turčeka?

Toto vyzvedúvanie, tak myslím, že stálo v spojitosti s namáhaním V. Pauliny-Tótha dokázať na sneme dlhou rečou stavanie železničnej trate na Banskú Bystricu, a nie na Kremnicu. Vymeriavali ju i cez Harmanec na Bartošku-Obrázok. Ale to všetko nepomohlo — železnica bola stavaná na Kremnicu, a aby tuho vrčiacim Bystričanom ústa zapchali a u nich nestratili popularnosť, nariadil snem železničné črevo do Bystrice, kde sa za viac rokov voslep končilo, kým ho časom zase nepretiahli do Podbrezovej a do Hronca, a konečne snovali železnicu ďalej na Brezno do Tisovca.

Hložanský, ktorého som osobne nepoznal, mi v máji písal listy, ktoré hádzu svetlo, lepšie povedané tónu, na vtedajšie slovenské novinárske pomery. On na ten čas rozoznáva dva slovenské tábory. Jeden je radikálny, čulý a iskrenný. A strana tohto tábora umienila si

⁵⁸Justhovcov zatvorili do „Kamenice“ — kúpeľnej budovy, kde im bolo dobre v teple, kým voliči slovenskej strany museli stáť vonku v nečase.

⁵⁹známy maďarský historik Hunfalvy — Pavol, už sa o ňom hovorilo

vydávať nový slovenský časopis, pod menom „*Hlas národa*“, ⁶⁰ a to na účastiny. Účastín by malo byť dvesto sedemdesiat po dvadsaťpäť zlatých. Administrácia má byť od redakcie oddelená, aby volený redaktor bol v každom ohľade súcim, a najmä aby bol pracovitý. Druhý tábor je pri Slovenských novinách, ktorých redaktorom je Ján Bobula. Tieto noviny vraj prelamiujú cestu a pripravujú k ďalšiemu postupu a vyvinovaniu. Ale veru tento človek, totižto Ján Bobula, do slovenského Panteónu nepríde. Čím sa stal, to mal zaďakovať štedrote nebohého biskupa Moysesu; chodil do škôl, stal sa staviteľom, a vzal si kováčovú Pozdechovu dcéru. Pozdech bol vo všetkých slovenských novinách reklamovaný ako chýrny zlepovateľ vyštrbených, puknutých, a tým zachrípnutých zvonov. Tento kováč, ktorý si vyzvonil svojím remeslom pekný peniaz, svojmu zaťovi zalepil štrbiny hotovým grošom.

Ja som Bobulu videl raz za svojho života, a to v Nitre v hostinci, včasráno, keď som bol s Ľudovítom Turzom práve na ceste do Carigradu. Predložil nám plán staviska Matice slovenskej. Ja by som podľa toho plánu múzeum stavať nechcel a tomu Bobulovi by som ani dnes, ak ešte tehly na hrbu kladie, stavanie pyramíd nezveril. On stal sa potom peštianskym staviteľom, ba stal sa i snemovým vyslancom a štréberom najhrubšieho zrna, akoby nikdy Slovákom nebol býval. A tento čeladník, ktorý Slovenstvu cestu prelamoval, spreneveril sa hanebne zásadám ním hlásaným. Neznať, či ešte fúka, či nie, ale z verejnosti zmizol, akoby ho ani nebolo bývalo. Slováci mu vyzvonili umieráčikom. Ako vyslanec zastupoval Podolín. ⁶¹ Ďalej Hložanský v svojom liste hovorí, že sa Pešťbudínske vedomosti už prežili, čomu je vraj na príčine len sám Ferienčík, ktorý vraj len z osobných pohnútok a pre predplatky viedol polemiu so Slovenskými novinami. Bobula vraj platil ôsmim juristom po desať zlatých ako pomocníkom, a Ferienčík len jednému, Zachejovi, platil dvadsaťpäť zlatých, kdežto on pod Franciscim ako pomocník dostával mesačných päťdesiat zlatých. Ferienčík že nemá vôbec schopnosti na to, hoci ako súkromná osoba je ctihodný človek.

A v tom veru bolo moc pravdivého: bez otázky — on bol človek, ktorý veľmi lipol za grošom, hoci z druhej strany tých groší veľa nemal; odjakživa rád prijímal dary. V svojich prácach bol mechanický, bez zápalu, bez temperamentu, naozaj úradnícky. Ale zase v porovnaní s Bobulom bol charakterný, statočný, svojmu presvedčeniu stály. — Hložanský ma konečne vyzýva, aby som jeho Hlas národa mravne a hmotne podporoval, a jeho *Biele Uhorsko* ⁶² odoberal a odporúčal. Možno, že tento Hložanský pri najlepšom úmysle bol, alebo chcel byť takým malým svetoborcom, reformátorom. Jeho myseľ však omoc ďalej zasahovala, ako by to dopúšťala možnosť a rozumná rozvaha.

Švagríná Poly a jej priateľka pani Kežmarská, lekárova žena, majú úmysel na Sliač do kúpeľov. Na vyzvanie švagra Arpáda Herczogha zaopatril som tým dvom paniam tam hospodu, hoci skromnú — jednu izbu pre obe za jeden zl. päťdesiat denne. A predsa sa im tá cena zdala byť pridrahá. Úfajú sa, že sa im z tej ceny ešte niečo odpustí, keďže si dovezú so sebou svoje vlastné periny; mali by, podľa Arpádovho listu, ta dôjsť 30. mája.

Dňa 29. mája mi dr. Toelg z Hronca píše, že pri posviacke novej pece sklenej huty na Sihle bol 26. mája so ženou, matkou, deťmi a guvernankou barón Medniansky, štiavnický hlavný banský gróf. Túto slávnosť usporiadal Štefan Kuchinka, Ďulov Kuchinkov strýc, milovník parád a špekulant. Ďula bol jeho úradníkom na Sihle a stal sa krátko zatým mojím švagrom, to jest švagríniným Neliným mužom. Na tej nádhernej slávnosti sa jedlo, pilo a tancovalo nepretržite za štyridsaťosem hodín a potom sa za hodnú chvíľu na vyrovnanie neprestajne spalo. Takéto zábavy mala pani barónka rada. A potom už ako v sklenej hute tak v parnej pile

⁶⁰ *Hlas národa* — taký časopis vôbec nevychádzal. Bol to len plán Novej školy, ktorý sa nikdy neuskutočnil.

⁶¹ *Ako vyslanec zastupoval Podolín*. — Tu sa autor pomýlil, lebo Ján Bobula zastupoval na uhorskom sneme okres Staroľubovniansky.

⁶² *Biele Uhorsko* — vyšlo z neho šesť čísel v r. 1868 — 1872. Bol to historicko-politický zborník a zapíňal ho článkami sám Hložanský.

omoc ľahšie išlo — ako po masle. Však tá Sihla bývala vždy dojnou kravou najlepšieho plemena, dávala veľmi masné mlieko, z čoho však na samého gazdu (a tým bol erár) veľmi málo pripadlo. — Rád by som sa bol díval na tú slávnosť, aby to tak bol mohol porovnať s niekdajšou návštevou Russeggera na Sihle. Vôbec, aký to kontrast v odborných baníckych známostiach medzi Russeggerom a barónom Mednianskym. Tamten prakticky a teoreticky dôkladný baník, tento salónny diletant. Už veru, keď sa tento mohol stať hlavným banským grófom, náčelníkom toľkých odborných závodov a úradov — prečo by som sa ja nemohol stať hlavným lesným radcom alebo kapitulským prepoštom? — Veru, veru: *Salus rei publicae prima lex esto!*⁶³ A v takých rukách ležia osudy ľudí a dobro štátnych majetkov. — Ale „nechme to byť“ a poďme ďalej.

Dňa 9. júna sa Mikuláš Ferienčík pýta, prečo som mu odpísal, či Hlásnik rapľuje? Nepamätám sa už, prečo som ja tú poznámku urobil, ale bez príčiny istotne nie. A redaktorom Hlásnika bol v ten čas Ferienčík. Ponosuje sa, že jeho Relka kašle, vôbec že by boli radi, keby sa z Budína mohli vzdialiť, lebo sa im tam zle vodí. A chuderka Relka potom po rokoch, už ako vdova, skutočne v Banskej Štiavnici, kde sa so sestrou zdržiavala, umrela na suchoty.

Dňa 5. júla mi Anton Knopp, biskupský tajomník, potom lutilský farár, náhlým poslom odoslal heslo zo Sv. Kríža, že deň predtým o pol ôsmej hodine večer biskup Moyses porazený, druhý deň, to jest 5. júla, o desiatej ráno skončil. V svojom záвете žiada, aby pri zachovaní slušnosti bol pitvaný, čo sa má stať druhý deň zatým, to jest 6. júla o tretej popoludní. Dr. Alojz Trlík, jeho telesný lekár, žiada k tomu mňa za spoločníka, na čo som ja privolil. — Otvárali sme ho v bočnej izbe pri dvornej kaplnke. Nakolko sa pamätám, mal tento krásny, vysoký, udatný, ba majestátneho vzrastu človek lebku na prst tlstú, a dala mi prácu, kým som ju prepíliť. Mozgová koža bola silne o ňu prirastená, čo na časté kongestie do hlavy, a snáď i na hlavy bolenie, ak nie i závrat zatvárať dovoľovalo. Ako hlavná príčina smrti bolo ozaj silné, veľké, ale hojne masťou prerastené srdce. To srdce, čo tak vrelo za svoj národ bilo. Ako zvláštnosť uvádzam, na nohách, to jest na podošvách, mal niekoľko tých známych otlakových koliesok. Pod pitvaním, konaným so všetkou od neho žiadanou šetrnosťou, vrátil sa dnu s nemiestnym šramotom a hulákaním istý Lendler, sklenár tam kdesi z okolia, s niekoľkými svojimi kamarátmi — ale som týchto neriadnych panákov jednoducho vykázal dvermi, a bol pokoj.

Druhý deň po pitvaní bol predpoludním pohreb, k čomu sa množstvo kňazstva, tekovská stoličná vrchnosť, zvolenský župan Radvánszky s komonstvom a mnohí iní hodnostári ustanovili. Pošiel im nebezpečný sok, umom a srdcom vynikajúci človek, opravdivý priateľ a pastier ľudu; a keď jeho odporníci ho i neľúbili, ale jeho vynikajúce vlastnosti predsa rešpektovať boli prinútení. Tento verný syn svojho národa, opravdivý biskup, pochovaný bol v svätokrížskej kostolnej krypte. Pokoj a česť prachu jeho!

Antonovi Hlavatému v Prahe umrela žena, a jeho testovci, pre dve pozostalé dievčatká — moje krstné — bývajú u neho. Paľo Kuzmány si berie za ženu bohatého kupcovu dcéru, a jedným jeho švagrom bude advokát knieža Thurn-Taxis, druhým dr. Lumbe, slávny obšetričár.⁶⁴

Podľa Plošicovho listu Ján Bobula zamýšľal zbierať podpisy (?), aby sa Ján Mallý stal banskobystrickým biskupom. Slabý to a bezvýhladný agitátor. Kňazstvo o tom nechce nič

⁶³(lat.) Blaho štátu nech je prvým zákonom!

⁶⁴(lat.) Pomocník pri pôrodoch.

počuť, ono prialo by si za biskupa istého Vagyona.

5. augusta bolo valné zhromaždenie samostatného katolíckeho gymnázia v Znieve, a ono bolo vyhlásené za konštituované. Toho roku započnú sa už prednášky v prvých dvoch triedach. Čulen vyzýva, aby sa šuhajci hojne ta posielali; ale pretože títo mladíci väčším dielom budú chudobní, vyzýva všetkých dobrosrdečných priateľov slovenskej chudobnej mládeže, aby podpory v peniazoch a prírodninách čím najochotnejšie zbierali pre založené alumneum. Sľubuje sa skoro prísť do Kremnice. Alumnistov sa po vyzvaní zišlo štyridsaťšesť a z tých len desiati platia po tri zlaté (!), ostatní po dva zlaté mesačne! — A tak za ten plat by nebolo ani čo jesť, ani na čom jesť, ale starý pán Červen, kanonik, banskobystričský kapitulský prepoš, poslal päťsto zl. a kráľovský chirurg v Žarnovici Ignác Hurta nazbieral na ten cieľ dvadsať zl. šesťdesiat gr. Ale, ako povedané, niet riadu, na čom jedenie tým pánom alumnistom prezentovať. Čulen ma pýta, aby som mu v kremnickej riadovej fabrike zaopatril päť tuctov výberkového lacného riadu, tanieri a misy. Volá ma, aby som potom prišiel obzrieť, ako tí šuhajci budú z toho riadu strebať a chrúmať.

A to som urobil a s veľkým uspokojením a zaujatosťou som sa prizeral, ako títo i talentom dokonalého trovenia opatrení synovia múz i mís svojmu prirodzenému povolaniu — udržať sa pri živote — prísne zodpovedali. Bola pri istom dome zhotovená priestranná drevená búda s pohodlnou dvoranou. Tam sa tí šarvanci zišli. Pri našom vkročení pozdravili nás vstaním z miest. Pred obedom doniesli starší zurvalci najprv polievku, tuším bôbovú, potom bryndzové halušky. Päťkrát do týždňa dostalo sa im aj po kuse mäsa na zobák. Bolo to všetko jednoduché, ba chudobné, ale všade poriadok a dobrá vôľa, a skutočne pri puritánskom obetavom vedení správcu Čulena s dobrým svedomím a s uspokojením povedať môžem, že tu chlapcov nielen učili, ako to teraz bohužiaľ jednostranne robia, ale ich pri takých chatrných prostriedkoch dobre vychovávali.

Juraj Bánik, hlavný notár mesta Zvolena, mi odporúča svojho syna, ktorý hodlá do kremnickej reálky, kde na jeseň otvoria už šiestu triedu. Ľudovít Kysel' vyárendoval vo Zvolene štyri krčmy. Iste to následkom návalu železničiarov; s tými potom doputoval hen na Horný Turček, kde tiež vystaval krčmársky barak.

Dr. Toelg mi 10. októbra dáva na známosť, že Jozef Markus, kráľovský nadlesný vo Zvolene, je už na vyhasnutie. V Belej, kde bol prv z Krámu prehodený, mu dom zhorel a mal škodu, stadiaľ ho preložili do Zvolena. Jeho osud majú jeho nepriatelia na svedomí. Následky prenasledovania sme bez otázky medzi všetkými my dvaja, to jest ja a Jozef Markus, najtrpkéjšie museli preniesť. Tí, čo nás ruka pomsty rozprášením z Brezna zastihla, sme boli: ja, Jozef Markus, Samuel Schärffl, Anton Hlavatý, Daniel Mandelík. Týmto to ľahko padlo, keďže preložením ešte akoby boli bývali odmenení. Len my dvaja — aspoň sprvopočiatku — sme mali škodu. Najmä ja, čo som musel opustiť vlastný dom a malé gazdovstvo. Dr. Toelg ma teší, aby som neklesol na mysli, ešte dva roky v službe vytrval, potom vstúpiac do odpočinku, aby som sa do svojeti — do Brezna navrátil. On že má tiež neprestajné mrzutosti, teraz práve pre deputát, ktorý riadne nedostáva. Hľa, predtým on, teraz jeho vexujú.

Július Plošic, 5. novembra mi oznamuje, že Hurbana odsúdili do žalára.

Ako už spomenuté, po uznesení, že sa železničná trať má ťahať od Zvolena na Kremnicu do Vrútok, zhŕkla sa do Kremnice a obcí ležiacich na tej trati hrúza robotného ľudu zo všetkých strán. Inžinieri sa sypali ani zhnité hrušky, obsadiac kde len aké hospody. Tomuto návalu byty nestačili, kde len aký strechou pokrytý a stenami opatrený priestor bol, to zaujali na byty, skladiská, kaviarne, krčmy atď. Len kde to nestačilo, nastavali nesčíselné väčšie-menšie

povšedné, ba i vkusné baraky — po kopcoch, údoliach, dolinách: pre tých od Zvolena po Vrútky zamestnaných asi desaťtisíc robotníkov a tých, čo s nimi súviseli.

Inžiniersky hlavný stan označenej trate bol Kremnica. Rozumie sa samo sebou, že títo ozaj peniazmi obsypaní páni (povedajú, že zvolensko-vrútocká trať stála šesťnásť miliónov zlatých) za bytné ohromne veľa platili. Domoví, kupci, krčmári, mäsiari, remeselníci, nádenníci mali žatvu; ale úradníci, platení hotovým nezmeneným grošom, boli pod vozom, keď všetko či od seba, či na seba, či okolo seba museli platiť omoc drahšie. Cudzí, príchodzí sa nepýtal, za čo to, on sa staral len o to, či žiadané mohol dostať, cena zaň ho netrápila. Pre robotníkov stala sa Kremnica Kaliforniou; i pre obyvateľov, okrem úradníkov a všetkých tých, čo boli platení stálou mzdou.

Ako som tušil, tak sa stalo i so mnou. Môj hospodný kontrakt znel na krátko, a tu prišiel istý Schnitzel, inžinier — Viedencan, a nás vytisol z pohodlného, pekného bytu ponúknutím oveľa väčšej árendy, ako sme my mohli platiť, a po uplynutí jedného roku museli sme sa starať v najkritičnejšom čase o novú hospodu. A bolo veru načas, lebo ak sa o pár hodín opozdíme, predchytí nám ju Demeter Jankovský, profesor reálky. Táto hospoda bola u Križku na prvom poschodí so štyrmi izbami, kuchyňou, komorou, pivnicou, stajňou, šopou, povalou, všetko spolu za sedemdesiatpäť zl. r. č. ročne. V ten čas, ako sme predošlého roku prišli do Hartmannovského domu pod č. 99 pri evanjelickom kostole, to jest v októbri, presťahovali sme sa r. 1869 v októbri do domu Pavla Križku, na ten čas evanjelického učiteľa a organistu.

A práve ako sme sa presťahovali, prišiel Jozef Markus mladší, ľubietovský farár (umrel na porážku v lete 1902) a vyzval ma v otcovom mene, aby som ho prišiel navštíviť a jemu poradiť a pomôcť. Pravda, pod samým tým presťahovaním mi to ťažko padlo, ale čo robiť, keď ma úprimný priateľ tak vrúcne žiadal. Pošli sme. Jožko chudák trčal v náramne zlej koži. Prehliadol som ho, a skoro som sa presvedčil o nezhojiteľnej srdcovej nemoci. Zádych ho prenáramne mučil. Na nocľah mi vykázali susednú izbu tej, v ktorej on bedákal. O spaní z mojej strany nebolo reči. Zádychom trápený, v náramných úzkostiach postavený chmátal v povetrí, volajúc o pomoc, že ho už-už má zadusiť, pýtal sa neprestajne z postele na pohovku, stade na zem, zo zeme na pohovku, a to sa tak s bedákaním a stonaním neprestajne opakovalo. S ťažkým srdcom som sa ráno lúčil, lebo som sa lúčiť musel. Po hrozných trapiech tento chlebový chlap 27. októbra 1869 sklonil hlavu — tento silný vývrät, zoťatý nemilosrdnou smrťou. Jemu na pamiatku napísal som v *Tábore*, národnom almanachu z r. 1869 *Pol'ovačku na medveďov*.

Kvôli Hlavatému sme boli v Brezne; stadiaľ sme cestovali, ale ešte v auguste, cez Jarabú a Boce na Hrádok a odtiaľ po železnici do Spiša. Túto cestu pod záhlavím *Prieťah cez Čertovicu* podal som v *Orle* r. 1875. — Hlavatý banuje za svojím starým priateľom Markusom. On, Hlavatý, neznášajúc sa veľmi so svojimi starými — uňho bývajúcimi testovci, nie správne zachodivšími s jeho deťmi — sa oženil. Vzal si apatekárovu dcéru z Moravy a splodil s ňou ešte chlapca, ktorý je teraz, ako toto píšem, doktorom práv v Prahe.

Andrej Trúchly moju obľúbenú prácu *Pol'ovačka na medveďov* očakáva s dychtivosťou, ako píše 2. decembra a 19. decembra ju už dostal a ďakuje mi. Táto práca, v *Tábore* vytlačená r. 1870, bola asi v r. 1900 skrze Jána Prauna, cisársko-kráľovského penzionovaného majora v Kremnici, rodeného Poliaka, preložená do poľského; a tiež do nemčiny, a vyšla v poľovníckych novinách, tuším v Lipsku. Roku 1875 vydali ju v českých novinách.

Po smrti biskupa Moysesasa zasadla komisia popísať pozostalosť, a muselo sa jej dobre vodiť,

lebo sa v Sv. Kríži bavila vyše dvoch týždňov. Ako mi o tom Július Plošic zvestuje, podľa počítania komisie chýbuje do masy šesťtisíc zlatých, to jest jestvujú dlžoby. A tak z domnelého dedičstva čo pripadne Matici slovenskej? — Nič! — *Canonicus a latere*⁶⁵ — teraz ešte (1902) žijúci Hýroš, dôvodil, že nebohý tridsaťpäťtisíc zl. vydal na meliorácie;⁶⁶ tak napríklad do znamenitého stavu doniesol takrečenú Kupču, veľikánsky majer atď., a požaduje, aby dvadsaťtisíc zl. odrátali. Okrem toho boli ešte značné sumy, čo biskupský dvor ostal dlžen kupcom, keďže — ako bolo známe — biskupské služobníctvo pre seba dobre, ale pre biskupa zle hospodáril. Moyses bol veľmi pohostinný a nadmier prajný človek, ako sa sám predtým raz vyslovil, že on nekopí groš na groš. On dal, a vďačne, i tam, kde dať nemal, a keď nemal pri ruke, požičal si aj desať zlatých. Rád hostil, a sám, ako bol chlap silný, mnoho jedol — ako jemu bližšie stojaci tvrdili, bol vstave zjesť na raňajky malú šunku. Mal pravý detviarsky bičak a tým si ju veľmi chutne odkrajoval.

Keď sme sa s Ľudovítom Turzom, poberajúc sa do Carihradu, stavili na ceste uňho, a bolo to práve cez veľkonočné sviatky, povolal nás na obed; my sme zaďakovali, lebo sme si obed už boli rozkázali v hostinci. Tak on, že nebude pri table s druhými obedovať, ale aby s nami mohol nehatene dôverne besedovať, kázal svojmu husárovi, menom Nezabudlému (teraz je tu murárom), aby mu doniesol obed do salónu, kde sme práve sedeli (v dolnej rožnej veži). Pri živom rozhovore jedol rezko; ale keď husár doniesol slíže s makom, nabral si chlap takú kopu toho čierneho materiálu na tanier, že nám na chvíľu jeho pekná čerstvá tvár zmizla z obzoru. Ale sa chytro vyhrabal. Prekopal sa, a skoro nám z prelomeného závozu zasvietila jeho vyhriata tvár. Koľko ráz mi tento dej zišiel na pamäť, keď som pozdejšie o pár rokov vídaval prekopávanie kremnickej železnice cez tie rozličné, pravda, nie makovo-slížové kopce.

Keď sa raz náš malý, ale energický chlapík Plošic opovážil otvoreným čelom upozorniť veľkého chlapa biskupa Moysesu na plané hospodárenie jeho úradníctva, majestátny človek sa ešte viac povýšil a s preloženými na kríž rukami postrúc na Julka zvysoka, hromovým hlasom sa ho opýtal: „A kto teba o to oslovil? Čo sa ty máš do mojich vecí starať, há?!“ Julko síce ešte hneď javište neopustil — čosi ďalej vysvetľoval; ale vidiac, že to márne, plecom mrdnúc, urobiac hlbokú poklonu pobral sa domov. Biskup ho predsa rád mal, ale jeho rady netrpel, hoci Plošic, dobrý gazda, v tom mal úplnú pravdu.

Fr. Blaho mi písal 14. decembra, že robia zbierky na útraty odsúdeného a zažalárovaného Jozefa M. Hurbana. Hurban vtedy sedel, tuším, vo vacovskom väzení.⁶⁷

Lesný radca Schvanda má odstúpiť a na jeho miesto príde Szajbelyi. Takhl'a bezcharakterné vystatovanie tomu pánovi neosožilo, a jeho strčili ta, kam on druhých strkal.

Okolo Ďura budúceho roku Mikuláš Ferienčík sa hodlá presídlieť do Turčianskeho Sv. Martina, kam sa presídlil i jeho test'.

Odkedy bývam v Kremnici, spozoroval som, že v Turci, najmä v okolí Hornej Štubne, tam v „Gerstner's Graben“ jestvuje kamenné uhlie. Následkom toho združili sme sa niekoľkí, že budeme naň kopat', otobôž keď sa k nám pridal fabrikant papierne Schoeller — ako istý, stály odberateľ kamenného uhlia. V ten čas bol označený za správcu toho podujatia predstavený kráľovských baní Jozef Lenger. On mal ten závod viesť a zaopatril stroje na vŕtanie, vystaval

⁶⁵(lat.) Pri boku, čiže kanonik-tajomník.

⁶⁶(lat.) Na zlepšenie.

⁶⁷Hurban vtedy sedel, tuším, vo vacovskom väzení. — Bol tam v štátnom väzení (bolo miernejšie ako obyčajné) od 6. decembra 1869 do 11. mája 1870 pre politický článok Čomu nás učia dejiny (Pešťbudínske vedomosti VIII, 1869, č. 101 a 103).

búdu na ten cieľ na určenom mieste v „Ebener Walde“, a vftanie sa započalo.

Ja som vzal na seba úlohu múku, to jest próby vftanej diery zasielať na dôkladný výskum Dionýzovi Štúrovi do Viedne. A výsledok toho bol ten, že nám Štúr zase, ako to už i na jar bol urobil, ďalšie kopanie neradil. Tento tuf, v ktorom vftam, je novší ako tamten v Handlovej; v Handlovej je usadenina congeriová.⁶⁸ V Turci sa kopanie kamenného uhlia vôbec nevyplatí. Ten list, čo som Štúrovi príležitostne z Handlovej poslal na určenie, kde bol pod Donnersbergom nájdený, je *Salvinia cordata* Ett., lišajník rastúci v bahne, a z toho náleziska jemu posial neznámy. Ja som mu písal, a to som pre náš kamenouholný závod poznačil ako za veľmi priaznivú okolnosť, že nám teraz stavaná železnica pôjde cez chrbát; ale on opak toho tvrdil, že práve tá železnica bude nám skorej na škodu, ako na osoh, preto, že ona tadiaľ, teda naším chrbtom, za tú istú povoznú cenu, čo by sme platili za naše plané uhlie, bude vozit' znamenité uhlie sliezskych baní, a naše by ostalo ležať. On že zná chorvátske rodiny, ktoré prišli o celý svoj majetok, hľadajúc, kopajúc kamenné uhlie. Našli ony, našli — a našli mohutné ložiská, ale aký osoh; nezodpovedalo akosťou požiadavkám a nechceli ho kupovať.

Na toto zreteľné Štúrovo odrádzanie, ktoré som predložil spolku podujímateľov s tým odôvodnením, že je múdrejšie z pol cesty sa vrátiť, sme od ďalšieho vftania odstúpili a spolok sa rozišiel. Ešte raz sme Makuc, môj brat Adolf a ja vyšli do Mošoviec, kde sa síce v treťohornom vápenci pri jestvujúcich odtlačkoch *Glyptostrobus europaeus*⁶⁹ dobré, blýskavo čierne kamenné uhlie nachodí, ale ho je málo: práca a výdavky pri kopaní by sa neoplatili.

22. januára 1870 nám Petronela oznamuje, že 25. je Nelin sobáš, a 27. ich čakajú v Brezne. A tak konečne z tých rozličných „tento a nik iný!“ ostal víťazom Július Kuchinka. Na svadbu medzi inými šli: Jozef Baíttrok so ženou Bertou a dcérou Gizelou, Ludvik a Pišta Kuchinka, Július Kožuch — a každý osobitne na štvorke. Petronela bola tiež volaná, ale nemala s kým ísť, hoci štvorprázných príležitostí bolo dosť. — 28. marca píše, že i tam, v Brezne, merníci železničnú trať vymeriavajú, ale kedy sa bude stavať, to tvrdo uhádnuť. A veru to dlho trvalo, kým k tomu prišli: o tom Brezňania dlho rozhutovali. 16. mája mi zase oznamuje chýr, aký tam o mne koluje, že ma chcú penzionovať. Ale správnejší chýr to by bol býval, že *ja* penziu pýtať zamýšľam. V júni že nás majú navštíviť Sihlania.

V Brezne hrali divadlo po slovensky a po nemecky; najmä tamto vypadlo znamenite, a nadovšetko sa v hre vyznačil učiteľ Matzenauer,⁷⁰ ktorý časom ako organista a učiteľ vydal v Trnave slovenskú *Antológiu nemeckých básnikov*.

Janko Čipka mi 1. februára registruje, že Nelina svadba bola odbavená a doložil, že mladoženíchov vyprevádzal na Sihlu Imrich. — Francisci v Revúcej vydával dcéru Marínu za Kolomana Tótha;⁷¹ planý svet vraj hovorí, že to vydaj nie najlepšia. — Oľga, Čipkova dcéra, bola chorá; jeho pani matka, statočná, osemdesiatjedenročná starénka, ešte vždy a nebezpečne leží; Samko Lopusný ďalej tučnie, ale jeho pekné kučery už veru šedivejú. 16. augusta v tom roku usnula po mnohých trapiach usilovná, všeobecne vážená pani Čipková. Matej Slabey, ako z parte vysvitá, ešte bol nažive, ale nezadlho potom umrel i on, na hrdelného raka.

⁶⁸usadenina congeriová — skamenelého rodu mľžov. Hojne sa vyskytuje v neogéne, mladšom treťohornom útvere.

⁶⁹*Glyptostrobus europaeus* — rod ihličnatých stromov, v Európe všeobecne rozšírený v treťohorných útvaroch.

⁷⁰*Fraňo Oto Matzenauer* (1845 — 1901) — kat. učiteľ v Brezne, potom na Starej Turej, neskôr správca chóru a hlavný tajomník Spolku sv. Vojtecha v Trnave, slovenský literát a buditeľ.

⁷¹vydával dcéru Marínu za Kolomana Tótha — bola to rodina zmýšľania naskrze neslovenského. Francisciho dcéra potom mladá umrela a vnučky písavali starému otcovi Franciscimu — výlučne v cudzej reči (po nemecky i po maďarsky).

Dňa 11. februára mi Martin Čulen opisuje rozličné stupne rozmanitého svojho zamestnania. — Je vraj gymnaziálnym direktorom v odpočinku (*lucus a non lucendo*) a prednáša dvadsaťdva hodín týždenne. Pritom je kurátorom, pecúchom a kvartírmajstrom pre žiakov; doktorom gymnaziálnej alumnie, predsedom kasína a Vzájomnej Pomocnice, martinským búriteľom, ktorého sa matičná a kníhtlačiarska chasa viac bojí ako čerta. — Okrem toho je ešte aj exhortátorom,⁷² i krčmárom a hostinským pre všetkých Slovákov, čo prichodia do Kláštora; lenže všetko, rozumie sa, zadarmo. Je i babou: včera v horúčke bedákajúceho žiaka klystíroval. — Taniere a misy z kremnickej dielne mu poslané sa škaredo lámu, tri misy už hneď prišli dochrámané ako rakúska monarchia s odpadkom Lombardska, Venécie. 3. júna ma volá na valné zhromaždenie gymnaziálneho patronátu, na ktoré som sa 21. júna i ustanovil. 16. júla ho Bobula napadol, že je Čulen „vedomostiar“ a — demoralizátor. A takto písal Bobula! No toho si veru Marci ani len nevšimol. 13. augusta mi oznámil, že na druhý deň bude porada o predsedníctve Matice slovenskej a myslí, že sa tam uznesú na J. Gotčárovi.

Dňa 18. januára povoláva nás Július Plošic na divadlo do Sv. Kríža, azda už ostatné toho druhu. Šiel som, a prišiel ta i kunešovský farár, veselý chlap Ignác Kleinhanns, a kremnický kráľovský hutný správca Július Backhmann. Zabavili sme sa dobre, hrali môj kus: *Oklamany klamár*.

Švagrovi Karolovi chýba ešte osem mesiacov do penzie, netrpezlivo očakáva deň vyslobodenia, nešeredne hromží na svojich predstavených, celý ten systém, ale nadovšetko na Kaldroviča. Pripomína, že Milka cestovala s Adolfom na Sihlu a tento potom stadiaľ pobral sa na Cinobaňu, kde ho očakával Franc Kuchinka, aby mu železné bane vedecky preskúmal a usporiadal. Kuchinka urobil Adolfovi návrh, aby vstúpil k nemu za závodného správcu. V prvom návale entuziazmu brat prisľúbil, ale potom povážiac vec bližšie (pričom by bol pri eráre vyslúžené roky a tým nároky na penziu stratil), odstúpil od úmyslu, uspokojac sa so sto zlatými, ktoré mu Franc Kuchinka udelil za ustávanie.

Mikuláš Ferienčík 25. februára píše — ako to už vlani predpovedal — že príde 5. marca do Kremnice so ženou, testom a švagrinou; zabaviac sa tu za pol hodiny, zaraz odcestujú do Štubnianskych Teplíc a tak ďalej do Turčianskeho Sv. Martina.

Keď sa už svätokrížska divadelná spoločnosť rozpadla, odniesol Július Plošic divadelnú výbavu domov, uložiť ju na podvrch. Za to ho nárokujúci odporníci — Krížania — chceli zažalovať, ale to jeho nemýlilo a výbavu nevydal. Keď potom povolali kremnickú dalárdu,⁷³ aby mala kde vystúpiť, dali sa na prosenie, čím sa konečne Julko dal udobriť a kulisne im povolil. Hrozili procesom, a skončili prosbou. Toto sa dialo v mesiaci marci, ale 30. mája 1870 nás povoláva — mňa, Makuca a Križku — na majáles na Močiari (pri Kríži, vyše židovského cintorína nad Kremničkou); majáles bude vydržiavať rozchádzajúca sa slovenská divadelná spoločnosť. Boli sme a bol s nami i brat Adolf; zabavili sme sa dosť dobre.

Ján Chalupka, osemdesiatročný starý a na nohu chorý pán, ponosuje sa na svoje hojné domáce galiby rozličného druhu (7. apríla 1870). S celým svetom rozpadnutá, nanajvýš hysterická jeho žena je oddaná morfinizmu. Ba pozdejšie, ako vdove, nepostačilo jej ani to a oddala sa i do pitia vína, zvlášť večer, aby mohla spať. Ako som ju poznal, táto maznavá osoba už oddávna rada čítala romány hlboko do noci. Planá to obyčaj. — On teda, chorý na nohu, musí prepustiť faru druhému, ale v jej rozpoležení to na ňu veľmi planý dojem urobí a

⁷²(lat.) Kazateľom, vykladačom Písma.

⁷³(maď.) Spevokol.

on bude sa mať čo napočúvať jej kvílenia, stukania a preklínania. Aby teda ponímala vec z druhého stanoviska, prosí ma, aby som napísal — akoby svoj lekársky náhľad — a mu radil, žeby hľadel tú faru čím skorej opustiť, ináč — pretože, ako mi známo, ona, vlhká, pre chorého je naskrze nesúca — on v nej doprosta vyzdravieť nemôže. Ja som mu urobil po vôli a priložil som k tomu — po chuti jej egoizmu — že to stavisko i jej útlej sústave je nadmier škodlivé a polepšenie jej stavu môžu len tak s prospechom očakávať, keď sa prest'ahujú na druhú, primeranejšiu hospodu. Zahral som teda jemu kvôli túto malú komédiu. Aký účinok mal môj list u pani Chalupkovej, nemôžem povedať.

V mesiaci máji oslovil ma priateľ Eduard Makuc, kráľovský predstavený jamy Ludovika, aby som mu požičal svoju príležitosť do Vyhieň, kde si chce navštíviť testinú. To som aj vďačne urobil. Ale mal som na ten čas za kočiša Turčana Tomáša. A tento Tomáš bol čudnou, neobyčajnou chlapinou; ten šuhaj by azda bol mohol deväť desiatín svojho života prespať, a tú poslednú jednu desatinu prezívať. On musel byť vo veľmi blízkom rodinnom zväzku, a keď to nie, aspoň v kmotrovstve — s Morfeom.⁷⁴ Stojac na jednej nohe, prehodený cez stolec ako uterák, ba azda čo bys' ho bol na motúz obesil, bol by býval vstave chrápať. Bola to akási zaspaná choroba. Keď v kuchyni nože čistil, zadriemal; keď mi čižmy leštil, zaspal. No a v stajni som ho vždy musel štekliť ohreblom. Poháňajúc kone, jednostajne kľuckal; a keď si chcel, aby kone pobehli, musels' najprv Tomáša medzi rebrá búšiť.

Nie div teda, že sa pripätlo nasledujúce nešťastie. Keď sa Makuc, vracajúc sa domov, viezol Kremničkou, Tomáš obligátne spal, kone obligátne dupkali a on, Makuc, zahrúžený v myšlienkach, nič nepozorujúc, ticho sedel vo vozíku. Razom čosi zvreští — kone zastali, ale už bolo pozde. Silný, asi dvoj-trojročný chlapec ležal zadlávený na ceste! Neboža, sediac vprostred cesty, hralo sa v piesku, a následkom kočišovho darebáctva, chúd'a, prišlo o život. Pochopiteľne, mňa to veľmi dojalo. Ale flegmu Tomášovu to akosi nemútilo. Plný planého dojmu, musel som sa hneď druhý deň vyviezť ku chorým do Turčiekov, a môj brat Adolf, baviac sa v úradných povinnostiach v Kremnici, viezol sa so mnou domov na Piargy. Cestou sme tú nehodu pretriasali a trúbiac kočišovi do duše, jeho chybu lenivosti vyčítali. On pokojne, bez odporu načúval, a ako pod vršok Anna-šachty doťahujeme, už sa mu gigaňa na všetky strany sveta holengala ako osika vetrom tlačená. Pohoršený in flagranti som mu vlepil do chrbta tvrdou päťou knedľu, a on sa veril, že mu spanie ani len na mysli nebolo.

Kočiš bol otcom diet'aťa zažalovaný u slúžneho v Tekovskom Sv. Kríži, a bol citovaný až v jeseň, keď už u mňa neslúžil, a tá okolnosť, že sú i rodičia vinní, keďže svoje deti nechávajú bez opatery po hradskej ceste, oslobodila ho od väzenia, ale na pohrebné útraty a poškodeným rodičom musel zložiť štyridsať zlatých. Či tento človek už ozaj spánok bez prebudenia nespí, neznám; ale jemu smrť nemôže byť strašnou, a to je veľká výhra.

Dňa 5. júla mi švagor Karol Roeszner píše, že on má ešte štyri mesiace slúžiť. Od vrchnosti už dostal vyzvanie, aby ako doplní štyridsiaty rok služby, pýtal penziu. Čo on rád vykoná, lebo pri terajších okolnostiach slúžiť je voľačo hrozné. Má prísť nový štatus,⁷⁵ ale aký? — Ministerstvo vyzvalo mesto Banskú Štiavnicu, aby usporiadalo v prospech Matice slovenskej zbierku. Aj on s dobropríanom podpísal jeden zlatý. — Banuje tiež, že moje kone zadlávili chlapčeka. Rozniesol sa chýr, že ma chcú preložiť do Sedmohradska, čomu on neverí, ale ak by tomu tak malo byť, aby som v júli, keď som pri erári vyslúžil dvadsať rokov, pýtal penziu, to jest polovicu. S týmto chýrom — akoby v súvise — spomína ním nenávideného Kaldroviča, ktorého vtíp pospolitého štiavnického banského ľudu prezval hronskou rybou,

⁷⁴s *Morfeom* (gréč.) — gréckym bohom sna a spánku

⁷⁵(lat.) Poriadok (služobný).

azda preto, že pochodí od Hrona, z Voznice. — V júni začali stavať železnicu z Hronskej Breznice do Banskej Štiavnice, najmä v záujme baníctva, dovážania kamenného uhlia atď. Stavali ju, predsa, len s úzkymi koľajami, čo bolo s malými vozňami ozaj „hercig“.⁷⁶ Okrem toho stavia monopolový erár velikánsku doháňovú dielňu. A to všetko má vyplácať kráľovská banská kasa, pri ktorej je on úradne zamestnaný. To mu ohromne rozmnožilo povinnosti, a preto si tak vrúcne žiada, aby bol už raz stadiaľ vyslobodený.

Dňa 6. júla mi Ľudovít Turzo z Banskej Bystrice píše, že Viliam Pauliny-Tóth, prechodiac cez Banskú Bystricu, navštívil priemyselno-obchodný spolok a držal tam prednášku. K tomu cieľu zišlo sa mnoho meštianstva, chcjúceho poznať V. Pauliny-Tótha. Jeho prednáška urobila dobrý dojem. — Janko Francisci má prísť ako správca Kníhtlačiarkeho spolku do Turčianskeho Sv. Martina. — Turzovi sa páčia moje besednice v Národných novinách, že sa hladko čítajú. Ale mi (a to ešte hen 27. apríla 1870) vyčíta, že som sa v liste o Milošovi (malo stáť Michal) historicky náležite potkol.⁷⁷ Mne ako nehistorikovi sa pre ten lapsus ešte nečuduje, ale sa čuduje Sasinkovi, tomu historickému „puritánovi“, on má vždy bedliť na historické momenty, zjavivšie sa v Národných novinách.

Švagor Imro *Grozer* — ešte sa podľa svojho pôvodu tak písali, ale pozdejšie, keď test'ovcov zašla neukojiteľná túžba dostať zemianstvo a vôbec čert márnomyseľnosti im do hlavy vstúpil, pomenovali sa: *Keresztfalvy* — teda švagor Imro Grozer 16. júna sa zmieňuje, že keď sa tohto mesiaca otec s Polou (bol u nás na návšteve) viezol okolo Kremničky (pri Radvani), pri ceste veľmi sa mu zapáčilo panstvo Berciho Rakovského; aby som sa dozvedel o jeho odpredaji.

Keď som sa práve veľmi od spoločnosti, pre klebety a nepríjemné rozbroje, neodťahoval, isté je, že som odporne, mne nesympatické spolky a spoločnosti ani nevyhľadával. A tu mi dr. Toelg 18. júna tú radu dáva, aby som sa tak veľmi neuťahoval, lebo že ma upodozrievajú. Nuž také to premilené časy boli už i vtedy. Však vidíme v prírode, že sa mnoho hmyzu z mŕtvol živí. 5. júla zatým mi píše, že začnú zrieť čerešne, sená pre nestálu chvíľu ťažko zrábajú. Chladno býva, ako vraj pred Jánom, tak i po Jáne; v Hronci ešte kúria. Dr. Toelg mnou požiadany poslal mi ránhojičské stroje, robotu to francúzsku, na operovanie očí. Pošťastilo sa mi dobre; operoval som istého Schwartza z Veterníka. Bol už blízko sedemdesiatročný, proviziant, trpiaci na očný povlak (cataracta). Býval vodený o palici do kostola, a operácia, vykonaná v nemocnici, podarila sa mi tak šťastlivo, že on sám osebe mohol chodiť. Pozdejšie pošiel k synovi lekárnikovi do Košíc a tam i skončil. — Dr. Toelg nemá veľkej úfnosti v stálosť terajšieho politického položenía uhorskej krajiny a satirizuje nad tým, že ohrádzajú sa čínskym múrom. — Na Podbrezovej nastal pri vyplácaní robotnícky štrajk, ale miernym vysvetlením úradníctva sa nedorozumenia skoro vyrovnali.

Kalinčiak pýta odo mňa humoresku *Šťubrika*.⁷⁸ Odoslal som mu ho a on ho 3. júla vďačne prijal.

Dňa 24. júla Július Plošic žiada, aby som sa spýtal bývalého správcu divadelnej spoločnosti, teraz bývajúceho v Kremnici, za čo by vystrojili divadelné kostýmy. Tisovčania zamýšľajú zariadiť stále divadlo. Oni by mu zapravili cestovné útraty, odmenili by mu prácu a cez ten čas jeho pracovania by ho opatrili chovou a bytom. Tisovčania sa vyrovnali s Drevesom tak, že okrem horespomenutých trov dostane za prácu v hotovosti asi štyridsať zlatých. —

⁷⁶(nem.) Roztomilé.

⁷⁷Že som sa v liste o Milošovi (malo stáť Michal) historicky náležite potkol. Zmienka sa týka Miloša a Michala Obrenoviča, už vyššie spomenutých.

⁷⁸Kalinčiak pýta odo mňa humoresku *Šťubrika* — vyšla v Orle I, 1870: Dávid Šťubrik, rozprávka

Poberajúc sa na novú kapláňku do Žarnovice, navštívil ho Ján Kluch. Tento Ján Kluch bol za čas kapláňom v Brezne, keď som i ja tam býval, a tamojší prepošt-farár Anton Majovský mal ho rád. Kluch bol v r. 1849 slovenským dobrovoľníkom. Z Brezna prišiel — ak sa nemýlim — za kaplána na Staré Hory, potom do Žarnovice, a tak za farára na Španiu Dolinu, kde ako taký posiaľ úraduje. Pod tou návštevou u Júliusa Plošica medziiným teda rozprával, že sa Čulen v Kláštore tak správa oproti druhým ako nejaký dynasta. Na valnom zhromaždení samostatného znievského gymnázia vraj vystúpil veľmi, až veľmi príkro proti turčianskemu kňazstvu, ktoré Ján Országh si držal za povinnosť brániť. Čulenovo vystúpenie veľmi pobúrilo turčiansky katolícky klérus (4. augusta 1870). Je pravda, že Čulen bol človek zaťatý, ba až bezohľadný, ale mal pritom také krásne vlastnosti, že zakryli a vyhovorili jeho prísnosť. — V tom liste Plošic podotýka, že vojna medzi Pruskom a Francúzskom je predo dvermi. Rakúsko-Uhorsko, že ostane nestranné. A tak bolo. — 8. augusta on prechorel na úsad ako prejav zlatej žily.

Dr. Toelg 6. augusta píše, že Daniel Mandelík ledva došiel ako nadlesný do Lugoša, už ho Divald poslal na tri roky na panstvá ministra Lónyayho do Sedmohradska, aby ich usporiadal — čo sa totižto lesníctva týka. Dostane ročných tisíc päťsto zlatých, slobodnú hospodu, kone a diéty a po troch rokoch má zabezpečený návrat k eráru ako kráľovský lesný majster. (Už i ten spočíva, i jeho žena). Toelg sa ponosuje, že časté pršky prekážajú im zrábanie sena a žatvu. Aj on spomína vojnu medzi Nemeckom a Francúzskom.

Sestra Petronela je u švagra Karola Roesznera v Štiavnicí a dáva mi na známosť, že príde k nám so striebornou fúrou,⁷⁹ keďže príhodnejšej príležitosti nemá. — 4. septembra Janko Čipka sa zle cíti; namyslel si, že má žalúdočného raka a Samko Lopušný už chcel po mňa poslať. — Pišta Kuchinka zamýšľa prepustiť Sihlu Janovi Kaldrovičovi a dvom židom. Od toho predsa odstúpil, ale len kvôli Nele, ktorú si veľmi vážil. Pozdejšie potom oddal sihlíansku árendu celkom bratancovi Júliusovi.

Adam Kardoš strojí poslať svojho štrnásťročného syna Adama do kremnickej reálky a pýta ma o vysvetlenie. Podotýka, že kremnickú železnicu stavajú s veľkou chuťou, potom i to, že vo vojne medzi Francúzskom a Nemeckom naša monarchia ostáva neutrálnou.

Karolína Kozelnická 3. septembra odpovedá, že chceli ísť na matičné zhromaždenie, ale pre dažďa a poľné práce, pri ktorých im veľa pohnilo, to vykonať nemohli. Oni ani nevedeli, kedy Petronela odcestovala do Kremnice. Posielajú Štefanovi Pinkovi na zavieranie rán za geletku bryndze.⁸⁰ Janko Čipka veľmi smúti nad namysleným žalúdočným rakom; že tak ochorel ako jeho už nebohá pani matka.

V Štiavnicí vydržovali slávnosť storočného jestvovania banskej akadémie, založenej za Márie Terézie, ale slávnosť že vypadla veľmi licho. Kaldrovič že je akejsi žltobrunastej farby a nesľubuje dlhý vek. Ako známo, pošiel na prsného raka. Ja som mu, hoci mi zapríčinil dosť trpkostí, posledné dni života písal potešujúci list.

Dňa 27. septembra mi píše Bodorovský, že Milka bola na radvanskom jarmoku a volala ho so sebou do Kremnice; to vtedy nemohol urobiť, ale že má prísť do Kremnice Kardoš so synom, potom že s ním k nám príde. Keď sme boli na Veľestúre a sme mu telegrafovali, aby sa našinci Bystričania tiež ta ustanovili, dostal Bodorovský náš telegram vtedy, keď sme už boli na návrate z Veľestúra.

⁷⁹ *Že príde k nám so striebornou fúrou* — odvážajúcou (pravda, pod patričným dozorom) striebro z Banskej Štiavnice.

⁸⁰ *Posielajú Štefanovi Pinkovi... za geletku bryndze*. Bol to Zechentrov známy pseudonym, zároveň však i postava, ústami ktorej vyjadroval svoje náhľady o dobrých i zlých stránkach vtedajšieho slovenského života.

28. septembra ma pýta Ondrej Černiansky, aby som pre jeho *Raráška*, ktorý bude vychodiť, doposielal správy z bojišťa, značené Štefanom Pinkom.

Dňa 1. augusta ma na valnom zhromaždení patronátu samostatného znievskeho katolíckeho gymnázia vyvolili za agenta tohože gymnázia v mojom okrese.

Július Plošic 28. októbra bol u mňa v Kremnici a dal si v kúpeli banky postaviť, pričom sa mu smiešne povodilo. Túto príhodu som žartovne opísal pod titulom *Banky* s menom Laskomerský — v 135. a 136. čísle Národných novín, r. 1872. — Nemci naháňajú Francúzov z jednej pevnosti do druhej. Následkom stavania kremnickej železnice i v okolí Viesky všetko zdraželo, seno, slama a vozkári. — 29. decembra Plošic ležal chorý. Keď sme sa práve domov vrátili zo silvestrovskej pobožnosti, ešte vtedy odbavovanej v kostole na rínku, a sme sa vzájomne s Burkartovci pred domom pozdravovali a volali na pohár čaju, ale bez výsledku — príduc domov, našiel som tam súrneho posla s listom, aby som hneď stúpал dolu, že je Július Plošic nebezpečne chorý na zapálenie pľúc. Podpísaný bol dr. Trlík. Hneď som sa vybral na sánkach. Tam som zastihol ešte dr. Trlíka. Urobili sme, čo sme vedeli. A práve bola polnoc, keď sme konštatovali polepšenie, ba krízu. A prejdúc do bočnej izby, s poľahčeným srdcom sme s chuťou pili po pohári vína na šťastlivý nový rok a prinavrátene zdravia, ba života nášho milého priateľa Julka.

Ja som bol navrhol dotyčne matičných zbierok, aby predsedníctvo Matice slovenskej oslovilo istého pána Burmajstra, odchovanca Jána Gotčárovho, ktorý ako prírodoskúmateľ koná po Amerike rozsiahlu cestu, žeby on, pamätajúc aj na Maticu slovenskú, do jej múzea nazbieral nerastov a ich odoslal. Podľa môjho zdania by to mohlo stáť asi tristo zlatých. Na to mi v mene matičnej správy pod č. 176 Viliam Pauliny-Tóth odpísal, že tá myšlienka je uznania hodná, ale pretože správa je splnomocnená vydávať len po päťdesiat zlatých, a toto by stálo asi tristo zlatých, ona by bola povinná predložiť vec valnému zhromaždeniu.

24. novembra mi dr. Toelg oznamuje, že podľa nového statusu lekári sú — o jeden stupeň degradovaní (!!), lebo nemali nikoho, kto by ich bol hore zastával. Považovali ich len ako taký-onakvý prílepek. V čas nebezpečenstva nákazlivých chorôb, to ich využili, ale potom kamarátstvo prestalo. Lekár, ktorý sa najdlhšie musel boriť, kým dosiahol diplom, stál v spoločenskom živote v radoch erárneho úradníctva druhý od zadku. Predtým bol v X. triede, teraz v XI.; za ním už nasledovala len XII. trieda kancelistov a praktikantov. Či to nebol posmech, ba dprosta zaucho lekárskemu stavu? A tento univerzitný, diplomovaný popolvál mal slabý, veľmi slabý výhľad môcť sa vyškríabať z tej XI. triedy na X. Osiad sedieť skamenený, zakliaty; kdežto jeho pozadník mal otvorené pole stúpať rebríkom do výše. A daná bola lekárovi i možnosť vidieť, ako ten, ktorému on kedysi pomáhal z materinského života na biely boží deň — pod ním začnúť, okolo neho kráčajúť, omoc mladší od lekára — stane sa jeho predstaveným v úrade, ba stúpajúť ďalej, vystúpil na neobyčajnú výšku. Ozaj ako dojka. Dojčí decko, a to sa časom stane človekom, povýšeným nad tisícmi.

V Banskej Štiavnici má byť ustanovená stanica operátora s tisíc zlatými; Toelg v Hronci dostane osemsto zlatých, vindšachtský sedemsto, druhí lekári po šesťsto zlatých (tak i ja), žarnovický päťsto zlatých a dve kvinkvenálie po sto zlatých. Manipulační úradníci prešli lepšie. Hrončiansky banský radca Mošic tisíc osemsto zlatých (okrem toho osobný dodatok tristo zlatých), dvaja hrončianski správcovia po tisíc štyristo zlatých a — VIII. triedu. Ešte musím podotknúť, že lekári, ktorí už slúžia a sú v X. triede, ad personam sú v nej ponechaní, len ich nástupcovia prídu do XI.; ale diéty sa už i tamtým starým budú rátať podľa XI. triedy, to jest posiaľ pri krátkych vychádzkach ráтали si jeden zl. štyridsať gr., oteraz smú rátať len jeden zl. dvadsať gr. A to je ten polepšok! Bránili sme sa proti tomu poníženiu, ale nadarmo.

Samuel Bodorovský bol s Adamom Kardošom u nás, ale sa skoro pobrali domov. — Béla Havaš — terajší tunajší kolegiálny sudca — vtedy bol ešte advokátom a zastupoval Samuela Bodorovského.

Július Toelg, podľa listu otca dr. Toelga (16. dec.), je v Zabare, v Hevešskej stolici na maďarčine. Spomína, že je vypísaná služba banského kremnického správcu. Jozef Lenger, ktorý ten úrad dočasne zastupoval, vtedy už bol šiel do penzie.

Samuel Ormis sa 20. decembra rozpisuje o spolku na vydávanie kníh.⁸¹ Účastina je desaťzlatová a posiaľ sa nazbieralo päťsto zlatých; ale len jeho *Výchovoveda* bude stáť okolo tisíc zlatých. To veru bol nepraktický začiatok, hneď tak vysoko rúbať. Odo mňa pýta *Lipoviansku mašu* a všetky moje sem-tam rozpísané spisy, aby sa to všetko vydalo vedno. Nuž, hľa, rozložil sa naširoko, a nebolo čím dýchať.

Rok 1871 bol významný, a pre mňa osudný. Následkom už vlani započatej stavby železničnej čiar y cez Kremnicu nastal náramný príval robotníckeho ľudu, opravdivá „migratio gentium“.⁸² Nastal veľmi živý ruch, ktorý viac-menej ináč tiché, ba apatické obyvateľstvo tohto kraja strhol so sebou do vreleho pohybu. Kde aká sila ukrytá sedela, bola pojatá do účinku. Kto vládla a chcel robiť, mohol robiť a zarobiť — či umom, či rukami, či záprahom. Ja ako lekár mal som práce od rána do večera, ba veru i v noci. Zarobil som ako taký toho roku do tritisíc zlatých. A okrem toho, keď kone stačili, a ja som pritom bližšie vychádzky konal pešo, zarobili moje kone päť zlatých denne, to vozili z mesta na Piargy podlahy (švelery — slippery)⁸³ alebo vozili kresané skaly na vodný prielaz v Sohlergrunde, pod dolným otvorom jasku. Na ten cieľ kúpil som silný voz a zarobil som sto zlatých. Ten voz som predal podujímateľovi a zarobil som pri tom zase desať zlatých. A tak to išlo: peniaze mi tiekli potôčkom, ale pritom znoj mi tiekol potokom z čela. Nelíhal som v posteli, ale na slamenáku na zemi, a pretože prácou preprúžený veľmi som bol rozčúlený, nemohúc spať, bral som tu i tu morfium, ba i chloratum hydrati.⁸⁴ Raz pri malom účinkovaní lieku a značnom rozčúlení vzal som v náhlosti oboje, ale hneď oľutujúc ten prenáhlený hlúpy čin, dráždil som si prstami hrtan a väčšiu čiastku prášku vydal som von; a zato som ani nespál. Tu v mieste obyčajný robotník jednoduchú návštevu odplácal zlatovkou, výbeh na vonok, návšteva von z mesta sa platila po päť zlatých. V tom ohľade najštedrejší, najuznanlivejší boli zdvorilí Taliani, oni viedli predok tým druhým strakatým národom. Kde sa zbehlo toľko robotníctva, merníkov, podujímateľov, nechýbali dostavníci (liferanti), krčmári, hostinskí, kaviarnici, hudobníci — ešte s rozličnými prílepkami. Celou železničnou traťou po vŕškoch, dolinách boli nastavané viac-menej úhladné, väčšie-menšie baraky (koliby, chalupy) — to z dreva, to z tehál, to z obojeho. A to rástlo ako z vody, šmahom; na všetky strany železničnou čiarou vyrástli ľudnaté obce — živé, veselé, s mimoriadne pohyblivým, neposedným obyvateľstvom.

A hľa, po vyhotovení železnice zase sa stratili, tak ako vznikli, a teraz ani stopy po nich. Nikto by neuhádol, kde a koľkí sa tam ľudia v svojom čase mrvili, lebo i tie miesta, kde azda ostala hŕba skál, vakovky alebo rozmrvených tehál, teraz už stromy, trnie alebo bodľáč pokrýva. A celou tou čiarou neprestajne hrmeli obrovské dynamitové výbuchy a váľali sa rozkálané zápole dolu strminami. Bočnými cestami odvážali a dovážali materiál. Kto čítal to tak dlho trvávajúce obliehanie sevastopoľského Malachova, podľa tohto tunajšieho hrmenia

⁸¹Samuel Ormis sa 20. decembra rozpisuje o spolku na vydávanie kníh. Podrobnosti o tom uverejnil dr. J. V. Ormis v článku Nakladateľský spolok v Revúcej (Slov. pohľady XLV, 1929).

⁸²(lat.) Sťahovanie národov.

⁸³(nem., angl.) Podvaly.

⁸⁴Chloratum hydrati sa pripravuje zmiešaním chlorátu s vodou a v lekárstve sa ešte hojne používa ako hypnotikum (uspávací liek).

mohol si ho predstaviť. Pri jedenástich jaskoch a tých prepočetných priekopách dá sa myslieť, koľko dynamitu zatriaslo zemou. Všetkým len, ako mi bolo hodnoverne povedané, v mohutnej, tvrdej priekope oproti mojím oblokom na blaufuskom štóse ráno, na poludnie a večer až do konca vyhotovenia dvanásťtisíc výstrelov vypálili. Zem sa triasla, obloky sa hegali a kusy skál, i viaccentové, vyhodené váľali sa dolu strminou s dažďom skalných afanitových mrviok, a zo svojho pokojného miesta vyrušené kusy trachytu leteli naplašené dolu strminou na skromné domkárske krovy, narobiac okien tam, kde toho nebolo treba. Ba niektoré väčšie skydlavšie kusy, váľajúce sa dolu, porobili neočakávané návštevy nemilo prekvapeným obyvateľom, vrazilac cez stenu do kuchyne alebo do komory. Iné zas bučky, pníčky preskakujúc vbehli do záhrad, uložiť sa tam pekne-rúče medzi zemiaky, cibuľu, cesnak, alebo poetickejšie, vovaliac sa medzi fialky.

Pri toľkom robotníckom prívale, pri takej intenzívnej práci bolo veľa ranených a chorých, ba postupne vyvinula sa ťažká, nebezpečná epidémia škvrnavej horúčky (typhus petechialis, Fleckentyphus), na čo kremnická, na ten cieľ už vopred pristrojená nemocnica nevystačovala. Následkom toho vznikla jedna nemocnica na Piargoch a jedna priestranná baraková nižšie Kremničky, vystavaná blízko mosta a blízko cesty, vpravo vbok v ornici. Obe mali svojich lekárov. Kremničianska, vedená istým Würtenberčanom Herlitzom, bola opatrená príručnou lekárňou a kuchyňou. On býval — to jest rodina — v Kremnici a chodieval tam dolu na ordináciu. Títo lekári dostávali od hlavného podujímateľstva istý paušál podľa počtu chorých.

Keď tento Herlitz ochorel a nezadlho zatým — porazený (rád píjaval) — umrel, začas som zastupoval i službu tohto. Potom keď mestský fyzikus dr. Langfelder obľahol na týfus, i tohto službu som opatril. Ľahko mi každý uverí, že nepreháňam, keď poviem, že som bol zapriahnutý nad svoje sily. Mesto mi dalo za suplentúru mestského lekára dvadsaťpäť zlatých mesačne.

Pri mojich v rozličných dobách času podujatých vychádzkach obedoval som, ako prišlo a kde sa tomu po rozličných barakoch príležitosť zavdala. Najpríjemnejšie mi padlo zastaviť sa a občerstviť v Kremničke, kde početní inžinieri mali klub. Boli to napospol všestranne vzdelaní a veselí ľudia, a v ich kruhu krátil sa čas ozajže príjemne.

Pri týchto okolnostiach doma som bol zriedkavým hosťom. V menších odľahlých barakoch, kde sa Taliani takmer výlučne hostili svojím národným jedlom „polentou“, musel som sa uspokojiť kusom salámy alebo krojer-syra s chlebom. Zárobky robotníkov, hoci tvrdo nadobudnuté — kde ich podujímateľa neoklamali — boli dobré; kamenári, murári vyrobili denne až po päť zlatých. Raz, zostupujúc z Blaufusa lieštinou a lesíkom, takmer na vrcholci blaufuského štósu zišiel som sa s kresajúcim kamenárom Istriancom. Sadnem si na machom porastený balvan, pustiac sa s ním do zhovoru — po chorvátsky. Boli by ste videli ten dojem, keď tu na handrbulskom Blaufuse od kremnického obyvateľa, lekára, počul svoje milé materinské zvuky. Bol to Prímorec silnej, veľkej, krásnej postavy. Nuž a tento syn teplých krajov, sused morských talasov⁸⁵ tu na vysokých chladných skalách blaufuských! A oproti nemu melie s ním, akoby z buka, či z neba spadol, syn týchto krajov v milej jeho chorváčtine! Jaderské more a blaufuský vrch sa nezídu, ale zišli sme sa my — severná rodina s južnou, na tomto ukrytom vrchu pánu bohu za chrptom!

Ako mi vtedajší kaplán a spisovateľ Andrej Truchlý 7. januára 1871 z Prievidze píše, založili tam — on s advokátom Smieškom — Vzájomnú pokladnicu, vlastne úrokovňu, napriek všetkým prekážkam, kladeným od slepých, tupých odporcov. A z toho sa vyvinul teraz na

⁸⁵(chorv.) Vln.

všetky strany vážený a so skvelým prospechom pracujúci peňažný ústav. Oni, trupi, museli sa zapierať, lebo... lebo jeho zakladatelia boli Slováci. — Ale i kremnická úrokovňa bola pod správou Jozefa Eltzenbauma babravá, že to ona zameškala urobiť.

Podľa správy Jána Gotčára zo dňa 7. januára stane sa námestníkom Moysesovho biskupstva Lopusný, brezniansky rodák a veľkovaradínsky kapitulník. Ale to sa nesplnilo, lebo ním sa stal Ipolyi-Stummer.

Záležitosť o lekárskom štatuse, nanajvýš zamotaná, bola odoslaná po dlhom radení štiavnického hlavného banského grófstva na ministerstvo. Podľa tohto statusu mali teda byť všetci banskí kráľovskí lekári o jeden stupeň degradovaní. To bolo také čosi, také počínanie, akému posiaľ v úradníckom, administratívnom svete nebolo ešte páru. Toľkí, asi dvanásť lekárske úradníci boli bez príčiny pokutovaní. A to len preto, aby pri úradných vychádzkach, to jest na diétach jeden zl. štyridsať gr., mohli im dvadsať gr. strhnúť. Takú ohavnosť vyvieť bolo ponechané samostatnému uhorskému ministerstvu. Naša prosba a či protest proti nášmu nezavinenému poníženiu — po nás všetkých najprv zaslaná circulando⁸⁶ na podpísanie, bola upravená 11. júla 1871 na ministerstvo. No to síce povolilo, že my starí, už v tom rangu žijúci ho máme podržať, ale naši následníci budú už zhodení o stupeň nižšie. A čo sa diét týka, len už podľa nižšieho cenzu — ja teda napríklad musím účtovať o dvadsať gr. menej. No a o to vlastne tým pánom išlo, aby ubiedenú krajinu postavili na nohy.

Ja som s tým nebol spokojný, a keď sa mi z kolegov nikto nechcel pridružiť, dal som sám osobitnú prosbu, dôvodiac, že hajdúch, ktorý podľa toho rebríka rangu nestojí naďalej stupke od kráľovského banského diplomovaného lekára, dostáva takmer väčšie diéty, keď býva vyslaný navonok s listom alebo heslom. Hovoril som v tom zmysle a dôrazne, ale veru nadarmo. A tak o jednu, ale zase trpkú skúsenosť stal som sa bohatším. A práve zato, keď mi prišlo podpísať nejakú listinu s našimi tunajšími banskými spoluúradníkmi, podpísal som sa, aby to bolo zrejmé, ešte i za kancelistami, ako pastorek úradníctva — samý posledný. Tento demonštratívny čin zbadal predstata banského úradu a vykázal mi olovkom miesto za sebou, pred odo mňa omoc mladšími takrečenými šichtenmajstry. Podal som potom i článok o biedach a ponosách banských lekárov pod novým statusom do *Wiener allgemeine medizinische Zeitung-u*. Vôbec, pod náčelníctvom baróna Mednianskeho stali sa hrozné nezmysly a mnohí úradníci museli na základe nových doručených dekrétov z povýšeného im platu už pár mesiacov nazad vracať. Nuž hľa, také to bolo hospodárenie.

Pri zbieraní príspevkov na dom Matice slovenskej výbor zasedavší na ten cieľ oslovil a ustanovil (pravda, s jeho privolením) Jána Francisciho, teraz už osadeného v Turčianskom Sv. Martine, aby prejal agentúru tých na široko-ďaleko rozprestrených zbierok, čo on aj urobil. Za túto únavnú prácu prisúdili mu odmenu päťsto zlatých. Ja a mnohí iní s tým sme nesúhlasili a ja som oznámil o tom svoju, ale pokojnú mienku Martinovi Čulenovi, ktorý bol predsedom toho výboru, dôvodiac na postavenie Francisciho a na vznešený, všetkej obete hodný cieľ narazených zbierok. Od Marciho Čulena som potom dostal odpoveď, ale nie perom, ale drúkom písanú — 17. januára 1871 — že či jeden človek má v obetiach zgebnúť, či Slovákov národne účinkujúcemu hladom umrieť načas, a tak to šlo ďalej v slohu — jemu, keď bol nahnevaný, obyčajnom. Dal som sa kapacitovať, ale by sa mu to bolo podarilo tak isto i vtedy, keby v svojej odpovedi bol vystúpil trochu jemnejšie. No ale poznal som pravdymilovnosť, statočnosť a prostotu Čulenovu, a uznal som, že tak bolo v poriadku.

Keď následkom chvatného zaujatia miestností skrz cudzincov stali sa hospody veľmi vzácne

⁸⁶(lat.) Obežníkovým spôsobom.

a drahé a pri mojom domovom pánovi sa badala v tom smere akási chúlóstivosť, chladnosť a či akási zmena — i ja som sa zavčasu obzeral, kde by som nerušene mohol zaujať stálu hospodu. A tu sa mi zazdala k tomu príležitosť. Sklenárska firma Jána Kožucha v Cinobani — tetka môjho švagra Júliusa Kuchinku — zakúpila po Ujlakym tunajšiu dielňu na riad a hodlala ustanoviť správu tej dielne. Oproboval som a pýtal som slobodnú hospodu v dielni, že za tú cenu budem hotový viesť tam dozorstvo. Na to mi Kožuškin zať Jozua Eleöd odpovedal, že sa v tej istej veci rozhodli; a poslali ta Benjamína Zörnlaiba.

Dňa 30. januára oznamuje mi Franko V. Sasinek, tajomník Matice slovenskej, že sa môj článok *O premene látok v ľudskom tele* už tlačí. Článok o káve a zemiakoch vyjde pozdejšie. Sasinek mal redigovať slovensko-maďarsko-nemecký slovník, ale pretože taký už vydal banskobystrický gymnaziálny profesor Loos,⁸⁷ odstúpilo sa od toho. Matica slovenská hodlá vydať veľký slovensko-maďarsko-nemecký slovník, lebo Loosov slovník je len vreckový; ale na to nevystačí na ten cieľ vystavených dvesto dukátov, lebo je to práca ohromná a zdĺhavá. Tí, čo mali vypracovať čiastku slovensko-maďarsko-nemeckého slovníka, sa už utiahli. A tak teraz tá vec stojí.

Janko Čipka, tento obor, od umretia svojej matky (v júni r. 1870) cíti sa chorým; to mu je ľahšie, to mu je horšie. Nemôže troviť; ba i v tých prípadoch, keď mu jedlá chutia, pri trovení zdá sa mať prekážky. Tento nepríjemný stav sa dosť dlho preťahoval a priviedol ho na domnienku, že on, ako vraj i jeho mati, musí zahynúť na žalúdočného raka. Táto myšlienka sa v ňom — a veru nesprávne — tak zakorenila, že toho chlapiska hnala do zúfalstva a z normálneho úsudku ho vyniesla. Považoval sa za strateného a oddal sa na vyhotovenie testamentu. Píše mi k tomu i tú smutnú novinu, že jeho test, superintendent Ján Chalupka, ťažko chorý leží, má podozrivú ranu na nohe. Starček veľmi klesá a malá nádej na jeho pozdvihnutie.

Vyzvaný som bol mestom na suplentúru mestskej lekárskej služby; ale nielen preto, že mestský fyzikus dr. Adolf Langfelder bol nakazený týfusom, ale i preto, že ešte r. 1870 umrel bol mestský fyzikus dr. Ficek. Jeho miesto zaujal na to vyvolený dr. Langfelder, a tohto miesto, to jest druhého mestského lekára, bolo uprázdnené. Kým teda na toto miesto nebol vyvolený druhý lekár — dr. Izák Peťko — bol som vyzvaný ja ako suplent. Keď Langfelder ochorel, ja som už bol suplentom, a tak potom som zastupoval obidvoch. Pravdaže, to som nesmel urobiť bez povolenia svojej vrchnosti, hlavného banského grófstva. Keď som v svojom poťažnom prosbopise odôvodnil, že sa mi pri tých rozličných poraneniach robotníctva zväďá príležitosť zdokonaľiť sa v operáciách, ono mi povolenie dalo. To iste pravda bola, lebo tých nešťastných pádov — kalík — bolo veru až mnoho.

Tu mi prichodí na um čudná okolnosť. Keď som bol presadený z Brezna do Kremnice, nemohol som sa za dlhší čas striasť hnačky, a musel som za istý čas siahať i po liekoch. Bol som tej mienky, že to následok hojne užívaných čerešieň. Po niekoľkých týždňoch sa to stratilo. Ale keď sa potom v r. 1870 hore dolinou ako kobyľky hnali zástupy železničiarov, prichodili ku mne chorí inžinieri a robotníci s akousi chorobou, ktorú oni nazvali „kremničkou“. To bola pre mňa, aspoň podľa mena, úplne nová choroba. Pri bližšom rozjímaní vyšlo najavo, že to hnačka, „laxa“, nimi menovaná kremničkou. Každý merník, ktorý prišiel do Kremničky ponajprv a pracoval na trati hore dolinou, pobaviac sa tam na čas, nadobudol si hnačku; pokrstili ju teda tým ozaj čudným lokálnym, čiže endemickým⁸⁸ menom *kremnička*. Z Hesenska pochádzajúci nemecký inžinier tak ňou bol nešeredne trápený, že sa

⁸⁷Jozef Loos (nar. r. 1839, zmizol bez stopy r. 1878) vydal svoj trojrečový slovensko-maďarsko-nemecký slovník v Pešti r. 1869 až 1871.

⁸⁸(gréc.) Domácim, miestnym.

zbiedený musel navrátiť domov. Iní takmer bez výnimky sa po niekoľkých týždňoch úplne vystrábili. Tuto som čerešne obviňovať nemohol, bo ich nebolo. — Vyšlo najavo, že naša pitná voda, kým k nej neprivykne, zapríčiňuje prišlým pútnikom v prvých časoch hnačku — kremničku.

Dňa 6. januára Július Plošic sa ponosuje, že má akési nedorozumenie s Gotčárom. Svätokrížske divadelné prístroje, ako tam viacej nepotrebné, posielal do Znieva Čulenovi. — 20. marca biskupa že ešte nemajú.

Habent sua fata quoque libelli.⁸⁹ Toto úplne platí i o mojej *Lipovianskej maši*. Samuel Ormis mi totižto 15. februára 1871 z Revúcej písal, že sa Lipovianska maša bude tlačiť v tisíc exemplároch nákladom ich vydavateľského spolku v turčianskosvätomartinskej kníhtlačiarňi a podľa môjho úmyslu že sa čistý ošoh potom rovnako podelí medzi alumneá gymnázií znievskeho, turčianskosvätomartinského a revúckeho. A 24. mája mi oznamuje podivný chýr, že môj rukopis ešte 31. decembra 1870 poslal do martinskej tlačiarne, ale že skapal na pošte; za skapaný list dostanem dvadsať zlatých, lebo na toľko bol v hodnote udaný. S tou sumou že potom môžem naložiť podľa vôle. Lipoviansku mašu aby som zase spísal, alebo dal spísať, že sa ona predsa bude tlačiť. — V Revúcej vystavali školskú budovu, vraj nádhernú, kde sa umiesti i juridická a teologická fakulta. Peňazí síce nemajú, ale zato vraj nič — peniaze budú. A na príklad uviedol Detvana. Detviansky junák, hoci už dospelý zurvalec, od svojho krstu ešte nebol v kostole. Tu sa raz skotúlal z lazu do kostola; postavil sa naširoko, zočil hore na chóre svojich vrstovníkov, kamarátov; neznajúc východu na chór, začal valaškou do trámu a tak za poriskom valašky vyšvihol sa hore ku kamarátom. No, takto zamýšľal kamarát Ormis pokračovať pri budovaní škôl a tlačením kníh... Za skapaný list došla po dlhšom namáhaní vynáhrada dvadsať zlatých, z toho na dopisovanie päťdesiat gr. dolu, ostalo devätnásť zl. päťdesiat gr., tak teda každé z troch alumnei dostalo 6 zl. päťdesiat gr. — Jeho objemná *Výchovoveda* nemá, ani nemala na valnom matičnom zhromaždení väčšieho odbytu. Tam sa mu vraj neminul ani jeden exemplár. Výtlačok stál dva zlaté a tuším toho dal natlačiť tisíc exemplárov. No, ale nič to, vyškriabe sa on hore po porisku.

Sestra Petronela ma (18. februára) súri, aby som čím skôr prišiel navštíviť chorého Janka Čipku, lebo je dešperátny a jeho rodina s ním; k tomu aj Chalupka zle a Elsner nie dobre... 25. februára ma opätovne dúri, aby som nemeškal prísť, že ma všetci čakajú v najväčšom napnutí. Verím, ale mne tvrdo prichodilo odcestovať, keďže i tu bolo cez hlavu veľa zaneprázdnenia.

Janko Čipka bol s dr. Mikszáthom v Banskej Bystrici, kde sa v prítomnosti dr. Mályusza a dr. Dillnbergera držala porada; mal som tam byť prítomný aj ja, a bol som telegraficky Jankom povolaný, ale telegram bol ním naponáhlo a mylne vystavený, a tak moja prítomnosť bez mojej viny vystala. Všetci traja zhodli sa v tom, že Jankova choroba je chronický žalúdočný a črevný katár. Janko sa potom kus utíšil, ale nie nadtľho. Upadol do predošlého zúfaneho stavu, a nebolo ho možno prehovoriť na lepšie. 11. apríla píše, že bola voľba — a veľmi tuhá — evanjelického cirkevného inšpektora v Brezne, medzi Bankom a Samom Lopusným; tamten mal sedemdesiat, tento päťdesiat hlasov. Boli tuhé výstupy, Janko sa ohnivo postavil za Lopusného, a málo chýbalo, že sa s Bankom nepochytíli. Toto by bol znak, že Janko bol rozdráždený; ale znak i toho, že sa už musel — aspoň na ten čas — silnejším cítiť.

Lesná správa bude oddelená od správy banskej a presťahuje sa do Banskej Bystrice. Prvým jej správcom má byť Rudolf Scholtz, bývalý hrončiansky lesný. Kaldrovič mal sa ešte pred

⁸⁹(lat.) Aj knihy majú svoje osudy.

smrťou († 3. marca 1871) stať predsedom akejsi jemu kvôli utvorenej banskej spoločnosti všetkých v krajine jestvujúcich banských závodov so sídlom v Budapešti.

V prvej tretine marca 1871 som konečne mohol a vyplnil žiadosť svojho kmotra Janka Čipku a vybral som sa do Brezna. Počujúc to ujček Beni Zörnlaib zvaný „Allerweltsonkel“,⁹⁰ prihlásil sa tiež, že pôjde so mnou navštíviť testinú, starú pani Majovskú a per tangentem⁹¹ švagrínú Fany Kuchinkovú. No dobre. Ale keď službu — a ešte pri tých sťažujúcich okolnostiach, keď sa už začal rozmnožovať petechiálny týfus (spočiatku, pravda, len medzi cudzím robotníctvom) — ťažko bolo opúšťať, požiadal som dr. Langfeldera, aby ma na krátky čas môjho odcestovania zastupoval. Ale ma návšteva u neho nepriam potešila. I on bol nedúžny a bral práve prášok na dávenie. Nuž ale ani ja ani on sme nemysleli na zlé následky, a mysliac, že nastalá indigescia⁹² chytro zase prejde, uisťoval ma zo svojej strany o vďačnom supľovaní.

Vybrali sme sa teda na mojej príležitosti po Banskú Bystricu, stadiaľ poštou sme sa poberali do Brezna. Moja príležitosť čakala ma v Banskej Bystrici. Cesta bola nad pomyslenie zlá, blatnatá, chvíľa nepríjemná. Janka som prísne, bedlivo prehliadol a nenašiel som nič hrozivého, len to, čo našli i moji kolegovia, a pritom jeho veľká rozčúlenosť a hypochondrická námyselnosť. A to v tomto ozrutnom chlapovi. Ja z mojej strany bol som uspokojený a hľadel som svoje presvedčenie i jemu vbiť do hlavy. A rozveselil sa, popustil škrupulóznosť a bol zase čel'adníkom ako načím — ale krátko zatým, ako som sa chrptom obrátil, zase spustil hlavu, a to sa opakovalo na jeho škodu a na muky jeho okolitých ešte potom viac ráz.

Breznianska poštárska príležitosť nebola síce herská, ale tá zo Sv. Ondreja do Banskej Bystrice už bola veru mučidlom. Sedlisko pre nás dvoch bolo úplne valcovité, a tak pri potriasaní na hrboľovitej ceste nás na tom valci krútilo; zavše ujček bol hore nohami a hlavou na poštárskej láde, zavše ja, a zavše sme obidvaja naraz kopytá otfčali do blankytu nebies — ale na ten čas zatiahnutého škaredou vlhkou hmlou. Keď sme po vrúcich modlitbách o vyslobodenie došli potlčení do Banskej Bystrice, po kúsku sme sa zhľadávali, či z nás neostali medzi balíkmi roztratené črepy. A za toto utešené hundanie sa ešte platiť muselo!

Zotaviac sa tu, presadli sme na náš, respektíve — môj tragač. Rovinou medzi Bystricou a Zvolenom fučal zimný vietor a môj súdruh, trpiac často na migrény, opatril si hlavu hrubým bielym vlneným šalom. Malá hlavička, tesná tvárička s malými, svinským podobnými očkami sa v tej hustej teplej krútnave celkom stratili a zázračný, sekere podobný, troška na babylonskú vežu upomínajúci nos, ten sa smelo, seba povedome tisol vopred. Ja som meravo hľadel pred seba, lebo som sa bál, keď v rozhovore náhodou pozriem na svojho suseda v tomto vystrojení, že musím vypuknúť do hlasitého smiechu.

Bez ďalšej prekážky prišli sme na Hronskú — krčmu pri Kozelnickom moste, kde nás hostinská, pani „Polievočka“ vďačne prijala, a ako vždy, štedro uhostila. Tu som bol prítomnými Kremničanmi upovedomený, aby som sa ponáhľal, že už pre mňa telegrafovali, lebo dr. Langfelder už leží chorý na horúčku, a toho, čo mňa mal zastupovať, teraz ja mám zastupovať. Utrúc si ústa, poberali sme sa domov. Cesta bola zázračne planá, rozmiesená tými veľa premávkami vozov, rozvážajúcich železničný materiál a dovážajúcich stravu. Ani pri veľkom rozšírenom vojenskom ležení to ináč nemôže byť.

⁹⁰(nem.) Strýčkom celého sveta (všetkých ľudí, keďže sa každému dával do rodiny).

⁹¹(lat.) Letmo.

⁹²(lat.) Porucha zažívania a trávenia.

No ale teraz už nasleduje najpodivnejšie z celej tej cesty. Tam pred Jalnou už sa začalo mrkať a museli sme sa vystupovať sem-tam opusteným, v blate zaviaznutým vozom a kde-tu nám viseli nad hlavami dolu sklonené telegrafné stĺpy. My, pohrúžení v myšlienkach, sedeli sme ticho jeden pri druhom, ako glezgy na pánte. V to môj súdruh, zdvihnúc sa veľmi hybko zo sedliska, rukami veselo vesluje v povetrí a skríknuc, hlavou ako strela chytro nabok mykne. — „Čo je?“ pýtam sa ja zadivený. „Akýsi nočný motýľ brnká mi pod nosom.“ — Ale aký nočný motýľ počiatkom marca? Ach — v tom i mňa zaškrabne čosi poza ucho. Chmatnem rukou — a tu drôt z nachýleného telegrafického stĺpu. Rypák môjho suseda, vynikajúci z tej bielej Deborah-šatky, zachytil sa na spustenom, v mraku nepozorovanom drôte a zodvihol Benka za najsilnejšiu, najvýznamnejšiu čiastku tela dohora — a to mal byť ten nočný motýľ, čo brnká Benkovi popod nos. Či si môže väčší posmech a satiru myslieť, kto nášho ináč dobrého chlapíka poznal?! Ja som sa nazdal, že naskutku musím dostať choleru od smiechu. Ďalšiu hnusnú, únavnú cestu mi tento veselý incidens značne skrátil. — Ale potom nasledovala próza, lebo dr. Langfelder obľahol ťažko a nadtľho, a len potom, keď som i ja podľahol, zdvihol sa pomaly i on.

Pre mňa teda nasledovala kuca-paca, doba tvrdej práce. Nešťastné prípady pokaličených robotníkov sa množili — kosti polámané, nohy, ruky, odtrhnuté prsty, kusy údov, dynamitom vystrieľané oči, popáleniny, údery atď., a k tomu sa povážlivo množili prípady horúčky. Dost' priestranná nemocnica tak bola preplnená, že chorí už museli byť umiestení i na priestrannom pitvore. Najväčší počet chorých dosiahol číslo sedemdesiatdva.

Tu chcem ešte podať niektoré kriľavejšie náčrty zúrivšieho škvrnavého týfusu. Táto tak strašne nákazlivá a ľudí hrdúsiaca horúčka bola veru i na pohľad a na svoje symptómy hrozná. Veľký počet ňou zachvátených bol modrý — celá koža osinelá ani dobre zrelá bystrická sliva. Táto farba pochodila od nakopenej, pod kožou usadnutej krvi. Keď takýto chorý v blúznení, zúrení sa okaličil a odrel si kožu, z toho bezkožného miesta netiekla krv a bolo to ako tmavočervené mäso. A niektorí chorí v paroxyzme ako šialení strašne zúrili.

Jedného blúzniaceho Taliana nemohli premôcť a utíšiť. Dal som teda chytro vnieť do oddielu vaňu, silou-mocou sme ho vtisli do nej a ja som mu vlastnoručne vylial na hlavu a chrbát dve kupy vody. Skrotol; poutieraného vložili sme do postele, a prikradol sa mu dobrý spasiteľný sen. Jeden taký, len košeľou odetý, skočil nám z prvého poschodia do dvora a pobral sa cestou dolu. Bežiac čo mu nohy stačili v tomto pohodlnom odeve, stretol sa s práve sa navracajúcou procesiou sv. Marka. Nikto si netrúfal chytiť tohto podivného turistu; a tak poskakujúc pribehol do svojho baraku pri Kremničke, skade ho druhý deň zase dopeľali nazad. Druhý, asi pätnásťročný kučeravý taliansky šuhaj ako ťažko chorý, zunujúc nemocnicu, zutekal mi nočnou hodinou — ale už ako rekonvalescent — do svojho baraku. Natešení nad jeho príchodom, kamaráti ho slušne uctili ovalom krojerského syra a rumom. Na tretí deň ho bezvedomého doviezli do nemocnice. Dal som ho zniesť do spodnej, poslednej izby, obývanej takými dešperátnymi chorými, ktorí už len pár krokov mali do bočnej, pre mŕtvoly určenej izby. Ani liek ani polievku preglgnúť nemohol, ležal s polozavretými očami polomŕtvy medzi seberovnými kandidátmi smrti. Brat' nemohol nič, tak som mu ani nič nepredpísal. A trvalo to tak prvý, druhý deň, ale keď som na tretí deň videl, že v ňom posledná iskra ešte nevyhasla, kázal som doniesť teplej silnej hovädzej polievky a dobrého vína a snažil som sa mu koľko-toľko privteliť čo i násilím. Veľa toho vyvrátil, ale niečo predsa zišlo dovnútra, a potom som ho kázal zmyť letným octom. O deň som už pri skúmaní tepny zbadal, že obeh krvi je niečo veselší. Ale vtom som pozoroval i divný priebeh, že chudákovi v poloootvorených očiach a pri nosových dierkach si dráhu stavali drobné čierne mravce. Zhroziac sa nad tým, kázal som opatrovkyni, aby oživajúceho chudáka odniesla hore

na poschodie na prvé číslo. Maznavá Viedenčanka, zmrašťiac tvár, zdráhala sa to urobiť. Moja náhla odpoveď na to bolo dokonalé zaucho. Potom, aby som preukázal, ako opatrovníkom načim zaobchodiť s chorými, vzal som chlapca na ramená a vyniesol som ho sám. A chlapča napodiv prichodilo k sebe. Křmil som ho pečenkou a vínom sťaby pavúka. Konečne dostal ešte na hlave a tvári veľké, hnojavé vredy, takže mu i lebkovú kosť nadžrali, až sa potom i to zahojilo a môj kučeravec sa mohol bezpečne vzdialiť. Bol veľký šibal, veselý a svojimi zemkami návidený impostor⁹³ — a nedivil by sa, keby sa z neho bol stal chýrny taliansky anarchista a svetoborec.

Jeden chlapec, Talian, ležal pri dospelejšom, tam v sieni nad kaplnkou slovenského kostola. Starší chlapca rád mal, a keď mohol a kým mohol, uhostil ho svojím jedlom, ba podával mu i peniaze, aby si mohol kúpiť lahôdky. Ale čo? Ten chudák starší podľahol krutému týfusu a ten škvrk, zvečnelým tak maznaný, bol prvý, čo ešte teplého svojho dobrodincu — obkradol. Nad tým som sa veľmi pohoršil. Boli práve vianočné sviatky a ja som prikázal opatrovníkom, aby jemu, už požehnanému dobrým apetítom, za pokutu poslúžili prísny pôstom, to jest zapraženou polievkou a malou bochničkou. Každý chorý, nakoľko jeho chorobné okolnosti povoľovali, bol niečím uhostený. Ale keď som prišiel domov a vydýchnutý som sedel v kruhu milej rodinky, pri pohľade na stromček a natešené tváričky detí nedalo mi pokoja. Pobral som sa do nemocnice a zrušil som prísny rozkaz. Nechcel som, aby deň pokoja bol kvárený. Boh nech mu odpustí alebo ho kára, ale ja na tento pekný, slávny deň nechcel som byť pomstiteľom viny nevďačného mladého darebáka — ja, ako tiež hriešny, slabý človek. A potom som sa už s tým ľahším svedomím bavil pri opekancoch v rodinnom krúžku.

Ako už bolo podotknuté, okrem chorých na horúčku bolo veľa ťažko, ba i hrozne dokaličených; a pílenia a rezania bolo veľa. Ani celkom pobitých nechýbalo. Všetko to vyratovať nemožno — jedno, že to všetko nemám poznačené, a po druhé, že by ma to viedlo príďaleko. Kým dr. Langfelder neobľahol a kým som ja nepodľahol, operovali sme spolu. Keď sme v tom boli prekazení, pomáhalo sa, ako sa mohlo.

Pod chorobou dr. Langfeldera vstával som, ako obyčajne počas mojej služby, pred šiestou, a som si zaraňajkoval mlieka cukrom sladeného s chlebom. O šiestej nasledovala ordinácia kráľovského personálu a privátnych do ôsmej, potom som šiel do nemocnice, kde som sa zabavil jednu-dve hodiny. Pod časom, keď som písal recepty a ustanovoval chorým stravu, vypil som — nie vždy — za kalištek slivovice a zjedol slaný rožok. Zatým nasledovali návštevy chorých v meste, už alebo pešo alebo na voze, a v tomto poslednom prípade vyviezol som sa ku chorým kráľovským robotníkom alebo i chorým železničným kopáčom. Domov som prišiel popoludní, niekedy večer a práca podľa možnosti sa zase opakovala a končila sa večer. Nuž a veru pri tých obstojaťstvách ani noc som nemal zabezpečenú.

Skoro bez výnimky všetci tí, čo boli zaneprázdnení pri nemocnici, boli nakazení tou besnou horúčkou, a z nich niektorí zaplatili životom. My obidvaja lekári, dr. Langfelder a ja, sme ochoreli. Kuchárka a slúžka obidve zahynuli. Ďalej prechorel slovenský kaplán, teraz kunešovský farár Alojz Hrabovec; všetci opatrovníci a opatrovnice — z nich dvaja umreli. Slovom všetci, čo boli zamestnaní v nemocnici, sa nakazili, okrem kráľovského dozerača chorých Jána Máca, ktorého som si tu i tu povolal na pomoc k podradnejším výkonom. Medzi všetkými som ja najdlhšie odolal a bol som najpozdejšie napadnutý.

Prešiel som už viac nákazlivých epidémií — tri cholery: prvú ako chlapec na Ponikách, druhú a tretiu v Brezne a štvrtú r. 1873 v Kremnici. Jednu epidémiu, červienku, ako lekár v Banskej

⁹³(lat.) Bežne podvodník, tu skôr: figliar, šibal.

Bystřici a v Brezne. Horúčku ako lekár v breznianskom okolí, ale veru v svojom spôsobe bola najkrutejšia táto kremnická, petechiálna. Možno, že preto tak súdim, lebo ona i mňa tak akurátne prikvačila. Isté je, že dosť sirôt a vdov, ako i skormútených rodičov nemilosrdne urobila po ďalekých krajoch sveta. Čo sa mojej nákazy týka, o tom bude spomienka nižšie. Tuto len toľko ešte mienim povedať, že pre mňa tieto časy predstavovali ozajstné „psie dni“.

Dňa 18. marca 1871 sa ma dopytuje dr. Heinrich, špaňodolinský kolega, či som ja napísal ten článok „Wehruf der Kameralärzte“⁹⁴ do *Allgemeine Wiener medizinische Zeitung*. On že tiež ohľadom tej infámnej degradácie, akej sa nám dostalo v novom štatuse, poslal článok do *Wiener medizinische Presse*.

11. apríla mi píše švager Imro (olim⁹⁵ Grozer) a v tom liste po prvý raz — a iste s veľmi blaženým povedomím — je podpísaný: Keresztfalvy. Tak šťastlivo, bez veľkých zemských otrasov vykonaný priekrst dial sa teda v mesiaci apríli, čo by malo byť významné. Otec že zase bol štyri týždne chorý, teraz sa už zase cíti zdravším (možno, že mu nové meno jeho stav uľavilo).

Švager Karol 13. apríla píše, že Taliani ešte v masách maširujú na železničné práce cez Štiavnicu do Kremnice a spievajú v chóre harmonicky svoje pekné talianske melódie. Teší sa zvesti, že sa Oľga vydáva. — Pripomína i novinu, že Španiu Dolinu, čo sa baníctva týka, hodlajú opustiť.

Jozef L. Holuby,⁹⁶ určujúc mi niektoré byliny, 15. apríla ma upozorňujúc na rozličné ešte neznáme druhy rubusov, hieracií⁹⁷ a lišajníkov a vyzýva ma pilne zbierať a doposilať jemu, aby ich určil. Pod kumulatívnym menom *Rubus fruticosus* ukrývajú sa rozličné druhy ešte neurčených rubusov.

25. apríla mi Július Plošic z Viesky so smiechom píše, že správa banskobystrického alumnea chytrácky od neho žiada ostatok podpísanej podlžnosti, päťdesiatdva zlatých r. č. Toto urobiť on z krátkej ruky odoprel z tej jednoduchej príčiny, že alumneum už nepatrí slovenskému katolíckemu gymnáziu, a on len takému sa zaviazal dávať podporu. 9. júla sa veľmi teší, že som vyzdravel. Dr. Izák Peťko že kandiduje na kremnickú mestskú lekársku stanicu. 27. novembra v Tekovskom Sv. Kríži zakladajú úrokoveň,⁹⁸ on podpísal desať účastín a pýta sa ma, na koľké účastiny sa ja chcem predplatiť. Netrúfa si veľa o nej; on viac dôveruje v krupinskú sudodielnu⁹⁹ a vzal i tam desať účastín po päťdesiat zlatých, vedno teda päťsto zlatých. A to veru naopak vypadlo: sudodielná prepadla, a svätokrížska sporiteľňa — pravda, tiež po mnohých galibách — predsa sa vynorila, a teraz už od jedného času pracuje s osohom. Vo viešťanskom okolí pred ôsmimi rokmi dolovali kamenné uhlie; našli ho, ale bolo nesúce.

Janko Čipka, ktorého ešte vždy straší vymyslený žalúdočný rak, píše mi 1. mája, že či predsa, ako som mu ja to radil, má ísť do tých Karlových Varov. On pri všetkom dobrom apetíte a dobrom spaní necíti sa v poriadku, že je len vždy zašliamený. Gratuluje Milke, že sa stala veľkou paňou, keďže jej šťastlivý otec premenil si svoje zdedené poctivé meno Grozer na Keresztfalvy. *Sürgöny*,¹⁰⁰ z ktorého on túto novinu vyníma, však udáva, že to meno je len pre mužských potomkov. Ale tomu in praxi tak nebolo, lebo si ho s dychtivosťou osvojili i dcéry.

⁹⁴(nem.) Žalostné volanie komorských lekárov.

⁹⁵(lat.) Kedysi.

⁹⁶Jozef Ludovít Holuby (1836 — 1923) — ev. farár, vynikajúci slovenský botanik

⁹⁷druhy rubusov, hieracií — maliníkov a jastrabníkov

⁹⁸zakladajú úrokoveň — peňažný ústav, volaný sporiteľňou

⁹⁹On viac dôveruje v krupinskú sudodielnu — ktorá pre nesvedomitosť niektorých funkcionárov ako i pre nedostatok solídneho odborného základu zakrátko zanikla.

¹⁰⁰(maď.) Telegraf, uhorské úradné noviny.

Nuž, hľa, slabosti úzkoprsých, slávybažných malých ľudí, keď cítia peniaz vo vaku. Grozer teda odputoval a na jeho miesto priputoval Keresztfalvy a svietila betlehemská hviezda nad Krížovou Vsou? A od tých čias nastali mrzutosti, plagy, choroby, nesnádky — a konečne pomátenosť mysle! Ut figura docebit.¹⁰¹

Dňa 25. mája mi Petronela píše, že v máji budúceho roku Rudolf Elsner, bujakovský správca železného závodu, pôjde na odpočinok. Jeho miesto má zaujať akýsi Keppler, vraj človek zvadlivý. Ernest Kolczonay, budúci zať Janka Čipku, už rigorozoval vo Viedni a v auguste má už prísť ako novopečený doktor medicíny do Brezna k sestre Berte, respektíve k svojmu švagrovi Jozefovi Baittrokovi. Pretože Milka mienila s Gustíkom na Bacúch, uisťuje ju, že v tom prípade pôjde s ňou i Berta Baittročka, naša kmotra.

Janko Čipka mi 31. mája dáva na vedomie, že na ceste cez Štubnianske Teplice do Karlových Varov bolo by mu veľmi milé, keby sme sa mohli tam zísť. Ľutuje, že nebude v ten čas doma, keď Milka s Gustíkom hodlá prísť na Bacúch. — Nezišli sme sa ani v Štubnianskych Tepliciach, ani Milka s Gustíkom na Bacúch necestovala.

Pripomenul som už, že petechiálnu horúčku doniesli železničiari, a ona sprvôtky len medzi nimi škrtila, ale potom pomaly, hoci nie v tej miere, rozprestierala sa i na naše tunajšie mestské obyvateľstvo, a tak tiahla pozdĺž železničnej čiar po okolitých obciach, požadujúc obeť. No ja hlušil som ďalej, až kým som i ja dobehol; zasiahol konečne i mňa tento hrozný, potajný, mnohoramenný polyp a povalil ma na zem, nemilosrdný ukrutník. Dr. Langfelder, popustiac mu chlpy vlasov, vymotal sa už síce z jeho neľúbezného objatia, ale tak bol vycivený, bezvládný, že o konaní služobných povinností ešte nemohlo byť reči. Tu teda — bolo to práve na deň Božieho Tela, konajúc ako obyčajne svoje každodenné práce, prezrúc, opatriac rany v nemocnici rozložených bedárov, vybral som sa po povinnosti do Kunešova, kde ma medzi inším čakalo tiež niekoľko chorých na horúčku. Dôjdúc do obce, poslal som svoju príležitosť na faru, pobral som sa od kríža chodníkom na horný koniec, tam som vstúpil do domu, kde okrem otca baníka boli všetci nakazení týfusom, a bola to dosť početná, zo samých dievčienec záležajúca rodina. Všetci okrem matky a dcéry, a to najmladšej, boli na procesii, a práve došli domov a doniesli z oltárikov zvýšené kvety, najmä nepochybné pivónie a *Trollius europaeus*,¹⁰² tu ináč hojne rastúci. Tieto zvyšky oni sušia a nimi okiadzajú pochorený statok. Chorá, ešte slabá matka a dcéra ako rekonvalescentky ležali, tešiaca sa priaznivému obratu, na lavici za stolom.

Na všetky tieto maličkosti sa dobre pamätám. Uspokojený výsledkom, po niekoľkých krátkych návštevách bral som sa na faru. Tam som ešte s dobrým apetítom obedoval. Po obede mi akosi začalo byť chladno. Môj dobrý priateľ farár Ignác Kleinmanns mal po obede naraz odbaviť tri pohreby a vyzval ma, aby sa nevzdialil, kým sa nenavráti z pohrebu. Potom sme sa zahrli tartl, ale zima ma väčšmi začala napadúvať, takže som sa, hoci bol horúci deň, ukrúcal do kepeňa, a začal ma prenasledovať smäd. Pili sme víno s kyslou vodou, ale to nič nepomohlo. Planej vôle, pobral som sa na voz, a hlava mi akosi oťažela. Na nešťastie na rovine pri takrečenej Grellnetovskej veľkej lúke zlomilo sa nám koleso, kočiš musel vtiahnuť drúk a tak smykom a na troch kolesách kázal som mu pomaly jachať domov. Ja som pešo zbehol chodníkom k bratovi na Piargy, ktorý tam býval pri bývalej Mathiasschachte. Tam som prišiel unavený, a švagrína Bety uvarila mi za pohár znamenitého čaju. Ale hneď som sa pobral Revoltou dolu domov. Dôjdúc do izby, ustatý a v planom tušení ľahol som si na pohovku, a nešiel som nikam. Noc potom bola planá, nespokojná. Keď som kúsok na chvíľku

¹⁰¹(lat.) Ako to príklad ukáže.

¹⁰²*Trollius europaeus* — upolín, patrí do rodu iskerníkovitých rastlín. Hodne ho je na lúkach pod vrchmi.

usnul, zobudili ma strašné, ťažké sny. Ráno slabý síce, ale vstal som a robil som pravidelné návštevy. Ale večer bol som ešte slabší a noc nasledovala ešte nespokojnejšia od predchádzajúcej. Ráno celá moja bytnosť bola pobúrená a rozčúlená; spoznal som význam toho, čo bude nasledovať. Dal som teda hneď prosieť svojich kolegov: svojho predchodcu v službe, starého pána Karola Taibera a chudáka dr. Langfeldera, slabého, ešte ubiedeného rekonvalescenta. Najprv som im oddal do lekárskej opatery sám seba a potom som im podľa svojho dobrozdania a ich možnosti oddal svoj lekársky okres do tých čias, kým moja choroba bude oznámená môjmu predstavenstvu a ono porobí potrebné kroky pre moju suplentúru. Nezadlho zatým poslalo štiavnické banské grófstvo Nigriniho, kráľovského banského chirurga z Vyhieň, ktorý za čas mojej choroby a môjho pozdejšieho dovolenia ma zastupoval pri kráľovských robotníkoch.

Ja som už teraz sám so sebou mal dost' roboty. Nemoc sa svojím spôsobom vyvíjala ďalej. Moji kolegovia navštevovali ma pilne. Noci boli planšie ako dni, tu som sa ešte vyznal ako-tak vo veciach, ktoré ma obkľúčovali, videl som, ako páni lekári konferovali s mojou smutnou a zronenou ženou. Hneď od prvopočiatku odniesli ma do zadnej, najväčšej izby. Zvieralo mi srdce, keď tak umučený ležiac, videl som na krátky čas odo mňa vzdialené svoje dietky — Bertiku, Marišku a Gustíka, ako sa na mňa kukali cez zatvorené sklené dvere. Ku mne, pravda, nesmeli. Hrozne bolestne účinkovalo mi na dušu, keď na akomsi malom darovanom sklenom organčeku vyludzovali žalostné hlasy; tieto hlasy tak prenikli moje rozdráždené nervy, že mi na pohľad milovaných detí a na smutný vylúdený hlas slzy cícerkom dolu lícom tiekli.

Asi štvrtý deň mojej choroby, a v chvíľke duchaprítomnosti, sadnúc na posteľ, badal som škvrny po rukách, a k tomu aj mnou vyzvaná Milka pobadala modré škvrny — petéčne — po chrbte. Od tých čias potom stratil som i za dňa povedomie a len málokedy, na moment, som si bol prítomný. Moja ustarostená Milka bdela deň i noc nado mnou, ukrčená v stolci, vyhovujúc svedomite všetkým mojim požiadavkám a potrebám. Kým som nestratil povedomie, bolela ma hlava neopísateľne, veľmi. Potom som už necítil nič, len ako vo sne som badal, že som na štvoro podelený, a v tom ma v nohách strašne pichalo. Moja celá bytnosť sa rozišla raz na krúžky, spočiatku veľké, potom vždy menšie — do nekonečna; alebo sa také isté dialo so mnou, ale pod podobou kríža. V tomto stave by mi krok do večnosti bol býval ľahký, bez všetkých úzkostí.

Pamätám sa na dve fantastické predstavy: Bol som talianskym grófom Lordim a vymeriaval som zem pri Hornej Štubni, ale som nikdy nemohol dôjsť konca-kraja, vždy som sa vrátil, skadiaľ som vyšiel, do zunovania. Potom som sa zase v Talianskej zatáral do vysokých Álp, brodiac blúdil som vo vysokom snehu a nemohol som sa vymotať. Túžil som za naším konzulom, a od žiaľu mi srdce pukalo, že sa nemôžem dostať k svojim domov. Tieto predstavy ma veľmi umorili. No ale pominuli sa i tie a nastala v mozgoch tupá tma. Pomaly sa prebila iskra života, a ja som zase začal duševne i telesne vidieť a cítiť predmety okolo seba, samé prvé svoju utrápenú ženu. Ja, i tak žilovatý chudes, vyschol som na kostru. Kdeže, nejedol som nič, len polievku a vodu som pil; a vodu som mal jednoducho na hlave.

Keď som po štyroch týždňoch nazrel do zrkadla, mrklo mi v očiach a len-len, že som neomdlel. Taký mizerný bol môj vzhľad. Moji kolegovia mali už veselšie tváre.

Ďalej už potom nasledovala doba hladu. V tejto dobe môj urputný žalúdok dával najavo také žiadosti trovenia, že by som bol mohol bez oddychu žuvať. Musel som sa podľa výslovného zákazu kolegov prísne zdržiavať. V ten čas navykol som i na kávu, lebo do tej doby som ju nepíjaval. Zosilnel som už natoľko, že som otvoreným oblokom v najlepšej mysli fajčil, a

pretože nastala kosba, trúfal som si do Hanzligerovskej záhrady na prvú prechádzku. Ale ledva som vystúpil pred dvere na ulicu, nával čerstvého povetria ma zrútil skoro na zem a pred očami sa mi zatmelo. Príduc poľahky do záhradky, potkýnal som sa ani podnapitý po pokosoch. Medzitým pýtal som od vrchnosti dvojmesačné dovolenie, aby som odcestoval a mohol sa úplne zotaviť; k tomu štiavnické kráľovské náčelníctvo ochotne privolilo.

Najsamprv som sa vybral s deťmi, Mariškou a Gustíkom, do Sklených Teplíc, pobaviac sa ta idúc za dva dni u Júliusa Plošica vo Vieske. V Sklených Tepliciach trafila sa mi pohodlná príležitosť a tú použijúc vybehol som s deťmi do Štiavnice ku švagrovi Karolovi; rozumie sa, že nás švagor vďačne privítal. Po krátkom bavení sa ešte potom v Sklených Tepliciach vrátili sme sa domov.

A keď sme si tu naše veci usporiadali, vybrali sme sa všetci cez Banskú Bystricu najprv do Hronca, kde nás Toelgovci prívetivo prijali. Na tretí deň tiahli sme na Sihlu, a to Kamenistým. V tie časy nebola cesta Kamenistým na Sihlu v tom spôsobe ako teraz — ani chýru. Vtedy ju práve začali stavať a stavali ten krásny, veličizný tajch. Teraz tú cestu z Podbrezovej na dobrých koňoch prekonáš za tri — tri a pol hodiny, hladko, príjemne, v ten čas potrebovali sme na to sedem hodín, a museli sme v tej pustatine na pol ceste pri stavanom tajchu kŕmiť. Stál tam i biedny barak čiže krčmička pre zamestnaných robotníkov, kde sme i my odbavili náš skromný obed pod zápoľou na machu pod trocha chmúrnym nebom.

Veľa vody prehrkotalo Kamenistým potokom od tých čias, ako som sa ja tadialto premával. Voda sa neumenšila, šumoce, skáče, šteboce, hoci tak, ako i vtedy, ale tie lesy, ohromné čierne lesy tam okolo Hrončeka, ba takmer na všetky strany, kam oko vrchmi sem-tam sa prehybujúcimi stačí — tie lesy, sklátené nemilosrdnou sekerou, sklonili sa, padli. Len kde-tu vidíš mohutného bütleho kláta, obrasteného machom, na dosky nesúceho, ako tu hniúc, svojmu novému pokoleniu živnosť poskytuje. Miesto bývalých dumných lesov, uháňajúc jedna nad druhú, prýstia do výšky mladé sihlice, a tam na čerstvo vyrúbaných grúnoch červenie sa v miliárdach exemplárov *Epilobium angustifolium* — kypra úzkolistá, znak toho, že príroda nikdy nezastáva, ale vždy, vždy — keď i v druhej podobe — neprestajne účinkuje.

Už to je svätá pravda, že ak kde, tak v tomto velebnom odľahlom kúte otvára sa človeku hojná príležitosť dumieť a rozjímať o kráse a mohutnosti účinkujúcej prírody. Nuž a to som robil i ja, a keď sme dochádzali ku Klimentke, vyšnému, už mne známemu tajchu, kde býval môj starý známy horár Endres, začalo už mrkať. Vošiel som teda do jeho bytu, aby nám daroval na cestu fakľu, čo on vďačne urobil. Ale keď ma zazrel, bol nadmieru natešený, ofúkal mi i miesto, kde som si mal sadnúť, a počujúc o mojej prekonanej chorobe, hostil nás mliekom a strčil mi do kabáta kuroptvu — na posilnenie. Ale noc pred nosom, nemohli sme sa baviť pri tomto dobrákovi, pripálil som fakľu a svietiac pred koňmi, tiahli sme, pravda len krokom. Po dlhom vyzeraní kmitla sa nám pred očami už ledva vyčkaná Sihla, a vtom — dohorela a vyhasla fakľa a tma nás obľahla dva razy tolká, ako bola v skutočnosti. Rozdrapujúc oči, habkal som pred koňmi; badal som, že sme už medzi domami, lebo sa svietilo z okien, ale kde sme? V tom sa drgnem do dreva. Hó! Zastaneme, habkám sem, habkám tam, až som nahabkal, že sme vliezli medzi sklad dreva. Nechajúc môj koráb i s obsahom tu stáť, škriabal som sa do osvietenej sklenej huty. Stadiaľ nám prišla pomoc a tá potom nás vyviedla na pravú cestu a šťastlivo do dvora.

Tu nás konečne ešte očakávalo malé, ale smiešne dobrodružstvo. Dom bol ešte osvietený, ale už zamknutý. Stali sme si teda pred osvietené obloky a spievali sme: „V čas radosti, veselosti betlehemska chasa“ atď. Keď sa nám dvere predsa neotvárali, začal som potom po detviansky tristobohovať a na dvere pästami bubnovať. Vtedy sme badali živý pohyb vnútri, sem-tam

behanie, až predsa raz akási naplašená komorná trasavou rukou odoprela dvere a skokom ani srna vbehla do izby. No ale tu potom na pitvore sme videli obraz hrúzy. Vo dverách obednej izby stál v gätkách a košeli švagor Július s vytiahnutou šabl'ou nad hlavou, za ním stál mladý šuhajček vo vojenskom mundúre mladých delostrelcov, za ním ako ariergarda ženská poblednutá posádka.

Nuž títo prestrašení junáci pokladali nás za detvianskych hôrných chlapcov, mieniacich vyrabovať sklenohutníansku pokladnicu. Pravdaže, švagor spustiac s poľahčeným srdcom krutý meč, nás pri všeobecnom smiechu voviedol do izby. Bolo práve desať hodín. O tretej popoludní sme sa pohli z Hronca. No ale im odl'ahlo zo srdca. Ale mňa biedneho, vyciveného bedára uznávať za Detvana, to vyznačenie som veru neočakával.

Pobudli sme tam niekoľko dní a pri zdravom povetrí, znamenitej chove, pohodlí a nečinnosti prichodil som k stratenej vláde, a tak spustili sme sa Čiernym Hroncom do Brezna.

Natešený, že zase môžem vidieť tieto známe kraje, s príjemným citom obzeral som sa na všetky strany. I tu mnohý lesný velikán, zunujúc svoje staré stanovisko, pobral sa dolu Hronom, aby prerobený na dosky, to mŕtvolám, stolom, to svadobným posteliám, kolískam, šibeniciam atď. slúžil látkou; ale bolo už vidieť na ich mieste knísať sa vo vetre veselých mladých následníkov. A keď i týmto spôsobom povrchné črty obrazu sa zmenili, podstata kraja, kopce, vrchy, doliny, riečky, potoky ostali tie isté, mne známe tváre. Ale tí, s ktorými som voľakedy búčky, pníčky týmito stráňami preskakoval, tí teraz alebo tam stúpali po d'alekých odl'ahlých krajoch, alebo už, ako náš Jožko Markus, pánu bohu sviecu vyniesli. Bolo mi teda tak, ako keď z rozplašeného krdľa osamotená, od svojich odbitá srna prebehne do cudzieho revíru... Však nás veru tiež tak rozplašili.

V Brezne nás víтали srdečne. A medzi starými kamarátmi som úplne ožil. Pobaviac sa a veseliac sa i tu na čas, pobrali sme sa konečne domov. Na ceste z Brezna do Ondreja zastihla nás nehoda. Pohli sme sa odtiaľ hneď po obede. Vezúc sa bez prekážky domov, ako sme sa spúšťali z hladkého kopca medzi Lopejom oproti Predajnej, zazrel som na kraj cesty do priekopy prekotený voz, volmi zapriahnutý a náklad — liatina, husi rečený — vykydnutý. Za priekopou ležal chlap, gazda tých volov, a noha mu bola privrznutá železnou ťarchou. On chudák na smrť bledý, ticho, ako prikutý horeznak ležiac len potichu bedákal. Naskutku sme zastali a chytili sme sa s kočišom tie husi jednu za druhou, a aby sme ho neurazili, čím najpozornejšie odstraňovať. Pravda, to šlo ťažko, no ale sme ho rúče vyslobodili. Pri obzeraní nohy zistil som, že je píšteľ od kolena asi v prostriedku rozmrvená a rana otvorená. Moji ľudia museli z koča dolu a namáhavo vniesli sme nešťastníka do koča; ja, kráčajúc popri koči, držal som chromú nohu v rukách, aby sa mu neotriasala. Moja rodinka drobčila za kočom, a tak krok za krokom dôjdúc šťastne do Predajnej, zložili sme ho v krčme na slamu. Krčmár, mrzký žid, sa zdráhal ho tam uložiť, ale ja som energicky vystúpil, urobiac ho v tom prípade zodpovedným za následky. Poslal som hneď po svojho bývalého priateľa Ernesta Kreuza, kráľovského lesného, ktorý naskutku prišiel a krčmára ukrotil, že chorý tam len tak dlho chudák ostane ležať, kým vrchnosť alebo jeho príbuzní (tuším bol z Hornej Lehoty) s ním nezrobia poriadok. Ja som napochytro napísal ešte list dr. Toelgovi, odporúčajúc mu chorého, a odpísal som druhý na stoličného ránhojiča, akéhosi mne neznámeho Ružičku, do Sv. Ondreja.

Divná príhoda! Pred šiestimi rokmi, keď sme sa s Petronelou vybrali na pohreb sestre Fánke do Banskej Štiavnice, nad'abili sme na paholčeka s rozdrúžganou lebkou pri Lopeji, a teraz pri Predajnej našli sme tohto poľutovaniahodného neboráka. Ja som amputáciu nohy bol držal za nevyhnutnú, ale ako mi potom dr. Toelg o ňom podával správu, pomaly, to jest methodo

expectativa,¹⁰³ sa mu rana i kosti bez operácie, bez amputovania zahojili, čo ma veru veľmi tešilo, hoci som chlapa ani predtým, ani zatým nikdy nevidel.

Kým som sa povaloval na dovolenke, po slobode — ak sa nemýlim práve u Plošica — mala sobáš najstaršia bratancova dcéra, Aschnerova Anička so štiavnickým lekárnikom Jánom Margóčim. Náš dom tam zastupovala moja žena Milka.

Dňa 16. júna píše Samuel Schärffl, kráľovský lesný radca z Marmarošskej Sihote, že má obehať veľký služobný priestor: spravuje do šesťstotísíc jutár lesa. Z Csaszkcóczyho podriadeného okresu sa ročite splaví dolu Tisou dvestotísíc kusov pltného dreva.

Janko Čipka mi 14. júna píše z Karlových Varov ozaj zúfane živý list; nemôže tam vydržať, chce zutekať — a tak veru krátko zatým urobil. Ta idúc navštívil Hlavatého a Pavla Kuzmányho v Prahe. Nazad idúc nestavil sa nikde. — Tieto listy som čítal ešte ako chorý, v posteli.

Dňa 16. júna 1871 barónom Mednianskym podpísaný dekrét vo veci nového statusu znie, že pláca kremnického kráľovského banského lekára má byť šesťsto zlatých a postupne dva razy, v desaťročných prestávkach po sto zlatých, teda po dvadsať neúhonných rokoch osemsto zlatých rátaných do penzie, pätnásť percent hospodného a dvanásť siah tvrdého dreva. Číslo dekrétu je 2646.

Dňa 7. júla švagor Karol píše zo Štiavnice, že sa počiatkom toho mesiaca lesná správa, vylúčiac sa navždy zo správy hlavného banského grófstva, presťahovala do Banskej Bystrice; k tejto správe budú pridané všetky erárne pozemky. V Žarnovici ustanovili úrad lesného majstra. Týmto spôsobom erár úfa získať ročitých osemstotísíc zlatých čistého osahu. Možno, že tomu tak bude, ale z druhej strany baníctvo bude mať z toho náramnú škodu; ono však — popravde rečeno — ozaj veľa hrešilo na účet erárnych lesov.

Ján Gotčár, podľa listu zo 6. júla, ide sám, osobne k ministrovi výučby do Pešti vykonať právo verejnosti samostatnému slovenskému gymnáziu. Stadiaľ pôjde k primasovi do Ostrihomu.

Dňa 10. júla Debnár mi píše z Brezna, že vláda na obnovenie kremnickej mincovne, ktorú už chceli preniesť do Pešti, obetovala stošesťdesiat tisíc zlatých. Že mincovňa tu ostala, to je dielo ministerského radcu, rodeného Kremničana, Jána Nep. Belházyho,¹⁰⁴ referenta krajinských baníckych záležitostí a brata nášho mestského farára — prepošta Imricha Belházyho. Keď sa o niečo pozdejšie Kremnica začala následkom podkopania prepadať, takže i kostol na rínku museli rozobrať, povolila vláda na upevnenie podzemia mincovnej polohy desaťtisíc zlatých; túto prácu potom vykonal z rozkazu banskej vrchnosti môj brat Adolf vyplnením dolnín v tom priestore.

15. júla 1871 umrel v Brezne Ján Chalupka, osemdesiatročný.

Viliam Pauliny-Tóth 4. augusta 1871 bol poverený konzorciom¹⁰⁵ pod predsedníctvom veľkovaradínskeho kanonika Jozefa Kozáčka redaktorstvom Národných novín, a vyzýva k hojnému dopisovaniu; ale vedno ma tiež upozorňuje, aby som sa v kaligrafii¹⁰⁶ tiež hľadel

¹⁰³(lat.) Vyčkávacím spôsobom.

¹⁰⁴Ján Nep. Belházy (1823 — 1901) — banský inžinier, stal sa roku 1867 ministerským tajomníkom v ministerstve financií, kde bol napokon vedúcim banského odboru.

¹⁰⁵(lat.) Družstvom, spoločnosťou.

¹⁰⁶(gréc.) Krasopise.

polepšiť, lebo že moje písmo sadzači nemôžu stroviť. Aby to, čo zasielam do novín, alebo niekomu diktoval, alebo aby to dal odpísať.

Lajkovi Turzovi 22. augusta (1871) sa narodil syn; krstený bol Ivanom. Porúča ho mojej láske. Dňa 29. augusta bolo veselie u Slabeyov; vydávali dcéru.

Podľa švagrovho Karolovho listu motal sa i tam — v Štiavni — minister financií Kerkápoly,¹⁰⁷ chlapík vyznačivší sa nie tak finančnou sporivosťou ako viacej štedrotou grobianstva. Chudák Samuel Schärffl, keď sa dostal k nemu ako referent lesných záležitostí Chorvátska a Slavónie s titulom hlavného lesného radcu, raz sa mi osobne ponosoval, porovnávajúc sa so svojím vtedajším postavením — že bol v Brezne ako kráľovský lesný majster malým kráľom, kdežto v Budíne cíti sa otrokom. Hrdlovať a hrdlovať bez uznania a nezriedka, keď unavený prišiel domov z úradu, zasadol ku stolu a zmočil lyžicu do polievky, pribehol ministrov sluha, aby sa naskutku bral do úradu — musel, odhodiac lyžicu, v tú chvíľu poslúchnuť, rozkazy krikuľúňa vyslúchať a hneď k práci sadnúť a do večera drhnúť, pričom pri samej práci kus rožka, syra alebo salámy vyplňali hladové žalúdočné rubriky. A pán minister, dobrej vôle, nehanbil sa tohto poctivého a pilného úradníka a hlavného lesného radcu i — somárom nazvať!

Tento tituloprajný pán poctil pri svojich cestách svojou návštevou i kráľovské hlavné banské a slobodné mesto Kremnicu. Mne nedostalo sa cti vidieť ho, len to som počul o ňom, že keď pred neho predstúpila deputácia kráľovských banských úradníkov, nevrló ich okríkol, že on ako bývalý profesor juris¹⁰⁸ — na akejsi kalvínskej juridickej fakulte — tiež len za šesťsto zlatých slúžil, a musel byť spokojný. — Keď sa, odprevádzaný, previezol Dolnou ulicou, pristavil ho majiteľ príležitosti — terajší hajdúsky strážmajster Wagner — že kto mu bude platiť za najatú príležitosť. Toto intermezzo pobúrilo sprievod, a bolo mu krátko vysvetlené, že účty vyrovná mesto; no ale — ale spurný pán minister prišiel na chlapa, to jest narazila kosa na skalú. — Toto teda o financministrovi Kerkápolym.

Jozef Lenger je v Krakove u dcéry, Štenglovej. Na jar sa zase vráti do Kremnice. Vyhotovil mi obraz k Poľovačke na medvede; je to práve ten výjav, keď Janko v zápase s medveďom strčil medveďovi ruku do hrtana.

S Kardošovci sme sa dohodovorili, že naše deti dáme na čaru, oni syna Adama sem, my dcéru Bertiku k nim do kostu; do školy bude Bertika chodiť ku mníškam. Takto sme sa rozhodli o tejto našej dobrej, tichej duši — našej Bertike. A práve počiatkom školského roku bavila sa u nás sestra Petronela, a tak s jej odchodom určený bol aj odchod Bertikin. Bolo nám smutno okolo srdca, keď sme sa museli s ňou lúčiť; ale mysleli sme, že to bude slúžiť k jej dobru, keď pozná i druhý svet; a ubezpečení v tom, že príde do poctivého domu a starostlivých rúk, do Kardošov, ktorých syn zasa bude mať prítulok u nás. I teraz, keď na to myslím, tak sa cítim, akoby mi ktosi srdce do chladnej ruky chytil. Deň odchodu vyprevadil som ich po Hronskú,¹⁰⁹ kde s ňou Petronela presadla na Kardošovú príležitosť. Nechcel som ukázať na sebe žiaľ, aký ma prechodil, a lúčil som sa s tichým úsmevom; ale odchodiac a obzerajúc sa jeden na druhého, premohol ma žiaľ a zachodili ma slzy, pravdaže i ju — tú citlivú dobrú dušu. Rozžialený prišiel som k rovnako rozžialenej svojej žene.

¹⁰⁷Karol Kerkápoly (1824 — 1891) — maďarský politik, univerzitný profesor, ministrom financií bol v r. 1870 — 73. Mal veľké reformné plány, ale ich nemohol uskutočniť pre nerozvinuté pomery a vlastné doktrínárstvo. Za jeho vedenia začal sa veľký rozmach stavby železníc, ale rozrástli sa spolu s tým aj veľké škandálne podvody. Musel sa preto zriecť miesta a od r. 1878 sa celkom utiahol z politického života, venujúc sa len svojej katedre.

¹⁰⁸(lat.) Práva.

¹⁰⁹vyprevadil som ich po Hronskú — rozumej Breznicu

Samuel Bodorovský, dobrák prvej próby, ktorému som ju tiež priviazal k srdcu, mi 2. októbra oznámil, že Bertiku odporúča správci Halúzkovi; správca prisľúbil, že ju zase bude odporúčať mníškam, ktoré vraj s dievčatkami im zverenými materinsky zachádzajú. Samko myslí, že by sme mohli i Marišku poslať do Cervov na čary; tí že tiež majú syna, čo má chodiť do reálky, to že by sme potom mali dvoch živých šuhajov v dome. — V priemyselnom spolku v Bystrici rokujú o stanovách Vzájomnej pomocnice — a toto je počiatok teraz kvitnúcej Úverkovej spoločnosti.

Švagar Karol v Štiavnicí 4. októbra dostal smutný list po umretom bratancovi Eduardovi Roesznerovi, ktorý 30. septembra umrel v blázinci vo Viedni v Doeblingu a tam bol pochovaný.

Dr. Jordán¹¹⁰ podľa listu z 10. októbra 1871 po prežitej katastrofe, ako zažalovaný a dvojmesačným ostrým žalárom trestaný redaktor *Zukunftu* vo Viedni, apeluje na podporovanie svojich novín, aby nemuseli zaniknúť.

Pretože *Národné noviny* mali poslať deficit tisícsto zlatých, bol vydaný ohlas, že ich vlastníctvo prejde na konzorcium pod vedením Martina Čulena, Ambra Pivku a Samuela Šípku. Redaktorova odmena bola šesťsto zlatých a spolupracovníci dostali tiež toľko.

Ako Adam Kardoš 17. októbra píše, Bertika je zdravá, dobrá, poslušná. Bude sa učiť klavír spočiatku tri, potom štyri hodiny týždenne, a platiť sa bude tri, potom štyri zlaté. Bertika a Oľga¹¹¹ — Kardošova dcéra — ktoré ako dve sestry sympatizujú, majú rovnaké šaty. Pýta sa ma, či sa Adam, jeho syn — náš kostoš — teraz lepšie učí ako vlni. Bertikiným učiteľkám, mníškam v kláštore v Dolnej ulici pri bráne a v susedstve kostola sv. Elizabety, ako sa o tom vyjadril sám správca Halúzka, dary v peniazoch sa nedávajú, ale v potravinách prijmú, napríklad cukor, kávu, hrach, šošovicu atď. Toto ony berú pod menom almužnej; a to sa im dalo, cukor a káva. Kardoš sľubuje, že sa máme zísť na Hronskej. Ja mu mám ta syna a stadiaľ moju dobrú Bertiku sem doviesť; ona si prosila so sebou na Vianoce i svoju priateľku Oľgu a sviatkovala u nás. Má ta s Kardošom prísť i Turzo a Bodorovský. Bertiku že chvália jej učiteľky mníšky ako tichú a poslušnú.

Huľuk¹¹² vychvaľuje sudodielnu, ktorú v Krupine zakladajú na účastiny. Účastina stála päťdesiat zlatých; ja som vzal jednu, Július Plošic až desať kusov. Celý systém zakladal sa na číro-čistej matematike (!), a keď nás akurátne poobíjali, obručami posťahovali, zadebnili, vyšiel istý matematický výsledok najavo: že sme zo zaplatených groší ani babky nazad nedostali a celý kapitál vytekol na posmech špuntom von. Vec stála mňa päťdesiat zlatých, vyhodенých na matematický problém; chudáka Plošica až päťsto zlatých. A tak obišli všetci účastinári.

Kremnický magistrát mi 7. novembra pod č. 425 s uznaním ďakuje za suplentúru v mestskej nemocnici a tá služba sa oddá došlému vyvolenému druhému mestskému lekárovi dr. Izákovi Peťkovi, rodákovi zo Šáľkovej.

Samuel Schärffl, lesný radca v Marmarošskej Sihoti, sa čuduje, že Rudolf Scholtz pri obsadení miesta lesného majstra v Banskej Bystrici obišiel Michala Csaszκόczyho a ani do Brezna ho nevymenoval. Vôbec sa ponosuje, že ministerstvo tak nespravodlivo pokračuje,

¹¹⁰Dr. Jordán — zdá sa, že tu nejde o lužicko-srbského buditeľa dr. Jana Pětra Jórdana (1818 — 1891), spisovateľa, novinára a politika. Hoci sa uvádza, že od konca šesťdesiatych rokov žil vo Viedni, nespomína sa v literatúre o ňom jeho redigovanie *Zukunftu*.

¹¹¹Oľga Kardossová bola neskôr manželkou Pavla Samuela Nováka, ev. farára v Dolnom Kubíne.

¹¹²Michal Huľuk (1823 — 1883) — ev. farár v Krupine, jeden z funkcionárov vyššie spomenutej krupinskej dielne na sudy.

poctivosť a súcosť úradníkov nevyznačuje. No pravdaže nie, keď protekcia všetko zaplavila. Schärffl, znechutený, tiež by si žiadal ísť bývať do Banskej Bystrice, keby tam mohol zastávať svojmu odboru zodpovedajúcu privátnu službu. Tak sa pýta, či by sa to v Kremnici, v jeho ženinom rodisku, nemohlo stať.

Eugen Krčméry, kníhkupec v Banskej Bystrici, mi píše, že on jemu ponúknutú Lipoviansku mašu nemôže vydať, lebo nemá na to peňazí. I *Veniec* sa mu zle mína.¹¹³ Nuž hľa, len vraj vydávať spisy, nuž a pre koho, a ako? Koľko som sa naponúkal tej Lipovianskej maše, kým predsa vyšla v prospech alumnea samostatného katolíckeho znievského gymnázia. A — minula sa, ba dožila, vlastne dožil som sa už jej druhého vydania.

22. novembra stal som sa účastinárom zvolenskej sporiteľne. Jej správcom bol dr. Samuel Medvecký,¹¹⁴ pravotár.

Anton Péch,¹¹⁵ pozdejší následník baróna Mednianskeho, pilne prezerá rad-radom všetky banské závody. Mednianský, diletant baníctva, už svoju úlohu, jemu neprimeranú, dohrával. Eduard Záhrboch, lesný na Štiavničkách, bol zvolený za stoličného výborníka v Banskej Bystrici od čiernohronských obcí Valaskej, Osrblia, pravda, za cenu zaprenia svojho moravského pôvodu a českej národnosti. A všetko toto jeho plazenie a pretvarovanie ho predsa ta nepovýšilo, ako to on túžil — ostal len čím bol, lesným.

Dňa 27. novembra mi Janko Francisci oznamuje, že mesto Kremnica nazbieralo osemdesiatpäť zlatých r. č. príspevkov na Maticu slovenskú.

Test'ovci roku 1871 dali si vystavať kryptu s kaplnkou. Miesto na úhladnom kopci, oproti impozantným Tatrám, bolo znamenite volené, utešene krásne — ale stavanie, sloh, celé vyvedenie kaplnky bolo nevkusné. Koľko nám s Arpádcom Herczoghom bolo možné, hľadeli sme napraviť, ale vcelku to ukazuje málo pochvalného. Nuž ale tým, čo si ho dali vystavať, dostačovalo; tak neprichodí o ňom viac hovoriť. Zato tým velebnejšie skvie sa príroda, ktorá ho obtáča.

*

Nasleduje *rok 1872*, rok osudný, ktorý nám priniesol omoc viacej žiaľu než radosti. Dňa 7. januára píšem Bertike, dobre zachovanej u Kardošov, a dávam jej naučenie, aby bola dobrá, poslušná, usilovná, aby ostala Slovenkou, a v tom smere aby mníškam v mojom mene odkázala, žeby ju cvičili i v slovenčine: ja že si, pravda, žiadam, aby sa i v druhých jazykoch vzdelávala, ale najsamprv a nadovšetko v svojom materinskom jazyku.

Chcel som v Kremnici medzi erárnymi úradníkmi sklepať potravný spolok, lebo najmä následkom železničného nakopeného ľudu tvrdo bolo jestvovať. Švagor Karol mi na ten cieľ podal stanovy a návod už jestvujúceho spolku „Consum“ v Štiavniči. Zdalo sa, že sa myšlienka ujme; a keď vec vzal do ruky banský radca a správca mincovne, rozišlo sa to všetko ako voda v piesku. Najväčšou prekážkou bola okolnosť, že kupci všetkým svojim dlžníkom — úradníkom — vypovedali úver, a títo márne ľudia, preľaknutí, aby neboli exekvovaní, od potravného spolku odstúpili. Pozdejšie potom zase podnikli spolok, ale ten vyšiel na posmech, účastníci tovar brali, ale neplatili, a tak spolok škaredo buchol. V tomto

¹¹³I *Veniec sa mu zle mína*. Bol to *Veniec* národných piesní slovenských, ktorý zostavil Michal Chrástek. Vyšiel r. 1862.

¹¹⁴Dr. Samuel Medvecký (1845 — 1896) — buditel', advokát vo Zvolene, syn slatinského farára toho istého mena.

¹¹⁵Anton Péch (1822 — 1895) — banský odborník a spisovateľ, stal sa r. 1867 tajomníkom a r. 1868 odborovým radcom v uhorskom ministerstve financií. R. 1873 ho s titulom ministerského radcu vymenovali za riaditeľa štiavnického banského kraja (veľkého obvodu na Slovensku).

spolku som ja viacej účastníkom nebol.

Sestra Petronela na chýr, že sesternica Lorka Abtová umrela, myslí, že už teraz na ňu prichodí rad. Nuž ale ona ešte teraz, po tridsiatich rokoch, keď toto píšem — 9. augusta 1902 — pred troma dňami práve slávila svoje osemdesiate deviate narodeniny a je na svoj vek dosť čerstvá a živým, vtipným duchom opatrená; chodievala zo svojho bytu pri samej Dolnej bráne takmer denne, keď len možno, predpoludním k nám na obed a večer o ôsmej pomocou svojej slúžky tiahne domov. Chuť do jedenia má výbornú, rada je veľmi mastné; pretože jej ostali len dva zuby, jedlá nehryzie, ale ich v kusoch prehltáva, a bez prekážky znamenite jej troví. Ináč celý čas kráti si klebetami, novinkami, bedákaním a ponosami na rozličné svoje choroby. Na moje meniny dal sa doviest' chudák môj slepý brat Adolf, a tak sme sa raz zase zišli pospolu: Petronela osemdesiatdeväť-, Adolf osemdesiatpäť- a ja sedemdesiatosemročný šuhaj: to je spolu dvesto päťdesiatdva rokov. Ja som práve vstal z influenzy, ktorá ma morila za štyri týždne, a som veľmi upadol. Najmä moje pľúca boli značne poškodené.

V liste 2. februára 1872 švagar Karol pripomína hlavnú dolňu cisára Jozefa, ktorú narazili r. 1780 pri Rudnom na brehu Hrona. Dĺžka tej dolne má činiť 400 siah, teda asi dve míle; ale jask pod Mont Cenis má činiť 6000 siah. V dolni cisára Jozefa vyrobili ročite 40 siah, v jasku Mont Cenis, ktorý dohotovili za trinásť rokov, vyrobili — hoci tento i šírkou i výškou tamtú omoc prevyšoval — za rok 461,5 siah nebožiecmi, hnanými tlačným povetím. Následkom toho banský radca Faller predložil ministerstvu návrh, aby sa v cisárovej Jozefovej dolni dlabalo tým istým spôsobom. To sa i stalo a prácu veľmi zrýchlilo.

Švagar Karol 25. februára opisuje utešenú severnú žiaru na nebeskej oblohe, ktorá toho mesiaca vzbudila všeobecné podivenie. Pre mňa tento velebný nebeský zjav stal sa pamätným ešte okrem toho zvláštnou príhodou. Viezol som sa podvečer do Viesky k Plošicovi. Predo mnou bez môjho vedomia viezol sa dr. Langfelder do Sv. Kríža. Za ním, teda predo mnou, ale natoľko, že som ho nevidel, viezol sa z Bartošovej Lehôtky slúžny Sümeghy. Vzdialenosť medzi nami bola, ako rečeno, toľká, že sme sa ani nevideli ani nepočuli, a to vzájomne všetci traja. Slovom — slúžny Sümeghy bol akoby eskortovaný nami lekármi: avantgardou bol dr. Langfelder, ariergardou¹¹⁶ bol som ja. Slúžny Sümeghy mal najatú príležitosť, a bol vybehol, že vraj v úradnej povinnosti, do Bartošovej Lehôtky k okresnému notárovi, skadiaľ sa, ako rečeno, vracal do Sv. Kríža. Ako som sa rovinkou poberal niže Kremničky proti Hronu, zajasalo nebo nevidanou červenou farbou, a čím ďalej, tým viac sa jagalo. To osvietenie bolo mimoriadne čudné, velebné, krásne, aké na našich stranách málokedy vidieť; zriedkavá to velikánska severná žiara. Nebo krvavočervené. Ním vysoko, vysoko a ticho valili sa a motali priezračné červené závoje, v ktorých ináč také veselé hviezdy bledli. Na zemi predmety, snehové plášte a okolo Hrona po rovine prchkým prítokom vody vystrčené hrubé, vysotené ľadové kruhy ligotali sa temným zelenkavým leskom.

No, impozantné to bolo vidieť. Môj kočiš, vtiahnuc hlavu medzi plecia, smrkajúc vyzeral a žmurkal očami do nebies ako kohút z pántu. Bol v úzkostiach, čomu som sa ani nečudoval, keď i mne samému tento mimoriadny výjav bol novým a prekvapujúcim. Začal som ho teda tíšiť a úkaz mu vysvetľovať prirodzeným spôsobom, primerane k jeho predstavám o veci. V tomto našom rozhovore a obdivovaní prešli sme popri brehu Hrona, popred ústie hlavnej dolne cisára Ferdinanda, blížiac sa ku kaplnke na známom čadičovom kopci. A čo tu vidíme? Hľbu ľudí s lúčami, žrdami, hákmi, bedákajúc, vykrikujúc motať sa hore-dolu pri brehu Hrona.

¹¹⁶(franc.) Predvojom... zadným vojom.

Ja zadivený a v domnienke, že týchto dobrých ľudí vyplašila severná žiara a oni už očakávajú koniec sveta, zastal som a začal som ich tíšiť poučovaním, tak ako môjho naľakaného Jana. Hja, ale tu inšie vykvitlo. Ľudia mi odvetili, že ich nevyľúdila sem severná žiara, ale oni dulujú pána slúžneho, ktorý sa tu pred chvíľou z tamtoho brehu mrštil do krútiacej sa vody. Dovezúc sa sem, kázal paholkovi zastat'. Paholok, netušiac zlé, ba mysliac, že jeho pán má potrebu, zastal. Slúžny zostúpiac pošiel na hrubý široký kruh ľadu, akoby si ho bol schválne vybral, a v tom ozaj zvláštnom, báječnom osvetlení skočil do tej tajomnej krútnavy a hneď pod nižšie stojacim pevným ľadom zmizol; jedine čiapku videl paholček, ako sa na vode krútila.

Keď to chlapec zočil, vykrikoval, ťal do koní a vletiac do Sv. Kríža pobúril ľudí, otca i mat' slúžneho, ale všetko nadarmo. Mŕtvolu našli až v máji, teda po dvoch mesiacoch, vyše mosta pri vartičke. Telo bolo oškľbané, vylúžené, zo šiat len randy. Povedalo sa, že v ruke držal strapy nečitateľného listu. Príčina samovraždy mala byť žiarlivosť. Jeho žena mala byť zapletená s akýmsi inžinierom Polívkom. On už prv bol urobil pokus s revolverom, ale si len ruku pokaličil, a bol vždy zádumčivý, smutný, stratený. Tak mi to aspoň rozprával Michal Chrástek, ktorý s ním bol zadobre.

Vidiac teda, čo sa to prihodilo, pobral som sa ďalej do Viesky. Plošic nebol doma, ale bol u susedy pani Gašparcovej, kde mali tanečnú zábavu. Na radu pani Medzibrodskéj (ešte teraz žijúcej deväťdesiatdvaročnej) jeho gazdinej, išiel som i ja ta a našiel som tam hŕbu dām, ktoré ma vrelo privítali. Ale keď som vybúšil, čo som na ceste sem skúsil, nastal krik, vresk, kvílenie, ba čo hysterickejšie ženy z Kríža chceli i omdlieť, a akoby bol dlaňou plesol, pani Gašparcovej dom sa vyprázdnil, ženy sa rozutekali a my s Julkou pošli sme na faru. Zhovárali sme sa dlhšie o strašnom predmete, a ja v posteli ležiac ešte dlho som nemohol usnúť. Rozmýšľal som o čudnej náhode dejov, aké sa dnes večer premleli. Sotvako druhý sa pod dojmom takej veľikánskej krásnej severnej žiary zavraždil.

Jána Gotčára pre agitovanie v čas volieb trenčiansky župan (Kubica?) zažaloval u ministra a minister ho, aby nezavadzal, poslal na čas do exilium,¹¹⁷ do Pruska. Gotčár mal totižto od štátu dvetisíc zlatých ročnej penzie. — Biskup Ipolyi sa učí od nášho Šupalu¹¹⁸ po slovensky, čo od neho ešte dosť pekne: jeho nástupcovia Bende¹¹⁹ a Rimélyi¹²⁰ tiež ad maiorem Dei gloriam¹²¹ nevedeli po slovensky, ale podľa môjho vedomia nepokladali za potrebné učiť sa reči sebe zvereného ľudu. No a to sú apoštolovia ľudu! Hrozné, ako sa pochopy o jednej a tej istej veci, samy osebe tak jednoduché, časom menia a mútia natoľko, že ti až rozum zastane. Všetko, všetko len samý materializmus, idealizmus vypáchol do fundamentu.

Pri vyslaneckej voľbe v Kremnici vládny kandidát barón Splényi, ministerský radca — ako sa rozumie — kráľovským úradníctvom a baníctvom bol zvolený. Ja som sa, hoci do mňa veľmi dotierali, ba ma za to denuncovali, hlasovania úplne zdržal a od celého pohybu utiahol. A to celý čas svojho tunajšieho bývania. Keď ma prenasledovali, že som v Brezne volil podľa svojho dobrozdania, tak som si tu v Kremnici zachoval aspoň pasívnu vôľu — nevoliť. V Brezne vystúpil už dva razy volený Egid Lehotský a bol bez protikandidáta zase a zase zvolený, a tak stal sa tento ináč simplex frater večným snemovým breznianskym vyslancom; z tejto hodnosti ho jedine neúprosná smrť zhodila.

¹¹⁷(lat.) Do vyhnanstva.

¹¹⁸*Fraňo Šupala* (1839 — 1875) — skriptor muzeálnej knižnice v Budapešti, slovenský pracovník.

¹¹⁹*Imrich Bende* (1824 — 1911) — kat. kňaz, stal sa r. 1886 banskobystrickým a r. 1893 nitrianskym biskupom, v Nitre aj umrel.

¹²⁰*Karol Rimély* (1825 — 1904) — kat. kňaz, cirkevný spisovateľ, bol biskupom v Banskej Bystrici od r. 1893.

¹²¹(lat.) K väčšej sláve božej.

Ambro Pietor mi poist'uje akúsi rozprávku,¹²² ktorú odo mňa prijal do *Almanachu Živeny* 19. marca 1872.

Sestra Petronela bola i s Bertikou na veľkonočné sviatky u nás. Pani Kardošová mojej žene 15. mája písala, že Bertika v Bystrici mala za birmovnú matku pani Grünwaldku, matku zlopovestného Bélu Grünwalda.

Jozefa Sablaková zo Znieva píše, že sa Martin Čulen baví v okolí Sv. Jána ako snemový kandidát. Ľud ho vraj všade víta s radosťou.

Samuel Schärffl mi z Marmarošskej Sihote 22. mája píše: Tam bol veľký oheň, aj jeho bývanie pritom zhorelo. Pri všetkej opatere a usilovnosti utrpel i on značnú škodu na náradí atď. Medzitým dostala sa mu náhrada z druhej strany. Lesníctvo bolo totižto pri ministerstve úplne znovuosporiadané. Na čele lesníctva ako referent ministra stojí ministerský radca, tomu k boku sú postavení dvaja odborní radcovia, čiže hlavní lesní radcovia, jeden pre Uhorsko, druhý pre Chorvátsko a Slavónsko: tamto miesto pre Uhorsko zastupoval Karol Wagner, na miesto pre Chorvátsko-Slavónsko bol vymenovaný on, Samuel Schärffl. Ďalej menovaní boli dvaja tajomníci (hlavní lesní majstri), dvaja osnovatelia (nadlesní)¹²³ a štyria praktikanti. Schärffl ako odborný radca (hlavný lesný radca) s plácou dvetisíc päťsto zlatých a päťsto zlatých hospodného, ale toto mu nedostačuje a musí zo svojho doplácať dvesto zlatých r. č. On teda pomerne k marmaroškosihotským príjmom hmotne tu utratil, ale pretože plat je tu väčší, v prípade penzie lepšie takto pochodí a väčšiu penziu vyzíska. No a veru Samko dlho pod hrubianskym pánom ministrom Kerkápolym nevydržal a šiel na zaslúžený odpočinok. A teraz už od pár rokov ako vyše osemdesiatročný starec odpočíva u pána boha. V penzii bol nás na dlhší čas navštíviť. Jeho žena Pepka ho predišla. Z dcér sa vydala jedna za Zachara, pozdejšie sudcu pri kúrii.

Bolo to v lete, 12. júna. Išiel som cez vrch Volle Henne pešo do Kunešova. Odbaviac tam povinnosti, vrátil som sa popoludní domov. Asi pred druhou hodinou popoludní stretol sa so mnou v najtuhšom behu proti mne sa poberajúci mladší Adam Kardoš. Keď ma pred fajkovou dielňou Šťastného okríkol slovami: „Báči, Gustík je zle!“, pár skokmi som bol doma. Gustík mal zrádnik; okolo neho pani susedky a dr. Langfelder. Triasol som sa na tele ako osika, nechápal som nič a nevedel som, čo počať. Keď potom, vďaka bohu, chlapec prichodil k sebe a ja som zobral zmysly, vyprávali mi priebeh tej nešťastnej choroby. Pred obedom sa chlapec zabával tam okolo domu s kamarátmi-vrstovníkmi Bohušom od Križkov a Náckom od Burkartov a oriešky, lieskovce si vraj drvil. Moja žena netušila tamhore nič. Len tu zrazu domoví doniesli chudáčika na rukách hore, napadnutého zrádnikom. Nasledoval krik a kvílenie, zbehli sa susedia a lekár, volaný na pomoc, a nezadlho dobehol som i ja. Strach a veľký žal nás obklúčil, že tohto milého, ale slabého synka stratíme.

No ale s pomocou božou aleboža pacholiatko o pár dní prišlo k sebe, choroba bez stopy zmizla, a do našich srdiec vtiahli pokoj a úfnosť, oddali sme sa bezhraničnej radosti. Pre utuženie chlapca, ktorému za istý čas vytekal z ucha smradľavý hnis a dlhotrvajúca behačka ho zoslabila, hoci tieto obe neresti sa stratili, umienili sme vykonať na posilnenie a zotavenie cestu do Spiša. To sme pozdejšie skutočne vykonali. Chlapec ožil a značne priberal, v každom ohľade bol sviežejší — ale, bohužiaľ, ako budúcnosť dokázala, v jeho útrobach hlboko ukryto spočíval neduh, ktorý predsa časom vybušil tým zúrivejšie.

V Nemeckej Lupči utvorila sa spoločnosť na založenie kúpeľov kyslej vody v Železnom so

¹²²Ambro Pietor mi poist'uje akúsi rozprávku — bola to humoreska Zamrznutý, ktorá vyšla v *Almanachu Živeny* I, 1872.

¹²³Dvaja osnovatelia (nadlesní) — konceptní úradníci

šest'sto účastinami po dvadsať zlatých. Vždy tam čosi šturgajú a babrú, ale sa im to akosi nedarí. Prešlo už od tých čias tridsať rokov, ale tie účastiny nedali ešte ani len babky osohu. Ja som sa na tom podniku zúčastnil len s jedným podielom.

Martin Čulen v júli ma povoláva na valné zhromaždenie kláštorského gymnázia. On zase prepadol pri voľbe snemového vyslanca.

Samuel Chalupka z Hornej Lehoty mi 30. júla lamento píše. Horná Lehota strašne vyhorela, pritom evanjelický kostol a fara. Pohoreli mu mnohé veci, včely atď., mal škody na tisíc dvesto zlatých. A keby statní Dolnolehoťania a Lopejci nie, bolo by mu ešte viac pohorelo. Ale mu najmä oni zachovali mnohé vzácne starobylé knihy.

Štefan Daxner sa žaluje na impertinentné sekatúry, akým je vystavený v Debrecíne. On počítal na to, že ho pri organizovaní súdov celkom pominú (keďže sa tam už quasi exulant¹²⁴ z domova ponevierať za sedem rokov) a úfal, že ho dajú do penzie. Ale to sa mu nepodarilo. Pýtal sa teda do Gemera za predsedníka, nevzali rekurz do ohľadu; pýtal teda penziu; následkom toho vymenovali ho k debrecínskemu súdu za predsedníka. Službu neprijal, lebo následkom prechladnutia ohluchol (a to mu vo zväčšenej miere ostalo až do smrti). Dal sa teda lekárske preskúmať a priložil dotyčné lekárske svedectvo, ako na službu nesúci, a pýtal nanovo penziu. Dali ho teda ex offo nanovo úradne preskúmať, a hoci sa i týmto jeho chyba dosvedčila, predsa nielen že mu penziu, ale ani len dovolenku nechceli dať, a prepustiť ho z Debrecína odopreli, a akže sa opováži opustiť Debrecín, budú ho disciplinárne stíhať. To ho konečne tak dopáľilo, že rezignoval na penziu a na službu, a len žiadal tie peniaze nazad, čo na penziu platil. Tak potom šiel slobodný, pokojný, hoci chudobný, oplienený ad lares paternos do svojho Tisovca obrábať otcovskú zem. — Nuž hľa, také to boli časy, štychali, píchali človeka až do krvi, a to preto, že ostal tým, čím ho boh stvoril — sebe verným, a nechcel páchať hriech proti samej prírode.

Vyzvaní Mikulášom Ferienčíkom, aby sme pri návšteve valného matičného zhromaždenia u nich zosadli, pobrali sme sa 7. augusta i s deťmi a usalašili sme sa u nich. Zhromaždenie bolo veselé, živé a ozaj valne navštívené. Po odbavených týchto slávnostiach dali sme sa zase ďalej na cestu, do Spiša. Tu sme si vydýchli pri príjemnom pohodlnom darebáčení a sem-tam sa potulovaní. Bolo nám dobre. Deti mali hody a žili voľne, slobodne, nenútene, a boli svieže, zdravé. Gustík, ten chatrný chlapík, sa očividome zotavil, zbujnel a líca, predtým bledé, sa mu zarumenili. Prichodil značne k sile. Rád sa pasoval s deťmi, pričom keď sa pružil a napínal, naučil sa tento cvrčok na nemalú našu veselosť vyvolať: „No však som ja silný chlap!“ — Dovolenka sa však chýľila ku koncu a my museli sme pomýšľať 21. augusta na domov.

Ale ostatné dni Milka na našu veľkú galibu prechorela: trátila chuť do jedenia, oslabla, telo ju celé lámalo a hlava ju bolela. Úfajúc, že to prejde, a pretože termín už vypršal, vybrali sme sa domov.

Práve to ráno, keď sme sa poberali na spiatočnú cestu, padol veľký, hoci krátko trvajúci prívál s veľkým hromobitím. Cestou na koči z Krížovej Vsi do Popradu — železnice ešte v tú dobu tam nebolo — videli sme spustu a stopy víchrice a búrky. Prídúc do Popradu, ako hodlám vymeniť pri pokladnici karty, povie mi pokladník, že následkom veľkých búrok a porúchania železničnej trate Liptovskou stolicou premávka je možná len po Kľačianach. Odtiaľ že sa nám do Vrútok trať pravdepodobne konská príležitosť.

¹²⁴(lat.) Akoby vyhnaneec.

Na túto zvesť stáli sme ako omráčení. Čo teda robiť? Chorľavá žena, deti a povinnosť ma nútili ísť domov. Rozhodli sme a vystúpili na železnicu. Vlak išiel pomaly, miestami až veľmi opatrne, ale sme i videli, najmä Liptovom, spustu: telegrafné stĺpy ležali vyvalené v priekopách a na železničných koľajách, čo som ešte nikdy nevidel, vymyté zemiaky, ľan, konope, hlien, piesok atď. Žena vo vozni sklúčená ticho postenávala, len nevedomé detváky vo vozni veselo čvirikali.

Ledva som už vyčkal Kľačany. Hja, ale tam, kde sa Orava spája s Váhom, násypy vymyté a koľajnice trčali sťaby vidlice nad vodou do prázdneho vzduchu. Tam zastali a museli sme zliezť a hodný kus cesty prejsť pešo do Kľačan. Moja prvá starosť bola hľadať príležitosť.

Chodil som, behal som, až som nadabil na židáčika s vozíkom a pol druha koníkom — jeden chudý vysoký, druhý chudý malý. Primerane ku koňom celá tá ekvipáž bola náramne biedna, sedliska vnútri nebolo, ale jeho miesto zastupovala zhnitá, špinavá, mokrá maštalná slama. Druhej príležitosti nebolo, nuž neostávalo inšie, ak tu nemienime ostať, ako sa pojsť a jachať. Okrem nás pridružil sa ešte jeden cestujúci pán, a tak nás bolo sedem pasažierov i s batožinou na malom vozíku a tých biednych zamyslených koňoch. A za tú fúru platili sme mu, tuším, šesť zlatých r. č. So starostlivými tvármi upchali sme sa akosi po biede do tej hnusnej špinavej slamy a — číh! Volanie, kričanie, bič, hrešenie nepomohlo; tie devly zo svojej flegmy nevypadli. Krok za krokom mrviť nohami, tomu sa už dávno odučili, ani na ovady nereflektovali, ani by ich azda zapálené práchno v ušiach, horiaca lunta nebola priviedla do skoku. Kde sa nám blížil nejaký kopec, zastali a odľukovali si. Medzitým zo stlačenej slamy prechodil nám šaty zelenkastý mok a prenikal nám až na samú kožu.

A my — ako my, ale chudera moja chorá žena! Netrpezliví, v takýchto trapiech konečne sme predsa došli do Vrútok.

Čudný to pocit, keď sa tak nepohodlne vláčiš popri železnici — nateraz, pravda, z práce vylúčený — na takom biednom, naničhodnom vozidle, kade si predtým frčal šialene chytro a nadovšetko pohodlne. — Najbližší vlak mal jachať z Vrútok do Kremnice okolo polnoci. Oddýchnuc si a usušiť slamou zašpinené šaty, pohli sme sa okolo polnoci vlakom domov a asi o tretej ráno vystúpili sme na kremnickom nádraží a poberali sme sa nevyspaní po starej hroľavej a strmej ceste Rennwiesom dolu. Po prežitých nerestiach dotapkali sme na našu hospodu u Križkov.

Milkin chorobný stav sa nezlepšil, musela ostať v posteli, a vyvinul sa z toho týfus. Ale nebolo dosť na tom, nerest si už raz k nám chodník vyšliapala a kráčala nehatene napred. Kalich ešte zďaleka nebol doplnený.

Bolo to 25. augusta, Milka ležala v posteli a ja s deťmi som sedel pri obede okolo stola; Gustík bol dobrej vôle a jedol s chuťou a nebolo nič mimoriadneho pozorovať. Po obede uložil som ho na svoju posteľ, aby si — ako zvyčajne — pospal. Asi po polhodine, keď sa prebudil, mal tvár zapálenú a oči mu dupkom a krížom stáli. So zhrozením som videl, že chlapec upadol zase do zrádnika. Dal som naskutku zavolať kolegov, dr. Langfeldera a dr. Izáka Peťku. Robili, čo mohli a vedeli, ale neboli takí šťastliví ako pri prvom nápade dňa 12. júna, keď sa podarilo ukrutnú chorobu zastaviť; teraz s veľkým návalom choroba postupovala ďalej.

Žena v jednej posteli na týfus, v druhej posteli leží chlapec na zrádnik, k tomu druhé dve deti nedospelé, a moje služobné povinnosti! Veľa ma naraz tlačilo. Moja celá ubitá bytnosť vážila sa medzi úfaním a zúfaním. Dňa 27. augusta mu bolo ľahšie. Slnce prerazilo chmáry,

ale bohužiaľ len nakrátko! Tým väčšmi ho pritislo 28. augusta; už ho zrádnik takmer ani nepopustil, a tak to šlo do 1. septembra. Tu od desiatej večer do 2. septembra desiatej rannej chúd'a agonizovalo.

Ale ako! Tie neprestajné kŕče boli také silné, že mu za každým strmým výdychom z nosa hlien na meter ďaleko vystrekoval a pravú ruku a nohu mu v pravidelnom tempe tak silne o stenu trepalo, že sme ju museli obložiť matracmi, aby neborákovi kožu neodrelo a údy neskrvavilo. Pritom mu tvár blčala a oči vypučené bez vedomia škúlili. Bol to strašný pohľad, a ja som bol úplne zronený.

Keď sa táto agónia nijako nemenila a mne pohľad na nevinného, tak hrozne trpiaceho môjho jedináčka už nebol na znesenie, vyšiel som ráno o štvrtej do domového záhrady a so založenými rukami prosil som boha, aby ho už k sebe vzal. Áno, ja otec prosil som boha, aby mi syna k sebe vzal! Hľa, do akého polohy môžeš, nešťastný človeče, prísť, že vlastnému milému dieťaťu smrť musíš priať. Boh sa teda zmiloval o desiatej predpoludním dňa 2. septembra 1872 a prejal dušičku trápeného — narodeného 9. júla 1867 o piatej hodine rannej, teda majúceho päť rokov a päťdesiatpäť dní, všetkým nám milého nezabudnuteľného jedináčka — do svojich tajných vzdušných krajín. A my do kosti skormútení ostali sme dumať a kvíliť. Keď som sa bol ráno o štvrtej modliť o jeho vyslobodenie z hrozných múk, odtrhol som tam z hriadky krásne veľké sirôtky a tieto symbolické kvietky vložil som mu do stisnutej päste a s nimi v ruke usnul na veky. Tieto kvietky som mu vyňal a uložil som ich na pamiatku do svojho herbára, kde sa i podnes nachodia. Ale slušné pripomenúť, že ako pod chorobou, tak i pred pohrebom moja rodina, priatelia a známi nám preukazovali veľké služby a nám boli na pomoci. Medzi nimi vynikal môj bratanec, prvší sused a mestský kapitán Ďorď Burkart a jeho žena Matilda. Ich nekonečnú ochotnosť nikdy nezabudnem.

Nuž tam už bol ten náš „silný chlap“, ako sa v Spiši sám pomenoval — tam veru, skadiaľ sa viac nenavrátí. Dňa 4. septembra sme ho pri hojnom účastenstve a sprievode mnohých nám prajných ľudí pochovali o šiestej večer. Bratanec Burkart vyznačil na Gustíkov hrobček pekné miesto v prostriedku cintorína. Pred pohrebom odohral sa ozaj srdcelomný, kremobyčajný výjav. Môj predchodca pán Karol Taiber, baviac sa práve u mňa, pomohol mi v smutnej veci, to jest pomáhal mi zaniest' truhličku s Gustíkovou mŕtvolou k posteli chorej, nadmier trúchliacej matky, kde sa ona, poľutovaniahodná neborka, na večnosť lúčila so svojím bledým, nemým, chladným synčekom. Môže si každý predstaviť tento hlboký, žiaľny dojem. Popoludní pri vyprevadení mŕtvoly do cintorína bola moja dobrá dcéra Bertika najväčšmi dojatá, a nemohli sme ju uspokojiť. Bolo to až divné, že sa táto tichá povaha, ktorú jej kamarátky prezvali „mokrou handričkou“, bôľom natoľko dala zachvátiť, akoby bola tušila, že do roka bude nasledovať svojho milovaného bračeka. Veru nás smutný, ťažký osud čakal.

Tento smutný prípad vzbudil u našej rodiny, bližších a ďalších priateľov živý súcit a ozvenu zo všetkých strán. Gustíka už nebolo.

Telesne a duševne trýznená Milka ešte ležala a potrebovala ešte dlhší čas, kým sa koľko-toľko zotavila. Až 20. septembra vstala po prvé z postele a mohla viesť domácnosť. Nastali povsedné dni, ale štrbiny v srdci nezaplnili.

Profesorský zbor kláštorského samostatného katolíckeho gymnázia vyslovil 7. septembra sústrasť nad smrťou nášho synka, na čo sme potom odpovedali poďakovaním; oboje bolo obsažené v inzerátoch Národných novín.

Dňa 1. septembra zaplatil som Andrejovi Trúchlemu¹²⁵ päťdesiat zlatých na účasť pri prievidskej úrokovni, ktorá teraz tak prekvitá. Pohnútku k tomu dal Andrej Trúchly, jeho to zásluha.

6. septembra 1872 sa zblaznel brezniansky senátor Libeck, ktorý pred desiatimi rokmi predsedal ako zástupca neprítomného mešťanostu pri prvom hlasovaní mestského zastupiteľstva, aby Matica slovenská mala svoje sídlo v Brezne.

Breuer zamýšľal syna Ďurka, ktorý predošlý školský rok bol u nás v opatere zajedno s Adamom Kardošom, poslať na tento školský rok do Těšína. (Teraz tento šuhaj, už ženatý — otec — slúži pri veľkých banátskych železodielňach a vodí sa mu dobre. Často cestúva. Tohto roku — 1902 — cestoval po Švédsku a Nórsku.)

Písal som článok o Sásovhrade, tuším, do matičného *Letopisu*. V liste 9. septembra Franko V. Sasinek mi dáva návod a poučenie, čo treba pri takých opisoch pozorovať. Medzi inším treba mať na zreteli, akej podoby sú okná, či sú rovno štvoruhlasté, či podlhovasté, či gotickokončité, či navrchu okrúhle; to isté načím brať do ohľadu na dverách a vrátach; potom, či a kde jestvuje kaplica, či aspoň jej zadná časť je zaokrúhlená a na východ stavaná. A to všetko načím vymerať a nakresliť. Toto posledné som dosť pilne vykonal, ale sa mi stratilo. Podľa mojej mienky a popolničných hlinených nálezov a grafitických zlomkov na tom mieste, kde stoja rupy Sásovhradu, bol za pohanských dôb žiar, čiže cintorín okolitého ľudu. (Pozri môj opis: *Letopis Matice slovenskej*, roč. X., zv. II., str. 32.)

Mesto Banská Bystrica vyvolilo pri reštaurácii za prvého notára Samuela Bodorovského, hoci ho podžupan Plachý — iste vyšším návodom — neprijal ani do kandidácie. Ale mešťanstvo šlo zaňho in corpore demonštrovať a zaňho ručiť. Z toho vidieť, koľkú dôveru požíval tento svedomitý a usilovný úradník i u samého nepriateľa. Za mešťanostu vyvolili Ránera a Chovanca za kapitána.

Karol Tóth, bývalý inšpektor zo strany vlády pri stavaní zvolensko-vrútockej železnice, u ktorého som vtedy bol domovým lekárom, keď som sa ho spýtal v záležitosti obsadenia tunajšej lekárskej železničnej stanice, 7. októbra mi odpovedal, že tá stanica, ktorú som i ja pýtal, je už obsadená a vymenovaný je dr. Langfelder, mestský kremnický fyzikus, ktorý zastupuje tú stanicu podnes (15. augusta r. 1902). Z Tóthovho listu dalo sa vyrozumieť, že i v tomto prípade pokračovalo sa tak z politických ohľadov.

Odporúčanie biskupa Ipolyiho na zbieranie podpôr v cudzozemsku na slovenské gymnázium v Znieve vypadlo vraj veľmi biedne, a tak by teda v tomto ohľade, čo sa biskupovho zmýšľania týka, klinec z vreca vychodil.

Sestra Petronela píše 12. decembra 1872, že cholera v Brezne nemilosrdne zúri. Včera pochovali na ňu päť umretých ľudí, dnes hen šesť.

V mesiaci novembri stal sa hrozný prípad. Pretože sa týkal môjho známeho, kráľovského úradníka michalovskej maše Emanuela Stubenfolla, mienim ho zaznačiť. Tento pán rád sa zabával historickou vedou a okrem toho mineralógiou. Vláda naložila, aby sa zbierali a chystali predmety na budúcoročnú viedenskú všeobecnú či svetovú výstavku. Každý aby účinkoval v svojom odbore. Náš Stubenfoll oddal sa na geológiu, zbieral kusy, a aby boli čím úhladnejšie, dal sa ich brúsiť. Na ten cieľ pripravil si pod mašou v kolesni veľký brús a

¹²⁵ Andrej Trúchly (1841 — 1916) — kat. kňaz, literát a buditeľ. Redigoval za roky Orla, zaplňajúc ho rozmanitými prekladmi.

ohromné šesťsiahové vodné koleso. V tom odľahlom, ukrytom vlhkom priestore v prázdnych hodinách pracoval, trpezlivo brúsiac mäksie-tvrdsie ručné kusy. Po obede istého dňa tiež šiel do tej kutice brúsiť a brúsil. Tu zrazu zastane koleso, mašiari, netušiac toho príčinu, zabehli do kolesne (Radstube), a čo tam s hrúzou našli! Našli svojho pána na zemi zakrvaveného; ruku mal od pleca vytrhnutú a zavrznutú pri čape medzi kolesom a šrôtom. Na nej, to jest na ruke, sa ohromné koleso zastavilo.

Stalo sa to tak: Ako pilne brúsil, odpadla mu z hlavy čiapka. Keď sa uhol po ňu, zachytilo mu koleso dlhý, široký šál, obkrútený okolo hrdla, vtiahlo mu ruku a — od pleca vytrhlo. Aby zavrznutú ruku mohli vyslobodiť, museli koleso namáhavo krútiť nazad a tak potom, ako sám očitý svedok vyprával, niesli ruku vopred a za ňou jej ťažko raneného vlastníka. On, biedny, poľutovaniahodný, neriekol slova, ani stonu nevydal, a tak prenesúc ho priekom cesty asi päťdesiat krokov, uložili ho doma do postele, kde ešte asi tri hodiny dýchal, a kým lekár dobehol, už bol mŕtvy.

Dostal som z učiteľskej porady kláštorského gymnázia zo dňa 15. decembra pod č. 18 podakovací prípis za mineralogickú a botanickú zbierku, poslanú ústavu. Podpísaní boli: riaditeľ Martin Čulen, dr. Korauš,¹²⁶ Henrich Nählik, S. J. Zachej,¹²⁷ Karol Zenner, G. Zaymus.¹²⁸

Vkročíme teda do roku 1873, pre nás tiež truchleho a osudného.

Cholera, zjavivšia sa v krajine už koncom predošlého roku, rozmáha sa po našich horných krajoch, vystupujúc zavše viac, zavše menej po jednotlivých vidiekoch. Podľa listu dr. Toelga, písaného v Hronci 3. januára, v okolí samého Hronca už pomaly ustáva, ale po tom vidieku ešte dostatočne máce. Štiavnický kráľovský banský operatér dr. Izlay službu zložíac zaďakoval a odcestoval do Pešti, kde — ako pozdejšie bolo počuť — koná výnosnú prax zubného lekára.

Môjho brata Adolfa vymenovali do Hronca za šichtenmajstra, to jest banského inžiniera. Stanica to dosť výnosná, ale veľmi ťažká, namáhavá, a pretože on je už obstarý a zoslabnutý, ani ju neprijal a zostal sedieť na Piargoch, čomu sa mnohí, neznajúci služobné pomery, začudovali. Ja z mojej stránky som mohol len schvaľovať, že sa tak stalo. — Okolo Banskej Bystrice, ako mi ten istý čas Samko Bodorovský zvestoval, cholera tiež zúrila najmä na Starých Horách. Banská Bystrica už vydala dvesto zlatých na karbolovú dezinfekciu, ktorej on vraj nedôveruje. Ale je pravda, že pri tej dezinfekcii, akú si vtedy obľúbili, dobre pôsobí tá okolnosť, že sa pri nej obracia prísnejší ohľad na čistotu.

Andrej Trúchly, prievidzský kaplán a redaktor *Orla*, odporúča mi čo najvrelšie svoj časopis a prosí ma zdvorilo a veľmi pochlebujúcim spôsobom o čím hojnejšie príspevky do neho, najmä humoresky a cestopisy, lebo v tom smere vôbec málo prác na Slovensku. Aj on má úmysel cestovať cez Terst na Dubrovnik a odtiaľ na Čiernu Horu, a ak mu peniaze vystačia, zašiel by i do Itálie. Aby to mohol vykonať šťastlivo a s prospechom pre svoje literárne vzdelanie, prosí ma o doposlanie môjho cestopisu do Carihradu v Pešťbudinských vedomostiach, aby mu slúžil za návod. Tento cestopis si bol na ten istý čas vypožičal tunajší profesor na vyššej reálke, banskobystrický rodák Fr. Psotka pred svojou cestou, konanou do Ríma. Ba Trúchly by si prial ísť i do Korfu a Baru. Medzitým svoje plány menil, lebo pozdejšie chcel navštíviť Neapol, a konečne šiel do Viedne, stadiaľ na Simmering a do Prahy,

¹²⁶Dr. Imrich Matej Korauš (1835 — 1918) — lekár v Kláštore pod Znievom, slovenský buditeľ

¹²⁷Jaroslav Samuel Zachej (1841 — 1918) — buditeľ, žurnalista, profesor, naposledy úradník v Bulharsku, kde žil dlhé roky a kde i umrel.

¹²⁸Cyril Gabriel Zaymus (1843 — 1894) — buditeľ, profesor, bol aj literárne činný.

kde sa zabavil pri júnových slávnostiach.

V Hronci a okolí 11. — 12. januára zase počala cholera mátať. Železničnú trať z Hronca do Tisovca už začali kopať. Proti dr. Heinrichovi, kráľovskému banskému lekárovi, pozdvihol istý Oszwald, banský úradník, žalobu, že je pansláv, a k tomu nesvorný a nesvedomitý človek, lebo že na svižu spitého baníka, ležiaceho pri ceste, nezodvihol k sebe na sánky, a ten — tuším — tam zahynul. Vyšetrovanie trvalo dlho, ale okrem citlivých sekátúr nemalo pre dr. Heinricha, ináč veľkého neposedníka, ďalších následkov. Za času môjho úradovania rozpomínam sa i ja na dva také prípady. Jedného napitého uhliarskeho učňa som zdvihol podvečer na pustej ceste pri Bartoške-Obrázku v Turci, a druhého, baníka, som vo dne pri strašnej zime vyhrabal zo snehu na svahu z Piargov na Dolný Turček. Káže to síce mravný cit a milosrdenstvo, ale že by bolo práve lekárovou povinnosťou dešperátnych ožranov po ceste zbierať, preberať, koiť, čičiť a čankať, o tom pochybujem. Koľkých by ex analógia¹²⁹ mali pokutovať, ktorí lačným, chudobným žobrákom neudelia grajciara, ktorí potom hladom a biedou zahynú. Každý, čo mu zameškal dať podporu, stal sa spoluvinným žobrákovej smrti?

Dňa 19. januára mi posielal Viliam Pauliny-Tóth tlačené stanovy, čiže príhlas konzorcia Národných novín, tlačený 1. januára 1873. Podľa toho je údov konzorcia dvesto tri, mnohí z nich už pomreli a niektorí z nich zmenili svoje zmýšľanie a prešli do odporného tábora. Medzi členmi nachodí sa i pán Zoltán Zmeškal.¹³⁰ Redaktorom Národných novín je Viliam Pauliny-Tóth a jeho pomocníkom Ambro Pietor.

Eduard Fink, radobojský farár v Chorvátsku mi vypráva o svojej nemoci a nazýva ju melancholia dolorosa.¹³¹ Z jeho listu — tak sa mi zdá — už možno vyčítať, že sa jeho myseľ začína kaliť. Žiada sa do samostanu¹³² do Radegundu medzi kartuziánov. Píše o politickom prenasledovaní, že ho pri oltári pod omšou jeho odporníci chcú strieľať. A pozdejšie bolo ešte horšie, kým to úplne nevypuklo. Aký to bol veselý a v spoločnosti zábavný človek! (Ešte podľa posledných správ vlni — 1901 — žil ako pomätenec v Radegunde.)

Pod redaktorstvom Mikuláša Ferienčíka Národné noviny ozaj len živorili, nákladky sa plátali tak, že sa budúcim príjmom zakrývali nedostatky predošlých príjmov. Slovom, deficit síce pomaly, ale rástol. Toto živorenie a deficit konečne narástol na tisíc sedemsto šesťdesiatštyri zl. 53 gr. — závislé podlžnosti za tlač skadiaľ zaopatrit? Ako vyrátal po preskúmaní účtov redakcie na to vyslaný odbor, redaktorovi Mikulášovi Ferienčíkovi pripadlo za jeho namáhavú prácu mesačne tridsaťštyri zl., 21 gr., alebo ročite štyristojedenásť zl. 72 gr. Penziu nemal, lebo sa jej kvôli voľnému pohybovaniu zriekol a dal sa vyplatiť trojročnou gážou. Ako má teda on, ženatý človek, vyžiť a k tomu by ešte azda mal zaostalý dlh v tlačiarňi na svoje väzy prejať? Takto píše Janko Francisci a vyzýva národovcov príhlasom, aby zbierali peniaze na zaokrytie nastalých novinárskych potrieb, aby sa Národné noviny mohli zabezpečiť. Úfajú, že sa s dohnanými nedoplatkami od predplatiteľov snád' zoženie asi štvrtá čiastka deficitu. Na príhlase boli podpísaní: Ján Francisci, Viliam Pauliny-Tóth, Pavol Mudroň,¹³³ Ambro Pietor,¹³⁴ Jozef Országh, Samuel Šípka,¹³⁵ Žigo Melfelber.

¹²⁹(lat.) Analogicky, podobným spôsobom.

¹³⁰Zoltán Zmeškal — zeman a statkár z Oravy, tiež patril medzi tých, ktorí presedlali do tábora maďarizátorov, preto ho tu autor uvádza. Zmeškal hral istú úlohu ako klerikál i v politickom živote a za čas javil isté porozumenie pre drobnejšie slovenské kultúrne požiadavky ako poslanec na peštianskom sneme.

¹³¹Melancholia dolorosa (lat.) — záдумčivosť, bolestná ťažkomyselnosť

¹³²(chorv.) Kláštor.

¹³³Pavol Mudroň (1835 — 1914) — popredný buditeľ, advokát v Martine, literárne činný. (Zanechal cenný, i keď nedokončený vlastný životopis, ktorý vyšiel tiež v SP ako i Zechentrov.)

¹³⁴Ambro Pietor (1843 — 1906) — buditeľ, redaktor Národných novín

¹³⁵Samuel Šípka (1827 — 1917) — buditeľ, bankový úradník v Martine

Viliam Pauliny-Tóth písal v besednici Národných novín dlhší cyklus humoristicko-satirickej *Španielskej komédie*,¹³⁶ napádajúcej Bélu Grünwalda, senzačnej a chvatom čítanej najmä v Banskej Bystrici. Grünwald bol vo Zvolenskej stolici vplyvným podžupanom, potom snemovým vyslancom, osobným priateľom grófa Apponyiho.¹³⁷ A keď Slovákov znevážil, kde len možno im uškodil, keď mnohých svojich príbuzných hmotne poškodil a svoju dobrú matku o všetko pripravil, tento ináč nadaný dobrodruh sa v Paríži zastrelil. Vtedy keď Viliam Pauliny-Tóth písal paprikovanú Španielsku komédiu, upozornil som ho, aby sa miernil a tohto človeka, ktorý môže veľmi škodiť, už natoľko nedráždil, lebo on to tak ľahko neprenesie. Na to mi Pauliny odvetil, že on bez príčiny nikoho nenapadáva; ale človeka, čo inšie nerobí, ako nám neprestajne ubližuje, toho šetriť by bolo zbabelosťou. Béla Grünwald vydal hanobný spis o Slovákoch,¹³⁸ tak to malo byť odvetou.

Bratovi Eduardovi v Banáte, bývalému úradníkovi dielni francúzskej spoločnosti na dorábanie tehál, škridly, retort a tomu podobného tovaru, ako človeku odborne skúsenému poslal som hlinu kremnického okolia pri Bartošovej Lehôtke cieľom výskúmania súčnosti. Výsledok skúšky bol negatívny, lebo materiál, zaslaný na ten cieľ, bol dosť lahodný. Mňa k tomu kroku pohla okolnosť, že pri kopaní železničnej trate povstalo tu okolo Kremnice mnoho stavísk, a teda spotreboval sa veľký počet tehál a myslel som, že keď železnica bude už odovzdaná obchodu, stavebný materiál, ak je dobrý a lacný, sa môže i ďalej odosielať, najmä do väčších miest. Poslal som mu i vápno na výskum, ale i to sa nehodilo na pálenie. Vypálené vápno ostalo žltkasté, prijalo dve čiastky vody a úplne sa roztopilo. Nie je súčasťou vodných stavísk, ba ani na obyčajné murovanie. Touto príležitosťou som sa dozvedel, že na tisíc kusov tehál vyžaduje sa štvrt' siahy dreva.

Franko V. Sasinek sa pozastavuje nad tým, akoby Pavol Križko bol písal o úradníkoch Matice slovenskej, ktorej Sasinek je tajomníkom, že sú zlostní a nespravodliví. Boh je vraj svedkom, že ich skrívodlivo súdi, keď myslí, že by ho oni v čom mienili ukrivdiť. On nech uzná, že chudobnú a náramne obťažujú Maticu slovenskú oni takže nesmú ukrivdiť. Sasinek vraj sám a na svoje útraty po Turci behal a listiny zbieral. Aby teda udal pán Križko, čo ešte žiada, aby mu pridali, však už len azda nebude žiadať, aby mu napríklad priloženú listinu brali za polhárka. Ja sa v tom nevyznám a nemám už teraz bližšieho vedomia o tejto nepríjemnej rozopre. — Za svoj článok *Sasovhrad* v matičných spisoch som bol honorovaný osem zl. sedemdesiatpäť gr.

Janko Francisci posíla mi 22. februára účasťinu turčianskosvätomartinskej sporiteľne. Pri tlačení Lipovianskej maše stal sa malý omyl. A že by bolo žiadúce, aby som ešte k tomu zozbieral a pridal všetky mne známe poľovnícke príhody; to že by bolo žiadúce pre zachovanie takýchto zábavných dejov, keďže sa časom pozabúdajú. Aby sa už horevyššie spomenutý dlh Národných novín zahladil, podnik zachoval a ak len možno, mohol byť i redaktor odškodnený, zaviedli sa — ako už známo — po Slovensku zbierky, na čo som i ja prispel päť zlatých, a toto Janko tiež pripomína a ďakuje mi. 25. februára mi ďakuje za príspevok *Upečený kocúr*.¹³⁹ do ním vydávaného kalendára Kníhtlačiarskeho spolku v Turčianskom Sv. Martine. Posíla mi účasťinu Kníhtlačiarskeho spolku a touto príležitosťou

¹³⁶*Španielska komédia* bol podtitul humoristicko-satirickej Paulinyho práce, ktorá vychádzala najprv na pokračovanie v Národných novinách (tam nevyšiel celý text) a potom knižne: Don Bellos Rinaldos de la Horca (Skalica 1874). Grünwaldovo meno je tu veľmi priesračne zmenené: Bellos je Béla, Rinaldos je Grünwald (pričom upomína na talianskeho zbojníka Rinalda Rinaldiniho). Špan. „horca“ je šibenica, čiže hrdina je šibenec, alebo na šibenicu súci. Knižka bola taká senzáčná a tak ťala do živého, že ju štátne orgány dali zhabať, aby znemožnili jej rozšírenie a popularizovanie ostrého obsahu.

¹³⁷*Osobným priateľom grófa Apponyiho* — iste Juraja (1808 — 1899), ktorý bol od r. 1865 znova poslancom a prívržencom Deákovej politiky. (Albert Apponyi, nar. r. 1846, povestný maďarizačným školským zákonom, bol r. 1873 — 4 ešte primradý a málo významný, aby sa bol s ním priatelil Grünwald, ktorý bol veľmi vypočítavý.)

¹³⁸*Grünwald vydal hanobný spis o Slovákoch* — už spomenutý: A Felvidék.

¹³⁹*Ďakuje za príspevok Upečený kocúr* — ktorý však nevyšiel v Slovenskom obrázkovom kalendári, ale v Orle VI, 1875.

pripomína, že som sa stal údom dozorného výboru úrokovne tekovsko svätokrížskej.

Ludovít Turzo sa 1. marca ponosuje na zúfatosť, že mu na mozog zalíha akoby hmla. Že to ozaj už vtedy malo byť memento na jeho nastalé náhle porazenie až po dvadsiatich rokoch?

V Nemeckej Ľupči, ako mi Š. D. Beniač na známosť dáva, utvorili Vzájomnú pomocnicu, potom premenenú na úrokovňu s tisíc účasťami po dvadsaťpäť zlatých. Ja som s jednou pristúpil.

Na 15. apríla ma Martin Čulen povoláva na poradu do Znieva v záležitosti gymnázia, ktorá sa má odbavovať 31. mája 1873. Rajec totižto bol by náklonný prijať gymnázium do svojho lona a sľubuje na ten cieľ značné výhody. To by bolo všetko v poriadku, keby len nebol Rajec tak veľmi pánubohu za chrbtom, od obchodnej cesty odlúčený. Aj Gotčár má prísť a baví sa teraz v Pešťbudíne a obcuje často s ministrom Trefortom¹⁴⁰ a Szlavym. On nám istotne prednesie mnohé zaujímavé noviny. — Lipovianska maša podistým vyjde tlačou v prospech kláštorského gymnázia.

Janko Čipka 25. mája oznamuje, že kupec na náš dom v Brezne sľúbil sa k nám prísť po Turícach. Kupec domu je dr. Mikszáth. Janko nám radí, aby sme dom nižšie sedemtisíc zlatých nepustili, a to preto, že cena domov teraz v Brezne značne poskočila — i najbiednejšie chalupy vystúpili na dupľovanú, ba až trojnásobnú cenu. Ale čo sa týka premeny nášho stavu, to jest, že sa zamýšľam utiahnuť do odpočinku, a nás testovci volajú presťahovať sa do Spiša: tú vec by sme dokonale povážili. On myslí a tej mienky je, aby sme ohľadom podnebia, ktoré je tam v Spiši surovšie, ako i ohľadom číro rodinných pomerov alebo v Kremnici alebo v Brezne ostali bývať — tam totižto, kde by som pri pohodlnejšom živote mohol mať i výnosnejšiu prax. Aby sme teda radšej do Brezna prišli a dom nepredávali. Ostatne, ponecháva to nášmu vlastnému dobre premyslenému úsudku.

Martin Čulen nás volá s Milkou na vychádzku na Znievsky starý hrad. A 5. júla 1873 klásť sa bude základný kameň na budovu gymnázia, k čomu nás tiež povoláva.

Sestra Petronela v Brezne sa bojí, že sa cholera blíži. Ale zato sa chystá na viedenskú svetovú výstavku; na ten cieľ si vypožičala sto zlatých od Fany Kuchinkovej, môjho švagrovej — Júliusovej matky. V Brezne a na okolí vraj zúri cholera. Možno, že Zörnlaib kus preháňa, keď tvrdí, že v Braväcom dve tretiny obyvateľstva na ňu vyhynulo, taktiež vraj u Filipov. Na Polhore, kam bol im tri dni vyslaný mestský chirurg Fr. Čipek, každý deň už dvanásť umrelí! Aj mestský fyzikus dr. J. Mikszáth chcel ísť na viedenskú výstavku, ale pre choleru mu to nepovolili. Kráľovský lekár, môj nástupca, urobil sa vraj chorým — tak mi to písal i dr. Toelg — utľahujúc sa, nejde k chorým, z čoho už povstali ponosy a žaloby.

Mesiace august roku 1873 bol pre nás nesmierne osudným, žalostným. Časté neuralgie, mňa nadchodivšie, pohli ma k tomu, aby som pýtal dovolenie, a dostanúc ho, šiel som do Štubnianskych Teplíc. Árendátorom Teplíc bol dr. Koralevský, bývalý kremnický mestský lekár, Poliak, chlap dobrý, ale všetkému inému lepšie zodpovedal ako prenajímateľstvu kúpeľov. Špekuloval s drevom, viedol obchod so všetkým inším, ale o prenájom sa málo staral. Rád sa s hosťmi v karty hrával, jeho čelad' pri tom robila, čo a ako chcela, poriadok a čistotu nevelmi pestovala. Tieto kúpele dlhé roky hľiveli v nepravých rukách. Árendátori sa síce premieňali, ale zriedka a málo k lepšiemu. Čím väčšie árendy nastali, tým menšia bola spokojnosť obecnstva a príjmy tohto prameňa zinteresovali sa mestu Kremnici veľmi slabo.

¹⁴⁰August Trefort (1817 — 1888) — maďarský politik, bol už r. 1848 za kratší čas ministrom obchodu. R. 1872 stal sa ministrom školstva a bol ním až do smrti. Za jeho účinkovania zatvorili tri slovenské gymnáziá a Maticu slovenskú r. 1874 a 1875.

Obýval som izbu nad sklepom, peknú, veľkú, ale mala tú planú vlastnosť, že dlážkou jej bol stratený štukatér,¹⁴¹ a tak som musel byť ušným svedkom každého kúpeného a jednaného syra, ihly, nitky, náprstka, octu atď., a kupec okrem tovaru mal hodnú zásobu čvrikajúcich a naťahujúcich sa detí, a keď nevystačili vo dne, ešte i v noci vrešťaním dopĺňovali.

Nuž ale bolo ako bolo, jednako cítil som sa ešte dosť obstojne. Ale množili sa chýry to tajné, to verejné, že sa cholera povážlivo rozmnožuje a blíži, ba že už i v najbližších dedinách, napríklad vo Vieske, požaduje obeť.

Za času môjho bavenia sa v kúpeľoch nadišla ma niekedy i dlhá chvíľa, a tu sa mi zachcelo vybehnúť do Turčianskeho Sv. Martina a tam navštíviť svojich priateľov, najmä Janka Francisciho a Mikuláša Ferienčíka. Úmysel som uskutočnil a vybral som sa. Po krátkom tam pobudnutí vrátil som sa nočnou hodinou, a tu mi bolo divné, že sa po obciach v mnohých domkoch okná svietili, a tak to bolo i vo Vieske pri Tepliciach. Nuž ako som sa ráno presvedčil, v domkoch nocou osvietených ležali na cholery pochorení alebo na ňu umretí ľudia. V takomto susedstve ne veľmi veselo padne kúpať sa.

Druhý deň zatým, ako zavčas rána vystúpim na dvor, vidím okolo voza pred dvermi bytu dr. Koralevského — pred takrečenou Kamenicou, vystavanou v 16. storočí — viac ľudí šemotiť a jednu ženskú, pravdepodobne slúžku, vo veľmi opustenom, slabom stave, s bledou, až do modrého tvárou vykladať a hneď zatým takmer cvalom uháňať von.

Ako som sa predsa dozvedel i pri náhlivosti a tajnosti činu, bola to kuchynská slúžka dr. Koralevského, ochorená na cholery. Aby prípad nenarobil hluku a hostí nenaplašil a nerozprášil, odstránili chorú preč.

A tak teda epidémia vodrala sa už i do samých Teplíc, a tak moje strábenie sa tu pri takých okolnostiach nemalo zmyslu, a písal som domov, že z tých príčin umienil som si vrátiť sa domov, lebo že sa hostia i tak už zástupom poberajú domov. Milka mi písala, že ma prídu ohlásiť, ona s Matildou Burkartkou a s deťmi Mariškou a Bertikou.

7. augusta dostal som list od Fr. Nemčeka, dlhopoľského farára, v ktorom mi ďakuje, že som mu poslal môj v Národných novinách vyšlý veselý článok *Tri hrnavice v jeden deň a Dva dni v Chujave*.¹⁴² Tento pán je teraz nitrianskym kanonikom.

Janko Čipka nám zaopatrí vo Vzájomnej pomocnici žiadaných dvesto zlatých na osem percent, len aby sme poslali neštemplovaný obligátor,¹⁴³ on že ho podpíše. 17. augusta sa cholera zjavila už i v Brezne. Na Grlici v Gemeri už podľahla asi tretina celého obyvateľstva.

Obec cernírujú¹⁴⁴ pandúri a chovou zaopatruje obyvateľstvo stolica.

Podľa sľubu prišla do Teplíc Milka s Matildou a mojimi deťmi; obedovali sme pri veselej nálade a ja rád, že sa už môžem vrátiť domov, pobral som sa skoro. Oni prišli vozmo na našej príležitosti. Aby sme sa pohodlnejšie mohli viezť, Milka a Matilda išli železnicou, ja s deťmi našou príležitosťou. Keď sme sa viezli cez Hornú Štubňu, podľa kúru súdiac, približoval sa vlak práve k Tepliciam. Tu mi prišiel na um žart, kázal som kočišovi poduriť kone, že tak skorej dobehneme na Piargy ako ony a k nim prekvapeným vstúpime tam do vozňa. No, ako

¹⁴¹Dlážkou jej bol stratený štukatér — tu tenká povala, cez ktorú bolo všetko počuť z prízemí na poschodie, kde býval Zechenter. (Bežne sa štukatúrou rozumie plastická ozdoba z gypsu alebo inej hmoty, ktorú možno odlievať. Upotrebuje sa na výzdobu povál a stien.)

¹⁴²Dva dni v Chujave je známa knižná práca Jonáša Záborského (vyšla r. 1873 v Martine).

¹⁴³(nem., lat.) Nekolkovaný dlžobný úpis.

¹⁴⁴(lat.) Obklúčili ju (znemožnili voľné chodenie z nej a do nej).

som si žiadal, dobehli sme na piargskú stanicu, vymenili karty a sadli sme k nim, nanajvýš prekvapeným, do vozňa, a tak veselo žartujúc viezli sme sa spolu do Kremnice. Ktože by bol vtedy tušil, aký strašný úder nás o krátky čas očakáva!

Chýry o blížení sa cholery sa rozmáhali, ale ktože by bol tušil, že práve naša rodina bude prvou žertvou, že ona započne rad chorých a umierajúcich na choleru. Bohužiaľ, tak sa stalo. Tou nešťastnou návštevou, ktorou ma moja už i tak vľahnajším odumretím nášho jedináčka sklesnutá rodina pri mojom odchode z Teplic obradovala, nasiakla sa Bertika — ináč sa myslieť nedá — nákazlivou chorobou. Na nešťastie práve na ten čas dostala Bertika menštruáciu — ženský kvet — a isté je, že v ten čas sú ženské zvlášť vystavené nákazám. Ona sa skoro zatým cítila prechorenou, bez vôle, ale to v takej podriadenej miere, že na tom málo čo bolo pozorovať. Všetky druhé funkcie boli v poriadku. Neskôršie ukázala sa niečo ľahšia stolica, bez najmenšieho významu.

V pondelok dňa 19. augusta dostal som pozvanie na Hronskú Breznicu k polesnému. Milka tam ešte nebola, a pretože podplukovník Jozef Zeller baval sa u syna, staničného šéfa na Hronskej Bystrici, vybrala sa so mnou, že ho povoláme k nám na krátku návštevu. Keď sme prišli do Hronskej Breznice — už sa nepamätám, či vozmo, či železnicou — bolo ešte dosť zavčas rána, lebo sa šéf Zeller, z postele vstanúc, umýval. Milka ma vyprevadila až po prvý mlyn v dedine, neďaleko hradskej, a pretože sa jej ďalej planou cestou nechcelo pechúriť, čakala ma tam, kým som sa vrátil. Z toho súdim, ako i zo skorého návratu domov, že sme vychádzku konali železnicou. Pre neďuživý stav Bertikin hľadeli sme sa čím skôr odbaviť. Pojali sme so sebou i starého Zelleru, ktorý u nás obedoval. Bertika ležala v posteli v tej izbe, kde sme obedovali s naším kordialným Zellerom. Bertika sedela na posteli, jedla a na veselých Zellerových rozprávkach sa bavila. Večer náš hosť odišiel. Druhý deň sa stav Bertikin zhoršil a naskutku som povolal svojich kolegov. Nastal zimničný stav, a hoci veľa nelaksovala, ale mnoho sa ponosovala na horúcosť a potila sa — pomenovali chorobu cholera typhus, a nám nastali strašné hodiny. Boli sme na nevypovedanie zronení.

Šlo to už potom hrozne rýchlo a nezastaviteľne. V stredu sa symptómy zhoršili, nepokoj a smäd rástli. Následkom hojného lipkavého znoja museli sme ju často preobliekať, čo bolo spojené s ťažkosťami. Pre ukojenie smädu a na posilnenie stratených síl kázali jej lekári ponúkať v primeraných dávkach šampanské víno. Na to nezvyknutú, ako som pobadal, kus to pomútilo. Kolegovia a všetci boli sme neúnavní okolo nej, ale choroba rástla, Bertikino povedomie sa každým okamihom viac a viac kalilo. Profesor Hell, môjho bratov zať — dobrá, statočná duša — bol v takých prípadoch opravdivým samaritánom. Vo dne, keď len stačil, bol pri chorej a nočnou hodinou bdel nad ňou tiež. Na jeho a Milkino doliehanie, že i tak Bertika sa voľačo utíšila, aby som si šiel na chvíľku odpočinúť, vzdialil som sa o polnoci na chvíľku do zadnej izby. Hoci na tele a viac na duši unavený, hneď som neusnul, ale keď som predsa omámený stratil povedomie, prišli ma volať, že — Bertika už dokonala!

Strašné, neopísateľne strašné heslo otcovi, utrativšiemu anjela pokoja, milotu, dobrotu, akej málo páru. Hrozný pohľad na tú milú, bledú, peknú tvár anjelskej panenky. Ležala nepohnuto, očká, ústa zatvorené. A aby tento trúchlivý, nás zarážajúci dej bol ešte plačlivejším, vyprávali mi, že vo fantázii pred samým prechodom do večnosti spievalo labutiu, kdesi v škole naučenú pieseň „Schön ist die Jugend!“¹⁴⁵ — No, už bolo po všetkom, hrozná skutočnosť ležala pred nami a zúfalstvo burcovalo nám v srdciach. Bôľ, bôľ to náramný. A pri tom víťajúcom bôli a žiali nastali nám starosti, ktoré sme ešte tiež museli prekonať.

¹⁴⁵(nem.) Mladosť je krásna!

Ešte v noci dali sme ju preniesť do prednej izby na dosku a tam úbožiatko vystrieť...

Druhý deň, to jest 23. augusta, podvečer vykonával sa pohreb.

Na poslaný telegram prišla Petronela na pohreb svojho miláčka. Došla práve na poludnie, a pod smutným dojmom vyzváňania sa zo železnice Rennwiesom viezla domov. Úbohá Bertika bola vyložená v komôrke, určenej na bielizeň, vo dvore, a taká krásna bola táto milá usnutá panenka, akoby len spala. Krátka choroba nenechala stopy na plnom zaokrúhlenom tele. Popoludní preniesli sme jej pozostatky určené na večný odpočinok, ozdobené kvetmi dolu do pitvora, na to isté miesto, kde nie celkom pred rokom — 4. septembra 1872 — stála rakva jej bračeka Gustíka. Hľa, pomerne v takom krátkom čase nás zastihli dva strašné údery!

O 6. večer bol sprievod, k čomu sa ustanovili početní priatelia a známi. Ktokoľvek mal príležitosť poznať Bertiku, banoval za ňou. Táto naša úprimná, dobrá duša pričinením mestského kapitána Burkarta, môjho bratanca, bola pohrobená asi vprostred cmitera k boku bračeka Gustíka. Dali sme im postaviť železnými mrežami ohrađený dvojité kríž s jednoduchým nápisom mena, priemena, s časom narodenia a smrti. Nad krížom rástol bujný smutný brest. Teraz, po tridsiatich rokoch, keď už je druhý cmiter preplnený a tento starý opätne bol privedený do úžitku a ozdobné stromy, stromky a kry povytínali, ba i pomníky už sčiasťky začínajú odstraňovať pre nové hroby, padol v obeť i ten krásny brest tým, keď i potrebným, ale predsa srdce urážajúcim poriadkom. Pomaly i tí mŕtvi musia von, preto sa hodláme postarať, aby na dlhší čas boli na pokojné miesto prenesení a uložení. Nuž ako sa to zrovnáva s tou vždy a vždy opakovanou prosbou: „Requiescant in pace“? Kdeže je tu ten pax?

Po pohrebe bolo v našom dome pusto, ach, veľmi pusto a v našej duši ešte pustejšie. Pred niekoľkými dňami čerstvá, zdravá — teraz už pod zemou! Mladý kvet, narodený 26. februára 1859 — umretý 22. augusta 1873, teda štrnásťročný a dvestoštyridsaťdňový, bol nám silou hroznej epidémie zlomený, zničený. A pritom bolo ešte zvláštnosťou, že sa ona v našom meste prvá stala obeťou cholery. Istá Žlovská, dcéra robotníka-minciara, mladé dievča, bavilo sa tiež v ten čas v Štubnianskych Tepliciach, a skoro potom za nami nakazená cholerou vrátila sa domov. Tú som liečil ja, a hoci už i kŕčmi hodne napadnutá, predsa sa celkom vystránila. Našu Bertiku, nakoľko mi známo, v zozname nenaznačili ako umretú na choleru. Akú chorobu udali, neznám; nechcejúc obecenstvo plašiť, to zašemetili.

No tajiť choleru predsa len nebolo možno, bola už tu, a hlavu dvíhajúc, dôrazne vychodila najavo. Už druhý deň po Bertikinom pohrebe stretol som v našej ulici kočišku Lavrincku, ako viedla pod pazuchy svoju asi pätnásťročnú dcéru; dcéra ovisnutá dávila na dlažbe. A potom to už šlo; veľa síce napadnutých nebolo, ale z nich málokto vyšiel, a čo tiež zvláštne, že najviac napadávala ľudí inteligentnej vrstvy.

Nebudem sa baviť pri jednotlivých opisoch, ale obrátim sa na našu domácnosť. Okrem našej hlavnej straty mali sme ešte dosť druhého smútku, starosti a biedy. Kde si raz nešťastie chodník do domu vytlačilo, tam sa už potom rady neresti rozličného druhu prechodia. V zadnej izbe u Križkov bývala istá stará vdova, pani Krauska, ktorú tiež pochytila cholera. Pre lepšiu opateru preniesli ju do nemocnice, kde krátko zatým dokonala. Hodná, svalovitá slúžka u Križkov takže do nej upadla, náš kočiš tiež, oba sa doma kľudili a liečili a sa vyliečili. Naša slúžka Zuzka, silná, plecnatá, územčistá, čo po Bertike háby prala a dlážku suchala, tak náhle a silne bola napadnutá cholerou, že sa božekajúc a v kŕčoch štvornožky vláčiac na milosť boha domov do Švábu pýtala. Dali sme ju odviezť a krátko zatým zložila tam kosti. V tom malom dome ochorelo päťoro a umrelo z nich troje. Naš dom bol teda

rozchýrený ako nakazený a ľudia sa okúňali k nemu čo len priblížiť a všemožne sa nás stránili. Nuž a nebolo sa tomu čo diviť, keď každému šlo o vlastnú kožu.

Sklúčený, aký som bol, nemal som pokoja ani vo dne ani v noci, hoci v svojej biede v myšlienkach zahrúžený nad stratou, predsa som musel konať svoje lekárske povinnosti, následkom čoho som značne oslabil. A tu zase horevyššie spomenutý srdečný Oľgin muž Hell nás nahovoril, aby sme na jednu noc hospodu u Križkov opustili a presťahovali sa k nemu na odpočinok. To sme vykonali a sme si tam predsa koľko-toľko pohoveli a odpočinuli.

Jednako sme boli naďalej zronení a nemohli sme okriať. Keď naša malomyselnosť začala podkopávať i naše zdravie, dobroprajníci nám radili, aby sme hľadeli svoju myseľ na inšie predmety upútať, a preto že by bolo najprimeranejšie odcestovať do Viedne a navštíviť tamojšiu chýrnu svetovú výstavku. Táto rada mala praktický zmysel. Pretože cholera zo svojej prvotnej zlosti upustila a len jednotlivé, ľahšie prípady sa pozorovali, prosil som od štiavnickej banskej direkcie dvojťždňové povolenie s tým dodatkom, že ma za ten čas bude zastupovať tu prebývajúcí, na penzii žijúci vojenský chirurg podlekár. Povolenie prišlo.

Na výstavku sa hrnulo divákov zo všetkých strán. I Kremnica ich vyslala značný počet. My spolu a naraz vybrali sme sa siedmi, ja a šesť ženských, všetko viacej-menej príbuzných, medzi nimi moja žena, moja už jediná dcéra Mariška a sestra Petronela. Vo Viedni pridružila sa nám ešte jedna breznianska známa, Fany Lepényová. Bolo ich teda sedem ženských a ja sám jediný mizerný chlap, vodiac ich po výstavke ako slivovicou opitý kapún kurčatá. V mojom dešperátnom položení som túto úlohu plnil s nechutou a ozaj mechanicky. Na jednej hospode, pozostávajúcej z pol druhu neveľkej izby, sme piati bývali, lebo hospody boli v ten čas vzácné a drahé. Pravdaže, boli sme zriedka doma, ale pohodlia poskytovala nám hospoda veľmi málo, nadovšetko v noci, keď sme sa biedne upratali. Ja som líhal na slamenej úzkej posteli, akoby v koryte, spal som málo a mohol som si predstaviť pohodlie kartuziánskych mníchov, čo líhajú v umrlčích rakvách.

Žiaľom umorený, nevyspatý, chodením po výstavke unavený a k tomu ješť nemohúci som veľmi oslabil, takže som sa raz pod obedom vykradol na ulicu a napadnutý silným srdcaklopaním, vošiel som do najbližšej lekárne po kvapky, ktoré som užíval miesto obeda. Už som myslel, že tam vo Viedni obľahnem.

Keď som sa doma máličko vystrel a vydýchol, s navrátiivšími súdružkami predsa som sa zase vyvliekol do výstavky. Tam, ako som bol nanajvýš zoslabnutý, vypil som krčiazok znamenitého plzenského piva, a ono, hľa, akoby mi bolo kľúčikom otvorilo zaprený žalúdok: začala sa mi chuť do jedenia navracat' a tým pribúdalo mi na sile, a tak som bez ďalšej nehody vydržal a využil som lehotu svojho povolenia na viedenskej výstavke.

Do opisu samej výstavky nemám úmyslu sa tu púšťať, je to prídlhé a potom som to urobil v Orle, v ročníku 1874.

Janko Čipka, tešiác nás nad stratou, posielala nám žiadaných tristo zlatých a podotýka, že v Brezne už tiež traja na choleru umreli 25. augusta 1873. Tie peniaze vyzdvihol vo Vzájomnej pomocnici.

Ten istý čas písal mi profesor Klemens list, ktorého zaujímavý obsah som už len pozdejšie čítal a chápal. V prvom návale bóľu som sa oň nestaral. List mal cenu v geologickom odbore a bol odpoveďou na niektoré mu predložené otázky. Podľa jeho skúseností nachádzajú sa

chalcedóny¹⁴⁶ v okolí Pršian pri Banskej Bystrici, tak akokoľvek i v okolí Kopernice pri Kremnici. V okolí Sliača nachodí sa medená žabica. Na Urpíne belemnity,¹⁴⁷ ammonity¹⁴⁸ a koraly, o tom som mal už dávno vedomosť. Enkrinitový vápenec¹⁴⁹ je rozšírený pod liasovými vrstvami.¹⁵⁰ Zriedka pridajú sa Plagiostoma,¹⁵¹ Pentacrinus¹⁵² a Terebratula.¹⁵³ Klemens prvý naďabil na diatomovú zem v Dúbravici, tam kartačkou nazvanú — lebo sa lúpa. On ju poslal Štúrovi do Viedne, Štúr ju určil a diatomacey¹⁵⁴ v nej dal bližšie určiť odborníkovi; a tak, pretože sme tú zeminu, ako na Jastrabej dobre známu, poznali, ale ona sa tu nachádza v malých nevýnosných vrstvách, a my sme ju vo väčšom množstve hľadali na technicko-obchodné ciele, upovedomil nás o tom náleze pozdejšie i sám Štúr, upraviac nás na jej zúžitkovanie. Pravdaže, toto sa oveľa pozdejšie vykonalo, z čoho môj zať, profesor Teschler, i teraz zrábajúc ju tu v dielni, ťaží aký-taký ošoh. Niektoré druhy známych diatomeí z Dúbravice, nakoľko sú mi známe, udám: Epithema cistula, Eunotia Ehrenbergi, Eunotia incisa, Peronia antiqua, Staurosira venter, Synedra familiaris, Staurosira Harrisoni, Staurosira amphitetra, Surrinella Clementis, Hantzschia Dubravicensis, Cymbella Austriaca, Cymbella gastroides, Cymbella Austriaca prisca, Cymbella gastroides Dubravicensis, Cymbella abnormis, Cymbella leptoceras, Cymbella leptoceras angusta, Cymbella leptoceras Šturii, Navicula parvula.

Dr. Zoller, banský lekár v Radoboji, umrel. Do Štiavnice prišiel ministerský radca Péch namiesto baróna Mednianskeho.

Martin Čulen, oplakávajúc smrť našej dobrej Bertiky, 6. septembra 1873 dáva nám na známosť, že aj dr. M. Korauš 28. augusta svoju milú dcéru stratil. Korauš mieni, že cholera zapríčiňuje druh hlíst, a túto svoju — pravda mýlnu — mienku vydal i tlačou.¹⁵⁵ Tušil, tušil čosi: nie síce hlísty, ale mikróby — cholerové bacily — ktorých jestvovanie bolo pozdejšie vynájdené a dokázané dr. Kochom.

Samuel Bodorovský, ľutujúc stratu Bertikinu, ktorú nazýva anjelom dobroty, 7. septembra píše, že cholera zúri vo Zvolenskej stolici, najmä v Detve, Očovej a teraz v Brezne mnohí na ňu zhynuli.

Ďurko Breuer, náš kostoš, dobrý šuhaj, mal ísť na ďalšie štúdium na tēšinsku reálku, ale jeho otec namyslel si ináč a vrátil sa zase do Kremnice. V Slatine, skadiaľ pochádza, cholera veľmi zúri, za päť týždňov jej škrtienia umrelo na ňu sto tridsať ľudí, teraz už popúšťa a mrú na ňu ešte denne dvaja-traja. Dňa 27. septembra, pretože Milka pýta kostové už nie ako vlani, dvadsať zlatých, ale dvadsaťpäť zlatých, a to Breuerovu možnosť platiť prevyšuje, žiada ma, aby som niekde v Kremnici vynašiel opateru za mesačných dvadsať zlatých. Pretože Ďurko bol taký skromný a dobrý šuhaj, vzala ho zase moja žena za tých dvadsať zlatých.

Brat Eduard z Hittyáša pri Buziáši 20. septembra 1873: Toto má byť strašné rumunské hniezdo. Z tej anglickej ponuky v Eibenthale nebolo nič; je to vraj česká kolónia, ale v

¹⁴⁶chalcedón — vyskytuje sa v najrozličnejších farbách, užívajú ho, najmä jeho odrodu achát, ako šperkový kameň

¹⁴⁷belemnity — patria do čeľade vyhynutých hlavonožcov, ktoré sa počinajú triasovým útvarom a vyhynuli až v treťohornom

¹⁴⁸ammonia — tiež vymretí hlavonožci, ku ktorým patrí mnoho druhov. Jednotlivé druhy sú charakteristické pre geologické útvary a vrstvy.

¹⁴⁹enkrinitový vápenec — totiž taký, v ktorom sa nachádza Encrinurus, vymretý druh ľalijíc (ostnokožcov). Tento rod je hojný v triasovom útvere.

¹⁵⁰pod liasovými vrstvami — inak čierny jura. Sú to väčšinou vápence s početnými skamenelinami.

¹⁵¹Plagiostoma — tzv. priečnoústne, druh žralokovitých rýb. Je to prvá a najnižšia podtrieda rýb.

¹⁵²Pentacrinus — z rodu vymretých ľalijníc (ostnokožcov), vyskytuje sa hodne v jurskom útvere.

¹⁵³Terebratula — rod ramenonožcov. Skamenelé sú veľmi časté od devonu ďalej. (Devon je štvrtý útvar paleozoického, prvohorného obdobia.)

¹⁵⁴diatomacea — rozsievky, sú rad jednobunečných rias. Odumreté hromadia sa na dne vôd ako husté jemné bahná, priebehom geologických dôb premenia sa na bridlicu alebo na sypkú rozsievkovú zem.

¹⁵⁵Korauš... svoju... mienku vydal i tlačou — v brožúrke: Príspevok ku otázke o príčine cholery (Martin 1878)

akomsi strašnom kraji. Tak isto on opisuje i terajší svoj byt Hittyáš. On teda je teraz pri spoločnosti regulovania kanálu Bégy. Ono mu síce táto práca kus tvrdo padne, lebo sa v nej už dobre nevyzná, ale pri cviku a dobrej vôli to pôjde. Má vymeriavať kraj od Temešváru po Lugoš, a pretože nemá na to potrebné nástroje, dala mu ich sama spoločnosť. Jeho odmena je sto dvadsať zlatých mesačne, príležitosť slobodná, a troch pomocníkov; pri týchto troch okrem toho niečo zarobí. Ale jeho familia je inde — tuším v Saske — náradie vo Vršci a on v Hittyáši.

Martin Čulen spomína suplikanta Antona Müllera. Tohto nadaného a pilného, ale veľmi chudobného šuhaja, potom poslucháča reálky v Kremnici, ktorého otec, zlumpovaný žobrák, bol nájdený na strelnici mŕtvy, poslal som so svojim prísomom po svojich známych a priateľoch suplikovať pre seba a on si týmto spôsobom vychodil po Slovensku voľačo vyše sedemdesiat zlatých; potom som ho odporúčal profesorovi Krejčímu¹⁵⁶ do Prahy ad mensam academicam¹⁵⁷ do Radhošťa, a k tomu som mu posielal podľa možnosti malú podporu. Hodný šuhaj sa tam potom preboril na polytechnike so skvelým prospechom a stal sa pritom i polyglotom.¹⁵⁸ Po odbavení štúdií chudobný šuhaj lapil sa čoho sa mohol, a tak sa stal začas úradníkom poisťovacej spoločnosti „Slávie“ v Pešťbudíne. Potom prešiel do Bulharska a stal sa okresným — ako u nás stoličným — merníkom, bol v Sofii, potom vo Varne i kniežacím dvorným inžinierom, ozdobený dvoma rady, bol niekoľkokrát i pri kniežacej tabuli. Oženil sa, vzal si Bulharku, má dcéru. Nateraz (v septembri 1902) býva v Slivne. Podporuje si matku, ktorá tu býva a dopisuje si často so mnou a jeho listy, najmä z etnografického zrenia, sú mi veľmi vítané.

Ďalej mi Čulen píše, že sa u neho baví Gotčár a očakáva ma s Plošicom, aby sme prišli. Spomína, že mnou poslaní robotníci na lámanie skál na gymnaziálnu budovu už započali prácu. Ján Gotčár, ktorý zase odcestoval, navrátil sa zase 4. decembra 1873, ale že je veru chorľavý, pravdepodobne na tuberkulózu, ktorá ho potom pripravila o život. Aj Adolf Dobriansky ho na ceste navštívil. Súri nás, aby sme čím skôr k nemu dobehli aspoň na pár hodín. 26. októbra zhorelo v Znieve dvadsať domov, deviaty dom od neho bol posledný. Vyhorela i Blatnica.

Dionýz Štúr 8. októbra 1873 sa mrzí, že sme sa počas výstavky vo Viedni chybili, nebol doma, len náhodou 18. septembra na jeden deň prišiel domov. Keby on bol myslel, že prídem, bol by si veci ináč zariadil; nuž ale sa nenazdal, že ja ako lekár v čas epidémie cholery prídem na výstavku. Potom rozjíma o geologickej mape, pridanej k spisu železničnej trate kremnického okolia, ktorý som zaslal do tlače Matice slovenskej. Tá mapa mu bola poslaná na napravenie. Farbisté znaky jednotlivých kamenných odrôd železničnej trate nech vystanú, lebo by tým robota veľmi zdražela — a to nie je nevyhnutne potrebné na vysvetlenie veci. Žiada ma, aby sa mu poslal originál, lebo kópia nie je dôkladná. Ja že som jediný, ktorý by ju mohol posúdiť, lebo že som jej autorom. Takto Štúr; nuž áno, áno, ale ja som sebe slabý sudca, ktorý takú mapu ešte nikdy nehotovil, ani nikdy toho druhu spis nevydal; a urobil som to ako diletant preto, že sa pri najlepšej danej príležitosti nepribral k tomu iný, čo by bol v tom povolanejším.

Prejdúc ešte nazad k účinkom nešťastnej cholery, beliansky farár Samuely mi 6. septembra oznamuje, že farár Stíl zo Slovenskej Vsi 6. septembra večer ešte bol v Belej v lekárni po lieky a vrátiac sa domov, o dvanástej prechorel a o desiatej na druhý deň bol mŕtvy.

¹⁵⁶Dr. Jan Krejčí (1825 — 1887) — český geológ, jeden zo zakladateľov tejto vedy v Čechách, od r. 1864 profesor mineralogie a geológie na pražskej polytechnike a od r. 1883 na českej univerzite v Prahe profesor geológie.

¹⁵⁷(lat.) Do študentskej menzy, jedálne.

¹⁵⁸(gréc.) Hovoriacim mnohými rečami.

Vilhelm Scholtz v Diós-Györi, bývalý honvéd a vrelý prívrženec novej vlády, teraz hromzí plnými pľúcami na jej nesprávnosti.

Dr. Toelg pripomína 1. decembra moju aféru s banským správcom, ktorého poznal zo Štiavnice a opisuje ho ako človeka prázdnej hlavy, ale pritom nadutého. Bol to Ferdinand Hellvig. On si tak počínal so mnou ako s podriadeným, tak asi ako tovaríš s učňom. Hocikedy, keď ma videl kráčať ulicou, dal ma pre akú márnú vec, alebo doprosta pre nič citovať na úrad. Sprvu, kým som chlapa spoznal, som ho poslúchol, ale keď sa to častejšie opakovalo, dal som mu na vedomie, že som ja nie jeho sluhom, ale spoluúradníkom. Z toho nasledovalo malé nedorozumenie, keď som sa však pritom celkom pokojne správal a oproti nemu preukazoval tú istú zdvorilosť ako i predtým, ale bez najmenšieho podlizačstva, stali sme sa dobrými priateľmi — až po jeho smrť. Bol to taký istý postup ako kedysi s dr. Toelgom. Tak ma títo páni poznali, že som ja rád úslužným, ochotným, keď sa so mnou slušne zaobchodí, ale kto myslí, že vo mne našiel poníženého otroka, ten sa mýli. Dám každému, čo mu patrí, ale žiadam potom svoje v tej istej miere.

Jan Krejčí, profesor mineralógie na pražskej polytechnike, dostal odo mňa na výmenu kovy a sľubuje mi duplikáty, keď na to bude mať zbytočného času. On v tisíc osemsto šesťdesiatych rokoch cestoval po Slovensku kvôli štúdiu našich trachytických hornín. Mal okrem početnej zbierky nerastov aj značný počet detí. Dvoje z nich mu umrelo — najstarší Ján a najmladšia Libuša. Nažive ich má sedmoro: Prokop — dvadsaťjeden-, Ľudmila — sedemnášť-, Ivan — šesťnásť-, Doubravka — štrnásť-, Radim — dvanásť-, Mládka — desať-, Zdislava — päťročná. Ako vidno, usiloval sa dostatočne znázorňovať českú históriu vo svojich deťoch. Bol teda pilným formatizátorom nielen kovov, ale i potomkov. Píše mi ďalej, že na českej technike študuje niekoľko Slovákov. Spočiatku im síce dosť ťažko padá, lebo neboli primerane pripravení v matematike. Ináč im pomáha, ako môže, najmä pri udeľovaní obedov, pripravených Radhošťom. Chváli ich ako hodných, súcich šuhajov.

Peter Tomkuliak,¹⁵⁹ bývalý kremnický kaplán a teraz profesor na banskobystričskom semenisku, pýta hájsku faru, aby som mu pri kremnickom magistráte cestu kliesnil. Nedostal ju, ale bol vyvolený blaufuský farár Sova, predtým františkán kremnického kláštora.

Keď nám už odumretím Gustíka boli Vianoce, zvlášť na Štedrý večer roku 1872, veľmi smutné, boli nám otobôž pusté Vianoce 1873 po odumretí našej Bertiky. Keď sa druhé deti a šťastní rodičia pri stromkoch tešili, my sme smútili, keďže naše dietky tam snehom pokryté odpočívali vo večnom spánku. Len naša jediná Mariška sa ako-tak tešila pristrojenému stromčeku.

Banické závody, patriace pod štiavnickú správu, mali toho roku pol milióna zlatých straty. V Banskej Bystrici erár predáva zastavenú pradávnu striebornú hutu i so staviskami a z radvanského jarmoku všeobecne známymi troskami. I v Kremnici pochovali starobylú striebornú hutu, ponechajúc jej na pamiatku len trosky. Na to miesto stavajú v Štiavnici centrálnu striebornú, a tá zožrala starohorskú, tajovskú, bystrickú a kremnickú hutu. A jarcov vždy menej.

Rok 1874. Pozemky lesných robotníkov, takrečeno parcely, ktoré dávali na obrábanie robotníkom akoby čiastku pláce, teraz kráľovský lesný erár dal vo väčších komplexoch do árendy väčším prenájomníkom. Tým vraj to chceli doceliť, aby ľud, upustiac od obrábania pozemkov, bol nútený obrátiť svoje sily k svojmu povolaniu, totiž k práci rubárskej. Ale to

¹⁵⁹Peter Tomkuliak (1838 — 1894) — buditeľ, kat. farár v Detvianskej Hute, činný aj v náboženskej spisbe.

erár sotva docielil, lebo väčší árendáši rozdali zase menšie parcely tým istým robotníkom, pravdaže, za zvýšenú cenu. A tak rubár — oplený — platil viac, a predsa zase sa vracal k milej obvyklej poľnej práci. Môj švagor Július Kuchinka v okolí Sihly vyárendoval veľké pozemky, ktoré so značným rebachom zase podelil medzi malých prenájomníkov.

Ministerský radca Anton Péch roztrepal celú diósgyőrsku direkcii. Glanzer a Gustáv Schärffl prídu nazad do Podbrezovej. Obidvaja prišli pozdejšie do Pešti; tamten stal sa hlavným, tento banským radcom. Keď potom prišli do penzie, bývali začas tu v Kremnici. Maxo Glanzer mal i rad Franc-Jozefa a umrel tu na žalúdočného raka. Gusto Schärffl prešiel potom do Spišskej Novej Vsi; tam ho skoro zatým porazilo.

Sestra Petronela moju ďalšiu podporu nepotrebuje. Už desať rokov som ju hmotne podporoval, štvrťročne dvadsiatimi piatimi zlatými; teraz horko-t ťažko usporila si už toľko, že trúfa si stáť na svojich nohách. Píše, aby som jej viac peňazí neposielať. Ale ak by nepredvídane prišla do ťažkého položenía, že ma sama bude žiadať o pomoc.

Dionýz Štúr sa ponosuje na nedbanlivosť správy Matice slovenskej v doposielaní ňou vydaných spisov, že ich už šesť-sedem rokov nedostal. Že, ako sa zdá, on u správy dobre zapísaný nie je; pýta ma, aby som to u nej ja vyjednal a nakoľko prichodí, uviedol do poriadku. Ja som sa obrátil na správcu Matice slovenskej a on mi vec takto vysvetlil: Spisy pre uspokojenie času a nákladov, ako to všade zvyčajné, neposielajú sa osobitne na každého jednotlivca-člena, ale spolu na dotýčných krajových matičných jednatel'ov; pre pána Štúra teda ide s druhými jeden balík na jednatel'a vo Viedni, superintendenta Szeberényiho.¹⁶⁰ On teda, to jest Štúr, aby si jednoducho svoje tlačivá žiadal od viedenského matičného agenta Szeberényiho. A poznamenáva, že on a vôbec s ním celá správa Matice slovenskej za to nemôžu, že sa Štúr so Szeberényim neráčia.

Janko Čipka 4. februára píše, že Vzájomná pomocnica v Brezne zdarne pokračuje a teraz zase k tomu zakladajú úrokovňu s rozličnými predpovedaniami. Ale tu vysvitá, že Vzájomná pomocnica je staršia od Sporiteľne.

Jankova dcéra Oľga, vydatá za doktorom Kolczonaym, dňa 9. februára mi píše, že bol v Brezne strašný oheň. Zhorelo sto desať domov so všetkými k tomu patriacimi budovami, Burgundia a Venécia — predmestia a Ulica až po kláštor čiže faru, z jednej strany, a po Baittrokov dom, kde pohoreli len stromy v záhradke. Ďalší postup ohňa zachránili priečne múry týchto pomenovaných domov a ich strechy, kryté ohňovzdorným materiálom. Oheň vypukol o jedenástej hodine predpoludním, ale pri strašnom víchre. Výsledok bol hrozný, a čo by bolo ešte bývalo v noci?

O tomto ohni mi písala aj sestra Petronela, že pritom utratila i ona tristo-štyristo zlatých, hoci jej veci nepohoreli, ale tým, že tie peniaze bola vypožičala tým, čo teraz ohňom prišli na žobrácku palicu. V tom obrovskom požiari zahynuli i štyria ľudia. Istá stará ženička ležala chorá v posteli, keď sa strhol strašný krik, že horí. V trme-vrme priložili jej malé decko, akoby do varovania, a rodičia odbehli čo možno pomáhať a chrániť. Ale už nestačili dobehnúť, zachrániť starenku s nemlúvniatkom — zhoreli obe. Decko, povedá, zhorelo takmer celé, až po žalúdok. Pochovali obe spolu v jednej rakve, a táto rakva bola len na meter dlhá: taká malá hrbočka z nich ostala. — Zadusila sa aj matka s dcérou, ktorá sa skryla v nebezpečenstve do pivnice. Po ohni ich vytiahli na svetlo; matku lekári vzkriesili k životu, pri dcére sa im to nepodarilo. Potom ešte zhorelo decko ševca Schwandtnera. Eremovcom

¹⁶⁰Dr. Ján Seberiny (Szeberényi, 1825 — 1915) — ev. kňaz, vojenský superintendent vo Viedni, kde bol i profesorom na ev. teologickej fakulte

zhorelo do sedemdesiat oviec. Druhý dobrý gazda, chcjúc si zabezpečiť svoje pekné izbové náradie, vpratol ho do bezpečnej, sklepanej, železnými oblokmi opatrenej izby, a zhorelo mu na popol. Mal totiž v komore pod strechou viac pôltov slaniny, tá sa topila a horiaca tiekla kozubom dolu do izby, kde tam potom všetko spustošila. Ktože by bol myslel v tom návale na takýto spôsob nivočenia?

Janko Francisci čítal list, to jest prípis ministra biskupovi Ipolyimu¹⁶¹ zo 17. februára 1874. V tomto prípade najlepšie by bolo, aby patronát kláštorského gymnázia pretiahol riešenie veci čím najďalej možno, napríklad keby na vyjednávanie s biskupom vyslal užšie poverenie a o výsledku aby rozhodol na teraz rok. Dovtedy sa všeličo môže v prospech veci zmeniť, a prehrešiť tým sa nemôže.

Ja som sa, kým len moje sily boli pružné, rád premával po svete; cestovanie, zbieranie skúseností bolo mi najmilšou zábavou. Ale hospody premieňať bolo mi až podnes najodpornejšie, a len v najväčšej núdzi som to robil. Tak i teraz boli sme prinútení meniť bývanie. Po mnohých starostiach dostali sme sa do pani Kožuškinej riadovej dielne, na poschodie. Mali sme päť izieb, dve pivnice, veľkú stajňu, šop a tri záhrady. Pravdaže, boli sme nadmier uspokojení a dali sme sa na čistenie a maľovanie izieb, ako to chvíľa a čas dopustili.

Máj bol mimoriadne čudný; keď už všetko kvitlo a sa zelenalo, padal deň po deň sneh, že sa takmer haluze lámali, a ako sa stopil, pripadol nový, vody a blata bolo moc. Až 19. mája zmizol posledný sneh z Revoly. Ale rok bol pritom úrodný. Raz som v takú chvíľu prišiel na tú novú hospodu obzrieť, čo sa tam robí, a chvíľa bola taká mokrá, že som, hromžiac na ňu, zhodil premoknuté čižmy a nohy strčil do kúrenej plechovej piecky, aby sa mi tam hriali a sušili. Prvého júna pri dokonanom presťahovaní bola pekná chvíľa — veselá, jarná a všetko holo v poriadku. A boli sme zo srdca radi, že sme mohli opustiť dom toľkého nášho smútku, toľkých strát.

Vo fašiangu koncom februára stala sa v našom rodinnom kruhu nehoda. Brat Adolf so ženou a s deťmi i so zaťom Hellom často k nám chodievali a dobre sa u nás zabavili. Jedno popoludnie, bolo to v nedeľu, keď sa tiež tak všetci u nás zišli, vybrala sa švagriná Bety domov na Piargy, kde bývali v objemnom šichtenmajstrovskom dome, pri bývalej, už dávno zasypanej Mathiasjame, lebo že si musí statok, hyd, ošípané a vôbec domácnosť opatrit'. Ostatní ostali pri veselej myslí u nás. V haraši, ako sme boli, pozerali sme oknom nad bránou za odchádzajúcou švagrinou, ako sa práve poberala pred evanjelickým kostolom. Vtom sa pokľzne a sadne. My sme sa všetci zasmiali nad tým nečakaným padnutím, keď sme ju i tak pustiť nechceli. Ale ona sa akosi na tej zemi hniezdila a vstať nemohla. Zbehli sme dolu, ja a Hell, a sme ju zdvihli. Ale ona, bedákajúc, na jednu nohu vstať nemohla. Nič dobrého netušiac, chytili sme ju pod pazuchy, a vlastne niesli — nie viedli — sme ju nazad do izby, a tam po vyzutí zistil som nohu nad samým členkom — *in colle chirurgico*¹⁶³ — zlomenú. Ako totižto padla, noha jej prišla pod zadok a pod váhou tela a nápraskom sa kosť prelomila. Galiba bola hotová. Musela vliezť do postele a jej dobrý zať, profesor Hell, robil cez noc podľa môjho návodu zimné vodné obklady. Ostatní sa rozišli domov. Ráno nechcela ďalej u nás zostať, že ona musí ísť domov. Keď sa vonkoncom nechcela dať nakloniť u nás zostať, zaviezol som ju na sánkach domov. Nohu som pravidelne poviazal a vyznačil som jej miesto na sánkach tak, aby sa najmenej drgala a potriasala, a tak sa potom bez najmenších zlých

¹⁶¹ ¹⁶²¹⁶¹¹⁶² *Arnold Ipolyi-Stummer* (1823 — 1886) — kat. kňaz, maďarský archeológ, stal sa r. 1871 banskobystrickým biskupom. Odtiaľ prešiel r. 1886 za biskupa do Veľkého Varadína, kde v tom istom roku zomrel.

¹⁶³ *In colle chirurgico* (lat.) — správne *in collo chirurgico*, na chirurgickom krčku, zúženina pod hlavicou ramennej kosti, kde sa ona najčastejšie láme

následkov asi po šiestich týždňoch vyliečila.

Sprvopočiatku na okolí, i v Brezne a Hronci, rozniesol sa chýr, že si to Milka — moja žena — nohu zlomila. Ako vidieť, nešťastie k nám chodilo jedno za druhým.

Samuel Bodorovský v liste, písanom 19. marca v Banskej Bystrici, hrozí sa a smúti nad spáchanou krádežou v múzeu Matice slovenskej, a bojí sa, že sa obecnosť bude okúňať oferovať drahocenné veci, keďže ich stadiaľ tak ľahko možno krahnúť. Voľačo sme si i sami na príčine, keď to nevieme lepšie opatriť pred kmíny.

Ide chýr, že sa ktorýsi jask kremnickej železnice má pováľať, a z tej príčiny že trať tej železnice majú inam preložiť. No, to veru už ozaj bol klamný chýr. Bystričania že s ochotou čítajú môj opis viedenskej svetovej výstavky a Lipoviansku mašu.

Dňa 23. marca mi poslal merník Peithner, úradujúci pri zvolenskej plechovej dielni, krásne vyhotovený nákres vŕtania kamenného uhlia pri Senici neďaleko Zvolena.

Viliam Pauliny-Tóth posielala mi list dr. Zocha,¹⁶⁴ v ktorom Zoch, ako litograf v Revúcej, vo veci mojej geognostickej mapy kremnickej železničnej trate upravuje a kritizuje správu Matice slovenskej, ako by sa mala tá mapa čím najlacnejšie a predsa bez uškodenia jej vedy a zrejmosti zariadiť, o čom sa už i Štúr zmienil. Hľa, ten spis, v ktorom táto mapa i s textom svetlo uzrela, bol ostatný Maticou vydaný a bol s druhými zhabaný. Náhodou a prostredníctvom martinských priateľov som jeden exemplár predsa akosi dostal.

Martin Čulen 28. apríla ďakuje mi za zbierku nerastov, poslanú múzeu kláštorského gymnázia. Profesora Zennera ako nespôsobného odpravili. Múry novej gymnaziálnej budovy sú päťdesiat siah dlhé,¹⁶⁵ so základom dva a pol siahy vysoké a sú už dokončené. Ale Kláštôrčania reklamujú skaly, čo si pre svoju potrebu nalámali a ktoré že im Kapusta & spol., mnou v Kremnici zaopatrení robotníci, ako svoju prácu odňali, sebe privlastnili a gymnáziu predali, a to že bude osemdesiat až sto kubických siah. Aby teda prišiel Kapusta i s jedným svojím spoločníkom sa ospravedlniť, a to aby prišiel v nedeľu dopoludnia. Cestu sem i ta im zaplatí ústav, ale ak Kapusta nepríde, dokáže tým samým, že je klamár a vec oddajú súdu. — Trúchly že bude mať bezpochyby pravotu,¹⁶⁶ k čomu nemálo prispeli: Paulíny, Kohút, Šípka, Švehla, lebo odišli zo stoličného zasadnutia, keď sa tam malo pojednávať, či sa Trúchly má pohnať pred porotný súd. Ale prečo, to mi Čulen nepíše; možno myslel, že mne to už známo.

V apríli bolo zasadnutie banskobystrickej vyvolenej obce.¹⁶⁷ Boj bol veľmi tuhý. Stoličný návrh ohľadom slovenských gymnázií (či to pre ich zrušenie?) bol sedemnástimi hlasmi proti pätnástim zavrnutý. Rozjatrenosť bola veľká a ešte potom dlhší čas potrvála.

V Spiši panuje od 15. do 23. mája neslýchaná zima a sneh. Snehu sme mali i my tu dosť.

Martin Čulen veľmi sa hnevá na tých kremnických robotníkov, čo lámali kameň, lebo nehanebne na všetky strany klamali. Ba čo viac, i banský železný riad, čo im môj brat dobrosrdečne požičal a za jeho ostrenie ústav platil u kováča štyridsaťdva zlatých, v planom stave mu navrátili, ba chýbalo z neho na váhe do sedem funtov.

¹⁶⁴Dr. Ivan Br. Zoch (1843 — 1921) — buditel' a spisovateľ, dobrý pedagóg, vtedy bol profesorom ev. slovenského gymnázia revúckeho. Litografiou sa tiež zaoberal, ale iba popri svojom profesorskom povolaní.

¹⁶⁵múry... sú päťdesiat siah dlhé — jedna siaha má 1,89648 m

¹⁶⁶Trúchly že bude mať bezpochyby pravotu — o nej však nevieme, takže zostalo asi len pri obavách na jeho strane a prípadných vyhrážkach na strane protivníkov

¹⁶⁷Zasadnutie banskobystrickej vyvolenej obce — inak volenej obce, už spomenutej

Ján Gotčár mešká v Pešti, navštívil v záležitosti gymnázia ministrov Treforta, Bittóa¹⁶⁸ a Szapáryho;¹⁶⁹ prví dvaja boli dosť vládni, ale Szapáry zastával Grünwalda, tvrdiac o ňom, že on vydáva na svoje trovy noviny *Svornost'* a od vlády na ten cieľ subvenciu nedostáva.

Július Plošic 11. júna mi píše, že Tanárky¹⁷⁰ a Mészároš prišli k biskupovi Stummer-Ipolyimu do Tekovského Sv. Kríža a druhý deň majú ísť — možno, že v sprievode biskupa — do Znieva na inkvizíciu. Plošicov list, písaný 15. júna, doslovne znie: „Inkvizícia vypadla pre gymnázium veľmi dobre. Biskup obedoval v alumneu, koštoval vraj polievku, čo na nich urobilo veľký dojem, že im skoro slzy v očiach stáli. Biskup mal povedať, že by bol hriech proti človečenstvu toľkým chudobným šuhajom prekaziť možnosť ďalšej vzdelanosti. A štátny sekretár sa vraj vyslovil, že by bolo žiadúce, keby na štátnych gymnáziách mali také učebné sily. Gotčár sa vraj začal s biskupom hneď vadiť a potom mu povedali, aby ku skúmaniu neprišiel, čo sa i stalo. Hýroš (canonicus a latere) sa vyslovil, že by Gotčár bol všetko pokazil. Čo v tom pravdivého, neznám. I v Pešti ho vraj zle prijali a ministri nechceli sa s ním ani zhovárať; potom mal sa brániť, že on stojí pred nimi ako stránka a chce ich informovať, na čo mu odsekli, že si oni informácie zaopatria z inej strany a jeho informácie nepotrebujú. Ipsissima Hýrošii verba.¹⁷¹ A to vraj štátny sekretár rozprával. Uvidíme, čo bude ďalej. Teda i Orava i Žilina podporuje apriliádu?“

Ako už spomenuté, doredikali sme sa počiatkom júna 1874 do fabriky; usalašiac sa, boli sme spokojní. Ida Kuchinková, bývajúc na spodku, bola u nás v opatere.

Sestra Petronela mi 16. júla oznamuje, že v Brezne tohto dňa slávila stará pani Majovská deväťdesiaty druhý rok svojho narodenia. Rok zatým deväťdesiattriročná umrela. Pod cholerou roku 1873 mi veľmi úzkostlivo písala, že v Brezne prepočetní na ňu mrú, aby som im nariadil, ako sa načím držať, aby ju nedostali, a čo robiť v tom prípade, ak by do nej upadli, aby sa mohli vyliečiť. Táto pani porodila trinásť detí s tým opakovaním zakaždým, že to už posledné. (Z tých trinástich nežije už ani jedno; posledný, Vilhelm, kuriálny sudca na penzii, umrel tohto — 1902 — roku.)¹⁷²

Josef Daněk, sládok z Chlumca v Čechách, kedysi sládok v Banskej Bystrici, priateľ Júliusa Plošica a potom test Žigu Melfelbera, bol tohto roku na návšteve u dcéry, vydatej za Melfelberom v Turčianskom Sv. Martine; urobil vychádzku i k nám a od nás k Júliusovi Plošicovi do Viesky, kde sa nás zišiel hodný počet. Bolo to práve na sv. Marka, keď sme ta — ja s Daňkom — došli. Julko bol na procesii. Šli sme za ním do poľa — proti Opatovciam pri hradskej pod lipami — a pripojili sme sa k procesii. Potom podochádzali hostia, nechýbal medzi nimi ani náš ohnivý Ján Gerometta, farár lovčiansky. Znajúc jeho náruživosť v dišpute, ako i dôkladnú znalosť viac jazykov, umienili sme si vohnať ho ešte pred obedom do ohňa dišputy. Ktosi teda započal o dalmatínskych dejoch, o povstaní v Krivošiji¹⁷³ — že čo, že Krivošijania veru na slabých nohách stoja a legálnej presile za krátky čas musia podľahnúť atď. — v tomto zmysle a s úmyslom dráždenia. A neminulo sa účinku: Gerometta prišiel do ohňa, tvrdiac, že niekoľko tých Krivošijanov dostačí vyprat' skalami z Krivošije celý armádny zbor. Podľa dohovoru išla škriepka v rozličných bežných jazykoch: zo slovenského do nemeckého, latinského, maďarského, talianskeho, ba i francúzskeho (v tomto sa najmä

¹⁶⁸Štefan Bittó (1822 — 1903) — maďarský politik, v r. 1870 — 1872 minister spravodlivosti a v r. 1874 — 1875 ministerský predseda

¹⁶⁹Gróf Július Szapáry (1832 — 1905) — maďarský politik, v r. 1873 — 75 bol uhorským ministrom vnútra. Neskoršie bol ministrom iných rezortov a v r. 1890 — 92 bol i ministerským predsedom.

¹⁷⁰Gedeon Tanárky (1825 — 1887) — za Eötvösa a Treforta bol štátnym tajomníkom (zástupcom ministra) v ministerstve školstva a kultu

¹⁷¹(lat.) Najvlastnejšie Hýrošove slová.

¹⁷²Mať Bélu Grünwalda bola tiež z týchto trinástich breznianskych detí. (J. Š.)

¹⁷³o povstaní v Krivošiji — krasovom území v Kotorskej oblasti, v dalmátskom prímorí, kde sa r. 1869 a potom znova r. 1881 vzbúрили obyvatelia proti zavádzaniu rakúskeho branného zákona. (Dotiaľ mali výsadné postavenie, že nemuseli ísť za vojakov.)

Daněk dobre vyznal), a Janko v ohni postavený, netušiac, že my len kvôli žartu zavrhuje Krivošijanov, v týchže babylonských rečiach klasicky bránil svojich miláčkov a jemu vlastným ohromným hlasom, až mu sliny z úst fŕkali, a my sme sa nestačili dosť nasmiať.

Pod obedom zaujatý zasa živou škriepkou s kýmsi v národnostnej otázke, držiak misu s hovädzinou, takmer ju celú s obrubou a paradajkovou omáčkou na svoj tanier kopil, že keby to tak bolo malo ostať, prísediaci stola, nasledujúci za Geromettom, neboli by sa dostali k plným egyptským — tu viešťanským hrncom. Ale to už i domovému pánovi Julkovi bolo primnoho, a namrzený zavolá na svojho priateľa: „Ale čože robíš, Jano, však aj druhí jest' chcú.“ Tu zase, spamätajúc sa, Janko celú tú miešaninu — nám na veľkú veselosť — vrhol na misu nazad.

Zabavili sme sa všetci dobre a zabavil sa i veľmi vítaný hosť Daněk — ako bolo pozorovať — tiež dobre, a zatým potom, vrátiac sa domov do Chlumca, kde mal krásny, výnosný majetok, povolal ma 1. augusta 1874 na slávnosť odhalenia pomníka českého básnika Klicperu.¹⁷⁴ Zajedno povolal i Geromettu a Plošica, a to ako svojich hostí v Chlumci. Hatený svojimi úradnými povinnosťami, jeho žiadosti, ako i svojej, som zadosť urobiť nemohol.

Dňa 18. augusta píše mi švager Arpád Herczogh z Helgolandu a stručne, ale príjemne opisuje tento zvláštny ostrov. Je to malý, takmer bezstromý trojuhlastý ostrov. Jedna väčšia, skalnato-piesočnatá čiastka je vyvýšenina s bydliskami na strmých, kolmých skalách; druhá, spodná čiastka je piesočnatá rovina na brehu mora, zaplavovaná vlnami. Oni bývajú tamhore naľavo, druhý dom od kraja. Nevidia len nebo a more. Kúpele, ku ktorým zostupujú z výšiny schodmi, sú na plytčine, vzdialené malú polhodinu. Odvážajú sa ta každé ráno či v daždi či vo vetre na malom plachtovom člnku a kúpu sa. V búrnej chvíli už kým prídu na určené miesto, sú od morských vln už na samom člnku premoknutí a dokonale vyzvŕtaní. Spočiatku mali mrzkú chvíľu, ba zakúsili i silný víchor.

Z Hamburgu poslali nám súdoček slancov, haringov, takrečených anšovičiek. List to veľmi zaujímavý.

V auguste 1874 baval sa na moju náradu Dionýz Štúr v Štubnianskych kúpeľoch. Ponosoval sa na lámku. Dňa 1. septembra sme ho s mojou ženou boli navštíviť. Prechádzajúc sa popod stromoradia parku, náš rozhovor prešiel i na geologickú podstatu týchto teplíc, pričom predniesol svoje hlboké poučlivé náhľady o pôvode teplých vôd. Behom svojej zaujímavej prednášky ma medziinším i o tom uistoval, že keby som chcel asi desaťtisíc zlatých vynaložiť, on by artézskym vŕtaním tú istú teplicu vyviedol na svetlo tamhľa, na Hornej Štubni, kde sú tie škvrny. Vtom ukázal na belejúce sa bývalé vápenice oproti nám.

Potom už vo Viedni mi Štúr sprostredkoval odpredaj môjho meteorolitu, vyčarovaného od Konšineva, z Kňagine — z Ruska; správca Čermák ho prijal pre cisársko-kráľovské dvorské mineralogické múzeum vo Viedni za tridsať zlatých. A podnes mi je ľúto za ním, že som to urobil. Bol to kus asi šesťdesiat mm dlhý a dvadsaťpäť mm hrubý. Teraz už mám len jeden asi dvojcentimetrový kus aerolitu z púšte Atamaca v Bolívii.

Eduard Lackner, bansko-bystrický zemko a Turzovej ženin strýko, bol prvým fabrikantom na čínske striebro vo Viedni a dobre mu išlo. Vystaval si v Jozefovskom predmestí dom s pekným veľkým dvorom, podobným parku, a so židovskou synagogou. Volal ma, aby som ho prišiel navštíviť, kedykoľvek zavítam do Viedne; to som i urobil. Vzal si za ženu Chorvátku

¹⁷⁴Václav Kliment Klicpera (1792 — 1859) — český buditeľ a spisovateľ, zakladateľ novodobej českej dramatickej literatúry, kde vynikol svojimi veselohrami

zemianskeho rodu, menom Keresztúry. Jej dom mi bol známy. Raz bola jej mati vo Viedni s krásnou dcérou a kupovali u Eduarda Lacknera čínsky riad. Keď nakúpili, pýtala pani, aby im nakúpený tovar poslal do istého hostinca. Lackner, očarený dcériným pôvabom, zanesol balík sám, a krátko zatým stal sa jej snúbencom a manželom; ona jemu kvôli prestúpila na evanjelickú vieru. On mal veľkú pasiu vystrojiť svoj krásny byt nie obyčajným moderným náradím, ale robil to so starým, vyberano hotoveným úborom. Preto písal a duloval na všetky strany, na Ľudovíta Turzu, Bodorovského a mňa, aby sme mu hľadali také vzácne staré haraburdy v našich krajoch. Ale tie, čo som mu ponúkal a tu vyňuchal, totiž dve úzke, asi štyri stopy vysoké skrinky z ružového dreva, zhotovené cisárom Francom od pani Graggerky a veľká, asi tristoročná kasňa od pani Hallerky — sa mu nezdali: tamtá že je primoderná, a táto že je z mäkkého dreva. Turzo s Bodorovským mu kúpili akúsi objemnú truhlicu. Tej sa posmieval, že mu kupujú za štyri zlaté drevo a posielajú do Viedne. Také drevo že on dostane vo Viedni lacnejšie. Edo Lackner bol veľmi ochotný chlap, najmä oproti svojim banskobystrickým zemkom. V cudzine sa otcovsky staral o nich, a kde bolo treba vystrojiť mladoženíchov úborom, mohli sa smelo obrátiť na neho; on to vybavil veľmi poriadne a vkusne, čo sme my tiež skúsili pri vydaji našej dcéry.

Kláštorské samostatné slovenské katolícke gymnázium je už zatvorené. Sto osemnásť alumnistov bolo doň prijatých, a teraz musí Čulen písať sto pätnásť listov, aby sa neustávali. Direktor Čulen posielal mi formulár môjho tri razy opakovaného darútku nerastov pre gymnázium; podľa jeho znenia mi nerasty majú byť prinavrátené, akže by gymnázium malo už akýmkoľvek spôsobom zastaviť svoje účinkovanie.

Dr. Schillinger — ako mi 24. decembra dr. Toelg písal — sa už vrátil z okružnej cesty. V Antole prechorela dcérka arcikniežaťa Jozefa,¹⁷⁵ baviaceho sa u Koburga¹⁷⁶ a stala sa Schillingerovi česť, že bol k nej povolaný ako lekár; on ju teda liečil a vyliečil. Celý ten čas, keď chodil, to jest, keď sa vozil zo Štiavnice do Antola, musel byť v gále — vo fraku, bielom náprsníku a nákrčníku atď. Po odbavenej kúre vložil mu sám arciknieža stozlatovú bankovku do ruky, a pozdejšie dostal rad Franc-Jozefa a hodnosť kráľovského radcu. A to jemu dobre padlo, lebo tento znamenitý a veľmi poctivý človek mal veľmi vyvinutý zmysel ctižiadosti. — Na svojej ceste do Spiša v mesiaci auguste boli sme i v Hronci i v Brezne.

Pod časom môjho pobytu v Spiši (r. 1874) vybehol som so svojím najmladším švagrom — tu často spomenutým planým študentom Tonym — do Tatier. Akýsi Kapusta, istotne s knedľami jediaci prorok, zvestoval na deň 13. augusta koniec tohto, už i tak preveľmi hriešneho sveta. Aby sme si teda mohli dôkladnejšie obzerať tú hroznú surmu, umienili sme si vyškríabať sa ta pod Lomnický sochor, k Zelenému plesu. Chytré a skromné bolo naše vystrojenie. Ja som si vzal palicu do päste a cez plece botanickú plechovicu, môj švagor si prevesil dupľovku; košík s chlebom, vínom, salámou a syrom vznášal sa striedavo v mojich a švagrových rukách. Nocovali sme v Slovenskej Vsi. Včasráno prekročili sme v čarokrásnom okolí most nad šumiacou, panensky čistou, priezračnou Belou, a tak tiahli sme podnožím husto porastených tatranských predhôr hodnú chvíľu rovnou cestou na západ. Takmer prekrížujúc beliansky chotár, priblížili sme sa k hranici chotára obce Rakúsy (Rox), a tu viedol nás náš v Slovenskej Vsi najatý vodič veľmi strmým svahom na široký, hodným kusom stromov zbavený grúň. Hustá, tmavá tráva, bohato prerastená liskavým vysokým lopúchom, dokazovala masťnú zem a jej pôvod a príčinu — zvyšky bývalého salaša. Odtiaľ zakerovali sme naľavo bokom, vždy ešte smerom na západ. Takmer vodorovne idúc, prišli sme do hľbokej, zázračnými vrchmi obrúbenej úzkej Rakúskej doliny. Zľava vystupovala do

¹⁷⁵dcérka arcikniežaťa Jozefa — mohla to byť staršia, Mária Dorota (nar. r. 1867), alebo i mladšia, Margita (nar. r. 1870)

¹⁷⁶v Antole... u Koburga — totiž v tekovskej obci Sv. Antol

titanskej výšky žula, rula, opuka — mohutne, pyšne, akoby nebesá vyzývať chcela; sprava doliny, akoby utekajúc od menovaných vrstiev, vypína sa červený starý pieskovec, očividne odstrčený mladším granitom, valiacim sa na povrch zeme do boja s Olympom, ako ten istý výjav pozorovať i v okolí Ďumbiera. Aké to boli sily, čo to urobili?

Ďalej dolinou na sever sprava vyskytoval sa biely, teplejší, jemnejší vápenec, hoci tiež mohutný, vo formách a masách ozrutný. Ako dolina, vždy hor a hor vystupujúca, točila sa z boka na bok, v rozličných to ostrejších, to hladších — väčších-menších uhloch, tak i ten pás nebies nad našimi temenami, dopriaty nám ozrutnými vrškami, končiarmi, predstavoval sa nám tou istou podobou, len niečo širší.

Penavá, rozbrýzganá voda skákala dolu, krútila sa, zadnou naháňaná, tisícimi prekážkami hatená, spievajúc, zvoniac, šomrajúc, dudrajúc, ako sa jej práve zachcelo. Bolo tu čo obzerať a sa kochať.

A tie byliny — takmer celkom druhý, nový svet. Moja plechovica sa rýchlo plnila. Druhy rastlín nejdem spomínať, bolo by toho mnoho, a toho sa i tak hocikde ľahko dočítať. Pekné, krásne to všetko, a ani minúta nám neušla bez príjemného pôžitku obdivovania. A tomu všetkému mal byť dnes koniec? No ale darmo je, človek je len človek, a tu ešte pred týmito strašnými šuhajmi — velikánmi cíti, aký je on drobízg a slabúch, fuj! Nuž ja som už veru začal badať, že nohy mám v botách, a tie akosi ťaželi; a bod tela, ktorý sa i tak neprestajne mrví — od zrodu až po smrť — veľmi trepoce. A povedomie tohto citu prerazilo sa práve v ten čas, keď zanechajúc hrkotajúcu bystricu naľavo, prišli sme pod strmý červenasto-žltý chodník. Tento chodník živej farby vídal som pri sparnom počasi každodenne z oblokov domu v Krížovej Vsi a vždy vzbudzoval moju pozornosť. Zďaleka bol taký ako perník. No teraz stál som in persona pod ním: „Hic Rhodus, hic salta!“¹⁷⁷ Kukám po ňom hore, meriam ho pohľadom, potom meriam a vážim v myšlienkach seba. A výsledok toho skúmania bol — chabý: nejst' ďalej! Ponúkol som o polovicu mladšieho švagra, aby on išiel ďalej, ale ja si netrúfam, že pre vyhnutie planším následkom ja jeho tu pod touto strminou vyčkám, kým sa nevráti. Ale on, nechcejúc sám tam pod Lomnickou zahynúť, pobádal ma a — posmieval, ako pôvodcu tej vychádzky, a teraz že pekným poriadkom chcem reterírovať. No, to prerazilo, zahanbil som sa, a položiac ruku na klepotajúce srdce, preobujúc čižmy, posmeliac sa, stúpал som ticho hore.

A čujte, týmto chodníkom i stáda volov a kone v lete vyhánajú na hole. Hore to ako-tak ide, ale dolu... tam najmä s koňmi majú veľkú partačku — tie sa na zadných nohách šmýkajú. Kráčajúc hore, každý šiel zamyslene, mlčky svojou cestou, klobúk v ruke, dučali sme, a para z nás vystupovala ako tamto hmla na Kupferšachtoch, vlasy mokré, a nosom riavky a vodopády čelom zbiehajúceho znoja.

Po krátkom čase zmizli mi z očí švagor a vodič. Ponáhlal som sa, mysliac, že sú už na planine, na predných Kupferšachtoch. Ale vyjdúc hore, tam nebolo živej duše. Volám — nič. Až po chvíli počujem ohlas podo mnou. Či tak — nuž ja tu prvý? Kým sa švagor vykýval, obzeral som blízke okolie, a tu videl som podľa všetkých príznakov, že som už na holi. Smreký už v malom počte — skrpatené, a strapaté koruny, tlačené severným vetrom a snehmi — začesané stáli proti juhu. Okolo nich i za nimi číra kosodrevina, a tam ďalej už naše lesné stromy, nenájdúc životnej podmienky, prestali. Stadiaľ potom našim ďalším púťom kralovala hustá, prepletená kosodrevina. Dobré som si vydýchol v tomto riedkom povetrí, kým sa môj unavený švagor z nohy na nohu hore prikýval. Vidíš, reku, výsledok: ja som sa podcenil, ty si

¹⁷⁷(lat.) Tu je Rodus, tu skáče! (Tu dokáž, čo vieš!)

sa precenil. Ja som tu už chvíľu, ja, päťdesiatročný, a ty dvadsaťpäťročný fučíš a skučíš s'aby gajdy. A na dôkaz svojej sviežosti a pružnosti som frišný drobčil na mieste, že mi plechovica na chrbte len tak hrkotala.

Obrátili sme sa potom tým istým severným smerom, širokou rovnou výšinou proti Zadným Kupferšachtom. Sprava čneli biele vápenné zápole, takrečené Jatky. Na tých Jatkách pásol sa rožný statok, a v tej výške zdal sa byť ozaj malým, akoby krdel' oviec, a pastieri akoby báby; naproti tomu hovor z jednej zápole na druhú tu dole znel na počudovanie hlasno — nie na pochopenie, že vychodí z úst prmprlíkov tam na tých bralách. Každé slovo bolo zreteľne počuť. Meno Jatôk pochodí vraj z toho, že sa každoročne z tých brál — a to zvlášť v čase hustej hmly — kusy statku pohlušia. Rovina, predný a zadný Kupferšacht, odvádza svoje meno od bývalých medených baní, ktoré, pravda, len za istý čas v lete — a to istotne veľmi prácne — mohli byť obrábané. Pochybujem, že by boli bývali výnosné, boli to pravdepodobne len pokusy zlatobažných kopáčov za pokladmi.

Oproti nám vľavo vypínali sa končiare kráľovských velikánov Tatier, Lomnická & comp. šedej červenkastej farby, drzé, hrboľaté, poštiepané skaly a skaly, moc, ohavy, hrúza, a dole, pri Zelenom plese objemná výhlbina, pozorovaná z tohto stanoviska mala podobu gigantickej levovej tlamy, otvoreného zázračného hrtana. Tak sa to aspoň mne zazdalo. A to do toho hrtana sme my mali vliezť, a tak obracali sme sa naľavo, ale čím ďalej sme stúpali, tým bola kosodrevina hustejšia, a tu veru nám zase nastávala namáhavá práca. Nadišli sme Čierne pleso, ale vlastne je to nepatrná, blatom farbená mláka. Vošli sme už potom ozaj do opravdivého, na hodiny sa rozprestierajúceho, asi pod pazuchy siahajúceho kosodrevinového mora; vrchná časť tela slobodná, výzor voľný na všetky strany, ale nohy zaputnané. Nemá človek — kto to sám neskúsil — pochopu, aká to desná chlpenina týchto nízkych stromkov. Niet na nich rovných halúzok ani na desať centimetrov dĺžky. Videli sme cieľ nášho pochodu, ale napred ani krok. A tu nám vodič riekol, že veru, keď tu zájde človeka planá chvíľa, mrak alebo hustá hmľa, i pár dní môže sedieť v tejto nekonečnej motanine, a neostáva mu inšie, ako pátričky sa modliť. Nuž, teda už čo, či sa máme s posmechom vrátiť? Nie, povedá vodič, kade ovca prejde, prejdeme i my — lenže sa musíme uponížiť. Skutočne, v tomto hustom kosodrevinovom kožuchu boli chodby. A tak museli sme sa spustiť na brucho a kde nebolo ináč možné, plaziť sa po zemi, inzultovaní, pravda, pichadlami. Kde to okolnosti dopustili, vystreli sme sa a tak chvíľu šlo to striedavo, a v pokroku podobali sme sa viac húseniciam ako ľuďom.

Nad Zeleným plesom sme sa týmto spôsobom šúchali dolu hlavou a v ten čas — ako sa samo sebou rozumie — nemali sme spôsobu ani času obdivovať majestátne okolité krásy.

Každá kázeň má svoj amen. Konečne, prášiac sa a vyberajúc skaly z vŕchov a odlomky halúz spoza krku, stáli sme pri Zelenom stave, ale pohľad naň ma neprekvapil. Je síce čistý, priehľadný, utešene zelenkastý, ale veľkosti obyčajného rybníka. Bol omoc väčší, hlbší, ako to dokazuje jeho predný val, ale v tom vale je vymytá dosť široká a hlboká štrbina, ktorú si vylízala návalistá voda. V samom jazierku sú ohromné balvany žuly, čo Lomnická suseda nalámala a nahádzala.

Tým velebnejšie je okolie: ba môžem povedať, strašné. Jedna ohava preteká druhú, ako vo výške, tak v drzej, chmúrivej, hroziacej podobe. Veža za vežou, kde-tu po pásikoch tráva, či mach, ba čo viac — nad sebou som videl opovržlivo sa dvíhať biedny skoruch. Aby sa sýta šedočervená farba zápolí predstavila tým živšie oku, ležali nám za chrbtom snehové plachty.

Sadli sme si pod strmé bralo Karfunkelsteinu¹⁷⁸ do — snehu, a tiež víno sme vložili na ochladnutie doň. Za nami a okolo nás hrmeli a prášili sa z vežovej výšky rútiace sa vodopády. Slnce pripekalo, sneh sa topil, a tak strminami leteli a ponáhľali sa nadurené riečky. Bol to šum a hukot na všetky strany neslýchaný. Keď sme obišli celé jazierko a až do únavy sa naškriabali po skaliskách veľkosti domu, obrastených krásnym sviežim machom a na všetky strany sa s podivením nakúkali, pustili sme sa do jedla. Námaha a čisté riedke povetrie narobili nám poriadny hlad. Neodniesli sme ani omrvinky nazad, ba ani košík, hoci sme boli presvedčení, že tento materiálny priestupok matka naľahko nevezme. Nuž ale, kto by chodil s prázdny košom po Tatrách?

Nasýtenému zahrála mi divná náhoda. Vyšlo totižto najavo, že brat nášho ľahkonohého vodiča slúžil u mňa v Brezne za kočiša. Ako sa tento fakt rozlúštil, môj milý Štefan len toľko, že mi od radosti okolo krku nepadol a ma nevybozkával. Ešte sme si kus posedeli, a ja ticho som obzeral tie masy nebotyčných skál a striedavo moje ošúchané nohy — čiže čižmy. Tamtie stoja k miestu prikuté, a tieto moje biedne malicherné behačky koľké kraje, koľké hrbiny našej matky-zeme pobehali po bližších i ďalších krajoch!

Teda prišli sme a videli sme. Nebo, i to ešte vždy len vysoké, bolo čisté. Len niekoľko divým husiam podobných obláčkov tam od Lomnickej ticho, ale náhlivo ponáhľali sa na východ. Kam? — Ktože ich tam vie! Nestarali sme sa o ne ďalej, tak ako ony o nás. Ale svet sa neváľal kvôli prorokom, a Lomnická pokojne, hrdo hľadela — nevšimnúc si prorokov — na ďalšie milióny rokov, do širého sveta.

Dolu sme stúpali rovno okolo vody, prýštiacej sa z plesa a často postretli sme záдумčivé, strapaté limby. Škoda, že tak veľmi číhajú za týmito interesantnými deťmi hôľ; najmä pastieri lovia za semenom, ktoré podobné oriešku, masné, užívajú proti suchotám. Pritom suchoty ostávajú suchotami, a limbové rastliny tiež dostávajú suchoty, lebo kapú. Pochodom nazbieral som zase niekoľko utešených bôľnych bylín, pričom som spozoroval tú okolnosť, že čo sa stanu, stebľa, lodyhy tých bylín týka, ony sú vôbec nízke, silné.

Sprvu sme zostupovali strmo dolu, ale hneď zatým viedol nás strmým svahom hore na salaš. Toto však nebolo podľa mojej vôle, lebo salašný život mi už i tak bol známy, zvlášť z breznianskeho okolia, kde salašov dost. Keď sme sa už predsa ta priredikali a vodič sa nazdal, že nám salaš bude čosi nevídaného, napili sme sa žinčice a známou nám už Rakúskou dolinou vracali sme sa rezko domov.

Keď sme dojachali ku Belianke, nohy mi ozaj boli sťaby z dreva a pri každom kroku mi v nich špelo. Keby v ten čas — nanajvýš unavený — bol sadol k odpočinku, stvrda by sa bol na ďalšiu cestu zdvihol. Tu pri moste sa náš vodič od nás lúčil, lebo on — a bolo už dobre podvečer — musí ísť nazad do hôľ, zbierať horec (*Gentiana cruciata*) pre lekárniku do Kežmarku. Teda povážte! Ja som nohami ledva hýbal, a ten sa ta, ta na tie dešperátne výšiny zberá, kde ešte nocovať hodlá!

Jedli sme v Slovenskej Vsi, akoby nám boli žalúdky padli do päty, vyničili sme dokonale hniezdo pražených kureníc a možno zjedli sme i kvočku k tomu. V noci potom spal som zle, azda som bol priustatý, nohy ma pálili a lomili.

Zörnlaib 10. októbra kúpil zaťovi Fajkišovi v Temešvári lekárneň za tridsaťšesťtisíc zlatých a išiel potom ta k deťom tiež bývať.

¹⁷⁸(nem.) Karbunkulového kameňa.

Ernest Kreuz, kráľovský lesný v Predajnej, mi píše, že farár Kúdelka ešte žije a býva v Krámlíšti u rodiny, pošinutý; vozia ho z miesta na miesto v sedadle ako dieťa, ale žartovnú vôľu ešte nestratil, ba vtipkuje tak, ako vtipkoval vtedy, keď bol najzdravším.

Eduarda Lacknera, keď sa vrátil i so ženou z Terstu, 27. októbra navštívil vo Viedni Paľko Kuzmány, ponáhl'ajúci sa ďalej domov do Prahy. Bol u brata Karola, cisársko-kráľovského inšpektora vojenského loďstva, a to pri krste lode „Donau“, ktorú Karol Kuzmány vyhotovil podľa svojho plánu a ju do mora slávnostne spúšťali. Vzor lode mám i ja, daroval mi ho sám Karol.

Barón Medniansky bol návštevou v Štiavnicí; akademická mládež ho vyznačila i fakľovým pochodom. Po troch týždňoch navrátil sa aj ministerský radca A. Péch s veľkými nádejami zo Španej Doliny, kde sa presvedčoval o ďalšom osude tamojšieho baníctva. Baníctvo že tam zase môže vzkvihnúť; to sa však, bohužiaľ, potom nesplnilo. Péch vôbec žil vo vysokých baníckych nádejach, ale zriedka sa mu plnili. Dolňu cisára Jozefa vrtajú a strieľajú dynamitom a postupujú denne napred deviatimi stopami. Úfa tým pre Štiavnicu skvelú budúcnosť, a je toho presvedčenia, že i pre kremnické baníctvo nastanú priaznivejšie časy. Centrálna huta, vystavaná v Štiavnicí, aká jej podobná sa skvelo dokázala v Příbrame, tu očakávaniam nezodpovedá. A kvôli tejto prestala pracovať i kremnická huta, tá, čo kúriac cez stáročia na dolnom konci mesta, obživovala kraj a mnohým ľuďom poskytovala výživu. Teraz tam, kde stáli toľké jej závodné staviská, ich bytnosť označujú len velikánske hĺby smutných čiernych trosiek. A z tých, čo tam obsluhovali, podľa môjho vedomia, sotva viacerí žijú ako piati.

Móric Kellner dostal pozvanie do Čiech, neďaleko Prahy, za náčelníka železného závodu a šiel sa sám osobne presvedčiť. Na spiatocnej ceste zastavil sa u svojej vrchnosti, oznámiať tam svoj úmysel vystúpiť zo služby. Tam ho doprosta odhovorili, že on i tu, v domovine, pokročí. Nešiel. A potom v decembri dostal dekrét za správcu železného závodu v Podorují, ale aby „azonnal“¹⁷⁹ odcestoval. Nuž ale akože sa pustiť v treskúcej zime s deťmi na cestu dlhú asi sto míľ? Pýtal teda odročenie do jari, ale mu to ešte posiaľ neprišlo. Medzitým dostal ponúknutie od Em. grófa Andrásyho za správcu železných závodov v Drnave s platom tisíc šesťsto zlatých. Ale si nechce pokaziť pri erári vyslúžené roky pre penziu, a tak predsa len pôjde do Podoruja, a chce tam založiť kolóniu svojich ľudí, ktorí by s ním chceli ta ísť.

Naši chcú vydať brožúru o zatvorení kláštorského gymnázia,¹⁸⁰ a brožúru aby napísal Ján Gerometta, čo schvaľuje i sám veľkovaradínsky kanonik Jozef Kozáček. Čulen hodlá ku mne, a aby som povolal Júliusa Plošica a Jána Geromettu.

Alojz Bukvič sa mi ozval 4. decembra. Tohto Chorváta som poznal a spriatelil som sa s ním za času môjho bavenia sa vo Viedni na známych slovanských besedách; obaja sme boli ten čas slobodní, do sveta súci šuhajci. Náhodou potom sa jeho rezká dcéra — hraničiarka z Petrinje — vydala za môjho bratanca v treťom stupni — Júliusa Burkarta, bývalého lekárnik, a on potom ako ženáč prišiel bývať sem do Kremnice do otcovského domu a tu hospodáril. Ale nebezpečne ochorel na tuberkule; ako zvláštnosť, žalúdočné symptómy boli podobné rakovým príznakom. Po veľkých trapiach ten dobrý človek umrel. Písal mi teda Bukvič, aby som chudáka Julka podľa možnosti ošetroval a jeho žene bol na pomoci dobrou radou; a ak by ho pánboh k sebe povolal, aby som mu to hneď telegraficky oznámil.

¹⁷⁹(maď.) Hneď.

¹⁸⁰Naši chcú vydať brožúru o zatvorení kláštorského gymnázia. — Zostavil ju skutočne Ján Gerometta pod názvom Aeltere und neuere Magyarisierungsversuche in Ungarn mit besonderer Rücksicht auf die Slovaken (Staršie a novšie maďarizačné pokusy v Uhorsku s osobitným ohľadom na Slovákov) a vytlačili ju v Prahe r. 1876.

Čermák, direktor cisársko-kráľovského dvorného mineralogického kabinetu, pýta duplikáty našich kremnických hornín. A na moju otázku odpovedá, že skala, na ktorej stojí chýrny admontský kláštor, je čierna masa pinolit, a bielej šošovici podobné zrná v nej sú magnezit.¹⁸¹

V Chorvátsku sa zmárnili dvaja na mysli pomätení farári. Jeden z nich mi bol známy, menom Tumpić. Poznal som ho ako kaplána. Po smrti farára-opáta Krizmanića v Maria-Bistrici stal sa jeho následníkom, čo ho malo stáť do desaťtisíc zlatých. Za dvadsaťpäť rokov nazbieral tu veľký kapitál — nie tak ako nadmier pohostinný starček Krizmanić, čo nič nenechal, len dobrú povesť. Medzitým upadol bohatý Tumpić do malomysel'nosti; poručil peniaze na samé dobročinné ciele — tak stotisíc zlatých na opravenie pútnického maria-bistrického kostola. Švagar Karol Roeszner vo svojom liste prechodí z Tumpića na osud zblázneného Eduarda Finka — takého znamenitého, vzdelaného človeka, priateľa a radobojského farára, ktorý — mimochodom rečeno — ako študent bol vychovaný v Záhrebe u biskupa Štefana Moyses, v ten čas záhrebského kanonika. — Švagar sa ma pýta, či poznám údajný nápis na skale, vyrytý v čas prechodu Júlia Caesara cez Alpy, po ňom nazvané Julské: „Tete roro mama nunu dada tete lala tete.“ To by bolo: „Te tero Roma manu nuda, date tela latete.“¹⁸²

Dr. Fr. Schillinger píše mi 21. októbra o zväzku, povstalom medzi štiavnickými lekármi. Podmienky a zaviazanosti jeho sú: 1. Lekár nesmie bez kolegovho vedomia liečiť jeho chorého; 2. Nesmie na svojho kolegu zlorečiť; 3. Nesmie prejsť chorého, ktorý sa neslušne správal oproti svojmu lekárovi, alebo mu za ustávanie nevyplatil mzdu, kýmkoľvek svoju chybu oproti lekárovi nenapravil; 4. In dubiis casibus¹⁸³ povolať jedného, podľa potreby dvoch lekárov na poradu — pro consilio. Chirurg menom Teller to podpísať nechcel, lebo že on na tie pravidlá z r. 1814 už raz prisahal. Oni, lekári, podpísavší záväzok, mu odpovedali, že týmto svojím zdráhaním nechce sa počestne správať oproti svojim kolegom.

Dr. Toelg z Hronca 24. decembra mi zovrubne opisuje príhody medvedích poľovačiek toho okolia. V breznianskych lesoch padlo viac medveďov. Tri kusy padli rukou bývalého mestského lesného pisára Zvaríka. Jedného zastrelil známy podhorský pytlík Geszner. Jedného zastrelili Jarabci. Pri pohone na tohto, prenasledujúc ho už postrieľaného, v huštiaku ho učupeného prekročil baník Macko; bol mackom do ľavého ramena, ale nie nebezpečne, uhryznutý. Medveďa potom dostrieľali. V jasenských horách za šesť dní zastrelili troch. Prvý z nich — hrozitánsky kus — dostal guľku do pľúc a cez pľúcové žily a zahynul na extravasatum¹⁸⁴ do vaku pľúcnej blany. Ale prv ako sa to stalo, ešte sa vliekol asi na štyridsať krokov, a na tejto smrtnej ceste stretol sa s jasenským krčmárom Štellerom. Pravdepodobne bol údom spolku miernosti, lebo napadol krčmára a skotúlal sa s ním do jarku. Štellerovi sa síce nestalo nič, ale sa sväto-sväte zaprisahal, že on viac na medveďáciu poľovačku nepôjde. I u Gusta Kellnera bol na audiencii postrieľaný medveď. Strelený do dlaby, namrzený šuchol sa dolu rizňou. Kellner asi na dvadsať krokov strelil naň, a chybil. Medveď, vyskočiac z rizne, ako slepý hodil sa na Kellnera, a Kellner ho zase asi na päť krokov chybil, a zabudol i to, že má ešte i revolver u seba. Ináč mu dosť zdvorilý medveď neurobil nič, len čo ho pri reterírovaní kus nohou kopol. Toto bolo potom obšírne opísané v Pester Lloyde a Kellner predstavený obecnstvu ako heros.

Július Plošic 28. decembra 1874 píše, že mala sa stať fúzia Národných novín so Slovenskými novinami, redigovanými Bobulom. Prostredkoval to Mallý a Čulen, i Gerometta podpísal

¹⁸¹*magnezit* — je uhličitán horečnatý, vyskytuje sa v prírode ako výsledok premeny hornín. *Pinolit*, vyskytujúci sa v Štajersku, patrí tiež sem.

¹⁸²(lat.) Rím, búram ťa holou rukou, dajte mi zbraň (zbúram ťa) dočista.

¹⁸³(lat.) v pochybných prípadoch

¹⁸⁴*zahynul na extravasatum* (lat.) — tu výron krvi

príhlas. Mladočesi¹⁸⁵ hodlali vydávať v Pešti české noviny namiesto Slovenských novín pod redakciou Bobulovou a mali mu dať na ten cieľ subvenciu desaťtisíc zlatých. Tu, pravda, tak ako tak Bobulovi nezáležalo mnoho na Slovenských novinách a ľahko by bol pristal na zamýšľanú fúziu. Ale mladočesi, dozvediac sa o Bobulovom charaktere, odstúpili, a Slovenské noviny ostali Bobulovi i naďalej, a z fúzie nebolo nič.

*

Rok 1875. — Dňa 5. januára nám Poly z Krížovej Vsi píše, že sa na svojej ceste — tuším v Prahe — pri akejsi slávnosti zišla na balkóne s istým jej známym oficierom, kedysi kamarátom kapitána Glanza. A prišlo do reči, že ten kapitán Glanz — ako sa dôstojník vyslovil — priam z nadužívania vodnej liečby sa zblaznel a opatrený v ktoromsi ústave choromyseľných, tam i zahynul. To by bol azda prvý prípad — ak pravdivý — žeby sa kto z nemierneho vodoliečenia bol zblaznel. Tento kapitán dvoril — pravda, ešte pred mojím príchodom — mojej Milke, a rodičia sprvopočiatku tomu vonkoncom neprekážali, ale keď sa zmienil, že ku sňatku sa vyhladáva kaucia, rodičovská mienka stala sa opačnou a on sa stal takmer nenávideným.

Zima bola mimoriadne tuhá a dlhá. Ešte i teraz nemôžu vonku v poli pracovať pre tuhé mrazy. Krmu nieto, statok hynie hladom. V Haliči v Nowom Targu stojí jeden cent slamy dva zl. päťdesiat gr. Zo striech už všetku slamu skrmili.

Už ma častejšie nadišla myšlienka, že unavený službou, i zo zdravotného ohľadu, vstúpim do penzie a niekde sa utiahnem na pokoj, a následkom toho volali ma bansko-bystrickí priatelia, aby sme ta prišli bývať a starali sa o lacnú kúpu primeraného domu. A tu mi Samko Bodorovský 14. januára narádza, že v Lazovnej ulici, rohom oproti rohu stoličného domu, takrečený Ondrejko-čičovský dom, kde moji rodičia po otcovom penzionovaní bývali, je na predaj za deväťtisíc zlatých, taktiež Honecyovský dom v Kakatke, čo ešte vlni zaň pýtali trinásťtisíc zlatých, teraz pre dlžoby by bolo dostať za sedemtisíc zlatých. Povrávalo sa, že dovtedajší podžupan Béla Grünwald bude hlavným županom, a ono veru ostal ním pán Anton Radvánszky. 4. decembra umrela Bodorovskému po dlhej trápnej nemoci na nosového raka matka. Bola to poctivá, dobrá a veľmi pracovitá osoba. Ostal chudák Samko, dobrá duša — sám.

Július Kožuch, syn pani Kožušky, majiteľky dielne na hlinený riad v Kremnici, mojej domovej panej, podujal cestu do Egypta a 15. januára opisuje mi skúsenosti, nadobudnuté na tej ceste. Cesta pretiahla sa Nílom hore až po katarakty¹⁸⁶ a po Asuán. Cestopis to zaujímavý, no on ho nepísal, ale akýsi s ním spolucestovavší redaktor. S jeho privolením zaslal som ten opis do nášho Orla, kde vďaka bol vytlačený. Niektoré kúsky numulitov¹⁸⁷ eocénového tret'ohorného veku,¹⁸⁸ pochádzajúce zo stavebného materiálu pyramíd, ktoré mi poslal, sú umiestnené v mojej geologickej zbierke.

Podľa Martina Čulena, správcu slovenského kláštorského gymnázia, poverenictvo kláštorského gymnázia má sa zísť 17. januára na poradu; Čulen i mňa na ňu pozýva — aby som prišiel, ak mi len bude možno. Z listu vysvitá i to, že aj Anton Müller, teraz vplyvný

¹⁸⁵Mladočesi — pôvodne len frakcia (vznikla r. 1863), neskoršie (od r. 1874) samostatná česká buržoázna strana, ktorá sa nazvala národnou stranou slobodomyselnou. Bola pokrokovejšia ako staročeská strana a r. 1891 prevzala vedenie českej politiky vo Viedni. Strana r. 1908 celkom stratila vidiecke voličstvo a r. 1917 s inými menšími stranami splynula do strany štátoprávnej demokracie (formálne utvorenej 9. februára 1918). Za predmníchovskej republiky vystupovala pod názvom strany národne demokratickej s fašizujúcou reakčnou tendenciou.

¹⁸⁶(gréc.) Nílske vodopády

¹⁸⁷kúsky numulitov (gréc.) — dierkonožcov (foraminifera), ktoré sa v rôznych geologických dobách hromadne vyskytovali a spolu i s inými druhmi vytvorili celé horniny, nazvané numulitové vápence

¹⁸⁸eocénového tret'ohorného veku — je to geologický názov pre spodné oddelenie paleogénu (staršieho terciéru)

bulharský štátny úradník, bol chovancom tohto gymnázia.

11. februára dáva turčiansky podžupan mne a všetkým, ktorých sa vec rovno týka, na tlačnom formulári na vedomie, aby som mu do 16. marca oznámil, čo a ako chcem naložiť s peniazmi mnou zloženými na založenie kláštorského gymnázia. 29. februára mi taký istý prípis došiel od tej istej politickej vrchnosti o turčianskosvätomartinské gymnázium.

Radvánszkeho, hlavného župana, prijali Brežňania veľmi ostentatívne. A on také parády rád mal. Po takom skvelom prijatí, hľadajúc popularnosť, robil rozličné návštevy, a medzi mnohými inými navštívil i hlavného mestského notára Jána Kozelnického.

Július Plošic ma 19. februára volal, aby som prišiel na valné zhromaždenie svätokrížskej úrokovne, aby sme tam ostro vystúpili proti správe, azda konečne s tým návrhom, aby sa likvidovalo. Tri roky ležali naše peniaze bez osohu.

11. marca priletel zo Štiavnice telegram, že švagor Karol sa toho dňa ráno odobral na večnosť, pohreb že sa bude odpravovať dňa 13. marca popoludní. So sestrou Petronelou, došlou medzitým z Brezna, a s mojou ženou vybrali sme sa na pohreb.

Pohreb bol v pomere k jeho baníckemu postaveniu pristrojený s baníckym vkusom, a následkom toho zvlášť dojímavý. Niesli ho baníci v svojom malebnom kroji; vozov na ten cieľ v ten čas ešte neupotrebovali. Len to mi pri tých baníkoch bolo divné, že na nohách mali kapčky, štrimfle a črievice podľa starej nemeckej obyčaje. Rakva, ozdobená dvoma banskými, na kríž preloženými kladivami, bola odprevádzaná baníckou hudbou; všetky klopačky okolitých jám bili mu odmeraným taktom poslednú šichtu. Najprenikavejšia chvíľa nastala, keď pochod prešiel ponad vežové stavisko hlavnej klopačky; hudba razom prestala a len hlavný klepot tejto prastarej klopačky, rozliehajúc sa po kopcoch a dolinách, hlásal poslednú kročaj baníka — do chladnej, mokrej jamy. V tom okamihu každého, a zvlášť tomu nezvyknutého, mráz a žiaľ prenikne. Tam potom, ako sa ide na Vindšachtu, pri mariánskom kostole, blízko pri jeho žene — mojej sestre Fánke — ho spustili do jamy; muža to statočného, umného, baníctvu telom i dušou oddaného a úprimného môjho pestúna.

Môj priateľ Eduard Fink, radobojský farár v Chorvátsku, ako odpoveď na môj list, v ktorom som sa zmienil o zunovaní namáhavej služby a o túžbe za pokojom, mi 27. marca r. 1875 píše, že keď mi v našom chladnom kraji, z ohľadu môjho naštrbeného zdravia, služba tvrdo padne, aby som sa s prosbou obrátil na hlavného župana Varaždínskej župy, pána Utješenovića,¹⁸⁹ chorvátskeho vreľého národovca a známeho literáta, básnika, keď sa práve teraz majú vymenovať a osadzovať okresní lekári pre kraljevinu¹⁹⁰ chorvátsko-slavónsku. On i s Kiepatchom, vážnym a značným majetným chorvátskym vlastencom, všetko možné podujmú, aby moja prosba bola vyslyšaná a ja aby som sa stal okresným krajinským lekárom so sídlom v sutinských kúpeľoch. O prajnom výsledku on nepochybuje. Aby to tým ľahšie a skorejšie išlo, napísal mi i formulár, ktorý načim len spísať a hneď odoslať na horeuvedenú adresu. Ďalej dokladá, ak by som ako lekár viacej slúžiť nemienil, tak tu môžem pokojne žiť ako súkromník a kúpiť si majetok po smrti pána Zaplatičovej — mne dobre známy pod menom Golubove, ležiaci na ceste z Krapiny blízko Radoboja naľavo, medzi znamenitými vinicami, ktorý sa teraz predáva za lacnú cenu. Nuž pekné, vábivé to bolo ponúknutie a mňa veru i štekľilo prejsť do toho lacného, milého Zagoria, ale toľko už vyslúžené, a veru horko vyslúžené roky pri eráre bez penzie zahodiť sa mi predsa len nechcelo.

¹⁸⁹Ognjeslav Utješenović Ostrožinski (1817 — 1890) — chorvátsky buditeľ, politik a spisovateľ

¹⁹⁰(chorv.) Kráľovstvo.

Ján Francisci, Martin Čulen a Viliam Pauliny-Tóth vydali príhlas k slovenskému obecnstvu, to jest k jeho za dobré zaujatým inteligentom, aby sa — keď nám už teraz odňali Maticu a školy: totižto vzdelávateľné spôsoby — zaujali za náš jediný slovenský orgán, Národné noviny, aby sa ony, vyslobodené z tiarch na ne zvalených, mohli voľne pohybovať, aby počet ich predplatiteľov a dopisovateľov vzrástol a ony tak bez hmotných bremien a prekážok a ťažkostí mohli slobodne účinkovať. Tento príhlas daný je dňa 5. apríla 1875.

A Ján Francisci píše mi osobne dňa 14. apríla 1875: Včera a dnes popisovala komisia, záležajúca z podžupana Jozefa Justha, stoličného fiškála Fera Csepcsányiho a stoličného aktuára Rudolfa Kossutha, a odoberali majetok Matice slovenskej. Jozef Justh je komisárom, Fero Csepcsányi „sequestri curatorom“.¹⁹¹ Pretože z múzea a bibliotéky našej Matice dosiaľ niet katalógu, vykonalo sa, žeby matičný fiškál Pivko mal z matičnej budovy, respektíve jej zbierok, jeden kľúč, a ak sa bude niečo prezerat' alebo odtiaľ brať, aby sa to dialo v jeho prítomnosti.

A s Národnými novinami je to takáto história — píše Janko ďalej: Keď Pauliny prijal od Ferienčíka redakciu, bolo u Ferienčíka dlžoby, ako si v tom tlačenom príhlase videl, ktorý bol roku 1872 rozposlaný, tisíc päťsto zlatých.

Facit je:¹⁹² že po Ferienčíkovej redakcii v kníhtlačiarňi po zrazení a vyplatení toho, čo sa zozbieralo následkom cirkuláru r. 1872 ako zaostalý dlh predplatiteľov sto sedem zl. päťdesiatpäť gr. a ako príspevok sto deväťdesiat zl. päťdesiat gr., — spolu dvesto deväťdesiatosem zl. päť gr. ostalo ešte dlžoby tisíc päťsto tridsaťdeväť zl. 18 gr.

Krem toho po zaniknutí Slovenských novín prejali Čajdu za spolupracovníka so šesťsto zlatými. Už týchto šesťsto zlatých nestačia znášať predplatky. Ale tamtá dlžoba je čestná dlžoba v spolkovej kníhtlačiarňi, ktorá aktívna dlžoba funguje v spolkových výkazoch ako jej majetok.

Ak sa na tú dlžobu dostatočne nenazbiera, bolo by nespravodlivé žiadať zaplatenie od Ferienčíka, lebo už samo osebe prijatie a držanie redakcie, kým nebolo na to človeka, bolo obeťou — ba ani by nemal skade zaplatiť, muselo by sa teda pri tlačiarňi vytrieť z majetku ako vymôcť sa nemôžuca dlžoba a preniesť na konto straty.

16. augusta 1875 ma Francisci vyzýva, aby som pozbieral všetky svoje sem-tam rozsypané smiechoty, aby sa v smutných, trudných terajších časoch mohli vydať.

Andrej Červenák z Turčianskeho Sv. Martina 14. apríla posíla mi tridsaťdva zl. sedemdesiatpäť gr. za článok, tlačený v matičnom Letopise, a prosí ma o poistenie, aby to v počtoch Matice mohol ešte vyložiť. Bol to pravdepodobne môj geognostický¹⁹³ článok kremnického okolia.

Počiatkom roku 1875 stal sa Anton Radvánszky kremnickým županom namiesto Goldbrunnera, bývalého štiavnického mešťanostu a potom župana banských miest. Keď Radvánszky prikvitol do Kremnice ako hlavný župan, pojal so sebou i Bélu Grünwalda.

Anton Radvánszky je vymenovaný okrem zvolenského i za turčianskeho hlavného župana.

¹⁹¹(lat.) Vnútným správcom.

¹⁹²(lat.) Výsledok (úspech).

¹⁹³(gréc.) Zemepisný.

Dr. Viliam Toelg z Hronca 1. júna: Mali majáles na strelnici pri strašnom blýskaní a hrnení, kde sa zabávali až do jednej po polnoci. Nie dosť toho, zábavu pretiahli do šiestej rána v príbytku kráľovského lesného Fleischera. No nielen hrončianska spoločnosť, ale i hrom a blesk túžili za zábavou a vykonali ju svojím hromovým spôsobom. Tú istú noc totiž udel blesk najprv do topoľov pred úradnou kanceláriou, po tejto veselej intráde¹⁹⁴ podelil sa hrom vo troje. Prvé rameno telegrafovalo sa po drôte nadol a poznačilo na znak svojej návštevy tri telegrafné stĺpy. Druhé rameno zasiahlo do telegrafickej izby a tam sa už solidnejšie pobavilo, potrhlo drôty a roztrepalo aparát (od troch rokov je to už druhý raz). Tretie rameno zavítalo do úradnej písárne, zabávalo sa na hodinách, stene a oblokoch. Keď už tu podľa vôle nasamopašilo, vrhlo sa do pivnice, a nenájdúc tam nič súceho pre seba, roztrepalo, bezbožník, dvere a uklonilo sa do dielne. Pobehajúc tam šialene sem-tam, konečne huplo strmhlav nad kolesom do vodnej kasne, kde i skonalo, ale prv nablízku pracujúcich robotníkov — akoby na posmech — obstriekalo vodou. Pri tejto burse bolo to čudné, že na hodinách v obluku v úradnej kancelárii bola poznačená práve len obruba emailovanej číselnej platne a že ony, silne pripevnené, z okna boli mrštené až doprostred izby, a jednako nezastali, ale riadne išli ďalej, a to azda preto, že práve naľakaným, o zem hodeným srdce klopať neprestalo.

Dr. Mat. Korauš, bývalý profesor gymnázia v Kláštore a bývalý plukovní lekár, vystupuje tam v Tepliciach ako snemový kandidát a prosí ma, aby som zaň agitoval na Turčekoch,¹⁹⁵ a keby inšie nie, aspoň natoľko, aby sa tí Nemci zdržali hlasovania. Džavie je celé zaňho,¹⁹⁶ ba i niektoré slovenské obce, ale Nemci nie.

Mikuláš Ferienčík 2. júla mi píše, že dr. Korauš v Tepliciach a Jesenský v Sučanoch, ako sa dalo predvídať, prepadli. Ale Justhovci predsa mali veľký strach.

Boli sme koncom júla a počiatkom augusta v Spiši. Keď som vysadol tu v Kremnici na železnicu, zišiel som sa s pánom hlavným županom barónom Antonom Radvánszkym. Práve išiel ako nový župan i stolice Turčianskej do Martina predstaviť sa turčianskym stavom v sprievode svojho tajomníka, Brežňana Karola Csipkayho (Janko Čipka mu bol strýcom). Radvánszky, napádaný takrečenými slabými strunami, pretože vtedy ešte vagóny neboli zaopatrené záchodmi, bol prinútený na každej stanici zostupovať, čo bolo spojené i s ťažkosťami. Tajomník Karol, pravda, dobre nám známy, prišiel k nám do vozňa II. triedy, a jeho pán sedel v I. triede. Susedili sme a tak, oknami vykukujúc, pýtal sa ma, ako sa mi vodí, že sme sa už dávno nevideli. Nuž ako, reku, keď človek prešiel päťdesiaty prvý rok, nuž to veru pichá, tlačí a omína na všetky strany. On sa usmial, že čo by ja mal ešte o takom rozprávať, keď som ja vekom len chlapec oproti nemu. Ďalej som sa vyslovil, že by podľa výpovede Gusta Kellnera, tohto veselého človeka, bolo azda najlepšie, keby človek do svojho sedemdesiateho roku vždy bol mladý a veselý. „Nuž a potom?“ — pýta sa on. — „Potom ako taký umrel by naraz.“ — „No, však som ja už sedemdesiatdvaročný, čo by potom bolo so mnou?“ — „Čo?“ odpoviem ja, „boli by ste už dva roky pochovaný.“ Vtom zacengali, vlak pri Martine zastal a skvelá stoličná deputácia očakávala svojho sedemdesiatdvaročného župana — so slabými zdržiakmi. A to bolo posledný raz, čo som ho po mnohých rokoch videl a s ním sa zhováral.

¹⁹⁴(lat.) Začiatku, prvom vystúpení.

¹⁹⁵*Aby som zaň agitoval na Turčekoch.* — Na Hornom a Dolnom Turčeku bolo nemecké obyvateľstvo. Nemecké obyvateľstvo v šľubnianskoteplíckom volebnom okrese (bol to vlastne celý horný Turiec, lebo dolný Turiec s Martinom patrilo do sučianskeho volebného okresu), ktoré malo omnoho nižší volebný cenzus ako voličstvo slovenské, zakaždým poslušne odhlasovalo na maďarských vládnych kandidátov a svojím počtom podstatne prispievalo k volebným porážkam slovenských kandidátov v tom okrese.

¹⁹⁶*Džavie je celé zaňho.* — Tak sa volá v Turci územie niekdajšieho kláštorského panstva, majúceho sídlo v Kláštore pod Znievom. Ležalo na ľavom brehu Turca a zahrňovalo obce: Valča, Benice, Ležiachovo, Sv. Jur, Moškovec, Ondrašová, Polerieka, Slovaný, Lazany, Kláštor pod Znievom a Vrúcka. Okrem nemeckého Vrúcka všetko to boli slovenské obce.

Július Plošic 21. augusta 1875: Michal Chrástek mu oznámil, že bola uňho pani Metretička, vdova po nebohom dvormajstrovi biskupa Moysesu, ktorá suchá, vysoká, ale majiteľka domu v samom susedstve biskupskej rezidencie, vydala sa za mladšieho od nej muža, a ten jej úprimne čím skôr doprial život večný. Nuž táto doprávala sa u Chrástka a ponosovala sa na Plošica a na mňa, že sme to my uplietli r. 1875 v besednici v Národných novinách č. 77 pod nadpisom *Psychológia*, článok, ktorý sa týka jej osoby, hoci tam vraj jej meno pripomenuté nebolo. — 19. októbra Plošic píše, že matičné aktá, ktoré ministerským rozkazom Jekelfalussy zobral, zdá sa, že oddal biskupovi Ipolyimu a biskup na cenzurovanie Grünwaldovi.

Ján Francisci 5. septembra udáva návrh na vydávanie tlačou mojich sem-tam rozptýlených a mnou zbraných „Humoresiek“. Tlačili by sa v tisíc exemplároch na dohovor. Hárok tlačiva stál by so všetkým — tlačou, papierom a obálkou — dvadsať dva zlatých; desať percent dostanú predavači. Osob by bol asi osemnásť zlatých, z toho by som dostal — rozumie sa, podľa pomeru, koľko sa predalo, lebo sa knihy pomaly predávajú a komput¹⁹⁷ sa raz ročne koná — dvanásť zlatých, a šesť zlatých by pripadlo ako zisk Kníhtlačiarskemu spolku. Dňa 30. novembra Francisci dodáva, že tri písané hárky budú asi jeden tlačový hárok. Autor nech bude teda Laskomerský, to si vraj on zaslúži a dielo pokrstené bude *Žarty a rozmary*.¹⁹⁸ — Černokňažník už zase vyjde, 25. januára, a pre popularnosť mena — pod redakciou *Štefana Pinku*.

Daniel Lichard mi odporúča 23. septembra svojho syna Dušana¹⁹⁹ za mestského advokáta do Kremnice. To sa nemohlo stať z tej príčiny, že Kremnica má svojho fiškála. Zato sa dostal do Brezna, kde ešte posiaľ úraduje.

Martin Čulen 3. novembra sľubuje, že s Melfelberom a Gotčárom 11. novembra príde na dva dni do Kremnice, aby som ta povolal i Jána Geromettu a Júliusa Plošica, aby sme sa pozhovárali vo veci brožúry o zatvorení kláštorského gymnázia, ktorú má redigovať Ján Gerometta. Ale táto schôdzka, ako druhé schôdzky na ten cieľ už navrhnuté, sa uskutočniť nemohla, lebo farári Plošic a Gerometta pre mnohé sobášne na ten čas do Kremnice prísť nemohli. Tu potom 6. decembra mi Čulen píše, že druhý deň, to jest 7. decembra, nanáhle odcestuje do Čaky v Tekovskej stolici, šesť míľ od Zlatých Moraviec — za farára do číročistej slovenskej obce. Primas, ktorého bol navštívil, Čulena veľmi vľúdne prijal a dal mu, ozaj s otcovskou myslou, bez podania prosby, túto dobrú, výnosnú faru. Má deväťdesiatšesť jutár dobrého poľa, dve vinice a okrem toho bočné dôchodky. Osobne sa neodoberá pre planú, nepríhodnú chvíľu a pozdnú dobu roka s krátkymi dňami. Čo mal robiť, nuž šiel, keď v Kláštore pole jeho účinkovania prestalo — statočný, stály a čulý učiteľ, tento náš Čulen.

Môj brat Eduard písal z Banátu Móricovi Kellnerovi, aby mu opísal ľubietovskú baňu na kobalt a nikel, že by ju mal vôľu pod prajnými výmienkami kúpiť. Janko Čipka mu teda o nej jedno-druhé mojou cestou odkazuje, že cez rok dorobili v tej bani tristo centov rudy, a cent čistej rudy platili im Angličania po osemdesiatpäť zlatých. — Kúpa sa neuskutočnila.

Môj článok o nakazení krvi pichnutím muchy bol sa popáčil dr. Katholickému. Na objasnenie veci chcem sa o tom zmieniť i tu. Žena pána Černáka, bývalého breznianskeho mešťanostu, asi štyridsaťročná, bezdetná, oberala (nepamätám sa, v ktorý rok) v prídomovej záhradke

¹⁹⁷(lat.) Účtovanie.

¹⁹⁸*Pokrstené bude Žarty a rozmary*. — Knižka pod tým názvom skutočne vyšla r. 1877 v Martine (Zozbierané žarty a rozmary...).

¹⁹⁹*Dušan Lichard* (1850 — 1925) — zostal advokátom v Brezne, kde bol i posledným jeho mešťanostom. (Po ňom, za prvej Čs. republiky, nasledovali už starostovia.)

zelený hrach. Táto záhradka bola navonok ohradená zvyškami mestského múra. Za múrom v bašte sídlili Cigáni a tam na povetrí sušili povešanú mrcinu. Pri oberaní strúčkov paniu pichla na vrch palca ľavej ruky akási bezočivá mucha, ktorú potom, pľasknúc rukou, zadlávila a vec si ďalej nepovšimla. To bolo v pondelok predpoludním, v teplý letný deň. Večer, vyprevádzajúc návštevu, cítila už v palci — hoci nevelký — bôľ. V stredu podvečer navrátiťšieho sa z úradnej cesty z Polhory postretol ma behúň — paholok, aby som sa ponáhlal, že mu je pani zle a veľmi zle. A veru zle! Dobeľnúc k nej, našiel som na vrchnej časti palca čierny plezgúr a rameno hore až po samú pazuchu zapuchnuté, celým ťahom lymfangioitis.²⁰⁰ Vyrezal som pľuzgier a to vo tri vrhy, a majúť pri ruke acidum nitricum, učinenu ranu som do koreňa vypálil. Ale jed už bol rozídený po tele a chorá blúznila. Pri takých smutných výhladoch povolal som na poradu i mestského fyzikusa dr. Dvořáka, ale pálenie rany, vnútorné a zovnúťorné lieky neosožili. Z chvíle na chvíľu upadávala viac a viac, ostanúc celkom bez povedomia, v jednotajnej triaške. V noci zo štvrtka na piatok dokonala. A hneď po smrti vyšli najavo na prsníku oproti otrávenému ramenu rozvetvenému stromku podobné lymfatické nádoby tmavohnedej farby, odrážajúc sa ostro od bielej kožnej plochy. Vražedník mucha! Bezpochyby hodujúca za múrom na zavesenej mrcine, preletela do záhrady, vštepila pichnutím hnisavý jed a zapríčinila — ozaj darebáckym samopašným spôsobom — tej vážnej panej predčasnú smrť.

*

Rok 1876. Sasinek mi 19. januára píše a posíela pod rukou dva výtlačky posledných Maticou vydaných zhabaných spisov. Mňa tento spis preto zaujímal, lebo obsahoval môj geologický opis okolia kremnickej železnice s mapou. Jeden výtlačok som z naloženia oddal Pavlovi Križkovi. Sasinek odchádza z Martina do Skalice, kde má ako správca prejať do opatery Škarniclovu kníhtlačiareň. Hodlá tam vydávať *Letopis*²⁰¹ pre históriu, archeológiu, topografiu a slovenskú etnografiu.

Dr. Heinrich, špaňodolinský kráľovský banský lekár — rozmrzený — pýta penziu a hľadá už hospodu v Banskej Bystrici, kam sa hodlá presťahovať. Na čas, kým sa pozbiera, vyžiadal si dovolenie, ktoré mu dali, a v službe ho zastupuje Bystričan dr. Hadviger, práve vymenovaný za vyhniansko-žarnovického okresného lekára. Na Heinrichovo uprázdnené miesto sa hlási i Hadviger, taktiež dr. Hlaváč z Nemeckej Ľupče, dr. Klimo z Banskej Bystrice. Tento posledný baví sa ešte vo Viedni. O tú špaňodolinskú stanicu hlási sa i zať Janka Čipku dr. Ernest Kolczonay, potom z Ameriky bývalý honvédske kapitán, dvaja asistenti z Viedne, dvaja z Brna a akýsi lekár i z Pešti. V tomto tuhom zápase zvíťazil mimo očakávania dr. Kolczonay, a to mohutnou protekciou svojej rodinky Grünwalda a breznianskeho vyslanca Gida Lehockého. Pretože banský závod na Španej Doline hodlal erár nabudúce vypustiť, bola mu sľúbená i tá výhoda, že v tom prípade bude jeho sídlo preložené do Banskej Bystrice, čo sa po niekoľkých rokoch skutočne stalo.

Ostalo mi ešte v pere, že na špaňodolinskú lekársku stanicu pýtali sa i rezervní nadlekári, mestskí fyzici a hen jeden operatér z Paríža. Nuž pekná, hodná to bola kytka. Ten ameríkanský vystáhovalc — lekár, bývalý aktívny honvédske kapitán, býva vo Filadelfii. Hľa! A teraz sláva špaňodolinskej lekárskej stanice v tóni skrytá leží. Tak sa všetko mení, tak tento svet beží! Baníctvo tam už nekope, ale je — zakopané. Volali ta na Baňu — signum pro re significata²⁰² — a teraz tam už bane niet.

²⁰⁰*lymfangoitis* (gréc.) — zápalové ochorenie miazgových ciev, ktoré býva spôsobené aj obyčajným zanečistením, ako práve v autorovom opisovanom prípade.

²⁰¹*hodlá tam vydávať Letopis* — z ktorého potom skutočne vydal šesť ročníkov s cenným obsahom

²⁰²(lat.) Znak pre označenú vec. (Meno zodpovedalo skutočnosti.)

Dr. Fr. Schillinger opisuje mi 2. februára, ako Štiavnica smúti za Deákom. — 1. Všetky zábavy až po pohreb sú zakázané; 2. V deň pohrebu zvonenie na všetkých zvonoch; 3. Slávnostné requiem; 4. Čierne zástavy po domoch; 5. Mestská deputácia na pohreb a k nej pridružia sa deputácie nekonečných úradov a spolkov, takže veľká čiastka vrchnej vrstvy obyvateľstva nie v Štiavnici, ale v Pešťbudíne bude prítomná slávnosti pohrebu, ale že ak tomu podobne vypustia toľké roje všetky mestá a dikastérie, bude v Pešti náramný stisk.

Jozef Miloslav Hurban vydáva almanach *Nitru*,²⁰³ do ktorej som i ja prispel novelou, tuším, *Prehltnutý zapcháč*, a následkom toho stál som s ním v čerstvom dopisovaní. On už pred tridsiatimi štyrmi rokmi — teda r. 1842 — bol vydal prvú *Nitru* a pri rozjímaní a pohľade na vtedajších a terajších predplatiteľov má zvláštnu, príjemnú zábavu. Sú tam osobnosti, čo ako predplatitelia prvého almanachu boli chudobní študenti, alumnisti, a sú teraz dozretí mužovia, kanonici, lekári, úradníci atď. Pri tejto príležitosti spomína i grupu fotografovanú či vlastne daguerrotypiu z r. 1849, ako historický predmet. Toho roku (1849), keď bolo početné slovenské vyslanstvo pred jeho Veličenstvom Franc-Jozefom, z tejto veľkej deputácie vyvolili výbor a tento dal sa oddaguerrotypovať. Jeho exemplár — u neho zachovaný — má byť najpodarenejší. Jednotlivci tejto skupiny sú nasledovne zostavení: zľava vpravo: Adam Kardoš, Samuel Chalupka, Daniel Lichard, Michal Hodža, Ľudovít Štúr, Jozef Miloslav Hurban, Bórik. Pred nimi sedia štyria: Michal Rárus, Juraj Holček, Andrej Radlinský, Karol Kuzmány. On túto skupinu chce dať obnoviť a opísať jednotlivo každú osobnosť. Mňa žiada, či by som mu nemohol poslať Rárusov životopis. 5. marca Hurban mi zase píše, že ho citujú do Nitry pre ostrú hádku, vedenú v *Cirkevných Listoch* s Czékusom — pred súd...²⁰⁴ Ja som Hurbana, v najčestnejšom slova zmysle demokrata, obdivoval a rád pozoroval, keď rečnil; on celý pri tom horel, jeho slová blčali, oči sa mu iskrili a zuby, blýskavé sťa žabice, sekali. Ústa k tomu mal primerane väčšie. Hlas hromovitý. Postava chudorľavá, kostnatá. Raz, keď práve Hurban tak vrelo rečnil v Turčianskom Sv. Martine, a slová sťa by Vezuv ohnivé bomby vyhadzoval na povrch, s úžasom som sa obrátil k priateľovi Čipkovi týmito slovami: „Pozri, či neseká?“ 18. apríla mi oznamuje, že na druhý deň ide do Senice, kde ako redaktor *Cirkevných Listov* má odsedieť pokutu, a teší sa, že si aspoň to vymohol, že bude blízko svojej rodiny.

Dňa 20. februára poslal som novielku Jozefovi Miloslavovi Hurbanovi do almanachu a žičím mu návrat ako „Winterfrischlerovi“²⁰⁵ z vacovského štátneho prinúteného kvartiera. To jest navrátil sa domov z vacovského väzenia, ale chudák — ako hore podotknuté — tento drozd dostal sa zase do druhej klietky, kde ako „Sommerfrischler“²⁰⁶ nevoľne trávil svoj čas v Senici.

Dňa 27. februára Štefan Daxner bol v Turčianskom Sv. Martine referovať ako poverený advokát majetku kláštorského gymnázia. Pravota, hoci on svoju povinnosť verne vykonal, je stratená. Daxnerovým uspokojujúcim heslom je, že keď si človek prísne vykoná svoju povinnosť, o výsledok nech sa nestará.

Na Hurbanovo vyzvanie, chcúc niečím prispieť k Rárusovmu životopisu, oslovil som

²⁰³ *Jozef Miloslav Hurban vydáva almanach Nitru* — šiesty (český) ročník (1876). Po česky ho vydal demonštrativným spôsobom preto, lebo Koloman Tisza po zatvorení Matice slovenskej vyhlásil na sneme, že slovenského národa nieto. Zachentova humoreska v Nitre mala názov *Jako Dunčo v ohledy šel aneb Prehltnutý zapcháč pomocník lásky*. Nadpisu sa rovnal celý obsah: bola to taká slovenčina v českých formách, že jej obsah bol priemernému českému čitateľovi úplne nezrozumiteľný.

²⁰⁴ *Že ho citujú do Nitry... pred súd*. — Pre polemiku so Štefanom Czékusom (1818 — 1890), ev. farárom v Rožňave, od r. 1871 potiským superintendentom a zúrivým maďarizátorom, ho síce neodsúdili, ale preto, že uverejnil vo svojich *Cirkevných listoch* článok Leopolda Abaffyho Tým miernym (*Cirk. listy* XI, 1875, č. 16 — 19). Dali mu tri mesiace väzenia, ktoré si odsedel v blízkej Senici r. 1876, sto zlatých peňažného trestu a *Cirkevné listy* nesmel viacej vydávať.

²⁰⁵ (nem.) Návštevníkovi zimného výletného miesta.

²⁰⁶ (nem.) Návštevník letného výletného miesta.

Adama Kardoša, aby mi on k veci niečo zaslal, ale mi odpísal, že je on veru kvas na to nesúci, aby som sa obrátil na Bodorovského, Slabeya alebo Ľudovíta Turzu; najmä Bodorovský že sa na to bude najlepšie hodiť. Kardoš nám odporúchal majetkovú kúpu v Zolnej, čo Čepy kúpil od Graggera — štyristo jutár za dvadsaťtisíc zlatých. I Podzáмок predáva komora, asi tristo jutár, a to vyjde asi na dvadsať-dvadsaťpäťtisíc — a je dobrej akosti. Tam pred tristo rokmi písal Verböczy svoje *Jus tripartitum*. A ja že tam potom môžem písať kvartet vo veršoch. Jeho syn Adam je teraz vojakom pri pluku Mamula v Lučenci.

Ako mi Toelg z Hronca píše, umrel môj gymnaziálny spolužiak, valaštiansky farár Jozef Liegerhoffer, na porážku mozgu (embolia cerebri). Potom mi opisuje gule Uchatziovských diel,²⁰⁷ aké teraz lejú a pristrajujú v Hronci. Táto čudná, hrozná vražedná sprava je podlhovastej formy. Lejú ich vo viacej oddieloch. Potom dostanú oblohu, čiže kepeň, a tá sa musí dôkladne vytočiť. Vnútro, priestor tejto gule — či vlastne podľa podoby kužeľa — bude vyplnené pušným prachom a početnými menšími guľami. Pri výstrele má tento nábitok dostať smer, kam sa má niesť a kde sa má rozprasknúť. Ale možno i to, že sa im tak povodí, ako sa pri bombách stáva, že sa nedočkavo roztrepú ešte pred určeným cieľom. Tieto utešené nivočiace nástroje sa veľmi ťažko zhotovujú a sú náramne drahé, ich účinok však môže byť hrozitánsky.

Červen, prepošt, už od dlhšieho času duševne kleslý, umrel.

Následkom rozsobaša lesného eráru od banského (predtým spojených) drevo povážlivo zdraželo, a následkom toho museli zastaviť viac menších železných závodov vo Zvolenskej stolici, napríklad ponickú hutu, moštenický, jasenský, vajskovský hámor a pozdejšie polhorskú mašu, atď. A týmto spôsobom mnohí ľudia prišli o statočnú výživu.

Ešte niečo o spomenutých Uchatziovských guľach. Jeden kus stojí dva zl. šesťdesiat gr., a banský erár pri tom trati, ale trati najviac sám robotník. Taká guľa prejde do tridsiatich rúk, kým je hotová, a keď je najmenšia chyba, prácu mu odvrhnú — ba keď pri tisíc kusoch čo len jedno percento nezodpovedá, nechajú im všetkých tisíc na dispozíciu, ako staré železo vo Viedni, kam ich odosielajú.

Fr. Špatný v Prahe vydáva poľovnícky slovník česko-nemecký a prosí ma o rýdze slovenské výrazy v tomto odbore.

Vo veci Hurbanovej žiadosti, aby som mu podal dáta k životopisu Rárusa, obrátil som sa na našich Bystričanov. Ľudovít Turzo, A. Kardoš, Matej Slabey a Samko Bodorovský odkazovali sa jeden na druhého. Turzo, šľachetná duša, ale nadmier pohodlie milujúci, píše mi 23. marca 1876 medziiným toto: „Keby z nás teraz ešte žijúcich len desiat verne napísali svoj životopis a pritom zanechali po sebe chronologicky usporiadané súkromné listy, nakoľko sa jeden-druhý punkt v nich vzťahuje na verejný život, napíšuc na každý kratučký komentár, že by obsah listu bol zrozumiteľný tým, ktorí v týchto okolnostiach nežili — koľkú cenu by to malo len o päťdesiat rokov. Bola by v tom verne zachovaná polstoročná história Slovákov! Nuž ale nedajbože. Ty si jedna táto včela, pomáhaj Ti boh!“

1. mája čakal ma na pohreb kapitulského prepošta Tomáša Červena.

Hauer, predseda viedenského cisársko-kráľovského geologického ríšskeho ústavu a dvorný

²⁰⁷gule k Uchatziovským delám — Barón Franz Uchatius (1811 — 1881), rakúsky generál, vynášiel nehrdzavejúci oceľovitý bronz, ktorý používali na hlavne poľných kanónov. Vynášiel i rôzne druhy striel a strelný prach, nazvaný pyroxam.

radca, mi 25. marca 1876 pod č. 116 ďakuje za tomu múzeu poslané debny trachytov a pritom podáva mi niektoré vysvetlenia a návody.

Jankov Čipkov kompanista na Grlici a v Topoľčanoch urobil bankrot na dvadsaťšesťtisíc zlatých. Janko, zrazený následkom toho nešťastia, odcestoval ta do Gemera, a pretože Oľga Kolczonayová musí odísť za mužom do Španej Doliny, sestra Petronela zastupuje jej miesto v Čipkovskej domácnosti. Pretože opätovne ideme prezerat' do Trenčianskej stolice predajné majetky, Petronela nás všetkým možným spôsobom a dôrazom od toho odrádza. 25. októbra opisuje duševný stav Janka Čipku, ktorý Latinákovým krachom pri železodielni mnoho utratil, a skrz neho utratili druhí, nám k účastenstvu nahovorení, napríklad Samo Lopušný. Janko Čipka, keď sa vrátil z Gemera, bol stálym rátaním a dulovaním tak rozčúlený, až sa bolo obávať, že si život vezme. Vraj sa často prehŕňal v stolovinách, kde boli schované nože a museli nad ním, pravda, nepozorovane, nocou i dňom strážiť.

Brožúra, redigovaná Jánom Geromettom, týkajúca sa kláštorského gymnázia, tlačí sa už u Urbánka, kníhkupca v Prahe. Ale tento pán to veľmi lenivo a pomaly konal, takže sa jej hotovenie príliš preťahovalo. No aj ináč sa Urbánek nepreukázal šetrným a ochotným.

Janko Čipka 6. apríla sa už z Latinákovho pádu zotavil a dáva mi na známosť, že dr. Salava 1. apríla zanechal našu hospodu, a hneď ju zaujal jeho švagor Bittera, kráľovský notár.

Dr. Schillinger, kráľovský banský lekár v Banskej Štiavnici, vydáva z naloženia vyššej vrchnosti ľudový spis na poučenie *Prvej pomoci pri nešťastných pádoch* pre kráľovských banských robotníkov. Pýta ma, aby som to z nemčiny — jeho pôvodiny — preložil do slovenčiny,²⁰⁸ a vedno tiež aby som sa dopýtal, čo by stálo tlačenie spisu, a to tisíc výtlačkov maďarských, päťsto slovenských a tristo nemeckých v martinskej kníhtlačiarni, aby tieto ceny mohol porovnať s cenami — podľa jeho mienky prehnými — aké požaduje kníhtlačiar Joerges v Štiavnici. Ja som jeho žiadostiam v oboch smeroch vyhovel, za čo sa mi stal veľmi povďačným.

Dňa 22. apríla som Schillingerovi zovrubne opísal svoje chorobné neresti. On mi dáva radu a prirovnávajúc seba so mnou — vlastne svoje choroby s mojimi — použil ten zvláštny výraz, že som pri opise svojich nerestí jeho akoby odfotografoval. Všetky jeho chorobné príznaky: žalúdočný katar, bolenie a slabnutie očí, pľúcny katar, tuhé klopanie srdca a iné odvodzoval a uvažoval na zlatú žilu. No však tá v staršom lekárstve musela veľké hriechy znášať, kdežto nová medicína usiluje sa ju očistiť zo všetkých škvrn. On tvrdí, že i mne ona škodí, hoci v ten čas u mňa už hrala veľmi podradnú úlohu.

Radí mi liečenie vodou, k čomu som sa — nútený prílišnou rozčúlenosťou nervov — skutočne a s prospechom pribral. Už koncom predošlého roku mi tá rozčúlenosť veľmi bola na škodu. Moja súkromná prax sa v tie časy značne rozmnožovala. Môj sangvinický temperament a moja azda kus excentrická pilnosť a svedomitosť moje čuvy toľme natiahli, že som, únavnou prácou v nervoch rozbabraný, veru i tam, kde bol len hodný komár, slona zočil, čo ma vo dne v noci — a veru obyčajne bez príčiny — znepokojovalo. Bývalo i tak, že som v noci v domnení, že som toho-onoho pacienta mal ináč liečiť, alebo že sa o jeho stave a účinku predpísaného lieku mám presvedčiť, v nepotrebných pochybnostiach vstal a chorého išiel obzrieť; a ja bezsenný našiel som chorého — chrápať.

Keď som nahliadol, že to bez mojej vlastnej škody na tele i duši takto ďalej ísť nemôže, šiel

²⁰⁸Dr. Schillinger... Pýta ma, aby som to z nemčiny — jeho pôvodiny — preložil do slovenčiny. — Prácu nepozná ani Riznerova Bibliografia, ani jej doplnkový zväzok od dr. Jána Mišianika.

som do Štiavnice a pohovárajú sa s dr. Schillingerom a ním preskúmaný, po návrate domov som pýtal dovolenie na štvrt' roka, to jest od 1. januára do 1. apríla, a sám pacient, oddal som sa podľa Schillingerovho návodu do liečenia seba. Samé prvé bolo, že som zanechal prax. Išlo to tvrdo: z mojich verných pacientov každý žiadal, že len aspoň jeho aby liečil, a keď i nie k nim chodiť, aby im aspoň radou slúžil atď. Len pevnou vôľou, ale s ťažkým srdcom som sa ich striasol a nezaoberal som sa s nijakým chorým, len sám so sebou.

Moja kúra bola táto: Veľká miernosť vo všetkom, čo by ma rozčuľovalo. O deviatej večer ísť spať. Ráno o štvrtej ma budili. Na posteľ mi prestreli hrubý koberec, ja donaha vyzlečený ľahol som si naň, ale prv rozprestreli na koberec plachtu, zamočenú vonku — v januári — do zimnej vody, a len z hrubšieho vyžmýkanú. Do tejto hrozne chladnej plachty zaobalili ma ako nejaký pletenec. Ruky pri boku zavrznuté, nemotorného zakryli ma potom takže hrubým kobercom. Nemohol som sa hnúť, len čeľusťou mohol som voľne sekať, čo mi drkotajúca ma zima dopustila. Štyriadvadsať palíc — neskúsil som ich na sebe, okrem šesť lieskovic ako gymnazista — ale by, azda aspoň prvý raz, radšej tých bol zniesol, ako toto zaobalenie. To lomcovanie trvalo dlho, asi dve hodiny, kým sa mi telo rozohrialo a triaška prestala. Hja, ale do potu som nesmel prísť. Ledvaže sa znoj blížil, musel som sa zdvihnúť, sadnúť do vaničky chladnej odstátej vody, a dolu chrbticou mi liali potopu. Poutieraný, vydýchnutý dostal som raňajky, zatým som sa šiel na polhodinu — hodinu prejsť atď. Po štvrt' roku som zase riadne konal službu. A tak čo z horšieho — lebo celkom nie — stratil som veľkú rozdráždenosť nervov, ale som stratil i na praxi, čo som, pravda, vzhľadom na svoje zdravie, neobanoval.

Ján Francisci mi 19. apríla písal, že sa moje Žarty a rozmary už tlačia.

Na môj dotaz mi Matúš Dula²⁰⁹ o chorobe svojho test'a Viliama Paulinyho 23. apríla 1876 píše: Nohy a pravá ruka ho tak bolia, že ani spať, ani jesť nemôže. Bola to tabes dorsalis.²¹⁰

Táto choroba, hoci v miernom spôsobe, zjavovala sa už od dlhšieho času, ale si jej on málo všímal. Tak keď sa už ako chorý bavil v Štubnianskych Tepliciach, tam vysedel i celé noci pri kartách.

Doležal, redaktor *Hája*, vydal moju humoresku *Slúček*.²¹¹

Dňa 14. februára dostal som pod č. 59 od kráľovského direktora kremnickej vyššej reálky prípis, podľa ktorého ma zbor profesorov toho ústavu v zmysle ministerskej úpravy vyzýva, či by som (okrem mňa boli oslovení ešte dvaja: banský radca Czimeg a mincovný vardein Karol Giller) pri maturitných skúškach neprijal miesto komisára pod predsedníctvom hlavného škôldozorcu. Ja som toto ponúknutie, čiže vyznačenie, neprijal, a to sčiasťky preto, že mne mnohé, zvlášť nové vedecké maďarské výrazy nie sú známe, z druhej strany z tej príčiny, lebo tam pri skúškach najavo prídu vedy rozličného druhu a heterogénne,²¹² ktoré súkromný človek ovládať, a tak ani posudzovať nedostačí. Jedine tak, ak by sa na tento cieľ súcejší človek nevyskytol, odhodlal by som sa prijať toto veľmi ctené povolanie. Ako sa pamätám, títo komisári volení z obecnstva vôbec do života nevstúpili. Dlhší čas posielalo ministerstvo komisárov zhora, a teraz — tuším — ani tých.

Ako sa dozvedám od švagra Antona, otec sa necíti dobre a ide 15. júna do Karlových Varov. Matka nám posielala za bočku zelenkastej, tuhej spišskej borovičky. Pália ju z borievok,

²⁰⁹Matúš Dula (1846 — 1926) — buditeľ, advokát v Martine, slovenský politik, bol činný aj publicisticky

²¹⁰*tabes dorsalis* (lat.) — vysušovanie miechy. Ťažká choroba, vyznačujúca sa postupným ochrnutím údov a konečne smrťou. V tých časoch bola ešte nevyliciteľná.

²¹¹*Vydal moju humoresku Slúček*. — Háj bol český lovecký časopis, kde vyšla Zachentova humoreska Záliby pána Slúčka (V, 1876).

²¹²(gréc.) odlišné, rozdielne

svätajánskeho chleba, sladkého dreva, škorice a onajzu. Tam u nich bol pred pár dňami mráz, ale nenarobil väčšiu škodu, len popálil listy stromov. Aj u nás v Kremnici sa natoľko ozimelo, že začal i sneh poletúvať. Čo sa týka kúpy Lieskového pri Pružine v Trenčianskej stolici, otec nepovedal nič určitého, odvolávajúc sa len na matku, a ona odvetila, že ak sa nám ono zdá, aby sme si ho kúpili, čo sa však potrebného vádia²¹³ týče, to že nám poslať nemôže, ale že nám ona bude na pomoci. To je to maďarské príslovie: „Nesze semmit, fogd meg jól“.²¹⁴ Na našu prosbu, aby nám na kúpu lieskovského majetku poslali napred päťtisíc zlatých, matka sa vyhovorila tým (a našej žiadosti vyhla), že hotových peňazí nateraz, pre nízke ceny špiritusu (keď následkom kleslých cien leží na sklade) — niet, ale na Milkinu knižočku že tých päťtisíc zlatých zdvihnúť môžeme, a to v januári. Istý, nám neznámy kanonik Szuppan²¹⁵ nás vraj od tej kúpy všemožne odrádza. On že ten kraj dobre zná, že je neúrodný a ľud demoralizovaný. I rodičom známy lesný sa chcel tam zakúpiť, ale z tých istých príčin, že od kúpy odstúpil. (V to leto boli sme v tej záležitosti po dva razy v Trenčianskej stolici v okolí Pružiny, Podskalia, Lieskového a Jasenovej atď. Pozri opis čiže cestopis *Zo Štubnianskych Teplíc do Trenčína* — Orol, ročník 1877).

Plošic mi 10. mája píše, že bol na Červenovom pohrebe v Banskej Bystrici.

Mikuláš Ferienčík 17. augusta narádza, aby Anton Müller, bývalý chovanec kláštorského gymnázia a teraz vyššej kremnickej reálky, opatrený školskými svedectvami a s mojím odporúčaním v rukách, suplikoval po našincoch, a potom aby sa bral podľa návodu do Prahy, a to s Čajkom z Mošoviec, ktorý tam už ako technik dva roky pobudol, s tamojšími pomermi je teda oboznámený. Že bude prospešné, keď mu dám so sebou list pre vplyvného profesora techniky J. Krejčího.

Pauliny sa už presťahoval do svojho domu, ale mu zle ide hodina. I Franciscička sa zle má a jej dcéra Marína, moja krstná, už od mesiacov chorie na hnačku a vyschla na triesku. Nezadlho zatým umreli mať i dcéra. V jednom roku, tak sa mi zdá, umrela Jankovi Franciscimu matka, žena a dcéra (22. októbra 1876). Pauliny, spočiatku choroby stratiac ducha, volal na cyankáli; teraz, keď jeho stav ozaj dospel k zúfaniu, robí plány do budúcnosti. Franciscička ešte vždy chradne na suchoty, a on, Janko, bol práve v Košiciach, kde jeho dcéra leží na tuberkule pľúc a žalúdka, aby sa rozlúčil a mohol od nej na veky odobrať.

Dionýz Štúr vydal veľké trudné dielo *Die Culmflora*²¹⁶ s obrázkami. Celé veľké dielo stojí štyridsať zlatých a on ma poctil jedným exemplárom. Teší sa, že ma i v Londýne pripomenuli, a to v *The Quarterly Journal of the Geological Society*²¹⁷ (1. augusta 1876). V tomto spise geológ kráľovského anglického geologického ústavu v Londýne — Judd rozoberá naše trachyty, kvôli ktorým tu za istý čas skúmal okolité kraje v mojom sprievode a na mojej príležitosti. Dohovoriť sme sa akosi dohovorili, ale ťažko; po nemecky veľmi namáhavo a dosť nezrozumiteľne tláchal, a tak som sa s ním po biede predsa akosi pomocou nemčiny a — latinčiny dohovoriť. Zaviedol som ho do Jastrabej, tohto trachyto-rhyolitického múzea, kde po čerstvom sem-tam behaní a klopaní, ľahnúc si na brucho, odkreslil profil toho celého zaujímavého kraja. Niže Dolného Turčeka, v blízkosti doliny Sv. Antona našiel úplne bridličnaté útvary hustého trachytu a prirovnal ich s útvarmi Liparských ostrovov. Oproti tomuto zjavu tam, kde železnica vybeháva na turčiansku širinu, objavila sa nám pozdejšie

²¹³(lat.) záruky, závdavku (pri dražbe)

²¹⁴(maď.) doslovne: tu máš nič a dobre si ho drž (plané sľuby)

²¹⁵Dr. Zigmund Szuppan (1814 — 1881) — kat. kňaz, rodák z Kremnice, od r. 1861 kanonik v Ostrihome. R. 1870 ho kráľ vymenoval za banskobystrického biskupa, ale miesta sa zriekol a zostal ďalej v Ostrihome.

²¹⁶*Die Culmflora* (nem.) — Kulmské kvetenstvo. Dielo vyšlo r. 1875 — 1877. Kulm je v geológii názov pre morský ráz spodného karbónu (tento názov označuje obdobie mladších prvohôr, v ktorých sa tvorilo kamenné uhlie).

²¹⁷(angl.) Štvrťročník Geologickej spoločnosti

profesorom Szabóom tak obdivovaná, tam — v starom jazere — stuhnúť láva. I železnica i cesta, obe sú ňou prebité. Zachcelo sa mu ísť na rozhranie vápenných, žulových a trachytových vrstiev, to jest do okolia Skleného. Vyšli sme už hodne ponad Strach. Zľava vo vápenci videli sme malý Karst s jeho „dolinami“, badali sme rozhranie medzi žulou a vápnom, ale pred pár mesiacmi padol tam príval, zobral so sebou domy, stromy a pár ľudí, a pretože sa nebo zasa tmavo kabonilo a už značne dunelo a hučalo, pobrali sme sa s mojím bratom — tiež spoločníkom výskumov — dolu, rýchlym krokom na faru. Judd (Džedd), ktorý nemal chuti zutekať, konečne sa s nami utúlil. Kým sme boli na fare, prešiel síce dosť strmý dážď, ale neškodný, a my pri peknej chvíli prišli sme večer bez úrazu domov. Judd poslal mi potom ním vydanú brožúru o tunajších trachytoch a v nej s povďačnosťou spomína i moju maličkosť. Najčudnejšie mi v jeho spise prichodí od všetkých autorov odchylná, istotne kus extravagantná mienka, že tak štiavnické ako kremnické trachyty tvorili jednu sopku. Ale koľko ich na tom priestore — pravdaže, nie naraz, ale v rozličných dobách — pracovalo!

Test'ov stav sa ani najmenej nezlepšil; časom zúri. Keď sa utíši a príde k sebe, žiada si, aby ho odniesli do ústavu choromyseľných, o čom však testiná ani počuť nechce. Nevyhnutnosti musela pozdejšie predsa popustiť.

Ale nebolo dosť tejto jednej, a veru dosť veľkej galiby. Kým som sa bavil u test'a, dostal som heslo, že môjho bratov zať, profesor Alexander Hell, v Kremnici ťažko ochorel. Zaliala ho krv. Zlá choroba, tuberculosis, tak rýchlo a zúriivo účinkovala, že tento srdečný, dobrý človek, od novembra sa trápiac, 15. februára vypustil dušu.

U test'a po dlhšom úkryte choroba vybúšila na povrch ako pomätenosť mysle. A to bol pre rodinu ťažký úder, ktorý ju len mohol zasiahnuť. Táto choroba zapríčinila zmenu v spravovaní domácnosti a celého rozsiahleho hospodárstva — krížovoveského majetku. Toto bol ten bod, na ktorom sa celý základ rodinných hmotných záležitostí zvrhol, ktorý časom zavalil príčinu nespočetným nepokojom, hádkam, šemotinám, nedorozumeniam, prenasledovaniam, zvadám a pravotám.

Keď sa stav test'ovej choroby zhoršoval, chodili sme k nemu striedavo, čo si on tak veľmi žiadal. Tlačila ho myšlienka, čo by sa robilo s majetkom, keby on umrel. Ako? Čo? Kto by Krížovú Ves mal prejať? Dávno sa to tak opakovalo a omáľalo, že sa s majetkom musí urobiť poriadok, ale aký? To bola hádka. Ostalo to iba pri slovách. Vravelo sa až mnoho, často nás nazhánali k poriadkom, ale previesť niečo do života, nadovšetko z matkinej strany, to nedajbože. Ona opraty z rúk vypustiť nechcela.

Keď sa test'ovo polozenie nezlepšilo, ba chorobné príznaky sa zhoršili a mňa opätovne povolali k nemu — bol som tam v novembri — vybral som sa 6. decembra 1876 znovu do Spiša. Brat Adolf ma vyprevádzal až po Vrútky a tú cestu sme príjemne vykonali v rozhovore. Hneď za Dolným Turčekom nám konduktor oznámil novinu, že tým istým vlakom cestujú domov „husári generála Čerňajeva“²¹⁸. Tak označili ruských dobrovoľníkov, bojovavších pod vodcovstvom generála Čerňajeva v Srbsku proti Turkom. Videli sme ich potom na Vrútkach; boli to mladí a starší, i niekoľko srbských sluhov. Bolo ich asi tridsať. Jeden z nich sa ma opýtal, kde sa tu môže „nočevať“²¹⁹. Pretože hostinca nebolo, ukázal som

²¹⁸Generál Michail Grigorievič Čerňajev (1828 — 1898) — ruský vojvodca. Vstúpil do srbskej armády a bol jej veliteľom, ale r. 1876 ho s ňou Turci porazili pri Aleksinci. V tejto srbsko-tureckej národnoslobodzovacej vojne bojovalo na srbskej strane mnoho ruských dobrovoľníkov. Nakoniec prispelo Rusko balkánskym Slovanom víťaznou rusko-tureckou vojnou. Zechenter sa o tento oslobodzovací zápas, najmä v Bosne, veľmi zaujímal a napísal o ňom mnoho humoristických črt do niekoľkých slovenských časopisov.

²¹⁹(rus.) spať, nocovať

im na lavice v čakárni, že tam možno nocovať. Títo veselí chlapíci boli pri grošoch, lebo sa čerstvili šampanským vínom. Do Krížovej Vsi som došiel o tretej popoludní a našiel som pri testovi dr. Kleina a chirurga Weisza.

Ešte sa sluší pripomenúť, že môj starý otec, zvonársky majster v Banskej Bystrici, Franc Zechenter, umrel práve takto sto rokov, r. 1776.

*

Rok 1877. Janko Čipka stratil na Grlici (v Gemeri) a v Topoľčanoch do štyridsaťtisíc zlatých, vložených do závodu, a okrem toho i čiastku, čo zdedil.

Z listov dr. Toelga vysvitá, že železné závody hrončianskeho okolia rad-radom vymierajú. Poníky, Vajsková — už pochované; Polhora — už od rokov zastavená — konečne tiež dušu vypustila. Ľubietová stojí od roka chladná, Brezno v procese oproti eráru pre lesy už v tretej inštancii prehralo, a dostane od eráru regres²²⁰ za pasienky a druhé úžitky v okolí Polhory, asi šesťtisíc jutár lesa; za regálie dostane odmenu v peniazoch.²²¹ Hrončiansky železný závodný komplex utratil minulého roku 1876 stoosemdesiatšesťtisíc zlatých, Špania Dolina — osemdesiatšesťtisíc zlatých, Štiavnica — stošesťdesiatšesťtisíc zlatých, a keď k tomu pridáme Kremnicu a druhé nomenované závody, vynesie to okolo pol milióna zlatých. Za to má byť v Štiavnici všeobecný ambulantný operatér, nemocnica na Vindšachte má zaniknúť, na to miesto bude pod správou kráľovského banského fyzikusa a operatéra a pod správou spolumestského fyzikusa zariadená všeobecná nemocnica. Ako klesli zárobky podbrezovsko-hrončianskych železných závodov, vysvitá z toho, že krčmár Linceny, čo teraz zbankrotoval, platil za hrončiansku krčmu päťtisíc šesťsto zlatých ročitej árendy, a teraz pri licitácii ledva na tisíc päťsto zlatých vytiaholi.

Bohuš Nosák,²²² slovenský spisovateľ a bývalý cisársko-kráľovský úradník, bez penzie žijúci z milosti u brata, farára v Sabinove, píše mi 26. februára, že sa mu zle vodí, biedi, píše pre advokátov prosbopisy a má za to denne štyridsať grajciarov. Treba mu kabát, a niet peňazí, a brat tiež chudobný. Prekladá z pôvodiny Shakespearove diela do slovenčiny, a nechce ani to nikto odkúpiť. Ale by to prijali, keby to daroval. Pýta teda odo mňa tridsať zlatých, ktoré mi sľubuje skoro prinavrátiť a sľubuje pre istotu, ak by sa to nestalo, poslať mi to dielo do zálohu. Nepamätám sa už, či a nakoľko som jeho žiadosti vyhovel. Ale predpokladám, že chudák už na viac miestach so svojim Shakespearom pochodil, kým sa ku mne dostal.

Ľudovítovi Turzovi, rojčiacemu za svojím milým rodiskom, páči sa môj opis Trenčianskej stolice v Orle. Nahovára ma v liste z 3. marca, aby som už šiel do penzie a osadil sa medzi nimi v Banskej Bystrici, lebo veru život krátky. Posiela mi prihlas k zbierke pre Jozefa M. Hurbana, na jeho mena, 19. marca; je to v jednom tiež pamiatka jeho štyridsaťročnej spisovateľskej dráhy, šesťdesiatročné narodeniny a tridsaťsedem rokov posvätenia za kňaza. Má dostať striebornú misku, obrúbenú vencom lipovým, vavrínovým a tŕňovým. Ona by stála asi sto zlatých, zvyšok by sa upotrebil na zaokrytie tlačových dlžôb, ktoré činia blízko deväťsto zlatých. V Banskej Bystrici nazbieralo sa na ten cieľ do sto zlatých.

²²⁰(lat.) odškodné, náhrada

²²¹*Za regálie dostane odmenu v peniazoch.* — Lat. slovo *regalia* označovalo tzv. menšie regálne práva, ako boli: právo výčapu, lovenia rýb, mýta a prievozu a právo mlyna. Všetky tieto práva zostali i po r. 1848 v rukách niekdajších zemských pánov, v tomto prípade v rukách mesta Brezna, a zrušili ich zväčša nové zákony, vynesené oveľa neskôr (roku 1872, 1888, 1890). Za zrušené regálne práva dostali vlastníci odškodné, čo autor nazýva „odmenou“.

²²²*Bohuš Nosák* (vlastne Timotej Ignác, 1818 — 1877) — bol za absolutizmu notárom v Revúcej, aktuárom v Rožňave a potom slúžnym na Muráni. Po vyrovnaní z r. 1867 prišiel o miesto, ako mnohí iní Slováci, ktorí ani za novej maďarizačnej éry nezapreli svoje presvedčenie. Jeho brat Teofil (Bohumil) bol ev. farárom v gemerskej Čiernej Lehote a predtým v Sabinove.

Štefan Závodník pýta stanicu vo Višňovom, chatnej a veľmi opustenej farnosti, ale práve z tej príčiny sa tá pýta, aby tam medzi zaostalým ľudom mohol účinkovať. No, pravý to bezzištný apoštol.

Ružencová kaplnka, cenená asi na šesťtisíc zlatých, do ktorej i naša Mariška vystrojila pekný oltárny vankúš, sa už dohotovuje. Podskalský majetok, ktorý sme boli pozrieť, kúpil akýsi Slezák za trinásťtisíc osemsto zlatých.

Ján Francisci sa 15. marca pýta, ako sa majú nazvať mnou spomínané a turčianskosvätomartinskou kníhtlačiarňou vydané žarty, lebo ich už sádzajú. Ja som ich nazval Žarty a rozmary.

Od 30. marca bol som so švagrom Tonym vo Viedni u test'a. Poly už vtedy bola tam. Zosadli sme v hoteli u Schloessla. Dňa 31. marca sme išli všetci traja k otcovi do ústavu; on bol o našom príchode už vopred upovedomený. Príduc tá, našli sme ho ležiaceho na diváne v peknej izbe, s oknom do utešeného parku. Ako nás zočil, začal usedavo plakať. Pole a Tonymu zlostiac sa hrozil, že ho oni sem dopravili. Ja som ho len tak mohol utíšiť, že ak sa neuspokojí, dr. Schlager ho domov nevypustí. Pobavili sme sa u neho za pol hodiny. U správcu ústavu, dr. Gausztera, ktorý nás prijal ozaj láskavo, som si vyprosil na zajtrajší deň na 9. hodinu prístup do celého ústavu. Ako zvláštnosť i to chcem pripomenúť, že správcova manželka tiež bola upadla do choromyseľnosti, ale teraz je už vystrábená.

Ráno som sa na deviatu ustanovil do ústavu. Za mojich čias bol bláziniec vo Všeobecnej nemocnici, v podobe okrúhlej bašty, ako som to bol opísal v novele *Zamrznutý*, známy pod menom „Kaiser Jozef's Kugelhupf“,²²³ hrozivo sa vypínajúci nad umrlčou komorou. Nové stavisko — teraz veľké, vkusné, stojí za mestom na Schmeltzi v utešenom parku, vystrojené podľa všetkých potrieb a vedeckých požiadaviek. Keď sme kráčali čistými chodníkmi pomedzi kríkmi, už máličko sa zelenajúcimi, hore do svahu, okolo nás skákali celkom krotko drozdy, utešene spievajúc a d'ubkajúc žltými zobákmi. V spoločnosti primára dr. Schlagera som navštívil všetkých jemu podriadených mužských chorých. Všetkých bláznov, teda i so ženskými, bolo voľačo vyše štyristo sedemdesiat. Mužskí blázni prevažovali počtom ženské.

Toľkých bláznov nemôžem opísať, ale sa dá myslieť, koľká rozmanitosť pochybeného ducha bola tu zastúpená. Aký dojem to urobí na nezvyknutého človeka! Z tých veľa dojmov za trojhodinového bavenia sa medzi blázny — len niektoré krátke úryvky. Násilné zachádzanie hoci s búrlivými blázny už takmer úplne prestalo; videl som jediný prípad, a tam inšej pomoci nebolo. Bol to dedinský, silný, divý farár. Zúril a jedol svoje vlastné výkaly; aby to prekazili, dali mu kabátik s dlhými rukávmi, obviazanými okolo pásu, takrečeno „Zwangsjacke“.²²⁴ Aby mi ukázal, koľkú duševnú silu má lekárska autorita, alebo povedzme, sugescia, fascinácia i na choromyseľných, vložil profesor dr. Schlager hromžiacemu chorému prst medzi zuby. Chorý nepotreboval nič iného, len ich stisnúť, a pán profesor a doktor by bol v náležitom klepci. No ale nestalo sa. Ale ja by som nebol ten experiment opakoval. Bol som svedkom výjavu, keď skupina rozličných bláznov žalovala sa primárovi, že istý sluha, činne napadnutý istým pomätencom, v pomykove mu vylepil zaucho. Po svedkami dokázanom delikte priestupník bol razom lekárom degradovaný. Zaujímavé bolo krikľavé chovanie sa chorých. Videl som istého účtovného radcu cisársko-kráľovských banských závodov, Russeggera — brata bývalého štiavnického ministerského radcu — ktorému perom, umom premleté počty pomútili mozog. V konverzačnom sále boli zastúpené odtienky pomätenosti

²²³(nem.) Bábovka cisára Jozefa.

²²⁴(nem.) Zvieraciu kazajku.

všetkého druhu: od rozčúlených po blbých, pravda takých, čo jeden druhému neboli škodliví. Tu sa svokor s jedným-druhým hrával v tarok, ale sa mi s omrzením ponosoval, že to tvrdá úloha s nimi sa hrať, keďže mu pagátom skýža zabíjali. Sedeli tam i takí, čo na jednom mieste nepohnute vysediac, nevyrušene fixovali cez hodiny nejakú bodku na stene. Obzrel som i kuchyňu, kde pre všetkých týchto papáčov varili. Boli tam novodobé prístroje všetkého druhu, ktoré úlohu variť pre toľkých ľudí a variť dobre a chytro, uľahčili. Navštívil som i kúpele a začudoval som sa, že chladná duš oproti druhým skvelým zariadeniam stojí taká zanedbaná. Na moju poznámku mi odpovedali, že ta posielajú výlučne len tých choromyselných, ktorí si to žiadajú; rozčúlených chorých posielajú do letných vaní, kde sa pobúrené nervy ľahšie utišujú ako v zimnej vode.

Popoludní bol som u nášho Dionýza Štúra a v cisársko-kráľovskom ríšskom geologickom ústave, kde mi Štúr ukazoval a vysvetľoval zaujímavé veci.

2. apríla som bol zase v ústave — predložiť reverz, že všetku zodpovednosť berieme na seba, čo sa týka transportu a ďalšieho opatrovania chorého, a zaplatili sme ešte ostatné dlžoby, posle z otcovej opatery. Na druhý deň zobrali sme otca na železnicu. Bol dosť pokojný.

31. marca mi Francisci oznamoval, že pre Jozefa M. Hurbana nazbieralo sa do osemsto zlatých, čo sám neočakával, a k tomu pekný kalich. Aj Daniel Lichard bol vyznačený darom, na čo sa tiež zaviedla zbierka. Černokňazník stojí zle, keď vraj redaktor zasa nič nerobí²²⁵ a ho diskredituje. Pýta odo mňa veselú prácu do kalendára na r. 1878. Práca: *Verenice, dajte si pozor na prsteň*, je slabá, len pri konci čítania sa zasmieš, no a pri veselých kusoch sa čitateľ i prv chce rozveseliť a zasmiať. 31. júla Francisci ďakuje za humoresku *Poklad*; mal sa vraj popukať od smiechu, keď ju pripravoval do tlače. Zbierka pre Jozefa M. Hurbana vypadla dobre. V tlačiarňach mal dlh tisíc štyristo zlatých. Poslali mu vyplatený dlžobný úpis a okrem toho pekný kalich. Daniel Lichard dostal pekné náčinie na písanie a vyplatený úpis matičnej dlžoby dvesto osemdesiat zlatých. Anton Müller dostal v Prahe obedy a šesťdesiat zlatých v hotovosti; na tento čas už viac nedostane, lebo niet skadiaľ, ale sa mu to zabezpečí i nabudúce.

Prvý zošit Žartov a rozmarov bol hotový v septembri a posla mi za šesť a pol hárka podľa zmluvy po desať zlatých, to jest šesťdesiatpäť zlatých a desať gratis výtlačkov. Nitra sa už tlačila; opozdila sa preto, že predošla — po česky písaná — bola plná pravopisných chýb; aby sa tomu teraz vyhlo, posielajú každý týždeň hárky na korektúru do Prahy.

V Brezne bola voľba cirkevného inšpektora, a bola — ako obyčajne v Brezne²²⁶ — ozaj živá. Farár Švehla,²²⁷ bojac sa, že jeho protektor Banko ako inšpektor prepadne, ponáhlal sa ho vyhlásiť za inšpektora, akoby vyvoleného väčšinou. Strhol sa hurhaj a protestovanie. A pretože mladí šuhajci z jeho stránky vyzdvihli Banku na plecica, nahnevaný Janko Čipka trhal ho dolu, pričom mu skoro nohavice vyzliekol. Protestujúc, napadli voľbu ako nezákonnú a úfajú, že bude nariadená nová voľba. Ale výsledok sa im neukázal byť priaznivým. Banko ostal inšpektorom.

Ambro Pietor, redaktor Národných novín, telegrafuje 6. mája 1877, že v ten deň umrel

²²⁵Černokňazník stojí zle, keď vraj redaktor zase nič nerobí. — Bol to už nový humoristický časopis, ktorý mal to isté meno, ako pred ním vychádzajúci (už spomenutý) Paulinyho Černokňazník. Redaktorom bol asi Ďuro Čajda, ktorý časopis od r. 1879 za dlhé desaťročia redigoval. Pravda, ako platený redaktor Národných novín musel sa starať predovšetkým o ne, takže na druhý časopis mu nezostávalo toľko času, koľko sa vyžadovalo.

²²⁶Voľba... evanjelického cirkevného inšpektora v Brezne (lat.) — zborového dozorca, ktorý ako svetský funkcionár spolu s farárom ako duchovným správcom spravuje patričný zbor.

²²⁷Gustáv Švehla (1838 — 1916) — ev. farár v Brezne po Jánovi Chalupkovi (od r. 1871 až do penzionovania r. 1914), bol už maďarizátor, počínajúci si i tam násilnícky, ako pri Bankovej „voľbe“ za zborového dozorca

Viliam Pauliny-Tóth, a v utorok o piatej hodine popoludní bude pohreb. Pohreb 13. mája, podľa listu Janka Čipku, bol impozantný. Čipka tiež poznamenáva, že rusko-turecká vojna je pred dvermi.

Dňa 30. apríla Dionýz Štúr ďakuje za bryndzu a vyslovuje sa, že takmer pri všetkých mojich mineralogických zásielkach, akoby ich magma, je bryndza. Ja že veľmi šťastlivo kutám kovy. Pri každom mojom vykutanom kove azda nájdem — bryndzu. So mnou že veru radi budú geológovia chodiť po výskumoch a môžu miesto obyčajných kladiviek brať so sebou od pekára rožky.

Dr. Klein z Kežmarku 4. júla píše o test'ovi. Test', keď mu prišiel syn Tony s nevestou Ilonou, správal sa celkom dobre, ba dôstojne ich vítal, najmä nevestu ľúbezne, a udelil požehnanie. Pred samým príchodom hostí bol ešte nespokojný, ale potom sa utíšil, vyšiel z postele, dal sa povrchne obliecť, čo iste veľa znamenalo, keďže sa nikdy nedal obliecť — z bázne, že by ho hneď pojali do ústavu. Celé roky nevliezol do nohavíc, len fez na hlavu, župan zahodil na plecia a pantofle stokol na nohy. A za celý ten čas neopustil dom — najviac keď z jednej chyže prešiel do druhej, keď ho potreba nútila na záchod, pristavený ku chyži na prvom poschodí. Keď sa začal búriť, bolo mu len Viedeň pripomenúť, alebo pozdravenie od dr. Schlagera, a hneď skrotol.

Alexander Pavlík²²⁸ 10. decembra v mene spolku „Tatran“²²⁹ vo Viedni ďakuje mi za knihy, poslané spolku darom. On bol v ten čas predsedom tohto spolku a Karol Langhoffer²³⁰ tajomníkom.

Dňa 29. augusta telegrafoval mi Edmund Makuc z Bleibergu do Veldenu v Korutansku, že nás s radosťou u seba očakáva. Vybrali sme sa totiž ja, moja žena a dcéra Mariška 13. augusta do Itálie, Korutanska a Tirolska a vrátili sme sa vstrede septembra. Pretože som túto cestu obširne opísal v Orle — v ročníku 1878 — nebudem tento predmet tu ďalej rozoberať. Bolo by toho priveľa.

Správca gymnázia v Přerove Jakub Škoda mi ďakuje za tridsať kusov minerálií, obdržaných darom pre gymnázium.

Profesor mineralógie na bonnskej univerzite Gustav von Rath²³¹ 30. septembra v liste ľutuje, že ma nenašiel za času svojej návštevy doma. Bol som vtedy na cestách v Talianskej. Moje miesto teda zastúpil môj brat Adolf a on mu vysvetľoval tunajšie geologické polohy a pomery a poslúžil mu i geologickými kusmi. Spomína moju geologickú prácu, vyhotovenú podľa železničnej trate (vyšla v poslednom Letopise Matice slovenskej), ktorú anglický geológ Judd pripomenul v svojom diele *On the ancient volcano of Schemnitz*²³² a cituje z nej patričnú časť. Profesor Rath i sám s pochvalou hovorí o mojej práci.

Niektorí z našich známych — lesných zahraničného pôvodu, čo tu ostali — skladali skúšku z maďarčiny, ktorá je nevyhnutnou podmienkou ďalšej štátnej služby v Uhrách. Čech Kálích prepadol, Moravan Kreuz sa neustanovil a pôjde radšej, pretože má malý súkromný majetok, so štyristo zlatými do penzie. Bol to chlap v svojom odbore veľmi dobre podšíty, súci; a tak

²²⁸Dr. Alexander Pavlík (1855 — 1910) — buditeľ, bol neskoršie lekárom v Novom Meste nad Váhom

²²⁹V mene spolku „Tatran“ — ktorý existoval vo Viedni a združoval tam študujúcich slovenských vysokoškolákov. Bývalo ich, pravda, niekedy len celkom málo. Spolok trval od r. 1870 až do r. 1893

²³⁰Karol Langhoffer (nar. r. 1858) — ev. teológ, neskoršie bol ev. farárom v Kysáči, v Báčke

²³¹Gustav von Rath — správne Gerhard (1830 — 1888), nemecký mineralóg a geológ, významný odborník, bol profesorom mineralógie a riaditeľom mineralogického múzea v Bonne

²³²(angl.) Starý vulkán v Štiavici.

sa stalo, že mesto Banská Bystrica, poznajúc jeho schopnosti, vyvolila si ho za svojho lesného správcu. A mala z toho múdreho rozhodnutia osoh. Dňa 4. decembra sa dozvedám, že železnica z Podbrezovej do Hronca sa už dohotúva a celá trať z Podbrezovej do Banskej Bystrice je už vymeraná.

Dňa 5. januára 1878 syn brata Adolfa, Vladimír, poslucháč reálky, umrel na difteritis.

Jozef L. Holuby, farár Zemianskeho Podhradia, slávny botanik, určil mi poslanú mu bylinku *Lepidium perfoliatum*,²³³ nájdenú tu na stanici pri železničnom jarku. Táto bylina pochodí z Dolnej zeme a jej semä bolo sem dovlečené vlakmi a bezpochyby bez karty tu zosadlo a sa uhospodárilu, kým som ho ja nešetrne nevyťahol von za vlasy. Druhý taký doputovaný kus našiel som v Sohlergrunde v blízkosti mohutného jasku, a to je *Malva moschata*.²³⁴ To zavdalo podnet k môjmu článku o putovaní bylín *Ako byliny putujú* v Národných novinách, ročník 1879, č. 138, 139 a 140. Holuby mi napísal zaujímavý list o starších pilných spisovateľoch vzhľadom na trenčiansku flóru, taktiež o skamenelinách, zvlášť conchyliách.²³⁵ O staršej botanickej bibliografii toho kraja — Kitaibel,²³⁶ Rochel,²³⁷ Nielreich atď. Jozef L. Holuby je v každom ohľade celý chlap.

18. marca Štefan Závodník mi poslal vrúbliky istej ovocnej sorty, stred držiacej medzi čerešňou a višňou. Je to zvláštna ovocina a má svoj dejepis. — Henrich III.,²³⁸ potom francúzsky kráľ, bol pričinením svojej matky Kataríny r. 1573 vyvolený za poľského kráľa a 15. februára 1574 korunovaný v Krakove, ale už 18. júna potajmo zutekal, lebo jeho brat, francúzsky kráľ Karol IX., umrel a on v panovaní nasledoval po ňom. V komonstve Henricha III. do Poľskej doniesli a udomácnili túto „čerechu“. Kráľ Henrich zutekal, ale čerecha na pamiatku ostala, a pre svoju výbornú chuť v Galícii sa rozmnožovala. Tak najmä v okolí Lvova ju pestujú a toto ovocie rozvážajú na široko-d'aleko. Vrúbliky tejto čerechy dostal Závodník, baviaci sa príležitostne v Krakove, od svojich známych. Ja, bývajúc vo fabrike, som ju tam zaštepil, a jeden vrúblik daroval som druhému pomológovi. Obidvom sa nám darili, môj štepík už utešene kvitol, ale pritiahli sa k nemu susedovie deti a zrezali mi ho na podperenie čakova. Vypomohol mi môj známy pomológ a štepil som znovu a s prospechom. Vrúbliky som pozdejšie preniesol a štepil som v našej záhrade, potom kúpenej s domom.

Históriu tejto ovociny dozvedel som sa príležitostne od istého Poliaka Štengla, cisársko-kráľovského banského kapitána z Krakova, príbuzného pánu Jozefovi Lengerovi, tunajšiemu kráľovskému banskému správcovi na odpočinku, a od cisársko-kráľovského majora, žijúceho tu na odpočinku — J. Prauna. Praun pochodí z Lvova a má dva razy od Sadovej postrieľanú, kratšiu nohu. Obidvaja čerechu hneď poznali a priateľ Praun ma uistil, že čerechu v okolí Lvova pestujú a hospodárom donáša z tamojších trhov značný osoh.

Bývalý profesor kreslenia na banskobystrickom gymnáziu, Jozef Klemens, vstúpil so štyristo zlatými do penzie. Platu mal osemsto zlatých; odporúča svoje služby ako kostolný maliar. Profesor Klemens, Lipták, Amerlingov²³⁹ chovanec v Prahe, bol chemikom a maliarom,

²³³*Lepidium perfoliatum* (lat.) — štrkotník, druh žeruchy, patrí do čeľade križatých, je to záhradná a poľná rastlina

²³⁴*Malva moschata* (lat.) — slez pižmový

²³⁵*Conchylia* (gréc.) — škrupiny mäkkýšov. Sú dôležité pre dokonalé rozpoznanie a určenie skamenelých zvyškov mäkkýšov.

²³⁶Dr. Pavel Kitaibel (1757 — 1817) — od r. 1803 profesor chémie a botaniky na univerzite v Pešti, uhorský botanik a odborný spisovateľ

²³⁷Anton Rochel (1770 — 1847) — v r. 1800 — 1820 účinkoval ako lekár vo Veselom (Nitrianska) a v Rovniach (Trenčianska). Potom sa stal hlavným záhradníkom univerzitnej botanickej záhrady v Pešti, o ktorú sa veľmi zaslúžil. Bol odborným botanickým spisovateľom.

²³⁸Henrich III. (1551 — 1589) — od r. 1574 francúzsky kráľ. Na trón nastúpil po bratovi Karolovi IX. (1550 — 1574), ktorý bol bezdetný. Ich matka Katarína Medicejská (1519 — 1589), manželka Henricha II., ctižiadostivá žena a typ renesančného politika, nevyberala v prostriedkoch, ak viedli k cieľu. (Bartolomejská noc)

²³⁹Dr. Karel Slavomil Amerling (1807 — 1884) — český lekár, buditeľ, filozof, pedagóg a prírodovedec. Mal mnohostrannú a v mnohých smeroch priekopnícku činnosť.

pôvodne — tuším — knihárom.²⁴⁰ Mal závod na Štiavnickách pri Banskej Bystrici na kyslej vode a, tuším, i vo Sv. Jáne na výparoch uhlíkovej kyseliny — na bielu kremžskú farbu. Okrem toho bol i pilným geológom, dost' dôkladne prekutajúc jemu blízko ležiace okolie. Vynašiel v Dúbravici pri Ponikách zeminu diatomeí, schválenú Štúrom. Túto zeminu sme po čase s mojím zaťkom Teschlerom obchodne využiteľkovali, a to ako látku vzdorujúcu teplote. Tak, hľa, nám Klemens, človek mnohostranne nadaný, pilný, tichý, cestu prekliesnil. On vyhotovil aj sadrové odtlačky pamätných starobylých vpisov na kremnických bralách Veľestúra, svojím časom vysvetlených v matičných spisoch.

Profesor Gustav von Rath z Bonnu na Rýne 23. februára 1878 mi posíla nazad s poďakovaním môj geologický opis kremnického okolia, preložený do nemeckého, i s mapou. Moju prácu s mapou predložil zasadnutiu geologicko-mineralogického spolku v Bonne a bola prijatá s uznanlivosťou. Vrelo sa zaujíma aj o etnografiu tohto okolia. Keby nebolo tak ďaleko, poznamenáva, ako by rád preskúmať tento kraj teraz už mnou poučený, upozornený, v mojej spoločnosti. S poľutovaním dopúšťa, že tunajší nemecký živel kultúrne značne račkuje. Z rusko-tureckej vojny očakáva blahé následky pre tamojších slovanských kresťanov, počítajúcich šesť-osem miliónov, stonavších posiaľ v tureckom jarme. Úfa tiež, že sa národy Uhorskej krajiny vymeria, a tak svorne ruka v ruke bez rozdielu kmeňov budú kráčať vopred a mravne i hmotne sa veľadiť. 3. marca mi posíla zaujímavé dielo svojho priateľa a bývalého učeníka dr. Th. Wolfa, ktorý z vlastnej skúsenosti a videnia opísal najvyšší vulkán tohto sveta — Cotopaxi, v okolí mesta Quito. Hodrušský syenit, ktorý som 25. mája poslal Rathovi na preskúmanie, je podľa jeho mienky žabícový diorit²⁴¹ (Quarz-Diorit).

Ján Apáti-Abt, muž mojej sesternicin Lorkin, bol banským radcom v odpočinku a kráľovským komisárom vo veciach, ustúpených na deväťdesiat rokov rakúskej železničnej spoločnosti v Banáte; keď môj brat i pri mojich listoch úplne nevysvetliteľným spôsobom zamĺkol a ja, dozvedajúc sa, nemohol som vypátrať ani jeho bydlisko, obrátil som sa na Abta, meškajúceho v Oravici, aby mi dal vývod o bratovi. Ešte treba podotknúť, že Abt bol vtedy sedemdesiatdeväťročný a stál šesťdesiatjeden rokov v erárnej službe a sprostredkoval styk medzi prenájomníkmi rakúskej železnice, totižto kráľovských erárnych majetkov v Banáte a medzi erárom.

Abt mi v otázke bratovho postavenia odpísal nasledovne: Eduard stál v službe cisársko-kráľovskej štátnej železničnej spoločnosti a išlo mu dobre, ale zunujúc dobrotu, šiel na ľad tancovať. Spoločnosť ho penzionovala s deväťsto zlatými. Potom pracoval u akejsi anglickej spoločnosti na kamenné uhlie na Dunaji. Ale keď sa toto nevyplácalo, odstúpil a utiahol sa do Moldavy, kde žije odlúčený od priateľov a príbuzných. Sám nemajúc deti, adoptoval svojho švagra dcérku Etelku ešte ako drobné decko a starostlivo ju vychoval. Keď vstúpil do penzie, bol drahne zásobený domácim náradím, striebrom a cennými minerálami. Peniaze v hotovosti a cenné papiere by bol mohol mať ale — sotva bude mať. Abta spravili zemanom, Abt-Apáti Jánošom. Lorka, jeho žena, umrela roku 1873.

Podľa listu Júliusa Plošica 19. marca 1878 na Sládkovičov²⁴² (Braxatorisov) pomník zišlo sa do tisíc štyristo zlatých, ktoré sú uložené v turčianskosvätomartinskej úrokovni na sedem a pol percenta a tak ročne vynesú sto päť zlatých interesu. Ale pretože jeho rodina, pozostalá žena a syn, sú v núdzi, vydalo sa heslo, aby sa im z tých peňazí poskytla pomoc, čomu však

²⁴⁰Klemens... bol... pôvodne — tuším — knihárom. — Nebol ním, pomáhal pri remese otcovi, ktorý bol sedlárom a vyrábala koče.

²⁴¹Diorit — je hlbinná vyvrelina živca a amfibolu. Podľa obsahu kremeňa sa rozoznáva diorit kremitý a bezkremitý.

²⁴²Andrej Sládkovič — umrel r. 1872, keď mal jeho najmladší syn Martin, potom básnik a spisovateľ, ev. farár v Senici, sotva deväť rokov. Sládkovičova vdova Antónia, rod. Sekovičová, umrela r. 1898.

Ludovít Turzo odporoval. 11. mája Plošic píše, že nesmierne množstvo húseníc zapríčinilo mu mnoho práce a starostí. Obáva sa, že už i jeho ako nejaký kaleráb objedia.

Plošic má ešte vždy neprijemné hádky s biskupom. Chystá sa na „solenú“ a solennú odvetu pánu biskupovi,²⁴³ lebo on vraj v takýchto pádoch nerád ostáva dlžníkom.

3. decembra 1878 gratuluje Mariške, že sa vydáva. Odvetou jeho pobúrený biskup rúce mydlí Julka a vo svojej filipike²⁴⁴ vyčíta mu v službe „irreverentiam et inobedientiam“.²⁴⁵

Karol Kuzmány v Terste máva často chorých. Paľo Kuzmány je veselý a jeho trojcentová manželka ho často mydlí, čo si on nepripúšťa veľmi k srdcu. Peter sa k tomu ešte zasa oženil a trpí na nedostatok peňazí; fabrika na cukríky sa mu skyslela. V Brezne kedysi vyrábala ocot, a vo Ľvove sa oddal na cukríky!

Keď som písal Jankovi Čipkovi, pýtal som sa ho, či sa moji starí kamaráti schádzavajú a veselia, tak ako za mojich čias. Na to mi 11. apríla odpovedá, že áno, že sa síce schodia, ale len poriadku, ale ďaleko už nie takí veselí, ako za mojich čias, lebo veru starnú a s vekom starosti rastú. Lopušného žena Adela často postenáva. Kozelnický tiež akosi vážnie. A on, Janko, má s Topolčany a Grlicou, ako predseda gverského²⁴⁶ spolku, mnoho oštary. Robia tam s deficitom, a účastinári platiť nechcú; tak teda čo?

*Slovenský spolok v Prahe*²⁴⁷ — podľa listu Antona Müllera — sa schádza. On, Müller, sa trudí a s biedou zápasí, ako to už u slovenských chudobných študentov býva. Má istého Hričovca — kamaráta, ktorého zvláštny osud, a veru zaujímavý, opísal. Hričovec bol synom chudobných drotárskych rodičov z Kolárovc. Keď mu chudera mati odumrela, bol ešte malým chlapcom. Otec, nevelmi poetického zmýšľania, pojal chlapca so sebou do sveta. Celý jeho cestovný kapitál pozostával z troch zlatých v hotovosti a ôsmich bochníkov. Kým dotiahli do Brna, otec už tie tri zlatky preliadol gágorom; štyri bochníky zjedli a štyri im premokli, a keď zasa uschli, tvrdé boli ako čadičová dlážka. Tu sa rozišli a drotár bol nútený sám sa prebijať trampotami žitia. Ba prihodilo sa tomuto ešte nepraktickému umelčekovi žobrať, a pri samom prvom pokuse sa mu zle povodilo. Keď vkročil s klobúkom v ruke do dvora, ovalil sa naň dvorný, ale nezdvorilý pes, a bol by drotár nešeredne požuval, keby ho pribehnuvší dvorskí ľudia nebolí zastali. S troma-štyrmi pascami na kapse dotiahol konečne do Prahy, kde ho náhodou spozoroval jeden dobrosrdečný študent. Obľúbil si ho, vzal ho k sebe do hospody, opatroval a učil ho poznávať litery. Ľudomilný študent odporúčal ho kováčovi na remeslo za učňa, ale na to neschopnému, slabému chlapcovi to neslúžilo, a ochorel. Keď vyzdravel, chopil sa zasa drotárstva. Tu istému mlynárovi sa šumný, vnímavý šuhajík tak zapáčil, že si ho podržal. Dal ho vychovať, a teraz — ako mi písal A. Müller, ktorý ho dobre pozná — chodí ako pilný študent do štvrtého ročníka techniky. — V Prahe študuje dvanásť Slovákov. Šiesti na technike, traja sú filológovia, jeden medik a dvaja na obchodnej akadémii. Utvorili si súkromný spolok a úfajú, že sa čoskoro stane verejným.

Biskup Ipolyi prinútil Trúchleho odstúpiť od redakcie Orla. Len čo sa navráti Janko Francisci z Viedne, kde navštívil svojho syna, musí sa porobiť poriadok aspoň pre dočasnú redakciu

²⁴³Chystá sa na „solenú“ a solennú odvetu pánu biskupovi. — Lat. solennis je „slávnostný“, takže tu ide o slovnú hru: Plošicova odpoveď biskupovi bude solená, čiže ostrá, a bude zároveň aj slávnostná.

²⁴⁴Vo svojej filipike — útočnej reči. (Podľa reči veľkého gréckeho rečníka Démosthena, povedaných proti macedónskemu kráľovi Filipovi, ohrozujúcemu grécku nezávislosť.)

²⁴⁵(lat.) Neúctivosť a neposlušnosť.

²⁴⁶(nem.) Banského.

²⁴⁷Slovenský spolok v Prahe — predchodca študentského spolku Detvan, založeného až r. 1882

toho časopisu. Ferienčík sa ponosuje, že mu para vychodí, má záduch, a žena mu tiež chorá. — 3. júna Martinčania zháňajú rukopisy o mojej ceste do Talianskej. Redaktorom Orla stal sa Mikuláš Ferienčík a Samuel Zachej. Ferienčík nás vyzýva, aby sme ho idúcky do Spiša navštívili.

V tej istej veci zo svojho stanoviska píše mi Andrej Trúchly 9. mája. Musí odstúpiť od redakcie Orla. Barón Anton Radvánszky, zvolenský župan, odvolajúc sa na ministerský rozkaz, obrátil sa na biskupa Ipolyiho, a biskup naložil Trúchlemu, že ak hneď od redakcie Orla neodstúpi, oddá ho konzistóriu. Orla budú redigovať Mikuláš Ferienčík a Ambro Pietor.

Z Banskej Bystrice rozpisuje sa 18. mája Ľudovít Turzo o tom, že mu došli z mnohých strán prejavu, aby sa z peňazí, nazbieraných na Sládkovičov náhrobník — to jest z ich úrokov — vynaložilo na podporu vdovy a sirôt. Ale Lajko, ako predseda pomníkového výboru, zdráha sa to urobiť a má tiež k tomu slušné príčiny, lebo v tom výbore bolo uzavreté a verejne vyhlásené, že zozbierané peniaze majú sa vynaložiť na pomník, pravda, i s úrokami. Peniaze sa zbierali a dávali pod týmto heslom, a od toho sa odstúpiť nemôže. Tak napríklad dal župan barón Anton Radvánszky na ten cieľ dvadsať zlatých, Paľo Kuzmány dvadsaťpäť zlatých atď. A hoci by podľa nového návrhu vdovu a siroty podopierať bol i čin taký šľachetný, predsa to voči nepriateľom našej tlače urobiť neradno i z toho ohľadu, že by podnik podriadili ostrej kritike, že nezadržiaca slova, obecenstvo sme zavádzali. Pri takýchto okolnostiach by Lajko z horeďaných príčin musel z výborového predsedníctva odstúpiť. 10. augusta bol i so synom Ivanom u mňa a cítili sa dobre. Potom mi v otcovom liste malý Ivanko otcovým návodom svojou detskou rukou osobitne písal. Pozdravuje v ňom i nášho kočiša Ondriša (Spišiaka), s ktorým sa bol skamarátil, a blahosklonne mu naložil, aby kone dobre opatroval. Teraz (roku 1903) Ivan Turzo je už ako advokát a otcov následník v Banskej Bystrici a je otcom viac detí.

Páter Antonín Stojan,²⁴⁸ kaplán v Příbore na Morave, 23. mája mi zvestuje, že k tisícročnej pamiatke odumretia svätého Cyrila má sa na Vyšehrade ozdobiť chrám. Pýta hmotnú podporu, zvlášť predmety, súce na loterijné vyhrávanie.

Po smrti Alexandra Hella, zaťa môjho brata, profesora prírodných vied na tunajšej reálke, dočasne zaujal jeho miesto dr. Annay, ale nadhlo sa tu nezdržal. Tento človek, ktorý sa spreneveril svojmu lekárskeho povolaniu, bol hotovým podivínom. Skostnatený starý mládenec nesprával sa s veľkou láskou k vedám, ktoré prednášal. Na čo sa najlepšie hodil, bola venológia,²⁴⁹ nie že by bol býval pijanom, ale z pasie — ako vygazdovaný majiteľ viníc. V tomto odbore sa on u nás, pravda, vyznačiť nemohol. Ako s kolegom a profesorom prírodných vied som sa s ním skoro oboznámil, a tak som mal možnosť presvedčiť sa o jeho plytkosti v týchto veciach. Tento nemotorný, vysoký, chudý skúmateľ chodil po vidieku s veľkým vrecom, prehodeným cez plece, zbierajúc doň skaly, na akých sa práve cestou potkol. Ako rečeno, tento meteorický vedomec nezadlho opustil tunajší reálny ústav a pobral sa ta kamsi, kde révy rastú.

Na jeho miesto prišiel za profesora Jur Teschler, rodák z Vernára v Gemeri pod Kráľovou hoľou, syn bývalého koburgovského lesného. I tento, v svojom odbore a chémii dobre podbitý šuhaj, sa so mnou, ako priateľom a diletantom nerastov a rastlín, skoro oboznámil — a potom stal sa mojím zaťom. Chodieval často k nám a ja často som ho brával na svoje úradné vychádzky do okolia, kde sme sa živo rozprávali o prírodných vedách. Prvý list som

²⁴⁸Páter Antonín Stojan (1851 — 1923) — kat. kňaz, český katolícky politik, iniciátor cyrilometodejských slávností na Velehrade, od r. 1921 arcibiskup v Olomouci

²⁴⁹(lat.) Náuka o ciekvach.

dostal od neho 17. júna 1878. Pri maturitných skúškach ministerským poverenikom bol tu dr. Krenner,²⁵⁰ profesor mineralógie v Budapešti. Pretože Teschler, hatený skúškami, nemohol s ním prísť, pre krátkosť času mi ho odporúča listovne, aby som mu ukázal svoju poriadnu mineralogickú zbierku, čo sa i stalo. Druhý list písal z Budapešti, kde nám mal vyhľadať už síce upotrebovaný, ale dobrý a pekný koč. Tomu on vyhovel. Stadiaľ išiel na Čal k sestre, vydatej za koburgovským lesným majstrom Findlom. Takto sa započala známosť s naším budúcim zaťom.

Pri výkazoch diét mi robili všemožné prekážky a ma nepríjemne štipali. Tak napríklad mi výbeh na Blaufus, Lúčky, Dolný Turček a Piargy preto neodmeňovali, že z tých obcí, pokonajúc tam služobnú povinnosť, sa ešte vždy do poludnia môžem vrátiť. Ale treba znáť, že len tie vychádzky bolo slobodno počítať si po jednom zl. dvadsať gr., keď človek bol nútený tam stráviť čas cez obed, to jest, že som musel tam obedovať a tak mimo domu v hostinci troviť. Nuž ale toto nariadenie bolo hlúpe a skrivodlivé. Hostincov tam i tak niet, kde by bol mohol obedovať; to by som teda alebo pri voze, alebo kde toho nebolo, na pni alebo na skale bol musel odbaviť z vlastnej kapsy, alebo vrátiac sa domov, zameškaný obed dovrieť popoludní. A konečne ako na Blaufus tak aj na Lúčky je prístup najmä v lete pre náramne planú cestu na koňoch a ľahkom vozíku takmer nemožný, a keď to podnikne, stavia svoje rebrá a rebrá koní i vozové rebriny na kocku, nuž najsprávnejšie je vykonať tú cestu pešo. A tak obyčajne bývalo: ja pán jachal som s vyplazeným jazykom (ku cti tým, čo vynášajú také hlúpe nariadenia), a moje kone i s kočišom fajčili si cigary na stajni.

Ja som dosť proti tejto zrejmej krivde demonštroval, ale dlho, dlho nadarmo, až kým sa to ústne nevybavilo s banským radcom v Štiavnicí. V tomto roku (1878) bol raz tu v Kremnici prechorel finančný radca Július Divald a ja, povolaný k nemu, som ho liečil. Bol to ten istý, čo ho dr. W. Toelg pomenoval „Umständlichkeitsrathom“.²⁵¹ Tento nový titul mu ktosi ochotne oznámil a jeho to nemálo rozhnevalo; zažaloval Toelga pri direkcii, a bolo treba mnoho času a trpezlivosti zo strany dr. Toelga, kým sa tá záležitosť, a veru malichernosť, rozbehla v piesku. Na tohto pána skrutátora,²⁵² cez ktorého prsty a nechty naše diéty prechodili a obyčajne bývali česané a šklbané, som sa obrátil vo veci zadržaných diét a dostal som od neho takú poradu, aby som na štiavnickú banskú správu alebo touto cestou na ministerstvo podal nekolikovanú prosbu, a tam aby som dokázal nevyhnutnosť baviť sa cez poludnie von z domu, otobôž, keď i sama direkcia uznáva štyri hodiny cestovania sem i ta. Do desiatej rána musím navštevovať chorých tu v meste — skorej odísť nemožno; ráno včas je ordinácia pre ambulantných. Popoludní navštevovať chorých — okrem náhle prechorených — je neľahké a neobyčajné.

V júni sme boli v Krížovej Vsi. Vtedy som kúpil kobyľu so žriebäťom za sto osemdesiat zlatých. Bol to krásny, ale chybný zver, menom Koketa. Hoci ma od kúpy sám test' odrádzal, predsa som ju od matky kúpil a dal som si ju dovieť do Kremnice. Tam sa potom dokázalo, že má tú chybu, že hocikedy v ceste dostala do zadnej nohy kľč, tú nohu potom stiahla pod seba a skackajúc na troch nohách, začala sa náramne potiť; ale vtedy sme nesmeli zastať, lebo by sa tvrdo bola mohla pohnúť z miesta. Museli sme chuderu ďalej hnať, kým sa zas rozknísala a zasa mohla kráčať ďalej na štyroch.

Krásne žriebä sa volalo Indián a pochodilo z cisársko-kráľovských koniarní. Tento Indián bol taký krotký, že hocikedy prišiel k nám zo stajne sám na vizitu, a keď panie sedeli pri

²⁵⁰Dr. Jozef Alexander Krenner (1838 — 1920) — r. 1870 stal sa profesorom na technike a r. 1894 na univerzite v Budapešti. Patril medzi najvýznamnejších maďarských mineralógov.

²⁵¹(nem.) Nepohodlným radcom.

²⁵²(lat.) Pôv. sčítač odovzdaných hlasov, tu však „skrúcač“ predložených účtov (slovná hra).

olovrante okolo stola, vybral si celkom pokojne kúsky cukru. Keď sa Koketina chyba nechcela vonkoncom napraviť, pošiel som s ňou, so žriebäťom a koňom — dlhým ruským facom — do Zvolena na trh, kde ma židia dokonale ofarbili a vyplatili mi za ňu i s Indiánom päťdesiat zlatých. Ostal mi fako; pýtal som zaň sto osemdesiat zlatých, ale to mi nedali. Po obede, keď som sa vracal s ním domov, vybehol za mnou z krčmy Strehlinger, že mi dá zaň sto päťdesiat zlatých, že ho upotrebí na krútenie mlátidla; že sa môžem na ňom domov zavieť a o týždeň príde si poň. Ja, namrzený pre Koketu, nechcel som popustiť, a on nechcel pridať, a rozišli sme sa. Medzitým som kúpil a dostal zo Spiša dva druhé kone, a ešte aj faka som musel navyše chovať. O dva týždne prišiel Peťko, kompán árendátora Troch Dubov pri Hájnikoch, a ponúkol mi — sedemdesiatpäť zlatých. Čo robiť? Dal som koňa za pol ceny ta. Pokutoval som sám seba. Indiána vchoval zvolenský Finka na znamenitého krásneho koňa. Nuž a ja som mal — figu.

V dobe od r. 1850 — 1854 som sa raz bol vybral s profesorom Karolom Kuzmánym cez vrchy z Banskej Bystrice do Kremnice a ubytovali sme sa u vtedajšieho kráľovského banského šafára Andreja Jurenáka, pozdejšie špaňodolinského správcu, bývalého modranského evanjelického gymnaziálneho profesora, učeného muža, ktorý nás zaviezol i do hlavnej cisársko-kráľovskej Ferdinandovej dolne. Andrej Jurenák mi píše 15. júla 1878 z Rijecky, kde je už na odpočinku. On — starý, sedemdesiatdvaročný človek — sa naveky potuluje, to tu, to tam býva: raz v Ostrihome, zasa v Linci, inokedy v Rijeke atď. Na svojich cestách zastavil sa vo Viedni u Dionýza Štúra a s ním sa mnoho rozprával o veciach, týkajúcich sa cisársko-kráľovskej Ferdinandovej dolne, vedúcej od Tekovského Sv. Kríža hore pod samú Kremnicu, a o nálezoch v nej. Spomína, že pod jeho správou počiatkom päťdesiatych rokov predošlého storočia vyniesli vyše Kremničky niekoľko korýtok bituminózneho dreva,²⁵³ ktoré bolo uložené na ďalšie skúmanie v úradnej písárni. — Či sa to vari ešte tam nachodí? — Pod Kremničkou sú odtlačky javorových listov, nazvaných podľa neho Acer Jurenaki. Banský radca Richter mu vraj písal, že tá dolňa bude prebitá asi v ôsmich-deviatich rokoch, no aby som potom pri tej slávnosti pamätal i na neho, pôvodne spoluúčinkovavšieho, a pretože on sa to už netrúfa dožiť, aby som pohár vína s heslom „živili!“ vypil i za mŕtvych.

Ján Francisci mi 2. augusta 1878 píše, že Žarty a rozmary sa mňajú veľmi pomaly. Ani Hurbanovi a jeho almanachom sa lepšie nevodí. On svoje vydanie i sám odsudzuje, lebo myslel, že keď Nitru vydá po česky, Česi ju rozchytajú chvatom. Ale to sa veru nestalo. Černokňažník, ktorý mal pri prejatí administrácie kroz Francisciho sedemsto päťdesiat odberateľov, mal zatým len štyristo päťdesiat, a teraz ich má len tristo päťdesiatosem. Príčinou toho je redaktor Černiansky.²⁵⁴ On má k humoristickému časopisu mimoriadne krásne vlohy a vlastnosti, ale svojou lenivosťou, hoci ho Francisci protežoval ako posiaľ nikoho, tak ďaleko to doviedol, že obecnstvo oproti Černokňažníkovi úplne stratilo dôveru, lebo raz vychodil, raz zase nie — načas sa však zriedka dostal do verejnosti.

Móric Kellner v Podoruji sa ohlásil 3. novembra. Má päťoro detí a veľmi hysterickú ženu Emelinu.

Edmund Makuc, správca olovených baní v Bleibergu a kedysi banský úradník v Kremnici (u neho sme sa r. 1878 asi tri dni zabavili na talianskej ceste), mi píše a ďakuje mi za poslané knižky. Poslal som mu P. Križkovho Krivoprisažníka²⁵⁵ a moju Lipoviansku mašu.²⁵⁶

²⁵³ bituminózneho dreva — inak hnedého uhlia

²⁵⁴ Andrej Černiansky (1841 — 1923) — úradník martinskej účastinnej Sporiteľne, slovenský humorista

²⁵⁵ Križkovho Krivoprisažníka — povesť z prvej polovice tohto storočia, ako znie podtitul. Je to obšírna novela, vyšla knižne r. 1865 v Banskej Bystrici.

Krivoprísazník sa mu nepáčil. Teší sa i tomu chýru, že sa Mariška, moja dcéra, vydáva za profesora G. Teschlera.

Tohto leta boli u mňa na návšteve dvaja mladí Angličania, geológovia. Pri obzeraní mojej mineralogickej zbierky pozdal sa im jeden krásny brúsený kus kovu. Bol to spek morských žabičných okruhlíc rozličnej veľkosti. Spojivo týchto guliek, magma, bola láva, ktorá vyhodенá sopkou na brehu mora, tento pobrežný štrk spiekla dovedna. Obzerajúc tento zaujímavý kus, jeden z nich sa ma pýta o pôvode toho kameňa. „To vy — reku — lepšie máte znáť ako ja, lebo vám to tam blízko, kde sa ten kameň nachodí; je to na istom ostrove Škótska.“ — „No,“ odvetí mi on celkom pokojne, „práve zato ho nepoznáme, že nám je priblížko.“ — Starší z nich, W. B. Lowe, mi 7. novembra ďakuje za poslané kovy, ktoré dá na tenko vybrúsiť a potom ich bude skúmať. Ale prv musí preložiť do anglického nemecký opis Dobšinskej ľadovej jaskyne. Meno jeho mladšieho druha je: Benyow Winsett. Adresa, keď na nich chcem písať, má znieť: Cambridge, St. John's College.²⁵⁷

Ján Méhes, syn Rudolfa Méhesa a Lujzky Chalupkovie, baví sa u svojho ujca Čipku. Je vyučený apatekár. Bol ako učeň u Frica Göllnera v Banskej Bystrici. Teraz, sediac u Janka, hľadal a čakal stanicu, ale márne. Zunujúc už všetko, hodlá sa oddať k vojsku, a síce maríne. Janko ma pýta o adresu Karola Kuzmányho, slúžiaceho pri cisárskej maríne a znajúceho všetky jej pomery, aby mu poradil cestu a spôsob, ako by najlepšie mohol vyviešť to svoje predsavzatie.

Dionýzovi Štúrovi poslal som bližšie preskúmať a určiť skameneného slimáka, nájdeného na Volle Henne a kartáčku — takto nazývajú okolo Dúbravice istý druh morskej usadliny v okolí Jastrabej pre jej podobu a lúpanie. Veľmi sa čudoval, že by sa na kremnickom zelenokameni — trachyte — nachodil slimák *Ancillaria glandiformis*. To že by bolo pre naše okolie čosi nové. Nuž ale vec sa tak dá vysvetliť, že toho slimáka náhodou tam stratil nejaký študent alebo ho tam náhodou zasial cestujúci z ďalekých južných ciest. Ten druhý predmet, pochádzajúci z Jastrabej — kartáč, je tak nazvaný klebschiefer.²⁵⁸ Ak prevažuje v ňom žabičina, prilepi sa naň jazyk, ak je tvrdší, má meno polierschiefer²⁵⁹ a dá sa tiež upotrebiť na brúsenie. Ak položíš ten kaolínový klebschiefer do vody a voda sa zmlieči, v tej kaline plávajú utešené mikroskopické drobulinké bylinné tvory, najviac diatomey člnkovitej formy. Prejdúc na môj cestopis do Talianskej, on, ktorý ako geológ precestoval mnoho sveta, spomína i dolinu Zilje za Bleibergom (Gailthal) v Korutansku. Ziljská voda, tečúc pod Dobračom — hoľou, spája sa nižšie Villachu s Drávou. Tam okolo Hermagoru žije ešte dosť Slovanov — a líšia sa od druhých svojím zvláštnym oblekom, najmä ženské, ktoré v celom kraji považujú za najkrajšie. Topánky, až vyše kolien siahajúce pančuchy, farbené a vyšívané, krátke, práve len po kolená siahajúce sukne, široko naobliekané. Chod bystrý. U nás vídať tak krátko naobliekané ženské už len okolo Púchova, v Liptove, v Lúžnej a v Revúcach. Trenčianky majú plátenné šaty, Hermagorčianky farbené súkenné alebo vlnené. Turisti ta dochádzajú na obdiv v čas hodov, keď oni tancujú pri gajdách pod holým nebom. Ziljská tirolská časť — tá horná — je už obývaná len Nemcami. Títo bývalí Slovania okrem reči stratili už i svoj národný kroj. To isté platí i o ľude windisch-matreiskom, kedysi tiež slavianskom. Tu už len meno Windiš ostalo. Toto je podľa typu belohlavý Slovan; kroj a reč sú alpsko-nemecké.

²⁵⁶*Moju Lipoviansku mašu* — Lipovianska maša, vyšla knižne r. 1874 v Martine.

²⁵⁷*St. John's College v Cambridgei* (angl.) — Kolégium (škola) sv. Jána, založené r. 1511, je jedno z početných kolégií, z ktorých sa skladá táto anglická univerzita. Sú to ústavy, založené v rôznych obdobiach, ktoré patria k tej istej univerzite, majú vlastný majetok a spravujú sa podľa vlastných predpisov.

²⁵⁸(nem.) Lepená bridlica.

²⁵⁹(nem.) Leštená bridlica.

Banský radca Richter, na odpočinku v Banskej Štiavnici, píše svojmu priateľovi Júliusovi Backhmannovi, bývalému predstavenému kremnickej striebornej huty, aby u mňa sprostredkoval a ja aby poslal na ukážku Andrejovi Jurenákovi, ktorý býva teraz v Ostrihome, môj opis kremnického železničného okolia a môj opis cesty do Talianskej. A či je pravda, že som ku geologickému opisu vydal i kartu. Jurenák vraj počul, že vydanie geologického spisu zahatili, a ak je tomu tak, prečo sa to stalo — či z politiky, a či v záujme samej vedy. Ak ten opis uzrel svetlo, aby som mu ho požičal na prečítanie. Dňa 16. decembra som mu odoslal žiadané veci; on to schvaľuje a veľmi by ľutoval, keby zaslúženú prácu mali zahľusť len preto, že je písaná po slovensky. A veru stalo sa, že matičný spis, obsahujúci práve túto geologickú prácu, zhabali. Sic fata tulere.²⁶⁰ Orla prosí, keď vyjde cestopis celý; prosí ho poslať rovno na pána Jurenáka.

Mali sme i my ísť tohto roku (1878) na parížsku výstavku, ale pretože sa Mariška zasnúbila s Ďordom Teschlerom, profesorom tunajšej reálky, nebolo z toho nič a ostali sme doma. Zasnúbenie stalo sa po Petronelinom návrate z parížskej výstavky, keď sa u nás bavila podjeseň. S Ďordom Teschlerom, ktorý nás častejšie navštevoval, som tu i tu pri svojom úradnom povolaní urobil vychádzku do okolitých obcí. Tu raz, vezúc sa cestou z Piargov domov, vyše Kremnice nečakane a bezprostredne oslovil ma pri mne sediaci Teschler, aby som mu dcérku Marišku dal za ženu. Neočakávaná otázka — ako sa dá myslieť — ma náramne prekvapila. Prekvapený, ba zarazený, neprichystaný a pomútený nevedel som v prvom okamihu nič inšie odpovedať, ako to, že by ja proti tomu nemal námietky, ale že sa to nedá tak jednostranne odpovedať, keďže hlavným činiteľom okrem rodičov je ona sama, moja dcéra, a o jej zmýšľaní v tomto smere ja nie som poučený. Keď Ďuri potom predstúpil so svojou žiadosťou pred rodinu a v našej prítomnosti požiadal Marišku o ruku, ona, zbaláchaná, neodpovedala ani sem, ani tam a nás priviedla do nemalého zmätku. Ale na moju opätnú a dôraznú otázku, aby sa určite vyslovila, ona na ponúknutie pristala, bol mu daný sľub a napnutému položeniu bol urobený koniec. Potom zo všetkých strán nasledovali gratulácie, hoci vtedy ešte nebolo v obyčaji rozposielať karty zasnúbenia, zato vcelku menej ako teraz bolo v obyčaji rozsobášenie.

V ten istý rok, totižto 1878, slávili v Banskej Štiavnici storočnú pamiatku založenia banskej akadémie kráľovnou Máriou Teréziou. Návšteva bola valná, k tejto veľkej slávnosti sa ustanovil i chorľavý Vilhelm Scholtz.

Štefana Daxnera, ako mi 18. decembra píše, zastihlo veľké nešťastie. Jeho šestnásťročná dcéra Milina, krásne dievča anglického typu, prívetivé, veselé, vtipné, umrelo mu na morbus Brightii.²⁶¹ Moje humoresky vraj veľmi rada čítavala, kochala sa v nich a často ich parodovala. On, Štefan, po rokoch tiež umrel na vodnatieľku.

Dokončiac takto rok 1878 a obzrúc sa teraz na svojich vtedy žijúcich vrstovníkov, pozorujem so smútkom, že preberajúc sa teraz — v marci 1903 — ja sedemdesiatdeväťročný starac, v listoch toho času, zhováram sa v duchu vo veľkej väčšine s mŕtvymi. Väčšia čiastka z nich odpočíva už večným spánkom. Tak sa veci menia, tak tento svet beží. Z tých, čo som s nimi stál v r. 1878 v živšom dopisovaní a bližšom-d'alšom potyku, z tých štyridsiatich ôsmich žijú posiaľ asi šestnásť, a tridsiati dvaja umreli. Umreli: Johann Apáti-Abt, Samuel Bodorovský, Ján Čipka, Andrej Čizmárovič, Martin Čulen, Štefan Daxner, Július Divald, Mikuláš Ferienčík, Ján Gerometta, Alexander Hell, Anton Hlavatý, Andrej Jurenák, Adam senior & junior Kardoš, Mórica Kellner, Anton senior & junior Keresztfalvy, Karol & Pavol Kuzmány,

²⁶⁰(lat.) Tak to prinášajú osudy.

²⁶¹*Morbus Brightii* (lat.) — choroba Brightova, nazvaná podľa lekára, ktorý opísal túto zvláštnu chorobu nadobličiek, žliaz s vnútornou sekréciou. V tých časoch bol ešte pôvod choroby neznámy a choroba neliečiteľná.

Daniel Lichard, Daniel Mandelík, Július Markus, Július Plošic, Gustáv von Rath, Georg Richter, dr. Franc Schillinger, Vilhelm Scholtz, Šándor Selymessy, Dionýz Štúr, Ľudovít Turzo, Štefan Závodník, Benjamín Zörnlaib. Nažive sú: Michal Csaszókóczy, Andrej Černiansky, At. Fodor, Ján Francisci, Jozef Ľ. Holuby, L. W. Lowe, Edmund Makuc, dr. Marišić, Anton Müller, Ľudovít V. Rizner,²⁶² Pater Antonín Stojan, Georg Teschler, dr. Viliam Toelg, Andrej Trúchly, Petronela Zechenterová. Ako teda vidieť z tohto zoznamu, zabával som sa hlavne a väčšinou s milými mŕtvymi priateľmi a príbuznými. — Ba pokiaľ ja s týmto opisovaním prídem?

*

Rok 1879. Záležitosť zasnúbenia mojej dcéry Marišky tiahla sa z predošlého roku do tohto nastúpivšieho a končila sa sobášom v mesiaci máji.

Andrej Jurenák mi 6. januára zo Štajerského Hradca ďakuje za geologický opis kremnického okolia, poslaný na prečítanie, chváli jeho populárnu osnovu a úfa, že si to nájde cestu, hoci i v terajšom čase, k srdciam a hlavám autochtónneho ľudu: Orla — totiž opis mojej cesty do Talianskej — bude očakávať. A že sa už vtedy sotva bude zdržiavať v Štajerskom Hradci, oslovuje ma, aby som mu ho poslal do Modry na meno Terézie Braxatorisovej. Dňa 4. marca ďakuje za cestopis, ktorý už dostal.

Július Plošic mi 9. januára gratuluje k zasnúbeniu Marišky s Ďurom Teschlerom. Aby som vraj nielen vnúčatá, ale i pravnúčatá dožil. Nuž hľa! Toto blahoželenie sa mu vyplnilo: dožil som nielen dve vnučky, ale 6. apríla 1903, keď toto píšem, i jedno trojročné pravnúča, Karolítku. Bohužiaľ, práve teraz rozhodla kúria — už ako tretie juridické fórum — rozsobáš jej matky Márie s mužom dr. Balážom, mojím druhým nástupcom v úrade. No ale lepšie tak, ako by boli mali ostať pospolu. Nechcem však predchytiť historickému deju. Príde i na to rad.

17. marca Plošic spomína vodnú katastrofu, aká zachvátila Segedín a Miškovec. Segedín budú stavať takmer od základov a hlinené chatrče zamieňať múrmi, a všetko na útrovy krajiny.

Boli sme raz s Teschlerom — ale už s istotou neviem, kedy sa to stalo — na Sásovhrade, skadial' sme odniesli domov i kamennú i bylinnú korisť. Okrem toho zaujímavý bol i starožitný nález. Pod hradským kopcom, pri samom Hrone, kde vteká do Hrona úzkym priesmykom podhradský potôčik, našli sme dosť veľkého objemu hlinené črepy popolníc, to čierne, to červené — jemnejšie i hrubšieho zrna, ba našli sme i grafitové zlomky; medzi iným našiel som zo sivej hlíny veľmi surovo, neladne hotovený kahanček. Moja mienka ta ide, že stráň od Hrona až po hrad bola pred veky pohanským žiarom a tieto predmety boli potom dažďom zmyté dolu. Druhým časom, baviac sa s Pavlom Križkom na kopci nad hradom Bašta, videli sme naokolo spústu drobných hlinených mrvín, pravdepodobne pozdejšieho kuchynského riadu, a vykopali sme tlsté, neokrôchané tehly, ale z veľmi jemnej, premývanej hlíny, červené a veľmi pevné. Od hradného kopca hore Hronom čnie strmo nad riekou kužeľovitá trachytová skala, opodiaľ nej, nad brehom, pri kopaní lesných medznín vyhrabali ramenný, slimákovito krútený drôt, zlomenú náramnicu a zlomky fibuly — ihly a spolu kabaničného šperku.

Z tohto všetkého s istotou sa dá uzatvárať na predhistorickú dobu tohto kraja, a že terajšie už

²⁶²Ľudovít Vladimír Rizner (1849 — 1913) — ev. učiteľ v Zemianskom Podhradí, výborný pedagóg, plodný spisovateľ, zaslúžilý buditeľ, autor základného diela Bibliografia písomníctva slovenského

vážne, staré rumy Sásovhradu boli stavané ešte na starobylejších predhistorických rumoch, ľudských sielcach. Veru i tu to platí, že i skaly vedia vravieť. A tak i hlina.

Plošic volá ma i s Bellom do Viesky na návštevu. — Pri tejto príležitosti chcem povedať niečo o Jankovi Levoslavovi Bellovi. Tohto Janka poznal som ako banskobystričského klerika na ktoromsi matičnom zhromaždení. Bol to šuhaj neveľký, ale poriadnej tváričky. Bol mimoriadne a náruživito oddaný muzike, mal k tomu hlboký cit a nevšedné schopnosti. Bol skutočne umeleckým hudobníkom a komponistom. Preňho bola hudba i vedou i — všetkým.

Bella²⁶³ už ako kňaz s biskupovým povolením pre zdokonalenie v hudbe bol vyvolený za regensa chori²⁶⁴ do Kremnice. Tu, zoblečúc kňazské rúcho, oddal sa celou dušou výlučne muzike a žil emancipovane, viac trovil, ako prijímal, rád sa zabával, a ako vážený a ctený muzikant dovoľoval si byť príležitostne i hrubianom. Tak napríklad keď pri muzikálnych predstaveniach obecenstvo kus klebetilo, on ako kapelník sa obrátil a zahriakol panie nelichotnými slovami: „Čo tam gagocete ako husi!“ No ale výtečnému hudobníkovi sa to prepieklo. Bol vyslaný vládou do cudzozemska na hudobné štúdiá. Ako Slovák písal i do slovenských časopisov vedecké články o hudbe, prirovnávajúc slovanské rytmy ku gréckym. Raz, idúc s ním ulicou, stretli sme dumne pískajúceho zberateľa ránd; tu ma pochytil Bella v nadšení za kabát, mykne ma, až som sa zľakol, a kým som si kabátové gombíky vykrúcal z jeho zatvorenej päste, začne mi pekne a prenikavo vyprávať o totožnosti gréckych stupníc s týmito slovenskými píšťalkovými hlasmi. Ináč bol on muzikus-kozmpopolita. Žil tu so sestrou a mladším bratom. Brat umrel na suchoty pod mojou opaterou. Ja som bol Bellovým osobným lekárom, mal som vtedy príležitosť poznať hudobného podivína. On učil klavír i moje dve dcéry, ale nie dlho, lebo takými vecami sa neskrotný geniálny človek nerád zaoberal. Keď sa mu nechcelo vyučovať — a to sa veru veľmi často stávalo — vyhnať, alebo, ešte kratšie, vyhodil žiačky von. Ale zato plácu si vypýtal i na dva mesiace vopred. Keď sa takto moje deti tejto múzy nasýtili, prešli potom k druhému, menej geniálnemu, ale trepezlivejšiemu majstrovi. Zbavený tesnej reverendy, Janko Bella zapúšťal si i bradu. No na túto kňazskú etiketnú urážku dostal od biskupa (Ipolyi-Stummera) napomenutie. Ale tomu sa jeho slobodný hudobný duch nechcel podrobiť a výsledok všetkého bol len ten, že namrzený Bella pár falošne nôtiacim študentom husle po hlave a chrbte štimujúc — roztrepal. Ale nebolo dosť na tom, že sa zbavil reverendy a pripustil si plnú bradu, ale navštíviac ma raz, zdôveril sa mi, že prestúpil na evanjelické augsburské vierovyznanie. To ma síce pri výstrednom chlapíkovi veľmi neprekvapilo, ale keď som sa ho, plecom mrdnúc a usmejúc sa, spýtal, že sa on pre bradu a tomu podobné maličkosti nedá nikým myliť, ani prenasledovať, a týmto činom vyhne biskupským sekaturám. Pravda, to robilo značný dojem, že on, ktorý bol povolaný reformovať katolícku cirkevnú hudbu, reformoval i svoje vierovyznanie. Ani dlho zatým neostal v Kremnici, ale ďakujúc za kapelníctvo, ktoré by i tak nemohol zastávať v katolíckych chrámoch, bol pod dobrými podmienkami vyvolený do sibírskej evanjelickej cirkvi. Odišiel, zanechajúc po sebe dobrý chýr hudobného znalca a nemenší počet nevyplatených, Kremničianmi žirovaných zmienek. Potom sme počuli, že sa oženil.

Plošic v liste spomína i môjho u mňa sedem rokov slúživšieho kočiša, rodom zo Spiša a menom Ondrej Cimbalista. Bol to šuhaj — ako sa povedá — hustý, územčistý. Zvláštny pri ňom bol, a práve neveľmi sa odporúčajúci, rímsky krivý nos; ale nekrivil sa nadol, no kus pridotieravo nahor, takže ľahšie doňho ako z neho mohlo kvapkať. Ale súci, zručný bol na všetko, osvojil si a napodobnil hocičo a ľahko, ženské, ako i mužské roboty. Vtip, rozum mal

²⁶³Ján Levoslav Bella (1843 — 1936) — slovenský hudobný skladateľ, autor početných vokálnych a inštrumentálnych diel, ako i opery Kováč Wieland na text R. Wagnera. Žil dlho medzi Nemcami v sedmohradskej Sibíri. Patrí medzi zakladateľov slovenskej hudby.

²⁶⁴(lat.) Správca chóru, chrámovej hudby a spevu.

na mieste. Či to bolo s bielizňou, či s hladidlom, vyznal sa on ľahko; na mojich úradných cestách bol mojím pomocníkom. On šibal všade očami, a keď zazrel okolo cesty neobyčajnú bylinu alebo kameň, naskutku ma upozornil, a ozaj tým jeho bedlivým očiam mám za jedno-druhé v svojich zbierkach ďakovať. Ba tento učený kočiš, ako ho moji známi volali, vedel už znamenite prikresávať ručné kusy kovov a nerastov, mohol som sa naň úplne spustiť. Zachcelo sa mu ženiť, ale že som ja ex principio²⁶⁵ nechcel ženatého kočiša, posielal pani Kožuške do Cinobane, stadiaľ k mojej testinej a konečne prúdom zachvátený pobral sa do Ameriky; a tak sa tento môj geológ stal baníkom kamenného uhlia vo Filadelfii. Ženu s deťmi zanechal v Kežmarku, kde sa ona podnes živí praním. Jeho, chudáka, zavalila v jame celá stena kamenného uhlia a ho rozmiazdila. Poručenstvo, čo po ňom vdova dostala, tvorilo sedemdesiat dolárov. Sic fata tullere.²⁶⁶

Chcel som jedného koňa predat', a ponúkal som ho na všetky strany, ale nechceli do toho — zahryznúť. V tej veci mi 9. januára píše A. Kardoš — sám, ako banskobystričský poštár a poľný hospodár, majiteľ koní — že ja tam pýtanú cenu stosedemdesiatpäť zlatých nedosiahnem. Bystričskí fiakristi a čo znamenitejší roľníci zásobujú sa koňmi od osemdesiat do sto zlatých. Na ostatnom pondelkovom trhu, ako mu hovoril mestský kapitán, predalo sa do sedemdesiat koní týchto svetochýrnych plemien, a to do a zo Šalkovej, Slovenskej Ľupče a Seliec. Z týchto sedemdesiatich kusov väčšia čiastka nestačila dôjsť do kupcovho domova a musela byť na ceste pozbavená kože; ich mäso, pre hojnosť takého materiálu a náramnú chudosť, nenašlo u Cigánov odbyt. Koštiale belejú sa po poliach, čakajúc na pilného anatóna-zberateľa. Ale ho už niet, a škoda. Bol to vraj kedysi selčiansky farár Július Plošic, ktorý ich kládol do vreciek reverendy a mleté na múku potom rozsypal po svojich roliach. Toho teraz niet, a koštiale sa množia. — Syn Adam, muž už zdravý, hodný, navrátil sa z bosenského ťaženia domov²⁶⁷ a zas pôjde na hospodársky kurz do ústavu do děčínskej Libverdy. Bol účastný na troch bitkách — pri Bielolovci, Sarajeve a Livne.

Ako mi Anton Müller píše z Prahy, Štedrý večer strávili pražskí slovenskí študenti pri čaji a bryndzových haluškách, a to Ď. Medvecký, J. Bánik, Kramár, Holub a Pastorček. Študujúcich Slovákov v ten čas bolo v Prahe trinásť, ale medzitým sa jeden z nich pomínul, a to bol Jakub Holub z Terchovej, bývalý chovanec gymnázia kláštorského a potom banskobystričského. Ostalo ich dvanásť. Holub býval na jednej hospode s Müllerom, už ako banskobystričský študent prechorel na tuhé krvopľutie, ale bol dr. Heinrichom zasa postavený na nohy. V Prahe, v meste nepriaznivom pre prsné choroby, zas začal krv chrliť, a keď sa nemoc zlepšiť nechcela, bol z Kromholzovej nadácie opatrovaný v nemocnici, kde tento výtečný šuhaj umrel v mesiaci marci. Pohreb mal — chudák — pekný; bol na ňom Čtenársky akademický spolek, mnohí študenti, profesor Hattala,²⁶⁸ redaktor *Národných listov* Barák,²⁶⁹ redaktor *Pokroka* Šubert²⁷⁰ atď. Horemenované noviny sa o ňom po dvakrát zmienili, podali jeho životopis a opísali osobitne pohreb. — Gusto Augustíny²⁷¹ študoval v Prahe chémiu, a tiež musel hmotne zápasieť. Ale mu šťastie prišlo: akýsi majetný pán Haiszler si ho zaľúbil a prijal ho do kruhu svojej rodiny, dajúc mu zadarmo stravu a byt, a čo si v laboratóriu vyrobil, bolo jeho. Augustínyho návodom Haiszler založil potom obchod s uhorským jágerským samorodným vínom a k tomu dodával jeho otec zo Sv. Mikuláša svoje hegyaljanské vína. Tu

²⁶⁵(lat.) Zo zásady.

²⁶⁶(lat.) Taký je už osud.

²⁶⁷Z bosenského ťaženia domov — totiž z okupácie Bosny a Hercegoviny r. 1878, ktorá stála habsburskú monarchiu veľa životov a mnoho miliónov korún

²⁶⁸Dr. Martin Hattala (1821 — 1903) — rodák z Trstenej, kat. kňaz, od r. 1854 profesor slovanského jazykospytu na univerzite v Prahe, kde účinkoval až do svojho penzionovania r. 1891

²⁶⁹Josef Barák (1833 — 1883) — český spisovateľ, politik a publicista, viac ráz väznený pre opozičné novinárske pôsobenie

²⁷⁰František Adolf Šubert (1849 — 1915) — český spisovateľ, dramatik a staročeský novinár. V r. 1883 — 1900 bol riaditeľom Národného divadla v Prahe.

²⁷¹Gustáv Augustíny (1851 — 1910) — slovenský, český a rumunský novinár

potom založili pražskí slovenskí študenti svoje schôdzky a pomenovali ich *Salaš*. Ani nebolo v Prahe Slováka, čo by sa nebol dopytoval na tento Salaš. Ale i značnejší Česi ta radi chodili, tak z Umeleckej besedy a mnohí mladí spisovatelia. Tu sa potom spievalo, od zeme tancovalo a žartovalo. Utvorili si i spolok pod menom *Zora*, a to hlavným pričinením z Viedne došlého Samuela Czambela,²⁷² úda Tatrana, filológa teraz študujúceho v Prahe. Mnohí boli proti utvoreniu verejného spolku, ale prehlasovaní, prikrôčili k vypracovaniu stanov pre námestníctvo. Tento Czambel je teraz (1903) v Pešti vo vládnej službe, ale horlivo pestuje slovenský jazyk a spisuje a vydáva slovenské knihy. — Advokát Štefan Fajnor²⁷³ bol v Písku u Heyduka,²⁷⁴ harmonizoval jeho piesne, čo sa mu znamenite vydarilo, a príduc do Prahy, tam ich prednášal na piane v Umeleckej besede²⁷⁵ a ešte inde a všade bol vítaný a chválený.

Ako vždy, tak i v týchto listoch Müller prosí o podporu. Chudobný študent je ozaj biedne stvorenie najmä vo veľkom meste. Kto ho tam pozná? Kto sa zaň zaujme? Biednejší je od posledného učňa alebo nádenníka. Pracovať telesne nemôže, nestačí, ba ani nevie. No a kto mu čo dá, keď hladuje? A žobrať? Žobrať nesmie, nemôže. — V Prahe od dlhšieho času je tuhá zima, a on vraj býva zväčša v nekúrenej izbe. Zima stále stojí na -20 °R. Istý sirotinský učiteľ, vyprevádzajúc deti zo sirotinca do školy, vzdialenej na pár sto siah, mal galibu: pomrzli mu tie ústroje sluchu, za ktoré ťaháva svojich neposlušných chovancov. A druhý prípad: vojak zamrzol v noci na stráži atď.

Moravskí študenti dávali na Mikuláša veselý večierok a na ten ako hostia boli povolaní i naši Slováci. Večierok bol plný smiechot, dávali veselú operetu, zloženú Pokorným.²⁷⁶ Túto operetu poslal vraj Pokorný do Turčianskeho Sv. Martina, kde sa príležitostne takže bude hrať. Na Štedrý večer majú sa Slováci zísť a pod vedením Pokorného budú sa hostiť bryndzou, oštiepkami a to budú zalievať samorodným; potom nastúpia bryndzové halušky a po kalíšku borovičky, ktorú Pokornému daroval Rizner. Konečne bude nasledovať spev a od zeme!

Juraj Čajda, redaktor Černokňažníka, poslal mi 16. januára list smiešneho intercedensu²⁷⁷ z Čiech, čo mu písal istý pán Pinka. Ja som totižto od dlhšieho času posielal do Černokňažníka humoresky pod pseudonymom *Štefan Pinka, wirkli kaprál*, ktoré boli všeobecne obľúbené. Pre popularnosť toho mena vydávali potom pod menom Štefana Pinku akoby redaktora ten humoristický časopis, kde opravdivým jeho redaktorom bol Juraj Čajda. A tu naraz dostane redakcia od otázneho pána Pinku z Čiech list, v ktorom sa pýta, či je pán Štefan Pinka nie rodina českých Pinkov? Otec tohto pána Pinku z Chrústoviec v Čechách dostal zemianstvo s predikátom z Vernova. Podľa povesti, povedá, pochádzajú Pinky, či vlastne Pinkovci, zo Srbska, skadiaľ sa za dávnej doby presťahovali do Čiech. No my sme mu dali na známosť, že hniezdo našich Pinkov leží na mnohých miestach Slovenska; oni síce miesta meniac, sem-tam preletujú, ale všetky spolu sú čisto demokratického pôvodu. Z Verúna nie je ani jeden, len to je isté, že náš Štefan Pinka ako wirkli kaprál pri Verone, ale i pri Pole ležal, tak ako on aspoň písal v svojich listoch na redaktora Černokňažníka. Pinka a Chrústy nemôžu byť v rodine.

Rudolf Messerschmied, ľubietovský mestský kapitán, posielal cieľom preskúmania prímiesok

²⁷²Dr. Samo Czambel (1856 — 1909) — slovenský jazykovedec. Mal vo svojom odbore pekné výsledky a zostával v štátnej službe preto, aby nehatene mohol v teréne študovať slovenské nárečia. Obnovil staršiu nesprávnu teóriu o juhoslovanskom pôvode Slovákov s protičeskou tendenciou.

²⁷³Štefan Fajnor (1844 — 1909) — buditel', advokát v Senici a slovenský hudobník

²⁷⁴Adolf Heyduk (1835 — 1923) — profesor kreslenia na reálke v Písku, český básnik, veľký priateľ Slovákov

²⁷⁵Umelecká beseda — zal. v Prahe r. 1863, prvý český spolok, združujúci spisovateľov, výtvarných umelcov a hudobníkov

²⁷⁶Rudolf Pokorný (1853 — 1887) — český básnik, významný pracovník v odbore československej vzájomnosti

²⁷⁷(lat.) Prosby.

žabícového piesku do kremnickej riadovej fabriky. Môže ho byť na milióny centov to hrubšieho, to ako múka jemného. Na ohňopevné tehly je veľmi súci, keď sa doň namieša päť percent hlíny. Pravda, prv ako by do pece prišli, na to sa vyžaduje veľký hydraulický tlak. Ten piesok ako i žabicu posielal do šalgótarjanských železných závodov na stápanie rudy. Ale teraz to seklo, od tých čias, ako tam nablízku objavili žabicu. Cez vrstvy toho piesku je prekopaná dolňa na dvadsaťštyri siah, a tomu piesku neznáť ešte konca. Poslal mi i listové odtlačky bylín. Odtlačky vtáčích pier a odtlačky rýb, o akých som mu písal, to že mu je nie vedomé, že by tam boli bývali kedysi nájdené. Nachodí sa tam vraj i jemná biela hlina (kaolín?), ktorá by však musela byť prv premývaná. Otázny piesok nachádza sa za vrchom Vysoká. Za dovezenie centa do Ľubietovej žiadajú dvanásť, do samej Banskej Bystrice tridsaťdva grajciarov, za kopanie šesť grajciarov — cent tridsaťosem grajciarov. A kremnická riadová fabrika chce platiť za piesok dovezený do Banskej Bystrice len dvanásť grajciarov, lebo železnica ešte nepracuje. Tak sa teda nedohodli. V 16. storočí v Ľubietovskej doline na spracovanie medených rúd robilo osemdesiatšesť hút! A preto vraj Nemci toto mesto nazvali Lieb Oeden (Libethen);²⁷⁸ Philadelphi. Messerschmied, Luther atď. sú mená ešte i teraz v Ľubietovej známe ako mená nemeckých prisťahovalcov z reformačnej doby.

Eduard Lackner, obstarávajúc nám úbor pre našu vydávajúcu sa dcéru Marišku, nás poučuje, aby sme stolárske náradie, nakoľko možno, v januári-februári, to jest v zime, neobjednávali, lebo toto náradie obyčajne leží hotové na sklade, a to v nekúrených, prízemných, ak nie podzemných miestnostiach, a keď potom býva prenesené do teplých izieb, odškiera sa. Keď možno, teda najlepšie kúpu takých vecí odložiť do leta, keď sa to vonkoncom nemôže stať, nuž treba byť opatrným, a potom pomaly a veľmi slabo kúriť, kým tie veci privyknú na teplotu.

Janko Čipka v Brezne už dávnejšie zle počul, teraz sa bojí, že celkom ohluchne. (A veru sa skoro celkom tak stalo. On a Štefan Daxner, obaja mali zlý sluch, a raz vedno putovali z Martina. Aký ozaj viedli rozhovor?) Za Matejom Slabeyom pošiel do večnosti už i starší brat Jankov, Natán Čipka.

Švagar Imrich, ako árendátor panstva u kniežat'a Dessaua v Lenarde, už vyhospodáril. Po odchode Tonyho so ženou do kúpeného (za sedemdesiatpäťtisíc zlatých) Vérteša pri Debrecíne pritúlil sa Imrich so ženou k rodičom do Krížovej Vsi, kam bol povolaný viesť pri matkinom boku hospodárstvo. Ale tento šuhaj veru nevedel viesť ani svoje ani druhého zverené hospodárstvo, no svoje telo, a tu menovite svoje brucho, neobmeškal svedomite opatrit' — čo, ako budúcnosť ukáže, jemu a rodine plané úroky a výsledky donášalo.

Aby v prospech podbrezovských a hrončianskych železných závodov bola vystavaná železnica z Banskej Bystrice do Podbrezovej, podľa listu dr. V. Toelga 17. marca bol Max Glanzer v Pešťbudíne na poklone u finančného ministra a dvoch vyslancov, Gida Lehockého, toho vždy mlčanlivého, a Belu Grünwalda, toho vždy zhovorčivého. Či následkom toho odporúčania, a či z druhej pohnútky, vyžadovaná železnica bola potom povolená a stavaná.

Správy môjho priateľa, pružinského dekana Štefana Závodníka 19. marca 1879 — nie sú uspokojujúce. Celú zimu chorľavel na bolestný ischias; ten ukrutník nechcel ustúpiť ani zázračnej divotvornej lurdskej vode, ktorej pitím sa pobožný Štefko liečil. A neborák k tej biede ešte len ani stáleho kaplána nemohol dostať. Podľa listu zo 4. septembra Závodníkova choroba sa vzráha, nohy mu puchnú, vyvinuje sa vodnatieľka, a tá sa mu stala osudnou.

²⁷⁸(nem.) Milá samota (Ľubietová).

Potreboval som do svojej zbierky a na čaru evansit, kov, nachodiaci sa v Sirku blízko Železníka v Gemerskej stolici. Na ten cieľ mi bol odporúčaný Štefan Sivák, učiteľ v Turčeku pri Železníku, chovanec bývalého slovenského revúckeho gymnázia. 23. marca mi odpísal; ponosuje sa na prsnú chorobu, že azda tuberkule, čo mu teraz i prekáža porobiť podľa mojej žiadosti u dotýčnych kráľovských dohliadačov baní potrebné kroky, aby pre mňa boli odložené evansity. Úbohý šuhaj nemohol mojej prosbe pri najlepšej vôli vyhovieť, lebo on sám sa pobral ta, odkiaľ i evansity pochádzajú, to jest do matky zeme. A tak viac ani o Sivákovi ani o evansite nebolo reči.

Dr. Ludvik Rombauer, bývalý banský lekár už na odpočinku, mi 5. apríla zo Štiavnic píše, že ho jeho príbuzný a môj starý známy a banskobystrický zemko, teraz hlavný inžinier mesta Budapešti, P. Sumrák, prosí o dáta, vzťahujúce sa na jask — tunel — vrchu Smrečník medzi Banskou Bystricou a Kremnicou. Tá čiastka vrchu, ktorou je jask preborený, volá sa však Skalka. Chce vedieť jeho šírku, výšku, dĺžku atď., kedy bol prebýjaný, kedy a ako tadiaľ prešiel roku 1849 Görgey so svojou armádou. A čo by som o ňom ešte vedel podľa kremnického archívu. Či bol múraný, a či len v skale lámaný atď. Ja som vtedy, poučený archivárom Pavlom Križkom a mestským lesným majstrom Ružičkom, na ktorého som sa tiež obrátil, poslal nakrátko, čo som mohol, dr. Rombauerovi. Výška jasku z banskobystrickej strany je tri m, šírka päť m. Pomaly sa rúca, z kremnickej strany otvor je už len asi na päťdesiat cm v priemere. K jeho zavaleniu prispeli nemálo i tí, čo za pokladmi kopali.

Oľga Kolczonayová, 14. apríla mi píše, že tejto zimy bol jej otec, Janko Čipka i so Samkom Lopušným, breznianskym mešťanostom, dva razy u nich na Španej Doline. Povedá, že sa Samko Lopušný nepremenil, ostal tým starým žartovníkom; ale otec sa značne premenil, a nie v svoj prospech — a nie tak na tele ako na duchu; je malomyseľný, omrzený, k čomu nemálo prispieva neduh, že akosi ohluchol.

Heltzel, správca závodu na zlaté rámy v Trstí v Trenčianskej stolici, mi potvrdzuje smrť podskalského farára Redekyho. O Závodníkovi píše, že s ním často obcuje, a nažíva s ním v dobrom priateľstve. Pán Schneider, majiteľ podskalského panstva, rád by sa tohto majetku zbaviť.

Ako už bolo pripomenuté, moja dcéra Mariška, moje jediné decko, pozostané zo štyroch, obznámila sa s profesorom Ďurom Teschlerom, druhým následníkom zosnulého bratovho zaťa, profesora Alexandra Hella. Dr. Annay, prvý následník, zastupoval to miesto len krátky čas. Zo známosti nasledovalo zasnúbenie a potom postupom bola 4. mája 1879 svadba. Keby sa bolo dialo a keby bolo mohlo ísť podľa zaťovej vôle, bola by bývala lehota toho deja veľmi skrátaná. Medzi test'ovcami a zaťmi — správnejšie povedané — medzi testinou a zaťom je to obyčajné. Zať nemá inšej starosti, len sa čím skôr oženiť, ale test'ovci majú tých starostí až kopu, a nielen duševných starostí o budúcnosť svojho dieťaťa, svojej dcéry, ale veru i starosti nie poetické, starosti hmotné. Nevesta sa musí vystrojiť, treba jej rúcho, úbor, náradie, treba všetko zaopatriť, čo je potrebné — a verabože, často i nepotrebné, zbytočné. Všetkým vie každý, kto dcéry vydával. Porekadlo hovorí, že kto sa tri razy presťahuje, ten už raz vyhorel; áno, ale ten, čo priam len jednu dcéru vydával, ten už dokonale vzbĺkol. No ale vďaka, len si dcéra nevzbĺkla. Náš dom, odpredaný v Brezne, pošiel na túto svadbu. Kým sa teda pokonali všetky prípravy, prešla zima. Všetky tie potrebné veci, aspoň veľkú väčšinu z nich, zaopatril nám môj priateľ Eduard Lackner, prvý fabrikant čínskeho strieborného riadu vo Viedni. On s veľkou ochotou a znalosťou vystrájal nevesty svojich priateľov a známych. Cez jeho prísne ruky a oči, ako cez očistec, muselo prejsť všetko vyskúmané a одобrené. V tomto odbore bol on cenzorom. Nuž keď už takto všetko tam stálo a ležalo, kde stáť a ležať malo, a matúra celého výstroja bola ukončená, prišlo dňa 4. mája k svadbe. Naším

heslom bolo vykonať svadbu — nakoľko len možno — v užšom domácom kruhu, len v prítomnosti najpotrebnejších osôb. To sme si tak zariadili preto, lebo ako my tak i zať nie sme priatelia i tak nepotrebného hluku a stisku. I v malom kruhu rovnocitných sa tento sviatok môže velebne odbaviť. A po druhé, nás i tá okolnosť k tomu rozhodnutiu viedla, že pri našej trojstrannej početnej rodine — mojej, ženinej a zaťovej — a pri veľmi rozšírenom kruhu mojich priateľov a známych boli by sme pri pozývaní upadli do veľkých rozpakov. Koľkokoľvek ich povoláš, predsa sa nájdu nepovolaní, ktorí povedia: „Keď toho mohli volať, prečo mňa nie?“ a cítili by sa opovrhnutými, a čím väčší kruh povolaných, tým viac by sa bolo zdalo urazených. A konečne pri veľkom počte povolaných má to akýsi náter akciovej svadby, keďže povolaní pokladajú to za slušnú vec odmeniť povolanie nejakým darom, čo chudobnejším ozaj zbytočnú daň naváľá. Na svadbe teda boli prítomní — rozumej pri stole, pri obede: my obyčajní každodenní, my rodičia, mladá nevesta, mladý zať, naši kostoši: pani Ida Kuchinková s vnukom Eduardom Kováčom; Mariškin svedok — môj brat Adolf a zaťov svedok — direktor reálky Karol Schroetter. Povolali sme ešte i mestského farára, ako kopulanta, nášho priateľa opáta Imricha Belházyho. Pod obedom neočakávane prišiel i Jozua Eleőd, šéf Kožuchovskej firmy — kam patrila i kremnická riadová fabrika, v ktorej sme bývali — a tiež nám bol vítaným hosťom. Sobáš bol o 11. hodine predpoludním. Viezli sme sa — malý hlúčok — cestou poza fabriku, do farského kostola na Neustifte a po sobáši o 12. hodine mestom nazad, takže obecenstvo vlastne len vtedy zvedelo, že sa sobáš odbavoval, keď nás videlo sa vracáť.

Krátko po návrate odbavil sa obed a po olovranke — vlastne po včasnej večeri — pošli mladomanželia v tichosti do svojho príbytku na rínku pri bývalom mestskom farskom kostole v Stöhrovskom dome, známom pod menom „Marienhaus“.²⁷⁹ Pred štyristo rokmi v tomto dome bývala kráľovná Mária, majiteľka baní. Je to i podnes — hoci už v mnohom prepracovaný — ešte vždy svojimi niekoľkými stáročnými povalami, dvermi, obložnicami — dom zaujímavý.

Náš vykonaný úmysel usporiadať skromnú a skrovnú sobášnu slávnosť sestra Petronela prijala s veľkým pohoršením a cítila sa urazenou. Moje vyhováranie a uist'ovanie, že sme nikoho nevolali okrem najpotrebnejších, neplatilo nič, lebo ona dôvodila tým, že je „ona inšie, a pri nej sa mala robiť výnimka.“ A dlho, dlho to nemohla preniesť a azda ešte i podnes, ale na tom, čo sa už stalo, a pri jej proteste sa zmeniť nič nedalo.

Jozef Hrnčiar, laborant štiavnického mineralogického kabinetu, zmieňuje sa tiež o herrngrundit-úrvölgyite,²⁸⁰ ktorý predtým ako bezmenný, alebo pod menom kupfer-schaum,²⁸¹ ludvigit, tirolit sa rozbehúval po svete a teraz bol určený v Nemecku a pomenovaný herrngrunditom. Z toho povstala v Uhrách aprehenzia a po všakovakých nemilých výčitkách zasadli štiavnickí páni geológovia a mineralógovia na tajnú poradu v mineralogickom kabinete a tam vyniesli uzavretie, že sa bude zvať úrvölgyit.²⁸²

Matej Slabey umrel — ako mi Ľudovít Turzo 14. júna 1879 píše — v Banskej Bystrici na hrdelného raka.

Karol Kuzmány mladší 18. júna: V mesiaci júli sa jeho brat Pavol bude motať tri-štyri týždne po Tirolsku a Korutánsku a jeho žena má ísť do Ríma. On, Karol, ostane len v Terste; jeho žena s testinou sa cez leto pobaví v Grünzingu pri Viedni. Do penzie ešte nepôjde, hoci by sa

²⁷⁹(nem.) Máriin dom.

²⁸⁰(nem., maď.) To isté: Špaňodolinec.

²⁸¹(nem.) Medená červeň.

²⁸²Vlastné a pôvodné meno miesta je: Špania Dolina. *Red SP.*

mu zišiel pokoj — ale by stratil do dvetisíc zlatých ročneho; bude teda ešte ďalej ťahať. Na môj dotaz, či by tam už boli dyne, odvetil, že nie, lebo sa pre planú chvíľu všetko opozdilo a všetky zeleniny sú o polovicu drahšie ako inokedy. Urodilo sa všetkého málo, a to málo opozdene. — Poslal som mu do Terstu parenicu; 2. septembra odpovedá, že ju zjedli on, žena s deťmi, okrem toho pomáhal i Konštantín Hurban,²⁸³ zámočník jeho protekciou v závode „Stabilimento tecnico“. Pomáhal aj plukovník farár menom Haray, rodák z Krupiny, poctivý Slovák, starček, nehanbiaci sa za svoj pôvod. 15. decembra píše, aby som mu udal v Banskej Štiavnici človeka, čo by pre jeho syna bol hotový predať zbierku malých, ale pekných mineralogických prímerkov.

Fyzikus dr. Fr. Schillinger mi v júni oznamuje jedno-druhé o záležitostiach banských lekárskejších služieb. Žarnovická stanica, kde s'á lekár úraduje naša úprimná slovenská duša,²⁸⁴ má zaniknúť, lebo tam zanikla strieborná huta. Náš už sedemdesiatročný Nácko má tam ešte účinkovať za jeden rok, a to kvôli mnohým proviziantom, a okrem toho pre kráľovských lesných robotníkov na Kľaku. Potom má prvý nárok byť preložený na M. Lepačkovu miesto do Banskej Bystrice, ak si medzitým nenamyslí vstúpiť do penzie. Ale medzitým ho pánboh povolal na večný odpočinok. Umrel na vodnatieľku.

B. Stürtz, obchodník s minerálami v Bonne, píše mi dôkladnejšie (9. júla) o záhadnom herrngrundit-úrvölgyite. Ináč nevinný kov, zavdal príčinu k vedecko-politickým, až smiešnym hádkam, ktoré konečne v administratívnom smere vplývali i na uhorských banských úradníkov. Veru tak, s tým herrngrunditom (špaňodolincom) bola to veselá história. Banský radca a profesor mineralógie štiavnickej banskej akadémie, Winkler, poslal ten kus na kryštalografické určenie profesorovi Gustovi Rathovi. Ale Rath vec nesúril. Medzitým dostal ten kov aj učený mineralóg viedenského prírodopisného kabinetu Brezina. Vzal ho do roboty a hlásal svet, že výsledok výskumu podá o ňom v Grothovom kryštalografickom časopise, a nazval nový kov podľa miesta nálezu herrngrunditom. Ale kým to v časopise vyšlo na svetlo, minul sa čas. Svet vtedy už pod tým známym menom očakával nový kov a obchodníci už za ním poľovali. V tejto dobe písal Winkler náčrt o herrngrundite, ale pomenoval ho úrvölgyitom. No jeho opis bol taký biedny, že sa Jozef Szabó zaujal znebezpečeného úrvölgyitu, jeho názvu a vedeckého opisu a vydal o ňom v Pešti dlhšiu rozpravu. Toto potom preložil do nemeckého, pridal k tomu anglickú dedikáciu a hodil to do sveta. Ale vtom uzrela svetlo i Brezinova práca. Stránky sa zjednotiť nevedia. No ale nič za bánosť; mne sa i táto kovová odroda zdá byť dešperátnym mineralogickým výtvarom takého istého druhu, aké sa tvoria pri zapustených starých baniach a rozmnožujú do nekonečna a bez potreby nové species a nové názvy.

Vplyv tohto kovu na administráciu banských úradníkov záležal v tom, že direktor A. Péch vydal na všetky podriadené úrady obežník, zakazujúci úradníkom slobodnú dispozíciu minerálií z baní, ktoré im boli podriadené. Kovy sa majú zbierať a posielat' do Štiavnice, kde sa zariadi erárny obchod s minerálami. Baníci a úradníci dostanú isté percento za nálezy kovov. Percentá boli veľmi skromné. Následok tohto múdreho nariadenia bol, že si nikto nedal na nálezoch záležať, úradníci ani pre erár ani pre seba nezbierali, stratiac vôľu k mineralógii, a teda k svojmu odbornému sebauzdeleniu. Kto v sebe nemohol udusiť prírodoskumný prúd, zbieral chrobáky, motýle, byliny atď., veci, ktoré kontrabandu nepodliehali. Najviac bolo takých, čo nezbierali nič.

Dionýz Štúr stal sa hlavným banským radcom, ako mi dal na známosť 25. mája. Dňa 3. júna

²⁸³Konštantín Hurban (nar. r. 1858) — neskoršie bol bankovým úradníkom v Starej Pazove, v Chorvátsko-Slavónsku

²⁸⁴Dr. Ignác Hurta. *Red. SP.*

ide do Francúzska, do St. Étienne pri Lyone, kde bude študovať vrstvy kamenného uhlia s istým francúzskym merníkom. 11. júna mi píše, že je už tam. Drotára že nevidel, ale že veru ani jediného nemeckého slova nepočul; pláva až po uši v samej francúzštine. 7. augusta odkreslil som mu zub, nájdený v Hlavnej dolni cisára Ferdinanda pod samou Kremničkou — asi päťsto siah od ústia a zaslaný štiavnickej banskej akademii. On podľa tej kresby súdi, že to mohol byť zver väčší od *accrotheria* — azda *rhinoceros*.²⁸⁵ Posiela mi kus myenitu, nájdeného v Bosne.

Dr. Jozef Szabó, profesor mineralógie na peštianskej univerzite, môjho zaťov známy z časov jeho univerzitných štúdií, pochodiac na geologických cestách štiavnické okolie, zavítal aj do Kremnice, ubytujúc sa i so synom u môjho zaťa. Tu sme potom všetci štyria pochodili čo značnejšie miesta kremnického okolia, vynikajúce geologicky. Bola reč aj o premenách a rozličných fyzicko-chemických vplyvoch v utváraní sa mohutných más eruptívneho pohoria, ktoré oku predstavuje také nespočetné a rôzne formy trachytov a záviselo od vody, plynov, tlaku, trení, rýchleho — pozdného ochladnutia, vplyvu povetria, veku atď. Ja som poznamenal, že táto zem v tej dobe sa nachodila v zimničnom stave, že ako napríklad sa pri zapálení pľúc tvorí výpot — exsudát — na prsnej blane a tam sa osádza nová koža, že tým spôsobom sa usadili i v podzemných rozpuklinách chemickou, a často až veľmi rozpálenou vodou per exosmosim²⁸⁶ nanesené a rozpustené látky. Prirovnanie sa profesorovi zdalo, hoci bolo pripoetické. Zašli sme s ním niže Dolného Turčeka, do doliny Sv. Antona rečenej, ta, kde je ten vysoký, dolinu hatiaci násyp a kde železnica preboriac šikmo nízky, ale nahor dlhý kopec, vybehúva na turčiansku dolinku neďaleko Hornej Štubne. V tom priereze Szabó našiel, čo ho tešilo, a nás prekvapilo. Celý tento a od Vtáčnika dolu veľmi dlhý chrbát povstal následkom lávy. Tento prúd lávy niesol rozličné kúsky: rozličné na farbu, podobu, veľkosť a na jadro, ako to pri troskách všeobecne vídať, a tu potom vlejúc sa do vtedajšieho turčianskeho jazera — zdochol. Našli sme tam kus lávy, žltkasto šedej, majúcej podobu chlebového pupka — očividome kus zhustnutej, valiacej sa a vo vode schladnutej lávy. Tento nález doniesol pána Szabóa do takého vytrženia, že chytia syna za plecía, vyzýval ho, aby kľaciač s nábožným citom toto miesto obdivoval. Zatým, kedykoľvek som tým krajom cestoval, rozpomätajúc sa na ten výjav, v obrazotvornosti som si predstavoval dobu, keď sa to vo vekoch dialo a tieto naše vrchy sa tvorili nekonečným ťahom dôb. Táto návšteva profesora Szabóa bola v auguste a už 4. septembra mi potom ďakuje za poslané trachyty. Poslal som mu zároveň i kus podrečanského bazaltu,²⁸⁷ a on mi odpovedal, že sa v ňom môže nachodiť i zirkon.²⁸⁸ Ďakuje i za pohostinstvo u zaťa Teschlara i u nás, a sľubuje mi poslať niekoľko svojich geologických brožúr.

Milo Csaszakóczy, súc kráľovským lesným, 26. októbra sa žení; Anna, dcéra, je zasnúbená Pavlovi Balážovi, tiež lesnému, a Karol, druhý syn, slúžiac u Koburga, očakáva stanicu za lesného.

At. Fodor 30. októbra 1879 následkom výzvy ministerského radcu pána Antona Pécha vzdal sa zbierania nerastov a behá za chrobákmi, najmä za motýľmi.

Ján Francisci 20. októbra lamentuje, že ani Lipovianska maša ani Žarty a rozmary, ako vôbec ani jeden podnik v našej literatúre, sa nevyplatí.

²⁸⁵ *azda rhinoceros* (gréč.) — nosorožec

²⁸⁶ (gréč.) osmózou, presakovaním

²⁸⁷ *Kus podrečanského bazaltu* — čadiča, patriaceho medzi vyvreliny povrchových formácií v tret'ohorí. Technicky sa uplatňuje ako výborný kameň na dláždenie ciest.

²⁸⁸ *zirkón* — vyskytuje sa vrasený do rôznych nerastov, tak i do bazaltu (čadiča), upotrebuje sa ako drahokam, aj ako surovina na výrobu zlúčenín zirkónia a hafnia

Chcú vydávať Divadelného ochotníka²⁸⁹ v polročných dobách. Potom veľké dielo a k tomu zbierajú prstonárodné nápevy²⁹⁰ zo všetkých strán a Dobšinského povesti.²⁹¹

Martin Čulen 7. decembra píše, že bol uňho na mena Július Plošic, čo ho veľmi tešilo; boli veselí, banuje, že som i ja tam nebol. Milo mu je počuť, že môj zať Teschler bol v Levoči jeho žiakom.

Anton Hlavatý z Černovic spomína, že dreva sa málo predalo, a grécko-zjednotené kňazstvo potrebuje peniaze. V tom okolí veľmi zúri difteritis; v niektorých obciach päťročné deti celkom vymreli. Čo sa týka Tomaszczuka, černovského vyslanca na rakúskom sneme, bol juristom a stal sa univerzitným profesorom. A stal sa ním tak, že sa na všetko dal upotrebiť. On je zavše Rumunom, zavše Bulharom a stal sa Veľkonemcom. No a takýmto pokračovaním prišiel k juridickej profesúre na černovskej univerzite. Táto univerzita je nemecká a má dohromady asi dvesto poslucháčov. Polovica z nich sú rumunskí teológovia, ktorí ostali verní svojej národnosti a znemčiť sa nedajú. Cieľ, dovábiť mladíkov z Haliče a zo Sedmohradska, sa nedosiahol, stadiaľ poslucháči nedošli, a tridsať profesorov musí sa uspokojiť s tým malým počtom študentov.

Mariška s manželom bývala vtedy na námestí, v dome vtedy menovanom u Stöhrov — tam, kde pred štyristo rokmi prebývala kráľovná Mária. Bývanie to na prvom poschodí pekné, ale sa zle kúrilo. Tri izby boli na rínek a jedna proti dvoru, s pekným výhľadom do diaľky. Medzi touto izbou a najväčšou rozprestierala sa alkovňa, ale bola málo osvetlená a slúžila viac len za úzky priechod. Deti sme si často navštevovali a ony nás. Ale nám bolo dobre!

*

Rok 1880 vyznačuje sa chorobami a veľkou nehodou, ktorá zastihla kremnické mesto, a to najviac rínek, tým, že sa začala zem pod mnohými domami horizontálne a vertikálne hýbať, čím sa staviská pukali a hrozili porúčať sa. Choroby sa týkali mojej ženy a mojej dcéry, a obe boli nebezpečné. Akýkoľvek bol tento rok nešťastný, predsa nás boh zachoval a zachránil, a všetko sa skončilo šťastlivo.

Štefan Daxner ďakuje mi za povšimnutie na mena — na vianočné sviatky — a pripomína mi 1. januára, že ešte ani jedno z jeho detí nie je opatrené, to jest samostatné. Anna²⁹² je doma a teraz po prvý raz má vystúpiť pred obecnstvom v divadelnom kuse Drotár sťa kuchárka. Ivan²⁹³ študuje na technike vo Viedni, Štefan²⁹⁴ chodí do IV. gymnaziálnej triedy v Banskej Bystrici. Päťročná Oľga²⁹⁵ chodí do tisovskej školy, aby sa učila a naučila — sedieť. — 28. decembra píše, že v čas ostatných menín boli u neho okrem tisovských priateľov len Malatinskovci²⁹⁶ a Daňo Lauček²⁹⁷ z Pily. Jedni sa zhovárali, kým sa druhí hrali v karty. Vtom

²⁸⁹*Chcú vydávať Divadelného ochotníka* — z ktorého prvé dva zväzky vyšli ešte r. 1871. R. 1880 vyšiel tretí a potom i štvrtý zväzok, Francisciho preklady (Oklamani klamári od H. Borusteina, Tak je to na tom svete! od Jos. Štolbu a vo IV. zv.: Dámy a husári od gr. Alex. Fredra). Zväzok V. vyšiel zase s veľkým oneskorením, až r. 1888.

²⁹⁰*K tomu zbierajú prstonárodné nápevy* — to veľké dielo boli Slovenské spevy, diel I. (dokončený až r. 1892 v Martine), ktorý usporiadal už spomenutý Ján Kadavý

²⁹¹*Dobšinského povesti* — Boli to Prostonárodné slovenské povesti, usporiadal a vydal Pavol Dobšinský (Martin, 1880 — 83, osem zväzkov).

²⁹²*Anna Daxnerová* — bola neskoršie vydatá za Jurom Janoškom, ev. farárom, a po r. 1918 biskupom východného dištriktu ev. cirkvi na Slovensku.

²⁹³*Ivan Daxner* (1860 — 1935) — bol riaditeľom banky Tatry v Martine a neskôr tajomníkom Slovenskej ligy v Amerike.

²⁹⁴*Štefan Daxner* (1865 — 1933) — hospodáril v Tisovci a po r. 1918 bol činný v administratíve ako komisár politickej správy.

²⁹⁵*Oľga Daxnerová* — bola neskoršie vydatá Hubáčková

²⁹⁶*Malatinskovci* — zrejme Frídrih Malatinský (1824 — 1899), buditeľ, advokát v Rimavskom Brezove, ktorý nemal ďaleko s manželkou zo svojho bydliska do Tisovca

²⁹⁷*Daniel Lauček* (1846 — 1911) — neskôr ev. farár na Pile, ktorého dal Czékus odtiaľ vojskom odstrániť, načo zakotvil na kratší čas v Lužici a napokon v Amerike a tam aj umrel. Bol buditeľ, básnik a dramatik.

zrazu vonku rozsvietenie, spev a pochod, pod vedením Sama Daxnera²⁹⁸ vystúpenie zakázaného hasičského zboru.²⁹⁹ Prišli a postavili sa do radov na dvore, kde sa i rečnilo. Potom sa mužstvo — najviac remeselníci — počastované chytro improvizovanou večerou, bavilo pri najlepšej nálade.

Karol Kuzmány sľubuje mi na môj dotaz 6. januára, že náhle to jarný čas dopustí, posluží mi žiadanými horninami. Asi tri hodiny od Terstu je ten vychýrený kameňolom so skamenelinami rakov a rýb vo vápenci; takého druhého miesta — čo sa týka ich objavenia a nálezov — v celom našom mocnárstve nieto. Stade mi pošle kusy do mojej geologickej zbierky. 26. augusta píše mi z Turčianskeho Sv. Martina, že budúci deň dôjde do Kremnice s troma svojimi synmi, aby som im zatiaľ vykonal povolenie obzrieť mincovňu.

Moja testiná zase upadla do starého, nám už do sýtosti známeho paroxysmu:³⁰⁰ kupovať panstvá pre deti — ale nie za svoje peniaze. Beliansky farár J. Samuely nám totižto 15. januára dáva v jej mene na známosť, aby sme si kúpili majetok v Toporci, ponúknutý na predaj po akomsi umretom Liskajovi. Že je lacný, dostať ho za päťdesiat tisíc zlatých. Aby som šiel do penzie, a tam aby som sa zahniezdil. No ale tých experimentov už mi bolo cez hlavu dosť. A že keď sa ja na to nedám, aby môj zať, zavesiac profesúru na klinec, stal sa zemským pánom. Prečože nie, však i Lincoln³⁰¹ bol vyučeným krajčírom, šil nohavice, a stal sa predsedom Spojených štátov severoamerických, kým ho nezahlušili. No a Cincinnatus³⁰² v Ríme? Ale my sme ani tamtým ani týmto neboli. Ona že vždycky vypráva o odpredaji Krížovej Vsi, nuž, ale ktože tomu verí? Test sa pomerne dosť dobre cíti, a keby nohu kus za sebou nevláčil a do nohavíc vliezť chcel (čo nechce urobiť zo strachu pred odvedením do bláznince), mohol by — ako Samuely píše — u seba i spoločenské cerkly vydržiavať.

Anton Müller dopytuje sa 18. januára o hrozivej katastrofe prepadnutia mesta Kremnice. *Humoristické listy* že podali podobizeň otca Hurbana s nasledujúcim podpisom: „Ani nevíme, zdali mohli bychom nový rok lépe začít, jako se starým Hurbanem.“ Umelecká beseda vystavila sto štyridsať kníh zábavného a vedeckého obsahu, ktoré hodlá darom odoslať Slovákom. Spisovateľom Rudolfom Pokorným na 4. júna sú povolaní dvanásť slovenskí študujúci v Prahe do jeho pätnásť míľ od Prahy vzdialeného rodiska, Heřmanovho Městca, na slávnosť, usporiadanú tamojším mešťanstvom. On sa postará o ich príchod a pohostenie. Medzi inšim dajú mešťania múku a čo treba a Slováci majú potom sami variť bryndzové halušky a tiež guláš, pričom sa bude spievať a od zeme tancovať. Pri tejto príležitosti urobili tiež vychádzku na starý hrad Lichnice, povestný najmä z husitskej doby a stojaci na blízkom kopci. Müller mi zovrubne opisuje priebeh tej slávnosti. Mená zúčastnivších sa sú: Rudolf Pokorný a Jozef Holeček³⁰³ — českí spisovatelia; študenti: Štefan Názor — Dalmatínek; Ján Herben,³⁰⁴ Arpád Kríž — Moravania; Slováci: Gustáv Augustíny, Ján Pastorček, Julko Bánik, Jaroslav Vlček,³⁰⁵ Pavol Kramár, Ján Gallay a Anton Müller. — 2. septembra ma Pokorný

²⁹⁸Dr. Samo Daxner (1856 — 1949) — advokát, buditeľ a vodca tiso vských Slovákov

²⁹⁹Vystúpenie zakázaného hasičského spolku. — Dôvod nepovolenia bol jednoduchý: „panslavizmus“. Spolok úradne povolili až potom, keď raz — hoci bol ešte nepovolený — veľmi úspešne zakročil pri požiari v tiso vskom „Hámri“ (železiarni).

³⁰⁰(gréc.) prudkého záchvatu

³⁰¹Abraham Lincoln (1809 — 1865) — od r. 1860 do násilnej smrti prezident Spojených štátov amerických, vystupoval už ako člen kongresu od r. 1847 za zrušenie otroctva, čo sa i podarilo po vojne Severu proti Juhu (1860 — 1864). Lincoln bol i v písomnom styku s Karolom Marxom. Nebol krajčírom, ale za mladi drevorubačom, zememeračom a advokátom — samoukom.

³⁰²Lucius Quinctius Cincinnatus — r. 458 pr. n. l. rímsky diktátor. Keď porazil nepriateľa, hneď zložil svoj úrad a vrátil sa ku práci na poli. Pokladá sa za vzor starorímskej prostoty a lásky k vlasti.

³⁰³Josef Holeček (1853 — 1929) — český spisovateľ a novinár, propagoval názor, že Česi majú hľadať oporu v kmeňovej súvislosti slovanskej

³⁰⁴Dr. Jan Herben (narodený 1857) — český spisovateľ, novinár a politik. Ako novinár bol známy vecnými vedomosťami, bystrým a nemilosrdným perom, ale i zaujatosťou.

³⁰⁵Dr. Jaroslav Vlček (1860 — 1930) — univerzitný profesor, významný český aj slovenský literárny historik. Napísal Dejiny literatúry slovenskej (1890).

cestou Müllera pýta, aby poslal do jeho humoristického časopisu *Paleček* humoresku a cigánske anekdoty. Podľa listu písaného 12. novembra umienil si Müller zanechať po skončení štúdií Rakúsko-Uhorsko a vrátiť sa len potom, keď sa tunajšie pomery na lepšie obrátia. Inžinierstvo zanechal pre chudobu, lebo na kreslenie nevládze potrebnými prostriedkami, a venuje sa profesorskej dráhe v odbore matematiky a fyziky. Jednako stal sa štátnym merníkom v Bulharsku a vodí sa mu dobre.

V tomto roku (1880) v mesiaci februári dialo sa v našom meste čosi také, o čom málokto sníval, a nikto tušenia, nikto predstavy nemal. Kráľovské slobodné a hlavné banské mesto Kremnica, ktoré povstalo na základoch odvekého baníctva, podryté tým istým základom, počalo sa klátiť, rúcať a prepadávať do zeme. Baníctvom zadovážilo si existenciu, a po stá rokov baníctvo zakopalo mu tú jeho existenciu. Asi pol hodiny západne od mesta, hore — v takrečenom Eindecku — už oddávna vidieť, že veľká čiastka vrchu, od stá rokov podkopaná, kľakla do zeme, ale také v meste badať nebolo. No keď hlad za zlatom — auri sacra fames³⁰⁶ — pri všeobecnom ubúdaní zlata nútil i pod mestom v črevách zeme bystrejšie rýpať, a tým vyhlbené priestory pre ušetrenie nákladov zameškali zapraviť, nastalo i tu to, čo sa nikto nenazdával. Na šťastie pre mesto, nešlo to náporom, ale malým voľným krokom. Ľudia bývajúci okolo rínku pozorovali na múroch, sklepeniach, pivniciach, dlážkach atď. škáry, škáry sa pomaly šírili a dĺžili, ľudia v spaní boli budení pukaním — napríklad farár Imrich Belházy — a padaním vakovky na tváre, videli nerovnosť dlážky, napríklad vo františkánskom kostole atď. Keď to takto neustále išlo, ba na niektorých miestach v brehoch i zem sa pohybovala, nastal poplach, a ľud — najmä na rínku — bol zdesený. Z jednotlivých zvlášť ohrozených domov obyvatelia museli byť preložený do druhých bezpečných, napríklad z katolíckej fary. Zvesť o prepadaní Kremnice rozniesla sa po celom širom svete; kdežeby nie, však kremnické dukáty cvendžali po ďalekom svete a vrchnosti nižšie i vyššie boli pobúrené. Písalo sa o Kremnici na všetky strany — veľa, pravdaže, i nepravdivého a prehnaného.

Pekný, koncom 18. storočia vystavaný farský kostol na námestí, s bočnými peknými vežami, bol, ako nebezpečný, zamknutý. Veže klonili sa od kostola natoľko vbok, že povraz, pustený spod krovu veže nadol, od kolmej čiahy pri spodku sa odchýlil asi pol druha metra od základu veže. Dali pretiahnuť silné železné žrde, zvonku zaklinované, vedené cez obe veže a cez chór. Žrde boli spočiatku voľné a dali sa niečo i rukou hundať, ale o dva-tri dni, ako som sa presvedčil v prítomnosti inžiniera Gerstnera, už tak tuho boli natiahnuté, že nielen nebolo ich možno rozkývať, ale niečím udrené, vydali vysoký hlas sľaby struna — znak toho, že veže, akoby sa na seba hnevali, počnúc od vrchu klonili sa nabok. Pretože byt našich detí stál asi päťdesiat krokov od ľavej veže, uznali sme za potrebné, až kým sa veci ustália a zabezpečia, preniesť ich k nám do riadovej fabriky. Úbor sme odniesli — nakoľko sa to mohlo stať — do zadných častí domu, aby tak pri novej katastrofe mohlo byť náradie zachránené. Medzitým sa vrchnosti radili, a čo vedeli a mohli, robili na zachránenie mesta. Štát dal desaťtisíc zlatých; banské kapitánske vrchnosti pilne a prísne skúmali pod zemou, a našli tam skutočne zo strany gverskej správy „Sigismundy“ prechmaty a nedbanlivosť. Ženúc sa za zlatom, vybrali pod mestom veľké diery, ktoré zameškali zapraviť, a okrem toho tak vysoko sa škriabali, že na niektorých bodoch medzi dolňami a povrchom zeme hrúbka neobsahovala ani dvadsať metrov.

Ako povedali svedkovia, v tých dolniach bolo počuť rachot vozov, pohybujúcich sa ulicou, čiže rínkom. A čo viac, hovorilo sa, aby dozerajúcu vrchnosť preľstili, keď vybrané podzemné priestory zanechali a nevyplnili, založili ich len spredu na zastrenie očí, to jest

³⁰⁶(lat.) prekliata túžba po zlate (Vergílius)

jednoduchým múrom, s'aby bolo všetko podľa predpisu zapravené. A tak tlak zhora a voda zapríčinili tento pohyb zeme. Následkom toho bolo veľké roztrpčenie najmä oproti gverskému správcovi Alojzovi Pecháčkovi. A Pecháček — s'aby oraculum³⁰⁷ — veľmi vplyvný muž pri meste, bol tu veľkou závažnou autoritou, no autorita poslala za jeho baňou. Nad farským kostolom vyniesli výrok, že pre jeho hrozivý stav je nesúci k službám božím a má sa rozobrať, pováľať. A tak sa s ním a jeho peknými vežami stalo. Istý staviteľ Storno, pôvodne vyučený kominár, vyslovil sa síce, že by ho on zadrôtoval, a tak že by zasa mohol byť odovzdaný povolaniu, no už neosožilo, lebo netrúfajúc mu, kostol už rúcali. Prv, kým k tomu prišli, ho vyprázdnil, a na ten cieľ bol povolaný dobrovoľný mestský hasičský zbor, a tak náradie vyťahovali von oknami; kladúc svätým okolo krku žinky, ťahali ich do výšky. Tieto sochy rozbehali sa potom po druhých kostoloch a ostatok putoval do mestských skladov. Trosky rozbúraného kostola rozvážali miesto štrku po bližších-d'alších uliciach a cestách. A teraz, kde stál ten hrdý kostol, je hladká dlažba. Prednejších mestských pánov, pochovaných v krypte, pozbierajúc dovedna ich kosti, pozdejšie vyviezli a pochovali v mestskom obecnom pohorbišti, kde im zase vyspevovali „Requiescant in pace“ — a istotne nie posledné, lebo zasa po vyplnení cmitera budú znepokojovaní, a zo svojho pohodlného ložiska vyburcovaní.

Nuž takí biedni sme my to ľudia, ešte ani po smrti nám nedajú sľúbený pokoj, a to nielen nám obskúrnym malým človečikom, ale ani svetochýrnym faraónom, Ramzesom sa lepšie nevodí.³⁰⁸

No toto o kostole. Pri ňom a za sv. Trojicou — touto sochou, stavanou tiež v 18. storočí z vďaka za prestáty mor, za cenu šesťdesiat tisíc dvadsiatnikov — sa tiež pozdĺž starej dolnej zeme kľakla. Pred mestským domom udreli kolmú jamu, aby ňou mali najkratší a najvoľnejší prístup k tým baníctvom utvoreným jaskyniam, to jest k najhlavnejším hriechom pripadísk. A keď sa to dohotovilo, dali sa do vyplňania tých podzemných dier dovezeným skálami a rumami. Ľudia o inšom nerozprávali ako o prepadaní sa mesta a inšim sa nezapodievali ako pozorovaním škriecich sa stien, a aby to tým ľahšie mohli stopovať, zaliepli papierom škuliny, pilne pozorujúc, či sa prilepený papier trhá, či nie. Ešte pár rokov pozdejšie erár skrz môjho brata Adolfa, predstaveného jamy „Anna“ na Piargoch, dal cieľom stavania novej mocnej mincovnej budovy zapraviť vyhlbené podzemné jamy pod tým staviskom skalami; aby sa to bezpečne mohlo stať a na to erár vykázal desaťtisíc zlatých.

Pri tejto príležitosti odhalili v krypte zboreného kostola zaujímavé starožitnosti. Od 14. storočia jestvujúca kaplnka — potom zaniknutá na priestore farského kostola, vystavaného v 18. storočí, tiež poskytla zachované strapky starých zvláštností. Pred vchodom — pravda už dávno nejestvujúcej kaplice — našli a vykopali v mojej prítomnosti hrob a videl som na vlastné oči a rukami som hmatol kúsok zeleného súkna, bezpochyby parádnej banskej čiapky, aké i teraz ešte vidávame, potom kúsok remeňa — iste zo zadu a červenastý pás z ľavej srsti, aký sa možno nosil okolo drieku. Azda to bol tam pochovaný majiteľ banského závodu. Pod bývalou bránou pri Sv. Jáne, potom pre lepšiu istotu roznesenou — lebo sa pukala — ťahala sa od vyšného konca mestského domu zapadnutá dolňa; keď ju skúmali a riadili, okrem veľa vody — teraz odtekajúcej poza mestský múr — našli banské kladivá, pravda, zhrdzavené, a peniaze z doby Rákoczyho „Pro libertate“.³⁰⁹ I v pivniciach našli tu i tu staré banské jamy,

³⁰⁷(lat.) vešťa, veštiaren

³⁰⁸Ani svetochýrnym faraónom, Ramzesom sa lepšie nevodí. — Farao je starozákonný názov egyptských kráľov („veľký dom“, vlastne kráľov palác). Ramzes II. (1292 — 1225 pr. n. l.) bol významný egyptský panovník, ktorý víťazstvom nad Hetitmi udržal Palestínu pri svojej ríši a získal si povest veľkými stavbami. Po ňom bolo ešte niekoľko egyptských panovníkov toho istého mena. Zechenter naráža na to, že väčšina faraónskych hrobiek býva vždy vylúpená.

³⁰⁹(lat.) Za slobodu.

azda takých podujímateľov, čo potajomky pracujú, chceli týmto spôsobom vyhnúť povinným daniam.

Dalo by sa ešte mnoho písať o tomto predmete, ale každá kázeň má svoj ameň. Keď sa tak zo všetkých strán k tomu pracovalo, aby sa ďalšie pokojné bývanie obecnstva zabezpečilo — čo sa, pravda, nemohlo stať šmahom a išlo s nemalými obeťami (kostol s vežami, ako sused bývania našich detí, už boli zmizli) — potom sa zas naše deti navrátili do svojho bydliska na rínku.

Dr. Fr. Schillinger v svojom liste, písanom 4. februára 1880, medziiným spomína, že dr. Rombauer išiel do penzie a býva v Budapešti. Na jeho miesto je vymenovaný dr. Téry,³¹⁰ operatér a viac ako operatér — náruživý turista; v tomto odbore je preslávený a hen v Tatrách na jeho uctenie pomenovali akúsi vynikajúcu zapustenú skalú, na ktorú sa teraz škriabu, Téryho skalou. Je dvadsaťsedemročný, otec troch detí a zať bývalého ministerského radcu Mészárosa. Dlho sa tento silný chlap v Štefultove nebavil, ale ako neposedný turista pobral sa zas kamsi na druhé, vyššie miesto.

V tomto roku administráciu lesníctva poprevracali čím hore tým dolu. Či to veci k dobru poslúži, ukáže čas.

Alexander Selymessy — quondam³¹¹ Seidenschwanz — kráľovský banský kapitán v Banskej Bystrici, mal za ženu dcéru Jozefa Zechentra. On mi píše 25. februára, že v čísle Pester Lloyd z 12. februára 1880 stojí, že istý milionár Ott umrel bez dedičov vo Viedni a tamojší súd vyzýva zdanlivých Ottových dedičov, aby sa hlásili do 23. mája. Podľa jeho vedomia mal byť tento Ott i s nami v rodine — pravda, ďalekej — skrze Fričkovcov, ako sa povedá, „keď sa pľháva dotkla plota“. Banský schematizmus z roku 1854 spomína Karola Otta ako banského účtovníka v Oravici. Aby som písal na Jána Abt-Apátiho a na môjho brata Eduarda do Banátu, že by sa po dokázaní príbuznosti s tým Ottom mohli porobiť pri súde ďalšie kroky. Výsledok tohto kutania bol pre nás „fungum“.³¹²

Podľa článku o katastrofe mesta Kremnice, uverejneného v Národných novinách a podľa môjho listu o tej istej veci zložil Dionýz Štúr článok a dal ho vytlačiť pod mojím menom vo *Verhandlungen der k. k. Reichsanstalt*.³¹³ Dňa 21. júna píše, že študuje skamenené drevá bylín. Oslovuje ma, aby som mu zaopatril, ak mi možno, drevo a ovocie limby (*Pinus cembra*) a k tomu nielen zo pňa, ale drevo i z koreňa, lebo toto líši sa od druhého pri mnohých drevách v ústrojnosti. Má už do tisíc kusov rozličného dreva. Tým by si mohol niekoľko dní v laboratóriu kúriť. Je to predmet zaujímavý a drobnohládcom ešte málo skúmaný. Dostane od „Handels a Gewerbekammer“³¹⁴ osem debien rozličného dreva z francúzskych kolónií. Ja som mu medzitým podľa jeho potvrdenia zo dňa 18. augusta, už bol poslal žiadané exempláre limby. Pôjde do Drážďan, Kamenice a Lipska, kde jestvujú početné zbierky drevín, a bude študovať. Dňa 3. novembra mi zvestuje, že Cisárska akadémia vied ho vyvolila za úda a musel, vyzvaný, zostaviť a podať vlastný životopis. Podľa toho od r. 1847 až po 1880 vydal dvesto štyridsaťdeväť vedeckých diel, z ktorých niektoré predstavujú objemné bachanty. A tak Nemci uznali i Slováka za hodného stať sa údom svojej vedeckej spoločnosti. — Už bol v horeudaných mestách, kde študoval drevá fosílnych bylín. — Je to

³¹⁰Dr. Edmund Téry (1856 — 1917) — lekár, zdravotný inšpektor, zaslúžil sa o rozvoj uhorskej turistiky. Bol i turistickým spisovateľom. Podľa neho má názov Téryho chata v Tatrách.

³¹¹(lat.) Kedysi.

³¹²(lat.) Huba (čiže veľké — nič).

³¹³(nem.) Rozpravy cis. kráľ. ríšskeho ústavu (geologického).

³¹⁴(nem.) Obchodnej a priemyselnej komory.

špeciálnosť Saska, že ich „calamity“ v červenom pieskovci³¹⁵ sú tak zachované, že okružlené žabicou, nie sú stlačené, ako to býva v kamenom uhli, ale ony neustratili na hrúbke, objeme, to jest nezmenili svoju podobu a organizáciu. — 27. decembra mi vyčíta, že som nevrľý, a to už vraj i z toho vysvitá, že som dávno nepísal do Národných novín. Darma je, podotýka, že sme už päťdesiatroční, býva to všakovak. Nuž ale preto neochabnime; rýľ a motyka blyštia sa práve vtedy, keď sa nimi usilovne kope.

Sestra Petronela robí v liste 11. marca vonkoncom nemiestne vtipy o nešťastnej kremnickej nehode. Keď Brezno vyhorelo, nešeredne lamentovala; nuž a či je nebezpečenstvo prepadnutia sa azda veselšie od ohňa? Ba veru kremnická nehoda už i tým bije do očí, že ten spôsob zavítania nebezpečenstva a škody je nezvyklý.

Andrej Kmeť³¹⁶, preňčovský farár, pýta odo mňa 12. marca zbierocku systematicky určených kovov. Tejto žiadosti som podľa možnosti vyhovel. 4. mája ma uvedomil, že tie minerálie dostal. Jeho najväčšiu pozornosť vzbudil čierny opál, nájdený v Jastrabej. Dva roky sa zháňal za minerálami, potom nechajúc to stranou, hodil sa s veľkým zápalom na botaniku, kde to potom ozaj ďaleko priviedol; on a Holuby sú ďaleko známi botanici. — *Homero callis flava*³¹⁷ podľa neho rastie často na Sitne a Paradízi, taktiež *Lilium bulbiferum*.³¹⁸ — Hazslinszky³¹⁹ mu určoval kryptogamy³²⁰ hubky a lišajníky, a teraz už pomocou drobnohl'adu, pravda, len štyristokrát zväčšujúceho — hoci s veľkou námahou — určuje ich sám. *Lilium martagon*³²¹ majú i oni, ale nemajú u nás okolo Kunešova také časté *Scorzonera hispanica*.³²² Naša kremnická flóra bliži sa viac karpatskej, čo by som však ja tak bez okolov tvrdiť nechcel.

Môj dobrý priateľ Štefan Závodník 12. marca sa pre hroziacu kremnickú záhubu o nás obáva a radí nám, aby sme čím skôr to miesto opustili, a že veru škoda, že sme sa radšej neusadili v Podskalí, kde by nám podobná skaza nehrozila. — Náš Pongráč,³²³ považskobystrický farár, umrel a stadiaľ početní mešťania oslovili Závodníka, aby tú faru pýtal, oni že ho vďačne budú voliť. Ale on je už starý, nevládny, a hoci priam chudobný, predsa volí umrieť tam medzi svojimi dobrými farníkmi, kde toľko rokov zdarne účinkoval — tam v svojej Pružine.

Július Plošic 25. marca stal sa gverkom, to jest lamentujúc na zlatú žilu, ktorá ho nešeredne prenasleduje. Hreší na krupinskú úrokovňu. — 13. augusta sa dozvedel o biskupských veciach... Ján Kluch, špaňodolinský farár, podal prosbu o uprázdnenú slatinskú faru, ale nechcel prísť na biskupove podmienky — a sa rozišli. Tak urobil biskup i s Trúchlym, Antonom Knoppom³²⁴ a so Šándorym.

2. decembra Plošic mi opisuje históriu Behaciovského klamstva, ako pod menom „Jarabinský“ oklamal Chrástka a jeho. Pred pár rokmi prišiel tento vták, podľa zamestnania roľník zo Žakýla pri Teplej, podľa remesla bezočivý prebitý šudier a impostor, k menovaným pánom farárom, aby sa ponáhľali do Močiara pochovať pána farára Zimmermanna. Chlapa nachovali a obdarovali a vybrali sa z Podhradia hrozne planou cestou chotárom, aby svojmu

³¹⁵*Ich „calamity“ v červenom pieskovci.* — Sú to vyhynuté tajnosnubné cievnaté rastliny stromovitého vzrastu, veľmi časté v kamenouhoľnom útvare.

³¹⁶*Andrej Kmeť* (1841 — 1908) — buditel', kat. farár na Prenčove, zakladateľ Muzeálnej slovenskej spoločnosti, botanik a archeológ

³¹⁷*Homero callis flava* — zdá sa, že ide o rastlinu z rodu *calla*, rastúcu v rašelinových barinách

³¹⁸*Lilium bulbiferum* — je ľalia zlatá alebo cibul'kovitá, dosť častá

³¹⁹*Fridrich Hazslinszky* (1818 — 1896) — od r. 1846 profesor ev. kolégia v Prešove, maďarský botanický spisovateľ

³²⁰*kryptogamy* (gréč.) — je vedecký názov tajnosnubných rastlín

³²¹*Lilium martagon* — je zlatohlavá ľalia, zlatohlávka

³²²*Scorzonera hispanica* — hadí mord, patrí medzi zložnokvetnaté rastliny. Jej koreň sa pestoval na kávovú náhradku.

³²³*Alexander Pongrácz* (1808 — 1880) — kat. farár-dekan v Považskej Bystrici, v mladších rokoch buditel'sky činný.

³²⁴*Anton Knopp* — kat. farár, umrel r. 1891.

dobrému kolegovi preukázali poslednú česť. Ako sa už vypotení dotrmácaní blížili k Močiaru, počuli veselo a krásne vyhrávať na husliach a tie premilé hlasy vznášali sa na vzduch farskými otvorenými oknami. Naši zadychčaní páni farári pozrú prekvapení jeden na druhého: takto hrať na husliach môže len Zimmermann, a to zaživa. Zdravý Zimmermann svojich ochotných spolubratov vďačne a zaživa občerstvil dobrým karom a sľúbil sa im svedomite odslúžiť tým istým. Táto história časom prišla do zabudnutia, až sa znovu a novým výčinom ohriala. A zas na škodu Plošicovu.

Samo Ruttkay, bývalý mičinský evanjelický farár, prestúpivší na katolícku vieru, baví sa v Chorvátskej, chce sa stať farárom, ale sa mu to nedarí. Písal i brožúru v národno-náboženskom duchu,³²⁵ a to mu tu v Uhrách, ako tam, zahatilo v oboch cirkvách postup. Strossmayer mu vraj odporúčal, aby sa obrátil na olomouckú diecézu. A preto písal — teraz až hen zo Sarajeva — na Plošica, aby zaňho tam účinkoval. „Ako keby vraj olomoucký arcibiskup bol mojím strýkom,“ dokladá Julko. Chudák Samko Ruttkay, pekný a milý chlap, svojím časom kus rapľoval. A mladý, odlúčený od ženy — rodenej Margóci — umrel v cudzine.

Dňa 30. marca Paľo Kuzmány sa zas zberá na cestu do Korutanska k jazeru Vrba. Tam sme ho pred troma rokmi navštívili na našej ceste do Talianskej, Tirolska a Korutanska. Ta chodil temer každý rok tráviť letnú chvíľu do Veldenu. Pozdejšie si tam vystaval vilu.

Hrončiansko-podbrezovské železné závody podľa dr. Toelgovho uisťovania pri všetkých a všakových martinských a bessemerovských experimentoch³²⁶ predošlého roku zas vykázali deficit asi na štyristotisíc zlatých. Nabudúce majú prestať lesné direkcie a miesto nich prídu lesné úrady. Teda inšie pomenovanie, a vec azda tá istá. Aj štiavnická banská direkcia má byť zjednotená, tí mnohí prísediaci banskí páni radcovia budú odstránení do pokoja a veci majú sa zatým odbavovať kratšou cestou — bez ich prikývania hlavou.

Toelg mi 4. decembra píše, že tiež Záhreb bol navštívený zemetrasením. Veže pokrútilo a náhrobníky pretislo z pôvodného miesta na susedné. Jeho syn Vilko slúži ako kráľovský lesný pod záhrebskou lesnou správou vo Fužine pri Rijeke, kde kedysi slúžil Leitner, Minkin otec, a bol obľúbený. Poslali ho na revíziu až do krajov mne tak prepamätného Zagoria — krajov, kde leží i Radoboj. Od nového roku hrončiansko-podbrezovské železné závody odpadnú od štiavnickej banskej správy.

Náš bývalý vrúcny priateľský krúžok v Brezne — podľa správy Janka Čipku (4. apríla 1880) — chladne. Každý má svojho moriaka. On pre straty v železných dielňach v Topolčanoch a na Grlici a k tomu družiaci sa chybný sluch. Samovi Lopusnému jednotajne postenáva žena a Kozelnického tlačia ekonomické plány všetkého druhu. Kúpil dom po Natánovi Čipkovi. 26. mája Čipka píše, že pred týždňom bol veľký mráz. Kvitnúce stromy, zemiaky, zeleninu — všetko zima skántrila, a k tomu od Kuchinkovského domu až po Doboša zhorelo šesť domov.

Mikuláš Ferienčík sa 21. apríla ponosuje na závrat, je päťdesiatpäťročný, tlstý a obáva sa pošinutia. Syn Jána Francisciho je v Rusku v Kostrome profesorom nemeckej reči.

³²⁵ *Písal i brožúru v národno-náboženskom duchu* — Viera, národnosť, autonómia (Skalica 1880). Brožúra mala dokazovať, aká nebezpečná pre Slovákov je maďarčiacia evanjelická cirkev v Uhorsku a naproti tomu aká výhodná by bola pre nich katolícka cirkev, kde im nehrozí nebezpečenstvo odnárodnenia. Takto naivne poňatá a predostretá práca zapadla bez najmenšieho ohlasu.

³²⁶ *Všakových martinských a bessemerových experimentoch*. — Autor tu rozumie vynálezy francúzskeho inžiniera Pierra Emila Martina (1824 — 1915) a sira Henryho Bessemera (1813 — 1898), anglického vynálezcu. Bessemer r. 1860 zaviedol hromadnú výrobu plávkového železa a ocele v „Bessemerovej hruške“, totiž konvertore, v ktorom sa surové železo premieňa na oceľ bez pridávania uhlia. Iným spôsobom získava sa plávková oceľ pochodmi, z ktorých jeden je vynález Martin-Siemensov. Pri kapitalistickom spôsobe výroby železiarne v Hronci a Podbrezovej ani pri upotrebovaní spomenutých vynálezov nemohli byť aktívne, ale stále pasívne.

Dr. Toelg zmienil sa 4. mája o kremnickej záhube, ktorú vraj zapríčinila nedbanlivosť banského správcu Pecháčka. Spomína i to, koľký zástoj hrával tento človek v kremnickom meste. Maxo Glanzer stal sa šéfom železných závodov v Diós-Győri a nebude viac podriadený ministerstvu financií, ale ministerstvu obchodu. Hronec-Podbrezová príde pod osobitnú správu železných diel v Budapešti. Lubietová hľadá lekára; vypísala súbeh na päťsto zlatých platu a od eráru osemdesiatšesť zlatých odmeny. Prvý vyvolený lekár ani sa neustanovil, ale poslal zástupcu s požiadavkami tisíc zlatých platu od mesta a dvesto zlatých od eráru, slobodný byt a drevo atď. Rozišli sa. Lekár, vyvolený v druhej voľbe, sa ani neustanovil.

Július Plošic 30. mája mi zvestuje, že Marci Čulen pýtal svätobeňadickú faru. Dobre mu prajúci ostrihomský kanonik Juriga zhováral sa strany toho s primasom a odpísal mu primasove slová: „Hoc non potest esse. Si Benedictus esset in meo patronatu, absque omni quaestione illi conferem, sed capitulum se non potest compromittere; habet in suo patronatu viros, qui petent Benedictum.“³²⁷ I tak by Čulen bol utratil, lebo kapitula už viacej nechce platiť šesťsto zlatých, ktoré predošlému farárovi dávala ad personam.³²⁸ A okrem toho Čulen v Čake viac pokoja zažíva ako v Beňadiku, čoho mu je nadovšetko treba.

Dcére Mariške následkom nešťastného žartu, pri ktorom bola nastrašená na schodoch, predčasne odišiel plod. Ved', keď i nie razom, ale pozdejšie mala nebezpečné následky. Krvotok sa v máji zúrivejšie opakoval — v takom stupni, že sme sa i najhoršieho mohli obávať. Náramná slabosť a úpadok. Bledá bola ako z vosku, a už i sama nad sebou zúfala. Naše položenie voči tomuto, zo štyroch už len jednému dieťaťu, bolo hodné poľutovania. Spása očakávala sa od vyhnianskych kúpeľov, v tomto odbore chýrnych, a to plným právom. Ale čo? Chorá bola taká zoslabnutá, že na odvážanie nebolo možno ani pomyslieť. I keď sme nechceli, museli sme v bázni čakať, kým sa koľko-toľko vymotala. Primeraná opatera, chova a jarná chvíľa pomaly, ale predsa prispeli k tomu, že sme sa mohli odvážiť presťahovať ju do kúpeľov. Pani Privorská jej zaopatřila hospodu, a tak počiatkom júna, v prvý týždeň, vybrali sme sa na dvoch príležitostiach a s pánombohom na určité miesto. Ja, Milka, Mariška — na našom koči pozorne a pomaly, aby sa netriasla, a na fabrickej príležitosti za nami viezlo sa Mariškino rúcho. Ale čo ako opatrne sme zachodili s chorou touto cestou, ona stonala, a následky nevyhnutného drgnutia kolies tu i tu na kameň, alebo na jamách vyjarčenej cesty nevystali a zakúsili sme čo najneprijemnejší výjav v samom kúpeli. Ako sme zastali a hostia sa práve v hustých skupinách prehánali po prechádzke, Mariška zastenala, že ju zastihol tuhý krvotok. Vtom pribehla obsluha skladať nás a naše veci. A že Mariška nemohla sama ani z koča zísť, tým menej kráčať, vzal ju silný hostinský paholok coram publico³²⁹ na ramená, a krv mu kvapkala dolu rukávom. Len sme sa plnou parou ponáhľali do izby, a že kočiš ešte nedošiel s rúchom, prestreli sme môj biely gutaperčový dažďový plášť na prázdnu posteľ a vyložili sme úbohú apatickú dcéru na ňu.

Takýto sme mali úvod do Vyhieň... Keď už potom došiel úbor, utíšila sa po kuse i chorá. Za času jej päťtýždňového tunajšieho pobytu podelili sme sa s mojou ženou čas tak, že cez jeho polovicu bavil som sa pri chorej ja, cez druhú polovicu ona. Šlo to spočiatku veľmi pomaly k lepšiemu, ale konečným koncom bol výsledok nad očakávanie skvelý. Ako rečeno, sprvopočiatku sa ledva z miesta hnúť mohla, len čo práve do kaďového kúpeľa prešla; potom už vždy kráčala ďalej a ďalej, až zvyš vyhnianskych kúpeľov oproti obci Vyhne — ta, kde si na rozhraní smutný anjel strážca husacím perom šparchá zuby.

³²⁷(lat.) To nemožno. Keby bol Beňadik v mojom patronáte, bez každej otázky by som ho jemu dožičil, ale s kapitulou sa nemožno dohodnúť; ona má vo svojom patronáte mužov, ktorí sa žiadajú do Beňadika.

³²⁸(lat.) pre jeho osobu

³²⁹(lat.) pred obecnstvom, verejne

V ten čas ešte stavisko, takrečená Heltovská hospoda, nestálo. Na tom mieste bol nepatrný domec vdovy bývalého kráľovského ráňhojiča Lažanského. Staré stavisko, na spodku vlhké, bolo preplnené host'ami. Aj pekný nový veľký kúpeľ na hornom konci ešte tam nebol. Park len práve čo zakladali. V prázdnych, nudných hodinách som sa prechádzal po okolí, geognozoval som na takzvanom skalnom mori, kde sa vo veľkom množstve nachádza dodružganý, významne pekný rhyolit. Neďaleko neho je osihotený peniažkový — numulitový — vápenec. Na západ od kúpeľa jestvuje stará opuka (tonschiefer³³⁰). V samom kúpeli je dosť šumný travertín,³³¹ ako vodná usadlina teplých žriediel. Blúdieval som po bližších-d'ľších chodníkoch a z jedného takého oproti kúpeľom, v samom susedstve spomenutého rhyolitu, som naponáhle odkreslil vyhnianske stredisko. Spoznal som sa so Sokáčom, rodeným Hrončanom, veľmi inteligentným lejárcom v tamojšom Kachelmannovskom železnom závode. Bol to poctivý, pilný, majetný, prebudený a sebavedomý Slovák. Druhý jeho brat bol tiež v dobrom postavení: v železnom závode v Hlobnici (Gloggnitz) v Dolnom Rakúsku pod Simmeringom. Tretí, ako zámočník, tiež zastupoval značnejší stupeň v Pešti. Tamten prvý mal vo Vyhniach v západnej dolinke i svoj vlastný dom, bedlivo opatrovanú záhradu, plnú kvetmi a ovocnými stromami a s veľkým včelínom, kde prišlým host'om okrem hospôd slúžieval i chovou. Škoda chlapa — už hnije!

Moja žena s dcérou sa obznámili a spriatelili s druhými paniami. V susednej izbe bývala pani baróna Il'ugu, ktorý zastával vo Zvolene malý úrad. Bola to dobrá osôbka, ale kus podstrelených mozgov. Keď sa vracala podvečer z prechádzky, vláčila so sebou kopu čečinovej haluziny, ktorou si steny na hospode od vrchu do spodku vytapacírovala. Ženičky, keď ju videli stonajúcu fučať pod toľkým bremenom, boli tej mienky, že fabrikuje doma omelá a zasiela do svojho domova, kde toho iste mať nebudú. Zišli sa s Ľ. Turzovou manželkou, ktorá sa tam bavila a liečila i s malým synčekom Ivanom. Spoznali sa i s dobrákmi starými Faragóvci. Títo tichí starkí predstavovali verný obraz Filemona a Baucis.³³² A okrem toho ešte nasledovalo niekoľko povšedných kúpeľných známostí.

Ešte sluší pripomenúť, že tí znamenití traja Sokáčovci ako chlapci chodili robiť do podbrezovskej mechaniky ako učni. V ten čas úradoval v Hronci pri pokladnici originálny človek, menom Geržo. Bol to veľký pijak a impostor, ale len istým pravidelným časom stal sa opravdivou dúhou, keď to prešlo, bol tichý, pilný, triezvy a veľmi skúpy. Srdce mal dobré. Z dobrej vôle dával v mechanike tým všakovým hrončianskym zámočníckym nezbedníkom hodiny z matematiky, mechaniky, fyziky a z tých — okrem iných — pošli i naši Sokáčovci. Stadiaľ pochodil i v celej krajine chýrny sochár Huszár,³³³ syn opatrovkyne v hrončianskej kráľovskej robotníckej nemocnici. Tento mimoriadne slávený prepil si rozum a zahynul v Leopoldovom poli,³³⁴ v ústave pre pomätených. Škoda! — Počiatkom júla, ďakujúc bohu, odviezli sme vyzdravenú Marišku domov.

Eduard Lackner 8. júla zaopatril a vyskúsil mi vreckové strieborné hodinky za dvadsaťosem zlatých; teraz by stáli najviac ak desať zlatých, pre veľkú fabrickú produkciu, a že v ten čas striebro takmer dvojnásobne drahšie bolo než teraz: vysoké ážio. Retiazku nosím čo len od päťdesiatich rokov jednoducho železnú, ale niklovanú. Mám zlaté hodinky a zlatú retiazku,

³³⁰Opuka — Tonschiefer (nem.) — odroda vápencového slieňa z usadeniny, farby žltkavej alebo svetlosivej, má výzor hrubých vrstevných dosiek

³³¹Travertín sa inak volá aj travertínový alebo vápenný tuf. Je to pórovitá hornina, tvorená v podstate vápencom a za súčinnosti organických živočíchov, hlavne rias a siníc. Travertín sa dobre uplatňuje v modernej architektúre, keďže oživuje inak prázdne veľké plochy. Na Slovensku sú z neho veľké ložiská a najkrajší, zlatožltý, pochádza z Bešeňovej pri Liptovskej Teplej.

³³²Verný obraz Filemona a Baucis — staručkých manželov vo Frýgii, ktorí podľa starého mýtu pohostinne prijali bohov Zeusa a Hermesu, keď nikde nemohli nájsť prístrešie. Nato bohovia za trest premenili celý kraj na močiar, zachovali len prítok pohostinných manželov, zmeniac ho na chrám a ich urobiac jeho kňazmi. Manželia potom súčasne umreli, čo tiež bolo darom bohov, ktorí ich premenili na stromy.

³³³Adolf Huszár (1843 — 1885) — od r. 1881 profesor sochárstva, uhorský sochár

³³⁴Zahynul v Leopoldovom poli — je to Lipótmező, vychádzkové miesto Budapešťanov, kde je krajinský ústav pre choromyseľných

kúpené po stavaní železnice r. 1872 skrze Antona Hlavatého v Prahe, blízko za deväťdesiat zlatých, ale ich nerád nosím, milšie sú mi tieto skromné, privykol som na ne.

Zať pobral sa na nohy a cestuje. Opisuje mi 1. augusta svoju cestu; navštívil Žilinu, veľkolepý Súľov, Skalku a Trenčín; tam je uhospodený u dr. Brančíka,³³⁵ stoličného fyzikusa a známeho vreľého prírodoskúmateľa; Brančík má velikánsku, krásnu zbierku chrobákov-coleopter; je predsedom tamojšieho prírodovedeckého spolku. Nazad idúc zať sa stavil v Topoľčanoch. Vrátiac sa domov, onedlho zatým odcestoval k bratovi Antonovi, farárovi, do Štítnika, i s Mariškou, svojou ženou, kde sa zišli všetci traja Teschlerovci.

Pražská poisťovacia spoločnosť „Slávia“ vyvolila ma 12. septembra za svojho dôverníka a vyzýva ma, aby som sa zúčastnil na zasadnutí 19. septembra 1880 pod predsedstvom predsedu grófa Jána Harracha³³⁶ v Turčianskom Sv. Martine.

Svetozár Hurban Vajanský 14. októbra 1880 lichotiac môjmu spisovateľskému peru, prosí ma dopisovať do *Slovenských pohľadov*, redigovaných ním a Jozefom Škultétym.

Dňa 17. októbra cestoval kráľ Franc Jozef našou železnicou a tou príležitosťou staval sa, ale nie na kremnickej stanici, ale na Piargoch. Chvíľka bola daždivá, chladná, a povolani sme boli ta sa ustanoviť — obecnstvo, mesto, úradníctvo a všetko kráľovské banské, mincovné a lesné robotníctvo so všetkou príslušnosťou a parádou, ako to už vôbec býva pri takých slávnostiach. Už sme boli dokonale prechladnutí, pokropení, keď vlak dorazil na nádražie. Kráľ zišiel v rovnošate uhorského generála a zostúpia na vystretý koberec, bol pozdravený tekovským županom. Za kráľom vykukol z vozňov prvý minister Tisza. Druhý za ním na schodíkoch držal sa barón Anton Radvánszky, ešte vtedy tiež turčiansky župan. Ešte sa ich tam viac z kráľovského sprievodu hemžilo. Všetko trčalo vo skvostných, zlatom, striebrom vyšívaných a obšívaných háboch. Predstavovanie bolo krátke, ba pán tekovský župan na podajedných — či náhodou, či schválne — celkom pozabudol. Celou čiarou železnice stáli v radoch robotníci. Slávnosť sa skončila, panstvo odcestovalo ďalej, zhromaždenie sa rozišlo, len oblaky a dážď sa rozísť nechceli a odprevádzali nás a panstvá, každého na svojej ceste rovnoprávne a dôsledne, ako sa na konštitucionálny dážď a takú vládu svedčí.

V Brezne, podľa správy T. Kováča, zasa dva domy zhoreli, akoby na dôkaz toho, že Brežňania sú veľmi ohniví ľudia a mesto akoby chcelo napodobňovať fénixa,³³⁷ ktorý po každom vzbĺknutí stával sa krajším a krajším. Tak potom ľahko uveríme, že Brezno, ak sa takým činom mieni okrášliť, nadarmo sa neusiluje tak často sa páliť. Ale vyniká ono ešte i v druhých, nie menej senzačných výjavoch.

Počiatkom novembra 1880 bol som jedného dňa ako výborník v kremnickej sporiteľni a po skončení úradných hodín práve o 12. na poludnie, keď sme zatvárajúc účty účtovali pokladnicu, pribehol po mňa posol, aby som sa náhle poberal domov, že Milka zrazu ťažko prechorela. Neostávalo mi inšie, ako pokladnicu tak nechať a bežať domov. Milku, ktorú som doma opustil — síce už ponosujúcu sa, ale predsa na nohách — našiel som už bedákajúcu a bolestne krútiacu sa v posteli, pod Jelinou opaterou. Klalo ju a dýchať jej nedalo pri značnom stupni zimnice. Pri bedlivom skúmaní, prezeraní tušil som zapálenie pľúc a túto moju mienku postupujúca choroba a všetky jej úkazy potvrdili. Choroba sa vyvíjala pravidelne a hrozivo,

³³⁵Dr. Karol Brancsik (1842 — 1915) — župný hlavný lekár v Trenčíne, maďarský prírodovedec. Zakladateľ významného Brancsikovho múzea v Trenčíne.

³³⁶Gróf Ján Harrach (1828 — 1909) — veľkostatkár, činný bol i literárne a bol dlhý čas v popredí českého života, najmä vo Viedni, a to politického i hospodárskeho

³³⁷Akoby chcelo napodobňovať fénixa — rozprávkový vták, ktorý podľa egyptskej povesti raz za päťsto rokov priletel z Arábie do Heliopolu, kde sa spaľoval na vlastnom hniezde. Zo svojho popola potom vzlietol obnovený do ďalšieho života.

ťažko. Pri veľa námahách, mnohom strachu a trpení silná Milkina telesná sústava nad chorobou, ba nad hroziacou smrťou zvíťazila. Po niekoľkých clivých týždňoch opustila lôžko. Ach, ale aká bola! Keď nás už dlhší čas po vstaní z choroby a zotavení boli navštíviť Kuchinkovci, Milku nachodili ešte takú premenenú, biednu, že podľa ich výpovede, keby ju takú na ulici náhodou boli postretli, istotne by ju neboli poznali.

Martin Čulen 19. novembra ozaj úprimne banuje, že Milka tak nebezpečne ochorela, a dáva nám tým najavo svoje vrele priateľstvo, bratskú lásku a sústrasť. On nám bol úplne oddaný priateľ. 17. decembra sa teší, že Milka sa už cíti lepšie a volá nás s vďačným srdcom na zotavenie na Čaku — na jar, ktorá sa tam začína už počiatkom apríla a v máji už býva v opravdivom prúde.

Samuel Bodorovský, podľa listu z 24. novembra, s úľubou číta Pavlove Križkove výťahy z kremnického archívu a bojí sa, aby aj Kremnicu nezasiahla taká záhuba, ako Záhreb, keďže i tak základy kremnického mesta, ako sa to toť nedávno dokázalo prepadávaním, stoja na slabých nohách.

Tohto roku, v letnom čase, išiel som v povinnosti ku chorým na Blaufus. Vyviezol som sa až vyše železnice, kde neďaleko strážneho domka ma čakala príležitosť. Ďalej sa viezť nebolo radno — jedno, že je cesta strmá, a po druhé, je nad všetko pomyslenie skalnatá, planá. Ako obyčajne, išiel som hore pešo. Po odbavení povinností hore vo výsosti poberal som sa dolu, stretajúc baníkov, vracajúcich sa domov z banskej roboty. Keď ma zazreli, živými posunkami a výkrikmi mi oznamovali, že sa mojej príležitosti zle povodilo: kone že sa splašili a s vozom krkolomne vpálili dolu železničným násypom tam do hústiny. Nevyčkajúc konca chýru, skokom som sa náhlil dolu k strážnikovmu bytu. Ale tam už nebolo ani koní, ani kočiša, ani voza a to robotníci, zamestnaní na železnici, už odpeľali domov. Mne hlásili, že kočiš, voľkajúci si pri koňoch na zemi, zaspal, a keď práve otvorom jasku znenazdania vyhrmel nákladný vlak — kone, zduriac sa, hodili sa priekom železnice dolu strmým a vysokým násypom. Šťastie bolo, že ešte zavčasu predbehli rušeň, a druhé šťastie bolo to, že oje dolu hrmiaceho vozíka búsilo prasto do stromu a sa zlomilo, a v tom sa opraty zachytili a obkrútili o strom a kone viac visiac ako stojac mohli byť pribehnutou pomocou vyslobodené a tak potom i s porúchaným vozom odvedené.

Ja som sa v planom duchu a s kyjakom v ruke poberal za nimi, ale dohoniť som ich už nemohol. Doma medzitým bolo veľké preľaknutie. Keď kone osebe a voz osebe dopravili do dvora riadovej dielne, kde sme bývali, práve umývala slúžka okno; na jej krik zbehli sa moji ľudia a nadišla ich hrúza, lebo keď mňa v tom kľbku nezbadali, predstavili si, že ma už peľajú v plachte zakrvaveného. No ale skoro boli chlapmi poučení, že som ja pri tom nemal bezprostredne účasti; až som sám dobehol. A prvé moje bolo sadnúť si na dvore na kláte a skúmať voz a kone. Na voze okrem zlomeného oja ďalšej škody nebolo a kone tiež nemali väčšie úrazy, vynímajúc hlboké, srsti pozbavené švíky okolo nôh, zapríčinené zamotanými štvierňami. Ale keby som bol na voze sedel ja s kočišom, keď sa kone splašili, čo by to bolo bývalo?

Roku 1880 rozbúrali Hornú bránu následkom nastavšej záhuby mesta, sčiasťky už zatíchnutej. Na bráne boli vmurované emblémy³³⁸ z čias návštevy Jozefa, rímskeho kráľa — taký mal titul — pozdejšie cisára ríše. Teraz tie emblémy sú vmúrané blízko toho miesta na susedných budovách a predstavujú banícke a hutnícke závody. Aj staviská patriace k bráne boli rozobrané, a to miesto bolo zaujaté rozšírením mincovne. V týchto staviskách okrem

³³⁸(franc.) znaky (mestské, šľachtické)

hajdúchovho bývania boli i normálne školy, do ktorých chodili i teraz žijúce ženské osoby; takhľa, z prvého vzdelanostného žriedla tam čerpala i moja, teraz už deväťdesiatročná sestra.

V tomto roku mi bol povýšený ročitý plat zo sedemsto dvadsaťpäť zlatých ostatným kvinkvenálom na rovných osemsto zlatých, a to dekrétom zo 14. apríla. A túto sumu mám i teraz ako penziu.

Už som viac ráz spomenul, že test'ovci, najmä testiná, narádzala nám kupovať vždy a vždy druhé statky, čo však posiaľ vyšlo pravidelne nazmar. Lebo kupovať panstvá bez peňazí je len teória, a na to potrebných peňazí nám nedali — slúžili nám jedine dobrou radou. To, čo mala Milka v hotovosti, na to nedostačovalo. Možno, že tá chtivosť majetky kupovať bola v krvi, lebo Milka by sa bola ľahko vrhla do kúpy bez dôkladnejšieho rozmyslu, keby som ju ja nebol hamoval. Jednako to už prešlo takmer do náruživosti a chcela len a chcela odpredať domu v Brezne — z čoho suma bola vynaložená na Mariškino vystrojenie — vynahradiť kúpou domu v Kremnici. Je to pravda, že keď človek býva vo svojom dome, je neobmedzeným a nezávislým od vôle druhého — zariadi si veci tak, ako mu d'aka. Moja polovica neprestajne súrila a túto pieseň húdla, nuž a peniaze boli jej. Hore na vŕšku, vpravo od cesty na Neustift, bol na predaj dom — teraz Peschelovský, novozriadený veľkými náklady. Ten dom prináleží pani Privorskej. Ona pýtala štyritisíc dvesto zlatých — pravda, nie veľa, ale keď sme sa presvedčili, že zovňajšok nezodpovedá jeho vnútornostiam a v pivnici sme sa presvedčili, že steny oproti záhrade sú veľmi slabé, nebezpečne sa klonia dovnútra, a teda stavisko vyžaduje veľa naprávania, ponúkli sme jej rovných štyritisíc zlatých, na čo ona nechcela pristúpiť. A ja rád, že sa tak stalo. Banský radca Peschel kúpil potom ten dom oveľa drahšie a strčil doň asi toľko, za čo ho kúpil. Pri odkopávaní a rovnaní vŕškovateho dvora sa presvedčil, že ten poschodový dom vlastne z väčšej čiastky nemá ani základu, čo on musel vynahradiť s veľkými útratami. Čo by na vôľu mojej žene, tá by ho bez okolkov bola kúpila, lebo ona už raz bola rozhodnutá — kúpiť! Táto kupecká choroba nebola týmto vyliečená — vybúšila zatým zasa.

*

Rok 1881. Už koncom predošlého roku išlo mi tvrdo. Tak som bol rozčúlený, moje čuvy boli také napnuté, že som službu a svoje lekárske povolanie nemohol ďalej konať bez značnejšej, ako duševnej tak i telesnej škody. Príčinou tohto nenormálneho stavu bolo napnutie síl a rozličné prežitie, už opísané neresti. Dňa 21. januára 1881 mi dr. Fr. Schillinger, môj predstavený, píše, že mi štiavnická banská direkcija moju žiadosť o štvrt'ročné dovolenie nemôže vyplniť, lebo na také dlhé povolenie nie je kompetentná, na to je povolané ministerstvo; a tak teda ňou odporúčaná prosba bola zaslaná na ministerstvo. Môžem teda očakávať povolenie, tým viac, že v Banskej Štiavnici ním samým bol som preskúmaný a on sám mi narádzal zdržiavať sa za štvrt'rok všetkých lekárskejších povinností a služobných prác. On vraj úfa, že tým spôsobom a pridŕžaním sa ním udelenej rady do konca roka istotne vyzdraviem. No, vďaka bohu, tak sa i stalo. Počet súkromných chorých sa mi síce týmto činom umenšil, keďže sa mi opustení za ten čas odvrátili, ale zato mi pribudlo na zdraví a od 1. apríla som zasa so spokojnejšou mysl'ou otuženejší mohol ďalej kráčať dráhou svojho povolania.

V Turíne sa profesor dr. Perroncito zapodieval enthemintológiou³³⁹ a bádaním prišiel k výsledkom, že príčinou takrečenej bledej nemoci, Berghausom nazvanej Bergsucht

³³⁹(gréc.) náukou o cudzopasných červoch (v ľudskom, resp. zvieracom tele)

(bányaszál),³⁴⁰ je istá drobná hlístička *Anchylostoma duodenale* (alebo *Dochmius*) a *Anguillula stercoralis*. Táto nemoc že sa už dávnejšie objavila v hornom Egypte a u robotníkov v mnohých baníckych závodoch. Najnovšie, ako sa sám neúnavný Perroncito presvedčil a drobnohlľadom — čiže mikroskopom — dokázal, že mnohí robotníci pracujúci v jasku Sv. Gotthardta na banskú bielu nemoc, lekárske opatrení, pochoreli tiež výlučne následkom nákazy tých drobných hlíst, a to výkalmi, ktoré sú v jame, v dolniach, tu teda v jasku, a tak sa nakazia skrz drobnúčkú vajíčka tých tvorov, ako pri známých detských hlístach *Ascaris lumbricoides* a *Oxyuris vermicularis*. Tento vynález, toto dokázanie príčiny takej častej a trápnej, takrečenej banskej choroby a tým odkrytím umožnenie prekazení choroby a umožnenie vyliečenia narobilo v svojom čase mnoho hluku a prišlo pred taliansku učnú akadémiu. — Akadémia — keďže v našej monarchii, najmä v Uhrách, jestvuje mnoho banských závodov a v nich mnohí robotníci bývajú navštívení a trápení banskou chorobou — predložila vec svojmu ministerstvu, žiadajúc ho, aby sa ono obrátilo na naše ministerstvo, ako tú vec u nás posudzujú a či sa i u nás dotýční lekári tou otázkou zapodievali a v akom stupni. Touto cestou prišla vec postupne dolu, a keď sa tu i udomácnila, sám profesor Perroncito pustil sa s fyzikusom dr. Fr. Schillingerom do dopisovania. Schillinger s dr. Tóthom skutočne našli vo výkaloch banských robotníkov hlísty a ich vajíčka a z nich za pár dní pri 25° R teploty vypestovali larvy a hlísty. A hluku bolo mnoho, najmä zo strany dr. Tótha, ktorý s tým výsledkom pobehal krajinu, v zasadnutiach, zhromaždeniach po vidiekoch držal prednášky, a kde na ulici akú bledú tvár videl — čo zvlášť u mladých dievčat často býva — tam už tušil svojich červíkov a bol by pol sveta krmil extraktom *filicis maris*.³⁴¹ Mám tiež mikroskop a rád som sa tiež ním zapodieval, preto ako banskému lekárovi ex offio naložili mi skúmať výkaly našich lačných baníkov. Skúmal som najprv materiál, čo naši ľudia pod robotou, nútení potrebou, uložili tam niekde v jame alebo v dolni za dreveným stĺpom. Našiel som síce dosť a dosť vajíčok obyčajnej hlísty *Ascaris lumbricoides* a ešte druhých rozličných neškodných bacilov a potvor, ale *Anchylostoma duodenale* a *Anguillula stercoralis* — nie. Keď to neosožilo, prešiel som k celkom čerstvej látke, ktorú mi títo prajní, dobrosrdeční ľudia, ako svojmu lekárovi, na podiv vďačne prepúšťali akoby „privatam praxim“.³⁴² Ale keď i tu bol výsledok negatívny, kým v Štiavnicí našli hojnosť otázných hlíst v podobe vajíčok, dostal som od profesora Perroncita cestou vrchnosti vyzvanie a rozkaz odoslať materiál na skúmanie pod úradnou formou do Turína. A bolo to istotne nadmier originálne a pochybujem, že by sa tomu rovné už bolo pod slnkom stalo. Dve pekné, ručné, nevelké skleničky naplnil som chudobnými výkalmi dvoch kunešovských baníkov — pravda, nie celými — zapchal, zaobalil, zapečatil a tak úradnou, vyššou cestou išiel tento darček, darovaný uhorskou vládou talianskej, na určené miesto do Turína. Nuž pýtam sa, kedyže sa takejto látke vôbec, no a najmä chudobnej kunešovskej, pošle z kapusty a zemiakov, pošťastí konať takú peknú cestu do krásnej, kvetnej umeleckej Itálie — a ešte ako darček jednej vlády druhej? No zásielka prišla šťastlivo do rúk dr. Perroncita, sklenice sa nezabili, ani sa nikde na poštách na ne nezlakomili. Ale pán dr. Perroncito našiel tiež všakové v nich: kapustu, zemiaky atď., ale to nie, čo hľadal. Ja som mu ako komentár písal po latinsky list (dr. Schillinger mu písal po taliansky), on mi odpovedal správne po maďarsky. To jest on ten list len podpísal. A píše mi v ňom, aby som mu písal v hociktorom jazyku, že má priateľov, ktorí mu to vďačne preložia do talianskeho.

S výsledkom môjho bádania ani v Štiavnicí neboli spokojní, a tak sa oznámil a prišiel skúmať dr. Tóth, banský operatér zo Štiavnice. Na ten cieľ som rozkázal pomocou banskej správy tridsiatim baníkom, aby na ten istý deň svoje výkaly hocikde neodkladali, aby obdarovali

³⁴⁰(nem., maď.) banská choroba, banské vlákno

³⁴¹(lat.) Výtlačok morskej kapradiny.

³⁴²(lat.) na súkromnú prax

mňa, dôjduc na miesto, ustanovené k tomu cieľu — jamu „Ludovika“. Tam teda každý z nich svoj poklad osebe zložil a potrebnú porciu na výskum som z každej hĺbočky, a pomerne hĺby, do osobitnej skleničky odložil. Mikroskopické výskumy sa potom diali na mojom byte, v mojej pracovni v spoločnosti dr. Tótha. Ale ako sa mne pri mojom predošlom skúmaní nepodarilo v tunajších výkaloch vynájsť hľadané hlísty, nepodarilo sa nám ich nájsť ani v tomto bujnom početnom výbere. Item — my sme ich tu nemali, hoci biednych, bledých tvári od nedostatku sme mali hojnosť.

V mojej o tom podanej správe som udal príčinu toho tak, že v našich baniach nachodí sa v hojnom počte železný kýz; tento kýz, keď sa k nemu dotisne povetrie s vodou a účinkuje naň chemicky, rozpadne sa na hrdzu, železný hydrát a na kyselinu sírovú. Týmto chemickým účinkom vyvinie sa veľká horúčosť, takže na niektorých miestach baníci môžu pracovať takmer nahí a len za krátky čas v jednom dúšku. Voda nasýtená sirkovinou zničí teda všetky organické a živelné tvory. Že to tak môže byť a skutočne je, vidíme na príklade. V tých vodách, vychodiacich z dolov a stúp a dúžnych sírovou kyselinou, nenachádzajú sa nijaké ryby, raky ani vodný hmyz, ani žaby. Ba ani byliny zväčša nepokračujú v brehoch omytých tou vodou, vynímajúc v istej diaľke a v istom percente — d'atelinu a sosny; tieto majú akúsi priateľskú náladu a priťažlivosť k sírovej kyseline, ale tiež iba po istú mieru.

Týmto by bola tu u nás otázka Anchylostomy a Anguilluly už riešená a moja negatívna mienka stvrdená; ale o niekoľko mesiacov, keď sa ešte tmoľila a bola pretriasaná po rozličných univerzitách, pripálil ku mne istý mladý, ale vynikajúci, snaživý Francúz, dr. Blanchard z parížskej univerzity, aby v tom predmete osobne skúmal na samých miestach a očividne sa o stave veci presvedčil. Ja som mu vysvetlil, ako sa vec u nás má, a on s mojou výpoveďou bol uspokojený. Povodil som ho a poukazoval som mu, čo by sa jemu zdalo pamätným i ohľadom baníctva, baníckych chorôb a ohľadom starobylosti tohto ctihodného mesta. Dal sa informovať vo všeobecnosti i o politickom živote. Písal mi pozdejšie príjemný list z Paríža, kde mal i verejnú prednášku o nadobudnutých skúsenostiach. — Sirková voda bude príčinou i toho, že svrab sa pri našich baníkoch objavuje zriedka.

Dr. Schillinger 7. marca ďalej píše, že odtrhnutím hrončiansko-podbrezovských železných závodov prestal byť hrončiansky fyzikus jemu podriadeným a stal sa samostatným šéfom. Ba sprvopočiatku ho chceli postaviť ako zdravotného šéfa i na železné závody Sedmohradska a Marmarošskej Sihote. Od toho potom pre uspokojenie odstúpili a administrujú to, kde to možno, to jest kde jestvujú kráľovskí banskí lekári. Nuž tak teda sa bol dr. Toelg odobrať od svojho bývalého šéfa dr. Schillingera. Ale preto, povedá tento, ostaneme i naďalej dobrí kamaráti. V júni potom v Štiavnicí poldruharočný syn dr. Tótha sa utopil v dieži. Práve sa na dvanástu z dvora odpratali práčky, detí troje sa hralo a matka prešla do komory. Vrátiac sa v tú minútu, nevidela decko; obzerá sa po ňom, nakukla i do dieže, naplnenej dopoly vodou a zakrytej voľným dience — nevidela nič. Keď sa deti márne po ňom pýtala a márne po dvore očami hľadala, prišlo jej ešte dience zdvihnúť, a chlapec tam pod dience. Na krik priletel otec od susedov, hodinu — celú, úplnú, neúnavne, všetkými možnými spôsobmi pracoval na jeho vzkriesení — márne, bez výsledku: tá malá voda v dieške, tá krátka chvíľa postačila usmrtiť chlapčiatko.

Môj starý dobrý priateľ Mikuláš Ferienčík, pošinutý na srdce, v päťdesiatom šiestom roku účinnivého života umrel 3. marca 1881 v Turčianskom Sv. Martine ako redaktor. Keď som počiatkom roku 1850 úradoval v Banskej Bystrici ako okresný lekár, obedovali sme spolu u Marov; on bol stoličným kancelistom. Potom sme zas boli spolu v Brezne — ja ako okresný kráľovský lesný a banský lekár, on ako podslužný. Úradoval i v Nových Zámkoch. Potom pri politickej zmene zriekol sa penzie, dal sa vyplatiť, presídlil sa do Budína a spoluredigoval s

Jankom Franciscim Pešťbudínske vedomosti. Potom prešiel ako redaktor Národných novín do Turčianskeho Sv. Martina a tam vydával i Hlásnika. Bol som s ním vždy v živom styku a dopisovaní.

Karol Kuzmány, cisársko-kráľovský inšpektor námorníctva, sa 20. marca ponosuje v Terste na srdcovú chorobu a chorejú mu rad-radom deti, pričom mu je už i žena veľmi zmorená; k tomu si nešťastnou náhodou on nohu natrhol. Dlho ležal. A hoci ho lekár odrádza, on predsa bude odprevádzať vojenskú obrnenú loď „Tegetthoff“, stavanú pod jeho dozorstvom, ktorú som i ja príležitosťou svojej talianskej cesty pod jeho vedením obdivoval pre jej ohromné rozmery — a ktorá sa teraz má odplaviť z Muggie pri Terste do Poly. Pravda, pre tú svoju ešte neposlušnú hačkajúcu nohu nebude sa škriabať po schodoch lode a tým menej po rebríkoch. To jest, službu ešte nemôže konať a bude loď vyprevádzať len ako tichý posedník — však predsa len pod jeho očami sa zrodila. Na jej krstenie som v svojom čase i ja bol dostal povolenie, ale som ho nemohol použiť. Oslovil som Kuzmányho v mene priateľa Makuca, správcu povestných bleiberských olovených baní v Korutansku, aby mi dal informácie o námorníckej kadetskej akadémii v Pole, lebo Makuc volil by dať svojho syna Cyrila do toho ústavu. Karol Kuzmány mi 11. júna ochotne poslušil poučením a Makuc poslal chlapca ta. A čo? Dlho som nepočul o ňom, až po rokoch padol mi náhodou do očí spis o ostrove Kube, písaný veselým slohom, kde sa veľmi živo opisuje tamojší život a nadovšetko zriadenie tamojších vojenských posádok — hrdých, bosých černochoch. A kto bol pisateľom toho? Námorný poručík na cisárskej, tam plávajúcej vojenskej lodi — Cyril Makuc. Karol Kuzmány ešte prv, ako sa pobral na palubu Tegetthoffu, dostal úpravu k dočasnej službe v oddelení námorníckeho inžinierstva vo Viedni.

Ludvik Kuchinka zamýšľal odkúpiť od eráru zapustený samokov (hámor) v Krámlíšti medzi Predajnou a Jasením a zariadiť tam sklenú hutu; tam kdesi v bočnej dolinke sa objavila žabica. A toto podujatie i uskutočnil, a pozdejšie hutu odpredal druhým podujímateľom. Neďaleko mal tehelňu pri hradskej ceste.

Pri Bystrej(?) vo vápenci(?) našli vraj bronzové(?) popolnice, pár panví a šestnásť náramníc. Tieto predmety videl Eduard Kováč u mladého Polónyho, syna takrečeného Piccolu.³⁴³ Podľa opisu, ktorý som dostal z druhej strany, i miesto nálezu, i samé predmety čo do počtu a podôb boli inakšie. Že by popolnice boli bývali bronzové, to už pravde nezodpovedá. Že bronzové nádoby boli nájdené, to verím, ale ony nie sú popolnice. Ale na každý spôsob nález bol veľadôležitý, lebo v okolí samého Brezna — podľa môjho vedomia — niečo také ešte nebolo objavené. Z toho nasleduje, že už v dávnych predhistorických časoch tieto vrchovaté, odľahlé kraje, porastené hustými lesmi, boli obývané dosť priemyselným národom a snuli svoju otvorenú históriu, ktorú nám svojím spôsobom vyprávajú tieto nálezy ako očitý svedok. Iste to vážny predmet na myslenie, namyslenie a zamyslenie.

J. Samuely, farár a spiritus familiaris³⁴⁴ v Krížovej Vsi, píše 2. apríla zo Spišskej Belej, že ho o tretej ráno povolali k test'ovi, aby ho zaopatril sviatosťami. Ale jeho stav sa zasa zlepšil. 15. augusta matka pochorela, slabne, a otec sa bojí, že ho predíde. (Ale to sa stalo pozde po ňom — v jeseni r. 1901 — teda po dvadsiatich rokoch.)

Dr. V. Toelg nepatrí už viac pod štiavnickú banskú správu a nasledovne ani pod štiavnický banský fyzikát, ale oddelením železných závodov podbrezovsko-hrončianskych od štiavnickej banskej správy a ich pridelením pod vlastnú správu v Pešťbudíne stal sa i on

³⁴³syna takrečeného Piccolu (tal.) — maličkého; išlo asi o prezývku

³⁴⁴(lat.) duch rodiny

samostatným lekárskeým náčelníkom. Ba ministerstvo malo v úmysle podriaďiť mu i zdravotné záležitosti marmaroško-sihotského obvodu a Sedmohradska, kde jestvujú kráľovské železodielne. Ale od toho sa pre nákladky odstúpilo, a tá agenda sa bočne ponechala banským kráľovským lekárom. Doktor Toelg pri svojej odberačke našiel dr. Fr. Schillingera už veľmi zoslabnutého a zostareného. Bol to chlap vysoký a nevýslovne chudý. — Vajsková a ponický hámor, kde kedysi úradoval môj otec, zanikli, a v takrečenom huštáku v Banskej Bystrici, kde som strávil čiastku svojho detského života, tiež zastavili robotu. V novembri by sa už malo započat' na prácach železnice podbrezovsko-banskobystrickej. Pre tieto železné závody — bez otázky — je nevyhnutne potrebná, ale keď bude vystavaná, vidiecki voziari utratia ňou zárobky a nastane bieda, keď ten pracovitý ľud zaniknutím čipkárského kupectva stratil značný prameň výživy. A tak jedna a tá istá vec jednému osoží, druhému škodí.

Kmotor Janko Čipka banuje za Mikulášom Ferienčíkom. On, z nás najmladší a aspoň čo sa vonkajška týka, medzi nami kedysi breznianskymi kamarátmi najsilnejší — už hnije v zemi. Syn Čipkov, Štefan, je doma a od nového roku otvoril advokátsku kanceláriu. Gratuluje mi 21. septembra, že som sa stal starým otcom.

Karol Moser, profesor v Terste, 19. apríla mi ďakuje za poslané kovy. Sľubuje mi na vynáhradu skameneliny rýb, nachodiacich sa tak skvelo v comenských kameňolomoch. V tých kameňolomoch už nepracujú, sediaci zásoby rozpredali, a on svoju bohatú zbierku toho miesta odoslal profesorovi geológie Suessovi do Viedne, ktorý tie skameneliny priviedol do širokého chýru. Tvrdí je už teraz o ne; ale že sa postará, aby sa i mne vyhovelo. — Jednako som ich nedostal.

Od istého času zapodieval som sa myšlienkou prestúpiť do penzie, ale som predsa, hoci mnohí moji známi a priatelia z bachovskej doby prešli do odpočinku, dostávali penziu — nebol načistom, či moje tri roky, ktoré som strávil v provizóriu ako ochodzný lekár, boli by mi vrátané do penzie. Prosil som Samka Bodorovského, v ten čas banskobystričského mestského notára, aby sa obrátil na známych bach-husárov (tak volali posmešne bývalých uniformovaných úradníkov bachovskej doby), na akú vyhlášku sa oni odvolali pred svojím penzionovaním. Dopytoval sa mnohých bachistov a každý ho uisťoval, že mi otázne tri roky musia vrátať, ale na vyhlášku sa už nikto nemohol rozpamätať. Až starý jednoruký bývalý bachovský podžupan, teraz už tiež na penzii, požičal mu na to vzťahujúcu sa knihu: *Sammlung der für Ungarn erlassenen Allerhöchsten Manifeste und Proclamationen, dann der Kundmachungen der Oberbefehlshaber der kaiser. Armee in Ungarn. Ämtliche Ausgabe, umfassend den Zeitraum vom 22. Sept. 1848 bis 31. Dez. 1849 — 1850. Ofen.*³⁴⁵ Na str. 197 sa nachádza: *Instruction für die Durchführung des provis. Verwaltungs-Organismus in Ungarn.*³⁴⁶ V tejto inštrukcii pozri str. 202, parag. 16. a str. 216 „Personalstatus“. A tu sa to nachádza, čo som potreboval. A po rokoch (1890) keď som sa uchádzal o penziu, udal som tento odsek, a predsa mali pri banskej direkcii v Štiavnicí škrupule, či mi tie tri roky, prešlému z politickej (stoličnej) do erárnej služby, majú zarátať a pre neistotu pošlo to i na ministerstvo, kde konečne vec vyriešili v môj prospech. Dňa 26. apríla Samko Bodorovský mi píše, že bol v kancelárii i starý pán župan, barón Radvánszky a spomínali i staré, prežité časy, i tábor v Sv. Jakube r. 1848. Dopytoval sa na mňa a na zvesť, že som chorľavý, odpovedal, že mi praje takého zdravia, akým sa honosí moja sestra Petronela.

V Turčianskom Sv. Martine bola 28. apríla porada v záležitosti voľby snemových kandidátov

³⁴⁵(nem.) Zbierka najvyšších manifestov a proklamácií pre Uhorsko, ako i vyhlášok hlavného veliteľa cisárskej armády v Uhorsku. Úradné vydanie, zahŕňujúce obdobie od 22. septembra do 31. decembra 1849. Budín 1850.

³⁴⁶(nem.) Inštrukcia pre uskutočnenie dočasnej správnej organizácie v Uhorsku

slovenskej národnej strany. Pri vtedajších politických okolnostiach neprerazil ani jeden slovenský národný kandidát. (Po dvadsiatich rokoch — 1901 — Slovákom sa predsa podarilo vystanoviť štyroch vyslancov: Valášek, Kollár,³⁴⁷ Veselovský³⁴⁸ a Ružiak.)

Samuel Ruttkay mal už od biskupa Strossmayera sľúbenú faru, len čo bude oslobodený „a ligamine“³⁴⁹, to jest od ženy, a tu po trojdňovej chorobe — srdcovom krči — u nášho Tombora, Slováka a farára v Piškorevci, oslobodený bol na večnosť „a ligamine matrimonii“³⁵⁰ a „a ligamine vitae“³⁵¹. No a tak rozlúštil pánboh problém, za ktorým sa on nadarmo zháňal. Nuž, hľa, Ruttkay, luteránsky kňaz, prestupoval na vieru katolícku, a Ján Levoslav Bella, katolícky kňaz, na vieru luteránsku — a obaja Slováci. Posledný sa, pravda, zosvetáčil — čiže kozmopolitoval.

Július Plošic mi 24. júla píše epizódu zo spoločenského života Jána Geromettu, ktorého sme znali ako človeka prostorekého, ale v jeho náruživosti i hrubého. Julko Plošic, ináč tiež ohnivý a pravdovravný, smelý, predsa vedel byť zdvorilým a čel'adníkom jemnejších foriem. A veľmi sa hneval tentoraz na svojho kolegu. Nuž teda, čože bolo vo veci? Pán Kazy (terajší — 1903 — tekovský župan) kandidoval za snemového vyslanca r. 1881 a zavítal s celým pätnásťčlenným komonstvom: s biskupským správcom Pfeilmeyerom, slúžnovci, vicearchidiaonom Ambrózom atď. — ku Geromettovi. Vedel, že sa Gerometta úplne zdržiava voľby, neprišiel teda kortešovať, ale ustanovil sa ako ku farárovi na poklonu. No práve ten čas Gerometta sedel na záchode, a podľa svojej obyčaje sedával tam dlho; a tušiac, aká návšteva ho zašla, pretiahol zasadnutie čo možno ďalej. Konečne po dlhom čakaní kandidáta a jeho sprievodu Gerometta, upravujúc si pomaly háby, vkročil do izby a vyhnal ich jednoducho von. Keď mu pán Kazy zdvorile predniesol, že on vonkoncom neprišiel s úmyslom kortešovať, ale len na poklonu, Gerometta ho okríkol: „Mindeky! Csak ki! Ki! Mars!“³⁵² Ambrózy si jednako sadol a povedal, že on ako jeho vicearchidiaonus má právo prísť, kedy chce, aj pokladnicu revidovať, a preto on ostane tu. Ale Gerometta ho okríkol: „Len id', a pakuj sa, ak nechceš, aby si bol vyhodený!“

Kazy bol i u Plošica. Ale Plošic ho vľúdne prijal, keď sa pred ním osvedčil, že prišiel k nemu nie ako korteš, ale len zo zdvorilosti na poklonu.

Z Brezna Berta Baittroková 18. mája 1881 mi oznamuje, že Grünwald, poriadny pán, bývalý úradník koburgovského panstva, otec Bélu Grünwalda, umrel.

Podľa Ondrejovej Červenákovej správy z 2. júna 1881 veľká časť Turčianskeho Sv. Martina ľahla 5. mája popolom.

Dionýz Štúr vo Viedni 4. júna žiada, aby som mu nazbieral a zaslal žabičnatého dreva — opálu — nachodivšieho sa tak hojne v okolí Jastrabej pri Kremnici, ale aby bola na ňom zachovaná vnútorná ústrojnosť a vrchná pôvodná podoba: kusy halúz, na ktorých ešte vidieť kus zachovanej kôry, ovocie, semená, orechy, sú to všetko interesantné veci. Zberá sa do Čiech, kde má študovať a opísať pre akadémiu vied silúrsku flóru. V svojej odpovedi pýtal som sa na *Osmunda schemnitzensis*,³⁵³ nachodiacu sa pri Ihráči. Dňa 11. decembra mi odpísal, aká je v priereze táto skamenelina, nachodiaca sa v okolí Štiavnice.

³⁴⁷Martin Kollár (1853 — 1903) — buditel', kat. farár v Nádaši

³⁴⁸Franko Veselovský (1845 — 1917) — buditel', advokát v Trnave

³⁴⁹(lat.) Od puta, čiže prekážky.

³⁵⁰(lat.) Od prekážky manželstva.

³⁵¹(lat.) Od prekážky života.

³⁵²(maď., nem.) To je jedno! Len von! Von! Pakuj sa!

³⁵³*Osmunda schemnitzensis* — druh papradí, skamenelín zo silúrskeho kvetenstva. (Silúr je časťou prvohorných vrstiev.)

Bol som s bratom za Kunešovom na západnom svahu trachytických vrchov, deliacich kunešovský chotár od chotára handlovského a ráztočnianskeho. Tam na strmom chodníku, dole oproti Ráztočnému, vychodí neveľký, už dávno vodami vyžratý, vydratý strap eocénovej opuky. A v tej opuke našiel som malé, lesklé krásne šupinky, patriace rybkám *Meletta sardinites*; od nich tá usadlina nesie meno „meletová bridlica“. Sem patriacu rybkú som v tej bridlici nevidel, ale ju mám zastúpenú v svojej šumnej radobojskej zbierke. Namiesto toho naďabil som na čudnú, ale veľmi drobnú, asi na centimeter dlhú rybkú *Amphisile Heinrichi* (ktorú oni vo svojom múzeu ešte nemajú).

Samo Chalupka, strativší nebodaj celkom zrak, v jeseni dostal horko-tažko na výpomoc kaplána,³⁵⁴ a len pod tou výmienkou, ak mu zabezpečia budúcnosť.

Pred mesiacom pochovali do rodinnej krypty v Banskej Bystrici na žalúdkového raka vo Viedni umretého Eduarda Lacknera, ktorý tam bol založil a udržiaval prvú fabriku na čínske striebro. Bol to môj starý priateľ a môj vážny, rozumný radca pri zaopatrení mojej vydávajúcej sa dcéry Marišky.

Eduard Makuc sľúbil sa na 3. júla do Kremnice. Mal tu sestru, vydatú za Vavrouškom, úradníkom kráľovskej mincovne.

Aurélia Ferienčíková v liste 27. júna smúti za mužom Mikulášom a žaluje sa — chudera — na suchý kašeľ. Je to tuberkulóza, ktorá ju skutočne vrhla do hrobu. Spomína, že Francisci šiel na pár týždňov na cesty; pravdepodobne ku synovi do Kostromy. Ten šuhaj sa má tam ženiť.

Dňa 16. júla sa narodila Mariška, našej dcérina dcéra, trochu tvrdo, ale šťastlivo, hoci sme sa my veru s ohľadom na predchádzajúci abortus obávali. Zľahla u nás v riadovej továrni.

Profesor dr. Perroncito v septembri sa už vrátil z jasku Sv. Gottharda, kde skúmal horevyššie spomenuté hlísty — do Turína. Píše veľmi srdečne a upozorňuje, koľkým biednym baníkom sa môže pomôcť od sužujúcej choroby a predčasnej smrti. A povzbudzuje všemožne ku ďalšiemu skúmaniu.

Pavol Kuzmány píše 19. septembra, že Karol, jeho brat, je definitívne preložený z Terstu do Viedne a trpí veľmi na nervozitu. Pavol a Karol sú prinútení podporovať brata Petra a jeho päť detí. 21. novembra Pavol píše, že bol požiadaný podať terminológiu opilstva, a to nielen opitého človeka, ale i rozličných „gradus ad Parnassum“,³⁵⁵ ktoré človek prejde, až sa dostane do toho zenitu blaženstva, kde mu nadávajú, že je spitý „na motyku“. Pritom všetky žartovné priezviská, ktorých je omnoho viac ako serióznych. Taktiež spôsoby pijatíky ako napríklad „Polieva dušičku, ako sysla v diere“ atď. Nábožné vzdychnutia pri samom akte, ako napríklad „Uhni sa, dušička, ide plúšť“ — majú byť svedomito zaznamenané. „Ja som už,“ — píše, — „žiaľbohu, tak dávno extra Hungariam,³⁵⁶ že veru požiadavkám nemôžem vyhovieť, obraciam sa teda na tvoju láskavú pomoc, prosiac, aby si mi žiadaného materiálu čím viac poslal, koľko len môžeš nazbierať. Veď to, ako súdím, nebude vec taká ťažká, lebo ten „kšeft“ u nás všade kvitne a ľudia pijú, až sa hory zelenajú“; veru „kamarátov z mokrej štvrti, ktorí súkajú“, čo hrdlo stačí „žiale zalievajú“ alebo „guráže si dodávajú“, je u nás dosť. — Dokladá: „S pobožnou myslou podujal som zbieranie, aby podľa slabých síl zvelebil

³⁵⁴Samo Chalupka... dostal... na výpomoc kaplána — bol to Ján Slávik (1855 — 1934), neskorší farár na Dobrej Nive, buditeľ, spisovateľ a cirkevný historik. Povolali ho za kaplána s právom nástupníctva po Samovi Chalupkovi, ale to právo nepoužil.

³⁵⁵„Gradus ad Parnassum“ (lat.) — stupeň na Parnas, teda bežne: úvod do básnictva (návod, ako básniť). Tu však je to dosiahnutie úplnej opilosti.

³⁵⁶(lat.) Mimo Uhorska.

slovenskú frazeológiu predmetu“. — 1. decembra poslal Pavol Kuzmány mojou cestou Antonovi Müllerovi na zloženie štátnej skúšky dvadsať zlatých, a to preto tak, že Müller — truľo — môj list v jeho záujme Paľovi pisaný, ktorý sám osobne mal doručiť, rekomandovaný odoslal poštou.

Dr. Haas, stoličný fyzikus v Turčianskom Sv. Martine, vyjednáva so mnou o kúpe, čiže o predaji domu N. Linxovej v Kremnici, kde ona ako odlúčená od muža spravovala dielňu na fajky. Vec sa mala tak, že mojej ženin Milkin apetít dom kupovať neusnul. V Sohlergrunde Linxovský dom, teraz značne vnútri preinačený, bol na predaj a Milke sa veľmi zapáčil. I mne by sa bol zdal, ale nepáčilo sa mi to, že prízemie bolo vlhké, a poschodie a celé vnútorné stavenie by sa bolo muselo ináč zariadiť. Jeho poloha je prívetivá a záhrada, čo ho obťaca, dosť veľká. Ja som sa pre veľké náklady, aké by skrsli, všemožne odťahoval, ale žena veslovala plnou parou, a zhodli sa. Zmluva už bola hotová, len podpísať, a tu neočakávané pre parketovú dlážku strhla sa hádka. Tie parkety, určené na reparáciu, boli uložené v poslednej balkónovej izbe. Moja žena ich reklamovala ako čiastku patriacu k domu, čo pani Linxová odporovala celou parou svojich suchotárskych pľúc a silou jazyka. Ja som oheň nedusil, a rád som bol, keď sa tieto dve ženičky, každá šermujúc v svojom práve, rozišli. Po niekoľkých rokoch kúpil dom za zníženú cenu, ale už ošarpanejší, z jej rodiny istý Adalbert Linx a má ho až posiaľ, ale porobil v ňom značné zmeny. Moja žena však apetít kupovať dom — nestratila.

W. B. Lowe 13. novembra pýta na dva palce široké a na palec hrubé kúsky masívnych, eruptívnych a gneisových³⁵⁷ (rula) hornín z kremnického okolia, a čo možno také, aké geológ Judd ešte nevidel. Chce ich brúsiť a tak potom mikroskopicky skúmať. Bol r. 1879 a 1880 vo Švajčiarsku, Taliansku a hornom Tirolsku a úfa o jeden-dva roky zasa navštíviť Uhorsko a Čechy. Pýta sa ma, či som dostal jeho anglický preklad Pelechovho nemeckého opisu Dobšinskej ľadovej jaskyne. Lowe teraz prednáša geológiu na anglickej vojenskej kadetskej škole.

Slovenská študujúca mládež na viedenských vysokých školách ma povoláva na slávnostný večierok, ktorý sa bude odbavovať 25. novembra 1881 na počesť slávneho maliara Vasilija Vereščagina,³⁵⁸ teraz meškajúceho vo Viedni.

*

Rok 1882. I tento rok, ako i mnohé druhé, priniesol i radostné i smutné chvíle; pravda, ako to už býva, tamtoho sa menej urodí. Čo sa týka posledného, truchleho — boli choroby, ktoré nás navštívili. Moje choroby boli menšieho významu, poslé zo štrapácie. Neprestajný boj s prírodnými elementami, s dažďom, vetrom, zimou, horúčnosťou atď. K tomu načim pripočítam i môj už pokročilejší vek. Nuž ale po kratšom oddychu sa to zasa vyrovnalo a ja som konal službu, hoci nie s predošlou sviežosťou. Mariška v lete prechorela, a preto teraz — ako predošlé — sme ju v mesiaci auguste poslali do Vyhieň, kde si zasa nadobudla stratené zdravie. — V tomto roku sa Kremnica vyrovnala s erárom strany lesov.

Štefan Daxner bol so ženou navštíviť 6. januára dcéru Annu, vydatú za Jurom Janoškom, farárom v Sielnici v Liptove. Tou príležitosťou sa presvedčil, že tam v národnom ohľade sú naši ľudia „scopae dissolutae“. ³⁵⁹ Nemajú človeka, ktorý by tie rozdrobené sily udržal

³⁵⁷Eruptívnych a gneisových... — totiž vyvrelín a rulových

³⁵⁸Vasilij Vereščagin (1842 — 1904) — slávny ruský maliar, hlavný predstaviteľ ruského výtvarného realizmu a významný predstaviteľ v európskej maľbe tohto smeru

³⁵⁹(lat.) Rozviazané snopy (doslovne: nespojené metly).

pospolu. Baltík³⁶⁰ by mohol byť pohybujúcou silou, ale on, chcúci byť superintendentom, usilovne koketuje s tamojšou aristokraciou, aby si ju získal. Ako tisoľský povereník vo veci tamojšej železnice, Daxner bol v Pešti u ministra. Železniciu im vláda vystavala, keď prv garantovali úroky z kapitálu, ktorý sa na ňu vynaložil; a tá garancia mala trvať desať rokov. Tento úrokový poplatok garantovali všetky zámožnejšie gemerské mestecká, Koburg a železné závody, gróf Emanuel Andrássy atď. — ale neplatili. Tisovec mal ročne platiť štyritisíc zlatých. A tak teda finančný minister povolal povereníctvo do Pešti. Oni pýtali odpustiť sto percent, minister povolil len päťdesiat percent. — Dňa 27. decembra Štefan M. Daxner mi ďakuje za gratuláciu, ktorú som mu poslal na mena. Môj list čítali pri veselej nálade, v prítomnosti úprimných priateľov. Medzi nimi nechýbal ani osemdesiatpäťročný Herrmann,³⁶¹ mne dobre známy tisoľský mestský chirurg. Herrmann, človek už veľmi slabého sluchu, bol zvedavý, na čom sa spoločnosť smeje; vyňal okuliare a čítajúc môj list smial sa tiež. Z toho rozpriadol sa zhovor o prežitých veselých časoch a pletkách môjho brata Ignáca s Rojkom, keď obaja úradovali v tisoľskom hámre. Potom staručký pán Herrmann čerstvo toastoval. A tu medzi inším hovoril o synovi svojho brata, Otovi Herrmannovi, vtedy snemovom vyslancovi. Otec Ota Herrmanna úradoval v Brezne ako môj predchodca a do Diós-Győru bol preložený z Brezna. „Er (to jest Oto) ist ein Brieser Slowake!“³⁶² sarkasticky hovoril starý pán.

Etelka Szentmiklóssy, dcéra pani Karolíny Kožuchovej a mat' viacerých detí, prišla z Cinobane k mojej švagrinej Poly na návštevu. Mala veľikánsku pupkovú kylu, takú obširnú, že sa do nej vmestili všetky črevá. Ja som jej bol predpísal elastický obväzok podľa Nelatona, a dobre jej slúžil. Prišla medzitým do druhého stavu, a tým sa kyla ešte zväčšila. Bola to veselá osoba, sadla ku klavíru, spievala, žartovala a z chuti a hojne jedla. Tu, u Poly, cítila sa zle a zle, a vždy horšie. Povolali do Podrečian lekárov z Lučenca, lekári sa radili a na tom uzniesli, že je potrebná operácia, aby zachovali obe — matku i dieťa; a keď to nemožno, alebo matku, alebo aspoň decko. Na operáciu povolali lekára z Pešti a prišlo sa k operácii — ako k jedinému východisku z tohto ťažkého položenía. Operáciu vykonali, a to všetko u zbaláchanej a tiež — ako vieme — chorej švagrinej Poly, lebo domov do Cinobane ťažko chorú nebolo možno preniesť. O krátkych pár dní táto hodná, tridsaťosemročná, dobrá, veselá osoba ležala mŕtva a vyoperované decko tiež, a potom ju už odviezli do Cinobane, kde bola uložená do rodinnej krypty. Túto smutnú zvesť mi opísala jej sestra Irma, vydatá za Jozuom Eleódom.

Karol Csipkay, mladý šuhaj, tajomník župana Antona Radvánszkeho, bol vyznačený zemianstvom. Janko Čipka, jeho strýc, mi píše, že jeho syn Pišta išiel s novopečeným zemanom do Kúnságu³⁶³ po nevestu. Radvánszky šiel za starejšieho, Pišta za družbu. — No — píše — a čože vraj povedáš na zásluhy, za ktoré dostal Karol zemianstvo? Ináč Karol má byť miláčkom Kochkiným (staršia sestra Radvánszkeho, vdova) a tuším tiež veriteľom Radvánszkeho, ktorému (ako svet hovorí) požičal desaťtisíc zlatých. — Čipkovci predtým ako i podnes v Tisovci (skadiaľ sa v predošlom storočí prisťahovali do Brezna) písali sa „Čipka“. Tu potom — tuším, Jankovým rodičom, ktorých oboch statočných ľudí som dobre poznal, prirástlo na majetku a tiež na písmenách mena: písali sa Csipkay — možno, v predtuche budúceho zemianstva. Žena mladého Karolova bola bohatá, energická Maďarka. Ústroj sluchu, ktorý menujeme uchom, bol uňho veľmi štedro vyvinutý — ona v hneve ho

³⁶⁰Dr. Fridrich Baltík (1834 — 1919) — ev. kňaz, biskup preddunajského dištriktu, najprv slovenský buditeľ a spisovateľ, potom v biskupskej funkcii až nepripustný oportunist a napomáhač maďarizácie

³⁶¹Oto Herman (1835 — 1914) — maďarský prírodovedec a politik. Ako vedec vyvinul rozsiahlu odbornú a publikačnú činnosť. Venoval sa popri svojom hlavnom odbore, zoológii, plodne a úspešne aj národopisu a antropológii. „Breznianskym Slovákom“ nijako nebol, lebo sa tam nenarodil, ani jeho otec nebol slovenského pôvodu. To ho len tisoľský strýc tak nazval, zrejme z posmechu.

³⁶²(nem.) Je to breznianský Slováč!

³⁶³do Kúnságu (maď.) — kumánskeho kraja, čisto maďarského

teda pomenovala „füles tót!“³⁶⁴ — Ale chlap svojou slabšou polovicou takto označený — Midas³⁶⁵ — sa postupne stal zvolenským podžupanom, snemovým vyslancom a potom sudcom krajinského administratívneho súdu.³⁶⁶

Ľudovít Turzo mi 26. marca píše, že sa mu zase narodil syn — Lajko, a to tretí. Spomína, že som vraj Jankovi Franciscimu, ktorý ho bol navštíviť, písal, že Ľudovít Turzo mne len vtedy píše, keď sa mu syn narodí. Nechce teda čakať, kým sa mu štvrtý syn narodí, a píše mi. Pôjde do Martina a stadiaľ ďalej do Trenčína. 29. augusta opisuje, že pochodil so synom Ivanom, ako si bol umienil, veľkú časť Trenčianskej stolice. Na juh najďalej došiel do Beckova a tak hore navštívil rozličné utešené krásne trenčianske kraje. Zabavil sa i v Tepličke, kde jeho najmladší brat úraduje ako špán baróna Sinu. Chcel zosadnúť v Kremnici, ale pre daždivú, naničhodnú chvíľu, ktorá ho cestou prenasledovala, nemohol. Okrem toho sa domnieval, že by nás azda ani doma nenašiel, pretože bola práve nedeľa a my že sme ľahko mohli byť vo Vyhniach, kde sa zasa bavila naša prechorená dcéra.

B. Stürtz z Bonnu na Rýne zvestuje (15. apríla), že v chotári Moosu pri Koložvári padli meteority, a teraz ich kupuje v Uhrách jeden gram po päť grajciarov. Ja som svoj meteorit bol predal za tridsať zlatých r. č. cisársko-kráľovskému dvornému prírodovednému kabinetu prostredníctvom Štúrovým — meteorit, pochádzajúci z Kňagine. Tak teda spfchnutím veľkého množstva meteoritov cena padla. So Stürtzom som ešte vždy stál v živom spojení a drahne som mu zasielal hornín a kovov našich krajov. Jeden kus osem-desať cm hornín prepúšťal som za desať grajciarov alebo som ich — a to častejšie — zamenil kovmi, ktoré som v svojej zbierke ešte nemal. R. 1882 je zastavená prastará kremnická strieborná huta. —

³⁶⁴(mad'.) Ušatý Slovák.

³⁶⁵Midas — staroveký kráľ, ktorý podľa povesti v umeleckom zápase medzi bohom Apolónom a Panom (bohom pastierov v Arkádií) vyslovil sa za Pana. Preto ho Apolón potrestal oslími ušami. Ďalší obsah báje je známy z Havlíčkovej satiry Kráľ Lávra.

³⁶⁶Sudcom krajinského administratívneho súdu — rozhodujúceho o sťažnostiach proti rozhodnutiam a opatreniam administratívnych úradov, proti ktorým už nebol prípustný ďalší opravný prostriedok. Podľa zákona z r. 1907 uhorský administratívny súd rozhodoval aj o právnych sporoch medzi správnymi úradmi a vládou. Rozhodnutia administratívneho súdu vykonali správne úrady.